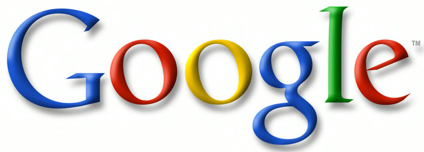

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА XLII

С ЈЕДНИМ ПЛАНОМ.

У БЕОГРАДУ
ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ
1875

Где је што.

СТРАНА

СРПСКИ ПОМЕНИЦИ

XV—XVIII ВЕКА

од

СТОЈАНА НОВАКОВИЋА

—

Садржај: I. Приступ. α. Шта су поменици; β. Опис рукописа и остале белешке из њих; γ. Поменик владалачких породица; δ. Црквени достојанственици; ε. Како је израђиван овај посао. — II. Речник личних имена по поменицима. — III. Речник географских имена, која долазе у поменицима

Приступ.

У књижевности се одавно зна за поменике. Колико ми је познато, први Вук Стефановић Караџић у предговору к првоме издању свога „Српскога рјечника“ стр. XIX говори о поменику манастира Беочина, и описује га у неколико. То чини разлажући, шта треба да уђе у српски рјечник, те говорећи о особним именима, па помиње како би „због имена српских вриједно било штампати један поменик из манастира Раче, који се сад налази у манастиру Беочину.“

За њим спомиње овај део старе наше писмености П. Ј. Шафарик у своме чланку о српским рукописима, који се сад најлакше тражи у зборнику његових списа „Geschichte des serbischen Schriftthums. Prag, 1865.“ Ту, на стр. 233 под бр. 184 и 185, помињу се поменици манастира Беочина (онај исти, што га помиње Вук) и Крушедола. „Ich

habe die serbischen Namen sowohl aus dieser als auch aus andern Handschriften zum Behufe eines slavischen Onomastikon excerpirt und alphabetisch zusammengestellt" вели Шафарик на стр. 234 поменуте књиге. У предговору к другом издању Шафарикова дела Památky (Изборъ југосл. достоп.) говори издавалац Шафарикових дела Ј. Јиречек, како је у ту књигу Шафарик имао намеру уврстити и „jmenoslov srbsky z diptych „pomeniky" zvaných. Ke všemu tomu jsou přípravy, leč bohužel jen přípravy před rukama, ježto se ve formě své nynější k vydaní ovšem nehodí. (Památky vydání druhé. Prag 1873. IX).

У „Извѣстіяма императорской академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности Ст.Пбргъ, 1858" том VI. стр. 386. налази се чланчић Ст. И. Верковића, „Новыя славянскія находки въ Македоніи", у ком се наводе исписи из поменика цркве Кратовске (о којима ћемо говорити мало даље) и из поменика манастира св. Прохора Пшињског близу Врање.

Архимандрит дечански Серафим Ристић у својој књизи „Дечански споменици. Београд 1864" наводи на стр. 19 испис из поменика манастира Дечана. У Гласнику XXIX, исписујући живот Петра Коришког, сами смо (стр. 313) говорили о поменику коришком, који је у истоме рукопису. И К. Николајевић у својим чланцима „Србски Комнени" (Гласник XI, XII, XIII) помиње поменик ман. Дужи (Гласн. XI, 272), поменик Пшинског манастира св. Прохора код Врање (Гласн. XII, 449), и Лесновски (Гласн. XIII. 249), о чему ће се даље посебице говорити.

Хиљфердинг у опису свога путовања кроз Босну и Стару Србију (превод у Срб. Лет. 1859 и д.) говори и наводи исписе из поменика Сопоћанског (Срб. Лет. 1859 I. 155). Том приликом вели: „То је права богата збирка словенских имена, и кад их мало у ред доведем, то ћу

их штампати на корист наших филолога.“ Колико ми је познато, Хилфердинг ту намеру није извршио.

Може бити да ће у описима разних манастира још где бити каква спомена о старим поменицима. Није нам задатак купити потпуни попис њихов. Довољно је да се зна, како се цело садашње знање о овој врсти писмених споменика своди на неколике белешке и на основане а неизвршене радње. Наша је намера у овоме послу била, да извршимо жељу Шафарикову, и да одговоримо потреби коју је споменуо Вук, по плану, који се види у делу и о коме ћемо на крају говорити. Имајући прилику да за тај посао употребимо приличан број рукописа, дужност нам је пре свега описати их, и уз то исцрпсти из њих ону грађу, која се може, ма по чему, употребити у испитивању прошлости наше.

α.

Шта су поменици.

У томе задатку ваља нам на првом месту исписати из поменика̂ врсте, које ће горњем питању помоћи. Тако у поменику Крушевском (види опис у чланку другом) долази одмах на 1-ом листу под насловом „Изоглашеніе ѡ светѣмь поменницѣ“ ово: „Понѥже црьквы божьствьнаа сь троудѡмь ѕыждеть се и сь любовію вьсакаа правила ѥе сьнискають се, сыречь сьсоуди слоужьбны, златіи и срѣбрьны, иже соуть вьноутьрь светаго ѡлтара и прочее иныѥ потрѣбы, ть же пакы вьноутьрь храма светыѥ и божьстьвьныѥ иконы срѣбрѡмь и златѡмь оукрашен’нѣ, и по стѣнахь и по темьблоу вьса елика соуть оустроенна и нарежденьнаа и по хѡрю высештаа и по скрипьцѣхь, по тѡмь и завѣс. . . . ставьци и светыѥ книги ѡк(оване) и не ѡковане и вьса прочаа, ѥже требоуеть велика и вьсакаа и мала црьквы: сіа вьса по дробьноу написана соуть вь хрісѵволѥхь и зав(ѣть)никоу светыихь ктітѡрь. Сь же поменьникь вьсемь прѣставльшіимь се вь светѣмь храмѣ семь, послоужьшіихь и мило-

стиню давьшіихь, и приложьшіихь села и метохіе и прочаа таковаа, и просто рекьше вьсемь хрістіанωмь православьніимь. И сіа оубо вьса ꙗже рѣхωмь и вьписахωмь ни едино оть нихь да оупразднить се или повредить оть домоу божьстьвнааго. Поменьникь вь вьсакоу соуботоу да прочитаеть се, и да поминають се творѣштеи благаа и правовѣрьно слоуж(ешт)еи светѣи и божьстьвьнѣи црькви. Творѣштеи злаа, и иже несоуть прїꙗтели црькви, татіе и грабителіе, да проклинають се. Иже аште дрьзнеть кто разорити завѣть црьковьны, отꙗты что, или село, или виноградь или чловѣка, или ино что любо, вразы црьковь(ныи) проклѣтіи да соуть. Аминь.“

Осим овога предговора, који сам нашао само у поменутом рукопису, долази у пет: у Призренском, Лесновском, Крушевском, Коришком и Водичничком правило црквено са два дела. У првом се ређа, кад се како у цркви ради помињања имена из поменика чинује, и које се кад песме певају, шта ко од свештенства ради и на ком месту у цркви. Тај део је најопширнији у поменику Лесновском. Други је осим варијаната, који су незнатни, једнак у свима; наслов му је: Ѡ хотештіихь вьписати се вь светіи помѣникь. Исписујем тај чланак из поменика призренскога, и гласи овако: „Подобно ѥсть всѣмь хотештимь вьписати се вь светыи сьи поменныкь и ωбьштникь быти желае тамошьныихь благь и причесникь вишнꙗаго сынопо(ло)женіа и ωного неизреченнааго веселіа и светыѥ и живоначельныѥ троице свѣтомь просвѣштати се, ꙗснѣе же и чистѣе, ꙗко да иже оть здешныихь прѣписанныи бꙋдꙋть и вь тамо сꙋштіихь животныихь книгахь идѣже тамо бꙋдеть вьзданіе, ихь же око не видѣ ни оухо слышаа, ни на срьдце чловѣкꙋ не вьзыде. Сыхь оубω и мы, отьціи и братіе, вьзыраюште, потьштіимь се дѣлы благыими тамо напісати се послꙋшаніемь, трьпѣніемь, молитвами и смѣреніемь, вьсегда дьнь и часъ и сꙋдь боудꙋштіи помышлꙗюште. Подобно же

иже аште ктѡ таково приложить вь монастырь, хотеште земльными и тлѣньными и вь скорѣ погыбаюштіими коупити небеснааго оного и не иждивоуштааго царьства Христова, да вьписоують се коупьно и ты равно вь поменникь и да се поминають по сьмрьти до вѣка. Аште ли же ктѡ хоштеть написати се и дасть вь монастырь села, виноградь, сьсѫдь црькви что любо подобно, за тѫ тькмо да се запише. Аште ли же комоу слоучить се и много потроудивьшоу се вь монастыри или братоу или бѣльцоу, отити вь иноу страноу, и тамо скончаѥть се, таковыихь нѣсть подобно вьписовати. Аште ли же нѣкоимь бѣсовьскыимь завидѣніемь бѫдеть се разлоучиль оть монастыра и иньде се прѣстави, а боуде достоинь помѣноу, да ѥсть на расѫжденіе прѣдстателꙗ і еклисіарьха и свего братьства, а не по пристрастію коемѫ. Братіа, елика се прѣставлꙗють вь монастыри, да се вь писѫють; такожде и бѣльци. И бѣльци да се вьписѫю, елици се погрибаю. Аште ли же кто не подасть благословеніе вь мо(на)стыри, да се не вьпише. Аште ли кто дрьзнеть вьписати се самь, или ѡтца, или матерь, или кого оть сьродьникь безь повелѣніа игоуменова і еклисіархова и всего братьства, таковыи вь мѣсто помена, да ѥсть изврьжень оть животныихь книгь, и да се вьпише вь погыбѣлные книгыи, и да имать честь сь рекьшіими: „вьзми, вьзми, распни его“, и сь Ананіемь и Саньфирою. Такожде да ѥсть отлоучень иже аште кто кого по зависти нѣкоеи изврьжеть ись помѣньныка, развѣ, аште се наиде еретигь.“

Неколико записа, које ћемо из поменика, којима смо се бавили, навести, показаће у неколико и начин извршивања ових одредаба.

Тако у Крушевском поменику долазе неки записи, које ћемо овде редом по листовима исписати:

Л. 33. Землꙗ Срѣмь, оть Бачке са села Баише.

Л. 36. Землꙗ Срѣмь, паланка Карьловчаци.

Л. 42. Село Глободерица, приходи Коста, и писа себе, рече юнца матери Стани мѣсеца Сект. .кз.

Л. 112 као глоса уз имена: Землю Срѣмь лето ,зрлз. (7137=1629).

Л. 140. као глоса уз имена: Ѿть Пологь оть Оброшовце Марко писа. (,зрпа, 7181=1673).

Л. 141. на дну: Село Косатица. Писа Крагуи матера Зора .г. лутг. плт и ѡцу Вукоти .в. лутг. плт.

Л. 142. на дну: Писа Славуевићь Коинь себе .в. лѵтг. плти, и пакы писа себе .г. лѵтг. плти.

Л. 166. по писму запис из прошлога века: Се лето Вишеградь. Писа Хачи Ивань себе вь свети помениkь и писа ѡцоу Ѩнушу .е. лѵт. и брату Лазару .г. лут. и пак себе .г. лѵт., подручию Фіми .в. лѵт., и рече давать на годину по папуче.

Још је богатији таким записима поменик пећски, нарочито што се тиче путовања калуђерског.

Л. 32. Игумена Логѵна путь, лѣто ,зрлз. (7137=1629,) као глоса уз имена.

Л. 35. б. Лѣта .рмг. (7143=1635) пут Чрьна Гора, као глоса уз имена.

Л. 37. Путь Маѯнима вь градь Панчево лета ,зрои. (7178=1678).

Л. 46. Запис, непотпуно сачуван због потоњег обрезивања, али се види из њега, како су у селу Дренцима обећали манастиру пшеницу давати.

Л. 59. Послѣдни путь Босна, лѣта .кѕ. (7126=1618).

Л. 60. А се помени оть Оугровлахь некоихь Србль послани Козмомь хажиѡмь ѡ семь трудивша се. Бисть у лето .кз. (7127=1619) на Градчаници, приде ка намь о саборима у проскомидіе подпись о всемь.

Л. 62б. Путь Рачана лѣта ,зрла. (7131=1623) као глоса уз имена.

Л. 63. Пѹть Діонисіа. Самоковь лето .ѱ... (16.—), као глоса уз имена.

Л. 64. Мѣсто Призрѣнь, Пѹть Спиридоновь. Лѣто ,зрл. (7130=1622).

На истом листу, на другој страни: Пѹт Силивестровь. Самоковь. Лѣто ,зрлв. (7132=1624). Обоје као глоса уз имена.

Л. 65. Самоковь. Пѹть Логіновь лѣта ,зрлд. (7134 =1626). Као и иначе вазда, глоса уз имена.

Л. 66. Лѣта ,зрк҃ѳ (7129 = 1621) Зде поменици оть Ѹгровлахіе нѣкоихь благовѣрныхь Христіань. Та белешка стоји одмах у почетку тога листа, црвеним исписана, а за њом се ређају имена у четири ступца до краја листа 67, где на дну у крају друге стране стоји друга белешка: До зде Ѹгровлахіа Варламь и Софроніе. Имена су све српска.

Л. 68. Глоса на врху: Ѿть нахіе скопскіе и кратовскіе.

Л. 72. Бачка, лѣта ,зрлг. (7133 = 1625).

Л. 76. Херьцеговина. Пѹть Силивѣстра лѣто ,зрлг (7133 = 1625).

Л. 78. Сиа братіа манастира Ремете, зовомь Ѿрахвички. Лета ,зрле (7135 = 1627.)

Л. 78. Манастирь Бешеново. Братіа. Лето ,зрле (7135 = 1627).

Л. 79. Пѹть ѹ лѣтѹ ,зрла (7131 = 1623) кѳвѡнв (тајном буквицом: Паисеи. Види Гласн. XXV. Један ћирил. зборник, чланак Ст. Новаковића).

Л. 83. Пѹть ѹ лѣто ,зрле. (7135=1627) кѳвѡнв ѡѯнцнесв (Паисеи Смерснни).

Л. 94. Пѹть Самоковски ,зрли (7138=1630).

Л. 95. Пѹть Никоновь лѣта ,зрма (7141=1633).

Л. 100 Поуть Василіа ігѹмена, лѣта ,зрма (7141= =1633).

Л. 101. Пѹть архидіак. Миила лѣта ,зрм (7140=1632).

На истом листу: Сіе пріинесе Іѡаникіе Рудничанинь, лѣта ˏзрог (7173=1665).

Л. 104. Лѣто ˏзрмв (7142=1634) Михаиль Боудимь .рмг. (7143=1635).

Како су на својим путовањима записе за поменике и патријарси примали, показаће још ови записи из истога пећског поменика:

Л. 110 Маѯимь божіею милостію патріарха пек. Пѹть ѡть Самокова и ѡть Разлога ˏзров. (7172 = 1664)

Л. 100б. Маѯимь, божіею милостію патріарха пекскы, лѣта ˏзрѯа. (7161 = 1653.)

Л. 111. Божіею милостію патріарха Маѯима пѹть вь лѣто ˏзрѯѳ (7169=1661). Влашьки.

Л. 112 Маѯимь, божіею милостію патріархь пећскы, лѣто ˏзро (7170=1662) пѹть Самоковскы.

Л. 113. Село Іѡшаніца горьнꙗ. Божовић Новица Плавланинь ѡть долнега Ѹлога писа себе помень и братѹ Станиши помень. Рече вола петака. Лѣто ˏзрѯ (7160=1652).

Прва страна тога 113 листа пуна је оваких записа, које не исписујемо.

Л. 114а. Арьсеніе божіею милостію патріархь пекьскы принесѡхь ѡть Срѣма ˏзрпд (7184=1676).

У Крушедолском ретко долазе на крајевима записи, но ипак на другој страни листа 87 уз нека имена на крају долази запис: принеше кандила.

У Водичничком на другој корици стоји старији запис: Кѹчевишта. Филипь писа ѡвцѹ Благовештенію.

Из свега, што је довде наведено, неће између осталога ни то утећи оку пажљива читаоца, да је установа поменика знатно помагала ономе концентрисању народа око манастира у време ропства и мрачних дана наше историје после Косова. Тога ради опомињемо и на географски речник на крају, састављен из географских имена, што у поменицима по глосама долазе. Одатле се види на-

ционална и политичка мисија, коју су они у оно време извршили, и која је у вековима, ближима времену самосталности српске, тим знатнија бивала. Тај резултат, држимо да без сваке сумње потврђује географски речник на крају и записи, које смо напред приопћили.

β.

Опис рукописа и остале белешке из њих.

1. На прво место узимамо преда се поменик, који смо назвали Призренским (у скраћењу Пр.). То је рукопис писан на кожи, на листовима око 20·5 сантиметара дужине и 13 сантиметара ширине. Он је својина народне библиотеке и стоји у збирци рукописа под бр. 227. Добављен је из старе Србије. Сад броји 80 листа, али они не стоје у реду, и с горњега су краја с леђа књиге оштећени, што, у осталом, није наудило садржају, јер су празни крајеви страна око текста пространи. Оно што би дошло у почетку поменика, сад је на 15 листу и гласи: Сь Богомь починаемь помяникь домоу светые Богородице Призрѣнскые, али је црвено мастило, којим су те врсте писане, тако изоледело, да се сад једва могу те речи прочитати. На листу 57 који је на другој страни са свим празан, на првој се налази запис, који гласи овако: Прочато си помѣник домѹ и храмѹ пречистие богоматѣри призренстеи претопрезвитерь на ҂афнѕ (1756). Ѡ жалости що дочека, летошное лѣтѡ. А сад Тѹрци ѹ таи храм кланають сь а Христианы не пѹщають. Ѡ чѹдесѣ, Богородице, Тѹрком допостила ние никако ѡградить колѡ на тѹю црьковь. Руком г. Милана Д. Ковачевића учитеља, који је овај поменик народној библиотеци добавио, записано је на корицама, да је та црква потурчена 1756 године, и да је задужбина св. Саве, што, сигурно, народ тамошњи приповеда.

Али је мало теже определити време, кад је овај поменик писан. Године, као обично, забележене нема. С тога

се морамо помоћи владалачким помеником. У њему за Душана стоји: Стефана цара благовѣрьнааго, али је нешто брисано, па после то написано. Иза Душана поменик се наставља овако: Благовѣрнаго Стефана Оуроша; — кнеза Лазара и монахию Евгенію; — Стефана Воука и монахію Мариноу; — деспота Стефана; — Стефана Воука; — монаха Грігорија; — Стефана Лазара. Особине овога поменика, које се у другима не налазе, могле би бележити време, кад је он писан. Знатно је, што се никако не помиње Вукашин, што се жена кнеза Лазара помиње као монахиња, што се уз Вука Бранковића пише владалачки придевак Стефан, и што се уз његову жену, такође као калуђрицу, помињу њихови синови Гргур и Лазар, и уз име овога последњега такође придевак Стефан; што се међу синовима Вуковим не помиње Ђурађ; што се иза кнеза Лазара најпре помињу Вук Бранковић и његова жена, па после синови кнеза Лазара, деспот Стефан и Стефан Вук, а иза ових синови Вукови, ако монах Григорије не буде један од браће Вукове, јер му је брат Роман још за цара Уроша био калуђер у Светој Гори, и јер се за сина Вукова не зна да се калуђерио. По свему овоме изашло би, да је овај поменик постао на крају XIV, или у самом почетку XV века, у време, кад су се Лазарева и Вукова породица отимале и с Турцима мириле и завађале зарад владе над растргнутим земљама српским. Иза последњих речи поменика као да је било још нешто, јер је нешто брисано. Да ли је с тога места име Ђурђа Бранковића избрисано?

Што у овом рукопису припада поменику, оно је на првих 57 листа. На листу 58 почињу песме богородици, а на л. 67 њезин параклис. На последња два листа, 79 и 80 долазе записи, које овде исписујемо:

(Лѣта ҂ѕ)цнз (6957=1449) мѣсеца Октом(вріа) .кз. оу петькь днемь (множь)ство ѥзикь скупи се вьсточних и за(па)дних странь; начельници ꙋгрьскомꙋ ѥзыкꙋ Ꙗнько,

Агараном Мурать; и бы бои подь Приштином и зѣло множьство труповь чловѣчьскыхь паде.

Вь лѣто ,ѕцм (6940=1432) мѣсеца Августа роди се Лазарь.

Вь лѣто ,ѕцлг (6933=1425) мѣсеца Априля .ві, дьнь прѣстави се госпога Маара.

Вь лѣто ,ѕцне (6955=1447) мѣсеца Февруаріа .ѕ. дьнь у понедѣлникь дьнемь .е. часъ трусь бисть .в. крати.

2. За Призренским узимамо Лесновски (скр. Л.) Добављен је народној библиотеци из Старе Србије и стоји у збирци рукописа под бр. 235. Почетак му је: Сь Богомь починаемь помѣникь благочьстивимь ктытором светаго храма сего, Лесновскаго монастыра. Садашња везана књига броји 110 листа у fol. око 30 сантиметра дужине а 20 ширине; али је само првих 8 листа старо писмо и хартија, а остало је из прошлога века, махом празно. Видеће се, како смо одатле у речник врло мало црпли, јер су на новој хартији махом бугарска имена и места. На листу 4-ом првој страни, у другој половини испод вешто израђене арабеске, која заузима целу прву половину стране долази: Помѣни, Господи, благочьстивыихь и христолюбивыихь цареи нашіихь рабы свое вѣрные вь царстви си. Ту су последњи: цар Урош и царица му Ана, и они долазе на дну стране, те с тога на другој страни истога листа долази озго помени призив као што је мало пре наведен, и испод њега пола стране празнога места за потоње цареве, којих није ни било. Где долази помен патријарсима (л. 6) пише истина озго: Помѣнь светіимь патріархом срьбскиимь, али се не помиње ниједан патријарах, већ сами архијепископи. На листу 5-ом долази општи помен за ктиторе, цареве, архијепископе, јепископе, и.т.д., опет дакле без патријараха. На листу 9 долази помен „деспота Драгаша Костантина," а испод њихь Благочьстивыхь ктыторь и господь нашіихь оугровлахіискые земли и молдавскые и Богданіе. Ту се

помиње „Цветко воевода Белграда“, „Марсна, госпожда Фенкла, землю оугрьска,“ Марко и Степан Јакшићи. Како је манастир Лесново зидао Оливер (Гласн. XIII. 293 и д.), то одмах на 4-ом листу на другој страни оздо долази и помен њега и породице његове овако: Помѣни, господи, благочьстивыихь ктиторь нашіихь вь царстви си: Оливера дѣспота, и подроужіе Марію, и чеда ихь: Дьницꙋ, Краика, Даміана, Видослава, Дабижива, Роусина, Оливера.“ Овај родослов Оливеров штампао је по препису Ст. Верковића већ К. Николајевић у Гласнику XIII стр. 294. Г. Верковић је без сумње преписивао из исте књиге, која је сад пред нама, јер на л. 27 има запис о његовој походи. Али је он у преписивању начинио погрешку, прочитавши име петога сина Оливерова Гусин место Русин. Та је погрешка, наравним начином, морала отићи и у речник Даничићев. Због те погрешке падају и хипотеке К. Николајевића, које је на томе имену оснивао у Гласн. XII, 443, 444. Да оно истина налик на Г нацртано Р није Г него Р показује се натписом на л. 6 за помен патријараха, где два пут долази на месту, које не да о овоме сумњати, у речима патріархѡмь и срьбскыимь. Из свега, дакле, што видимо, и судећи по красном писму, укусно изувијаним иницијалним словима, може се слободно држати, да је поменик овај писан за живота самога Оливера у XIV веку.

У први мах празна остављена места на тим листовима, попуњена су позније записима, од којих ћемо три старија и важнија овде исписати. Тако се на другој страни л. 6 чита ово што иде.

Изволѥніемь ѡтьца и поспешеніемь сына и сьвршеніемь светаго доуха, кроугь лоуны .а. сльньчьни .кг.[1])

[1]) Рачунајући по делу Handbuch der historischen Chronologie von Dr. H. Grotefend, Hannover 1872, круг луне а и сунца кг. догодили су се у XV в. год. 1463. у XVI-ом 1558. у XVII 1653. Према томе што се тиче времена, кад је овај запис писан, ми бисмо се одлучили за 1558 годину.

Како пріидѣ Никола Пѣпикь оть богохранимаго мѣста Кратовѣ вь светы монастирь светыхь бѣспльтнихь силь арьхистратигь Михаила и Гавьрила, глаголѥми Лѣсново, и мы боголюбива братіа сьвькоупивьше се говорыхѡмь емоу о потребахь иже вь светѣмь монастире. І понѥже бѣше и оть прежде вѣликоу порьтоу оть села сь братѡмь своимь Гѥѡргиѥмь сьградиль, и кѥліами же бѣше ѡскоудьно вь светеи обители сеѥ, и сьградиште кѥліе подь подь и надь подь братиѡмь вь испокоеніе, и архѡндарикь за испокоеніе гостѡмь вь долнѥи же стране монастира кь ливадѣ. По прешьстви же брата своего Гѥѡргіа сьи Христіанинь Никола видѣ припратоу црьковноу оть древіа сьзданоу, и пришьдьшоу до разореніа, и оть ѡснованіа въздвыже и съзыда сь каменѡмь и варѡмь и покры и ѹкраси съ въсакимь ѹкрашеніемь, вь припратѣ же привѣдѣ водоу и съгради крьстыльницоу въ мраморы оть далече привезенѹ і еште же на мѣтохоу на Злетовьштице приложи два комата лозіа светомѹ монастирѹ краи ваде, и еште на метохѹ монастирьскемь глаголѥми Шибинь, храмь светаго великомѹченика Гѥѡргіа съзида оть основаніа съ вьсакыимь оукрашеніемь црьковныимь, еште же и коупи мѣтѡхь вь селѣ глаголѥмемь Лѣзово, оть агареньскыихь рѹкь, кѹкѥ и сотьнице и пивѣ и ливадѣ, и приложи светомоу монастироу на оукреплѥніе братіамь. І еште же одежде свештеньническѥ, фелѡнь оть камѹхе и епѣтрахиль сь златѡмь и оть доуганѡхь што сѹть ѹ Рибаре по .тҁ. аспры вь годинѹ на ѹкреплѥніе водѣ и светомоу монастирѹ, і еште же обѣштаніе сьтворы, светы монастирь посештати противѹ силѣ своеи до живота. (За овим долази три прста празнинс, па се онда наставља). І еште аште что приложить се ѡставивьше место да вьпишеть се вь светы поменикь.

Мы же боголюбьзна братіа сьбравьши се ѡтьць ігѹмень Неѡфить іеромонахь и проігѹмень, свештеници и діакони и старьши сь вьсемь братьствѡмь светаго монастыра видевшіи толико ѹсрьдіе и любѡвь оть того благочьстиваго Христі-

анина кь светомоу монастирꙋ и сьтворихꙍмь междоу собою завѣштаніе помѣнь творити емоу ѩкоже достоить светыимь ктиторꙍм, вь неделю вечерь параклись и на трапѣзѣ прилѣвькь, вь оутре иже дьнь понедельника лѵтурьгіа въ животе сꙋштꙋ. По пришьстви же вѣка сего въ понедельникь такожде творити лѵтоургію и вечерь коливꙍ, и помѣноваты монахію Аньноу и Гѥꙍргіа, и Николоу и Дмитра. И тако завѣштахꙍмь и сътворихꙍмь съ записаніемь сьборьне творити вь светѣ обытели сеи, дондеже и стоить сіа света обытѣль съ вьсакымь ꙋтврьжденіемь и по нас хотештеи быти братіи. Аште ктꙍ дрьзнеть разорити сіе выше писаньное ꙋтврьжденіе или светыи поменикь преписоуюште извадити сіе, изоставиты оть светаго поменіка, такови да боудоуть проклѣти ꙍть Господа Бога и оть прѣчистіе его матере и оть .тиі. светыхь отьць, и да бꙋдеть сь глаголюштими: Распни, распни его; на послоушаюштіихь же сіа ꙋтврьжденьна благодеть божіа и милость и прѣчистіе его матере да боудеть на ныихь вь бѣсконьчніе вѣкы, аминь.

На другој страни листа 5 налази се исти таки запис, очевидно с овога преписиван и скраћиван са годином ꙁрп. (1672). У њему се приповеда, како „пріидоше ꙍрьтаци ꙍть Кривоу рѣкоу оу монастирь Лѣсново на поклоненіе светомоу ꙍцꙋ Гаврилоу и на видѣніе светаго монастира сегꙍ. И видѣше порꙋшеноу трьпѣзарію и келіе до разореніа стало, и платише маисторꙍмь и за штице ꙍрьтаци оть Паланькоу, ꙍрьтакь Петрь, ꙍрьтакь Іꙍкѵмь Божикь, ꙍрьтакь Стефань, ꙍрьтакь Петькꙍ, ꙍрьтакь Стоѩнь, ꙍрьтакь Марьтинь. И дадоха каньдило срѣбрьно прѣдъ светаго арьхаггела Михаила арьхистратига.“ За тим следује наредба о томе, како ће се овим ктиторима спомен у цркви чинити.

На страни 1-ој листа 3-ег, ниже оппітега помена налази се такође овај испис: Вѣстно бꙋди прочитаюштимь что пишеть више южнаа врата црькве на мраморь: Оть Пешне низь доль до кольникь подь господьско лозіе до дѣль,

и по дѣль кь Волуаку та низь доль та узь Коритницу до пута што иде презь Леговьць до крьста, та узь брьдо на мраморь презь доль на крьсть узь доль до просеченикь на Блатче и надь Плану на Ухо надь Букову равну и путемь на писані борь, на брезу, на Планиницу, на Клобучьцѣ до пута на деле те низь реку подь Баково, те до Бунашь те през редовно каменіе презь Липовець, те подь присадь, низь колникь надь господьско лозіе подь Пешни на доль. И оть злетовскы трьгь по .р. перперь на годиште, и глобичкы синорь узь Млатеевь потокь презь Равеникь по дѣлу кь камену на Киселицу по среде ливаду на Могиліщту и преко презь брьдо, презь Дренову доле на друма кь Прьчеву узь друмь оть крьста низь доль кь Бунашу презь брьдо кь крьсту и преко на мраморь нізь доль к Млатееву долу презь реку.“

Ово је, као што се види, комад из даровне дипломе манастира Леснова.[1])

---

[1]) Лесново је једно од познатијих и виђенијих средишта књижевне радње XIV века. Упућујући тога ради на један запис из Синаксара лесновског (библ. срп. уч. др. бр. 54), штампан у књизи Ламанскога „О нѣкоторыхь славянскихъ рукописяхъ въ Бѣлградѣ, Загребѣ и Вѣнѣ. 1864“ стр. 19. саопштавамо овом приликом још један натпис, с једног кожног листа из књиге исцепљенога, који се сад налази у народној библиотеци под бр. 237, и скоро је набављен. Тај натпис гласи:

Изволеніемь ѡца и поспѣшеніе(мь) сына и сьврьшеніемь светаго доуха написа сꙗ сиꙗ книга глаголемаа светыи Ефремь вь земли златовьскои вь мѣстѣ рекомѣмь Лѣсново вь ѡбитѣли светаго архистратига Михаила вь лѣтѣ благовѣрнаго и христѡлюбиваго царѣ бльгарскаго Іѡана Алеѯаньдра и благовѣрнаго и христѡлюбиваго светаго царѣ Стефана србьскыѧ и грьчьскыѧ землꙗ и великаго деспотѣ Іѡана Ѡливера хтитора тогожде храма и при всеосвештенномь архіереи тыѧ землꙗ кѵр Арсеніи повелѣвшомꙋ ми пи ати сихь книгь моеѧ хоудостиѧ Тахате чрьньць. Да ѡци и братіа и послоуш-

Остали записи сви су познијега времена.

3. На треће место узимамо поменик пећскиь (П.) Почетак му је: Сь Богомь почннаемь пωменикь дωмꙋ спасовꙋ архіепископіе великіе. Напоминаніе светіимь господамь и ктиторомь нашимь і архіепископωмь, епископомь же и свѣштеникωмь и свештеньноінокωмь и благовѣрьнымь властѣлωмь иже вьсхотѣть, кь симь же и жителѥ дωмꙋ сего великаго и светаго иже богоꙋгодно и правовѣрно трꙋдеть се вь нѥмь. Сице почннаемь: Помилꙋи нась, Боже, по велицѣи милости твоеи, еште молимь се о благовѣрьныхь и богохранимѣхь госпωдь нашыхь и ѡ всѣхь вωехь ихь: архіепископе нашемь, име рекь, и чьстнꙑихь свештеньныцѣхь и иже о Христе діакωнѣхь и ѡ вьсѣмь прічтѣ и о людѣхь.“ За овим долази поменик владалачки. Знатно је, што се и ту не помиње Вукашин. У зачелном оглављу, као што се из истом наведенога исписа види, нема спомена патријарсима, већ само архијепископима; али на трећем листу долази патријарашки поменик. У владалачком поменику, писаноме једном истом руком, на првом листу, последњи је деспот Ђурађ Бранковић, али помена о Вуку Бранковићу, који на другом месту налазисмо, такође не налазимо. Поменик је сад својина Српског ученог друштва, и налази се у збирци рукописа под бр. 61. Писан је сав на хартији дужине око 27·5 сантиметара, ширине око 19; листа броји 114. Имена, осим познијих рећих приписа, писана су уставним писмом, заузимају по два и по четири ступца на једној страни, како где. По врховима страна обично

ници и настоꙗштіи не клатвами ωтмьштанте, нь паче благословь рьцѣте ѡ мнѣ, кьждо вась аште мнꙗште се сьмрьтнии кь Богоу спасоу нашемꙋ гонезнꙗти ми вѣчныхь мꙗкь сь всѣми вами, понеже не бѣхь письць, нꙗ повелѣніемь Господина ми епископа Арсеніа начрьтохь сихь книгь вь лѣто ҂ѕωѯа (6861 = 1353) ендиктиωнь ѕ. и Богь да прости и вь бꙗдꙗштимь вѣцѣ, аминь.

долази: Помѣни, Господи, доуше рабь своихь вь царстви сы. У овом поменику има доста записа о путовању калуђера по писанији за поменик, које смо напред навели. Уз те записе обично долази година. Тако са годином 1612 (л. 40) има запис:

„Мачва лѣта .рк. (7120=1612), родителіе митрополитоу белград. кѵр Висар.“, а на истој страни с другога краја: „лѣта .рка. (7121=1613) родителіе митрополитꙋ тамишвар. кѵр Неофитꙋ“. Још нека маргиналија осим ових доћи ће на другом месту. Према свему у овом ће лепо и брижљиво писаном поменику бити имена од XV. века па све до краја XVII, са врло мало још познијих.

На послетку на л. 26а долази овај запис: 1765 лѣта фрꙋдомь именемь Светая Ѳроица Неманьића црьковь бѣше прокіисла. Доће такавъ заманъ, тако Богь даде, у гладнꙋ годинꙋ открыи се црква и прыивати се Ныикола именемъ Новыићевыићь са хрыисяныі и писа самь ѡсамъдесетъ гроша Никола, а дрꙋги що могоше и ферьманъ за нега. Тешко имасмо попечение, и не можемо га изъвадити из залоге. Тако стои. — Ниже тога су неке цифре, ваљда од прилога за оправку.

На л. 63а. има марг. на врху: Самоков. Софроніе е҃ѯархь лета .кѯ. (7127=1619).

4. На реду нам је поменик Крушевски (Кр.). Писан је на хартији, и прилично је оштећен с почетка и на крају. Својина је народне библиотеке, и стоји у збирци рукописа под бр. 226, а добављен је заједно с призренским. Има листа 169, а дужина им је око 21·5 а ширина око 16 сантиметара. Има и записа с годином, од којих се неки у првоме чланку видети могу. Најстарији је од свију на л. 32: место Бодимла вь лето ҂ѯи .р. и .ід. (7114==1606) приде изьграфь Стахина (? Страхина. Пр.) вь монастирь. Почетак на другоме листу гласи: Начѣло помѣника светіихь ктѵтѡрь светаго Благовѣштеніа глаголюмь

Кроушево, и прочихь благочьстивыихь и боголюбывыихь, обаче имоуштихь любовь и оусрдіе кь светомоу храмоу сѣмоу, домꙋ божію, итд.“ На другој страни листа 5 почиње Поменьникь господамь срьбскимь. Ред имена у овоме опет одступа. Тако се помиње иза Душана царица монахіа Еѵгеніа, иза ње цар Урош, иза њега краљ Вукашин и син му краљ Марко; за тим овим редом: кнез Лазар, мон. Јевђенија, деспот Стефан, Вук Бранковић, монахиња Марина, деспот Ђурађ, деспотица Јерина и даље Бранковићева породица до монахије Анђелије, архијепископа Максима и брата му деспота Јована. Цео тај помен писан је једном руком. У поменику архијепископа српских последњи је патријарах Никодим. По томе би овај поменик био основан или из старијега преписан на крају 15-ога века. На првој страни листа 10-га почиње се Помениkь светыихь ктыторь иже и сьздаше и оукрасише сьи светы храмь Благовѣштеніе, глаголѥмь Кроушево. Помени, Господи, доуше рабь своихь сихь. Помени, Господи, благочьстиваго и вѣликаго жꙋпана Прибила, Вьрнавоу монаха, благочьстивоу госпождоу Больславоу и синовѣ ихь; благочьстиваго и вѣликаго жꙋпана Петра, Іѡанна монаха, благочьстиваго и вѣликаго жоупана Стефана и подроужіа ихь сь чедми. Помени, Господи, прьваго мольбьника светаго храма сего Ефросіма игоумена ієромѡнаха, и братію его, иже ѡ Христе, иже потрꙋдише сь нимь. Поменьникь вьторимь ктиторомь по прьвыихь. Помени, Господи, доуше рабь своихь сихь, благочьстиваго дѣспота Стефана и матерь его, благочьстивоую госпождоу Іеленоу. Иза овога остављена су места за нове ктиторе с Благочьсти до дна друге стране листа 10, на целом листу 11 и 12. На л. 12 другој страни, познијом руком написано, стоји испуњено једно место: Благочьстиваго и христолюбиваго Павꙋ жꙋпана. Иза тога долазе калуђерска, па световна имена, занимљивија него и у којем другом поменику, јер је поменик исписан од великога мно-

штва рукописа, обилатији је но и један други географским именима, и сва прилика, да је много по народу путовао, јер се међу географским именима налазе места скоро са свију страна српства. Осим тога овај поменик је оригиналних тако рећи записа, јер није, као у другима, највећи део имена једном руком исписан, већ је сваки помен, може бити, на месту, калуђером, који је с књигом путовао, уписиван.

Географски је интересан овај поменик, што у њему на два места на л. 35б у речи Хиньђѹшь и л. 58а у речи Хінђа долази за глас ђ особито нацртано слово. То је д (иницијал) са продуженим, па после малом цртом прекрштеним горњим вршком.

5. На пето место узећемо поменик Водичнички (В.). Тај је поменик својина Српског ученог друштва, и стоји под бр. 23. Писан је на хартији, дужине 31 а ширине 21 сантиметар. Почетак му је: Сь Богомь починаемь помѣникь храмоу светаго Благовѣштеніа прѣсветые Богородице подь оувесіе Чрьніе горы вь мѣстѣ нарицаемѣмь Вѡдичникь. На л. 3 почиње Помѣникь господамь срьбскымь. И овај се завршује породицом Бранковића. У њему се помињу краль Влькашинь, краль Марко, Вльќь Браньковикь; али је имена свој тројици позније неко цртом превлачио. У поменику архијепископском последњи су патријарси Кирил и Никодим. У овоме долази подела поменика с окићеним, из иницијала састављеним црвеним исписаним заглављем на особитим листовима: А се помѣникь іеромонахѡмь; А се помѣникь монахѡмь; Се помѣникь презвітерѡмь; А се помѣникь бельцемь, мѹжемь и женамь.[1]

Имена много нема, она напуњају простор до краја 13-ог листа. Маргиналија су, као и у осталим, где мање

[1] У Крушевском: Се же поменыкь вьсемь прочимь белцемь и бѣлицамь.

где више, испуњена географским именима. Од л. 14 почиње: Мѣсеца Мартіа вь . ке . слово иже вь светыхь отца нашега Іѡана Дамаскына, на Благовѣштеніе прѣсветые владычице наше Богородице и приснодѣвы Маріе. Благослови отче! На крају друге стране л. 24 почиње Иже вь светыхь ѡтца нашего архіепискоупа Константина града Иѡана Златооустаго слово на Вьскрьсеніе Христово. Благослови ѡче. И оно траје до краја листа 28, који је у овом поменику последњи.

6. На шесто место узимамо поменик Коришки. (К.) Он долази у рукопису, у коме је напред служба и живот Петра Коришкога. Како сам живот Петра Коришкога исписао и саопштио у Гласнику XXII, стр. 311, тамо сам говорио о рукопису, те овде нећу понављати, што тамо има. А иначе нема у овом поменику ништа друкчије но у коме досадашњем, да би се о њему опширније говорити морало.

Добротом г. И. Руварца из Карловаца могао сам употребити још два фрушкогорска поменика. То су:

7. Крушедолски (Круш.), о коме већ Шафарик говори и

8. Врднички (Врд.) на мал. фол.

Пошто сам опширније описивао пређашње рукописе, ни овде не налазим ништа друкчије од осталих. Ни у једном ни у другом нема владалачког ни патријарашког уредног поменика. Место тога у Крушедолском долазе имена из Бранковићеве деспотске породице, Јакшићи, руска и влашка господа. Ни поменик архијепископски није потпун. На празном листу до корица на другој страни долази белешка о томе, како је Крушедол походио патријарах јерусалимски 1655 године. Пре тога има на л. 42. један запис са 1591. годином. С тога и по свему осталоме може се с поузданошћу држати, да основање поменика пада још у XV век и да највећи део имена што су у њему, припада XVI веку. Врднички је познији, и у њему се стари ред није ни у толико сачувао.

На послетку ћемо овде да уврстимо записе покупљене из маргиналија, или места из поменика самих, који ће за историју или разне гране њене имати већег или мањег интереса.

У Пр. на л. 44 а. долази: Помени, господи, раба своего Страцимира, сестричикѧ царичина, и на истом листу: Помени, господи, раба своего Радотѣ брата Южина, за које не могу знати, хоће ли имати историјске цене. У помоћ нашим генеолозима немам шта додати осим онога, што наћу напред у опису овога поменика. Могла би још имати места хипотеза, да је овај поменик преписиван са још којега старијега, али би томе мало места било.

У истом поменику л. 49. помиње се Новакь двородрьжица, воевода Радосавь.

У помоћ к расправљању два интересна питања наше историје има грађе у разним маргиналијама и поменима. Прво је од тих питања, икако се угасила стара властела српска. У доказ, како су хришћанска властела и под Турцима остала, наравно с извесним погодбама, наводе се обично Рашковићи из Старога Влаха и Карапанџићи из Крајине. (Вуков Рјечник, кнез). Што је дакле до последњега времена дотрајало, онога је морало бити у старија времена још више. Овоме лаком и нарави ствари блиском закључку мислим да ће бити добра потврда многи помени или маргиналија из поменика. Прегледаћемо их редом.

У Кр. л. 12, као што мало више рекосмо, помиње се Пава жѹпань, за који бисмо по рукопису рекли, да припада познијим временима, јер није ни записан у ред, као што би се у старија времена учинило. А рукопис и мастило са свим се подударају с оним на листу 51, о чему види ниже. У истим поменику на л. 47б. долази: градь Ср'біа. Раба своего жѹпана Ср'ба. На истој страни мало ниже: Касидоликь. Рабь божіи Радоню вои(во)доу. И једно и друго је мастило избледело. На л. 49б: Гламоч. Раба

своего Владисава воеводꙋ. Рукопис је од најстаријих који у поменику долазе. На л. 50а: Раба своего Ковлаисава воеводꙋ. Пріани (два пут); Раба своего Драгишꙋ. Горьніи Гламочь. кнезь; Раба своего Гюрꙋ воеводꙋ. Задарь. Помен Драгише из Гламоча припадаће најстаријем времену. Л. 51а: Раба своего Срьба, Воуицоу. Марг.: Срьбь воевода Вꙋица кнезь; Раба своего Вꙋицꙋ (другом руком:) втораго. Марг.: кнезь; Раю. Марг.: Раѩ спахіа. По овоме што се Раѩ назиље спахијом, термином, који се могао у турско доба одомаћити, и то не одмах, држим да читава врста помена, које с ове стране исписујем, на сигурно припада времену после освојења турског. Истом овом у помоћ иде што најчешће долази кнез и војвода, чега ради читај у Вукову Рјечнику кнез и војвода. Што Вук приповеда, вреди за наше најближе доба; што имамо у поменику, тиче се доба најближега старој српској влади. А за то се доба морају претпостављати други облици. На истој страни поменика долази даље: Павко. Марг. Павко воевода; Раба своего Милата. Марг. начелка. воѥ(во)д(а); Раба своего Драгишоу (старијим рукописом). Марг.: брать Павка воеводе; Рабоу свою Арьменкоу. Марг. Мати Милосалѩ воеводе; Рабоу свою Хіндію госпождоу кнез Воуице; Раба своего Радована. Марг. воевода; Раба своего Радиша. Марг.: спахіа. Не зна се, откле су ти људи. Од имена места долази само Мокра Гора. Цео ред писан је, како се види, су две руке и мастила. Реч спахија, коју као меродавну обележисмо, долази и једним и другим;те и ако би неки део имена могао припадати ранијем а неки познијем времену, по томе што се листови поменика нису извесним редом пунили, свакојако би оба имала припадати времену после владе српске[1])

[1]) Кад смо на том, да поменемо и остало, што ову ствар расветлити може. У опису манастира Житомишљића, који је арх. Н. Дучић штампао у Далм. Маг. XX. наводи се, како је тај манастир подигао спахија Милисав Храбрен

На л. 52а. долази: Раба своего воеводꙋ Павка втораго. Да ли ће овај Павко бити што у свези с оним горњим? И презимена, која уз гдекоја имена долазе, држим да припадају мањој властели, ако не баш увек, оно много пута. Тако на л. 51а. покрај имена: Радотꙋ и Раика и Новака долази марг. Мокра Гора, Міωковићи; на л. 51б. уз имена Радивоꙗ, Ѥленоу долази марг. Радашиновикы; на истом листу уз имена Радована, Станоу, марг. Штековики, на л. 52б. Рогатица, Вꙋкалевићь и т. д. Има их доста често, те их ја даље нећу наводити. На л. 53б.: Раба своего Скоросава и Калиноу подроужіе воев(о)д(а). Марг. Мокра Гора. Мало ниже: Раба своего Радича. Марг. (с једне:) Далматіа, (с друге:) кнезь. На л. 56б. Раба своего прѣмогаго Милоша воеводꙋ; Раба своего Воуисава воеводоу. Марг. Кроуш(чи)ца. Одмах више тога истим мастилом и руком стоји написано Воудимь. На л. 57а: Раба своего Ратка воѥводоу, марг. Призрень; ниже мало: Раба своего Бранка великогь жоупана. Марг. Призрена. Истом руком и мастилом одмах више тога стоји: Раба своего Иваниша; Раба своего Миленька, марг.: Место Сераево, донꙗ махала. Нов један доказ горе наведеном тврђењу, премда већ запис о Ратку војводи припада старијем времену. На л. 65а.: Раба своего Лекꙋ воеводоу. Марг. Градь Призрень; На л. 73б. долази: Раба Ꙗкова и Ралетоу, Комлена и Ѡваноу, марг. Бакићи. На л. 75а. долазе помени: Раба своего Маѳеꙗ; Раба своего Марка. Марг. Слатина, Конска Река, а на дну

1563. У опису рукописа житомишљићких, који је мало даље (стр. 63.) наведен, у записима неколико књига манастирских, спомињу се од те породице Стефан, Радивоје, овај последњи 1638 године. Један од њих војвода Радоје Храбрен обновио је цркву у Трнјебњу 1534 год., као што запис у камену сведочи. У пећском поменику 46б. поред Гацка стоји Храбрѣни. Ово ће без сумње бити ови исти људи.

листа истим рукописом и мастилом: Макаріа владике спахіе. На л. 85а: Раба своего Радоню. Марг. Врьшевіне, сынь Раю спахіе. На л. 114б: Раба своего Ивана: брать спахіе Молошь (?) патріарховь. Ово ће, по писму судећи, припадати најпознијем времену.

Мање је богат оваким записима поменик пећски. На л. 16а. долази запис: ҂афнд (1754) умрьль кнезь Радое и Богићь оть села Ђюрицке реке. На л. 32а: Елу кнегиню. На л. 40а. марг. Кнезь Вуле. Ниже тога истом руком и мастилом запис са годином 1613. На л. 63. у помену имена: Радосава, Радована, Милоша, Петра, Драгутіна, Радьсава, Симона, Ђурица. Марг. истом руком и мастилом: зде спахіе пекске.

У Крушедолском поменику на л. 63а. наводи се одмах озго помен: Іωаньна, уз то црвеним словима: спахію, а марг. одмах уз то: куриць пекски лѣта ҂зркг. (7123=1615) ген. .кз.

У истом поменику л. 42б. има шест имена. Више њих стоји белешка: Обштіи брать. Град Пеща. Радоню юзьбаше сынь Баичета ωдобаша, а ниже марг. црвеним: 1591, оть рож. ҂афча. На Злато,сту житомишљићком пише: А плати и приложи благословени и христолюбиви курь Вукашинь одобаша Браичетићь ҂зркз (7127=1619. Далм. маг. XX. 65. стр). Не треба заборавити, да су у то време Турци владали Будимом.

Осим питања о властели, забавићемо се још и питањем о једној установи црквеној, која је за старе српске државе знатно била раширена. То је установа калуђерица. У Душаново време, као што и Ч. Мијатовић изводи (Гласник 35, стр. 141.) морало их је много бити. Знамо даље за толике госпође XIV века, да су се, задешене злом судбином са несреће народне, калуђериле. Тога је било и у XV. веку. Но и за то време осим тога ништа се више не зна о тој установи. Како су тада живеле те калуђерице?

Јесу ли по монастирима у којима и калуђери, или у особитим? Докле је после српске пропасти трајала та установа, и како се за све време трајања њена рекрутовао број њезин? Одговорити на ова питања било би интересно не само за црквену, него још више за културну нашу историју. У маргиналијама наших поменика имаће нешто грађе за ово, те је овде увршћујемо.

У Призренском поменику долазе оваки помени о калуђерицама: Діакона Петра и подроуга мѹ монахию Анастасию; монахоу Василию и кчере ѥѥ Богьданоу и нихь дѣцоу; монахоу Ромилоу и кчере ѥѥ Десоу и ньихь дѣцоу; монаху Романоу и сина ѥ Новакаа; монахию Романоу и дьштерь ѥѥ; монахию Василию и дьштерь ее Богданѹ, рабоу свою монахію Макриноу и сина ее Михаила; монахію Василію и чеда ѥе. Из ових случајева (види први) излази, да су све ове калуђерице најпре биле удате, па да су, обудовевши или остаревши, са мужем заједно или без њега примале на се чин монашки. Исто ово потврђује нам се поменима из осталих поменика. Узимајући преда се крушевски, налазимо монахію Марию са глосом: мати попадиіна; монахію Елисавѳоу, са глосом: попа Влатка мати; монахію Еѵгенію, са глосом: баба Маѯімова; раба своега Тимоѳеꙗ іером. и подрѹжіе его Станѹ, што све потпуно потврђује оно, што се по призренском може извести. Но у прилог овоме у што смо ушли, врло је од интереса знати, колико се из глоса разабрати може, места, из којих су биле те калуђерице. У Крушевском поменику глосе нам поред имена калуђерица показују места: Мешник, Бело брьдо, Косатица, Рача, Стапарь, Врьшевине (више Хлијевна у Босни), Бѹковикь, Бишерь, Страшко, село Врело, Богоевићи, Латвица, Николꙗ, Пшаникь, Мрьћень, Мокронози, Херчизи (сад у ужичком округу), Мерѹча, Тамишварь, Елемир, Чајниче, Кремна. У Пећском: Бачь, Мегꙗ, Карлово, Бельградь, Крѹшедѡль, Рѹдникь. Ради питања, јесу ли били посебни

калуђерички манастири, или су калуђерице живеле по обичним манастирима у којима и калуђери, не да се одговорити. Забележићемо само, како у поменику крушевском на л. 40б. уз имена више калуђерица долазе у глоси имена манастира: Рача, Горажда, Маскова, Дарѣтинь, Сопоћани, а у пећском у истој такој прилици долази л. 34б. у глоси: кѵновіа пекскаа, и уз име монахіе Алеѯандріѥ у глоси: игѹменіа, и на другој страни кѵнов҄а озрѣньска. Још у пећском л. 99а. долази запис: Карловце лѣта ҂зрм (1632) смѣстихь крѹшедольске инокинѥ, из кога се у једно види година, коју је та установа извесно преживела, не будући, у осталом, ради упуштати се у бескрајно нагађање времена, до кога је она на послетку могла дотрајати.

Још имамо на завршетку да забележимо две ствари између глоса поменичких.

Тако се у поменику Крушевском на л. 46а налази маргин.: Нікола обьштіи брать; Срѣбрьница, благословени Ивань; на л. 98а: ѡбьщы брать Аврамь; а исто то у поменику Крушедолском на л. 42б., о коме смо напред говорили, исписавши глосе, које се на њему налазе. Но шта значи општи брат, шта ли благословени Ивань, не могосмо изнаћи.

Запис у поменику пећском л. 104б.: Прилѣпь. Али ага доганьжи баша писа родителѩ своего. Се бисть лѣта ҂зрмг (7143=1635) сведочи, што је у последње време од сувремених потурчењака познато, да они нису своју прадедовску веру сви и са свим одмах потурили.

Ради различности да додамо још, како у В. л. 12б. долази запис: Стоань писаць, піань піаныхь ѹ поменикь писа.

γ.

Поменици владалачких породица.

Као што је у опису рукописа на свом месту спомевуто, у свима скоро рукописима, које смо имали пред очима,

долазе напред на одличном месту поменици владалачких породица старе државе српске. Како су ти поменици важан извор за историју, ја сам гледао, да из њих свију покупим један поменик, у ком би се прегледа ради лако дало видети, шта у ком има опште, шта ли посебито. Тога ради обазрео сам се осим рукописа, који су преда мном, још на поменике владалачке који су до сад публиковани. Тако употребих за тај посао:

а. Владалачке помене из поменика Сопоћанског, који наштампа пок. Хиљфердинг у свом путопису „Боснія, Герцеговина и Старая Сербія“ (Види Срб. Лет. 1859 I стр. 155).

б. Исто из поменика Дечанског, штампано у књизи архимандрита дечанског „Дечански споменици“ Београд, 1864 стр. 19. до Бранковића. Али са сувише невешта преписа држим, да би добро било, да ко добије прилику па да тај помен на ново препише.

в. Исто из поменика цркве Кратовске, штампано од Ст. И. Верковића у Извѣстіяма имп. ак. наукъ том. VI. страна 390.

г. Исто из поменика манастира св. Прохора Пшинског близу Врање, ibidem стр. 392.

д. Исто из поменика цркве сарајевске, које могох за упоређење употребити из преписа г. арх. Саве Косановића.

Како од напред описаних осам поменика у Крушеолском и Врдничком нема владалачких поменика, то самд са ових пет и оних шест (по одбитку поменута два) имао за склапање владалачког помена свега једанаест поменика. Али ми није могло изаћи за руком, да од свих саставних једну целину, што сам се бојао, да тим начином прегледности више штете него ли користи не учиним. С тога сам из поменика, нешто краћих, а то су: Лесновски, који је узет за основу, Кратовски (Изв. VI. 392) и Пшински (Изв. VI. 392) саставио једну целину, а из осталих осам, Водичничког, који је узет за основу, Призренског, Крушев-

ског, Коришког, Дечанског, Сарајевског, Сопоћанског и Пећског — другу. У томе састављању међу крстиће је са белешком свога поменика дошло, где у коме има више него у Лесновском или Водичничном. Варијанти су пак стављени под линију. Маргиналија су стављена под заграду. Ево дакле тих целина једне за другом.

I.

Помѣни, Господи, благочьстивыихь и христолюбивыихь цареи нашіихь (срьбскыхь ктиторь) рабы свое вѣрные вь царстви си.

Сѵмеѡна монаха,
Анастасію монахію,
Сѵмеона монаха прьваго (кралꙗ),
Іѡанна монаха кралꙗ,
Стефана монаха кралꙗ (Оурошь),
Еленоу монахію (кралицꙋ),
Стефана кралꙗ Оуроша,
Стефана[1] великаго кралꙗ,
† Сімеѡнины кралицѣ. Пш †
Сына его[2] Стефана † кралꙗ Пш. †
Кателеноу[3] кралицꙋ
Стефана монаха Оуроша,
Владислава кралꙗ[4]
Николꙋ Стефана (кралꙗ)[5]
Стефана кралꙗ[6]
† Раба божіа Стѣфана кралꙗ Ꙋроша Пш. †
Стефана Милꙋтина (кралꙗ)

[1] Место овог „Стефана“ Пшински има: „и сына его“
[2] Овии речи „сына его“ нема у Пшинском.
[3] Пш. Катѣлинѣ кралици.
[4] Раба божіа Владислава, Пш.
[5] Пш. Раба божіа Николꙋ Стефана.
[6] Пш. Раба божіа Стѣфана Оуроша.

Стефана слепаго (кралꙗ),
Стефана благовѣрнаго (цара),
Еленоу царицоу
Сына ихь Оуроша (цара),
Анноу царицоу его[1]
† Пш. даље што Крат. и Лесн. немају:
Θеѡдорꙋ сестрꙋ царичинꙋ,
Раба божіа Михаила,
Помѣни, господи, благочьстиваго дѣспота Стѣфана, деспоть срьпскы,
Раба божіа Θеодѡра, сынь деспотовь,
Помѣни, Господи, благочьстиваго деспота Гюрга,
Помѣни, господи, благочьстивоую госпогю Ериноу, деспотица,
Раба божіа Θомоу, брать царичинь,
Раба божіа Грьгꙋра, сынь деспотовь,
Раба божіа Стѣпана, сынь деснотовь
Помѣни, господи, благочьстиваго дѣспота Лазара
Помѣни, господи, благочьстивꙋю царицу Марꙋ. †

Ту се свршује владалачки поменик. Одмах за тим долази у Пшинском наставак, за који држимо да је вредно ставити га овде, јер је руска књига, из које га вадимо, врло ретка међу нама. Тај наставак гласи:

Помѣни, Господи, благочьстивꙋю господоу:
Раба божіа Ѡливѣра, деспѡть,
Раба божіа Деѩна, деспѡть,
Рабоу божію Ѥфросимꙋ — Катакꙋзинꙋ,
(деспотица) рабоу божію Еудоѯію,
Раба божіа Влькослава
Раба божіа Драгаша,
Роба божіа Костадина, воевода брбльѕарски.

---

[1] Ње Пш. нема. На њеном месту стоји: Семшоу (? Сипишоу, да није погрешно преписано?)

II.

Поменикь господамь срьбскымь

Помени, господи, благочьстиваго господина владикоу срьбскаако Неманю, Симеѡна монаха и муроточьца.

И благочьстивꙋ госпождꙋ монахію Анастасію

Благочьстиваго и прваого кралꙗ Стефана, монаха Сімеѡна и монахію Аньнꙋ

† Помени, господи, прьваго арьхіепископа срьбскааго Савоу, сына бывьшаго светаго Сімеѡна Неманѥ. Кор. †

Благочьстиваго кралꙗ † Стефана. Соп. † Радослава[1], монаха Іѡанна и монахію Аньноу.

Благочьстиваго кралꙗ Стефана Владислава[2] (Пр. Кр. Сар. ово немају)

Благочьстиваго кралꙗ Стефана † прьваго Соп. † Ꙋроша, мѡнаха Сімеона и монахію Еленоу[3] † кралицꙋ П. †.

Благочьстивааго кралꙗ Стефана[4] † Драгꙋтина Деч. † мѡнаха Θеѡкьтіста.

† Стефана кралꙗ и Стефана монаха Соп. П †

† И Владиславоу Соп. †

† Помени, господи, кралꙗ нашего

* Деч. Милꙋтина * Стефана Оуроша

* Втораго П. * Соп. П. †

---

[1] Пр. и Кр. Радосава.

[2] Кор. Стефана кралꙗ Владислава. — Соп. Владисава.

[3] Емил Пико лингвиста француски имао је доброту послати ми латински натпис, који се тиче краљице Јелене. Тај натпис снимио је француски консул г. Тисо у црква св. Анс (?) на левој обали Бојане од прилике на средини међу Скадром и морем. Натпис гласи: Memento, domine, famulae tuae reginae Serviae, Dyocleae, Albaniae, Chelmiae, Dalmatiae Maritinae regionis, quae una cum filiis suis regibus Urosio et Stephano aedificavit de novo istam ecclesiam ad honorem beatorum martirum Sergii et Bachi et Theo (то је Теоктист) fili (us) ejus complevit anno Domini MCCLXXXX.

[4] Соп и П. немају ово: кралꙗ Стефана.

† И кралꙗ Стефана Оурошаа и Стефана Константіинаа Соп.†.

Благочьстивааго кралꙗ Стефана Оуроша † светаго Пр., третіаго Соп. П. и его кралицоу монахию Марѳоу. Деч. †

Благочьстивааго † и христолюбиваго Кор. † и приснопоминаемаго благовѣрн. Пр. † прьвовенчан. Соп. † цара Стефана.

† Сімеона кралѥва сына[1], Ѥлачю кралѥвоу дьштерь и Ѳеодороу. Деч.

И благочьстивꙋ и † христолюбивꙋ Кор. † и приснопоминаемꙋ царицꙋ монахію Евгѥнію[2]

Благочьстивааго и † христолюбиваго Кор. † и приснопоминаего † втораго Соп. † цара Оуроша † и Ѥленоу монахію. Деч.[3] †

† Помени, господи, монаха Симона. Кор.[4] †

Благочьстиваго кралꙗ Влькашина и сына ѥго благочьстиваго кралꙗ Марка.[5]

Благочьстиваго и † христолюбиваго Кор. † и приснопоминаемаго светаго[6] самодрьжавьнаго Соп. † кнеза Лазара.

† О Георгіи и Еле и Бальши П. †

† О монахѣ Герасимѣ и монахіи Ефросінѣ П. †

И благочьстивоу и приснопоминаемоу госпождоу монахію Еугенію[7])

---

[1] Упореди ниже из Кор. узет спомен „Симона монаха."

[2] Пр. Соп. П. немају је никако. Кор је има после Уроша, Деч. место Евгѥнію има Ѥвдоксию.

[3] После овога има још Дечански: Кралꙗ Михаила бльгарскаго, Недоу кралицоу, Ѥленоу монахію, и сынь моу Александарь краль и младомь кралѣ Шишманѣ.

[4] Упореди горе с Дечанским, који га има одмах после цара Стефана, ако су обојица Синиша.

[5] Ове Мрњавчевиће неки имају, а неки не. Тако их немају призренски, пећски, сопоћански. Коришки има Вукашина а нема Марка.

[6] Кор. ове речи нема.

[7] Деч. има Ефросимоу. Кор. је ставља после деспота Стефана. Пећски је нема никако.

Благочьстиваго и † христолюбиваго Кор. † и приснономинаемаго деспота Стефана[1]) † и брата моу Доброволы и раба своего Влька Соп. †

Благочьстивааго и приснономинаемаго Вльва Бранковикаа[2])

И благочьстивꙋ и присноминаемꙋ госпождоу монахію Маріиноу † подроужіє бывьши брака Бранковика[3]) Кор. †

Благочьстивааго и приснономинаемааго деспота Гюргıа.

И благочьстивꙋ и приснономинаемꙋ деспотицу Еринꙋ. Чеда ихь:

Благочьстивааго деспота Лазара.

И подроужіе єго госпождоу Еленоу.

И благочьстивꙋю и христолюбивꙋю госпождоу царицоу Мароу.

И Грьгꙋра † Герасима П.[4]) †

И Стефана.

† Благочьстивоую и христолюбивоую монахію Аггелию. Кр. Сар. †

† И благочьстивааго деспота Іоанна.

И благочьстивоу госпождоу Ѥленоу.

---

[1]) Овде се јако разликују поменици. Пр. имајући деспота Стефана после Вука помиње после десп. Стефана: Стефана Воука, монаха Грігориıа, Стефана Лазара. Кор. помиње после кн. Лазара: сына моу деспота Стефана а после монахије Јевђеније, Лазареве жене, благочьстивааго и христолюбивааго сына имь Влька. Пеħски после Лазара има, као што се види, монаха Герасима, и и монахију Ефросиму, после њих додази: О Вльцѣ, о Лазари, о деспотѣ Стефанѣ, о госпоꙉгꙉ Еле, о Маре госпоꙉꙉ. а царицу Милицу, монахију Јевђенију никако не помиње;

[2]) Пр. Стефана Воука, и местом пре деспота Стефана.

[3]) Пеħски, као што се озго види, нема Вука и жене му На њихову месту долази: О госпоге Еле, о Маре госпоꙉꙉ.

[4]) Пеħски их има тако сву тројицу одмах иза деспотице. Јерине; тек за њима долазе врсте: о деспотѣ Лазарѣ, о

И благочьстиваго деспота Стефана иже ва светыхь отьца нашего архіереа Маѯима[1]) Сар. †.

д.

Црквени достојанственици.

Изнесавши поменик владалачки онако, како нам га по споменицима беше могуће саставити, изнећемо и оно што се тиче црквених достојанственика. Поменици њихови веома су несугласни, нарочито за старије доба; уз то су веома оскудни, јер белешке не казују куд који припада, нарочито што се тиче јепископа и митрополита. С тога смо принуђени изнети те белешке у најпростијем облику, остављајући све остало, у колико се и како може употребити, оним специјалистима, који се о црквеној историји баве.

Прво су нам на реду поменици архијепископа.

У поменику призренском долази овај ред архијепископа: Савꙋ, Іωаникꙑа, Арсеніа, Ефрема (али је други пут писано то место на пергамену, а пре тога види се, да је било некако друго име), Давида, Іωана (ту се свршује ред имена на једној страни, а на дну исте стране долази Арсеніа, но без икаква знака, те се не може одлучити, куд припада; а на другој страни се наставља) Веніамина, па познијим рукописом: Савоу, Макаріа.

У поменику пећском долази овај ред: Савꙋ, Арсеніа, Савꙋ (са марг. втори, али и име и маргин у другом десном ступцу имена, који је скоро празан), Еѵстатіа, Ни-

госпоге Еле. Је ли Герасим, који се ту помиње, доиста син Ђурђа Бранковића, или му је стриц, који се тако у калуђерству звао, остаје генеалозима да истражују, ако нађу да вреди.

[1] Кр. има: Архіепископа Маѯима брата его дѣспота Іωанна.

кодима, Данила, Іωаникіа, Еѳрема, Спирідона, Іакωва, Сав'вѫ, Еѵстатиа, Савѫ. Дотле траје леви стубац. По том се у десном стубцу мало ниже наставља и долазе имена: Прохора (Марг. Божац) Никанора.

У Лесн. овај је ред: Саввоу (црв.: архіепископа прьваго), Арсенію, Іωаникію, Еѵстатію, Саввоу, Даміана, Данила, Іωанникію, Данила, Дороѳеа, Прохора, Саввоу, Еѳрема, Пахомію (за тим у десном ступцу, у којем друго ништа нема, још два имена) Іакωва, Еѵстатію. Све је то писано једном истом руком и мастилом, које ће обоје припадати најстаријем писаоцу. Ваља знати, да се у том поменику не помиње ниједан патријарах.

У поменику крушевском ред тај долази овако: Помени, господи, архіепископа прьваго и просветителѧ срьбскаго Савоу, за тим: Арьсеніа, Савоу, Іωаникѵа, Еѵстатіа, Іѧкова, Еѵстатіа, Савоу, Никодима, Данила. За тим долазе патријарси, о којима ће се говорити ниже. С овим се потпуно слажу Водичнички и Коришки.

Поменик патријараха долази овим редом у Пећском:[1]) 1. Іωаникіа, 2. Савѫ, 3. Еѳрема, 4. Спирідона, 5. Данила, 6. Саввѫ, 7. Кѵрілла, 8. Никона, 9. Арсеніа, 10. Никодима, 11. Макаріа (спрам његова имена марг.: втори ктиторь светіе обители). 12. Антоніа, 13. Герасима, 14. Ероѳеа, 15. Іωана, (марг. третіи ктиторь светіе обители) 16. Саватіа (па се у десном ступцу наставља) 17. Паѵсеа (црв. словима, с краја марг. Тавор градь), 18. Гавріила 19. Маѯіма.

Крушевски се с тим савршено слаже, само што је осми не Никон, већ Никодимь. Исто тако и Водичнички.

---

[1] Цифре смо ми поместали ради лакшег поређења, јер се ови поменици боље слажу.

Коришкоме је 5 не Даниль, већ Ниль. У осталоме се слаже, а свега их је 8.

Призренски не помиње патријараха.

Покрај овога још има помена митрополитима и епископима, за које се, у осталом, не зна, где су им столице биле.

Тако Пр. под епископима има овај ред имена: Сімешна, Лешнтіа, Константіна, Ішана, Герасіма, Иларішна, Амьбросіа, Варлаама, Ішана, Даміана, Илию, Даміана, Савꙋ, Арсеніа, Ѳеѡдѡсіа, Даміана.

Пећски под митрополитима има у левом ступцу, којега више од пола остаје празна, ова имена: Исидора, Пахоміа, Діонисіа (марг. слꙋжбиикь великіе црькве), Софроніа, Григоріа, Захарію (марг. смѣрени), Маѯима (марг. Петрꙋс). У десном ступцу, који је на једнако са левим потпуњен, долази: Діѡнисіа (марг. Ново брьдо), Василіа, Виктора, (марг. Ново брьдо), Ананію, Ѳеѡдора (марг. Вос.) Геннадіа (марг. Приз.) Іларіона (марг. Грач).

Исти поменик има под епископима овај ред имена у левом ступцу: Нила, Ішаникіа, Козмꙋ, Герасима, 'Михаила, Николꙋ, Василіа, Кѵріла, Захарію, Діѡмидиꙗ (мар. Ба... нејасно), а у десном: Діѡнисіа, Савꙋ (марг. Врьш.) Висаріѡна (марг. Самоковь), Іѡсіфа (марг. Вранꙗ.)

Коришки л. 54б. помиње митрополите: Діѡмідіа, Меѳѡда. Под епископима долази: Помени, господи, епископа монаха Савꙋ; али то тешко да ће се тицати каква епископа

Крушевски помиње под митрополитима: Сѵмеѡна рашкаго. Испод њега долазе имена Іѡсифа, Макариꙗ једним мастилом, а према њима је марг. босански оть Вишеграда, али није истим мастилом. Испод њих долази Грігоріа, са свим трећим, пожутелим мастилом. Ниже на истој страни (л. 8б) долази помен епископа Диѡнисіа са марг. Пећь, а ниже њега посве позни, по изгледу овога века

запис: Янікію прізеренски. На л. 9 долазе опет спремна али махом празна места за митрополите, и најпре помен митрополита Силивестра (марг. Новобрдски) старијега времена записом, а испод тога опет мало пре спомињати Яникіа призеренски истом оном руком.

ε.

Како је израђиван овај посао.

Најзгоднији одговор на ову реченицу даће сам посао, али неће бити на одмет ни ове неколике напомене.

Као што ће се видети, овде је уз речник бележено на број колико пута које име у ком поменику долази. Видеће се, колико је интересна та статистика при многим именима и ради поређења судбине једних имена са другима.

Сва имена без разлике узета су у круг речника, била она домаћа или страна. Ова друга, као што ће се видети, дају пуно интересне грађе за фонологију, поименце за онај део њезин, који се тиче одомаћивања страних имена у језику нашем.

У редакцији узета је за основу правилна ортографија старога словенског по српској верзији онако, како ју је Ђ. Даничић у свом Рјечнику утврдио. Али су учињена нека незнатна одступања, најпре у транскрибовању страних имена, где се тиче уметања ь међу сугласнике, чега се ми нисмо држали, мислећи, да је у потоња времена нашега језика, којима ови споменици и припадају, то био само го обичај, који није има ослонца ни у историји (као што је случај за словенска имена) ни у живоме говору. А ради будући, да од фонолога српског не сакријемо ниједан варијетет дијалектички, у колико се показује, чували смо на свима местима, која могу имати вредност, све феномене дијалектизма. Тако ће се на своме месту наћи Радѣнь, Радıѥнь, Рађень, Бѣла, Бıѥла и т. д.

Тако: Влаоуша, Рабрень, Радона (сп. Радохьна), Страина. У томе правцу остављали смо, ако је тако у рукопису: Бошко, Ратко, Драшко, врстајући под Божько, Радько, Дражько, само оне случајеве, где су дотични гласови одвојени јером или пајерком, или где се гласови још непретворени чувају. Упореди, на прилику: Ѥлисавета, Ѥлисавьта, Ѥлисафта. Само где се тиче старога гласа ѣ врстали смо етимолошки под ѣ. Но да се опет овим лексикографским системисањем не би сакриле свакојаке шарене и у многом погледу поучне неправилности транскрипције и правописа, то смо верно по рукопису свуда уз напред стављени правилни ортографски прилагали веома често све случајеве, који се у оригиналима виде. Отуда се извести може, како често при појединим случајима, што се нарочито догађа са страним именима, долазе сви могући начини писања, тако рећи све могуће неправилности. У томе чувању оригиналних црта ишли смо дотле, да смо врстали на особито место и случајеве где хв доласи место ф и да смо се чували са свим строгог изједначивања случаја, у којима се страно к и г у нас у ћ и ђ разбијају. То смо чинили у уверењу, да се тим ничему никаква штета учинити неће. Како напред свуда долазе номинативи, које смо сами из акусатива вадили, то су приликом навођења ортографских варијетета у оригиналу, изнесени увек акусативи, по којима се може контролисати, јесу ли наши номинативи свуда верно добивени.

Нешто презимена, што највише у маргиналијама долази, уврштено је у ред осталих имена.

Од интереса би било, да се могло уз поједина имена навести, коме веку припадају записи. То питање може се одлучити по напред изложеном опису рукописа; као суму овде можемо навести, да одсудно највећи део припада XVI. и XVII веку.

Много пута би вредно било знати, јесу ли имена мушка или женска, световна или калуђерска. Поменици својом оскудношћу не допуштају увек, да се на та питања тачно одговори; у колико се год могло, учињено је на свом месту.

У речнику географских имена ограничили смо се истим таким начином на оно, што је у поменицима. Према свему, што је довде говорено, не требају за тај део никаква особита објашњавања.

Јануара 1874.

Авакоумь. П. 2 п., Кр. 8 п., Круш. 2 п. Свстовно и калуђерско. Асс. Авакоума, Аваакума, Аввакума, Ав'вакума, Ав'вакоума.

Авдана. П. 1 п. л. 68.

Авель. Врд. 1 п. Асс. Авела.

Аверкие. П. 2. п. Кр. 2 п. Круш. 1. п. Калуђерско. Асс. Аверькіа, Авер'кіа. Спореди Аверѣие.

Аверсие. П. 1. п. Калуђерско. Асс. Аверсіа.

Аверѣие. Кр. 1. п. Калуђерско. Асс. Аверѣіа. Сп. Аверкие.

Авесаломь. П. 1. п. Калуђерско. Асс. Авесалωма.

Авксентие. П. 4. п., Круш. 3. п., Врд. 1. п. Калуђерско. Асс. Авѯентіа, Авѯен'тіа, Ав'ксентіа.

Аврама. П. 2. п. Асс. Аврамu, Аврамu.

Аврамиꙗ, калуђерица, Врд. 1. п. Асс. Аврамію.

Авраамие. П. 3. п., Кр. 3 п., Пр. 2. п. Круш. 4 п., Врд. 4. п. Асс. Авраамиꙗ, Аврамиꙗ, Авраамiа, Аврамiа, Ав'рамiа, Аврамiа.

Авраамь. П. 60. п., Кр. 31. Круш. 12. п., Врд. 5 п., Калуђерско и световно. Асс. Аврама, Ав'рама, Авьрама, Авраама, Аврама.

Авро. П. 1 п. Асс. Авра.

Агапие монах. Врд. 1 п. Асс. -іа.

Агатиꙗ. Круш. 1 п. Асс. -iю.

Агатонь. Врд. 1 п.

Агелиꙗ. Кр. 1 п. л. 75. Асс. Агелію.

Агита. Кр. 1 п.

Аглиꙗ. П. 1. п. Врло много пута долази **Агглиꙗ.** То сам читао и стављао под **Ангелию.** Овако један пут написано остављам озде, да бих барем тако утекао од погрешке, ако какве буде.

Аглина. В. 1 п. Асс. Аглінну.

Агриль. Врд. 1. п.

Агрипина. Вр. 1. п.

Адамь. П. 1. п., Кр. 2 п., Врд. 3 п. Cf. **Ѩдамь.**

Азарие. Кр. 3 п. В. 1 п., Круш. 1 п. Врд. 2 п. Калуђерско. Acc. Азарию, Азарію.

Аидана. П. 1. п.

Акакие. Кр. 1. п. Калуђерско. Acc. Акакіа.

Акаћие. Кр. 2 п. Круш. 1 п. Калуђерско. Acc. Акаћіа.

Акимь. П. 2 п., Круш. 1 п. Cf. Аћимь. Acc. Акима.

Аксентие. П. 2 п., Круш. 2 п. Калуђерско и световно. Acc. Аѯен'тіа, Аѯентіа, Аксентиа.

Аламенька. П. 1 п.

Аламь. П. 1. п. Acc. -а.

Алановиħь, Прибоѥ и Прибиль. Презиме Пр. 1 и 45 л. Acc. Алановикаа Прибоѥ.

Албиѡанда. Круш. 1 п. л 71. Acc. Албіан'дꙋ.

Алда. Врд. 2 п.

Алекса. П. 19 п., Кр. 13 п., В. 1 п. Круш. 6 п., Врд. 2 п. Л. 1 п. Acc. Алек'сꙋ, Алеѯоу, Алекѯоу, Алекьѯꙋ, Алѣѯꙋ. Cf. **Ѩ**лекса.

Александрь. П. 1. п., Врд. 1 п. Acc. Алѣѯсанд'ра, Алеѯандра.

Александрие. П. 2 п. Калуђеричко. Acc. Алеѯандрію.

Алексие. Кр. 1 п. Acc. Алеѯію.

Алексие. Кр. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Алекьсиа, Алеѯіа.

Алехса. П. 1 п. Може лако бити погрешка место Алекса.

Алимпие. Калуђерско. Круш. 1 п., Acc. Алим'піа.

Алинка. П. 10 п., Кр. 12 п., Круш. 1 п. Врд. 1 п. Acc. Алиньκоу, Алин'кꙋ, Алинкꙋ.

Алка. Врд. 1 п. Acc. Ал'кꙋ.

Алника. Кр. 1 п. Acc. Альникꙋ.

Амбросие (ѥпископь). Пр.

Амфилохие. П. 1 п. Калуђерско. Acc. Ам'филохіа.

Ана. Пр. 7 п., П. 56. п, Круш. 44 п., Врд. 3 п. Калуђеричко и световно. Acc. Аньноу, Ан'ноу, Анꙋ, Анꙋ.

Анагность, Іѡань и Никола. Пр. 1 и 45. л. Презиме.

Анание. П. 8 п., Кр. 2 п.,

Круш. 3 п. Калуђерско. Асс. Ананію, Ананіѫ.

Ананије. П. 1 п., Кр. 1 п. Калуђерски. Асс. Ананіа.

Анастасиѩ. П. 22 п., Пр. 3 п., Кор. 1 п., Кр. 8 п., Круш. 19, у сва четири само калуђеричко, осим једног случаја у Крушедолском. Асс. Анастасию, Анастасію, Анастасиѫ, Ан'настасію.

Анастасије. П. 2 п. Кр. 1 п. Калуђерско и световно. Асс. Анастасіа.

Анаѩ. П. 1 п. Калуђеричко.

Ангелилаѩ. Кр. 1 п. 88 л. Асс. Ан'гелілю.

Ангелина. П. 2 п. Круш. 3 п. Калуђеричко и световно. Асс. Аг'глинѫ, Ангелинѫ. Cf. Анђелина.

Ангелиѩ. П. 83 п. Кр. 73 п. Круш. 20 п., Врд. 9 п. Калуђеричко и световно. Асс. Аньгелію, Аньгтелію, Ан'гелію, Ан'ггелію Ан'геліѫ,Ангелію,Аггелию, Аггелію, Аг'глію, Агглію. Cf. Анђелиѩ.

Ангелаѩ. П. 1 п. Асс. Ан'гелю.

Ангина. Круш. 1. Монахиња. Асс. Аг'гинѫ.

Ангиѩ. Кр. 1 п. Асс. Аггію Cf. Анѣиѩ.

Андалика. П. 3 п. Кр. 1 п.

Андалина. П. 1 п.

Андесила. П. 1 п. 60 л.

Андесилька. П. 2 п. Асс. Ан'десил'кѫ, Андесілкоу.

Андоније. Пр. 1 п. П. 2 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п. Калуђерско. Асс. Ан'доніа, Андоніа, Андѡніа.

Андреи. П. 1 п., Кр. 2 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п. Калуђерско и световно. Асс. Ан'дрѣа, Андрѣѩ, Андреѩ, Андреа.

Андреѩ. Пр. 2 п. П. 20 п. Кр. 7 п., В. 1 п.. Круш. 14 п., Врд. 5 п. Калуђерско и световно. Асс. Анъдреју, Андреју, Ан'дреју, Андрѣю, Анд'рѣю, Ан'дреју. Cf. Ѩндреѩ.

Андреѩшь. П. 1 п. Асс. Андрѣѩша.

Андриѩ. Кр. 12 п., Круш. 4 п., Врд. 1 п. Калуђерско и световно. Асс. Аньдрію, Андрию, Ан'дрію, Андрію.

Андриѩшь. Кр. 1 п. Асс. Андріаша.

Андрѣкь — Степань и Ѳеодорь. Круш. 39. Презиме.

Анесиль. П. 1 п. Асс. Анесіла.

Аникие. Пр. 1 п. Калуђерско. Асс. Аникіа.

Анисиꙗ. Пр. 1 п. Асс. Анисію. Калуђерско. Cf. **Ѩнисиꙗ**.

Анифонь. Пр. 1 п. Калуђерско.

Аница. П. 14 п., Кр. 10 п., Круш. 4 п., Врд. 2 п. Асс. Ан'ницоу, Аніцоу, Аніцю, Аницоу.

Анка. Види Анька.

Анко. Види Анько.

Анкоуль. Види Анькоуль.

Анонка. П. 3 п. Асс. Аноикоу.

Анонла. П. 1 п. Кр. 1 п. Врд. 1 п. Асс. Анонлѹ,-лоу.

Анока. П. 5 п., Круш. 3. Асс. Анокѹ, Анѡкоу.

Анола. Врд. 1 п. Асс. Аноѡлѹ.

Аноуша. П. 1 п. Асс. Анѹшѹ.

Анꙗ. Кр. 2 п. Калуђеричко. Асс. Анню, Аньню.

Антимь. П. 1 п. Врд. 2 п. Асс. Ан'ѳіма, Ан'тіма, Антіма.

Антиса. Калуђеричко. Врд. 1 п. Асс. Анѳисѹ.

Анто. Кр. 1 п. Врд. 1 п. Асс. Ан'та.

Антониꙗ. П. 1 п. Калуђеричко. Ан'ѳонію.

Антоние. Пр. 2 п. П. 23 п. Кр. 5 п. Круш. 5 п. Врд. 5 п. Кор. 1 п. Калуђерско и световно. Асс. Аньтониꙗ, Ан'тоніа, Антоніа, Антониꙗ, Антоніа, Аньѳоніа, Анѳониꙗ, Ан'ѳоніа.

Антѹль. Световно. Круш. 1 п. Асс. Ан'тѹла.

Анька. П. 3 п. Кр. 2 п. Круш. 2 п. Асс. Ан'коу, Анкѹ.

Анько. Кр. 1 п. Асс. Ан'ка.

Анькоуль. Кр. 1 п. Асс. Анкѹла.

Анђа. П. 15 п., В. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п. Асс. Анъѣѹ, Анѣѹ, Ан'гю, Ан'ѣю.

Анђель. Кр. 1 п. Калуђерско. Асс. Анѣела.

Анђелина. П. 1 п., Кор. 1 п., В. 1 п., Круш. 1 п. Калуђеричко и световно. Асс. Ан'ѣелинѹ, Ангелиноу, Ан'геліноу, Аньгелиноу.

Анђелик. П. 10 п., Кр. 3 п., Круш. 4 п. Световно. Acc. Аньђелію, Анђелію, Ан'ђелію.

Анђия. П. 1 п., Acc. Ан'ђію. Cf. Ангия.

Анђоуша. П. 2 п. Acc. Ан'ђушꙋ.

Аранить. П. 17 п., Кр. 8 п., Круш. 1 п., Врд. 5 п. Acc. Аранита, Араніта.

Аранько. П. 1 п. Acc Аран'ка.

Арменька. Пр. 2 п. П. 1 п. Кр. 3 п., Круш. 1 п. Acc. Арьменькоу, Арьменкоу, Ар'мен'кꙋ, Арменкꙋ, Cf. Рьменька.

Арсеник. П. 2 п., Круш. 1 п., Л. 1 п. Световно и калуђерско. Acc. Арсению, Арсенію.

Арсениѥ. Пр. 4 п., П. 21 п. Кр. 9 п., Кор. 1 п., Круш. 2 п., Врд. 5 п. Калуђерско и световно. Acc. Арьсения, Арьсениа, Арсения, Арьсеніа, Арсениа, Арсеніа.

Артемиѥ. Врд. 1 п.

Арханђа. П. 1 п. Gen. Ар'хан'ђи.

Ата. Круш. 1 п. Acc. Атоу.

Атанась. П. 2 п., Кр. 1 п. Л. 1 п.

Атанасик. П. 1 п., Врд. 2 п. Калуђерско и световно. Acc. Аѳанасію.

Атанасиѥ. Пр. 5 п., П. 10 п., Кр. 12 п., Кор. 1 п. В. 1 п., Круш. 11 п., Врд. 6 п. Калуђерско и световно. Acc. Аѳанасия, Аѳанасіа, Атанасия, Атанасиа, Атанасіа.

Атанасько. Врд. 3 п. Acc. Аѳанаска, Аѳанас'ка.

Ахранить. Круш. 1 п. Acc. Ахранита.

Аћимь. Кр. 9 п. Cf. Акимь.

Банко. Кр. 1 п.

Банца. П. 1 п. Acc. Банцꙋ.

Баҷе. П. 1 п. У таком облику долази. Ако то дакле буде acc., онда је средњег рода.

Баҷета. П. 3 п., Кр. 4 п., Круш. 6 п., Врд. 1 п. На л. 42 Круш. уз то име долази овај запис: Градь Пешта. Радониѥ юзьбаше синь Баичета одабаша, и уз то година 1591 цифрама и словима.

Балантић. Презиме. Л. 8. — Степань.

Бале. П. 1 п. Acc. Бала. Cf. Даничића Рјечник под тијем именом.

Балько. Кр. 1 п. Acc. Балка.

Бальша. Пр. 2 п. Acc. Бальшоу.

Бань. П. 1 п. Круш 2. Бань. Цвѣтько, Круш. 39. Банова Дмитра Круш. 39. Изгледа као име и презиме и као племићски назив.

Банько. П. 3 п., Acc. Банька, Банка.

Батьрић. П. 2 п. Acc. Бат'рића, Батрића.

Бaуета. П. 1 п.

Баю. П. 3 п., Кр. 2 п.

Беракь. П. 1 п.

Берисавь. П. 1 п., Кр. 1 п. Acc. Бѣрисава, Берисава.

Берислав. Кр. 1 п.

Берталиновић. Круш. 57. Презиме.

Бисерька. Кр. 1 п. Acc. Бисеркꙋ.

Биюда. П. 1 п. л. 62. Acc. Біадоу.

Благоје. П. 6 п., Кр. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Благоја, Благоа.

Благохраньць. П. 1 п.

Блажа. П. 2 п.

Блажимирь. Кр. 1 п.

Блажь. Кр. 2 п.

Блажько. Круш. 1 п.

Богавьць. Пр. 1 п., Кр. 1 п.

Богань. Кр. 1 п.

Богета. П. 4 п.

Богић. П. 2 п., Врд. 2 п.

Богодьхьновень. Кр. 1 п., л. 56. Acc. Богодьхновена.

Богомиль. Кр. 1 п.

Богосава. Изв. VI. 394.

Богосавь. Пр. 3 п., П. 2 п., Кор. 1 п., Врд. 4 п.

Богославь. П. 1 п.

Богословь. П. 1 п. ако и то не буде погрешка.

Богоје П. 9 п., Кр. 12 п., Врд. 4. п., Л. 1 п. Acc. Богоја, Бѡгоја, Богоа.

Богоуть. Кор. 1 п.

Богьдабои. Кр. 1 п.

Богьдана. Пр. 2. п., П. 2 п., Кр. 1 п., Кор. 1 п., Врд. 1 п., Acc. Богданоу, Богданꙋ.

Богьдань Пр. 16 п., П. 33 п., Кр. 34. п., Кор. 6 п., В. 3., Круш. 6 п., Врд. 9 п. Acc Богьдана, Бог'дана, Бѡгдана (у Призр.) Богдана, и у призр. Богданаа л. 9. који

се облик у том поменику још по гдегде тако јавља.

Богьдеша. Пр. 1 п., Мушко име. Асс. Богдешꙋ.

Богьдешь. Пр. 1 п.

Божа. П. 21 п., Кр. 4 п., Круш. 15 п., Врд. 5. п.

Божана. П. 3 п., Кр. 1. п. В. 1 п., Л. 1 п. Врд. 1 п.

Божань. Кр. 1 п., В. 1 п. Кор. 1 п.

Божидарь. Пр. 2 п., П. 5 п., Кр. 3 п., Кор. 1 п., Круш. 1 п.

Божица. П. 2 п., Кр. 4 п., Кор. 1 п. В. 1 п.

Божичько. Круш. 1 п. л. 54. Асс. Божичька.

Божикь, Пр. 4 п., П. 5 п., В. 2., Л. 1 п. Асс. Божикꙗ, Божића.

Божикько. Кр. 2 п. Асс. Божићка.

Божо. П. 2 п., Врд. 1 п. Ном. Бѡжѡѡ, Божоѡ, Божо.

Божьдарь. Кр. 3 п., Асс. Бож'дара, Бождара.

Божько. Кр. 2 п., Ср. **Бошко.**

Боика. П. 2 п., Кр. 1 п., Кор. 2 п., В. 2 п.

Боико. Пр. 9 п., П. 5 п., В. 1 п., Асс. у Пр. Боикаа.

Боинь. Кр. 1 п.

Боинать. П. 1 п., Кр. 1 п.

Боио (Бојо) Кр. 1 п., асс. Боꙗ, П. 1 п. ном. Боѡ.

Боица. П. 2 п. Један пут у ген. Боиціи.

Боиче. Кор. 1 п. Асс. Боичета.

Боикета. Кр. 1 п. Асс. Боићетꙋ.

Борика. П. 1 п.

Бориль. Пр. 2 п. Борииила, Боріла.

Борисавь. Кр. 4 п., Круш. 1 п.

Борикь. Кр. 1 п.

Боройе Врд. 1 п. Асс Бѡрѡꙗ.

Борько. Пр. 1 п.

Босанька Пр. 2 п., Кр. 1 п. Асс. Босан'кꙋ, Босанкꙋ.

Босилька. Пр. 2 п., Кр. 2 п. Асс. Босилькоу, Босил'кꙋ, Босилкꙋ.

Боча. П. 1 п.

Бошко П. 7 п., Кор. 3 п., В. 1 п., Врд. 2 п. Асс. Бошка, Бошька, Бош'ка. Ном. Бошкоѡ (два пут у П.)

Боіа. Пр. 1 п., П. 15 п., Кр. 2 п., Кор. 9 п., В. 3. п., Круш. 1 п. Мушко и женско име.

Боіана. П. 23 п., Кр. 24 п., Круш. 2 п. Боіанꙋ, Боанꙋ, Боіанноу.

Боієта В. 1 п. Асс. Боетоу.

Бранко. Пр. 6 п., Кр. 1 п., Асс. Браикаа једанпут Призр.

Бранковиќь. Презиме. Радосавь Пр. 49.

Бранинь. Круш. 1 п. Асс. Браина.

Браница. П. 1 п., Кр. 1 п.

Брани̇ша. П. 1 п.

Бранисавь. П. 2 п.

Бранько. Пр. 1 п., П. 3 п.. Кр. 4 п., В. 2 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п. Асс. Бранька, Бран'ка, Бранка.

Братань. Пр. 2 п.

Братина. Пр. 1 п.

Братиіань. П. 1 п. Асс. Братіана.

Братошь. В. 1 п.

Братоіє. П. 1 п.

Братоуль. П. 1 п. Асс. Братꙋлꙗ.

Браіа. Кр. 1. п.

Браіань. П. 1 п. Кр. 1 п., В. 2 п.

Браіенько. Кр. 1 п. Асс. Браенка.

Броулница. Кр. 1 п. Асс. Брꙋлицꙋ, 65 в.

Брьна. Врд. 2 п. Асс. Брьнꙋ.

Боубрѣшковиќь. Презиме. В. 1. п.

Боудирь. Кр. 1 п. 120 л. Може бити да је погрешка место Боудимирь.

Боудимира. П. 1 п. Асс. Бꙋдимирꙋ.

Боудимирь. П. 2 п. Асс. Бꙋдимира, Бꙋдіимира.

Боудимька. П. 1. п. Асс. Бꙋдим'кꙋ.

Боурашь. П. 1. п. Асс. Бꙋраша.

Боурьсаќь. П. 1. п. Асс. Бꙋр'саћа.

Боурьмаꙁь Кр. 1. п. Асс. Боур'маза.

Боушать, презиме — Павьль. Пр. 41.

Боуќа П. 1 п.

Быка. Кор. 2 п.

Быстра. П. 1 п., В. 2 п., Асс. Бистрꙋ.

Бѣгна. Кр. 1 п. Асс. Бегнꙋ.

Бѣгоуна. Круш. 1 п. 59 у Асс. Бѣгоунꙋ.

Бѣжа. Круш. 1 п. Асс. Бежю.

Бѣжанъ. П. 4 п. Круш. 1 п. Асс. Бѣжана, и Бежана.

Бѣла. П. 5 п., Кр. 9 п., В. 2 п. Круш. 4 п., Асс. Бѣлоу, Белꙋ, Бѣлꙋ, Белоу.

Бѣладинъ. Врд. 1 п. Асс. Бѣладіна.

Бѣланъ П. 1 п., Кр. 1 п. Асс Белана.

Бѣлона, презиме, Романъ монахъ. Пр. 5.

Бѣлоѥ. Кр. 2 п. Белоѥ.

Бѣлосавъ. Кр. 1 п. Асс Бегосава.

Бѣлошь. П. 1 п.

Бѣлько. П. 1 п., В. 1 п. Асс. Белька, Бел'ка.

Бѣлѩ. П. 8 п., Кр. 3 п. Асс. Бѣлю, Белю.

Валада. Кр. 1 п. л. 88. Асс. Валадꙋ.

Валета. П. 1 п. Асс. Валетꙋ.

Вара (монахија). П. 4 Ген. Варѣ, Асс. Варꙋ.

Варвара, Круш. 1 п. Асс. Вар'варꙋ.

Варлаамъ. П. 4 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 2. п. Асс. Вар'лама, Варлаама, Варлама. Калуско.

Варнава. П. 2 п. Калуђерско. Асс. Вꙋр'навꙋ.

Варсаноуфиѥ. Круш. 1 п. Асс. Вар'санꙋѳріа, Калуђерско.

Варꙑшь. П. 1 п. Асс. Варьꙑша.

Васа. П. 6 п. Кр. 1 п., Круш.. 1 п. Асс. Васоу, Васꙋ, Ваасꙋ.

Василиѩ. Пр. 7 п., П. 4., п., Кр. 3 п., Круш. 2 п., Махом калуђеричко. Асс. Василию, Василію, Василіꙋ.

Василиѥ. Пр. 13 п., П. 39 п., Кр. 12 п., Круш. 11 п., Врд. 8 п. Калуђерско и световно. Асс. Василиѩ, Василіѩ, Василиа, Василіа, Васіліа, Вьсиліѩ, Вьсиліа. У Пр. асс. Василіаа. Знатно је веома по историју акцента, што тај асс. у томе најстаријем поменику тако често долази.

Василь. Пр. 2 п. П. 3 п. Кр. 5 п., В. 2 п. Круш. 5 п., Асс. Василѩ, Васіліѩ, Вьсилѩ, Вьсілѩ

Въсилꙗ. У Круш асс. 2 пут Васила. Да ли су ту: Васиљ и Васил?

Васиꙗнь. Круш. 1 п. Калуђерско. Асс. Васиана.

Васо. П. 1 п. Асс. Васа.

Веахинь. П. 1. п. Асс. Веахина.

Везиль. Кр. 1 п. Асс. Везилꙗ.

Везилꙗ. П. 1 п.

Веико. В. 1 п. Асс. Веика.

Вела. П. 1 п., Кр. 1 п., Круш. 3 п., Врд. 1 п. Асс̆. Велоу, Велꙋ, Вѣлꙋ.

Велакь. П. 1 п.

Велика. П. 9 п., Круш. 3 п., Врд. 8 п. Асс. Великꙋ, Вѣликꙋ.

Велимирь. П. 10 п., Кр. 10 п., Круш. 7 п., Врд. 3 п. Асс. Велимира, Вѣлимира, Велиміра.

Велисава. Кр. 1 п.

Велисавь. П. 1 п., Врд. 4 п. Асс. Велисава, Вѣлисава.

Величько. П. 1 п., Кр. 2 п., Круш. 2 п., Врд. 2 п. Асс. Величка, Велич'ка.

Велиꙗ. П. 1 п. Асс. Велію.

Велиѥшь. П. 1. п. Асс. Веліеша.

Велька. П. 2 п. Асс. Вел'кꙋ.

Велько. П. 9 п., Кр. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Вѣлка, Вел'ка.

Вельмировићь. Радакь. Презиме. Круш. л. 40.

Велꙗ. П. 3 п., Врд. 2 п.

Велꙗна. П. 1 п.

Велꙗнь. В. 6 п.

Венегить, (јеромонах). Кр. 1 п. Асс. Вѣнегита.

Венеаминь, (јерођакон). П. 1 п.

Венедикта, (монахија). П. 1 п. Асс. Вѣнедіктꙋ.

Вениꙗмина, (монахија). П. 1 п. Асс. Веніаминꙋ.

Вениꙗминь. П. 1 п., Кр. 2 п., Круш. 2 п. Калуђерско. Асс. Веніаміна, Вѣніамина, Веніамина.

Веньꙗминь, (јеромонах). Кр. 1 п. Асс. Вен'ꙗминь.

Вереньць, (Веренац). Кр. 1 п. Из Бачке. Асс. Верен'ца.

Веса. П. 1 п.

Весела. П. 9 п., Кр. 2 п., Кор. 1 п., Круш. 3 п., Асс. Веселоу, Веселꙋ, Весѣлꙋ.

Веселина. П. 1 п.
Веселинъ. П. 12 п., Кр. 2 п., Круш. 1 п., Врд. 6 п. Асс. Веселина, Веселіна, Весѣлина, Вѣселина, Вѣселіна.
Веселица. П. 9 п., Кр. 2 п., Круш. 1 п. Асс. Веселицѹ, Веселіцѹ, Вѣселицѹ.
Весеоко. Круш. 1 п. Асс. Весеѡка.
Вечеринъ. П. 3 п., Кр. 9 п., Круш. 2 п. Асс. Вечерина, Вечеріна, Вѣчерина.
Вечерько. Кр. 1 п. Асс. Вечер'ка.
Вивько. П. 1 п. Асс. Вив'ка.
Вида. Пр. 2 п., П. 18 п., Кр. 3 п., Кор. 5 п., В. 4 п., Круш. 2 п., Врд. 4 п. Асс. Видоу, Видѹ.
Видакъ. П. 2 п., Круш. 2 п. Асс. Видака, Відака.
Видачъ. Круш. 1 п.
Виде. П. 2 п., Кр. 2 п., Врд. 1 п. Асс. Выида (у П.), Вида.
Видица. Пр. 1 п. Кор. 1 п.
Видосава. Пр. 2 п., (од којих је једна монахија), П. 9 п., Кр. 28., Кор. 1 п., Круш. 7 п., Врд. 1 п.
Видосавъ. П. 2 п.
Видославъ. Л. 4. Син Оливера деспота.
Видоıе. Врд. 2 п.
Видько. П. 1 п. Cf. Витко.
Видьна. П. 1 п.
Викентие. П. 4 п., Кр. 2 п., Кр. 1 п., Врд. 1 п. Калуђерско. Асс. Вѵкен'тіа, Выкен'тіа, Викен'тіа, Викен'ѳіа, Викеньѳіа.
Викторъ. П. 2 п., Кр. 2 п., Врд. 1 п. Калуђерско. Асс. Виктора.
Виниıа. П. 1 п. Асс. Вінію.
Винька. П. 10 п., Кр. 11 п., Круш. 5 п. Асс. Винькѹ, Вин'коу, Винкѹ.
Виса (прѣзв.) П. 1 п. Асс. Висоу.
Висарионъ. П. 10 п., Кр. 5 п., В. 1 п., Круш. 4 п., Врд. 3 п. Калуђерско. Асс. Висариона, Висариѡна, Висаріѡна, Вісариѡна, Висаріона, Вѵсаріѡна.
Виталие, (монах). Круш. 1 п.
Витанъ. П. 1 п., Кр. 1 п.
Витасъ. Кр. 1 п.
Витко. П. 1 п. Cf. Видько.
Витосава. Пр. 1 п.
Витошъ. П. 1 п.

Вићентие. П. 1 п., В. 1 п., Круш. 2 п. Асс. Викен'тіа, Виђен'тіа, Викентіа. Калуђерско.

Вишьна. Cf. Вышьна.

Вишьнѧ. Cf. Вышьнѧ.

Влада. П. 1 п., Кр. 6 п. Кор. 2 п., В. 4 п.

Владава. Кр. 3 п.

Владимиръ. Кр. 1 п.

Владись. П. 1 п.

Владисава. Пр. 1 п., П. 1 п., Кор. 1 п. Асс. Владисавѹ, Владісавѹ.

Владисавь. Пр. 5 п., П. 5 п., Кр. 4 п., Круш. 2 п., Врд. 3 п. Асс. Владисава, Владісава.

Владислава. П. 1 п., В. 1 п.

Владиславь. П. 3 п., Врд. 1 п., Круш. 2 п. Асс. Владислава, Владіслава.

Владоје. Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Владька. В. 1 п.

Владько. Пр. 3 п., Кр. 4 п., В. 1 п., Круш. 2 п. Асс. у Пр. 1 пут Владькаа, иначе: Владька, Влад'ка, Владка. Cf. Влатко.

Власка. Пр. 2 п., П. 1 п.

Власко. П. 2 п.

Влаисава. Кр. 2 п.

Влаисавь. П. 2 п., Кр. 5 п.

Влаићь. Кр. 1 п. Асс. Влаикѧ.

Власие. П. 4 ., Кр. 1 п., Врд. 2 п. Калуђерско. Асс. Власіа.

Влатко. П. 1 п. Асс. Влатка. Сп. Владько.

Влаоуша. Кр. 1 п. Сп. Влахоуша у Рјечнику Даничића.

Влахына. П. 2 п., Кр. 1 п. Асс. Влахиноу, Влахинѹ.

Влахынѧ. Круш. 2 п. Асс. Влахиню.

Влахьнѧ. П. 1 п. Асс. Влахню.

Влачискоуть, Пр. 1 п. Био је номикь.

Влачискоутовићь. Презиме. Пр. 1 п. Оба пута: Влачискоутовикь Никола прѣзвитерь.

Влашько. Кр. 1 п.

Влаѧ. П. 1 п.

Влађь. Кр. 3 п. Асс. Влаћа, Влаћѧ, Влѧга. За ово последње Влѧ мислим да је погрешка место Вла.

Влькь. Пр. 1 п.

Вльканъ. Кр. 1 п.

Вльканинъ. Пр. 1 п., Кр. 1 п.

Влькосавъ. Пр. 2 п.

Влькославъ. Пр. Извѣстія VI. 393.

Вльчета. П. 1 п.

Воидрага. П. 1 п.

Воика. П. 21. п., Кр. 17 п., Круш. 5 п., Врд. 1 п.

Воико. П. 3 п., Кр. 1 п., Круш. 2 п.

Воина. П. 6 п. Асс. Воиноу, Воинꙋ.

Воинегъ. П. 1 п.

Воиновиħи. Кр. л. 139. Поред тога: село Крѣм'на.

Воинъ. Пр. 2 п. (обојица чельници), П. 35 п., Кр. 41 п., Круш. 6 п., Врд. 2 п., Асс. Воина, Вѡина. Ово последње један пут у Кр.

Воинька. П. 1 п. Асс. Воинкꙋ.

Воисава. Пр. 2 п., Кор. 1 п., В. 1 п.

Воисавъ. Пр. 1 п.

Воиславъ. П. 1 п.

Воица. Кр. 1 п. П. 1 п.

Вока. Кр. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Вокꙋ, Вѡкꙋ.

Вокашинъ. Кр. 1 п. л. 124.

Вокоманъ. Кр. 1 п. л. 74.

Вокосавъ. Кр. 1 п. л. 127.

Вокьманъ. Кр. л. 103. Раба своего Вокьмана.

Вохьна. П. 1 п. Асс. Вох'нꙋ.

Вош. П. 1 п.

Вошна. П. 1 п.

Вранешь. П. 80 п., Кр. 4. п., Кор. 1 п., Круш. 2 п. Асс. Вранеша, Вранѣша (ово последње неколико пута).

Вроубьна. П. 1 п. Асс. Врꙋб'нꙋ.

Вроугина. Кр. 3 п. Асс. Врꙋгинꙋ.

Врьлиħь. Презиме. Степько. Круш. 46 л.

Воукашинъ. Кр. 1 п.

Воукько. Кр. 1 п. Асс. Вꙋвка.

Воудра. Кр. 1 п. Асс. Вꙋдрꙋ. Нур. од Воудрагъ.

Воудрагъ. Кр. 19 п., Круш., 1 п. Асс. Воудрага, Вꙋдрага.

Воудро. Кр. 1 п. Сп. Воудра.

Воугдрагъ. П. 3 п., Кр. 23 п., Круш. 6 п. Асс. Воугъ-

драга, Воуг'драга, Вѹгь-драга, Воугдрага, Вѹгдрага. Сп. Воукьдрагь.

Воуика. П. 4 п. Асс. Вѹикоу, Вѹикѹ.

Воуико. П. 9 п. Кр. 2 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Воуика, Вѹика.

Воуимиль. П. 3 п. Асс. Вѹимила.

Вуимио. П. 1 п. Ном. Вѹиміѡ.

Воуина. Кр. 1 п., П. 3 п., Круш. 1 п. Асс. Вѹиноу, Вѹинѹ.

Воуинь. П. 17 п., Кр. 17 п., Круш. 3 п. Асс. Воуина, Вѹина.

Воуно. П. 2 п., Круш. 3 п. Асс. Воуѡ, Вѹѡ.

Воуисавь. Кр. 1 п. Асс. Вѹисава.

Воуиславь. Кр. 1 п.

Воуица. П. 53 п., Кр. 77 п., Круш. 16 п., Врд. 6 п. Асс. Воуицоу, Воуицѹ, Вѹицоу, Вѹицѹ.

Воуичета. П. 4 п., Кр. 4 п., Круш. 2 п. Асс. Вѹичетѹ, Воуичетѹ.

Воуичина. Круш. 1 п.

Воука. П. 5 п., Кр. 6 п., Круш. 5 п. Асс. Воукоу, Воукѹ, Вѹкоу, Вѹкѹ.

Воукава. П. 5 п., Кр. 3 п., Круш. 1 п. Асс. Воукавоу, Воукавѹ, Вѹкавѹ.

Воукадинь. П. 13 п., Кр. 5 п., Круш. 2 п. Асс. Воукадина, Вѹкадина, Вѹкадіна.

Воукаило. П. 7. п., Кр. 2 п., Круш. 3 п. Асс. Воукаила, Вѹкаила.

Воукалѥвић (презиме.). Кр. 52 л.

Вѹкамь. Кр. л. 120 : раба своего Воукама.

Воукана. П. 1. п., Л. 1 п.

Воуканашь. П. 1 п.

Воукась. Кр. 2 п., Круш. 2 п. Воукаса, Вѹкаса.

Воукашинь. П. 3 п., Кр. 3 п., Кор. 1 п., В. 2 п., Круш. 4 п. Асс. Воукашина, Вѹкашина, Вѹкашіна. У Кр. долази један пут: Воукашинаа и Вѹкашиньна.

Воукашинь. Кр. 4 п. са асс. Воукашинѡ.

Воукелѡ. П. 1 п. Кр. 2 п.

Воукель Кр. 1 п. Асс. Вѹкелѡ.

Воукень. П. 1. Асс. Вѹкена.

Воукићь. П. 7 п., Кр. 13 п., Круш. 5 п. Асс. Воукића, Вукића, Вукіћа, Воукикѫ, Вукікѫ, Воукика, Вукика, Воукика, Вукьћа, Вукіћѫ.

Воукобрать. П. 1 п., Круш. 1 п.

Воукокои. П. 20 п., Кр. 15 п., Круш. 7 п., Врд. 1 п. Асс. Воуковоѫ, Вуковоѫ, Воукѡвоѫ, Вуковѡѫ, Воуковоа, Вукова.

Воуконло. П. 1 п.

Воукомань. П. 14 п., Кр. 11 п., Врд. 2 п., Круш. 1 п.

Воукосава. Пр. 8 п., П. 8 п., Кр. 8 п., Кор. 1 п., В. 2 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п.

Воукосавь. Пр. 2 п., П. 25 п., Кр. 17 п., Круш. 5 п., Врд. 1 п.

Воукосавьць. (Вукосавац). В. 1 п.

Воукославьць. (Вукославац.) П. 1 п.

Воукота. П. 1 п. Кр. 4 п., Круш. 2 п.

Воукоѫ. П. 1 п. л. 72. Асс. Воукою.

Воукоѥ. П. 25 п., Кр. 26 п. Круш. 5 п., Врд. 1 п. Асс. Воукоѫ, Воукоа, Вукоѫ, Вукоа.

Воукоула. Круш. 1 п. Асс. Вукуллу.

Воукоусавь. Кр. 1 п. л. 33 прѣзвитера Воукоусава.

Воукь. Пр. 2. п., П. 134 п. Кр. 127 п., Кор. 1 п. В. 1 п. Круш. 64 п. Врд. 6 п.

Воукьдрагь. П. 13 п., Кр. 2 п., Круш. 1 п. Асс. Воукьдрага, Вукьдрага, Воукдрага.

Воукьмань. П. 8 п., Кр. 19 п., Круш. 2 п. Асс. Воукьмана, Вукьмана, Воукмана, Вук'мана, Вукмана.

Воукьмиль. Кр. 1 п.

Воукьмира. П. 1 п. Асс. Вукмиру.

Воукьмирь. П. 11 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Вук'мира, Воукмира, Вукмира.

Воукьна. П. 6 п. Круш. 1 п.. Асс. Воук'ну, Вук'ноу, Вукну.

Воукьсань. П. 18 п., Кр. 13 п., Круш. 7 п. Асс. Воукьсана, Воуксана, Воук'сана, Вук'сана, Воуксана, Вуксана, Воукьѯана,

Вꙋк'ꙁана, Воукꙁана, Вꙋꙁана.

Воукьць. (Вукац). Кр. 9 п., П. 2 п.

Воукьчевнћь (презим.) Круш. 1 п.

Воукьша. П. 3 п., Кр. 3. п. Асс. Воук'шоу, Воукшоу, Вꙋк'шꙋ, Вꙋкшꙋ.

Воула. П. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Воулоу, Вꙋлꙋ.

Воуле. П. 2 п.

Воулета. П. 15 п., Круш. 5 п. Кр. 9 п. Асс. Воулетꙋ, Вꙋлетꙋ, Вꙋлѣтꙋ.

Воусавь. Кр. 2 п., л. 140 и 127. Асс. Воусава.

Воусань. Кр. п. л. 85 и 150. Асс. Воусана.

Воуца. П. 1 п., Кр. 2 п., Круш. 2 п. Асс Воуцоу, Воуцꙋ, Вꙋцꙋ.

Воуча. П. 4 п., Кр. 2 п. Асс. Воучꙋ, Вꙋчꙋ, Вучю

Воуче. В. 1. п., П. 1 п. Асс. Вучета, В.; Вꙋчетаа П.

Воучета. П. 21 Кр. 7 п. Круш. 7 п. Асс. Воучетоу, Воучетꙋ, Вꙋчетꙋ.

Воучина. П. 3 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п. Држим да ће бити Воучихна с изостављеним х.

Воучисава. П. 1 п. Асс. Вꙋчисавꙋ.

Воучихьна. П. 18 п., Кр. 13 п., В. 3. п., Круш., 3 п. Асс. Вꙋчих'нꙋ Воучихнꙋ, Вꙋчихноу, Вꙋчихнꙋ.

Воучица. П. 23 п., Кр. 77 п., Кор. 1 п., Круш. 15. п.

Воучиць. П. 6 п. Кр. 1 п. Асс. Воучица, Вꙋчаца.

Воучића. П. п., Кр. 1 п. Асс. Воучићоу, Вꙋчићꙋ.

Воучићь. П. 31 п., Кр. 31 п., Круш. 4 п., Врд. 2 п. Асс. Воучића, Воучіћа, Воучића, Вꙋчића, Вꙋчика.

Воучоурь П. 1 п. л. 25.

Воучь. (или Воуче?) П. 2 п. Асс. Вꙋча, Вꙋча.

Воучька. П. 1 п. Асс. Вуч'коу.

Воучько. П. п., Кр. 14. п., В. 2 п., Л. 2 п., Круш. 4 п. Асс. Воуч'ка, Вꙋчька, Вꙋч'ка, Воучка, Вꙋчка,

Воушань. П. 1 п.

Воушинь. П. 2. 1 п., Круш. 2 п.

Воуя. П. 54 п., Кр. 27 п.. Круш. 20 п., Врд. 4 п, Кор. 3 п.

Воукдинъ. П. 2 п., Кр. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Воукдина, Вукдина.

Воукъ. Кр. 1 п.

Воукна. П. 28 п., Кр. 38 п., Круш. 7 п. Ачс. Воукноу, Воукну, Вукноу, Вукну.

Воукнь. П. 11 п., Кр. 3 п., Круш. 3. п.

Воукновићь, презиме. Кр. л. 168.

Воукать. П. 1 п. Acc. Воуката.

Воукцъ (Вујац.) П. 1 п. Acc. Вуица (чит. Вујца.)

Воукча. Кр. 1 п. Acc. Воукчю.

Воуке. В. 1 п. Acc. Вуета.

Воуета. Круш. 1 п. Acc. Воуету.

Вьжитнмиръ. Кр. л. 57., тако.

Вышесава. Пр. 4 п. Кр. 2 п.

Вышьна. П. 1 п., Кр. 11 п., Круш. 2., Врд. 2 п. Acc. Вышноу, Виш'ну, Вишну, Вышнну (П.)

Вишьни. П. 22 п., Кр. 3 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Вышню, Виш'ню, Вишню (најчешће).

Вѣно. П. 1 п. Acc. Вѣна. Биће од нечега ћур.

Вѣра. П. 1 п. Acc. Вѣру.

Гавра. П. 1 п., Врд. 1 п., Л. 1 п. Acc. Гавру.

Гавриль. Acc. Гаврила. Кр. 17 п.

Гаврииль. Пр. 5 п., Кор. 3 п., П. 31 п., Кр. 16 п., Круш. 15 п., Врд. 9 п., В. 1 п. Световно и калуђерско. Acc. Гаврилаа. Кр. 16 п., Гавріила, Гаврила, Гавріла, Гаvріила.

Гаиль. П. 1 п. Acc. Гаила.

Гаица. П. 1 п. Acc. Гаицу.

Галица. П. 1 п. Acc. Галицоу.

Гачько. П. 1 п. Acc. Гач'ка.

Гачьпань. П. 1 п. Acc. Гач'пана.

Гвоӡда. П. 2 п., Кр. 5 п. Acc. Гвоз'доу, Гвоз'ду, Гвозду.

Гвоӡдана. П. 2 п. Gen. Гвоздани.

Гвоӡдѣна. П. 1 п., Кр. 1 п. Acc. Гвоздену.

Гвоӡдѣниꙗ. П. 1 п.. Кр. 2 п. Acc. Гвозденію, Гвоздению. У Крушевском л. 41: монахію Гвозденіа.

Гвоӡдѣнь. П. 29 п., Кр. 25 п., Круш. 10 п. Acc. Гвоздена, Гвоздѣна. Ово последње свега два три пут.

Гдоунш. П. 1 п. Acc Гдвню. Од јел. *κυδώνιον*.

Гє. Имена која се почињу тако, тражи под Ђ, ако их нема овде.

Глакаүнѣн. (презиме) Кр. 1 п.

Глнгорню. Кр. 1 п., Круш. 1 п. Калуђерско. Acc. Глигоріа.

Глнша. Кр. 1 п.

Глѣбь. Кр. 1 п. Раба своего Глюба л. 74.

Гнњнь. Круш. 1 п. л. 40. Acc. Гнъна.

Годеүь. Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Годнүь. Кр. 1 п. Раба Годіча. Л. 99.

Годнмнрь. П. 1 п.

Годомнрь. Кр. 1 п.

Гонка. П. 3 п. Acc. Гоикв.

Гонко. П. 14 п., Кр. 13., Круш. 7 п., Врд. 2 п. Acc. Гоика, Гоӱка.

Гонсавь. Пр. 1 п.

Голоүбь. Врд. 2 п. Acc. Голвба.

Гонь. Пр. 1 п., В. 1 п. Acc. Гѡна. Cf. Ђонь.

Горнида. Кр. л. 138.

Горько. П. 1 п. Acc. Гор'ка.

Горюна. П. 1 п. Acc. Горьюнв.

Госпава. П. 3 п.

Гоюна. П. 1 п.

Граднславь — казньць. Пр. л. 43.

Градою. П. 1 п., Кр. 1 п. Acc. Градою, Градоа.

Гранцнш. П. 1 п. Acc. Гран'цию.

Грађа. П. 2 п. Acc. Граһв.

Грађанька. Кр. 1 п. л. 115.

Грнвьно. Врд. 1 п. Acc. Гривна.

Грнгорню. Пр. 5 п., П. 15 п., Кор. 1 п., Кр. 8 п., Круш. 14 п., Врд. 10 п. Световно и калуђерско, али у овим примерима више калуђерско. Acc. Грігѡріа, Грігоріа, Григоріа, Грігориа, Грігоріѫ, Грыгоріѫ, Григориѫ.

Гробьна. Кр. л. 57. Acc. Гробнв.

Грозда. П. 4 п., Кр. 2 п. Врд. 2 п.

Гроздана. П. 21 п., Кр. 20 п., Круш. 9 п. Acc. Гроздаһоу, Гроздапв.

Гроздань. П. 2 п.

Гроздою. Врд. 1 п. Acc. Грѡз'доѫ.

Гроздѣна. П. 6 п., Кр. 1 п. Acc. Грозденв, Гроз'денв.

Громьна. П. 1 п. Gen. Громнѣ.

Гроубана. П. 1 п. Асс. Грубану.
Гроубанъ. Пр. 1 п., П. 3 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п.
Гроубачь. П. 4 п., Кр. 4 п., Круш. 4 п. Асс. Гроубача, Грубача.
Гроубашь. П. 1 п.
Гроубьна. Кр. 10 п., П. 4 п. Гроубну, Грубну, Груб'ну.
Гроубьць. Кр. 1 п.
Гроубьша. Кр. 1 п.
Гроуда. П. 1 п.
Гроуио. П. 1 п. Асс. Гроую.
Гроуица. П. 17 п., Кр. 21 п., Круш. 6 п., Врд. 4 п. Асс. Гроуицоу, Гроуицу, Груицоу, Груицу.
Гроуиь. П. 1 п.
Гроую. П. 8 п., Кор. 1 п., Кр. 1 п., Круш 2 п., В. 1 п. Грюю.
Гроуюнь. Врд. 1 п.
Гроуюць. Врд. 1 п. Асс. Гроуйца.
Грьгоурь. П. 3 п., Кр. 3 п. Асс. Грьгоура, Грьгура, Гргура.
Грьданл. П. 1 п.
Грьданъ. П. 2 п., Кр. 6 п.
Грькыни. Пр. 2 п. Помени, господи, рабоу свою Грькыню и Чюроу л. 51; Помени, господи, брата своего Ивана и подружіе его Грькыню. Врд. 1 п.
Грьлица. П. 1 п., Кр. 1 п.
Грьлю. П. 1 п.
Грьлякь. Пр. 2 п. Асс. Грьлякаа, л. 5.
Грьца. П. 1 п. Gen. Грьци.
Грѣла. П. 1 п. Асс. Грелу.
Грѣшкь. П. 1 п., Круш. 1 п.
Гоуда. П. 1 п. Асс. Гуду.

Даба. П. 33 п., Кр. 12 п. Круш 5 п., Кор. 1 п., Врд. 1 п. Мушко и женско, али више женско. У Кор.: Раба своего Дабу.
Дабижива. П. 2 п., В. 3 п., Круш. 2 п. Асс. Дабиживу.
Дабиживь. Пр. 6 п., Кр. 7 п., П. 8 п., Кор. 6 п., В. 4 п., Круш. 3 п., Врд. 3 п. Л. 1 п.
Дабо. Кр. 3 п. Асс. Даба.
Дабьживь. П. 1 п. Асс. Дабжива.
Дабько. П. 1 п.
Дабѣнь. П. 1 п. Асс. Дабена.
Давида. П. 2 п., Круш. 1 п. Асс. Давидоу, Давиду.

Давидь. Пр. 3 п., П. 16 п., Кр. 8 п., В. 1 п., Врд. 2 п., Круш. 1 п. Световно и калуђерско.

Давина. Кр. 3 п.

Давихиѧ. П. 1 п. Cf. Давина.

Дандоушь. Кр. л. 93.

Даникѧ. П. 2 п., Кр. 1 п., В. 1 п.

Данко. П. 1 п., В. 1 п.

Данунинь. Кр. 1 п.

Данша. П. 1 п.

Дамѧна. Кр. л. 48. Асс. Даманоу.

Дамань. Кр. 6 п., Круш. 1 п. Асс. Дамана, Дам'ана.

Дамаскинь. П. 5 п., Круш. 3 п., Врд. 1 п. Калуђерско. Асс. Дамаскина, Дамаскvна, Дамаскина.

Даминь. Кр. л. 42. Асс. Дамина.

Дамиѩна. Кр. 1 п., П. 12 п. Асс. Даміаноу, Даміанѹ.

Дамиѩнь. Пр. 10 п., П. 53 п., Кр. 17 п., В. 2 п., Круш. 16 п., Врд. 3 п. Л. 1 п. Калуђерско и световно. Асс. Дамиѩна, Дьмиѩна, Дамиана, Даміѩна, Дьмиана, Даамиана.

Дамѧѩнь. П. 2 п., Кр. 3 п., Круш. 3 п. Асс. Дамлѩна, Дамлана.

Дамиѩнѧ. П. 2 п. Асс. Дамн'ѩнѹ, Дъминѩнѹ.

Даминѩнь. П. 1 п., Круш. 9 Асс. Даминѩна, Дамьнана, Дам'нана, Дам'нѩна, Дамнана.

Дамьѩнь. Пр. 2 п., П. 2 п., Кр. 25 п., Кор. 2 п., Круш. 4 п. Асс. Дамьѩна, Дам'ѩна, Дамѩна, Дьмьѩна.

Даниль. Пр. 20 п., П. 20 п., Кр. 8 п., Кор. 1 п., Круш. 2 п., Врд. 7 п. Асс. Данилаа, 2 п. Пр., Данила, Даніла, Даніила. Махом калуђерско, световно само два три пут у горе поменутим споменицима.

Даница. П. 13 п., Кр. 15 п., Круш. 3 п., Врд. 1 п. Асс. Даницоу, Даницѹ, Даньницѹ, Дан'ницю. Једна је била монахија. Cf. Дьница.

Данонла. П. 2 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Даноуль. Кр. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Данѹла.

Даноунь. Кр. 1 п. Асс. Данѹна.

Данька. П. 2 п. Асс. Дан'кѹ, Данкѹ.

Дафина. Пр. 2 п., П. 53 п., Кр. 29 п., Круш. 12 п., Врд. 1 п. Асс. Дафиноу, Дафинѹ, Дафінѹ, Дах'финѹ.

Дахвина. П. 1 п., Кр. 29 п., Кр. 2 п. Асс. Дах'виноу, Дахвиноу, Дахвинѹ, Дахвінѹ.

Дата. Врд. 1 п.

Дам. В. 1 п.

Дамлянь. Кр. 1 п. 124 л.

Дворька. П. 1 п.

Дворьна. П. 4 п., Круш. 1 п., Асс. Двор'ноу, Двор'нѹ, Дворнѹ.

Деде. В. 13 л. тако.

Деса. Пр. 2 п. Асс. Десоу, Десѹ.

Десимирь. П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Дѣсимира, Десимира.

Деспа. П. 5 п., Кр. 3 п., Круш. 2 п. Асс. Деспоу, Дѣспоу, Деспѹ, Дѣспѹ.

Деспина. П. 42 п., Кр. 13 п., В. 3 п., Кор. 1 п., Круш. 8 п. Врд. 3 п. Л. 1 п. Асс. Деспиноу, Деспинѹ, Деспінѹ, Деспіннѹ, Дѣспиноу, Дѣспинѹ.

Деспиня. Кр. 7 п., П. 1 п.

Деспоть. Кр. 2 п., Врд. 1 п., Л. 2 п. Асс. Деспота, Дѣспота.

Деша. Кр. 1 п.

Дива. П. 1 п., Кр. 2 п. Асс. Дивѹ, Дівоу.

Дивладань. П. 1 п.

Дивьна. П. 9 п., Кр. 4 п. Див'нѹ, Дивноу, Дивнѹ, Дівнѹ.

Дика. Кр. 1 п., Круш. 2 п.

Дикла. П. 4 п., Кр. 4 п., В. 2 п., Круш. 3 п. Асс. Диклоу, Диклѹ, Дик'лѹ.

Дикосава. Круш. 1 п.

Дима. П. 4 п.

Димань. Пр. 1 п. Асс. Дімана.

Димитрия. П. 2 п., Круш. 1 п. Асс. Димитрію.

Димитрие. П. 13 п., Кр. 4 п., Круш. 3 п., Врд. 2 п. Асс. Димитрия, Димитрія, Димитріа, Димітріа, Діmитріа, Дімітріа, Димифріа.

Димитрь. П. 1 п., Кор. 1 п., В. 1 п. Асс. Димитра, Дімитра.

Димиянь. Круш. 1 п. Асс. Діміана.

Димо. П. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Дима.

Димько. В. 1 п.

Димьно. Врд. 1 п. Асс. Димна.

Димянь. Круш. 1 п. Л. 40. Асс. Дімьана.

Диомидие (јеромонах). П. 1 п.

Дионисий. Пр. 1 п., Круш. 1 п. Калуђеричко и световно.

Дионисие. Пр. 6 п., П. 10 п., Кр. 3 п., В. 2 п., Круш. 6 п., Кор. 1 п. Асс. Диωнисия, Діωнисия, Дионисія, Діωнісия, Диωнисіа, Діωнисіа, Діωнісіа, Діонисіа.

Дияна. Кр. 3 п.

Диянишь. Кр. 2 п. л. 144.

Добра. Пр. 3 п., П. 7 п., Кр. 2 п., В. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Доброу, Добрꙋ, Доб'рꙋ.

Добрашинь. П. 1 п.

Добрикон. Пр. 1 п.

Добрица. П. 4 п., Кр. 4 п., В. 2 п., Врд. 1 п. Асс. Добрицꙋ, Доб'рицꙋ.

Добрия. Кр. 1 п., Врд. 1 п.

Добро. П. 1 п. Асс. Добраа.

Доброкон. Пр. 1 п., П. 9 п., Кр. 6 п., Врд. 4 п. Асс. Добровоя, Добровоа.

Добросава. Круш. 1 п.

Добросавь. Пр. 2 п., П. 7 п., Кр. 6 п., Кор. 1 п., Врд. 2 п.

Добрось. Кр. л. 110. Асс. Доброса.

Доброть. Пр. л. 45. Асс. Доброта.

Добрѣи. Пр. 4 п. Асс. Добрѣя.

Дова. Кр. л. 56. Асс. Довоу.

Довола. (? ля) П. 1 п. Асс. Доволꙋ.

Донка. Кр. 1 п., В. 1 п.

Донко. Пр. 3 п., П. 2 п., В. 1 п.

Донинь. Круш. 1 п. л. 43. Асс. Доина.

Донꙋнинь. П. 2 п.

Дока. П. 2 п.

До́кия. Кр. л. 61: рабоу свою Докіа (м. Докію). Поред имена забележено је истом руком и мастилом име Кошꙋча. Слова су старијега времена.

Домания. П. 1 п. Gen. Доманіе.

Дометиянь. Пр. 4 п., П. 1 п. Калуђерско. Асс. Дометияна, Дометіана, До-

мењьтіана, Доменоіана, Доментіана.

Доминика. П. 2 п.

Донь. Пр. 1: Дона раба своего.

Донь. Круш. 1 п. Асс. Дона.

Донька. П. 3 п., Кр. 1 п. Асс. Дон'коу.

Дора. Кр. 1 п: Рабꙋ свою Дороу.

Доронтие. П. 1 п. Асс. Дорон'тію.

Доротеи. Пр. 8 п., П. 3 п. Калуђерско. Асс. Дороѳеа, Дороѳеа, Дороѳеа.

Дорька. П. 1 п., Кр. 3 п., Круш. 2 п.

Дорꙗна. Кр. 1 п.

Доситеи. Пр. 5 п. Асс. Доситеа, Досиѳеа, Досиѳеа.

Доста. П. 1 п., Кр. 2 п., Круш. 1 п.

Достана. П. 2 п.

Достань. П. 2 п.

Доша. П. 3 п. Асс. Дошоу, Дошꙋ.

Доꙗ. П. 3 п., Кр. 4 п., В. 1 п., Круш. 1 п.

Драга. Круш. 1 п.

Драгана. П. 6 п., Кр. 15 п., Круш. 6 п.

Драгань. П. 1 п., Кр. 1 п.

Драгашь. П. 9 п., Кр. 11 п., Л. 1 п.

Драгель. П. 1 п. л. 51. Асс. Драгела.

Драгиша. Кр. 21 п., П. 6 п. Асс. Драгишоу, Драгишꙋ.

Драгиꙗ. П. 3 п., Кр. 5 п. Асс. Драгию, Драгію.

Драгићь. П. 3 п., Кр. 6 п. Асс. Драгића, Драгика, Драгіћа, Драгыћа.

Драго. П. 1 п.

Драгобрать. Кр. 1 п.

Драгоила. П. 1 п. Асс. Драгоилꙋ.

Драгоило. П. 13 п., Кр. 24 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п.

Драголь (или Драголо). Круш. л. 64. Асс Драгола.

Драгомирь. Кр. 2 п.

Драгославь. П. 3 п., Кр. 3 п.

Драгославь. В. 1 п.

Драготинь. Кр. 1 п.

Драгошь. Пр. 5 п., П. 2 п., Кр. 1 п.

Драгоѥ. П. 7 п., Кр. 10 п., Круш. 2 п. Асс. Драгоꙗ, Драгоа.

Драгоутинь. П. 1 п., Врд. 1 п.

Драгоуꙗ. Круш. 1 п. л. 70. Асс. Драгꙋю.

Драгьбрать. П. 1 п. Асс. Драгбрата.

Драгьна. П. 2 п., Кр. 7 п.

Асс. Драг'ноу, Драг'нѹ, Драгноу, Драгнѹ.

Дража. П. 4 п. Асс. Дражѹ.

Дражень. Кр. 2 п.

Дражета. П. 2 п., Кр. 1. Асс. Дражетѹ.

Дражнца. Кр. 2 п.

Дранка. В. 1 п.

Дранко. П. 1 п., Кор. 1 п., В. 1 п.

Дранћь. П. 1 п. Асс. Дранћа.

Дракоула. П. 2 п. Асс. Дракоулоу, Дракѹлѹ.

Дракоуль. П. 7 п., Кр. 2 п., Круш. 1 п. Асс. Дракоула, Дракѹла.

Дракоунь. П. 5 п. Асс. Дракѹна.

Драшко. П. 3 п.

Драѡ. Кр. 1 п.

Дриниѡнька. П. 1 п. Асс. Дриниѡн'кѹ.

Дроужань. Кр. 1 п. Асс. Дрѹжана.

Доубьна. П. 1 п. Асс. Дѹбнѹ.

Доуда. П. 2 п. л. 16.

Доуднћь, (презиме). Іоаннь. Круш. 1 п.

Доука. Пр. 1 п., П. 3 п., Круш. 3 п.

Доукагнинь. Пр. л. 47. Асс. Дѹкагынѡ.

Доукадинь. Пр. 1 п., Кр. 3 п. Асс. Доукадина.

Доукань. П. 4 п., Круш. 1 п. Асс. Доукана.

Доуко. П. 1 п. Асс. Дѹкаа.

Доуьчѣ. В. 1 п. Асс. Дѹк'-чета.

Доулбнѥрь. Кр. л. 84. Презиме из Босне: Дѹлбѣер.

Доунѩ. П. 1 п. Асс. Дѹню.

Доура. П. 1 п. Асс. Дѹрѹ.

Доутько. Кр. л. 59. Асс. Доут'ка.

Доухновена. Кр. л. 55: рабоу свою Дѹх'новеноу.

Доушана. П. 1 п.

Доушань. Кр. 1 п. Асс. Дѹшана.

Доућа. П. 1 п. Асс. Дѹћѹ.

Дьминько. Пр. 1 п. Асс. Д'мин'ка.

Дьмитра. П. 12 п., Кор. 1 п., В. 10., Круш. 7 п., Врд. 1 п. Асс. Дмитроу, Дмітроу, Дмитрѹ, Дмит'рѹ.

Дьмитрь. Пр. 3 п., П. 95 п., Кр. 34 п., Кор. 15 п., В. 15 п., Круш. 36 п., Врд. 1 п. Асс. Д'митра, Дмит'ра, Дмітра.

Дьмитрашинь. П. 6 п., Кр. 3 п. Асс. Дмитрашина.

Дьмитриѥ. Круш. 1 п. Асс. Дiтрiа.

Дьмитрованъ. Кр. 1 п. Калуђерско. Асс. Дмитрована.

Дьмитрофанъ. Кр. 1 п., Врд. 2 п. Асс. Калуђерско. Асс. Дмитрофана.

Дьмитрохванъ (монах). Врд. 2 п. Асс. Дмiтрохвана.

Дьмиꙗ. П. 4 п., Кр. 2 п. Кор. 4 п., В. 1 п., Круш. 2 п.

Дьницѧ. Кр. 1 п., В. 1 п., Л. 1 п. Асс. Дьницȣ, Дьницȣ, Дьнiца. Cf. Даница.

Дѣвѧ. П. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Дѣвоу, Девȣ.

Дѣвана. Врд. 2 п.

Дѣвькѧ. Круш. 1 п. Асс. Дѣв'кȣ.

Дѣꙗна. Кр. 3 п., П. 2 п. Асс. Дѣꙗноу, Дѣꙗнȣ, Деꙗнȣ.

Дѣꙗнь. П. 6 п., Кр. 7 п., В. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п. Асс. Дѣꙗна, Дѣана, Деꙗна, Деаана.

Жива. П. 13 п., Кр. 3 п., Круш. 3 п.

Живана. П. 35 п. Кр. 22 п., В. 2 п., Круш. 12 п., Врд. 2 п.

Живанъ. П. 13 п., Кр. 2 п., Круш. 2 п., Врд. 9 п.

Живо. Кр. л 154 Ном. Живоѡ.

Живоинь. Кр. 1 п.

Живька. П. 15 п., Кр. 8 п., Врд. 1 п. Асс. Жив'коу, Живкоу, Жив'кȣ, Живкȣ, Жiвкȣ.

Живькана. Кр. 1 п. Асс. Живканȣ.

Живько. П. 112 п., Кр. 53 п., Кор. 1 п., В. 5 п., Круш. 40 п. Врд. 11 п.

Живьна. П. 1 п. Асс. Живнȣ.

Жилићь (презиме). Круш. 2 п.

Жода. Кр. л. 87. Асс. Жодоу.

Жоѵхра. Кр. л. 66. Асс. Жȣх'рȣ. Са стране истом руком: Сремь, Петровци.

Жарько. П. 1 п., Кр. 4 п., Круш. 1 п. Асс. Жар'ка Жарка.

Жєгрь. Пр. л. 44. Асс. Жегра.

Ꙃавиша. Кр. 1 п.

Ꙃагорькѧ. П. 2 п., Кр. 3 п., Врд. 3 п. Асс. Загорькȣ, Загор'кȣ, Загоркȣ.

Ꙃака. Кр. 1 п., Врд. 1 п.

Ꙁамфирь. Врд. 1 п.
Ꙁахара. П. 1 п.
Ꙁахариꙗ. П. 28 п., Кр. 15 п., Круш. 14 п., Врд. 4 п. В. 1 п. Асс. Захарию, Захарію, Захаріѹ. Махом калуђерско.
Ꙁахарие. П. 3 п. Круш. 1 п., Врд. 2 п. Калуђерско и световно.
Ꙁвѣна. П. 1 п. Асс. Звенѹ.
Ꙁвѣниꙗ. П. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Звѣнію.
Ꙁдравько. П. 1 п., Кр. 1 п., Врд. 2 п. Асс. Здрав'ка, Здравка.
Ꙁдравьць. (Здравац). П. 2 п. Асс. Здрав'ца.
Ꙁиса. Врд. 1 п.
Ꙁланка. П. 1 п.
Ꙁлата. П. 2 п., Врд. 3 п.
Ꙁлатана. Л. 1 п.
Ꙁлатань П. 2 п. Л. 1 п.
Ꙁлато. П. 1 п. Асс. Злата.
Ꙁлатьна. П. 3 п.
Ꙁмѣнка. П. 1 п. Асс. Зменкѹ.
Ꙁора. П. 10 п., Кр. 7. п., Круш. 4 п. Асс. Зороу, Зорѹ.
Ꙁорана. П. 1 п. Асс. Зораноу.
Ꙁоре. П. 1 п. Асс. Зора.
Ꙁорька. П. 7 п., Кр. 3 п., Круш. 2 п. Асс. Зор'кѹ, Зоркоу, Зоркѹ.
Ꙁорько. П. 1 п. Асс. Зор'ка.
Ꙁосимꙗ. (јерођакон) Круш. 1 п.
Ꙁосимь. Кр. 1 п., Круш. 4 п., Врд. 1 п. Калуђерско.
Ꙁофиꙗ. Кр. 1 п.
Ꙁоꙗ. Пр. 2 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п.
Ꙁрькна. Кр. 132 л. Асс. Зрькнѹ.
Ꙁоубь. (презиме) Таноушь. Пр. л. 13.
Ꙁоубьчикь. Пр. л. 9. Асс. Зоубьчика.

Ика. П. 1 п. Асс. Ивоу.
Ивана. Пр. 3 п., П. 12 п., Кр. 11 п., Круш. 2 п., Асс. Иваноу, Иванѹ.
Иваница. П. 1 п., Асс. Иваницоу.
Иваниць. П. 1 п. Асс. Іваница.
Иваниша. П. 1 п. Асс. Иванішѹ.
Иванишь. Пр. 1 п., П. 6 п., Кр. 6 п,, Круш. 4 п., Асс. Иваниша , Иванѣша,

Иванъ. Пр. 2 п., П. 58 п., Кр. 67 п., Кор. 1 п., В. 1 п., Круш. 20 п., Врд. 7 п. Асс. Ивана, Івана. Сп. Ивьнь.

Иванько. Пр. 1 п., П. 3 п., Кр. 1 п., Врд. 2 п. Асс. Иван'ка, Иванка.

Ивица. П. 2 п., Кр. 1 п.

Ивька. П. 1 п. Асс. Ив'кв.

Ивько. П. 12 п., Кр. 5 п., В. 1 п., Врд. 4 п. Асс. Ивька, Ив'ка, Ивка, Ів'ка.

Ивьнь. Кр. 2 п. Асс. Ивьна. Може бити да је **ь** грешшком место **а**.

Ивьче. Асс. Ивчета, Изв. VI. 393.

Игнш. П. 1 п. Асс. Иг'нв.

Игнатие. П. 4 п., Круш. 8 п., Врд. 5 п. Световно и калуђерско. Асс. Игнатіа Игнатіа, Ігнатіа, Игнатіа, Иг'натіа, Ігнатіа.

Игнать. П. 2 п., Кр. 2 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Игнѡта, Игната, Ігнѡта, Ігната.

Игюдь. Круш. 1 п. л. 7. Асс. Ігюда.

Игровька. П. 1 п. Асс. Игров'кв.

Ижота. П. 2 п. Асс. Ижотв.

Иконна. П. 4 п., Врд. 3 п. Асс. Иконію, Іконію.

Илада. П. 1 п. Асс. Иладоу.

Илана. П. 2 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Иларионъ. Пр. 1 п., П 8 п., Кр. 4 п., Круш. 9 п., Врд. 1 п. Калуђерско. Асс. Иларіѡна, Иларіѡна, Іларіона, Іларіѡна.

Иларие. (јеромонаси). П. 2 п. Асс. Иларіа, Іларіа.

Илиѡ. П. 1 п., П. 101 п., Кр. 58 п., В. 6 п., Кор. 1 п., Круш. 39 п., Врд. 25., Л. 5 п. Калуђерско, али више световно. Асс. Илию, Илію, Ілию, Ільію.

Илинька. П. 1 п., Кр. 1 п.

Илиѡнь, Кр. 1 п. Асс. Илиѡнв.

Илиѡшь. Пр. 2 п., Кр. 2 п., П. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Илиѡшаа (Пр. л. 7), Илиѡша, Иліѡша, Иліаша.

Илонка. Врд. 1 п. Асс. Илонкв.

Илоута. В. 1 п. Асс. Илвѳв.

Илька. П. 1 п. Круш. 1 п. Асс. Ил'коу, Ил'кв.

Илѡ. П. 1 п. Асс. Илю.

Иманьло. Кр. л. 123: раба

своего Воуицоу и Гвоздена, Иманьла. Из Суботице. Чинило ми се најприличније, да овако прочитам.

Ина. П. 1 п. Асс. Иноу.

Инахоумоун. (презиме) Страхиня. Асс. Инахоумоун. Пр. л. 32.

Иномнѣь. (презиме) Радославь: Помени, Господи, раба своего Радосава Иномика. Пр. л. 44.

Иноћентие. (јеромонаси) Кр. 1 п., П. 1 п. Асс. Иноћентіа, Иноћен'тіа.

Инђа. Кр. 1 п. Круш. 1 п., Асс. Ингу, Ин'ђу.

Инђелия. Кр. 1 п. Асс. Ин'ћелію.

Инђия. П. 18 п., Кр. 8 п., Круш. 1 п., Врд. 6 п. Асс. Инђию, Инћію, Ин'ћию, Иньћию, Иньћію, Ин'ћію, Ін'ћію, Ин'ћvю, Ин'гію.

Иоакимь. П. 4 п., Кр. 1 п. В. 1 п., Круш. 13 п., Врд. 4 п. Асс. Іωакима, Іωакіма, Іωакvма.

Иоана. П. 34 п., Кр. 27 п., В. 7 п., Круш. 34 п. Кор. 5 п. Асс. Иωаноу, Іωаноу, Іωану, Іωанноу, Іωан'ну, Іωан'ноу, Іωан'ну, Ѡан'ноу, Ѡан'ну.

Иоаникия. (монахија). П. 1 п. Асс. Іоаникію.

Иоаникие. Пр. 1 п., П. 7 п., Кр. 3 п., Круш. 9 п., Врд. 1 п. Л. 1 п. Калуђерско. Іωаникиа, Іωаникіа, Іωанікіа, Іωанvкіа.

Иоаница. П. 1 п. Асс. Іωаницу.

Иоань. Пр. 18 п., П. 228 п., Кр. 64 п., Кор. 30 п., В. 23 п., Круш. 13, п., Врд. 22 п. Световно и калуђерско. Асс. Иωана, Іωана, Іωанна, Иωан'на, Іωан'на, Ѡана, Ѡ́ан'на. Неколико пута долази скраћено с титлом Іωа, Иω, Іω, што сам такође овде уврстио.

Иоасафь. Круш. 4 п. Кр. 1 п. Калуђерско. Сп. Иосафь. Асс. Іωасафа.

Иоаћимь. Кр. 1 п. Асс. Іωаћима. Сп. Иоакимь.

Иока. П. 44 п., Кр. 13 п., В. 2 п., Кор. 3 п. Круш. 13 п., Врд. 1 п. Асс. Иωвоу, Іωвоу, Иωву, Іωву, Ѡву. Мушко и женско.

Иокана. Кр. 33 п., В. 3 п.,

П. 17 п., Круш. 3 п., Врд. 2 п. Асс. Иωваноу, Іωваноу, Іωванꙋ, Іωванноу, Ѡванꙋ. Сп. Иоана.

Иωвань. П. 68 п., Кр. 67 п., В. 4 п., Ккуш. 41 п., Врд. 10 п. Сп. Иоань. Уз то још Ѡвана: П. 4 п., Кр. 4 п.

Иωванькꙗ. П. 1 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Асс. Іωван'коу, Іωван'кꙋ, Іωванкꙋ.

Иωваньць. П. 1 п. Асс. Іωван'ца.

Иωваньче. Кр. 1 п. Асс. Іωванчета.

Иωве. В. 5 п. Асс. Иωвета, Іωвета.

Иωветꙗ. П. 2 п. Кр. 1 п. Асс. Іоветꙋ, Іωветꙋ, Іωвѣтꙋ.

Иωвинь. П. 1 п. Асс. Іовина.

Иωвица. П. 21 п., Кр. 9 п., Кор. 3 п., В. 1 п., Круш. 6 п., Врд. 2 п. Мушко и женско. Асс. Іωвицоу, Іωвицꙋ, Иωвицꙋ, Ѡвицоу, Овицꙋ.

Иωвиць. П. 7 п. Асс. Іовица, Іωвица.

Иωвь. Пр. 3 п., П. 20 п., Кр. 4 п., Кор. 1 п., Круш. 5 п., Врд. 3 п. Калуђерско. Асс. Іωваа (Кр. 1 п). Иωва, Іова, Іωва, Іωв'ва.

Иωвькꙗ. П. 14 п., Кр. 3 п., Кор. 1 п., Круш. 2 п. Асс. Іωв'коу, Іωв'кꙋ, Иовкꙋ, Іωвкоу, Ѡв'кꙋ.

Иωвько. П. 6 п., Врд. 1 п.

Иωвьнꙗ. Круш. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Іωвнꙋ.

Иωвьнь. Кр. 9 п. Асс. Иωвна, Іωвна, Іωв'на.

Иωвьче. Кор. 2 п., В. 2 п., Асс. Іωв'чета.

Иωвьчинь. Кор. 1 п. Асс. Іωв'чина.

Иωвьчица. Кор. 1 п. Асс. Іωвьчицꙋ.

Иωгниωнь. П. 1 п. Асс. Іωгниωна.

Иωика. П. 1 п. Асс. Іωикꙋ.

Иωиль. Круш. 2 п. Асс. Иωила, Іωила. Калуђерско.

Иωкꙗ. П. 1 п. Асс. Іωкꙋ.

Иωкимь. Врд. 1 п. Асс. Іωкꙋма.

Иωна. П. 2 п., Кр. 5 п., Круш. 1 п. Врд. 1 п. Асс. Иωнꙋ, Іωноу, Іонꙋ, Іωннꙋ. Калуђерско и световно. Мушко и женско.

Иωнь. П. 1 п., Кр. 20 п.,

Кор. 1 п., В. 1 п., Круш. 3 п. Acc. Іона, Іωна, Ионна, Іωнна, Іωн'на. Сп. у Речнику Даничића под тим именом. Но ја, поред оволико случајева, нисам ово више могао сматрати за погрешку. Калуђерско и световно.

Іоннакие. Врд. 1 п. Acc. Иωнакіа.

Іорьга. Врд. 1 п. Acc. Іωргꙋ.

Іосафь. П. 4 п., Кр. 6 п., Врд. 1 п. Acc. Иωсафа, Іωсафа.

Іосифь. Пр. 3 п., Кр. 14 п., П. 19 п., Кор. 2 п., В. 1 п., Круш. 9 п., Врд. 1 п. Acc. Іосифа, Іωсифа, Іωсіфа, Ѡсифа. Махом калуђерско.

Іофиль (јеромонах). Кр. л. 17.

Іохна. П. 1 п., Круш. 2 п. Acc. Іωхнꙋ, Іωх'нꙋ.

Іоца. П. 1 п., Кр. 2 п. Acc. Иωцꙋ, Іωцоу.

Іоцько. П. 11 п., Кр. 4 п., Круш. 2 п. Acc. Иωц'ка, Іωц'ка, Ѡц'ка.

Іоша. Кр. 1. Acc. Іωшꙋ.

Іошо. П. 1 п. Иωша.

Ірина. Врд. 1 п. Gen. Ірини.

Ірини. Кр. 1 п. Acc. Ѵррино.

Исаиа. Пр. 2 п., П. 9 п., Кр. 6 п., В. 1 п., Круш. 11 п., Врд. 4 п. Acc. Исаию, Исаію, Ісаию, Ісаію, Ісаиꙋ. Калуђерско.

Исаие. П. 2 п., Врд. 2 п. Acc. Исаіа, Ісаиа, Ісаіа.

Исакь. П. 6 п., Кр. 2 п., Круш. 5 п., Врд. 2 п. Acc. Исаака, Исака, Ісаака, Ісака. Калуђерско и световно.

Исидора. (монахија) Круш. 1 п.

Исидориа (монахија) П. 2 Acc. Ісидорію, Ісідорию.

Исидорь. П. 2 п., Кр. 1 п., В. 2 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Исидора, Исидωра, Исідора. Калуђерско и световно.

Исо. П. 1 п. Acc. Иса.

Истиа. Кр. 1 п.

Ичота. П. 2 п. Acc. Ичотоу, Ичотꙋ.

Казимирь. П. 1 п. Acc. Казимирꙋ.

Казимирь. П. 5 п., Кр. 6 п. Acc. Казимира.

Калесть. (монах). П. 1 п.
Калина. П. 12 п., Кр. 30 п., В. 4 п., Круш. 11 п. Кор. 2 п. Асс. Калиноу, Калинꙋ, Каліноу, Калінꙋ.
Калиникь. П. 3 п. Калуђерско.
Калистрать (Монах). Пр. 1 п.
Калистрь. (монах). Пр. 1 п. Асс. Калыстра.
Калоѡнь. Пр. 3 п. Асс. Калоанꙗ.
Калоѡниць. Пр. 2 п.
Калѡ. Пр. 2 п.
Кама. П. 1 п. л. 65. Асс. Камꙋ.
Канадакиꙗ. П. 1 п. Асс. Канадакію.
Канда. П. 8 п., Круш. 1 п. Асс. Кан'дꙋ, Кан'доу, Кан'дꙋ.
Кандаѣиꙗ. П. 2 п. Врд. 1 п. Асс. Кандаћію, Кан'даћію.
Канфила. Кр. 1 п. Асс. Канѳілꙋ.
Канђа. П. 1 п., Кр. 1 п., Круш. 2 п. Врд. 1 п. Асс. Канћꙋ, Кан'ћꙋ, Канћю.
Каракинда. П. 3 п., Кр. 23 п., Круш. 3 п.
Карань. П. 4 п., Кр. 3 п.
Каранфила. Кр. 2 п. Асс. Каранѳілꙋ.
Карафилька. П. 1 п. Асс. Караѳилкꙋ.
Каса. Врд. 1 п. Асс. Касꙋ.
Ката. П. 46 п., Кр. 71 п., Круш. 15 п., В. 1 п. Асс. Катоу, Катꙋ, Каатꙋ.
Катака. Кр. 3 п.
Каталена. П. 2 п. Асс. Каталенꙋ, Каталѣнꙋ.
Каталина. Кр. 23 п. П. 1 п. Круш. 3 п. Асс. Каталиноу, Каталинꙋ, Каталінꙋ.
Каталиниꙗ. Кр. 1 п. л. 67. Асс. Каталиню.
Катарина. П. 1 п., Кр. 9 п., Круш. 2 п. Асс. Катариноу, Каѳарінꙋ, Катарінꙋ. Калуђеричко и световно.
Катица. Кр. 1 п.
Катоуша. Кр. 1 п.
Катьна. П. 1 п.
Каѣоуна. П. 1 п. Асс. Каћꙋноу.
Керана. Види Ћерана.
Ки. Грчка имена на Ки, види под Ћи.
Кипоурь. (презиме) Радосавь и Храньць. Пр. л. 49. Кѵпоурь, Кѵпꙋрь.

Киризма (презиме) Никодимь. Пр. л. 43.

Клара. П. 2 п., Кр. 3 п. Асс. Клароу, Кларѫ. Калуђеричко и световно.

Клименть (монах). П. 2 п. Асс. Климен'та, Климента.

Клисира. П. 1 п. Gen. Клисири. Биће погрешка место Клисоури.

Клисоура. П. 4 п., Кр. 3 п. Асс. Клисоурѫ, Клисѫрѫ. Мушко и женско.

Клисоурь. Кр. 2 п. П. 1 п.

Клића. Кр. 1 п.

Кована. П. 2 п.

Ковань. Кр. 2 п.

Коваչь. Кр. 1 п. л. 57: раба своего Ковача.

Ковинька. Круш. 2 п. Кр. 1 п. Асс. Ковин'кѫ.

Ковинькићь (презиме) Круш. 1 п.

Ковлаисавь. Био је војвода. Кр. 50 л. Рукопис је старијега времена, а на истом месту помиње се два пут: Пріани, (место) Ковлаисава воеводѫ.

Ковонь. Кр. л. 115. Асс. Ковона. Може бити да је погрешка место Ковань.

Ковьна. П. 1 п. Асс. Ков'нѫ, Ков'ѧнѫ, Ковѧнѫ.

Ковѧна. П. 10 п., Кр. 6 п.. Круш. 4 п. Асс. Ковьѧнѫ,

Ковѧнь. П. 1 п. Асс. Ковъѧна.

Козма. П. 14 п., Кр. 1 п. Круш. 8 п., Врд. 2 п. Асс. Козмѫ, Коз'мѫ. Калуђерско и световно.

Коина. П. 1 п. Асс. Коинѫ.

Коинь. Кр. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Коина.

Коичинь. П. 5 п., Кр. 2 п. Асс. Коичина.

Кола. Кр. 1 п. Асс. Колѫ.

Комлена. П. 1 п., Кр. 2 п. Асс. Комленоу, Комлѣнѫ.

Комлениѥ. П. 1 п., Кр. 8 п., Круш. 1 п.

Комлень. П. 1 п., Кр. 14 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Асс. Комлена, Комлѣна, Кѡм'лена.

Комлениѥ. Кр. 1 п. Асс. Комленю.

Комлинь. В. 1 п. Асс. Комлина.

Комлѥниѥ. Кр. 4 п. Асс. Комлѥнію, Ком'лѥнію.

Комлѥнь. Кр. 2 п. Асс. Комлѥна.

Комлѥнь. Кр. 1 п. Асс. Комлѥниѥ.

Комна. П. 2 п. Кр. 1 п. Асс. Ком'ноу. Комнꙋ.

Комнена. П. 6 п. Кор. 1 п. Асс. Комненоу, Комнѣноу, Комнѣнꙋ.

Комнения. П. 27 п. Асс. Комненію, Комнѣнію, Ком'ненію, Комнѣніꙋ.

Комненъ. П. 26 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Комнена, Комнѣна, Ком'нена.

Кона. Врд. 1 п. Асс. Конꙋ.

Конда. П. 2 п. Асс. Кон'дꙋ.

Константинъ. П. 1 п., Круш. 2 п. Асс. Кон'стан'тина, Констан'тина, Константіна. Калуђерско.

Константие (игуман). Кр. 1 п.

Конта. Круш. 1 п. л. 65. Асс. Кон'тꙋ.

Копрѣна. П. 1 п. Асс. Копрѣнꙋ.

Короуна. П. 3 п. Асс. Короунꙋ, Корꙋноу.

Коса. П. 1 п., Кр. 1 п.

Косанъ. П. 1 п. Асс. Косана.

Коста. П. 3 п., Кр. 3 п., Круш. 1 п.

Костадинъ. П. 24 п., Кр. 3 п., Круш. 5 п., Врд. 9 п., В. 1 п. Асс. Костадина, Костадіна. Световно и калуђерско.

Костандинъ. Круш. 1 п. Асс. Костандина.

Костантинъ. П. 1 п., Кр. 2 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п., Л. 1 п. Асс. Костантина, Костан'тина. Калуђерско и световно.

Котроманъ. П. 1 п. л. 63. Асс. Котромана.

Коша. Нур. од Кошоута. Кр. 1 п.

Кошоута. П. 18 п., Кр. 10 п., Круш. 11 п., Врд. 3 п. Асс. Кошꙋтоу, Кошоутꙋ, Кошꙋтꙋ.

Коѡ. П. 15 п., Кр. 9 п., Круш. 4 п., Врд. 1 п.

Коѡдинъ. Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Коѡдина.

Коѡна. П. 4 п. Асс. Коѡноу, Коѡнꙋ.

Коѡнъ. П. 1 п. Асс. Коѡна.

Кравида. Кр. 1 п. Асс. Кравидꙋ, Cf. Каравида.

Крага. Круш. л. 64. 1 п. Асс. Крагоу.

Крагоуи. П. 11 п., Кр. 7 п., В. 3 п., Кор. 1 п., Круш. 2 п., Врд. 3 п. Асс. Крагоуѩ, Крагꙋѩ, Крагоуа, Крагꙋа.

Кранко. Син Оливера деспота. Л. 8.

Краимиръ. П. 3 п.
Краинь. П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Краина.
Краича. П. 1 п. Асс. Краичꙋ.
Краиславь. П. 1 п.
Краичинь. П. 2 п. Асс. Краичина.
Крапоуи. П. 1 п., В. 1 п. Асс. Крапꙋꙗ.
Красоѥ. П. 1 п.
Красьна. П. 1 п. Асс. Красноу.
Краꙗ. П. 1 п.
Кресоѥ. Круш. *1* п.
Кристиꙗ. Круш. 1 п. Асс. Крістію.
Кроужана. П. 1 п. Асс. Крꙋжанꙋ.
Кроуна. П. 6 п. Асс. Кроунꙋ. Крꙋноу, Крꙋнꙋ.
Кроуниꙗ. П. 6 п., Кр. 3 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п.
Кроуно. П. 5 п. Асс. Кроуна, Крꙋнаа (један пут), Крꙋна.
Кроушьць (презиме). Даміань. Пр. л. 43.
Крьноуи. П. 2 п. Асс. Крьнꙋа.
Крьноуль. Кр. 1 п. Асс. Кр'ноула.
Крьстинь. П. 1 п.
Крьста. П. 9 п., Кр. 3 п., Круш. 4 п., Врд. 2 п. Асс. Крстоу, Крьстꙋ, Крстꙋ.
Ксанько. Врд. 1 п. Асс. Ѯан'ка.
Ксениꙗ. П. 2 п., Кр. 2 п. Калуђеричко. Асс. Ксенію, Ѯенію.
Ксенофоть (монах). Круш. 1 п. Асс. Ѯенофота.
Коузма. П. 7 п., Кр. 9 п., Круш. 4 п., Врд. 5 п. Асс. Коузмоу, Коузмꙋ, Кꙋзмꙋ, Коуз'моу, Кꙋз'мꙋ.
Коузмань. П. 8 п., Кр. 5 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Коузмана, Кꙋз'мана, Кꙋзмана.
Коузминћь (презиме). П. 1 л.
Коуна. П. 1 п. Асс. Кꙋнꙋ.
Коумриꙗ. Врд. 1 п. Асс. Кꙋмрію.
Коупина. П. 9 п., Круш. 2 п. Врд. 2 п. Асс. Коупинꙋ, Кꙋпинꙋ.
Кыкань. П. 1 п. Асс. Кикана.

Лава. П. 1 п. Асс. Лавꙋ.
Лаврентиѥ. П. 6 п., Кр. 2 п., Круш. 5 п. Асс. Лаврентіа, Лаврѣнтіꙗ, Лаврен'т'а, Лаврѣн'тіа, Лав'рентіа.
Лаврьтиѥ. Круш. 1 п. Асс. Лавртіа.

Лаꙁа. П. 37 п., Кр. 19 п., Круш. 15 п., Врд. 2 п. Асс. Лазоу, Лазꙋ.

Лаꙁара. П. 2 п., Круш. 1 п. Асс. Лазароу, Лазарꙋ.

Лаꙁарь. П. 34 п., Кр. 50 п., Кор. 1 п. В. 1 п. Круш. 26 п., Врд. 7 п.

Лаꙁо. П. 2 п. Асс. Лаза.

Лала. П. 2 п., Кр. 3 п., Круш. 1 п. Мушко и женско. Асс. Лалоу, Лалꙋ.

Лале. Кор. 1 п. Асс. Лалета.

Лалица. П. 1 п. Асс. Лаліцꙋ.

Лалошь. П. 1 п., Кр. 1 п.

Ламенька. Кр. 2 п. Асс. Ламен'коу.

Ларо. Кр. л. 104: Раба Дам'ѧна, и Вокоу и Воуѧноу и Лара.

Латинька. П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Латин'коу.

Лаоуша. П. 2 п. Асс. Лаоушꙋ, Лаꙋшꙋ.

Лаоушь. П. 10 п., Кр. 4 п., Круш. 1 п., Врд. 3 п. Асс. Лаоуша, Лаꙋша.

Лаценко. П. 2 п., Кр. 1 п., Круш. 2 п. Асс. Лац'ка.

Ленко. Пр. 2 п.

Лено. Пр. 1 п. Асс. Лею.

Лека. П. 4 п., Кр. 3 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Лекꙋ, Лѣкꙋ.

Леко. П. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Лекаа, Лека.

Лелентиіе (јером.) П. 10 л. 1 пут.

Лена, Круш. 1 п. Асс. Леноу.

Леонтиіе. П. 10 п., Кр. 4 п., Круш. 2 п., Врд. 3 п. Асс. Леонтіа, Леон'тіа, Лѣон'тіа, Леѡнтіа, Лѣѡнтіа, Леѡньтіа. Махом калуђерско.

Ливиіестарь (јеромонах). Кр, 1 п. Асс. Ливиестра.

Лика. П. 1 п. Асс. Ликꙋ.

Лилиѩна. Кр. 5 п. Асс. Лиліѩнꙋ, Лиліанꙋ.

Лилѩ. П. 1 п. Асс. Лилю.

Лилѩна. П. 34 п., Кр. 30 п., Круш. 2 п. Асс. Лилѩнꙋ, Лиланꙋ, Лильѩнꙋ. Лилъѩнꙋ, Лильѩноу, Лил'ѩнꙋ.

Лилѩнь. П. 3 п., Кр. 1 п. Асс. Лилѩна, Лильана, Лилъѩна, Лилана.

Лиѩ. П. 2 п. Асс. Лію.

Ловрень. П. 2 п.

Логинь. П. 4 п., Кр. 4 п., Круш. 6 п., Врд. 1 п.,

Acc. Логина, Логіна, Логvна, Лωгина, Лωгіна. Калуђерско. Сп. Лођинь.

Лоза. П. 1 п. Acc. Лозу.

Лозана. Врд. 1 п. Acc. Лозанꙋ.

Лозань. П. 5 п. Acc. Лозана.

Лозьна. П. 1 п. Acc. Лознꙋ.

Лонгинь. П. 2 п., Круш. 1 п. Acc. Лонгіна, Лог'гіна.

Лођинь. Кр. 2 п. Acc. Лођина. Калуђерско Cf. Логинь.

Лоука. П. 43 п., Кр 10 п. В. 1 п., Круш. 4 п., Врд. 10 п. Acc. Лоукоу, Лоукоу, Лоукꙋ, Лꙋкоу, Лꙋкꙋ. Калуђерско и световно.

Лоукачь. П. 16 п., Кр. 3 п., Круш. 17 п., Кор. 1 п.

Лоукиꙗнь. Врд. 1 п. Acc. Лꙋкіана.

Лоуко. П. 2 п. Acc. Лꙋка.

Лоупо. П. 1 п. Acc. Лоуп'па.

Лоуца. Круш. 1 п. л. 88. Acc. Лоуцоу.

Лоуциꙗ. П. 1 п. Acc. Лꙋцію.

Лѣпа. П. 1 п. Acc. Лѣпоу.

Лѣпава. П. 2 п. Acc. Лѣпавꙋ.

Лѣпоѥ. П. 1 п., Кр. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Лѣпоꙗ, Лѣпоа, Лѣпоꙗ.

Лѣшь. Пр. 1 п. Acc. Лѣша.

Лаврентиѥ (јеромонах). Кр. 1 п. Али може лако бити и погрешка.

Люба. Кр. 4 п., В. 1 п. Acc. Лоубоу, Лꙋбꙋ, Любꙋ.

Любава. Кр. 1 п. Acc. Любавоу.

Любибрать. Кр. 1 п.

Любикои. Кр. 1 п.

Любисава. Кр. 1 п.

Любисавь. П. 5 п., Кр. 3 п. Врд. 1 п. Acc. Любисава, Лꙋбисава.

Любица. П. 5 п., Кр. 3 п., Врд. 1 п. Acc. Любицоу, Любыцꙋ, Любицꙋ, Лоубицꙋ.

Любиша. Кр. 1 п.

Любомирь. Кр. 1 п.

Любоѥ Кр. 1 п.

Любьдрагь. Кр. 1 п. Acc. Любдрага.

Любѣнь. Врд. 1 п. Acc. Лꙋбена.

Любѣнько. П. 1 п., Кр. 1 п. Acc. Любен'ка.

Мавра. Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Маврꙋ.

Мавро. П. 1 п. Acc Мав'ра.

Мавринь. В. 5 п. Acc. Маврина, Мав'рина.

Маврьнь. Круш. 1 п. л. 69 Acc. Мавр'нна.

Маврѣнь. Кр. 4 п., Круш. 5 п., Врд. 2 п. Acc. Маврѣна, Мавреna, Мав'рена.

Магда. П. 2 п., Кр. 2 п., Круш. 1 п. Acc. Магдꙋ, Маг'дꙋ.

Магдалєна. (Монахија). Пр. 1 п. Acc. Магдаленꙋ.

Магдалина. П. 7 п., Кр. 1 1 п., Круш. 5 п. Махом калуђеричко.

Магдалѣна. П. 1 п. Acc. Магдалѣнꙋ.

Магдалѥна. Пр. 1 п. Acc. Магдалѥноу.

Маглицъ. П. 1 п. Acc. Маглица.

Магрита. Кр. 1 п. Acc. Магритꙋ. Може лако бити и погрешка место Маргитꙋ, и ако никаква скраћења нема.

Мадона. П. 1 п. л. 16.

Маиновићь (презиме). Вукашинь. Кр. 1 п.

Макариѡ. П. 1 п. Кор 1 п. Acc. Макарию. Калуђерско.

Макариє. Пр. 4 п. П. 13 п., Кр. 6 п., В. 1 п. Круш. 14 п., Врд. 5 п. Acc. Макариѡ, Макариа, Макаріа. Калуђерско.

Макивеи. П. 1 п. Acc. Макивеа.

Макрина. (Монахија). Пр. 3 п., П. 3 п. Круш. 2 п. Acc. Макриноу, Макрин॰, Макрінꙋ, Макріинꙋ.

Максилъ (јеромонах). Кр. 1 п. Acc. Маѯила.

Максимь. П. 17 п., Кр. 18 п., Круш. 17 п., Врд. 5 п. Acc. Максима, Мак'сима, Маѯима, Маѯіма, Маѯѵма, Макѯима, Мак'ѯима.

Мала. Кр. 1 п.

Малика. Л. 1 п.

Малина. П. 13 п., Кр. 7 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п. Acc. Малиноу, Малинꙋ, Малінꙋ.

Малинићь (презиме). В. 1 п.

Малинь. П. 2. п. Л. 2 п.

Малинька. П. 2 п., Кр. 5 п. Acc. Малин'коу, Малинкоу, Малинкꙋ.

Малинько. П. 1 п. Acc. Малин'ка.

Малица. П. 2 п., В. 1 п.

Малонка. П. 3 п., Кр. 4 п., Круш. 1 п.

Малонко. Круш. 1 п. Acc. Малоика.

Малько. Кр. 1 п. Acc. Малка.

Малѣна. Кр. 1 п.

Малѣша. П. 1 п.
Малѣшь. П. 1 п.
Малѥ. В. 1 п.
Мамица. В. 1 п.
Мамька. Кор. 1 п. Acc. Мамкꙋ
Мана. П. 1 п. Кр. 1 п.
Манасиѥ. Кр. 1 п. Круш. 1 п. Калуђерско.
Манасиѥ. (Монах). В. 1 п.
Манда. П. 45 п., Кр. 53 п., Круш. 7 п., Врд. 2 п. Acc. Маньдоу, Мандоу, Ман'доу, Мандꙋ, Ман'дꙋ.
Мандалина. П. 12 п., Кр. 22 п. Круш. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Маньдалиноу, Ман'далиноу, Ман'далинꙋ, Ман'далінꙋ, Мандалинꙋ. Калуђеричко и световно.
Мандалиниѥ. (Монахија). Кр. 1 п.
Маноила. П. 9 п., Круш. 1 п. Acc. Маноилоу, Маноилꙋ.
Маноило. Пр. 1 п., П. 29 п., Кр, 22 п., Круш. 4 п., Врд. 2 п. Acc. Маноила, Маноіла.
Маноло. Кр. 3 п., Круш. 1 п. Acc. Манола.
Маноуила. (Монахија). П. 9 п.
Маноуило. Кор. 1 п. Acc. Маноуила.
Манька. Кр. 1 п.
Мара. Пр. 4 п., П. 102 п., Кр. 111 п., В. 6 п., Кор. 9 п., Круш. 32 п., Врд. 3 п. Acc. Мароу, Марꙋ, Мaароу, Маарꙋ.
Маразь. П. 1 п. Acc. Мараза.
Маргарита. П. 12 п. Кр. 21 п., Круш. 1 п. Acc. Маргаритоу, Маргаритꙋ, Мар'гаритꙋ, Мар'гарітꙋ.
Маргарить. П. 3 п. Acc. Маргарита.
Маргаричь. Пр. 2 п. Acc. Маргарича.
Маргита. Пр. 1 п., П. 21 Кр. 30 п. Acc. Маргитꙋ, Маргытоу, Мар'гитоу, Мар'гітоу, Мар'гитꙋ, Мар'гітꙋ, Мар'гиѳꙋ.
Маргить. П. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Маргыита, Маргита.
Марда. П. 1 п. Acc. Мар'дꙋ.
Мардариѥ. П. 4 п., Кр. 4 п., Кор. 1 п., Круш. 3 п., Врд. 1 п. Acc. Мардаріа, Мар'даріа. Калуђерско.
Марена. Кор. 1 п., Л. 8 л. Мареноу госпождоу Фенкла, землѥ оугрьска.

Маржа. П. 1 п. Асс. Мар'жȣ.
Марила. Кр. 1 п.
Марима. Кр. 1 п.
Марина. Пр. 2 п., П. 19 п., Кр. 22 п., Круш. 41 п., Врд. 1 п. Махом калуђеричко.. Асс. Мариноу, Маріноу, Маринȣ, Марынȣ, Марінȣ, Маріинȣ.
Маринь. П. 3 п., Кр. 1 п. Асс. Марина, Маріина.
Маринька. Круш. 1 п. Асс. Маринкȣ.
Маринько. П. 11 п., Кр. 5 п., Круш. 10 п., Врд. 2 п. Асс. Асс. Марин'ка, Марін'ка, Марыинка, Маринка.
Марислава. Пр. 1 п. Асс. Мариславоу.
Марица. П. 7 п., Кр. 2 п., Круш. 3 п. Асс. Марицȣ, Маріцȣ.
Мариꙗ. П. 68 п., Кр. 63 п., Круш. 23 п., Врд. 12 п. Калуђеричко и световно.
Маріꙗнь. П. 2 п. Асс. Маріана.
Марко. Пр. 6 п., П. 101 п., Кр. 43 п., В. 5 п., Кор. 7 п., Круш. 44 п., Врд. 19 п. Асс. Марка, Мар'ка. Калуђерско и световно.
Мароко. П. 1 п. Асс. Марока.
Марона. П. 1 п. Асс. Маронȣ.
Мароє. Кр. 2 п.
Марта. П. 79 п., Кр. 51 п., Круш. 35 п., Врд. 2 п. Калуђеричко и световно. Асс. Мартоу, Мартȣ, Марѳȣ, Марьтоу, Мар'тоу, Мар'ѳоу, Мар'тȣ, Мар'ѳȣ.
Мартелиꙗ. П. 1 п.
Мартина (монахија). П. 1 п. Асс. Мар'ѳинȣ.
Мартинь. П. 6 п., Кр. 2 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Асс. Мартина, Мар'тина, Марѳина.
Мартириꙗ (монахија). Круш. 1 п. Асс. Мар'тирію.
Мартирие. П. 1 п., Кр. 3 п., Круш. 4 п. Асс. Мартиріа, Мар'тиріа, Мар'тіріа.
Мароуша. П. 2 п. Асс. Марȣшȣ.
Марьникь. Круш. 2 п. л. 70. Асс. Мар'ника, ако не буде погрешка место Марин'ка.
Марѣнь. П. 1 п. Асс. Марена.
Мата. П. 18 п., Кр. 12 п., Круш. 7 п., Врд. 4 п.

Асс. Матоу, Матѕ, Маѳоу, Маѳѕ.
Мататеи. П. 19 п., В. 2 п., Круш. 2 п., Врд. 2 п. Асс. Матаѳеа, Мататеа, Маѳатеа. Махом калуђерско.
Мататеѧ. П. 1 п. Асс. Матаѳеѩ.
Мататеашь. П. 1 п. Асс. Матаѳеаша.
Матеи. Пр. 5 п., П. 5 п., Кр. 12 п., Кор. 2 п., Круш. 8 п., Врд. 1 п. Асс. Матеа, Матеа, Маѳеа, Маѳеа, Матѳеа, Мат'ѳеа, Мат'ѳеа. Махом калуђерско.
Матеашь. П. 5 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Матеаша, Матеаша, Маѳеаша.
Матиа. Кр. 1 п.
Матиашь. Кр. 5 п. Асс. Маѳиаша, Матіаша, Маѳіаша.
Матиѥ (јеромонах). Кр. 1 п.
Мато. П. 2 п., Кр. 2 п. Асс. Мата, Маѳа.
Матронна (монахија). Кр. 2 п. Асс. Матроиноу.
Матрона. Пр. 6 п. П. 6 п. Кр. 2 п. Калуђеричко и световно.
Маха. Пр. 1 п. Асс. Махоу.
Маша. П. 3 п.
Медакь. П. 1 п.
Мелетиѥ. Врд. 1 п.
Мелентиѥ. П. 4 п., Кр. 1 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Мелентіа, Мелен'тіа, Мелѣн'тіа. Калуђерско.
Меленниа (монахија). Кр. 1 п.
Методиѥ. П. 3 п., Круш. 1 п. Асс. Меѳодіа. Калуђерско.
Микаль. П. 1 п. Асс. Микала.
Мигрьче. П. 1 п. Асс. Мигрьчета.
Мижа. Кр. 2 п. Асс. Мижоу.
Миніќь (презиме). Кр. 1 п.
Микашинь. П. 1 п.
Миклеша. П. 1 п. Асс. Миклешоу.
Миклеоуша. Врд. 1 п. Асс. Миклеѕшѕ.
Миклеоушь. Кр. 1 п. Био је из Новог Пазара.
Миклюша. П. 1 п.
Мико. Пр. 1 п. Асс. Мика.
Микоула. Кр. 1 п.
Микоуль. Асс. Микоула. П. 1 п., Кр. 1 п., Врд. 1 п.
Микоуль. Асс. Микоула. Кр. 2 п.
Мила. П. 5 п., Кр. 9 п., Круш. 1 п.
Милава. П. 1 п. Асс. Милавоу.

Милада. Кр. 1 п. Асс. Миладꙋ.

Миладина. Кр. 1 п. Асс. Миладинꙋ.

Миладинь. П. 4 п., Кр. 3 п., В. 1 п., Круш. 2 п. Врд. 1 п. Асс. Миладина, Миладіна.

Милакь. П. 9 п., Кр. 6 п., Круш. 4 п.

Милана. Врд. *1* п. Асс. Миланꙋ.

Миланъ. П. 6 п., Кр. 2 п. Круш. 4 п.

Миланько. Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Милать. Кр. 1 п.

Милахьна. П. 1 п. Кр. 5 п. Асс. Милахнꙋ.

Милачь. Кр. 1 п.

Милашанъ. П. 1 п.

Милашинъ. П. 6 п., Кр. 4 п. Круш. 1 п. Асс. Милашина.

Миле. Асс. Милета. П. 2 п. Кр. 1 п., Врд. 1 п.

Миле. Асс. Мила. П. 1 п.

Милева. Кр. 1 п. Асс. Милевоу.

Милета. П. 21 п., Кр. 10 п., Круш. 3 п., Врд. 1 п. Асс. Милетоу, Милетꙋ, Милѣтоу, Милѣтꙋ.

Миливои. П. 15 п.. Кр. 8 п., Врд. 5 п.. Круш 1 п. Асс. Миливоꙗ, Миливоа, Молівоа, Мілівоа.

Милигь. Кр. 1 п. Асс. Милига.

Милика. П. 3 п. Асс. Миликꙋ.

Милинь. П. 2 п., Кр. 3 п.

Милинька. П. 4 п., Кр. 1 п. Круш. 1 п. Асс. Милин'коу, Мілін'коу, Милин'кꙋ, Милинкоу, Милинкꙋ.

Милинько. П. 3 п., Кр. 2 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Асс. Милинъка, Милин'ка, Милинка.

Милисавь. П. 4 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Милица. П. 6 п., П. 17 п., Кр. 39 п., В. 14 п., Кор. 4 п., Круш. 24 п., Врд. 7 п.

Милиша. П. 1 п.. Кр. 2 п.

Милића. Круш. 1 п. Асс. Милићꙋ.

Милићь. П. 5 п., Кр. 4 п., Круш. 4 п. Асс. Милића, Міліћа, Милика, Мілыћа, Мілыића.

Милишь. П. 33 п., Кр. 19 п., Круш. 4 п. Мушко и

женско. Acc. Милию, Милію, Милиѹ.

Милована. П. 1 п. Acc. Миловаиѹ.

Милованъ. П. 17 п., Кр. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Милована.

Миловъ. Круш. 1 п. Acc. Милова.

Миловьцъ. П. 2 п., Круш. 1 п. Acc. Милов'ца.

Милонка. П. 8 п., Кр. 6 п.

Милонко. Кр. 1 п., Врд. 1 п.

Милола. Круш. 1 п. л. 69.

Милонъ. П. 1 п.. Круш. 1 п. Acc. Милона.

Милорадъ. П. 2 п., Кр. 6 п., Кор. 1 п.. Врд. 1 п.

Милорадовићь (презиме). Л. л. 4: Илиꙗ, Мариꙗ, Ефимиꙗ, Алекса, Гавра, Михаиль.

Милосака. П. 5 п., Кр. 3 п., Круш. 3 п., Врд. 2 п.

Милосавъ. П. 12 п., Кр. 6 п., Круш. 3 п., Врд. 6 п.

Милосавлıевићь, (презиме). Кр. 1 п.

Милосаль (војвода). Кр. 1 п.

Милохьна. Врд. 1 п.

Милоша. П. 1 п., Круш. 2 п. Acc. Милошоу, Милошѹ.

Милошь. П. 53 п., Кр. 46 п., В. 2 п., Кор. 1 п., Круш. 19 п., Врд. 7 п.

Милоıє. П. 3 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Милоꙗ, Милоа.

Милоуникъ (монахија). П. 1 п. Милѹникѹ.

Милоуна. П. 1 п. Acc. Милоун·.

Милоунь. Кр. 1 п. Acc. Милѹна.

Милоуть. Кр. 2 п.

Милоутинь. П. 12 п., Круш. 6 п., Врд. 3 п. Acc. Милоутина, Милѹтина, Мілѹтина, Мілѹтіна, Миілѹтина, Мыилѹтина.

Милька. Пр. 1 п., П. 1 п., Кр. 2 п., Кор. 1 п., В. 2 п. Acc. Мил'коу, Милкѹ, Мілкѹ.

Милько. П. 8 п., Кр. 12 п., В. 2 п., Круш. 4 п., Врд. 2 п. Acc. Мил'ка, Міил'ка, Милка.

Милькоусь. Пр. 1 п. Acc. Мил'кѹса.

Мильманъ. Пр. 2 п. Acc. Мил'мана.

Мильча. П. 1 п. Acc. Мил'чѹ.

Мильша. Пр. 1 п. Acc. Мил'шѹ.

Милѣна. Кр. 1 п. Асс. Миленѹ.

Милѣнь. П. 6 п., Кр. 3 п., Круш. 1 п. Асс. Милѣна, Милена.

Милѣнько. П. 7 п., Кр. 1 п., Врд. 5 п. Асс. Милѣн'ка, Милен'ка, Миленка, Міленка.

Милѣоустьнь. Кр. 1 п. Асс. Милеѹстна.

Милѣшь. П. 2 п., Кр. 3 п. Асс. Милѣша, Милеша.

Милѫ. П. 11 п., Кр. 1 н., В. 4 п., Кор. 3 п.

Милѫдинь. Кр. 1 п. Асс. Милѫдина.

Милѫна. П. 2 п., Кр. 1 п. Милѫнѹ, Мильѫнѹ, Милѫанѹ.

Милѫнь. Пр. 3 п., Кр. 1 п. Асс. Милѫн'на чел'никаа, Пр. л. 9.

Милѫхьна. П. 1 п., Кр. 3 п. Мушко и женско. Асс. Милѫх'нѹ, Милѫхнѹ.

Милѥнь. Кр. 1 п., Круш. 2 п. Асс. Милѥна. Cf. Милѣнь.

Мина. Пр. 4 п., П. 7 п., Кр. 2 п., Врд. 2 п. Махом калуђерско.

Миодрагь. Кр. 2 п., Круш. 1 п. Асс. Миодрага.

Миоко. П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Миока, Міѡка.

Миококнѣи (сигурно властела). Кр. 51. С Мокре Горе.

Миотинь. Кр. 1 п. Асс. Миѡтина.

Миотошь. Кр. 1 п. (л. 140). Асс. Миѡтоша.

Миохьна. Кр. 1 п. Асс. Миѡхнѹ.

Мира. Пр. 1 п. Врд. Асс. Мироу, Мирѹ.

Мирисанда. Круш. 1 п. л. 88 Асс. Мѵрисандоу.

Мирисава. Пр. 1 п., П. 3 п., Кр. 2 п. Круш. 1 п.

Миросавь. Пр. 1 п., П. 5 п. Кр. 2 п. Круш. 1 п.

Мирославь. П. 1 п., Кр. 1 п.

Мирька. П. 4 п., Кр. 1 п. Асс Мир'коу, Мир'кѹ, Мирков, Миркѹ.

Мирько. П. 17 п., Кр. 6 п., В. 2 п., Круш. 6 п. Врд. 5 п.

Мирьча. П. 2 п. Асс. Мир'чѹ.

Мирьче. П. 1 п. Врд. 1 п. Асс. Мир'ча.

Мирьче. П. 4 п., Кор. 1 п. Асс. Мир'чета, Мирчета.

Мирьчета. П. 20 п., Кр. 11 п., Круш. 3 п., Врд.

2 п. Acc. Мирьчетв, Мир'четв, Мирчетоу, Міρ'четв, Мирчетв.

Мирьчинь. Кор. 1 п. Acc. Мир'чина.

Мирꙗна. П. 3 п. Кр. 3 п. Acc. Мирьꙗнв, Мир'ꙗноу, Мир'ꙗнв, Мирꙗнв.

Мисаиль. П. 4 п. Кр. 3 п, Кор. 1 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Мисаила.

Мислиꙗ. Кр. 1 п. Acc. Мислію.

Митра. Кр. 1 п. Врд. 1 п. Acc. Митрв, Мітрв.

Митрофана. (Монахија). Круш. 2 п. Acc. Митрофанв.

Митрофань. Кр. 2 п, П. 1., В. 2 п., Круш. 4 п. Acc. Митрофана.

Митрохвань. Кр. 1 п., Круш. 1 п. Cf. Митрофань.

Митрь. П. 6 п., Кр, 2 п. Acc. Митра, Мітра.

Миха. П. 6 п., Кр. 1 п., Врд. 2 п. Круш. 7 п. Мушко и женско, калуђерско. Acc. Михоу, Михв.

Михаиль. Пр. 18 п., П. 95 п., Кр., 70 п., Кор. 3 п., Круш. 81 п., Врд. 10 п. В. 10 п. Световно и калуђерско. Acc. Михаилаа (Кр. 1 п.), Михаила, Михаіла, Міхаіла.

Михалꙗ. Круш, 1 п. Acc. Михалю.

Михаль. Кр. 5 п., Круш. 12 п. Калуђерско и световно. Acc. Михала, Михаала, Міихала.

Михаль. П. 2 п., Кр. 1 п. Круш. 2 п. Acc. Михалꙗ, Михаалꙗ, Михальꙗ.

Михачь П. 1 п. Acc. Михача.

Михаћь. Кр. 1 п.

Михила. П. 3 п. Acc. Михилв, Михиилв. Световно и калуђерско.

Михиль. П. 19 п. Acc. Михила.

Михло. Кр. 1 п. Acc. Міхла.

Михо. Пр. 1 п., П. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Миха

Михлꙗна. Кр. л. 72. Acc. Михлꙗноу.

Миховић. (презиме). Никола прѣзвитерь. Пр. 1 п.

Михриꙗ. Врд. 1 п.

Михьна (војевода). Круш 1 п. Међу „влашком господом."

Михьць. Кр. 3 п. Acc. Мих'ца.

Мича. П. 1 п.

Мичиꙗ. Кр. 2 п.

Миа. Круш. 1 п. Врд. 1 п. Асс. Мию.

Мишаиль. Кр. 1 п. Асс. Міяіла. Позније.

Миша. П. 1 п. Асс. Мишꙋ.

Миать. Врд. 1 п. Асс. Миата.

Миħо. П. 2 п., Кр. 1 п. Асс. Миħа, Міħоѡ (П. 1 п.)

Млада. Кр. 1 п.

Младань. Кор. 1 п.

Младьна. П. 1 п. Асс. Младнꙋ.

Младѣнь. П. 34 п., Кр. 17 п., В. 3 п., Кор. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 3 п. Асс. Младѣна, Младена.

Млата. Круш. 1 п. л. 43. Асс. Млатꙋ.

Мога. П. 1 п. Асс. Могꙋ.

Моисеи. Пр. 1 п., П. 6 п., Кр. 4 п., Круш. 2 п,, Врд. 1 п. Асс. Моисеа, Моѵсеа, Моисеа, Мѡѵсеа, Моѵсеа.

Моисило. П. 1 п. Nom. Моісыило.

Молосавь. Кр. 1 п. л. 143, али ħе на сву прилику бити погрешка место **Милосавь.**

Мома. Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Момьчило. П. 1 п. Круш. 1 п. Асс. Мом'чила.

Момѣрь. П. 1 п, Асс. Момѣра.

Момѣрька. Пр. 2 п. Асс. Момер'коу, Момеркоу.

Мрьѕань. Л. 2 п.

Мрькоурь. Врд. 1 п. Асс. Мръкꙋра.

Мрькыша. Пр. 1 п., Кр. 1 п. П. 1 п. Асс. Мрькьшꙋ, Мрькшꙋ.

Мрьша. Кр. 1 п.

Мрћень. П. 1 п. Асс. Мрћена.

Моуша. П. 1 п. Асс. Мꙋшꙋ.

Мышлѥнь. П. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Мишлѥна, Миш'лѥна.

Нага. Круш. л. 4. Рабоу си Нагоу. Међу „господом влашком.“

Нагоѥ. П. 1 п. п. Круш. 1 п. Асс. Нагоꙗ, Нагоа. Овај други је влашки војвода. Може бити да би требало изговарати: Њагоја.

Наѕарии. Круш. 1 п. Асс. Назарию.

Наранча. Кр. 25 п. Асс. Наранчоу, Наранчꙋ, На-

ранчю, Нараньчоу, Наран'чоу, Наран'чꙋ. Cf. **Неранча.**

Нарьча. Кр. 1 п. Acc. Нар'чꙋ.

Настасиꙗ. Круш. 1 п., Врд. 1 п. Калуђеричко и световно.

Наталиꙗ. Врд. 1 п.

Невенька. П. 2 п. Acc. Невенкꙋ, Невѣнкꙋ.

Негода. П. 3 п., Кр. 6 п.

Негроие. П. 1 п. Acc. Негроа.

Неда. П. 23 п., Кр. 4 п., В. 5 п., Круш. 4 п., Врд. 1 п. Acc. Недоу, Недꙋ, Нѣдоу.

Недо. П. 3 п. Acc. Недаа; Ном. Недоѡ.

Неденка. В. 1 п. Cf. Недѣлька.

Недѣлька. Пр. 2 п., П. 13 п., Кр. 2 п., Кор. 1 п., В. 2 п. Круш. 3 п., Врд. 2 п. Acc. Недѣл'ку, Недѣлкꙋ, Недел'коу, Недел'кꙋ, Неделкоу, Неделкꙋ. Једна је од њих била и монахиња. Круш. 90.

Недѣлько. П. 26 п.. Кр. 13 п., Кор. 1 п., Круш. 16 п., Врд. 7 п. Acc. Недѣлька, Недѣл'ка, Недѣлка, Недел'ка, Неделка, Нѣделка.

Ненка. Кр. 2 п. Acc. Ненкꙋ.

Ненко. П. 1 п. Acc. Ненка.

Нектарие. П. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Нектаріа, Нек'таріа, Нѣктаріа.

Некша. Круш. 1 п. л. 83. Acc. Нек'шоу. Држим да је од Нѣгьша. Женско.

Немања. П. 1 п. Acc. Неманю.

Немила. П. 1 п. Acc. Немилꙋ.

Ненада. Пр. 2 п. (обојица логофети) П. 9 п., Кр. 2 п. Мушко и женско. Acc. Ненадоу, Ненадꙋ.

Ненадь. П. 1 п., Кр. 1 п. Врд. 1 п.

Ненько. П. 2 п. Acc. Нен'ка, Ненка.

Неофлинь (монах). П. 1 п.

Неофить. Пр. 3 п., П. 4 п., Кр. 1 п., Круш. 4 п. Врд. 4 п. Acc. Неѡфита, Неѡфіта. Калуђерско.

Нера. П. 4. п., Круш. 1 п. Acc. Нероу, Нерꙋ.

Неранча. П. 12 п., Кр. 1 п., Круш. 2 п. Acc. Нераньчꙋ, Неран'чꙋ, Неран'-

жѹ, Неранжѹ. У П. махом ови последњи варијанти, које треба читати Неранџу. Cf. **Наранча.**

Нерачь. П. 1 п. Acc. Нерачаа.

Несторь. П. 4 п., Кр. 1 п., Кор. 1 п., Круш. 2 п., Врд. 5 п.

Неша. П. 4 п., Круш. 4 п., Врд. 1 п.

Нешо. П. 1 п. Acc. Нешаа.

Нешько. П. 4 п. Acc. Неш'ка, Нешка.

Нєꙗ. П. 5 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Нею, Нѣю.

Ника. П. 11 п., Кр. 2 п., Кор. 1 п. Калуђерско и световно.

Никаль. П. 1 п. Acc. Никала.

Никандрь (монах). П. 1 п.

Никанорь. П. 5 п., Кр. 2 п., Круш. 3 п. Калуђерско.

Никаноурь. П. 1 п., Кр. 3 п., Врд. 2 п. Acc. Никаноура, Никанѹра.

Никать. П. 1 п. Acc. Никата.

Никашинь. П. 2 п., Кр. 3 п., Круш. 1 п. Acc. Никашина.

Никита. П. 1 п., Круш. 4 п., Врд. 3 п. Acc. Никитоу, Никитѹ, Никѵтѹ, Нікѵтѹ.

Никифорь. Пр. 1 п., П. 8 п., Кр. 3 п., В. 1 п., Круш. 10 п., Врд. 3 п. Acc. Никиѳора, Никыѳора, Никиѳѡра, Никіѳора, Никѵѳора, Нікѵѳѡра.

Нико. П. 3 п., Кр. 1 п. Acc. Никаа, Нікаа, Ныка.

Никодимь. Пр. 5 п., П. 31 п., Кр. 4 п., Кор. 1 п., Круш. 8 п., Врд. 2 п. Калуђерско.

Никола. Пр. 31 п., П. 219 п., Кр. 108 п., В. 31 п., Кор. 24 п., Круш. 111 п., Врд. 32 п. Acc. Николоу, Николѹ, Никѡлоу, Никѡлѹ, Ніколѹ. Калуђерско и световно. Долази који пут и acc. Никола, али отуд нисам смео изводити nom. Николь, држећи, да је погрешка.

Николаи (монах). П. 1 п. Николаа.

Николꙗ. Кр. 8 п., Круш. 4 п. Acc. Николю, Никѡлю.

Николета. П. 7 п. Acc. Николетѹ, Николѣтѹ.

Николина. П. 1 п.

Николићь. Презиме. Кр. 1 п.

Никонъ. П. 13 п., Пр. 1 п., Врд. 3 п. Acc. Никона, Никωна, Нікона.

Никоть. П. 1 п. Acc. Никоча.

Никьша. Кр. 3 п., Круш. 2 п. Acc. Ник'шѹ, Никшѹ.

Нилъ (монах). Пр. 4 п., Acc. Нила, Ніила, Нылa.

Нина. П. 5 п.

Нине. В. 2 п. Acc. Нинета.

Ниношь. П. 1 п. Acc. Ниноша.

Нинька. П. 5 п., Круш. 1 п. Acc. Нин'коу, Нин'кѹ, Нинкѹ.

Нинько. П. 10 п., Кр. 3 п., Кор. 1 п., Круш. 2 п.

Ниньта. П. 1 п. Acc. Нин'чоу.

Ниньте. П. 1 п. Acc. Нин'ча.

Нифонь. Пр. 4 п., П. 1 п., В. 1 п., Кор. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Нифона, Ніфωна. Калуђерско.

Нихтарие. Кор. 1 п. Acc. Них'таріа игѹмена.

Нита. П. 1 п. Acc. Ничѹ.

Ниша. П. 2 п. Acc. Нишѹ.

Нишава. П. 8 п., Кр. 4 п., Круш. 1 п. Acc. Нишавоу, Нишавѹ.

Ниꙗ. П. 1 п., В. 1 п., Кор. 4 п. Acc. Нию, Нію. Мушко и женско.

Ниѣикорь. П. 1 п. Cf. **Никифорь**.

Ниѣифорь. П. 1 п., Кор. 1 п. Acc. Ниѣифора, Ниѣіфора.

Новакь. Пр. 9 п. (један je од њих био двородрьжица), П. 36 п., Кр. 41 п., Кор. 2 п., В. 1 п., Круш. 15 п., Врд. 1 п. Acc. Новакаа (1 п. у Пр), Новака.

Новица. П. 6 п. Acc. Новицѹ, Нωвицѹ, Новыцѹ.

Новиѣь. П. 1 п. Acc. Новиѣа.

Новько. П. 7 п., Кр. 2 п., Врд. 1 п.

Ноудьмирь. Кр. 1 п. Acc. Нѹдмира.

Нѣговань. П. 4 п., Кр. 5 п. Acc. Нѣгована.

Нѣгомирь. Види Негомирь.

Нѣгоꙗ. Врд. 1 п. Acc. Негою.

Нѣгоıе. П. 1 п., Врд. 2 п. Негоꙗ, Негωꙗ.

Нѣгьша. Види Некша.

Негомирь. Кр. 1 п.

Обрадь. П. 30 п., Кр. 20 п., Круш. 2 п., Врд. 4 п. Acc. Обрада, Ѡбрада.

Обрѣнь. П. 6 п., Кр. 3 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п. Acc. Обрѣна, Ѡбрѣна, Обрена, Ѡбрена.

Обрѣнька. Врд. 1 п. Acc. Обренкоу.

Обрѣтько. Пр. 1 п. Acc. Обрѣт'ка.

Огнь. Кр. 1 п. л. 154. Номинатив.

Огнꙗ. Кр. 1 п. Acc. Ог'нȣ.

Огнꙗна. П. 17 п., Кр. 7 п., Круш. 3 п. Acc. Огнꙗноу, Огнꙗнȣ, Ѡгнꙗноу, Ѡгнꙗнȣ, Ѡг'нꙗнȣ, Ѡгнаноу, Ѡгнанȣ.

Огнꙗнь. П. 33 п., Кр. 34 п., Круш. 7 п., Врд. 2 п. Acc. Огнꙗна, Ѡгнꙗна, Ѡг'нꙗна, Огнана, Ѡгнана, Ѡгньна.

Огнꙗнь. Acc. Ѡгнꙗнꙗ. Кр. л. 75.

Огњо. Кр. 3 п. Acc. Ѡгнꙗ, Ѡгна.

Оградь. П. 3 п. Acc. Ограда, Ѡграда.

Огрѣнь. П. 1 п. Acc. Огрена.

Оилиꙗ. Врд. 1 п. Acc. Ѡилію.

Оливера. Пр. 7 п., П. 2 п., Кр. 13 п., В. 3 п., Кор. 1 п., Круш. 8 п., В. 3 п. Acc. Оливерȣ, Ѡливероу, Ѡливерȣ, Ѡліверȣ, Оливѣрȣ, Ѡливѣрȣ.

Оливерица. П. 1 п. Acc. Оливерицȣ.

Оливерь. Пр. 3 п., П. 4 п., В. 1 п., Круш. 1 п.

Олимбиꙗда (монахија). П. 2 п., Круш. 8 п. Acc. Олимбіадȣ, Ѡлимбіꙗдȣ, Ѡлимбіадȣ, Ѡлимьбіꙗдȣ, Ѡлим'біадȣ.

Олимбиꙗдь. П. 1 п. Acc. Олимбіада.

Олимпиꙗда (монахија). П 1. Acc. Олим'піадȣ.

Олица. Круш. 1 п. л. 84. Acc. Ѡлицȣ.

Олько. П. 2 п. Acc. Ол'ка, Олка.

Олꙗ. Пр. 1 п., Кор. 6 п., В. 1 п. Acc. Ѡлю.

Омара. Кр. 1 п., П. 1 п. Acc. Омарȣ, Ѡмарȣ.

Онисиꙗ (монахија). П. 2 п.

Онофрие. Кр. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Ѡнофриꙗ, Ѡнофріꙗ.

Оноуфрие. Пр. 1 п., П. 2 п. Acc. Ѡноуфріа, Онȣфріа.

Оноухкріе. Кр. 1 п. Cf. Оноуфрие.

Опра. П. 1 п., Кр. 1 п. Acc. Ѡпрȣ, Gen. Опри.

Орестъ (монах). Круш. 1 п.

Орьль. Кр. 1 п. Асс. Ѡр'ла.

Остоишта. Кр. л. 41. Ѡстоиштѣ.

Остоѧ. П. 12 п., Кр. 8 п., Круш. 9 п., Врд. 5 п. Асс. Остою, Ѡстою.

Охрида. Кр. 1 п.

Пава. П. 38 п., Кр. 41 п., Круш. 3 п. Асс. Павоу, Павѣ, Пaавоу, Пaавѣ. Мушко и женско: Павѣ жѣпана. Кр. л. 12.

Павао. Кр. 1 п., Круш. 1 п. Ном. Павaѡ, Павао.

Павица. П. 4 п., Кр. 15 п.

Павла. Круш. 1 п. Асс. Павлѣ.

Павлица. Кр. 2 п. Мушко.

Павлиць. П. 1 п. л. 76. Асс. Пав'лица.

Павлиѩ. Кр. 5 п.. Круш. 1 п. Асс. Павлию, Павлію, Пав'лію.

Павлию. Круш. 1 п. Асс. Павліа.

Павль (Павал). Пр. 2 п., П. 93 п., Кр. 37 п., В. 4 п., Кор. 2 п., Круш. 47 п., Врд. 10 п. Асс. Павла, Павьла, Пав'ла, Паѵла. Световно и калуђерско.

Павль. (Паваљ). Кр. 5 п. Асс. Пав'лѧ.

Павлѧ. Круш. 1 п. Асс. Павлю.

Павонка. Кр. 1 п.

Павоуна. П. 4 п., Врд. 1 п. Асс. Павѣноу, Павѣнѣ.

Павоунь. П. 22 п., Врд. 1 п. Асс. Павоуна, Павѣна.

Павоунько. П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Павѣн'ка, Павѣнка.

Павько. П. 5 п., Кр. 12 п. Круш. 2 п., Врд. 4 п.

Павѣнь. Кр. 1 п. Асс. Павѣна.

Паисеи. П. 10 п., Кр. 2 п., В. 1 п., Круш. 7 п., Врд. 3 п. Асс. Паисеѧ, Паисеа, Паѵсеѧ, Паѵсеа.

Паисию. Кр. 3 п., Круш. 4 п. Асс. Паісиѧ, Паисіа, Паісіа, Паѵсіа.

Пакрантию. Кр. л. 17: Пакрантіа. Cf. Панкратию.

Палентиѩ. П. 1 п. Асс. Палѣн'тію.

Пана. П. 11 п., Кр. 6 п., Круш. 4 п., Врд. 3 п. Асс. Паноу, Панѣ, Паанѣ.

Пананоть. В. 1 п. Асс. Панаіѡта.

Панкратние. П. 6 п., Кр. 7 п., В. 1 п., Круш. 6 п., Врд. 1 п. Acc. Пан'кратиꙗ, Панкратіа, Пань-кратіа, Пан'кратіа. Cf. Пакрантие.

Пано. Круш. 1 п. Acc. Пана.

Пантелеи. П. 4 п., Круш. 4 п., Врд. 2 п. Acc. Пантелеꙗ, Пан'телеꙗ, Пантелеа, Пан'телѣꙗ, Пантелѣа, Пан'телеа.

Пантелеи. П. 1 п. Acc. Пантелею.

Пантелиꙗ. Кр. 3 п.

Пантелие. П. 1 п. Acc. Пантеліꙗ.

Партение (монах). Круш. 1 п. Acc. Пар'теніа.

Паоуна. Кр. 3 п., Круш. 6 п., Врд. 1 п. Acc. Паоунꙋ, Паꙋнꙋ.

Паоунь. Кр. 14 п., П. 4 п. Круш. 2 п., Врд. 3 п. Acc. Паоуна, Паꙋна.

Пафноутие. (Монах) П. 1. Acc. Паѳ'нꙋтіа.

Пахомие. Пр. 1 п., П. 12 п., Кр. 1 п., В. 1 п., Круш. 13 п., Врд. 1 п. Acc. Пахомиꙗ, Пахоміа Пахѡміꙗ, Пахѡміа

Пенка. П. 1 п. Кор. 1 п. В. 2 п. Acc. Пенкꙋ.

Пенко. П. 4 п., В. 2 п. Acc. Пенка.

Пено. (Пејо). П. 5 п., В. 1 п. Acc. Пеꙗ.

Пенчинь. П. 11 п., Кор. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п. Acc. Пенчинаа, (Врд.), Пенчина.

Пека. П. 2 п., Круш. 1 п. Acc. Пекоу, Пекꙋ.

Пела. Круш. 1 п.

Пелагиꙗ. П. 6 п., Кр. 1 п., Круш. 4 п. Калуђерско махом.

Пелагие. (монах). Круш. 1. п. Acc. Пелагіа.

Пеладиꙗ. П. 2 п., Круш. 4 п. Махом калуђеричко.

ПелаЋиꙗ. (Монахија). Круш. 1 п. Acc. Пелаћию.

Пера. П. 1 п., Кр. 1 п., Круш. 2 п. Acc. Пероу, Перꙋ, Пѣроу.

Периша. П. 1 п. Acc. Перішꙋ.

Перонтие. (Монах). П. 1 п. Acc. Перонтіа.

Пероуника. П. 1 п. Acc. Перꙋникꙋ.

Перса. Кр. 1 п. Acc. Персоу.

Персида. Кр. 1 п. Асс. Персиду.

Петакъ. П. 10 п., Кр. 3 п., Круш. 8 п. Асс. Петака, Пѣтака, Петакаа. (Кр. 1 п).

Петанъ. Кр. 1 п. Асс. Петана.

Петиа. П. 1 п.

Петошь. П. 2 п., Кр. 1 п.

Петра. П. 20 п., Кр. 2 п., В. 1 п., Кор. 2 п., Круш. 5 п., Врд. 1 п. Асс. Петроу, Петрѹ, Пѣт'роу.

Петракъ. Кр. 1 п.

Петрашинъ. Кор. 1 п. Асс. Петрашина.

Петрика. П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Петрикоу, Петрікѹ.

Петрица. П. 1 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Петриа. П. 2 п., Кр. 1 п., Врд. 1 п.

Петрение (јеромонах). Врд. 1 п. Асс. Петреніа. Може бити да је погрешка место Петроніа.

Петрићь. П. 1 п.

Петрониа. П. 1 п. Асс. Петронію.

Петроние. П. 15 п., Кр. 5 п., Кор. 1 п., В. 1 п. Круш. 12 п., Врд. 1 п. Асс. Петрониа, Петрониа, Петроніа. Махом калуђерско.

Петроуша. П. 34 п., Кр. 7 п., Кор. 3 п. В. 5 п., Круш. 8 п. Асс. Петроушоу, Петроушѹ, Петрѹшоу, Петрѹшѹ. Мушко и женско.

Петроушь. П. 2 п. Асс. Петроуша, Петрѹша.

Петрь. (Петар). Пр. 5 п., П. 197 п., п., Кр. 90 п., Кор. 7 п., В. 12 п., Круш. 93 п., Врд. 22 п. Калуђерско и световно. Асс. Петра, Пет'ра Пѣтра.

Петька. П. 2 п., Врд. 1 п. Асс. Пет'ку, Петкѹ.

Петькана. П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Пет'канѹ, Петканѹ.

Петько. Пр. 6 п., П. 50 п. Кр. 28 п., Кор. 12 п., В. 12 п., Круш. 18 п., Врд. 5 п. Асс. Пет'ка, Пѣт'ка, Петка.

Пече. П. 1 п. л. 103. Асс. Печета.

Пеша. П. 4 п., Круш. 3 п., Врд. 1 п. Асс. Пешоу, Пешѹ, Пѣшѹ.

Пеа. П. 55 п., Кр. 31 п., В. 13 п., Кор. 11 п., Круш. 21 п., Врд. 2 п.

Acc. Пею, Пѣю. Ово последње само један пут.

Пєкѣ П. 1 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Пєвть. П. 1 п., Кор. 1 п.

Пєвшинь. Кор. 1 п. Acc. Певшина.

Пєє. В. 1 п. Acc. Пеета.

Пєюль. Кр. 1 п. Acc. Певла.

Пиминь (јеромонах). Acc. Пимина.

Плавьша. П. 7 п., Врд. 1 п. Acc. Плав'шоу, Плавшоу, Плав'шв. Плавшв.

Планиньк. П. 2 п. Acc. Планин'кв, Планинкв.

Платина. (Монахиња). Кр. 1 п.

Платонида. (Монахиња). П. 1 п. Круш. 1 п.

Племѧ. П. 1 п. Acc. Племв.

Покрьжень. Пр. 2 п. Acc. Поврьжена.

Поѯнана. П. 1 п. Acc., Познанв.

Поѯнань. П. 1 п. Кр. 3 п. Круш 2 п., Врд. 1 п. Acc. Познана, Поз'нана, Позньна.

Пола. П. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Полв.

Полєксиꙗ. П. 2 п. Acc. Полеѯію, Полексів.

Полєксиє. Круш. 1 п. Acc. Полеѯіꙗ.

Полоє. П. 1 п., Кр. 1 л. Acc. Полоа.

Помєтько. В. 1 п. Acc. Пометка.

Поплахь. Кр. 1 п. л. 95. Acc. Поплаха.

Посавьць (Посавац). Презиме на сву прилику. Долази у Nom. Посавацъ.

Постоль. Врд. 1 п. Acc Постола.

Права. Врд. 1 п. Acc. Правв.

Прєда. Кр. 1 п. Acc. Прѣдв.

Прєдниміръ. Кр. 1 п.

Прєдоє. Кр. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Предоꙗ, Прѣдоꙗ.

Прибиль. Пр. 3 п., П. 1 п. Acc. Прибила.

Прибитько. Кр. 1 п. Acc. Прибит'ка.

Прибиша (монах). П. 1. п.

Прибоє. Пр. 1 п.

Прибьць. П. 1 п. Acc. Приб'ца.

Прибѣгь. Кр. 1 п. Acc. Прибега.

Прибѣгарь. Кр. 1 п. Acc. Прибегара.

Прико. Пр. 2 п. Acc. Прика, Пріика.

Приниꙗ. Круш. 1 п. Acc. Пріню.

Приꙗ. П. 5 п., Кр. 6 п., Круш. 2 п. Acc. Прію, Пріню.

Прикакь. П. 1 п. Acc. Пріака.

Прогонь. Пр. 2 п. Acc. Прогонаа, Прогона.

Прода. Кр. 1 п.

Продана. П. 11 п., Кр. 7 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п. Acc. Проданоу, Продань.

Проданика. П. 1 п.

Продань. П. 34 п., Кр. 29 п., В. 2 п., Круш. 22 п., Врд. 7 п. Acc. Продана.

Проика. П. 1 п., В. 1 п. Acc. Проикь.

Прока. Круш. 1 п. Acc. Прокь.

Прокопие. П. 3 п., Круш. 6 п. Acc. Прокопіа, Прокопіа. Калуђерско.

Прохорь. П. 3 п., Кр. 3 п., Круш. 4 п.

Проца. П. 1 п. Acc. Процк.

Прошa. Врд. 1 п. Acc. Прошь.

Проугыниа. Круш. 1 п. л. 81. Acc. Проугиню. Cf. Фроугиниа.

Проудана. П. 1 п. Acc. Проудань.

Прька. Круш. 1 п. Acc. Пръвоу.

Прькосавь. Пр. 1 п.

Прькоуль. Врд. 1 п., Круш. 1 п.

Прѣдрагь. П. 3 п., Кр. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Прѣдрага, Предрага.

Прѣмысль. Кр. 1 п. л. 64. Acc. Прѣмисла.

Прѣрадь. П. 2 п., Кр. 4 п., Круш. 3 п. Acc. Прѣрада.

Поуноашь. П. 1 п. Acc. Пьноша.

Поутьникь. П. 13 п., Кр. 3 п., Кор. 1 п., Круш 5 п., Врд. 3 п. Acc. Поут'ника, Поутника, Поутніка, Пьт'ника, Пьтника.

Поуіа. Круш. 1 п. Acc. Поую.

Рабрѣнь. Врд. 1 п. Acc. Рабрена.

Равоула. (Монахиња). Пр. 1 п. Acc. Равоулоу.

Равоуль. (Монах). Пр. 2 п. Acc. Равоула, Равьла.

Рада. Пр. 2 п., П. 23 п., Кр. 30 п., В. 5 п., Кор. 2 п., Круш. 8 п., Врд. 1 п. Acc. Радоу, Радь.

Радакь. П. 10 п., Кр. 3 п., Круш. 7 п., Врд. 1 п.

Радаль (Радаљ). П. 1 п. Acc. Радала.

Радаманъ. П. 1 п. Acc. Радамана.

Радана. П. 1 п., Кр. 1 п. Acc. Радань.

Радань. П. 26 п., Кр. 17

п., Круш. 3 п., Врд. 1 п. Acc. Радана.

Радась. Кр. 1 п., Врд. 2 п. Acc. Радаса.

Радашиновићи (сигурно властела). Кр. 51.

Радашинъ. П. 1 п. Acc. Радашина.

Раде. Пр. 6 п., П. 9 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Рада.

Раде. Пр. 1 п., Кор. 4 п. Acc. Радета.

Радела. В. 1 п. Acc. Раделю.

Радета. П. 1 п. Acc. Радетѹ.

Радивои. П. 40 п., Кр. 47 п., Кор. 2 п., В. 1 п., Круш. 17 п., Врд. 4 п. Acc. Радивоа, Радывоа, Радивоа, Радівоа, Радивоіа.

Радисавь. Кр. 1 п.

Радихьна. Кр. 1 п. Acc. Радихнѹ.

Радичь. Пр. 2 п., П. 40 п., Кр. 32 п., В. 2 п., Кор. 3 п., Круш. 28 п., Врд. 1 п.

Радичько. П. 4 п. Acc. Радич'ка, Радичка.

Радиша. П. 5 п., Кр. 10 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Радишоу, Радишѹ.

Радишь. П. 3 п. Acc. Радиша.

Радићь (презиме). Круш 2 п.

Радоба. П. 1 п. Acc. Радобѹ.

Радована. П. 2 п. Acc. Радованѹ.

Радованъ. П. 51 п., Кр. 65 п., Кор. 1 п., Круш. 19 п., Врд. 10 п. Acc. Радована, Радѡвана.

Радовои. Кр. 1 п. Acc. Радовоа.

Радовь. Кр. 7 п. Acc. Радова.

Радовьць. П. 5 п., Круш. 1 п., Кр. 1 п. Acc. Радов'ца Радовца.

Радоика. П. 3 п. Acc. Радоикѹ.

Радоико. П. 1 п., Кр. 1 п., Врд. 3 п. Acc. Радоика.

Радоица. П. 12 п., Кр. 8 п., Круш. 2 п. Acc. Радоицѹ, Радоіцоу.

Радомиль. Кр. 1 п. Acc. Радомила.

Радомирь. П. 8 п., Кр. 3 п., Врд. 4 п. Acc. Радомира, Радѡмира.

Радона. П. 3 п., Круш. 4 п., Кр. 11 п. Acc. Радоноу, Радонѹ. Cf. Радохьна.

Радоница. П. 6 п. Acc. Радоницу.

Радонь (Радоњ). П. 3 п., Круш. 3 п., Врд. 1 п. Acc. Радоња, Радоња.

Радонꙗ. П. 62 п., Кр. 27 п., Кор. 1 п., Круш. 6 п., Врд. 1 п. Acc. Радоню, Радоню.

Радосавъ. П. 1 п., В. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Радосавоу, Радосаву.

Радосавь. Пр. 24 п., П. 56 п., Кр. 44 п., В. 7 п., Кор. 5 п., Круш. 38 п., Врд. 12 п., Л. 1 п. Acc. Радосава, Радосава.

Радосаль. П. 1 п. Acc. Радосаља.

Радославь. Пр. 1 п., П. 6 п., В. 2 п. Acc. Радослава.

Радось. П. 1 п. Acc. Радоса.

Радота. Пр. 1 п., П. 23 п., Кр. 3 п. Acc. Радотоу, Радоту.

Радохьна. П. 11 п., Кр. 5 п., В. 2 п., Круш. 2 п. Acc. Радох'ноу, Радох'ну, Радохноу, Радохну. П. има један пут: прѣзвитера Радохна. То би претпостављало ном. Радохьнь, ако не буде погрешка.

Радохьнꙗ. П. 1 п. Acc. Радох'ню.

Радоша. П. 1 п. Acc. Радошу.

Радошь. П. 2 п., Кр. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Радошаа (Кр. 1 п.), Радоша.

Радоꙗ. П. 1 п., Круш 1 п. Acc. Радою.

Радоꙗ. П. 50 п., Кр. 54 п., В. 1 п., Круш. 12 п. Acc. Радоꙗ, Радоꙗ, Радоꙗ, Радоя.

Радоуꙗ. П. 2 п., Кр. 1 п. Acc. Радоуꙗ. Радуа.

Радоунко. Кр. 1 п. Acc. Радуика.

Радоука. Кр. 3 п. Acc. Радоукоу, Радоуку.

Радоула. П. 3 п. Acc. Радулу.

Радоулинь. Кр. 1 п. Acc. Радулина.

Радоулинька. Врд. 1 п. Acc. Радулинку.

Радоуль. П. 61 п., Кр. 60 п., Круш. 25 п., Врд. 1 п. Acc. Радоула, Радула.

Радоуль (Радуљ). Кр. 6 п. Acc. Радоуља.

Радоуна. П. 1 п. Acc. Радоуну.

Радоунь. П. 7 п. Acc. Радоуна, Радуна.

Радоує. Кр. л. 154, 1 п. тако у Nom.

Радоусинь. Круш. 1 п. л. 63. Acc. Радусина.

Радоуша. П. 1 п. Acc. Радоуш8.

Радько. П. 3 п., Кр. 1 п., В. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Рад'ка, Радка. Cf. Ратко.

Радьмань. П. 13 п., Кр. 10 п. Круш. 2 п. Acc. Радьмана, Рад'мана, Радмана.

Радьмиль. П. 2. п., Acc. Рад'мила, Радмила, Рад'мна, Радьмін. Ова два последња врстам . овде, што мислим, да су знак, како се етимологија тога имена почела заборављати, према Nom. **Радмио.**

Радьмиль. Кр, 1 п. Acc. Радмил.

Радьня. П. 5 п, Acc. Рад'ноу, Рад'н8, Радн8.

Радьнянь. Кр. 1 п. л. 124 Раднана.

Радѣи. Пр. 2 п., Кр. 1 п. Acc. Радѣ, Радеа.

Радѣнь. П. 7 п., Кр. 10 п. Круш. 2 п. Acc. Радена. Cf. Радень, Рађень.

Радѣнько. П. 3 п., Кр. 6 п.. Врд. 1 п. Acc. Радѣн'ка, Раден'ка, Раденка.

Радѥнь. П. 1 п. Acc. Рађена.

Разарь. Кр. л. 107 1 п. Acc. Разара.

Разоумѣнь. П. 1 п. Врд. 2 п. Acc. Раз8мен8.

Ранкь. П. 6 п., В 3 п. Acc. Ранкоу, Ранк8.

Ранке. В. 1 п. Acc. Ранкета.

Ранко. Пр. 5 п., П. 20 п. Кр. 23 п., Кор. 1 п., В. 3 п.. Круш. 5 п., Врд. 4 п. Acc. Ранка. У Кр. један пут Ном. Ранкѡ.

Раина. П. 6 п., Кр. 4 п., Круш. 3 п.. Врд. 1 п, Раиноу, Раин8.

Раинь. П. 11 п., Кр. 10 п., Круш. 5 п. Врд. 1 п. Acc. Раина.

Раица. П. 2 п. Acc. Раиц8.

Раича. П. 1 п. Acc. Раич8.

Раичета. П. 5 п., Кр. 3 п., Врд. 1 п. Acc. Раичетоу, Раичѣтоу, Раичет8.

Раичинь. П. 1 п., Кор. 1 п., Acc. Раичина.

Ранчь. П. 22 п., Кр. 18 п. Acc. Ранча.

Ранчько. П. 2 п. Acc. Ранч'ка, Ранчка.

Рака. П. 8 п., Кр. 1 п., Круш. 6 п., Врд. 3 п. Acc. Ракоу, Ракꙋ, Раакꙋ.

Ракита. П. 6 п., Кр. 3 п. Acc. Ракитоу, Ракитꙋ.

Ракоуль. Кр. 1 п. Acc. Ракꙋла.

Раланить. П. 1 п. Acc. Раланита.

Рале. В. 1 п. Acc. Ралета.

Ралета. П. 4 п., Кр. 4 п. Acc. Ралетоу, Ралетꙋ, Ралѣтꙋ.

Ралинь. П. 1 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Ралина, Cf. Ралѣнь.

Ралѣнь. Кр. 5 п. Acc. Ралена. Cf. Ралинь.

Рана. П. 1 п. Acc. Ранꙋ.

Ранита. Кр. 1 п. Acc. Ранитꙋ.

Раноуда. П. 1 п. Acc. Раноудꙋ.

Ранька. П. 1 п. Acc. Ранкоу.

Ранѥшь. П. 1 п. Acc. Ранѥша.

Раосавь. П. 77 п., Кр. 57 п., Круш. 3 п., Врд. 1 п. Acc. Раосава, Раѡсава.

Раославь. П. 1 п. Acc. Раослава.

Раось. Кр. 3 п. Acc. Раѡса.

Радинько. П. 1 п. Acc. Раріка.

Ратко. П. 10 п., Кр. 12 п. Acc. Рат'ка, Ратка. Cf. Радько.

Раоула. (Монах). П. 1 п. Acc. Раоулꙋ.

Рафа. (Монахиња). Круш. 1 п. Acc. Раѳꙋ.

Рафаиль. Пр. 3 п., П. 7 п., В. 1 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Калуђерско. Acc. Раѳаила.

Рахань. Врд. 1 п. Acc. Рахана.

Рахваиль. Кр. 2 п. Acc. Рахваила. Калуђерско.

Рахилиа. Пр. 2 п., П. 7 п., Кр. 1 п., Круш. 4 п. Калуђеричко и световно. Acc. Рахилию, Рахілію, Рахилію, Рахілию.

Рахилие. П. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Рахиліа. Калуђерско.

Рахоѥ. Кр. 2 п. Acc. Рахоѥ.

Рахьна. П. 1 п. Acc. Рах'нꙋ.

Рахьць. П. 1 п. Acc. Рах'ца.

Раца. Врд. 1 п. Acc. Рацꙋ.

Рача. П. 1 п. Acc. Рачю.

Рачета. П. 1 п., Кр. 1 п. Acc. Рачетѹ.

Раша. П. 3 п., В. 1 п., Круш. 3 п. Acc. Рашоу, Рашѹ.

Рашо. Пр. 3 п. Acc. Раша.

Рашько. П. 1 п. Acc. Раш'ка.

Раи. Пр. 5 п., П. 37 п., Кр. 12 п., Кор. 2 п., В. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Раю. Мушко и женско.

Раикь. П. 24 п., Кр. 28 п., Круш. 4 п., Врд. 1 п. Acc. Раика, Раака.

Раинь. П. 2 п., Кр. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Раина.

Раћа. П. 1 п. Acc. Раћоу.

Ресои. П. 1 п. Acc. Ресоа.

Риѕа. П. 1 п. Acc. Ризѹ.

Риѕьна. Врд. 1 п. Acc. Ризнѹ.

Рипсимия (монахиња). П. 1 п. Acc. Рип'симію.

Рисимь. Кр. 1 п. Acc. Рісима.

Ристо. П. 2 п. Acc. Риста, Nom. Рыисто.

Ристокорь. Кр. 1 п.

Родана. Врд. 1 п.

Родань. Врд. 1 п.

Родионь. Врд. 1 п. Acc. Родіона.

Родица. В. 1 п. Acc. Рωдицѹ.

Родопь. Пр. 5 п. На л. 11 спомиње се Родопь Стефань, одакле се види, да је то било презиме.

Ронка. П. 1 п. л. 16.

Рока. П. 11 п., Кр. 9 п., Круш. 7 п. Acc. Рокоу, Рокѹ.

Рокса. П. 2 п., Кр. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Рωк'соу, Роксѹ, Роѯѹ. Gen. Рокѯи.

Роксада. Кр. 2 п. Acc. Рокѯадѹ, Роксадѹ.

Роксанда. П. 5 п., Кр. 3 п., Л. 1 п., Круш. 2 п. Acc. Роксандоу, Рок'сан'дѹ, Роксан'дѹ, Рок'сандѹ, Роѯан'дѹ, Роѯандѹ, Рокѯандѹ — Рогсанду. Cf. Роксандра.

Рома. П. 1 п., Круш. 1 п. У овом последњем калуђерско. Acc. Ромѹ.

Романа. Пр. 5 п., П. 3 п., Кр. 9 п. Acc. Романоу, Романѹ. Калуђеричко и световно.

Романь. Пр. 7 п., П. 4 п., Кр. 4 п., Кор. 1 п., Круш. 5 п., Врд. 3 п. Acc. Романа, Рωмана.

Ромиль. Пр. 5 п., П. 5 п. Acc. Ромила, Роміла,

Роміила. Махом калуђерско.

Роса. П. 2 п. Acc. Росв.

Росимь. Кор. 1 п. Acc. Рωсима.

Роскандра. Кр. 1 п. л. 59. Cf. Роксанда.

Рофо. П. 1 п. Acc. Рофа.

Роүбьць. Кр. 1 п. Презиме: РвбацьВвксань из Бачке.

Роүвимь (јеромонах). П. 1 п., Врд. 1 п. Cf. Роуфимь.

Роүвоүлъ (монах). Пр. 1 п. Acc. Рввлв.

Роүгьць. П. 1 п. Acc. Рвг'ца.

Роүжа. П. 6 п., Кр. 4 п., Кор. 1 п., В. 2 п., Круш. 2 п. Acc. Роужоу, Роужв, Рвжв.

Роүжица. П. 32 п., Кр. 22 п., Кор. 1 п., Круш. 4 п., Врд. 7 п. Acc. Роужицоу, Рвжицв, Рвжицоу, Роужицв.

Роүкень. П. 1 п. Acc. Рвкена.

Роүнь. Пр. 2 п. Acc. Роуна. Један је био прѣзвитерь номикь. Пр. л. 8.

Роүсава. П. 1 п. Acc. Рвсавв.

Роүсинь. П. 1 п., Л. 1 п. (син Оливера деспота). Acc. Роусина, Рвсина.

Роүсиа. П. 1 п. Acc. Рвсію.

Роүсоила. П. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Рвсоилв, Роусоілв.

Роүсь. Кр. 1 п. Роуса.

Роүсьмирь. П. 10 п., Кр. 8 п., Круш. 2 п. Acc. Рвсьмира, Рвс'мира, Роусмира, Рвсмира.

Роүфимь. П. 1 п., Кр. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Роуфима, Рвфима, Рвфіма. Калуђерско. Cf. Роувимь.

Рьменька. П. 1 п. Acc. Рьмен'кв.

Рьть. Кр. 1 п. л. 134.

Рьцика. Круш. 1 п. Презиме.

Сабла. П. 1 п.. Кр. 1 п. Овај други из Доброселице. Мушко.

Сава. П. 11 п., П. 80 п., Кр. 36 п., В. 3 п., Кор. 3 п., Круш. 32 п., Врд. 16 п. Acc. Савоу, Савв, Сѣвоу, Сав'воу, Сав'вв, Саввв. Калуђерско и световно.

Савакь. П. 1 п. Acc. Савака.

Саватиа (монахиња) П. 1 п.

Саватие. П. 4 п., Кр. 4 п., Круш. 2 п. Калуђерско Асс. Саватіа.

Саво. П. 3 п. Асс. Саваа (2 пут), Сава.

Савька. П. 9 п., Круш. 3 п. Асс. Сав'коу, Сав'кв, Савкв.

Савько. П. 4 п., Кр. 1 п. Асс. Сав'ка, Савка.

Саломни. П. 7 п.. Кр. 1 п.. Круш. 8 п. Асс. Саломію Сьломію. Калуђеричко.

Самьбела. Кр. 1 п. л. 151 Асс. Самьбелв Cf. **Сьньбѣль**.

Самоило (монах). Врд. 1 п. Асс. Самоила.

Самфира. Круш. 1 п. Асс. Сам'фирв.

Саня. П. 2 п., Кр. 3 п. Асс. Санв, Сан'ноу, Сан'нв.

Санда. П. 1 п., Кр. 3 п., Врд. 2 п. Асс. Сан'доу, Сън'дв, Сандв.

Сандаль. Круш. 1 п. Асс. Сан'дала.

Санкоса. П. 1 п. л. 111. Асс. Сан'косоу.

Санько. П. 1 п., В. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Сан'ка.

Саньковић (презиме). Круш. 71, и како поред имена стоји на крају забележено Београд, сва прилика, да су ту живели.

Сантесь (презиме) Иван. Пр. 1 п.

Сара. П. 2 п., Врд. 3 п. Асс. Сарв, Саррв.

Саоулић (презиме) Михаиль. Круш. 1 п.

Сан. П. 1 п.

Свилань. Кр. 1 п. Асс. Свилана.

Свилое. П. 3 п. Асс. Свилоа.

Севастиань. П. 1 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Асс. Севастиана, Севастіана.

Северинька. В. 1 п. Асс. Северінкв.

Севестиань. П. 1 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Севестіана, Севестіана.

Сека. П. 1 ф. Асс. Секоу.

Секоула. П. 16 п., Кр. 23 п., Круш. 4 п. Асс. Секоулоу, Секоулв, Секвлоу, Секвлв.

Секоуль. П. 3 п., Кр. 1 п. Асс. Секоула, Секвла.

Секоуль. Кр. 3 п. Асс. Секоулю.

Селакь. П. 6 п., Кр. 7 п. Асс. Селака.

Селима. П. 2 п. Acc. Селимѕ.

Селимирь. Кр. 1 п. л. 72.

Селина. Кр. 2 п.

Селько. П. 1 п. Acc. Селка.

Семионь. Врд. 1 п. Acc. Семіона.

Семьша. П. 1 п. Acc. Сем'шѕ.

Сена. П. 2 п. Acc. Сенѕ.

Сении. П. 9 п., Кр. 3 п. Acc. Сенію, Сѣнію.

Сеона. П. 1 п. Acc. Сеонѕ.

Серафима. П. 1 п. Gen. Серафими.

Серафионь. П. 8 п., Кр. 5 п., Кор. 1 п., Круш. 4 п., Врд. 2 п. Acc. Серафіона, Серафиωна, Серафіωна, Сѣрафіωна. Калуђерско.

Сербинꙗ. Кр. 1 п. Acc. Сербиню.

Сергиѥ. П. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Сергіꙗ, Сер'гіа, Сергіа. Калуђерско и световно.

Сехьма. Круш. 1 п. л. 81. Acc. Сех'ноу.

Сеꙗнь. Види Сѣꙗнь.

Силвестрь (јеромонах). П. 1 п. Acc. Силвестра.

Силивестарь (јерођакон). Кр. 1 п. Acc. Силивестара.

Силивестра (јерођакон) Круш. 1 п. Acc. Силивестрѕ.

Силивестрь. П. 10 п., Кр. 5 п., Круш. 4 п., Врд. 2 п. Acc. Силивестра, Силvвестра, Сіливестра, Силівестра, Силивѣстра. Калуђерско.

Силоама. Пр. 1 п. Acc. Сілоамоу игоум'нѕ.

Силоамь. Пр. 1 п., П. 2 п. Acc. Силоама, Сілоама, Сvлоама.

Силоань. Врд. 1 п. Acc. Сілоана.

Силоуань (јерођакон). П. 1 п. Acc. Силѕана.

Сима. П. 22 п., Кр. 8 п., Круш. 8 п., Врд. 6 п. Acc. Симоу, Симѕ, Сімоу, Сімѕ, Сvмоу, Сvмѕ.

Симеона (монахиња). П. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Симеωнѕ, Симеонѕ.

Симеонь. Пр. 1 п., П. 27 п., Кр. 6 п., Круш. 15 п., Врд. 6 п. Acc. Симеона, Сvмеона, Симеωна, Сімеωна, Сvмеона, Симѣωна. Калуђерско и световно.

Симона. П. 3 п., Кр. 1 п. Acc. Симоноу, Симонѕ, Сv-

мону. Gen. Сімоне. Калуђеричко.

Симонида. Пр. 2 п., П. 1 п. Калуђеричко.

Симонъ. Пр. 8 п., П. 40 п., Кр. 3 п., Кор. 3 п., В. 1 п., Круш. 3 п. Acc. Симона, Сімона, Сvмона, Симωна, Сімωна, Сvмωна. Калуђерско и световно.

Синадинъ. П. 1 п. Acc. Синадина.

Синадиꙗ (монахиња). Пр. 2 п. Acc. Синадию, Синадію.

Синаида (монахиња). П. 3 п. Acc. Синаиду.

Синана. П. 1 п. Acc. Синану.

Синахеръ. Врд. 1 п. Acc. Синахера.

Синда. Кр. 3 п. Acc. Синду.

Синђа. Кр. 1 п. Acc. Сінђу.

Ситьница. П. 1 п. л. 101. Acc. Сит'ницу.

Скора. Кр. 1 п.

Скоровои. П. 1 п. Acc. Скоровоꙗ.

Скоросавъ. Кр. 4 п. Acc. Скоросава.

Слава. П. 4 п., В. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Славоу, Славу.

Славан. П. 1 п. Acc. Славаꙗ.

Славинъ. Кр. 1 п. Acc. Славина.

Славо. П. 1 п. Acc. Слава.

Славоуи. П. 11 п., Кр. 8 п., Врд. 1 п. Acc. Славоуꙗ, Славуꙗ, Славуа.

Славоушь. Кр. 1 п.

Славоуиевић. Кр. 1 п. Презиме.

Славька. Кр. 2 п.

Славько. Пр. 2 п., Кр. 1 п. Acc. Слав'ка.

Славьна. П. 15 п., Кр. 10 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Слав'ноу, Слав'ну, Славну.

Славьша. Врд. 1 п.

Славѣи. П. 1 п. Acc. Славеа.

Слаганъ. П. 1 п. Acc. Слагана.

Сладоѥ. П. - п., Кр. 3 п., Круш. 2 п. Acc. Сладоꙗ, Сладωꙗ, Сладоа.

Слѣнковнћь (презиме). Кр. 1 п. Сумњам да не буде каква погрешка.

Смилаꙗ. Кр. 2 п.

Смилѣна. П. 22 п., Кр. 38 п., Круш. 7 п., Врд. 1 п. Acc. Смилѣноу, Смилѣну, Смиланоу, Смилану.

Смилѣнъ. П. 11 п., Круш. 1 п. Acc. Смилѣна, Смыилана.

Синиль. П. 1 п. Асс. Синилꙗ.

Смолꙗ. П. 1 п., Кр. 1 п.

Смолꙗна. П. 2 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Смолꙗнь. П. 3 п., Кр. 2 п., Круш. 6 п. Асс. Смолѧна, Смолана.

Смолька. П. 3 п., Кр. 3 п. Асс. Смол'кѹ.

Смоулька. Кр. 1 п. Асс. Смоул'кѹ.

Сонко. Круш. 1 п. Асс Сонка.

Соколь. П. 1 п. Асс. Сокола.

Соломиꙗ. П. 2 п., Круш. 7 п. Асс. Соломію, Сѡломію. Махом калуђерско.

Соломоунь. Кр. л. 134. Асс. Соломѹна.

Софиꙗ. П. 1 п. Круш. 2 п. Калуђеричко и световно.

Софрониꙗ. П. 1 п.. Кор. 1 п., Круш. 2 п. Асс. Софронію, Софроніѹ. Калуђерско и калуђеричко.

Софрониє. П. 4 п., Круш. 2 п., Врд. 2 п. Калуђерско.

Соꙗ. П. 1 п. Асс. Сою.

Соꙗть. Кр. 1 п.

Спасоє. П. 1 п. Асс. Спасоꙗ.

Спасѣнь. П. 1 п. Асс. Спасена.

Спиридонь. П. 4 п., Кр. 7 п., Круш. 3 п., Врд. 2 п. Асс. Спиридона, Спірідона, Спіридона, Спирідѡна, Спирѵдона. Калуђерско и световно.

Срьба. Кр. 5 п., Асс. Ср'боу, Србѹ.

Срьбь. Кр. 13 п. Један је (Кр. 47 л.) био жупан, и поред имена му пише град Ср'біа, истим мастилом и рукописом. Асс. Срьба, Ср'ба, Срба.

Срьгию (монах). П. 1 п. л. 24.

Срьдана. П. 1 п. Асс. Срьданоу.

Срьдань. П. 1 п. Асс. Срьдана.

Срѣбра. П. 1 п. Асс. Срѣбрѹ.

Срѣдоє. Кр. 2 п. Асс. Срѣдоꙗ., Средоꙗ.

Срѣно. (Срејо). Кр. 1 п. Асс. Среꙗ.

Срѣмька. Врд. 1 п. Асс. Сремкѹ.

Ставро. Врд. 1 п.

Станка. П. 9 п.. Кр. 19 п., В. 2 п., Круш. 1 п.. Врд. 1 п.

Станко. Пр. 2 п.. П. 3 п.

Стака. П. 1 п., Кр. 2 п., Круш. 1 п.
Стако. П. 1 п. Асс. Стака.
Стале. П. 1 п. Асс. Стала.
Стамать. П. 1 п. Асс. Стамата.
Стамена. П. 8 п., Кр. 3 п. Круш. 1 п., Врд. 8 п. Асс. Стамонꙋ, Стамѣноу, Стамѣнꙋ.
Стамень. П. 1 п. Асс. Стамена.
Стаменька. П. 1 п.. Врд. 1 п. Асс. Стамен'кꙋ, Стамѣн'кꙋ.
Стана. Пр. 1 п., П. 150 п., Кр. 116 п., В. 13 п., Кор. 15 п., Круш. 38 п., Врд. 10 п. Асс. Станоу, Стаанꙋ, Станꙋ.
Станача. П. 8 п., Кр. 35 п., Асс. Станачоу, Станачꙋ, Станачю.
Станивъ. Врд. 1 п. Асс. Станива.
Станимиръ. Пр. 1 п., П. 5 п., Врд. 2 п.
Станислава. Пр. 1 п., П. 8 п.. Кр. 6 п., В. 1 п., Круш. 3 п.
Станисавъ. Пр. 2 п., П. 11 п., Кр. 2 п., Кор. 3 п., В. 1 п., Врд. 1 п.
Станиславъ. П. 2 п., Кр. 1 п.
Станица. П. 9 п., Кр. 27 п., Круш. 1 п.
Станиша. Пр. 4 п., П. 14 п., Кр. 5 п., В. 1 п., Круш. 3 п.
Станию. П. 3 п., Врд. 1 п. Асс. Станію.
Станоика. П. 11 п., Кр. 7 п., Круш. 3 п., Врд. 1 п.
Станоико. П. 5 п. Асс. Станоика, Станоіка.
Станоила. П. 1 п.
Станока. П. 1 п. Асс. Станокꙋ, ако не буде погрешка место Станоикꙋ.
Станою. П. 2 п. Асс. Станою; Gen. Станое.
Станоје. П. 4 п., Кр. 3 п., Врд. 2 п.
Станоуша. П. 1 п. Асс. Станоушоу.
Станька. П. 16 п., Кр. 6 п., Круш. 4 п., Врд. 1 п. Асс. Стан'коу, Станкоу, Стан'кꙋ, Станкꙋ.
Станько. П. 19 п., Кр. 7 п., В. 5 п., Круш. 3 п., Врд. 7 п. Асс. Станъка, Стан'ка, Станка.
Станькоуль. Кр. л. 141. Асс. Стан'кꙋа. Може бити погрешка место Стан'кꙋла, а може погрешан асс. од Станкуо.

Станьта. Врд. 1 п. Асс. Станчв.

Статие. Врд. 1 п. Асс. Статіа.

Стаи. Пр. 3 п.

Стева. П. 1 п., Кр. 2 п.

Стеваnь. П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Стевана.

Стенко. П. 1 п. Асс. Стенка.

Стека. П. 2 п. Асс. Стекоу, Стекв.

Степа. П. 2 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Степв. Cf. Стиіепа.

Степана. П. 2 п. Асс. Степанв.

Степанида. П. 5 п., Круш. 1 п. Асс. Степанидв, Степанідв.

Степании. Круш. 2 п. П. 2 п. Кр. 4 п. Асс. Степанию, Степанію.

Степань. Пр. 3 п., П. 88 п., Кр. 25 п.. В. 9 п., Кор. 8 п., Круш. 66 п., Врд. 4 п. Асс. Степана, Стѣпана.

Степашинь. Кр. 2 п. Асс. Степашина.

Степька. Кр. 1 п.

Степько. Кр. 3 п.. Круш. 4 п. Асс. Степ'ка. Степка.

Стефана. П. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Стефанв.

Стефанида. П. 1 п.. Круш. 6 п. Асс. Стефанидв, Стѣфанідв. Калуђерско и световно.

Стефании. (Монахиња). П. 1 п.

Стефань. Пр. 4 п., Кр. 37 п., П. 44 п., В. 1 п., Кор. 2 п., Круш. 14 п., Врд. 27 п. Асс. Стефана, Стѣфана.

Стеша. П. 1 п. Кр. 2 п. Асс. Стешоу, Стешв.

Стеи. П. 14 п., Кр. 1 п. Кор. 2 п., Круш. 9 п. Асс. Стею, Стѣю.

Стеиаиа. П. 4 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Стеианв, Стеанв.

Стиина. Кр. 2 п.

Стиіепа. П. 2 п. Асс. Стіепв.

Стоика. П. 43 п.. Кр. 23 п., Кор. 3 п., В. 5 п., Круш. 19 п., Врд. 3 п, Асс. Стоикоу, Стоикв, Сто.коу.

Стоико. П. 21. п., Кр. 7 п.. Кор. 10 п., В. 11 п., Круш. 7 п., Врд. 9 п. Асс. Стоика, Стоіка.

Стоилько. Врд. 1 п. Асс. Стоилка.

Стоимиль. П. 1 п. Асс. Стоимила.

Стоимирь. П. 1 п. Acc. Стоимира.

Стоина. П. 2 п., Кр. 1 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п.

Стоинь. Кр. 1 п. Acc. Стоина.

Стоно. (Стојо). П. 3 п. Acc. Стоа, Стоиа.

Стоислава. Пр. 2 п., П. 8 п., Кр. 21 п., Круш. 2 п.

Стоиславь. П. 1 п. Acc. Стоиславѫ.

Стоица. П. 1 п.

Стоича. П. 1 п. Acc. Стоичю.

Стоиче. Кор. 1 п. Acc. Стоичета.

Стоичь. П. 1 п. Acc. Стоича.

Стоиша. Кр. 2 п.. Круш. 1 п.

Стоићь. П. 2 п., Круш. 1 п.

Стока. П. 1 п.

Столе. П. 1 п., Кр. 1 п. Acc. Стола.

Стоша. Кр. 1 п., Круш. 1 п.

Стошо. Кр. 1 п. Acc. Стоша.

Стоа. П. 64 п., Кр. 43 п., В. 2 п., Кор. 8 п., Круш. 6 п., Врд. 6 п. Acc. Стою, Стѡю. Мушко и женско.

Стоадинь. Кр. 1 п. Врд. 1 п. Acc. Стоадина.

Стоакь. П. 1 п., Врд. 2 п. Acc. Стоакa, Стоака.

Стоана. П. 21 п., Кр. 9 п., В. 4 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Стоаноу, Стоанѫ, Стоаноу, Стоанѫ.

Стоань. П. 86 п., Кр. 37 п. Кор. 6 п.. В. 13 п., Круш. 25 п., Врд. 20 п. Acc. Стоана, Стоана, Стѡана.

Стоановић. Кр. 1 п. Презиме.

Стоанько. П. 1 п. Acc. Стоан'ка.

Стралина. Кр. 1 п. Cf. Страхиња.

Страта. Круш. 1 п. л. 71. Acc. Стратѫ.

Стратие (презвитер.) Кр. 1 п.

Страть. В. 1 п., Круш. 1 п.

Страхына. П. 1 п. Кр. 5 п. Acc. Страхиноу, Страхинѫ. Cf. Страина и Страхына.

Страхына. П. 5 п. Кр. 4 п., Врд. 1 п. Acc. Страхиню. Cf. Страхына.

Страцимирь. Пр. 1 п.

Страшоумирь. Кр. 1 п. Acc. Страшимира.

Строума. П. 1 п. Acc. Стрѫмѫ.

Стрѣза. Кор. 1 п. Acc. Стрезѫ. Мушко.

Соука. П. 5 п., Кр. 3 п., Круш. 2 п. Acc. Соубоу, Соубꙋ, Сꙋбоу, Сꙋбꙋ.

Соубота. П. 23 п., Кр. 21 п., Круш. 42 п., Врд. 1 п. Acc. Соуботоу, Сꙋботоу, Соуботꙋ, Сꙋботꙋ, Соубботꙋ.

Соултана. Круш. 1 п. л. 74 Acc. Соултаноу.

Соучьпавикь.(Презим.)Круш. 1 п.: Сꙋчпавићь.

Соую. П. 1 п. Acc. Сꙋю.

Сьздана. П. 3 п., Кр. 2 п. Acc. Сьзданоу, Сьзданꙋ.

Сьздань Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Сьздана.

Сьньбѣль. П. 1. п. Acc. Сьн'бела. Cf. Самьбела.

Сьньберька. Кр. л. 118. Acc. Рабоу свою Сьньберкоу. Биће, судећи по запису с краја, из Босне.

Сѣхна. Види Сехьна.

Сѣмнь. В. 1. п. Acc. Сеѡна.

Тадеи. П. 1. п., Кр. 3 п., Круш. 2 п. Acc. Тадеꙗ, Ѳадеꙗ, Ѳадѣꙗ. Калуђерско и световно.

Таисиꙗ (монахиња). Пр. 1 п.

Тамата. П. 1 п.

Тана. Пр. 6 п. Acc. Таноу Шаман'са, раба своѥго.

Таноушь. Пр. 2 п. Acc. Таноуша, Танꙋша.

Танька. П. 1. п. Acc. Танкꙋ.

Тапавица (презиме). Круш. 1. п.

Татиꙗна. Врд. 1 п. Gen. Татіани.

Татомирь. П. 2 п., Кр. 3 п.

Тврьдиꙗ. Кр. 2 п.

Тедоушь. П. 1 п. Acc. Ѳедꙋша.

Текла. Пр. 2 п., П. 3 п., Кр. 2 п., Крд. 1 п. Световно и калуђерско.

Темька. П. 1 п. Acc. Ѳемкꙋ.

Теодарь (јеромонах). Кр. л. 16. Acc. Ѳеѡдара.

Теодора. Пр. 5. п., П. 9 п., Кр. 2 п., Кор. 1 п. Круш. 8 п., Врд. 1 п. Acc. Ѳеодороу, Ѳеодорꙋ, Теѡдорꙋ, Ѳеѡдорꙋ, Ѳеѡдѡроу.

Теодорь. Пр. 4 п., П. 22 п., Кр. 8 п., Кор. 4 п. Круш. 14. п., Врд. 11. п., Acc. Ѳеодора, Теѡдѡра, Теѡдора, Ѳеѡдѡра, Ѳеѡдора, Ѳєѡдора. Калуђерско и световно.

Теодосиꙗ. Круш. 9 п., Врд.

2 п. Acc. Өеодосію, Өеѡдосию, Өеѡдѡсію, Өеѡдѡсию, Өеѡдосію. Калуђерско и световно.

Теодосиѥ. Пр. 1 п., П. 21 п., Кр. 12 п., В. 1 п., Круш. 9 п., Врд. 6 п., Махом калуђерско.

Теодоѵль. П. 1 п., Круш. 1 п., Acc. Теѡдоула, Өеѡдѹла.

Теоктисть. Пр. 1 п., П. 2 п. Acc. Өеѡктиста, Өеоктіста.

Теонтисть (монах). Круш 1. п. Acc. Өеѡнтиста.

Теотисть (монах). Круш. 1 п., Acc. Өеѡтиста.

Теофана. Пр. 1 п., П. 12 п., Кр. 5 п., Круш. 11 п., Врд. 3. п., Acc. Өеѡфаноу, Өеѡфанѹ, Өеофанѹ, Теѡфанѹ. Калуђеричко и световно. Cf. Теохвана.

Теофань. Пр. 4 п., П. 8 п., Кр. 3 п., Круш. 4 п., Врд. 4 п. Калуђерско и световно.

Теофила. П. 2 п. Кр. 2 п. Acc. Өеѡфилѹ. Калуђерско и световно.

Теофиль. П. 8 п., Кр. 3 п., Круш. 6 п., Acc. Теѡфила, Өеѡфила, Өеофила. Өеофіла.

Теофить (монах). П. 1 п. Acc. Өеѡфита.

Теохвана (монахиња). Врд. 1 п. Acc. Өеѡхванѹ. Cf. Теофана.

Тетамирь. Кр. 1 п.

Тетомирь. Кр. 1 п. Acc. Тѥтомира. Но оно ѥ држим за погрешно.

Теша. П. 1 п. Acc. Тешѹ.

Тико. П. 1 п. Acc. Тіка.

Тимонь (монах). П. 1 п., Acc. Өимона.

Тимотеи. П. 8 п., Кр. 5 п., Круш. 7 п., Врд. 4 п. Acc. Тимотеа, Тимоөеѩ, Тимоөеа, Өимоөеѩ, Өимотеа, Өімоөеа, Өимѡтѣа. Калуђерско и световно.

Тита. П. 1 п. Acc. Өитѹ.

Тиха. Пр. 1. п., Acc. Тіхѹ.

Тихонь. Врд. 1 п., Acc. Тихона.

Тихорадь. Кр. 1 п. Acc. Тихорада.

Тихосава. П. 2 п. Кр. 2 п., Врд. 1 п.

Тихосавь. П. 1 п., Acc. Тыхосава.

Тихоѵнь. П. 1 п. Acc Тихоуна.

Тишинѣ (презиме). Бранко Пр. 1 п.

Тишмь. П. 1 п. Асс. Тышина.

Тоболя. Кр. 1 п. Асс. Тоболоу.

Тода. П. 12 п., Кр. 2 п., В. 5 п., Кор. 1 п., Круш. 2 п., Асс. Тодоу, Тодѹ, Ѳодѹ.

Тодора. Пр. 4. п., П. 26 п., Кр. 49 п., В. 2 п., Кор. 1 п., Крѹш. 18 п. Асс. Тодороу, Тодорѹ, Тѡдорѹ, Ѳодорѹ, Ѳѡдѡрѹ.

Тодорь. Пр. 2 п., П. 34 п., Кр. 21 п., В. 4 п., Круш. 10 п., Врд. 3 п., Асс. Тодора, Тѡдѡра, Ѳодора, Ѳодораа (Пр. 1 п.) Ѳѡдора, Ѳѡдѡра.

Тодорица. П. 1 п.

Тодосия (монахиња). Круш. 1 п.

Тома. Пр. 2 п., П. 42 п., Кр. 7 п., Кор. 2 п., Круш. 10 п., Врд. 1 п. Калуђерско и световно. Асс. Томоу, Томѹ, Ѳомоу, Ѳомѹ, Ѳѡмоу, Ѳомѹ.

Томанда. Врд. 1 п.

Томания. Круш. 1 п., Кр. 2 п., П. 4 п.

Томань. Кр. 1 п., Асс. Томана.

Томашь. Пр. 1 п., П. 19 п., Кр. 23 п., В. 1 п., Кор. 1 п., Круш. 13 п. Асс. Томаша, Тѡмаша, Ѳомаша, Ѳѡмаша.

Томимирь. Кр. 1 п.

Томира. Кр. 1 п.

Томо. П. 6 п., В. 1 п., Асс. Тома, Томаа (П. 1 п.), Ѳома.

Томошь. Кр. 1 п.

Томьна (монахиња). П. 1 п. Асс. Ѳѡмнѹ.

Тоса. П. 1 п. Асс. Тосѹ. л. 79.

Тохоль. П. 2 п. Асс. Тохоля.

Тоша. П. 1 п., Круш. 1 п.

Травица. Кр. 3 п.

Траико. Кр. 1 п. Асс. Траіка.

Трениꙗ. Кр. 1 п.

Тренда. П. 1 п. Асс. Трѣн'доу.

Трибоунь. П. 1 п. Асс. Трибѹна.

Трика. Круш. 1. п., Асс. Трикѹ.

Трифань. Кр. 1 п. Асс. Трифана.

Трифонь. П. 1 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 2 п., Асс. Трифона, Тріфона.

Трифоуна. П. 3 п. Асс. Трифѹнѹ.

Трифоунь. П. 2 п., Кр. 5 п. Круш. 4 п. Асс. Трифоуна, Трифѹна, Тріѳѹна.

Триꙗ. П. 2 п. Асс. Трію.

Трофимь. П. 1 п.

Троубань. Пр. 1 п. Асс. Трѹбана.

Трьна. П. 1 п. Асс. Трьнѹ.

Трьнина. П. 10 п., Кр. 11 п., Круш. 4 п. Асс. Трьниноу, Трьнинѹ, Тринину.

Трьниниꙗ. Кр. 2 п., Асс. Трьнинию, Трьнынию.

Трьниꙗ. Кр. 1 п. Асс. Трнию.

Тоурьла (презиме). Пр. 1 п.

Тьмикои. Кр. 1 п.

Тьмирꙗна. Кр. 1 п. Асс. Тьмирꙗнѹ.

Оуба. П. 1 п. Асс. Ѹбѹ.

Оуглꙗ. П. 1 п. Асс. Оуглю.

Оуглѥша. П. 5 п., Кр. 2 п. Асс. Оуглѥшѹ, Ѹглѥшѹ. Мушко и женско.

Оуглѥшь. П. 4 п. Оуглѥша, Оуглеша, Ѹглѥша.

Оугра. П. 3 п., Кр. 2 п. Асс. Оугроу, Оуг'роу, Ѹгру.

Оугрина. П. 2 п. Асс. Оугринѹ, Ѹгринѹ.

Оугринь. П. 3 п., Кр. 2 п., Л. 1 п. Асс. Оугрина, Ѹгрина.

Оугринька. П. 2 п. Асс. Оугринкоу, Оугрин'кѹ.

Оугринько. П. 1 п. Асс. Ѹгринка.

Оугриниꙗ. Кр. 1 п.

Оурашь. Врд. 1 п.

Оурошь. П. 9 п., Кр. 2 п., Врд. 3 п. Cf. **Юрошь**.

Оутва. П. 1 п. Круш. 1 п. Асс. Оутвѹ, Ѹт'вѹ.

Февроньꙗ. Врд. 1 п., Круш. 1 п.

Фема. П. 6 п., Кр. 2 п., Круш. 5 Cf. Хвема.

Фемиꙗ. П. 17. п., Кр. 10. п.,Круш. 6. п. Асс. Фемию, Фемію, Фвѣмію.

Фенихтиꙗ (монахиња). Кор. 1 п. Асс. Феніхтію.

Ференьць. П. 3 п., Кр. 3 п., Круш. 1 п. Асс. Ферен'ца.

Фернаць. Кр. 1 п. Асс. Ферьнаца.

Фероуника. Кр. 1 п. Асс. Ферѹникѹ.

Фила. П. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Филѹ, Х'ѳилѹ.

Филимона (монахиња). П. 1 п. Acc. Филимоноу.

Филимонь. П. 1 п., В. 1 п., Круш. 2 п. Acc. Филимона, Філімона, Филимѡна. Калуђерско.

Филипа. П. 1 п., Кр. 3 п.

Филипь. П. 50 п., Кр. 20 п., В. 2 п., Кор. 3 п., Круш. 25 п. Acc. Филипа, Филіпа, Філіпа, Филиппа, Філиппа, Филіппа, Филіп'па, Філіп'па, Фил'лип'па, Калуђерско и световно. Cf. Хвилипь.

Филотеа (монахиња). Круш. 1 п. Acc. Филоѳею.

Филотеи. П. 5 п., Кр. 4 п. Калуђерско.

Филоѥ. Врд. 1 п. Acc. Филоѥ.

Фима. П. 2 п. Acc. Фимꙋ.

Фимиа. П. 1 п., Кр. 1 п.

Финазита (монахиња). П. 1 п. Acc. Фіназитоу.

Финиа. Кр. 1 п.

Фиать. П. 2 п. Фиата, Фиата.

Фотиана. П. 1 п.

Фроугына. Круш. 1 п. Acc. Фроугынꙋ.

Фроугыниа. П. 7 п., В. 1 п. Acc. Фроугтнію, Фрꙋгиню, Фрꙋгыню. Cf. Проугиниа.

Фроуѕинь. В. 1 п. Acc. Фрꙋзина.

Фроуа. Круш. 1 п. Acc. Фрую.

Хадана. Кр. 2 п. Acc. Хаданꙋ.

Ханбоуковићь (презиме). Пр. 1 п.

Ханда. Круш. 1 п. Acc. Хаидꙋ.

Хандана. П. 3 п., Кр. 1 п. Acc. Хаиданꙋ.

Ханьуо. В. 1 п.

Харакь. Круш. л. 60 1 п.

Харватинь. П. 1 п. Acc. Хар'ватина. Биће: Хрьватинь.

Харитонь (монах). П. 1 п.

Хвема. П. 1 п. Cf. Фема.

Хвилипь. Кр. 1 п. Cf. Филипь.

Херака. П. 1 п. Acc. Херакꙋ.

Хераkь. П. › п., Кр. 11 п., Круш. 2 п.

Херманъ. Кр. л. 35. Презвитер из Угарске.

Херько. П. 1 п. Acc. Херка.

Хилонька. Кр. 1 п. Acc. Хилоньꙗкоу.

Хинда. Кр. 1 п.

Хиндиа. Кр. 1 п.

ХинѦа. Кр. 1 п. Глас Ѧ у том имену нацртан је сло-

вом д (као што му је у ћир. штампи облик), на му је врх продужен и линијом превучен, те је тако на врху изашао крстић.

Хлапьць. Кр. 1 п. Acc. Хлапца.

Хлапьць. Кр. 1 п. Ако не буде грешком место **Хлапьць**.

Ходань. Кр. 1 п.

Хоидана. П. 5 п., Кр. 4 п., Круш. 1 п. Acc. Хоиданоу, Хоиданꙋ.

Хоидань. П. 1 п. Acc. Хоидана.

Хора. Кр. 1 п. Acc. Хороу.

Хоташь. П. 1 п. Acc. Хоташа.

Храбрѣнь. П. 1 п. Acc. Храбрѣна. Види Рабрѣнь.

Храна. Види Рана.

Хранета. Кр. 2 п.

Хранимиръ. Кр. 1 п.

Хранисавь. Кр. 6 п., П. 6 п., Круш. 1 п. Acc. Хранисава, Хранісава.

Хранис. Кр. 1 п.

Хранита. Cf. Ранита.

Хранииштица. Пр. 1. п.

Храноуда. Cf. Раноуда.

Хранька. Cf. Ранька.

Хранько. П. 1 п., Круш 1 п. Acc. Хран'ка.

Храньць. Пр. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Хран'ца.

Хранѣшь. Cf. Рапѣшь.

Хранн. П. 1 п.

Хреба. П. 1 н. Acc. Хребꙋ.

Хрели. П. 3 п., Кр. 4 п. Acc. Хрелю, Хрѣлю, Хрелꙋ.

Христа. Кр. 1 п.

Христиворь (јеромонах). П. 1 п.

Христиmin (монахиња). П. 1 п.

Христина. Кор. 1 п. Калуђеричко.

Христифорь. (јеромонах). П. 1 п.

Христо. Кр. 1 п., В. 1 п. Cf. Ристо.

Христоворь. Cf. Ристоворь.

Христодоуль. Врд. 1 п. Acc. Христодꙋла.

Христофорь. П. 2 п., Кр. 3. п., Круш. 2 п., Врд. 2 п. Acc. Христофора, Хрістофора, Хрістоѳѡра, Хрістѡфора. Махом калуђерско. Cf. Христохворь.

Христохворь (проигуман). Кр. 1 п. Cf. Христофорь.

Хрьнака. П. 1 п. Acc. Хрьнакꙋ.

Хрьнакь. П. 10 п., Кр. 6 п., Круш. 4 п. Acc. Хрьнака, Хрьнака, Хр'нака, Хрнака.

Хрьнько. Пр. 2 п. Асс. Хрњ'каа, Хрњка.
Хрьсоѥ. П. 1 п. Асс. Хрсоа.
Хрьсоѥвићь (презиме). Кр.
Хрьстимиꙗ (монахиња). П. 1 п. л. 34.
Хрьсь. Пр. 2 п.
Хрьть. Cf. Рьть.
Хоудоносъ (Григорије монах) Пр. 1 п. Асс. Хоудоносаа.

Цака. П. 2 п.
Цвио. П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Цвіо. Cf. Цвѣо.
Цвиꙗ. Кр. 5 п. Cf. Цвѣꙗ.
Цвиꙗнь. П. 1 п. Асс. Цвіана. Cf. Цвѣꙗнь.
Цвиѥта. Кр. 2 п.
Цвѣкѡ. Круш. 1 п. л. 71. Асс. Цвека.
Цвѣо (Цвејо). П. 1 п. Асс. Цвеꙗ. Cf. Цвио.
Цвѣта. П. 51 п., Кр. 45 п., В. 7 п., Кор. 3 п., Круш. 11 п., Врд. 4 п. Асс. Цвѣтоу, Цвѣтѹ, Цветоу, Цветѹ, Ц'ветѹ. Cf. Цвиѥта.
Цвѣтана. П. 1 п. Асс. Цветанѹ.
Цвѣтань. П. 5 п. Круш. 1 п. Асс. Цветана.
Цвѣташинь. В. 4 п., Кр. 1 п. Асс. Цвѣташіна, Цветашіна.
Цвѣташинь. Кр. 1 п. Асс. Цвѣташинꙗ.
Цвѣташь. Кр. 1 п. Асс. Цвѣташа.
Цвѣтинь. Кр. 2 п. Асс. Цвѣтӥна, Цветина.
Цвѣтошь. Кр. 1 п. Асс. Цвѣтоша.
Цвѣтоѥ. П. 5 п., Кр. 3 п., Пр. 1 п. Асс. Цвѣтоꙗ, Цвѣтоа, Цветоꙗ.
Цвѣтька. П. 1 п., Кр. 1 п. Једна је била монахиња.
Цвѣтько. П. 73 п., Кр. 43 п., В. 4 п., Круш. 20 п., Врд. 1 п. Асс. Цвѣтька, Цвѣт'ка, Цвѣтка, Цвет'ка, Цветка.
Цвѣтьна. П. 2 п.
Цвѣꙗ. П. 19 п., Кр. 2 п., Круш. 12 п., Врд. 3 п. Асс. Цвѣю, Цвею. Cf. Цвиꙗ.
Цвѣꙗнь. П. 1 п. Асс. Цвеана. Cf. Цвиꙗнь.
Цива. П. 1 п. Асс. Цивѹ.
Цивоуꙗ. Круш. 1 п. л. 64 Асс. Цивѹю.
Циглинь. В. 1 п. Асс. Циглина.

Џока. П. 2 п., Круш. 1 п.
Џоурько.П. 1 п.
Џоуш. Кр. 1 п. Асс. Џѹю.

Чава. П. 14 п., Круш. 3 п. Врд. 1 п. Асс. Чавоу, Чавѹ.
Чавлинь. Кр. 1 п. Асс. Чавлина.
Чавька. П. 17 п., Кр. 10 п., Круш. 1 п. Чав'коу, Чав'кѹ, Чавкѹ.
Чепрьнш. Кр. 1 п. Асс. Чепрьню.
Чихорићь (Прибиль). Презиме. Пр. 1 п.
Чока. П. 1 п.
Чока. Круш. 1 п. л. 23. Асс. Чокоу.
Чрепь. Пр. 2 п. Асс. Чрепаа, Чрепа.
Чоубра. П. 3 п., Кр. 1 п., Кор. 2 п., Круш. 1 п. Асс. Чоубрѹ, Чѹбрѹ, Чюбрѹ. Мушко и женско.
Чоудьна. Кр. 1 п.
Чюжинь (Богдан). Презиме. П. 1 п. Асс. Чюжина.
Чюра. Пр. 1 п. Асс. Чюроу.

Шаманесь (Тана). Презиме. Пр. 1 п.
Шарбань. П. 1 п. л. 69. Асс. Шар'бана.
Шахинь. П. 2 п. Асс. Шахина, Шахіна.
Шемарьць. П. 1 п. Асс. Шемар'ца. На сву прилику презиме.
Шеринь. П. 1 п. Асс. Шерина.
Шиша. Пр. 1 п. Рабѹ свою Шишѹ.
Шишать. П. 1 п.
Штековићи (презиме). Кр. 51.
Штѣхва. Круш. 1 п. л. 70. Асс. Щѣх'вѹ.

Ꙗблань. П. 1. п. Асс. Ꙗблана.
Ꙗгета. Кр. 1 п.
Ꙗгита. П. 5 п., Кр. 4 п.
Ꙗгла. П. 1 п.
Ꙗглика. Кр. 1 п., Круш. 3 П. 16 п., Кр. 6 п., В. 3 п., Кор. 1 п.
Ꙗгнита. П. 1 п.
Ꙗгниш. Круш. 1 п., П. 1 п.
Ꙗгода. П. 16 п., Кр. 7 п., Круш. 4 п.
Ꙗдамь. Кр. 1 п. Cf. Адамь.
Ꙗка. Кр. 1 п. Асс. Ꙗкоу.
Ꙗко. Кр. 2 п. Асс. Ꙗка.
Ꙗкова. П. 9 п. Асс. Ꙗковоу, Ꙗковѹ.

Ꙗковъ. Пр. 8 п., П. 40 п., Кр. 20 п., В. 6 п., Кор. 2 п., Круш. 9 п., Врд. 8 п. Асс. Ꙗкова, Іакова, Ишкова, Іѡкова, Іакѡва. Калуђерско и световно.

Ꙗкьша. П. 2 п., Кр. 7 п., Круш. 1 п. Врд. 4 п. Асс. Ꙗк'шоу, Ꙗк'шꙋ, Ꙗкшꙋ.

Ꙗкьшнћь (Марко и жена му Поликсениꙗ, Степан). Л. 1 п.

Ꙗлекса. Кр. 1 п. Cf. Алекса.

Ꙗмандинь. Врд. 1 п. Асс. Ꙗмандина.

Ꙗна. П. 48 п., Кр. 24 п., Кор. 1 п., Круш. 4 п., Врд. 2 п. Асс. Ꙗноу, Ꙗнꙋ. Ꙗн'нꙋ. Калуђеричко и световно.

Ꙗнаћь. П. 2 п., Круш. 1 п. Асс. Ꙗнаћа, Ꙗнакꙑа.

Ꙗндреꙗ. Круш. 1 п. Асс. Ꙗндрею. Cf. Андреꙗ.

Ꙗнька. П. 1 п.

Ꙗниса. П. 1 п. л. 25.

Ꙗнисеꙗ (монахиња). Круш. 3 Асс. Ꙗнисѣю, Ꙗнисею.

Ꙗнисиꙗ. П. 1 п. Круш. 7 п. Калуђеричко. Cf. Анисиꙗ.

Ꙗница. П. 2 п., Кр. 3 п. Асс. Ꙗницоу, Ꙗницꙋ, Іаніцꙋ.

Ꙗниꙗ (монахиња). Круш. 1 п., л. 31. Асс. Ꙗниѵꙋ.

Ꙗникиꙗ. П. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Ꙗникію. Калуђеричко и калуђерско.

Ꙗникие. П. 3 п., Кр. 9 п., Круш. 5 п., Врд. 1 п. Асс. Ꙗниѣіꙗ, Ꙗніѣіа, Ꙗникиа, Ꙗникіа, Іаникіа, Іаникѵа.

Ꙗноила. П. 1 п. Асс. Ꙗноилꙋ.

Ꙗнока. Кр. 1 п.

Ꙗноша. П. 2 п. Асс. Ꙗношꙋ.

Ꙗношь. П. 6 п., Кр. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п.

Ꙗноѵша. П. 1 п. Асс. Ꙗноушꙋ.

Ꙗноѵшь. Кр. 1 п.

Ꙗнька. Пр. 2 п., Кр. 35 п., П. 14 п., В. 5 п. Кор. 5 п., Круш. 25 п. Асс. Ꙗнькꙋ, Ꙗн'коу, Ꙗн'кꙋ, Ꙗнкоу, Ꙗнкꙋ.

Ꙗнько. П. 38 п., Кр. 27 п.,

Ꙗнькоѵль. П. 2 п., Круш. 5 п., Врд. 4 п. Асс. Ꙗн'коула, Ꙗн'кꙋла, Ꙗнкꙋла.

Ꙗньѵа. П. 1 п. Асс. Ꙗн'чꙋ.

Ꙗньѵе. П. 3 п. Асс. Ꙗнча.

Ꙗнка. П. 7 п., Кр. 3 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п.

Ꙗранита. Кр. 1 п.

Ꙗрьмень. П. 1 п. Acc. **Ꙗ**р'мена.

Ꙗрьменька. П. 4 п. Кр. 4 п. Acc. **Ꙗ**р'мснькоу, **Ꙗ**р'мен'коу, **Ꙗ**р'мен'кꙋ, **Ꙗ**р-мен'кꙋ.

Ꙗрьмь. П. 1 п. Acc. **Ꙗ**р'ма.

Ꙗрьха. Круш. 1 п. л. 87. Acc. **Ꙗ**р'хоу.

Ꙗса. П. 1 п. Acc. **Ꙗ**сꙋ.

Ꙗсафь (јеромонах). Круш. 1 п. Acc. Іѡсафа.

Ꙗсонь. П. 1 п. Acc. **Ꙗ**сона.

Ꙗсьна. П. 12 п., Кр 7 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Acc. **Ꙗ**сноу, **Ꙗ**снꙋ.

Ꙗхра. П. 2 п., Круш. 1 п. Acc. **Ꙗ**х'роу, **Ꙗ**хрꙋ.

Ꙗхрида. П. 6 п., Кр. 2 п.

Ꙗша. П. 1 п.

Ꙗћима. П. 8 п. Калуђеричко и световно. Acc. **Ꙗћимоу**, **Ꙗћимꙋ**, **Ꙗкимоу**, **Ꙗкимꙋ**, **Ꙗкѵмоу**.

Ꙗћимь. Пр. 1 п., Кр. 2 п., П. 18 п., Круш. 5 п. Врд. 4 п. Acc. **Ꙗћима**, **Ꙗћѵма**, **Ꙗкима**, **Ꙗкѵма**, **Ꙗкыма**, Іакіма, Іакѵма, **Іѡкима**, **Іѡкѵма**.

Ѥва. Кр. 1 п.

Ѥвдокимь (јеромон.). Круш. 1 п. Acc. Ев'докѵма.

Ѥвдокиꙗ. П. 2 п., Кр́уш. 3 п. Калуђеричко. Acc. **Ѥѵ**'докію, Еѵ'докію, Еѵдокію.

Ѥвдоксиꙗ (монахиња). П. 1 п.

Ѥвдокосиꙗ. П. 1 п. Acc. **Ѥѵ**-докѡсію, ако не буде погрешка.

Ѥвлогиꙗ. Врд. 1 п. Acc. Евлогию.

Ѥвлогиѥ. Круш. 4 п., Врд. 2 п. Acc. Евлогіа, Ев'логіа, Еѵ'логіа.

Ѥвниꙗ (монахиња). Круш. 1 п. Acc. Еѵ'нію.

Ѥвпраксиꙗ (монахиња). П. 3 п., Круш. 3 п. Acc. Еѵпраѯію, Еѵ'праѯію, Ев'прак'сію.

Ѥвреника. Кр. 4 п. Acc. Іевреикꙋ, Еврѣикоу, Еврѣикꙋ, Евреикꙋ.

Ѥвремь. Круш. 1 п. Acc. Еврема.

Ѥвросима. Кр. 5 п., Круш. 2 п. Једна је од њих била калуђерица, а родом из села Пиве. Кр. 104 л. Cf. **Ѥросима**.

Ѥвросимиꙗ (монахиња). Врд. 1 п. Acc. Ев'росимію.

Євросимъ (јеромонах). Врд. 1 п.

Євсевиє. П. 2 п., Кр. 1 п. Асс. Евсевіа, Ев'севіа, Еѵсевіа.

Євсегния. (монахиња). П. 1 п. Асс. Еѵ'сег'нию.

Єустатия (архијеп). Л. 1 п.

Євстатиє (јеромонах). Круш. 1 п. Асс. Еѵ'статіа.

Євстратиє. П. 6 п. Кр. 2 п., Круш. 5 п. Асс. Ев'стратіа, Еѵстратіа, Еѵсѳратіа, Еѵ'стратіа. Cf. **Єстратиє**.

Євстриє (јеромонах). Кр. 1 п. Асс. Еѵстріа.

Євта. П. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Ев'тѹ, Еѵ'тѹ, Cf. **Єѳта**.

Євтимия (монахиња). Кр. 1 п.

Євтимиє. Пр. 1 п., П. 13 п., Кр. 10 п., Круш. 16 п., Врд. 5 п. Асс. **Єв'ѳіміа**, Евтиміа, Ев'тиміа, Еѵ'ѳиміа, Евтіміа, Ев'тиміа, Еѵтиміа, Евтіміа, Еѵѳиміа, Еѵ'ѳиміа, Еѵѳіміа. Махом калуђерско. Cf. **Єптимиє**, **Єтимиє**, **Єѳтимиє**.

Євтратиє. Кр. 1 п. Асс. Еѵѳратіа.

Євхросима (монахиња). Кр. 1 п. Асс. Ев'хросимѹ, ако не буде погрешка место **Єѳросимоу**, или **Євросимоу̊**.

Євгения. П. 5 п., Кр. 3 п. Кор. 2 п., Круш. 4 п., Врд. 2 п. Асс. **Єв'гєнію**, Еѵ'гєнію, Ев'гѣнію, Еѵгенію. Калуђеричко.

Євгениє. П. 4 п., Кр 3 п., Круш. 1 п. Асс. Еѵгеніа, Ев'геніа, Еѵген'а. Cf. **Єђеніє**.

Євгиа (монахиња). П. 1 п. Асс. Еѵ'гию.

Єжота. П. 2 п. Асс. Ежотѹ.

Єзерька. П. 1 п. Асс. **Єзер'кѹ**.

Єзда. Врд. 1 п. Асс. Ездоу.

Єздарица. П. 2 п. Асс. Ездарицоу, Ездарицѹ.

Єздимиръ. П. 2 п., Врд. 1 п.

Єка. П. 2 п. Асс. Екоу.

Єкатарина (монахиња). П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Екатарыноу, Екаѳаринѹ.

Єла. П. 62 п., Кр. 49 п., Кор. 6 п., В. 11 п., Круш. 40 п., Врд. 1 п. Асс. **Єлоу**, **Єлѹ**, Елоу, Елѹ, Иелѹ, Іелѹ, Еелу.

Єладиє. Врд. 1. п. Асс. Еладіа.

Єламить. Кр. 2 п. Acc. Еламита.

Єлачѧ. Кр. 8 п. Acc. Елачоу, Елачꙋ, Іелачю.

Єлашинь. Кр. 1 п. Acc. Єлашина.

Єлеазарь. П. 1 п. Acc. Елеазара.

Єлевтеріе (јеромон.). Круш. 1 п. Acc. Елев'теріа.

Єлена. Пр. 6 п., Кр. 73 п., П. 26 п., Кор. 2 п., В. 4 п., Круш. 21 п., Врд. 3 п. Acc. Єленоу, Єленꙋ, Еленоу, Еленꙋ, Иеленꙋ, Іеленꙋ. Калуђеричко и световно.

Єленька. Круш. 1 п. Acc. Елен'кꙋ.

Єленько. П. 2 п. Acc. Елен'ка.

Єлика. П. 1 п., Кр. 5 п., Врд. 1 п.

Єликь. Кр. 1 п., л. 46. Acc. Еліка. Може бити да би требало читати: Єлиħь.

Єлина. Врд. 1 п.

Єлинька. П. 1 п. Acc. Елин'кꙋ.

Єлисава. Врд. 1 п.

Єлисавета. Кр. 1 п.

Єлисавьта. Пр. 5 п., П. 5 п., Кр. 14 п., Круш. 18 п., Врд. 1 п. Acc. Єлисав'ѳꙋ, Елисав'тоу, Елісав'тꙋ, Іелисав'тꙋ, Елісавтоу, Елисавтꙋ, Елисав'ѳꙋ, Елисавѳꙋ, Елисьв'тꙋ. Cf. Єлисаѳта. Махом калуђеричко.

Єлисаѳтѧ. П. 16 п., Кор. 1 п. Acc. Елисаѳтꙋ, Елисаѳ'ту, Елисаѳѳꙋ, Елисаѳ'ѳꙋ. Махом калуђеричко.

Єлисеи. П. 2 п., Круш. 3 п. Acc. Елисеа, Елісеа. Елисеа.

Єлица. П. 13 п., Кр. 13 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Елицоу, Елицꙋ, Іелицꙋ.

Єлоуша. П. 1 п. Acc. Елꙋшꙋ.

Єлька. П. 1 п., Кор. 1 п., В. 1 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п. Acc. Ел'коу, Ел'кꙋ, Елкꙋ.

Єлꙗ. Кр. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Елю.

Єлꙗшинь. Кр. 1 п. Acc. Елꙗшина.

Єникиꙗ (монахиња). П. 1 п.

Єпифаніе. Круш. 5 п. Acc. Епиѳаніа. Калуђереко. Cf. Єпихваниє.

Єпихваниє (јеромонах). Врд. 1 п. Acc. Епихваніа.

Єраксиꙗ. П. 3 п., Кр. 2 п.,

Врд. 1 п. Круш 8 п. Асс. Е-пракʼсію, Епраѯію, Епраѯію, Епраѯіѣ. Калуђерич.

Єпраксиѥ (монах). П. 1 п. Асс. Епраѯіа.

Єптимиѥ (јеромонах). Кр. 1 п. Асс. Іепьтиміа.

Єремиꙗ. П. 19 п., Кр. 4 п., Круш. 4 п., Врд. 4 п. Асс. Єремію, Еремию, Еремію, Ерѣмию, Іеремію. Калуђерско и световно.

Єремиѥ (јеромонах). П. Асс. Ереміа.

Єрена. Кр. 1 п. л. 132 Асс. Ерени. Ако не буде погрешком место Ерини.

Єрина. Пр. 3 п., П. 30 п., Кр. 33 п., В. 3 п., Кор. 3 п., Круш. 15 п., Врд. 1 п. Cf. **Єрена**.

Єриꙗ. П. 1 п. Асс. Ерію.

Єросима. Кр. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Еросими. Cf. **Євросима**.

Єротеи. Кр. 5 п., Кор. 1 п., Круш. 7 п., Врд. 1 п. Асс. Єротеꙗ, Іеротеꙗ, Іероѳеа, Еротеа, Ероѳеꙗ, Ероѳеа, Еротѣа. Калуђерско.

Єроѥ. Кр. 1 п. Асс. Ероа.

Єрька. П. 1 п. Асс. Ерʼкоу.

Єстратиѥ. Кр. 1 п., Круш. 2 п. Асс. Іестратіа, Естратіа. Калуђерско. Cf. **Євстратиѥ**.

Єтимиѥ. Кр. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Еѳимиꙗ, Еѳиміа.

Єфа. В. 1 п. Асс. Еѳоу.

Єфемиꙗ. Кр. 1 п., Круш. 5 п., Врд. 1 п. Махом калуђеричко.

Єфимиꙗ. Пр. 3 п., П. 14 п., Кр. 6 п., Круш. 13 п., Врд. 2 п. Асс. Єѳимію, Еѳимию, Еѳимію, Еѳіимию, Еѳіимію, Еѳиміи, Еѵѳимію.

Єфона (монахиња). П. 1 п. Асс. Еѳоноу.

Єфрема (монахиња). П. 1 п. Асс. Єѳреми, Еѳремоу.

Єфремиꙗ. П. 1 п. Асс. Еѳремію.

Єфремь. Пр. 2 п., П. 10 п., Кр. 4 п., Кор. 1 п., Круш. 7 п., Врд. 3 п. Асс. Єѳрема, Еѳрема, Евѳрема. Калуђерско и световно.

Єфроника. П. 1 п. Асс. Еѳроники.

Єфросима. П. 10 п. Кр. 12 п., Кор. 1 п., Круш. 10 п,, Врд. 3 п. Калуђеричко и световно.

Єфросимь (јеромонах). Кр. 1 п.

Ѥфросина. П. 3 п., Круш. 7 п. Махом калуђеричко.

Ѥфросиꙗ (монахиња). П. 1 п. Acc. Еѳросію.

Ѥфтꙋ. П. 4 п. Acc. Еѳ'тѹ, Еѳ'ѳѹ. Cf. **Ѥвта.**

Ѥфтимиѥ. П. 4 п., Круш. 1 п. Cf. **Ѥвтимиѥ.**

Ѥшꙋ. П. 3 п. Acc. Ешоу, Ешѹ.

Ѥꙉениѥ (јеромонах). Кр. 1 п. Acc. Іегеніꙗ, Cf. **Ѥвђениѥ.**

Южинь. Пр. л. 44 Помени, господи, раба своего Радоту, брата Южина. Може бити још да је adj. poss. од Юга или Южа.

Юлиꙗна. Кр. 2 п. П. 1 п.

Юноша. П. 1 п. л. 66. Acc. Юношоу.

Юрошь. Кр. 1 п. Кор. 1 п.

Юца. Кр. 1 п.

Ꙉега. Пр. 1 п., П. 1 п. Acc. Гѥгоу, Гегѹ.

Ꙉедеонь (јеромонах). Круш. 1 п. Acc. Гѥдеѡна.

Ꙉека. П. 1 п. Acc. Ђекѹ.

Ꙉелꙗ. П. 2 п. Acc. Гѥлю, Гелю.

Ꙉена. П. 1 п., Кр. 1 п.

Ꙉенадиꙗ (монахиња). П. 2 п. Acc. Генадию.

Ꙉенадиѥ. П. 5 п. Кр. 5 п., Круш. 8 п. Acc. Ђѥнадіа, Гѥнадіа, Генадиꙗ. Калуђерско.

Ꙉенда. Кр. 1 п. Acc. Ђен'дѹ. Мушко.

Ꙉенька. П. 1 п. Acc. Ђен'коу.

Ꙉеонисиѥ. Кр. 1 п., Круш. 1 п. Acc. Ђеѡнісіа, Ђеонісіа. Калуђерско.

Ꙉеорꙉе. Пр. 3 п. Acc. Гѥоргꙗ, Георга.

Ꙉеорꙉиѥ. П. 43 п., Кр. 5 п., Кор 2 п., В. 4 п., Круш. 47 п., Врд. 8 п. Acc. **Ђеорђиꙗ**, Гѥѡргіа, Геѡрђіа, Гѥѡр'гіа, Гѥѡргыа, Геѡргіа, Геѡр'гіа, Геѡр'гиа, Геѡргиꙗ, Геѡргіꙗ. Калуђерско и световно.

Ꙉера. П. 2 п. Acc. Ђерѹ, Герѹ.

Ꙉерасима (монахиња). П. 1 п. Acc. Герасимѹ.

Ꙉерасимь. Пр. 9 п., Кр. 8 п., П. 13 п., В. 1 п., Кор.

1 п., Круш. 14 п., Врд. 2 п. Acc. Ђѥрасима, Ђерасима, Ђерасіма, Гѥрасима, Герасима, Гѥрасима, Герасима, Герасѵма. Калуђерско и световно.

Ћервасиѥ. Пр. 3 п., П. 6 п., В. 1 п., Врд. 1 п. Acc. Гѥрвасиѩ, Гѥр'васіа, Гер'васіа. Калуђерско.

Ћердана. П. 1 п. Acc. Ђердану.

Ћермана. Врд. 1 п. Acc. Герману.

Ћерманъ. Пр. 6 п., П. 16 п., Кр. 1 п., Кор. 1 п. Круш. 3 п., Врд. 1 п. Acc. Ђермана, Ђер'мана, Гѥр'мана, Герьманаа (у Пр. л. 2.)

Ћерманька. П. 1 п. Врд. 1 п. Acc. Гѥр'ман'ку, Германку.

Ћеро. П. 1 п. Acc. Ђераа.

Ћеронтиѥ. П. 4 п., Пр. 1 п. Acc. Гѥрон'тіа, Геронтіа, Герон'тіа. Калуђерско.

Ћерько. Кр. 1 п. Acc. Ђерька.

Ћероуша. Кр. 2 п., П 2 п. Acc. Гѥрушу, Герушу.

Ћерьша (монахиња). П. 1 п. Acc. Гершоу.

Ћерђе. Врд. 1 п. Acc. Герга. Може бити да би се могло читати и Герго. Cf. ту реч у Даничића рјечнику.

Ћинђа. П. 1 п., Кр. 1 п., Круш 1 п. Acc. Ђин'ђоу, Ђинђу.

Ћокь. Врд. 1 п. Acc. Ђоку.

Ћола. П. 1 п. Acc. Ђолу.

Ћонь. П. 1 п., В. 1 п. Acc. Гѡна; али не могу се одлучити коначно за ово читање, те име долази и под Г.

Ћорь. П. 8 п., Кр. 2 п., Врд. 2 п., Acc. Ђору, Гору.

Ћорђе. Пр. 5 п., П. 1 п., Кр. 1 п., В. 1 п. Acc. Ђорга, Гор'га, Ђорђа, Гѡрьгѩ, Горгѩ.

Ћоре. Пр. 1 п., Кр. 1 п. Acc. Ђора, Гѡра.

Ћорђиць. Пр. 1 п. Acc. Гѡргица.

Ћорђиѥ. П. 1 п., Кор. 1 п. Acc. Ђорђиѩ, Ђоргіа.

Ћоца. П. 1 п.

Ћоука. П. 2 п., Кр. 1 п. Acc. Ђоукоу, Ђуку, Гюку.

Ћоура. Пр. 2 п., П. 94 п. Кр. 51 п., Кор. 14 п., В. 9 п., Круш. 27 п., Врд. 16 п. Acc. Ђюроу,

Ћюрѕ, Ћоуроу, Ћѕрѕ, Ћѕроу, Ћоурѕ, Гюру, Гюрѕ, Гюрю, Гоуроу, Гоурѕ, Гѕроу, Гѕрю, Гѕрѕ.

Ꙉоурака. Круш. 1 п. л. 61. Гюракѕ.

Ꙉоуракъ. П. 1 п. Асс. Гюрака.

Ꙉоуратъ. Кр. 1 п. Асс. Ћоурата.

Ꙉоурашинъ. П. 2 п., Кр. 6 п., Круш. 1 п. Асс. Ћюрашина, Ћѕрашина, Гюрашина, Гоурашина.

Ꙉоурашь. П. 3 п., Круш. 1 п., Врд. 1 п. Асс. Ћоураша, Гюраша.

Ꙉоурє. Кор. 1 п., В. 1 п. Асс. Гюрета.

Ꙉоурєта. В. 1 п. Асс. Гюретѕ.

Ꙉоурѣнь. П. 1 п. Асс. Гѕрена.

Ꙉоурисава. Кр. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Гюрисавѕ.

Ꙉоурица. П. 13 п., Пр. 2 п., Кр. 10 п., Круш. 7п., Врд. 4 п. Асс. Ћюрицоу, Ћоурицоу, Ћоурицѕ, Ћѕрицѕ, Ћоуріцѕ, Ћѕріцоу, Гюрицоу, Гюрицѕ, Гоурицу.

Ꙉоуриша. Кр. 1 п.

Ꙉоуро. П. 9 п., Кр. 5 п., Круш. 1 п. Асс. Ћюра, Ћоура, Гюра, Гоура.

Ꙉоурька. Кор. 2 п. Асс. Гюр'ку.

Ꙉоурько. Пр. 2 п., П. 4 п., Кр. 6 п., Кор. 5 п., В. 7 п., Круш. 4 п., Врд. 4 п.,

Ꙉоурꙉа. П. 1 п. Асс. Гюр'тѕ.

Ꙉоурꙉии. П. 1 п. Асс. Ћѕр'ђію.

Ꙉоурꙉь. (Ђоурьђь — Ђурађ). Пр. 13 п.. П. 46 п., Кр. 29 п., Круш. 35 п., Врд. 5 п. Асс. Ћюр'ћа, Ћоурьћа, Ћюрћа, Ћоур'ћа, Ћоурћа, Ћѕрћа, Ћоурга, Гоур'ћа, Гѕрђа, Гюр'ћа, Гюр'ћа, Гюрћа, Гюр'гаа, Гоур'гаа, Гюр'га, Гюрга, Гоурга, Гоур'га.

Ћєдиꙗ. П. 1 п. л. 62 Асс. Ћедію.

Ћєнтирионь (јеромонах). П. 2 п. Асс. Ћен'тириона, Ћен'тириωна.

Ћєрана. П. 28 п., Кр. 31 п., В. 1 п., Круш. 11 п., Врд. 2 п. Асс. Ћераноу, Ћеранѕ, Кюраноу, Кюранѕ, Ћюраноу, Кьюраноу,

Кьеранꙋ, Керанꙋ. Светов. и калуђ.

Керанъ. Кр. 1 п. Асс. Кераню.

Керма. П. 1 п. Асс. Ћермꙋ.

Килимь. Кр. л. 107. Асс. Ћилима.

Кѵприꙗнь. П. 2 п., Кр. 1 п., Круш. 2 п., Врд. 1 п., Асс. Кѵпріана.

Кира. П. 3 п., Кр. 1 п. Круш. 2 п., Врд. 1 п. Асс. Ћирꙋ, Кирꙋ.

Кирана. П. 2. п., В. 9 п. Асс. Ћираноу, Кѵраноу, Кѵранꙋ.

Кириль. П. 13 п., Пр. 1 п. Кр. 5 п., Кор. 1 п., Круш. 5 п., Врд. 5 п. Асс. Ћирила, Ћиріила, Кирила, Кѵріла, Кѵріила, Кѵріл'ла, Кірыла. Кал. и световно.

Кирионь. Кр. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 3 н. Асс. Ћиріѡна, Кириѡна, Киріѡна, Кіріѡна,

Киріака (монахиња). П. 1 п Асс. Кѵріакꙋ.

Киріакь. П. 1 п., Круш. 1 п. Асс. Кѵріака. Калуђерско. Cf. Ћирꙗкь.

Кирько. П. 2 п., В. 1 п., Круш. 1 п., Врд. 3 п. Асс. Ћир'ка, Ћырка, Кѵр'ка.

Кирьча. П. 1 п. Асс. Ћир'чꙋ.

Кирꙗкь. П. 1 п., Кр. 1 п. Асс. Кѵрꙗка, Кир'ꙗка.

Цирана. Кр. 1 п. л. 134. Асс. Ціранꙋ. Из новијега доба.

ГЕОГРАФСКА ИМЕНА

КОЈА ДОЛАЗЕ У ПОМЕНИЦИМА[1]

Алиина вода. Кр. 154. Једном истом руком писано међу банатским местима. Може бити да је садашњи Али-Бунар.

Андрановпоаь. Кр. 46.

Арадь. П. 93.

Араповићи (село). Кр. 93. истом руком којом и Вишеград. Више тога на истој страни долази Сребрница и Горажде, но другом руком и мастилом.

Арбанаси. П. 39 Озго: Брьчели, Штеци, Големово.

Армадь. Кр. 162. Више њега истом руком Наћѹсь, Сен Миклеѹшь.

Ахили(ю). Кр. 13. Уз калуђерска имена. Cf. Ахильскыи у речнику Даничића.

Бабино. Кр. 110. На истој страни и истом руком: Кошле, Грчићь, Трешница.

Бабякь. Кр. 71.

Бадовиньци. Кр. 47.

Бадовиньць. Кр. 31.

Баиша. Кр. 33, 46, 113. Село у Бачкој.

Бакићь. П 38. Ниже њега: Санци, Липови врьхь.

Балкань горњи и доњи, село. Л. 29. и 30.

Баљци. Кр. 102.

Баница. П. 46. Више њега Црлень брегь, Самоборь.

Бановьци. Долази много пута. У Кр. као манастир уз калуђерска имена од стр. 14. до 34., за тим на 71. и 72. У В. 7 долази уз имена Баньци и Банюни. Тако

---

[1]) Цифре овде значе листове онога поменика, у коме се географско име записано налази. Што је у загради, одмах уз имена, припада такође поменику.

у П. 78. У Врд. помиње се Бансκы капетанъ. Л. 100. У П. л. 101а помиње се Бана бел... али се даље не да читати.

Бана велика. Кр. 115.

Бани лоука. Кр. 32.

Банıани (Херцеговина.) П. 41, 77.

Баракцаꙁь (тако). Кр. 35. Међу банатским местима.

Барка. Кр. 91, 98.

Бàрбарево (село). Л. 92.

Бастраси (Ѡстра лоука). Кр. 53.

Батани (село). Круш. 92.

Батиньць. Пр. 46.

Батковићь. Кр. 67, 120.

Батоучина (варошь). Врд.

Бахуїа. В. 8.

Бачь (мѣга, мѣсто). П. 30, 33, 44.

Бачька (земля, Кр. 99.) П. 110, Круш. 8. Кр. има 28 п. забележено. Не долазе свуда уз ово предеоно име и имена појединих места. За која се без сумње држати може да се приписују Бачкој и испод ње као подраздеоци долазе, ово су: Тѵріа, Црьвенька, Гара, Киждобраа, Врьбась, Пивнице, Тители, Баиша, Жабарь, Шаготь, Філово, Хіћѵшь, Менда доня, Коморашь, Кѵлица, Крьняя, Каћьмарь, Чрьнча, Неѡрьћь, Долови, Борьшоть. Све из Кр. Имена су побележена, као што у стоменику долазе. За свако то место, доказ је у овом помену, да се онда у њему налазило Срба.

Бая (варошь). Врд.

Бдынь. Врд.

Бегоıевићи и Бегоıевићь. Кр. 68 и још 5 п.

Бедринићь Кр. 55.

Беꙁданно (манастир). Кр. 24.

Беꙁова. Кр. 79.

Бекьша. Круш. 35.

Белегишь (Срѣмь, паланка). Кр. 38, 75.

Беѡска, Беоска доня. Кр. 105. 119. Cf. Биоска, Бѣоска.

Берекь. Кр. 35. Више њега Хинђѵшь, Енова, и друга банатска места.

Бесдровина. Кр. 62, 72, 164.

Бечке. Кр. 29. Више њега истом руком Елемирь.

Бечкерь. Круш. 72. Јасно написано.

Беткерекъ. П. 35 са записом: Богохранимии градь Бечкерекь оу лѣтѣ ͵.зрла. (7131—1623). П. 45, у Круш. 3 пут. У Кр. 131 и 160 пише се: Бешкерекь место.

Бешенова, **Бешеново**. Кр. 35, 163. Круш. 15.

Бешка. Кр. 82. Одмах испод њега истом руком и мастилом **Керекь**. Може бити да обоје треба заједно читати.

Бигла. Л. 62.

Бигре село. П. 61.

Биледь. Кр. 146. Око њега банатска места: Сен Петарь, Темеринь, итд.

Билећа. Кр. 102.

Бингвал. Круш. 61.

Биоска. Кр. 61, 72, 146. 161.

Биоуа. Кр. 49. Уз исто име стоје **Доганчие**, што ће се тицати имена у поменику.

Бирачь. Кр. 54, 59, П. 40. Уз то име долази на л. Кр. 54. Ботунь, на л. 59 Гоиковићь. Изгледа да је име некаке старе жупе.

Бистрица (село). Кр. 165; манастир, по Врд., где се то име налази уз име једнога архимандрита.

Битниа, **Битние** (село, Крушевьчка ѡбласть В. 9). Кр. 96.

Бишель. Кр. 28.

Бишинь село. П. 46.

Бишькеть. Круш. 86.

Биѡлакь. Кр. 150.

Биѥла. Кр. 156. Cf. Бѣла.

Благовѣштениѥ (Морава). Манастир. Кр. 14.

Блажоуѥвићи (Босна). Кр. 134.

Блажько. Кр. 61.

Блазеће (у ориг. Блазекіе.) Кр. 62.

Блатець. Л. 83.

Блато. Кр. 89.

Блаць (или Блаца, јер је по врх Бла—ц озго надметнуто). В. 10.

Близеница. Л. 34.

Боко (?) П. 59.

Бѡгарѡшь. Кр. 163.

Богароушь. Круш. 84.

Богданија. Л. 8. Оугровлахіиские земли и Молдовские и Богданіе.

Богдашићь. Кр. 47, 104.

Божетићи. П. 43, ако не буде презиме.

Божеть. Кр. 37. као да је

манастир, јер стоји покрај калуђерских имена.

Бока. Кр. 146. Међу банатским местима.

Болѣхьникы. Кр. 31; **Болѣхьникѣ**. Кр. 95, 97. село.

Борѹь (ѹ Босни). П. 29.

Борьѹл (ѹ Влашкои). Кр. 113, 146. Види **Влашка**.

Борьшоть. Кр. 36 (над њим Бачка) 41.

Босна (земља).

Ботошь. Кр. 35.

Ботоунь (Бирачь). Кр. 54.

Ботоуровацъ. П. 43.

Боѹниьци. Врд.

Бошнмни. В. 9.

Браденьци (село). Кр. 164.

Бражаньци. Кр. 161.

Бранѣь. П. 29.

Бранежьсци (село) Кр. 135.

Бранеци. Кр. 104.

Браинсалнѣи (село). Кр. 150.

Бранѹево (са записом од 1662. год.) П. 111.

Браньковина (Валево нахија) Кр. 139.

Браньѹнѣи (село). Кр. 143.

Братєтнѣь. Кр. 66. ако не буде презиме.

Братнша. Кр. 47, ако не буде презиме.

Браѹнь. Врд.

Бродарь. Кр. 47.

Бродарево. Кр. 32, 102. (место.)

Бродь. В. 12.

Бродьць. В. 10—13, пет пута; **Бродаць**. Кр. 120.

Броуѣница. Кр. 122.

Брьдьникь. Кр. 68.

Брьне. П. 39. Да ли не би требало читати: Брьнѥ?

Брьнѧць. Кр. 45. Брьнаць Кр. 162, али мислим, да је обоје једно место.

Брьѹели. П. 39, 77.

Брѣѕовнцє. Кр. 119.

Брѣѕьна (село). Кр. 86.

Брѣково. Кр. 31, 66; П. 71.

Брѣстовникь. П. 14. 45.

Боугорь. П. 15.

Боудниь (град). Кр. 56; П. 35. са записом од 1635, 105; Круш. 63.

Боудимлꙗ. Кр. 32. Пише: Бодим'л'а. Држим да је над о заборављено додати, што не достаје до ѹ.

Боудисава. П. 44.

Боунѣь. Кр. 127.

Боуковникь. Кр. 28, 83.

Боуковица. Кр. 28, 31, 64.

Боукоракьно. В. 9. 10.

Боулоге (село). Кр. 91.

Боулани. Врд.

Боулаць. В. 10.

Боулать. В. 9 и 11. Могло би се читати и Боулача. На л. 9 истог споменика долази реч **Боулачани**, које ће, држим, значити људе из тог места.

Боуноушь. П. 45.

Боурильчеко. Л. 51.

Боутништа (село). Л. 23.

Бьзоматица. Кр. 125.

Бѣжаниш. Кр. 55. 118.

Бѣла (село). Кр. 33, (међу манастирима) Кр. 70, (у Босни) Кр. 79 без додатка П. 59, 88. Cf. Биела.

Бѣлаи. Кр. 48.

Бѣла рѣка. Кр. 78.

Бѣлани (село). Кр. 75.

Бѣли. Л. 106.

Бѣли сѣнокоси (село). Кр. 45.

Бѣлино. Кр. 67.

Бѣлинь. В. 10.

Бѣло брьдо. Кр. 28, 31, 44. 48, 78.

Бѣло загорие. Кр. 89.

Бѣло полие. П. 41.

Бѣлошевић. Кр. 80.

Бѣльградь. Кр., Л., Круш., Врд., П. више пута у облицима Бѣлиградь, Бѣльградь, Београдь. У П. 70 долази са годином 1625. Врд. има један пут: Белиградь сръбски.

Бѣльградь (Ердель). Круш. 40.

Бѣωска. Кр. 87. Cf. Беоска, Виоска.

Валакьча (манастир). Врд.

Валиево (нахия). Кр. 139, (варошь) Круш. 41.

Вапа (село, жупа Сенице). Кр. 31. 85.,

Варашь. Кр. 146.

Вардиште (село). Кр. 137, 145, 167. Један пут долази написано Вьрдиште.

Варние. Кр. 96, (село) Кр. 32, (манастир) Кр. 15.

Варниа стень. П. 46.

Варшь. Кр. 163.

Велесьница. Кр. 30, 57, (село) Кр. 89.

Велетово. Кр. 77 два пут: Вѣлѣтово, Велѣтово.

Велики Доубь (село). Кр. 89.

Велики Тръновь. П. 29.

Вели лоугь. Кр. 48, 148.

Велисалић. Кр. 58. Ако не буде презиме.

Велие полие (село). Кр. 137.

Верташевић (село). Кр. 143.

Вранѥ. П. 29. Cf. Врань.
Вранѥво. П. 5.
Враћевьштница (мон.) П. 10. Ово је без сумње старије име садашње Враћевшнице.
Врєло (село). Кр. 28, 89.
Врєль. П. 45.
Врнбица. Кр. 103.
Вроуль. Кр. 96.
Вроутьци. Кр. 54. Вроуци Кр. 146.
Врьбась. Кр. 130. Више њега Бачькаа.
Врьбашька (село). Кр. 32, 58.
Врьдиштє: Кр. 94.
Врьли (село). Кр. 71 два пут.
Врьлѥ (село.) Кр. 48.
Врьшєвинє. Кр. 28, 75, 83, 85, 148, Врьшевина П. 43.
Врьшь (град). П. 43.
Врьшьць. П. 45 два пут, Врьшаць П. 24, 33.
Воукьць (мон.) Кр. 15, 16; 26; 27. Најчешће **Воукаць**.
Воука (Ріека Вѹка). Кр. 71.
Воукадиновци, Кр. 56.
Воукалѥвићь. Кр. 52.
Воукаѥвићь. Кр. 65.
Воукьсановићи (село). Кр. 96.
Воукьѹє (село). Кр. 89.
Воукьшићь. Кр. 74, 97, 155.
Воунєшь (Чрьна Гора). В. 5.
Воутогь (варошь) Врд.
Воуча (село). Кр. 167.
Воучитрьнь. Кр. 132.
Воуѥно.
Вьнь. Кр. 35.
Вьньтєлєкь (село). Кр. 123.
Вьрбинь (село). Кр. 89.
Вьтьница. Кр. 103.
Вышєградь (место). Више пута у Кр., по један пут у П. и Круш.
Вышьница. Кр. 59, Круш. 71.
Вышьнѥво. П. 29.
Вѣрови (село). П. 38.

Гадь. Кр. 157. Истом руком оздо **Тотина**, а озго **Сен-Михаль**.
Галада. Круш. 59. Могло би се још читати: Гадла и Гадала.
Гаоучићи. Кр.
Гара. Кр. 78, 141. Други пут стоји озго **Бачькаа**. П. 73.
Гаџько. П. 46.
Гвоѕдьць (село). Кр. 105. Гвоздаць. Кр. 32, 105, 107, 119, 146.
Георгиѥвь стльпь. П. 103.
Герьѕово. Кр. 52.
Гиновьци. В. 12, 13.
Главица (село). П. 38.
Главичица (село). П. 113.

Грьчићь (село). Кр. 33, 110.
Грѣзо (село). Кр. 97.
Гоубєровьци. Пр. 46.
Гоулєтићи. Кр. 84.
Гоуљьна (село). Л. 68.
Гоусакь. Кр. 60.
Гоусиниє. П. 95.
Гоуштєрицє. Кр. 135.

Давидовица (мон.) Кр. 16.
Данчєво. В. 8.
Данћи (село). Кр. 89.
Далматиꙗ. Кр. 53.
Далєгошта. Кр. 30, 46, 74. Далегошта, Далегошт.
Даниловићи (село). Кр. 64, 113, 160.
Дарєтинь. П. 42, Кр. 31. Дарѣтино, Кр. 87, 150, (мон.) Кр. 40.
Дариновьци (село у Срѣму) Кр. 32, 46, 155.
Дворановићи. В. 13.
Дєбрь. Кр. 113, 131.
Дєкарє. Кр. 97.
Дєничь. (мон.) Круш. 15.
Дєнта. П. 30, 43. (Влашка), Кр. 150.
Дєрвєнта. Кр. 74.
Дєска. П. 92.
Дєчани (мон. и село) П. 6. 11, 38.
Дєчићи. Кр. 58.
Дьꙗковићь. Кр. 29. Стоји поред имена калуђерица, с тога је може бити манастир.
Дьꙗци (мон.) Кр. 45.
Дльги потокь (село). П. 47.
Дидовишта. Л. 77.
Длашьковићь. П. 43.
Дльно. Кр. 86.
Димитровица (Срѣмь). Кр. 132, Круш. 8.
Добова махала. П. 40.
Добоновьци. П. 70.
Докоуница (мон.) Кр. 25, 26.
Добрєво (село). Л.
Добри доль. В. 8. 9.
Добриниꙗ. Кр. 113.
Добрићь. Кр. 53.
Доброловићи. Кр. 147.
Добросалићь. Кр. 82.
Добросєлица. Кр. 70, 146, 147.
Добро сєло. П. 39. Кр. 94.
Добротино (село). Кр. 105, 109, 164.
Доброунь (монас., варошь). Много пута у поменицима Кр. и П., нарочито у оном првом.
Добрьниꙗ. Кр. 62.
Доволꙗ (мон.) Кр. 13, 18, 20.
Докьша. В. 13.
Долаць (село). П. 95.
Долови. Кр. 41.

Жеглигово. В. 9.
Жегра (село). Кр. 169.
Железно надь мость (село). П. 106.
Желѣꙁьница (село). Л. 87.
Живиниꙗе (село). Кр. 57, 90.
Жигала. Кр. 55.
Жиде. Кр. 78.
Жилићи. Кр. 65, 83, 149.
Житомислићи (мон). П. 10.
Жрьвань. Кр. 35.
Жоупа. Кр. 49.

Ꙁабрьга. Врд.
Ꙁавала (мон) П. 10. Кр. 44.
Ꙁаглавакь. Кр. 33, 108.
Ꙁагорие. Кр. 68, 70. Скраћено је тако, да би понајпре ваљало читати **Ꙁагорь.** Но мени се ово читање учинило приличније.
Ꙁаграђа. П. 76.
Ꙁадарь. Кр. 50.
Ꙁадрьлакь. Кр. 163.
Ꙁалѣсь. Кр. 138.
Ꙁалюбниће. Кр. 60. Пише: Залюбикие.
Ꙁанива. В. 10. Пише: Заниву.
Ꙁанога. В. 12.
Ꙁаполие (село). Кр. 136.
Ꙁарапиньци (село). Л. 6, 19.
Ꙁарожие. Кр. 110.
Ꙁаскокь. П. 62.
Ꙁатарски Никьшићь. П. 107.
Ꙁаоульковићь. Кр. 59.
Ꙁаоуховние. Кр. 76.
Ꙁаоушие. Кр. 101.
Ꙁамнаць. Кр. 79.
Ꙁвониць. Круш. 8.
Ꙁворьникь. Кр. 19, 63.
Ꙁвѣздь. Кр. 116.
Ꙁгоуровьци. В. 11.
Ꙁеледоушь. П. 92.
Ꙁелень грать (село). Л. 86.
Ꙁета (место Подгорица). Кр. 168.
Ꙁлатица (село). Кр. 93.
Ꙁлетово (село). Л. 10, 87.
Ꙁлодоль. Кр. 54; Злодоѡ, Кр. 85; — подь Пониквами. Кр. 69.
Ꙁлокоућани. Кр. 67.
Ꙁмиꙗние. Кр. 61, 62, Цремошна в Зміаню. Кр. 122.
Ꙁровьштица. Л. 72.
Ꙁоубань. Кр. 48.
Ꙁоуковьци. В. 12.

Ивьрь (жупа, село Каиково). Кр. 167.
Ивановићь. Кр. 59.
Иваньска. Кр. 126. Више мало истом руком и мастилом село Фелићь.
Ивькоиевићь. Кр. 59. Може бити да је презиме.

Крилѥво. В. 5.
Кроупа. Кр. 63.
Кроупишта (село). Л. 91.
Кроушаць. Кр. 56.
Кроушевацъ. П. 93 — мѣсто. Врд.
Кроушево (мон.) Кр. П. 90.
Кроушедоль (мон. Срѣмъ) П., Круш., Врд. тако,—Кроушедо. Кр. 17. два пут.
Кроушьчица. Кр. 56.
Крьжава. Кр. 95.
Крька (мон.) Кр. 20.
Крьнина (село). П. 60.
Крьнићь. Кр. 46.
Крьноуле. Кр. 144.
Крьноули. Кр. 34, 64. 100, 102.
Крьнѩ ѥла (село). Кр. 95.
Крьстѧць. Кр. 53, 70. 118.
Крьшань (село). Кр. 80, 104, 108.
Крѣмьна (село). П. 30. Кр. 9 пута. Написано махом Крем'на. Кр. 87 пише: ꙋ Крѣмнѣхь Пшаникь, откуд излази да је то предео. На истој страни истом руком и мастилом долази Бѣѡска. Оба места и Кремна (plur. и данас) у ужинком су округу у срезу златиборском.

Крѣчева. В. 10.
Коубекь. Кр. 47.
Коу(ве)ждинь. Круш. 57.
Коукавице. Круш. 63.
Коукинашь. Круш. 40.
Коукьшићь (село). Кр. 117.
Коулицѧ. Кр. 73.
Коумани. П. 80.
Коуманица (мон.) Кр. 20.
Коуманова. Кр. 158.
Коумьшѧ. П. 70.
Коупероухи. Кр. 57. Више њега записано: Поцелово.
Коупрѣꙁь. Кр. 69.
Коуртоуꙁь. П. 46.
Коусићь (мон.) П. 24.
Коутрево. В. 12.
Коучанина. Врд.
Коучевишта. В. 9.
Коучевиште. В. 7, 9, 12.
Коучи. В. 7. П. 59.
Коучина. Кр. 27.
Коучино (село). Кр. 32, 84.
Коучоутьница. П. 38.
Кысѣлица. Кр. 62.

Лабь (Слатьна дольнѩ). П.61.
Лаково село. Кр. 89.
Лаки. Л. 65.
Ластва. П. 29.
Латвица. Кр. 28, 31, 61. Cf. Лѩтвица.

Новићи. Кр. 55.
Ново брьдо (место). Кр. 19. 164.
Новьци (село, жупа Обна). П. 46.
Ноћьмьци. В. 10.
Ноћавь. В. 11.

Овлигора. Кр. 79.
Овлигоре. Кр. 79, 106, 109.
Овлешево. Л. 45.
Овна жупа (село Новци). П. 46.
Овѹдовацъ. Кр. 121.
Обрадовићи. Кр. 80. Може бити и презиме.
Овьсеница. Круш. 90.
Овьча. Кр. 35.
Овьче полѥ. Кр. 133. 134. П. 13.
Овьчарь (мон.) Врд.
Огнилньци. В. 11.
Ограђеникь. Кр. 92.
Озливрьшь. П. 61.
Озриничь. П. 76.
Озрѣнь (мон.) В. 10. 34; Кр. 24. 31, 57, 95.
Окидень. Кр 50.
Окроици (ѹ Староме Влахѹ)· Кр. 159.
Олинь. В. 8.
Олово полѥ. Кр. 32.

Омашьки. Кр. 115.
Оногошть. П. 59. Више њега су **Кѹчи**.
Опоровацъ. (И приложи воденицѹ на Опоровьцѹ). Врд.
Опрашићи. Кр. 151.
Орахови бокь. Кр. 30, 53.
Ораховица. Кр. 80. Врд.
Ораховица Горьнѣ. Кр. 110.
Ораховичьки манастирь. П. 78.
Орашацъ. Кр. 93.
Орешьково село. П. 61.
Оризари. В. 10. — Горњи В. 9.
Орлахта. Круш. 68.
Ороспаношь. Кр. 162.
Орьлово полѥ. Кр. 121.
Осать. Кр. 69, 79.
Осиѥкь (градь). Кр. 160.
Осладићь. Кр. 126.
Осово. Кр. 91.
Остогоньци. П. 87.
Остра Лоѹка. Кр. 53.
Острово. Круш. 63.
Острогонь. Кр. 56, 149.
Охрастиште. Кр. 155.
Охридь. Кр. 83, 133.

Павле. Кр. 61. Није јасно.
Павлишь (село). П. 29.
Павлово (село). П. 48.

Павловьци. П. 48.
Пазарь. Кр. 30.
Паланка (варош). Л. 86. — Херчино. П. 87.
Пали (село). Кр. 65, 70. 80, 90.
Палевь. П. 47. Не могу јамчити, да ли је име места.
Палемићи. Кр. 77.
Пантево. П. 37. Са 1678. годином у запису.
Папраћа (мон.) Кр. 20, 25, Круш. 10.
Парамонь. Кр. 111.
Параћинь (мѣсто). Врд. у њему се помиње Голуб капетан.
Пасане (село). Кр. 169.
Патетино (село) Л. 87.
Патитино (село). Л. 21.
Паштровићи. П. 11.
Паевьско. Кр. 109.
Пенкиньци. Круш. 58.
Пеклание. Л. 63.
Перамошь. Кр. 163.
Перкань (село). П. 60.
Пестрина. Л. 86.
Пестришино (село). Л. 22.
Петошево (село у Лѣвьчю). Кр. 51.
Петьково. В. 8.
Петровићи. П. 77.
Петрово полие. Кр. 31, 53.
Петровьци. (Срѣмь). Кр. 66.
Петрьць. Кр. 34, 122.
Пешта. П. 87 са записом од год. 1628, Круш, 63, 68.
Пештань. Кр. 64.
Пѣшь. Круш. 67.
Пећиньци. Круш. 20. Калуђери из Пећи.
Пећь Кр. 17, Круш. 8, П. 15, 106; — градь. П. 15.
Пећьница. Кр. 32.
Пећьскыи манастирь. Врд.
Пива (мон.) Круш. 12. мн. у Херцеговини. П. 10. село, Кр. 103, без додатка П. 77, 78.
Пивьнице (у Бачкои). Кр. 127.
Пилоуси. П. 29, 40.
Пипери. Круш. 68.
Пироть место. Врд.
Пиханица (село). Кр. 63, 69, 105, 113.
Пишница (село). Л. 27.
Плавь П. 9, 63. — жупа, Улинь градь. П. 73. — село Гусинье. П. 95.
Плана. Врд.
Плеско (село). Кр. 79. 104. 120.
Плѣвальски кадилоукь. П. 74. Рукопис са свим познога

Сараѥво. Кр. 12 п., П. 5 п., Врд. 1 п. Као додатак долази: мѣсто, градь. Кр. 57 л: Сараево место, доня махала. У рук. долази каткад Сьраево.

Сарѥмешь. Кр. 52.

Сасе (мѣсто). Кр. 93.

Саси. Кр. 34, 47, 110, 162; — мѣсто, Кр. 94.

Сатимовьце. В. 8.

Светаа Троица. П. 9.

Свети Павль. Круш. 11.

Свети Петарь (ћелия). П. 24.

Свети Стефань (ћелия). П. 11.

Свилоѹха. Кр. 121.

Свондроѹгь. Кр. 70; мѣсто. Кр. 105.

Североквѣи. Кр. 49.

Североѧи. Вр. 50.

Секиєрино (село). П. 91.

Секиѣь (село). П. 48.

Секоѹлиѣь. Круш. 68. Могло би се држати и да је презиме.

Селаньць (Селанац). Кр. 99, 125.

Селаць. П. 43.

Селеоѹшь. Кр. 34, 146.

Сельце. П. 42.

Семекь. Кр. 50.

Сен-Маргита. Круш. 59.

Сен-Микле̑оѹшь. Кр. 35, 162.

Сен-Михаль. Кр. 35, 151, 157.

Сен-Петрь (Сен-Петарь). Кр. 34, 146, 162.

Сен-Ѩношь. Кр. 154.

Сент-Иване (у рук. Сентивань) село. П. 44, 48, 72.

Сентошь. Кр. 163.

Сеона. П. 40.

Серешько. Кр. 140.

Серьбци. (село). Кр. 31.

Серѥшь. Кр. 41.

Сиваць. Кр. 41.

Сигединь. Круш. 8.

Сирижани. Круш. 65.

Сирха. Кр. 109.

Ситьвоѹци. Кр. 56.

Скопиѥ. В. 16 пута. Кр. 3 пут, Круш. 1 пут. Начин писања Скопіе, Скопье, које треба читати Скопиѥ, Скопе (В. 5 пута), а два скраћења (В. 11, 12) најпрече би се читала Скопь; — босанско, Кр. 45: оть Босне оть Скопия.

Скопьска нахия. П. 68: оть нахіе Скопскіе.

Скорбиште. Кор. 59.

Скрапежь. К. 68.

Скрибоѹть. В. 10.

Скрижоѹти. Кр. 85.

Таково. Кр. 57.

Такоуцница (село). Кр. 52.

Тамишварь. П. 43, 45, 46, 91. На последњем мосту запис од год. 1629; Кр. 29, 146; Круш. 8, 57, 62. Cf. Темишварь.

Тамла. Кр. 63. Нејасно.

Тапавица (село ꙋ Сремꙋ). Кр. 75, 81, 98.

Тара (село). Кр. 95; — **жꙋпа.** Кр. 95.

Темерн(нь). Кр. 146.

Темишварь. Врд.

Тепьуа. Кр. 31.

Тераньци. Л. 78.

Тетако. Кр. 131. Ако не буде погрешка место **Тетоко.**

Тетово. Кр. 114.

Тиквешань. Кр. 114.

Тители (ꙋ Бачкои) Кр. 120.

Тлаульково. П. 40.

Товаре. Кр. 15. На сву прилику манастир, јер стоји уз имена калуђерска.

Толнћь (село). Кр. 152.

Томашевьци. Кр. 146.

Тона. Кр. 74.

Тоньпа. Кр. 123, Тон'пꙋ. Кр. 127.

Тополница. П. 5.

Тополоваць. П. 91.

Топольница. П. 24.

Торакь. П. 92.

Топьникь. Пр. 46.

Топьхань. В. 13.

Торьда. Кр. 146, 154.

Торьникь. Кр. 80, 100, 119.

Тосигь. Кр. 35, 146, 151, 163.

Тотина. Кр. 157, 163.

Тотьхаꙉа. Кр. 78, 98, 120.

Тоци (село). Кр. 92, 100.

Тракане (село). Л. 86.

Требесь. П. 76.

Требьник (мон.) П. 12.

Трекана. Л. 105.

Трепькова. Кр. 136.

Троица (мон.) Кр. 13, 18, 19, 26.

Троноша (мон.) Кр. 17, 18, 20, 24, 27.

Трохано (село). Л. 26.

Троудово. П. 43, — ꙋ Староме Влахꙋ. Кр. 168.

Трьговишта. Л. 8.

Трьговиште (село кодь Соноћани). Кр. 168.

Трьмьне. Кр. 83.

Трьнава. П. 38.

Трьнавьци. Кр. 49, 71.

Трьнова. Кр. 125.

Трьново. Кр. 60.

Трьновьць. П. 29.

Трьнь. Кр. 110, — место. Л.

Црѣшьницѧ. Кр. 67.
Цоуинћи (жоупа). Кр. 113.
Цоуце. Кр. 64.

Чаволь. Кр. 78.
Чавошь. Кр. 149.
Чаниче. Кр. 31, 98 — место Кр. 151.
Чанинћь. Кр. 98.
Чакалць. П. 30.
Чѧнадь. Круш. 8. (Влашка). Кр. 145.
Чѧталиѥ. Круш. 30. Уз имена калуђерица.
Чадлавица. Кр. 124.
Чепово. Кр. 66.
Четирьци. В. 12.
Чешиновьци. Л. 47.
Чешлѥри. Кр. 69, 145.
Чиѥке. Кр. 109.
Чокаторда. Кр. 35.
Чокешина (мон.) Кр. 17.
Чрьвень црькви. П. 46.
Чрьна Гора? (Станиєвићи, Котти). П. 38. (Внешь). В. 15. без додатка В. 6 два пут, али ће бити она више Скопља.
Чрьнь (село). П. 29.
Чрьньча. Кр. 34, 65, 71, 161.
Чрѣвоглаждь. Кр. 60.
Чоуковьци. Пр. 46.

Чоучево. В. 13.
Чоучерь. В. 12.

Шаготь (село, землѥ Бачька) Кр. 98, 99.
Шапина (село). Кр. 33.
Шапино горьние. Врд.
Шаре (село). Кр. 90.
Шареньградь. Кр. 130.
Шатино. Кр. 163.
Шатриниѥ. Круш. 63.
Шевереньць. Круш. 57.
Шегишь. П. 105.
Шелевренаць (село). Кр. 81.
Шетониѥ. П. 43.
Шимоуле. П. 81.
Шимоуновьци (село, Срѣмь). Кр. 82.
Шимь. Круш. 35.
Шиѥтовићь. Кр. 62.
Шлегово. Л. 86 — село. Л. 87.
Шлиновникь. Кр. 119.
Штавица (жоупа, Сьшь село) Кр. 154.
Штакь. П. 71. — село. П. 72.
Штѧвиее (тако). Кр. 111.
Штековићь. Кр. 51.
Штеци. П. 39.
Штипь. В. 13.
Штитарица. П. 86.
Штрьбьць. Кр. 52, 118.
Штоубикь дони (село). Кр. 89.

Штоупель горьни (село). П. 86.
Шоуванньци. Врд.
Шоуница. Кр. 52.

Ѡкланикь. Кр. 129.
Ѡкланица. Кр. 48, 87, 111, 144 — Влашка. Кр. 144.
Ѡклань. П. 104.
Ѡворани. Кр. 64.
Ѡгать (место). Кр. 126.
Ѡгодьна. Кр. 47, 56, Cf. Ѡгодьне.
Ѡгодьне (мѣсто). Врд.
Ѡдарь. Кр. 87. На другом месту, Кр. 97, пише тако. да би се могло читати Ѡдао.
Ѡѯирьци. В. 10.
Ѡкаль. Кр. 106.
Ѡкимово. Л. 98.
Ѡминша (село). Л. 86.
Ѡнинѣи. Види: **Ѡнѣнпвсть**.
Ѡникахифь. П. 92, 93.
Ѡнь. Кр. 52.
Ѡньковьць (село). Кр. 101.
Ѡнѥво. П. 28, 29, 86; В. 10; Врд.
Ѡнѣнпвсть. П. 9. Могло би се читати и Ѡнинѣи пвсть....
Ѡодарь. Кр. 69. Cf. Ѡдарь, јер лако може бити погрешка.
Ѡпрала (село). Кр. 76.
Ѡрал. Кр. 163. тако је написано поред **Бешеновь**.
Ѡрнчишта. Кр. 51, 52, 79, 155 — село. Кр. 79, 104. Ѡричиста долази Кр. 73, што је очевидно погрешка.
Ѡроѥвнѣь. Кр. 63.
Ѡрьковьци. Кр. 81.
Ѡсланица. Кр. 74.
Ѡхнкашь. П. 38.

Ѥгарь. Кр. 153 — градь. Кр. 150.
Ѥдьношь. П. 29.
Ѥдрнште. В. 8.
Ѥловникь. Кр. 32, 54. 80, 93, 149. — Доња нахіа. Кр. 153.
Ѥлоушникь. Кр. 60.

Югокнѣь. П. 76. Ако не буде презиме.

Ѧкл. Кр. 86.
Ѧала. Кр. 35, 163.
Ѧоулиньски (митрополить). Врд.
Ѧоурницька (рѣка). П. 16.
Ѧоурничнѣи. Кр. 87.
Ѧоуричнѣь (село). Кр. 72.
ѦоурѦевн стоупови. Кр. 13.
ѦоурѦина (село). Кр. 124.
Ѣелик. П; — Даманова, Ѡвьче поле, мѣсто Кратово, П. 13. — Свети Петрь. П. 24. — Св. Стефан. П. 11.

БОКА И ЗЕТА

ЧИТАО У СЈЕДНИЦИ ИСТОРИЧКОГ И ДРЖАВНИЧКОГ ОСИЈЕКА
28 МАЈА 1875 ГОД. РЕДОВНИ ЧЛАН, АРХИМАНДРИТ

Н. ДУЧИЋ

—

Границе Боке и Зете почетком 15. в., Историјска студија о Ђурђу Бранковићу Мијатовићева и владичанске катедре св. Саве: зетска, захумска, будимљиска и дабирска.

I

Кратки историјски пријеглед о Боци у опће [1]

Прије него почнем, да изложим неколике исправке о границама Боке и Зете почетком 15 в., Историјској студији Мијатовићевој о Ђурђу Бранковићу и владичанским катедрама св. Саве: зетској будимљиској, захумској и дабарској; мислим, да не ће бити згорега, да у кратким цртама провучем жицу политичне историје те покрајине ради онијех, којима не би добро била позната историја Боке.

На неколико вијекова прије Христа били су Словени насељени у Боци, које стари писци мијешају са Илирима. По том се досели у њу једна грчка колонија, заузевши мјеста око залива међу Словенима старосједиоцима. Иза

[1] Из мојијех биљежака за српску историју још нештампанијех.

тога се досели и једна римска колонија; уштљед чега потпане залив под римску власт. У V. вијеку по Христу навале у Далмацију Готи; послије њих дођу у ове земље Срби и Хрвати, један народ с два имена, пред којима Готи уступе и пропадну.

Вароши су око залива тада биле под грчком влашћу, као што бијаху и остале по Далмацији.[1]

Срби населе на југу: Неретву, Захумље, Травунију и Зету, — или јужно источну Далмацију, у којој је и Бока [2]; подијеливши је међу собом зетски и захумски владаоци. Те је тако онај простор од Херцегновога до Рисна припадао Травунији, а онај од Рисна на југ — Зети.

Бока се тада није звала тијем именом у нашему народу. Она је позната у нашој историји и споменицима онога доба под именом: диоклејско или зетско и травунско Приморје. Име „Bocche di Cattaro“ добила је од млетачке републике или Италије, које некако продре и у наш народ, и одомаћи се.

Бока, од када су је Срби населили, вазда је била подијељена на опћине, или кнежине, које су све уједно биле под заштитом српских владалаца, а послије њих само Котор за кратко вријеме под заштитом хрватско-угарскога краља Људевита I.[3]; а позније Котор и још неки дијелови Боке под заштитом млетачке републике за дуго.

Бокијељи су имали своју аутономију под српском и мле-

---

[1] Corp. Script. Hist. Byz. Const. Porphyrog. III. bc adm. imp. c. 29—36. Rad Jugosl. akademije XXV str. 180. Borba južnich Slov. od D-ra Račkoga. Полит. речник В. Јовановића свеска В. Живот Немањин од Стеф, прввовјен. краља.

[2] Književnik I, 210—14. Ocjena starih izvora d-ra Račkoga. Rad Jugosl. ahademije XXIV str. 85.

[3] Rad Jugosl. akademije II. str. 92. dr. Rački.

тачком заштитом, коју су чували, као најдрагоцјенију захладу својијех предака.[1]

Кад Наполеон I. сруши млетачку републику, предавши Боку Аустрији по камфориском уговору 1797. год., Бокијељи не хтједну признати ту самовољну предају, одлучивши на једном великом збору, да саставе своју народњу владу и домобранство, ставивши се под заштиту суједне им и једнокрвне Црне-горе, док се не би опет подигла млетачка република.

Та се република, као што је познато, већ није могла подићи; а Аустрија на основу поменутога уговора заузме с војском градове у Боци. Послије француске побједе над аустријском војском код Улма и Аустерлица, Аустрија опет врати Боку Французима на пожунском миру 1805 г.

Бокијељи не хтједну да се добровољно покоре ни Французима, пославши на Цетиње своје повјеренике владици Петру I., гдје се тада налажаше и руски повјереник Санковски да обадва замоле за помоћ у обрани своје домовине и слободе.

На Цетињу буду братски примљени, добивши увјерење од владике и Санковскога за помоћ, врате се весело у Боку.

Док су се они враћали кућама, Санковски поручи руској ескадри, да дође у Боку, која тада крсташе око Крфа, чувајући Јонска острва од Француза. А владика Петар сазове на Цетиње 1806 г. главаре из све Црне-горе и Брда, гдје одлуче да бране Боку од француске инвазије до пошљедње капи крви.[2]

Бокијељи обрадовани том одлуком, једногласно изаберу владику Петра за члана и пресједника одбора, који је тада управљао Боком.

---

[1] Rad Jugosl. akademije knj. II. str. 92. dr. Rački.

[2] Историја Црне Горе Милаковића.

Сједињени Црногорци и Руси с Бокијељима нападну на аустријску војску у градовима, да је истјерају из Боке, прије него би дошла тамо францеска војска. Видјевши Аустрија, да тој сједињеној војсци неће моћи одољети, преда Боку, или тачније казати, градове под руску заставу.

У то доба навали францеска војска у Далмацију и Боку, гдје су је Бокијељи, Црногорци и Руси јуначки одбијали, док најпослије Русија не би нагната францеском побједом код Фридланда, да на тилзитском миру 1807 г. опет врати Францеској Боку и Јонска острва.

На тај начин заузевши францеска војска Боку, остане у њој до 1813 г., а владика се с Црногорцима врати с тужнијем срцем у Црну-гору.

Те исте године окрену Францеској кола низ брдо, почевши пред савезном војском узмицати, што Бокијељима буде добро дошло, позвавши опет владику Петра да им помогне истјерати и Французе из Боке.

Владика им и на тај позив притекне у помоћ, ударивши на Французе на свијем тачкама, држали су их у шкрипцу, али их не истисну из градова, док савезној војсци није дошло у помоћ нешто инглеске и аустријске војске, тадашњих савезница Русије против Францеске. Тако одржавши побједу над Французима, Бокијељи опет одлуче на једном великом збору, да се сједине с Црном-гором под заштитом: Русије, Инглеске и Аустрије.

Ту одлуку потпишу од стране Боке преставници свијех опћина, а од стране Црне горе — владика Петар и гувернатор Вуко Радоњић. По том буде склопљен један главни одбор из 18 чланова: пола Бокијеља, пола Црногораца, да управља земљом; а за пресједника једногласно буде изабран владика Петар.

Али ни ово ново уређење није за дуго трајало. Цар руски Александар I. пише владици Петру, да преда Боку

Аустрији, обећавши, да ће Боци признати аутономију, коју од старине има.

Тако Бока опет дође у аустријске руке у Јуну 1814 г., прозвавши је званичнијем језиком: „аустријска“, као што су је Млечићи звали „млетачка Арбанија.“ А, што се тиче њезине аутономије, Аустрија се није много освртала на оно, што је цар руски писао владици Петру при предаји Боке, него је сваком удесном приликом гледала, да је окрњи.

Године 1848 и 49. Аустрија покуша, да узме у Боци рекруте, и да јој натури намет, за који она не зна, и да је централише с уништењем аутономије и њезинијех традиција.

Ну, бокијељи, који живе својијем народнијем животом чувајући, као светињу, своју аутономију, обичаје и традиције; поред тога још охрабрени од владике Петра II, устану на оружје за обрану свега тога.

Видјевши Аустрија њихов сложан отпор, тргне се од тога корака, обећавши Бокијељима, да ће остати све, као што је и било.

Најпослије године 1869. у јесен опет Аустро-угарска покуша, да уништи бокијељску аутономију; а храбри Бокијељи навластито Кривошијани, устану на оружје (којима се придружи једна чета бораца из Херцеговине, да им врате братски зајам, који су им Кривошијани узајмили у херцеговачком устанку 1861 и 2 г.); и сјајно обране своја права, прославивши опет у свијету своје српско јунаштво.

Резултат је тога устанка између осталога и тај, што су Бокијељи добили засебну јепархију, коју су одавно жудјели имати, а за владику освједоченога родољуба и књижевника Петрановића, који се неуморно брине о цркви и унапређењу народне просвјете.

II

Границе Боке и Зете почетком 15. в., (поводом шематизма бокијељске и дубровачке јепархије) и Историјска студија Мијатовићева о Ђурђу Бранковићу (Отаџбина свеска 2, 3, 4 и 5).

Вриједни радник на пољу српске црквене књижевности владика Петрановић побринуо се је, да између осталога уреди и шематизам своје нове јепархије, који је угледао свијета 1874 г. у Задру у штампарији И. Водицке.

Садржину му је донио „Сион“ у 20-м броју т. год., одазвавши се топлијем изразима о њему и у опће о Петрановићевој црквено-књижевној радњи; за то, мислим, да није потребно, да се и овдје набраја.

Моја је намјера, да проговорим нешто само о оном, што ми се чини, да је неисправно у његову уводном и историчком чланку, и, што је некако умакло и пишчеву перу и „Сионову“ референту. Па, ако ми пође за руком та исправка, то ће опет бити у главном заслуга онога, који је тај шематизам саставио и на свијет издао.

Чланак почиње:

„Приједјел, што га заузима данашња, тако звана Бока или боље ушће которско, спадао је у стара србска доба до почетка XV стољећа, када млетачка влада замијени србску (sic) већим дијелом — од Рисна дужином до тромеђе код Спича (sic) — србској зетској покрајини, која је граничила са старом Травунијом (т. ј. Ерцеговином), которским заливом до више Рисна, па онда косама, која растављају Грахово од Цуца, а Оногошт (Никшиће) од Жупе; за тим са Србијом, Арбанијом, а одатле ријеком Бојаном до мора, па овим до Котора [1]; дочим мањи дио са-

[1] Историја Црне-Горе Д. Милаковића у Задру 1856.

дашње судчије Рисанске (осим Пераста и оближњих неколико села) и цијела Ерцегновска састављаху дио српске такође државе знаменитога у историји Захлумја (Захолмија).“ (!)

Обиљеживши овако границе бокијељске и зетске покрајине до почетка 15. в., по Милаковићевој историји Црне горе, учињена је у том погледу замашна гријешка; јер с онијем границама, које Милаковић спомиње на 4 стр. своје историје, позајмивши их од П. J. Шафарика из књиге „Слов. древности“, хтјели су, један и други, да покажу од прилике простор, који се је звао Зета. Ну, да ја с те стране и погођено, али то не значи, да је у тијем границама била држава зетских владалаца, навластито у 14 и почетком 15. в. Гријешка је и то, што преосвећени писац рече, да је млетачка влада замијенила српску над Боком почетком 15. в.

На супрот томе ја ћу се постарати, да на основу историјских извора онога доба укратко изведем и потврдим, да није био не само Рисан и Херцегнови, него ни онај вас дио Боке од Рисна на југ до Спича под млетачком влашћу у оно вријеме, о ком се говори у наведеном чланку.

То би се могло казати само за Котор, који се је по смрти цара Уроша предао под заштиту хрватско-угарскога краља Људевита I.; [1] а позније 1403 г. под заштиту млетачке републике. [2] А Грбаљ је и послије тога остао под влашћу не само Балшића, него и Црнојевића, [3] шта више имали су једни и други код мора на дну грбаљскога поља и

[1] Rad Jugosl. akademie knjiga II, str. 92, Pokret na slav. jugu od dra Račkoga. Историја Црне-горе од Милаковића, страна 31.

[2] Политички речник В. Јовановића, свес. Б.

[3] Arkiv za pov. jugosl. knj. II. у Загребу. Историја Црне-горе Милаковића стр. 65.

своја солила.[1] Тек у другој половини 15 в. од прилике 1456. г. уступи га Иван Црнојевић Млечићима за неку новчану накнаду. Остале три приморске опћине између Котора, Грбља и Будве: Маине, Побори и Брајићи,[2] биле су под влашћу, како зетских владалаца, тако и црногорских владика једнако до 1718 г.[3] А тада су уступљене млетачкој републици с уговором. да се у вријеме турске навале на Црну гору може склонити у њих старо и нејако,[4] и да црногорске владике задрже црквену јурисдикцију над српским свештенством, црквама и манастирима у Боци.[5] Најпослије два манастира: Стањевићи и Побори били су властитост црногорских владика до 1838 г.[6]

Па ни границе Боке на југу од стране Арбаније нијесу биле онуда, куда се помињу у „шематизму", то јест, до „тромеђе код Спича;" јер „тромеђа код Спича" није била почетком 15. в., по чем зетски владаоци Балшићи тада бијаху господари још доста далеко на југ иза Спича не

---

[1] Двије ориг. крисовуље на Цетињу Балше Ђурђевића, види Гласник XXVII стр. 190—191.

[2] Паштровићска се је кнежина одвојила од зетске заједнице још за вријеме Црнојевића владавине, придруживши се млетачкој републици, која им призна свијем племство. За чудо, како се је та кнежина готово свагда одвајала од српске заједнице. То се је потврдило и у потоњем бокијељском устанку 1869. г.

[3] Крисовуља Ивана Црнојевића на Цетињу, види Истор. Црне горе Милутин. стр. 10—11. Истор. Црне-горе. Милаковића стр. 184.

[4] Моје биљешке још нештампане.

[5] Три оригинална декрета дужда. J. Корнера на Цетињу. Ист. Црне-горе Милак. стр. 120.

[6] Пут у Црну гору А. Попова. Петроград. 1847. г. Monde Slave Cyp. Robert. Paris 1852. Моја расправа Црна гора. 1874. год.

само преко Бојане, него и преко Дрима тако, да им је за неко вријеме допирала граница до Авлоне и Берата или Биограда на југу.[1] Прем да су били тада само неки градови крајем мора у рукама млетачке владе, а све остало под влашћу зетских владалаца. Тек године 1482., по што турци освоје Зету до кршева садање Црне-горе саставнога дијела Зете, истиснувши и млетачку власт из приморских градова, тада постане тромеђа код Спича: с источне стране црногорска; с јужне турска; а са западне млетачка; али ни тада још код Спича на чисто, по чем између Будве и Котора до мора бјеше Црнојевића земља[2]

Тако дакле ни на измаку 15. в. не бјеше сва Бока од Херцегновог до Спича под влашћу Млетака, јер, као што казах, како је онај простор од Грбља до Будве био под влашћу зетских, а позније црногорских владалаца нешто до измака 15., а нешто до краја 17. в.;[3] тако су: Рисан, Херцегнови, Кривошије и између њих вас простор до мора били под влашћу травунских или херцеговачких владалаца, док нијесу турци 1484. г. освојили Требиње, Рисан и Херцегнови. Па су тек доцније и те двије српске вароши потпале под млетачку власт: Рисан 1649, а Херцегнови 1687. г. и то, по што су Млечићи помоћу мјеснијех и навластито црногорских Срба истјерали турке из Боке.[4]

---

[1] Вид. Il Regno degli Slavi p. 288. Orbini. Српски споменици стр. 78, 85 и 87. Историја Црне-Горе Милаковића стр, 28. Laugier t. V. p. 94. — 95. Ami Boué La Turquie d' Europe Paris 1840. t. IV. p. 416.

[2] Вид. Крисов. Црнојевића на Цетињу. Истор. Црне-горе Милутиновића. Arkiv. za pov. jugosl. knj. II. raz. II. Загреб.

[3] Вид. Гласник XIV. стр. 174. — 177. Тестаменат Ђурђа Црнојевића у Arkivu za pov. jugosl. knj, II. raz. II. Истор. Црне-горе Милаковића стр. 55.

[4] Вид. Laugier. t. XII. p. 157—158. Истор. Црне-горе Милутиновића стр. 26. Razgovor ugodni nar. Slov. Млеци 1801. г. A Kačić стр. 237. Истор. Црне-горе Милаков. стр. 100.

И на источно-јужној страни зетске су границе погрешно обиљежене до 15. в., како у Милаковићевој историји, тако и у шематизму, јер тога времена нијесу биле — ријеком Бојаном, него иза Скадра на југ ријеком Дримом до мора стално, а за неко вријеме и преко Дрима; те тако Бојана бјеше доста дубоко унутра зетске државе, као што мало прије казах, код граница Боке на југу.

Имамо аутентичнијех доказа, да су Балшићи независно владали Зетом у опсегу поменутијех граница, док се год није утрнула та зетска династија 1421. г.[1] Послије Балшића владао је њом три године (од 1421—1425. г.) деспот Стефан Лазаревић нашљедник по сестри Балше Балшића потоњега те куће;[2] а године 1425. уступити је својему сестрићу Ђурђу Бранковићу, који је њом такође владао, прем да бурно до 1427. г.[3]

Те године умре деспот Стефан, бездјетан, замијенивши га Ђурађ Бранковић, којега је још 1425. г. у договору са српским великашима прогласио својијем нашљедником. Тако Ђурађ почне владати Србијом 1427. г. Али га Зећани нехтједну признати за свога владаоца по свој прилици за то, што је по косовском уговору морао бити турски васал,

---

[1] Вид. Il Regno degli Slavi — Orbini стр. 286—293. Српски споменици у Биограду стр. 78—87. Laugier t. V. — Ђурађ Страшимировић Балшић у једној повељи, којом утврђује дубровачкој републици слободу трговине на његовој земљи и да плаћају царину онако, како је од старине било, потписан је овако: „Азь вь Христа Бога бльговѣрни и самодрьжавни господинь Гюргь всеи Зетскои и Поморскои земли.“ — Српски споменици стр. 88—89. — Ami Boué. La Turquie d' Europe Paris 1840. г.

[2] Истор. Црне-горе Милаковића стр. 45. Истор. српскога народа — Мајкова стр. 102.

[3] Истор. Црне-горе Милаковића стр. 46. Моје биљешке још нештампане.

и, што је име „Бранковић“ онда као и сада мрско српском народу.[1]

Овдје истиче питање само по себи, за што су Зећани признали деспота Стефана за својега владаоца, ма и за кратко вријеме, такође турскога васала, а Бранковића не признају?

Кад се помисли, да је отац Сатефанов, кнез Лазар погинуо на Косову, бранећи српску независност, а отац Ђурђев Вук Бранковић у најодсуднијем часу издао српство такође на Косову, онда је на то питање јасан одговор.[2] Поред тога Кнез је Лазар по појмовима нашега народа у опће онда па и сада свет; а Вук је Бранковић проклет. Тако је и деспот Стефан побожан, добросрдан и мудар; а Ђурађ је издајник и грабљивац; јер народна свијест не заборавља оно, што је и он ишао с турском војском на Србију и својега ујака Стефана, и што му је жена туђинка, која мрзи и тиранише српски народ, грабећи му нештедимице благо, и износећи га изван Србије.[3]

С тога је његовј жени остало и до данашњега дана име у нашему народу: „проклета Јерина.“[4]

---

[1] Истор. Црне-горе Милаковића стр. 48. — Annali di Raguza. Ту вели Лукарић између осталога ово: „Стефан деспот српски преда Зету својему сестрићу Ђурђу сину Вука Бранковића, али народ, избјегавајући власт његову над собом с тога, што му је отац био изданица, смисли довести из Пуље Стефана Црнојевића“ и т. д.

[2] Вид. Orbini, Lucari, Dufresne. Истор. Цр. горе Милаковића Истор. српскога народа Мајкова, Српско-далмат. Магазин 1829. г. Српске народ. пјес. о боју на Косову и т. д.

[3] Само је у Дубровнику дао на оставу у сребру и злату и другим драгоцијеностима онога времена до 200.000 дук. Српски споменици стр. 227—231.

[4] „Зло чинила Ђурђева Јерина,
„Зло чинила, горе дочекала“... (Српске народ. пјес.)

Па није чуда, што га народ у Зети не прима за својега владаоца, из које је властела и за вријеме Немањића свагда била мјеродавна за српске државне послове.[1]

Јасно је дакле, за што Зећани нијесу хтјели, да признаду Бранковића; али се не зна чисто, у колико су били задовољни и са деспотом Стефаном, по чем су у оном по српски народ мучном времену, кад је он наслиједио Зету, били непрестано у крвавом рату с Млечићима, бранећи своје приморске градове и земљу од њихове грамжљиве отмице[2]; те није било доколице, да се очитује народно право расположење према њему. А, кад је предао Зету под Бранковићеву власт, већ бјеше учињен мир с Млечићима, и одмах се је опазило народно нерасположење, почевши Зећани радити, да прогласе својега земљака Црнојевића за зетскога владаоца, као што ће се то сада видјети из ова неколика ретка.

Зета се је са свијем одвојила од српске заједнице, као што је познато, одмах послије трагичне смрти цара Уроша, прогласивши Балшиће своје земљаке и Немањиће сроднике по танкој крви за своју династију, који су независно њом владали у пуном смислу те ријечи, бранећи је час од турске, час од млетачке поплаве од 1367—1421 г.[3]

Србину је и овдје појамно, за што су се Зећани одвојили, нехтјевши признати за владаоца најприје онога, који је оскврњио своје руке царском крвљу;[4] а послије онога, чији је отац издао српство на Косову.

---

[1] Вид. Истор. Српскога народа Мајкова страна 106.

[2] Вид. Истор. Црне-горе Милаковића стр. 45—46. Laugier t. V. Orbini.

[3] Вид. Српске Спом. стр. 48—49. Orbini стр. 286—293. Ami Boué. La Turquie d'Europa Paris 1840. Истор. Срп. народа Мајкова стр. 96. Истор. Црне-горе Милаковића и Милутиновића.

[4] Вид. Живот цара Уроша од Руварца Гласник XX, страна 219. — Симо Милутиновић у историји Црне-горе вели на

Једно зло повуче за собом друго. Злочинство Вукашиново у Неродимљу ускорило је српску државну поцијепаност и распад; [1] а Вуково издајство на Косову [2] помогло је оковати српски народ у окове турскога ропства, у којему још и данас чаме три дијела.

Како су Зећани били незадовољни с Бранковићем, тако почну радити, да га прогнају, пославши своје повјеренике Стефану Црнојевићу зетском властелину и Балшића сродинку у Италију, гдје је тада боравио, да га позову у Зету за владаоца.[3] Црнојевић прими тај позив, довезавши се с њима заједно у зетско приморје на једном дубровачком броду 1426 г.[4]

Поред оваког стања и народнога расположења у Зети наравно Бранковић није могао за дуго тамо остати. Међу тијем смрт деспота Стефана прекине запетост између Бранковића и Зећана, који изврше смишљени план без цигле капи крви.

Чим се Бранковић врати из Зете у Србију 1427 год. да заузме деспотски пријесто, Зећани прогласе Црнојевића за својега владаоца, који је до смрти јуначки бранио зет-

---

1. стр. ово: „нехотећи (Зећани) признати цароубијцу Вукашина Мрњачевића за својега господара, остадоше под владањем својијех кнезова од Балшића.

[1] Истор. срп. нар, Мајкова стр. 88,

[2] Вид. Orbini. Dufresne. Вуково издајство на Косову тврде готово сви историци српски и хрватски. Његуш вели у Горском Вијенцу на 9 стр.:

„Бранковићу, погано кољено!
„Тако ли се служи отачаству? —
„Тако ли се цијени поштење? —

[3] Вид. Истор. Црне-горе Милаковића стр. 47. — Orbini стр. 205—296.

[4] Вид. Истор. Црне-горе Милаковића стр. 48. Истор. срп. народа Мајкова стр. 104.

ску кнежевину од турске и млетачке навале, имавши у сусједству и савезу с арбанашке стране витеза Кастриота, а с херцеговачке Косачу и Павловића.

Прем да је с ова два имао и међусобнијех задјевица.

Према овом, мислим, да се не може одржати ни оно тврђење г. Мијатовића у његовој занимљивој историјској студији о Ђурђу Бранковићу, да су границе деспотове државе биле на југу: Бар и Будва на Јадранском мору.[1]

Поред тога имало би се још што шта приговорити овој интересантној студији са исторично-критичне стране (колико је барем до сада наштампана) при свем том, што својом китношћу очарава читаоца. Навластито пишчеве дедукције о политичкој мудрости и државничкој увиђавности оба српска деспота Стефана и Ђурђа јако подлеже критици; јер њихова дјела не показују, да су били на висини онога мучнога времена по њих и по српски народ у опће; нити су засвједочили величину државничког духа, који ствара и учвршћује државну зграду. Али ћемо то оставити, док студија буде довршена, која на сваки начин заслужује, да се нарочито, а не мимогред претресе и оцијени.

Међу тијем додаћу још то, да се је поуздано могло очекивати од њезина писца, који је до сада засвједочио темељно проучавање наше народње историје (навластито студијама о српској средњевјечној трговини), да у студији, о којој је овдје ријеч, поклони и одље пажње независности зетске кнежевине, која игра веома важну улогу у свијем епохама српске историје.

Да писац није спомињао зетску кнежевину у тој студији, и да је није онако нехатно стрпао у ред васалнијех покрајина, не би ни ова опазка имала овдје мјеста.

Ја не могу другојачије мислити, него, да је то писац

---

[1] Вид. Отаџбину за Април 1875. стр. 525.

не хотично учинио, забавивши се истраживањем уговора између Жигмунда краља угарскога и Стефана деспота српскога, по којему би Србија била, ништа мања, него угарска васалница![1]

Па поред такога наказнога уговора (ако је истинит? јер само знаду за њ Енгел и мацарски писци), и поред оне крајне слабости, коју је деспот Стефан јавно пред султаном очитовао, како је мислио, да се од Турске одвоји и Угарској придружи, кајући се за то, и стављајући свој живот у његове руке;[2] а да и не спомињем оно, што је сатирао цвијет српских јунака за султански пријесто и онда, кад је судбина турске царевине у Јеврони и турских султана његовијех сестрића била у његовијем рукама, и кад је могао све то окренути у корист српске државе и њезине самосталности; и поред онога, што Ђурађ Бранковић иде са султаном Мусом и турском војском на Србију и својега ујака деспота Стефана, и, што износи силно благо изван Србије, спремајући се, да је остави онда, кад је и стијешњена и ослабљена, и кад јој је до прста догорјело; па поред свега тога и још многих других слабости мучно ће се одржати оне ружичне боје, којима их слика г. Мијатовић, и једва, да не потамни и она њихова политичка мудрост и патриотизам, коју им писац придаје.

III

Владичанске катедре, које је св. Сава основао: зетска, захумска, будимљиска и дабарска.

Наши домаћи писци, који су се бавили, и који се баве истраживањем и писањем чланака о српској црквеној историји нијесу сложни о мјестима тијех катедара, које је св.

[1] Вид. Отацбину за Фебруар 1875 г. стр. 187—188.
[2] bid. стр. 182.

Сава основао, и које се спомињу у српским љетописима.[1] Наши неки писци, може се рећи, непознавајући српску средњевјековну ђеографију и тадашњу политичну подјелу српских земаља и покрајина, замрсише и хаос начинише у појмовима и одредбама мјеста тијех катедара.

То ме је и потакло, да по биљешкама, које прикупљам за допуну наше народње историје покушам учинити неколике исправке.

Између свијех, који су о тијем катедрама до сада писали, најпоузданије је оно, што владика Петрановић у кратко спомену само о зетској и захумској катедри у својему шематизму.[2]

Ну, и то опет није без неких празнина, навластито о захумској катедри.

Преосвећени писац овако вели у поменутом чланку:

„Столица епископу зетском по установи првога основатеља њеног бијаше с почетка, па кроз дуже времена у знаменитом манастиру св. Архистратига Михаила у которском заливу на острву Превлаци на дно грбаљског поља...“

Ово је тврђење подкријепио писац таким историјским фактима, да не подлежи ни каквој сумњи.

Само би се могло додати то, да је та катедра пренесена с Превлаке на острво Врањину у скадарском блату у манастир св. Николе између 1367 и 1380 г.; по чем се зна из једне крисовуље Балше Ђурђевића Балшића од 1367 год. да је на Превлаци тада био зетски митрополит Арсеније.[3] А поуздано се зна, да је на Врањини остала до 1482, а не 1485 г., као што се тврди у том чланку. Не стоји ни то, да је одмах пренесена на Цетиње, него с пријеласком Ивана Црнојевића из Жабљака пренесена је нај-

[1] Вид. Pamatky Dřev. Pisem. Jihosl. J. П. Шафарика стр. 59.
[2] Вид. Шематизам бокијељске и дубровачке епархије за г. 1874
[3] Вид. Гласник XXVII стр. 190—191.

прије на Ободу садашњу ријечку нахију у манастир св. Николе, врањински метох, и по том до двије год. 1484. на Цетиње, гдје је и данас.[1]

Професор С. Никетић, који у наше доба истражује и пише историју српске цркве, којега се чланци о том находе у Гласнику XXVII, „Православљу“ и „Сиону“, до сада није ништа ново на том пољу показао, што се није знало. Шта више, поред многих гријешака и празнина у тијем његовијем чланцима, очигледно сам себи противорјечи и о мјесту зетске катедре.

Тако, побрајајући јепискупије, које је св. Сава основао, у Гласнику XXVII стр. 108. вели: 2 епархија диоклејска, код цркве архистратига Михаила“; . . . и на 110 . . . . „ово ревносно старање св. Саве о зетској катедри није било безплодно: 1252 г. старањем „епископа вся зетскои области кѵрь Неофита, воспоминяющаго все недостающеє из св. писателеи вь св. цркви архангела Михаила на мѣстѣ Иловицѣ [2] написан је српски монокaнон. . . .

Овако је писао Никетић у споменутом Гласнику 1870 г. о зетској катедри и то ријечима ученога Руса Григоровића. А у 2 бр. „Сиона“ стр. 24. за год. 1874., пишући о истијем катедрама, које је св. Сава основао, заборавив оно, што је о њима прије писао, вели: „2 спискупија диоклејска или зетска. Ова епархија, којој је припадала и данашња Црна-гора, имала је своју столицу у Врањини манастиру, код цркве св. Михаила“ (sic). И, што је још за чудо, на истом листу под примјетбом наводи са свијем поуздане доказе, да је била на острву Превлаци у Боци.

Чудновата логика!

---

[1] Вид. Истор. Црне-горе Милаковића стр. 69. — Мој чланак „Врањина у Зети и Крисовуље на Цетињу“ у Гласнику XXVII, и моју расправу „Црна гора“ 1874 г.

[2] Вид. Путеш. Григор. стр. 182—183.

Управ оно, што је под примјетбом требало би, да је у главноме тексту, и тако би било исправно.

Никетић је то своје ново и са свијем погрјешно тврђење у неколико наслонио, како се види из цитата на једном мојему чланку „Врањина у Зети“ у Гласнику XXVII; те је и то један разлог више, да ове врсте напишем и кажем, да је професор Никетић с мало више пажње прочитао тај мој чланак, да то не би у њему нашао; по чем је тамо казано, да је у Врањини била српска зетска митрополија, али не с почетка, кад ју је основао св. Сава. Тако не би нашао ни цркве св. Михаила мјесто св. Николе ни на Врањини ни у том мојему чланку, коју спомиње Никетић.

Да је катедру зетске јепархије установио св. Сава на Превлаци у манастиру св. арханђела Михаила, то се у тврдо зна из наших домаћих љетописа и других писаца.[1] Али се до данас не зна тачно, које је године пренесена на острво Врањину; него се од прилике мисли, да је то могло бити с почетком владавине Балшића у Зети, и то од 1367—1380 г., као што је већ споменуто.

Ту би се могло поред Никетића, замјерити и уредништву „Сиона“, што је пропустило без исправке или барем опаске, таку очигледну гријешку.

Професор Никетић такође погрјешно тврди и за будимљиску катедру у Гласнику XXVII, стр. 108 и у „Сиону“ бр. 3. за годину 1874., да је била у некакву „Будину селу на Морачи више Спужа.“[2]

---

[1] Вид. Pamatky... П. J. Шафарика стр. 59. — Путеш, Григорев. стр. 182—183. Monumenta spectantia historiam Slavorum merudionalium vol. I. p. 239—240. Загреб 1868 год. — Истор. Црне горе владике Василија Петровића Москва 1754. г. — Истор. Црне горе С. Милутиновића стр. 12. — Српско-далмат. Магазин за год. 1849. и 1850 стр. 45 и 41—50. Краткій Очеркъ истор. стр. 601 и т д, Голубинс.

[2] Вид. Гласник XXVII. Истор. развитак српске цркве Никетића стр. 108.

Такога села, колико се до сад зна, нема „на Морачи више Спужа;“ па наравно, да ту није могла бити ни владичанска катедра.

Овака се иста гријешка находи за будимљиску катедру и у руском црквеном журналу „Обозрѣніе“ за Март 1870 г, у расправи о српској цркви професора Јована Пичете, одкуда је и прешла у Никетићеве чланке.[1]

За чудо је, како професор Никетић збуњено и недошљедно пише и о тој, као и о зетској катедри.

Мало прије казах, шта вели о њој у Гласнику XXVII, а позније до 4 г. опст вели у „Сиону“ број 3. стр. 41. за год. 1874. о истој катедри ово: „4. епархија будимска, мјесто будимљиска. Будимље, — на Морачи више Спужа, по коме се и сва епархија звала, сад је село са развалинама старе вароши. Катедра је била у манастиру Ђурђеви Ступови у Васојевићима!“

Ово је права збрка.

Будино село на Морачи више Спужа и Ђурђеви Ступови у Васојевићима; то је једно и исто код Никетића!

Ја сам већ споменуо у овом чланку, како се неки наши писци мало осврћу на стару ђеографију српских земаља, иначе би и Никетић знао, да је Будимље стари српски град у данашњим Васојевићима, гдје су сједјели жупани прије Немање, а и за његова времена, сједио је у њему његов старији брат Првослав, који је сазидао манастир Ђурђеве Стубове у растојању од града ¼ сах., гдје је св. Сава основао јепископију.[2] А то је далеко од Спужа и Мораче два дана.

И за ово је писац могао наћи потврде у нашим љето-

---

[1] Вид. Правесл. Обозрѣніе за Март-Москва 1870. г‘

[2] Вид. Гласник XI. стр. 145. Прьвославь съзида црьковь у Бyдимли светаго Геѡргіа ѡть двaa стльпа“. — Истор. срп. нар. Мајкова стр. 8. — Гласник V. стр. 37. Српско-Далмат. Магазин за г. 1866. стр. 182—183. Истор. Очеркъ... Голубинскога стр. 467.

писима и другим историјским изворима, као што се види из навода на овом мјесту. На пошљетку могао је видјети и у једном мом чланку у Српско-далматинском Магазину за год. 1866., гдје сам, објављујући морачку крмчију, у кратко споменуо о Ђурђевим ступовима, Будимљу и будимљиској катедри.

Сад је на реду захумска катедра, о којој такође има доста несугласнице међу нашим старијим и млађим писцима, а и неким руским, који су о том писали.

Има их, који мисле, да та катедра није ни била у Стону; неки опет, бркајући појам о Захумљу и Херцеговини, начинише читав хаос о мјесту те катедре.

Таки се хаос находи и у црквеној историји, која је штампана у Биограду 1856 г. и одређена за богословију. На њезиној 111 стр. стоји: „Столице српских архијереја биле су: 1. у Захолмији (Ерцеговини); 2. у Стону (приморју)“ и т. д.

Ово најбоље свједочи, колико је њезину писцу позната историја и топографија српских земаља. Он узимље Захумље за Херцеговину, а Стон, као најглавнији у Захумљу, ставља изван њега.

Професор Никетић ријечима Голубинскога доводи Стон чак у питање и сумњу, да се не би која друга варош могла разумјети под тијем именом, и на пошљетку тврди опет ријечима Голубинскога и троношкога љетописца у 2. броју „Сиона“ за год. 1874.)[1] у пркос толиким историјским фактима, да је захумска катедра била под гором Заломом у невесинској нахији (sic) и т. д.

Ја не могу, да појмим, како је професор Голубински, као озбиљан писац, могао онако „баснословно“ написати о

[1] Вид. Краткій Очеркъ исторіи православныхъ церквей.... стр. 582—583. Голубинского.

захумској катедри у својој црквеној историји стр. 582—583, које је Никетић готово од ријечи до ријечи преписао, и с његовијем гријешкама у „Сиону“ штампао!)[1]

По том није чуда, што се у Никетићевијем чланцима о српској цркви находе многе супротности, недошљедности и очигледне гријешке; јер се из до сада реченога види, да он узима без свакога критеријума за поуздану готовину све, што се појави у богатој руској литератури о нашој српској цркви.

Да видимо, шта вели владика Петрановић у шематизму о тој катедри.

„Што се тиче другога мањега дијела садашње Боке которске к сјеверозападу, он је у црквенијем стварима, као саставан дио Захумља зависио од владика захумских, који су у почетку по установи св. Савве сједили у Стону у ондашњем Богородичном манастиру (а s Maria del piano вели Лукари, у Annali di Radisa lib. II, p. 54—55): пошто краљ Стефан Урош дечански г. 1333 уступи Стон и Рат Дубровчанима уз годишњи данак, те ови погазивши задану и заклетвом потврђену ријеч, да ће тамошње православне цркве и свештенство и на даље уздржати[2]), мораде уз калуђере и епископ из Стона селити, пребивајући од онда он и прејмници му у унутрашњости Захумља (sic) у разнијем мјестима и манастирима, а у задње време (свршетком XVII вијека) највишу у м. Тврдошу близу Требиња.“

Из овога се види, да је владика Петрановић пажљиво проучио изворе о захумској катедри, јер све, што о њој говори до пријеноса из Стона у Херцеговину, основано је на историјским фактима. И ја не бих имао ништа овдје да додам, да је преосвећени писац казао, кад је из Стона

---

[1] Види „Сион“ бр. 2. стр. 22—22 за год. 1874.

[2] Вид. Monumenta Serbica p, 108.

пренесена, да је одмах смјештена у манастир Тврдош код Требиња, у којему је била до краја 17. в.

Које је године пренесена из Стона у Тврдош до сада се још тачно не зна.

У једној оригиналној читуљи требинских митрополита, која се находи у манастиру Дужима, а донесена је из Тврдоша, на првом је листу записан Висарион митрополит требињски, па за њим читав нйз у све 25 митрополита, у којему су реду и они, што су по срушењу Тврдоша били у манастиру Дужима, и један у Мостару прије доласка фанариота[1]); јер су у тој тврдошкој читуљи редом уписивани.

Висарион се митрополит требињски спомиње год. 1596, а Силивестар 1602. г.[2]

Ако је овај Висарион био први тврдошки митрополит, онда би се могло мислити, да је владичанска катедра пренесена из Стона у Тврдош у другој половини 16. в.

Али је то сумњиво.

У Тврдошу је била, као што рекох, до самога краја 17. в. и потоњега рата на оном крају међу Млечићима и турцима.

Турци, које су Млечићи помоћу Срба истјерали из Боке, населе се у Требињу, гдје су неки имали своје земље, док су још били у Рисну и Херцегновом; а они, који нијесу имали — отму земље од Срба за накнаду 'онијех, које су у Боци изгубили.

Млечићи их не оставе на миру ни у Требињу, него по наредби дужда Ивана Корнера 1693. г., ударе на њих, да их даље отјерају.

[1] Вид. Мој чланак о Тврдошу и Дужима у „Записк. географ. общ.“, или у „Зборнику“ Гиљфердингову Петроград 1840 год.

[2] Вид. Slavische bibliot. Миклошића и Фидлёра II стр. 292. — Српско-далмат. Магазин за год. 1839 стр. 134.

Уз Млечиће пристане и тврдошки митрополит Саватије Љубибратић с народом требињске нахије, и бој се отпочне; али тада срећа послужи турке, те устукну млетачку војску у границе млетачке државе. С њима је наравно морао отићи и владика Саватије с тврдошким калуђерима у Херцегнови, гдје им споменути дужд дâ један турски чардак, у који се смјесте на измаку 17. в. [1]). Тада калуђери тврдошки оснују манастир Савину близу једне мале и старинске цркве св. Саве поред мора на најлепшем мјесту у херцегновској околици, гдје се калуђери смјесте. А владика сазида себи малу резиденцију на Топлој код цркве св. Николе помоћу, коју му је одредио Корнер дуж млетачки за услуге учињене млетачкој републици.[2])

И тада је опст неколико српских породица пребјегло из требињске нахије у Боку и Далмацију, настанивши се неке у херцегновској околици, а неке око Имоцкога у неретванској околини.

Стари калуђери, који нијесу могли бјежати, пријеђу у садашњи манастир Дужи, тврдошки филијал, који је у растајању од Требиња 1 сах. на запад к Дубровнику у требињској Шуми[3]). Мало позније врате се неколика калуђера у Дужи од онијих из Савине, по чем су се та два манастира сматрала као један.[4])

Тврдош тада буде срушен, који је и данас у развалинама, а манастир се Дужи подигне, одржавши готово све земље и винограде тврдошке.

[1] Вид. Српско-далмат. Магазин за год. 1852—1853. страна 115—117. Опис манастира Савине Петрановићев.

[2] Вид. Српско-далмат. Магазин за год. 1854—1859. страна 157—159.

[3] Стара записка у дужком општаку.

[4] Вид. Српско-далмат. Магазин за год, 1854—1859. страна 116. И дужке записке.

Српски пећски патријарх опет подигне митрополитску катедру за Херцеговину у Дужима мјесто Тврдоша, гдје находимо првога владику Нектарија Зотовића.[1]) И тако је катедра херцеговачке јепархија била у манастиру Дужима од 1707—1777. г. Те је године преминуо у Дужима потоњи српски владика Стефан Мркоњић, и први грчки владика Антим дошао у Херцеговину, настанив се у Мостару, гдје је од тада катедра херцеговачке јепархије, коју запремају фанариоти од 1777 г. до данас.[2])

Херцеговина се је и у црквеном, као и у политичком погледу јуначки бранила од турака и фанариота, док је најпослије изнемогла и клонула. Но херцеговачки најновији устанци за народну слободу свједоче, да у њој још није изумрьо српски дух и народни понос.

Видјели смо. како је онај дио Боке од Херцегновога до Пераста био под црквеном јурисдикцијом захумских владика, али позније налазимо од 1753 г. да је тај дио имао засебнога владику с придјевом: намјесник пећскога патријарха.[3])

Та се је диоба догодила, по што је захумска катедра пренесена из Стона у Тврдош. Ну, прави узроци томе до сада још нијесу познати. Могло би се само нагађати, да је ту диобу изазвала потреба ондашње политичке ситуације и честијех ратова између Турске и млетачке републике.

[1] Вид. зап. у дужком оппттаку. — Сношеній съ Востокомъ Муравьева ч. V. стр. 47.

[2] Ради чистине питања, ваља ми споменути, да је владика Аксентије Паликућа (дужки јеромонах) први сједио у Мостару мјесто Дужи од 1751—1763 г. А његов насљедник такође дужки јеромонах, владика Мркоњић није хтио да остави Дужи, као што је већ споменуто, да је ту и умрьо. Вид. Зборник Гиљф. стр. 664. — Српско-далмат. Магазин за год. 1849. стр. 166.

[3] Вид. Српско-далмат. Магазин за год. 1854—1959 стр. 159.

Ти су патријаршки намјесници сједили код Херцегновога.

Потоњи владика тога дијела Боке био је Стефан Љубибратић, који је оставио Савину у половини 18 в. и отишао у Далмацију, гдје од језуитских интрига није могао на миру бити, нити у њој за дуго остати. С тога пријеђе у Хрватску, потврдивши га тадашњи карловачки митрополит за владику у Костајници.[1]) А тада и тај дио Боке потпане под црквену јурисдикцију црногорских митрополита, као што је и онај од Грбља до Арбаније био под њом по оном уговору, који је већ споменут између владике Данила Његуша и дужда млетачкога Корнера 1718 г.)[2]

Тако је трајало до 1807 г. А тада, заузевши француска војска Боку, као и читаву Далмацију, ђенерал Мармон (Marmont) истисне црквенију јурисдикцију црногорских владика, и Бока потпане под црквену власт задарскога владике.[3])

Године 1870. Бокијељи добију засебну јепархију с владичанском катедром у Котору.[4])

Кад писац наше црквене историје наиђе у својијем истраживањима на владичанску катедру и у Савини код Херцегновога, би ће му по овој краткој биљешци појамно, кад је и како постала.

Сада, да се дотакнемо и дабарске владичанске катедре, коју је св. Сава основао, и о којој су, т. ј. мјесту, гдје је основана, такође наши црквени писци несагласни, нити су њезино првобитно мјесто одредили с поузданијем доказима.

---

[1] Вид. Шематизам бокијељ. и дубров. јепархије 1874. Моје биљешке....

[2] Вид. Истор. Црне-горе Милаковића стр. 129. — Три ориг. декрета Корнерева на Цетињу.

[3] Вид. Шематизам бокијиљ. и дубров. јепархије 1874 стр. 7.

[4] Ilid. стр. 8.

Многозаслужни др. Даничић мимогред рече у Рјечн. срп. старина, да не буде „Дьбрь“, у које му је св. Сава основао јепископију, у Херцеговини у Неретви.[1] Троношки љетописац, који је у опће доста непоуздан, изријеком вели, да је у вишеградској нахији.[2] Тако мисли и Голубински, којега Никетић копира.[3]

Премда има у Херцеговини у столачкој нахији један приједјел с неколико села, који се зове Дабар; али нема у њему остатака од каква манастира, нити се у народу приповиједа о њему, или о каквој владичанској катедри.

Тако се исто не зна ништа ни о оном „Дьбру“ у Неретви осим оно, што му је само име споменуто у једној листини у Срп. споменицима.[4]

Неретва и столачка нахија топографски су одмах до Захумља; те би и то био један јак разлог, да се сумња да је св. Сава основао двије јепископије у растојању само неколико сахата.

Што се тиче мишљења онијех, који кажу, да је та катедра била у вишеградској нахији такође нема наслона у нашим домаћим поузданијим љетописима и листинама, за коју се изријеком каже, да је основана: „вь Дьбрѣхь вь храмѣ св. Николы.[5]

Истина, находе се развалине старога града Добруна у вишеградској нахији на рјечици Рзави, којега је Гиљфердинг лијепо описао.[6] Али се у том опису не спомиње, да је ту била владичанска катедра.

---

[1] Вид. Рјечник срп. старина Др. Даничића свес. I. стр. 321.

[2] Вид. Гласник V стр, 37.

[3] Види Краткій Очеркъ Голубинскога — Сион бр. 2. стр. 25. за год. 1874.

[4] Вид. Српске спом. Пучића стр. 134.

[5] Вид. Pamétky Шафар. стр. 59.

[6] Ви. Гиљфер. Зборникъ, Боснія, Герцеговина и Старая Сербія стр. 108—112.

Гилфердинг спомиње само једну малу цркву у Добруну, која је поновљена 1822 г., и неслутећи, о каквој јепискупији. Он наводи и једну записку из те цркве, коју му је позније неко други исписао; јер у онај мах, кад је он био у Добруну, није могао имати стубе, да се припне и записку препише. С тога, вели, да не јамчи за њезину потпуну истинитост.

По тој биљежци цркву је градио Немања 1170. г., посветивши је Вазнесењу; док се напротив зна за дабарску јепископију, коју је св. Сава основао, као што мало прије рекох: „вь Дьбрѣхь вь храмѣ св. Николы“ [1]

Да је у том вишеградском Добруну била јепискупска катедра послије св. Саве и од Добруна не далеко у манастиру Кратову, гдје се и сада виде развалине манастира и града, [2] има о том неких трагова.

На то ћу се питање мало послије повратити.

А сада ћу покушати на основу историјских извора и листина, да покажем мјесто, гдје је заиста била „дьбрьска епискупия“, коју је св. Сава основао у манастиру св. Николе.

Из крисовуље дечанскога краља Стефана Уроша, од 1322. г.[3] јасно се види, да је била у Старој Србији у садашњој дибарској нахији, гдје се и данас виде зидине манастира св. Николе и јепископије „вь Дьбрѣ“ не далеко од разваљенога града истога имена. [4]

Да би било поузданије и очигледније ово, што рекох о мјесту катедре дабарске јепархије навешћу овдје нека мјеста из споменуте листине.

---

[1] Вид. Pamatky... Шафар. стр. 59. — Monumenta Serbica стр. 564.

[2] Вид. Кипертову карту јевропске Турске.

[3] Вид. Monumenta Serbica стр. 564—565.

[4] Вид. Кипертову карту јевропске Турске.

У њој између осталога вели краљ.... Станимирь Страхиinь.... Добрихна и Бане оу Соухогрьлѣ, кои бјехоу такожде ѵписани вь ѡтьчинѣ ми хрисовѵлѣ, и вьзехь и дахь светомѵ Николѣ ѥпи, скоупии Дьбрьскои, а за не дахь замѣноу светои богородици Градачаньскои у Полозѣ зодри цркьвѣ светаго Димитриꙗ....

Још ћу споменути нека мјеста ради бољега објашњења, која краљ спомиње, као границе те земље, коју је дао дабарској јепискунији... „По Липлꙗню и по Моравѣ и по Топольници, како ѥ било и ѡдь искони, и по Вранию, и по Славищоу, и по.... Злетовои и по Морозвиздоу....“

Готово су сва ова имена мјеста и до данес остала непромијењена, находећи се у Старој Србији у кичевској, скопљанској и дибарској нахији.

У прилог овом тврђењу навешћу још нешто из једне записке из путеш. Григоровићева, коју је нашао у Павлову манастиру у Атонској гори у једном јеванђељу српске редакције. [1]

....Сиѥ светоѥ евангеліе написа се и сврши се повелѣніемь преосвещ. господина архіеписк. всѣхь срьбскихь земль и поморьскихь кѵрь Данила, тогда владычествоующему на прѣстолѣ светаго светителꙗ кѵрь Савы прваго архіепискупа срьбскаго, вь дни богомь дарованаго и богом просвѣщенаго и прославлѥнаго превысокаго крала Оуроша третиꙗго господина всѣхь срьбскихь земль и поморских Далмацие, Травоуние, Захльмни, и Диоклитиѥ . . . . а сина своѥго богомь дарованаага Стефана нарече

[1] Вид. Путеш. Григор. стр. 18—22.

да ѥсть младыи по нѥмь краль, и посла ѥго на безбожные и поганые Бабоуны. Онь же шьдше сь помощію божіѥю сь многи вои створи побѣдоу на нихь.... И сіе светое и божественое ѥвангеліе написа се оу светихь апостолѣхь оу Пеки оу Ждрѣлоу повелѣніемь и благословеніемь прьвопрестольнаго и преосвещенаго господина и оучителꙗ всеѥ срьбские земли и поморьские кѵрь Данила... быти архіереа на престолѣкѵрь Савы. Сьврши же се и написа се сіе свето... ѥвангеліе вь ѥпископии срьбскаго Дьбра при всеосвещенномь и всечестнѣмь ѥпискоупѣ кѵрь Николѣ, иже многіе троуды и поты приѥ, зижде храмь падьшии светаго архіереа чудотворьца христова Николы... оть безбожныхь и бледивыхч проклетыхь Бабоунь. И ꙗ многогрѣшніи монахь Никола бивь игоумень светые лавры стоуденичьскиѥ исписахь сие светое ѥвангелиѥ вь лѣти ,ѕѡлѕ. индикта н҃ (6837—1329. г.)“

Из ове се записке јасно види, да су Бабуни или Богомили срушили „дьбрьскоу ѥпискоупию“ и манастир св. Николе, и да је за то млади Душан ишао на њих с војском, те их разбио и казнио, и да је манастир о јепископију опет поновио владика дабарски Никола.

Пријеђјел у дабарској, или како се данас зове дибарској нахији, у којему су Бабуни становали поред онијех у Македонији, и сада се зове: Богомили.[1] Те и то потврђује, да је тамо била дабарска јепискупија, коју је св. Сава основао.

Професор М. Милојевић, који је путовао по Старој Србији. и између осталога прегледао и зидине дабарскога манастира св. Николе и старе српске јепискупије у сада-

[1] Вид. Кипертову карту јевропске Турске.

шњој дибарској нахији, нашао је у цркви (која је још и сада узгор, али јој је свод гдје-гдје проваљен) један натпис, који се у нечему разликује од Григоровићеве записке. Али се и из њега види, како то, да је та катедра заиста била у садашњој дибарској нахији, тако и то, да су је Бабуни срушили, и да их је Душан још за живота свога оца растјерао и љуто казнио.

Ради јаче потврде навешћу овдје из тога натписа један одломак, дугујући за то захвалност г. Милојевићу.

Процѣтваше вь нась ѡ господѣ свещенодѣтельми блаженны и великы намь архиѥреи и слоуга христовь вь светыхь ѡтьць нашь Иаковь митрополить архіепископии прьваго... кѵрь Саввы вь храмѣ св. и вел. христова архіерея и чюдотвьрьца Николы вь дольнѣмь Дьбри, ѡснованы вь лѣть ҂ѕгл — прьвимь архиепископомь.... кѵрь савомь падьши и разсипанни поганими бледивимь и проклетимь безбожнымь ѥротикомь, рекьвши Бабоуни, не вѣровавшихь вь Спасѣ двоухь ѥстьствь...[1] многими труди и пот иприѥзижде и ѡбновлꙗꙗ... храмь митрополии светителꙗ кѵрь Савы вь дольнѣи Дьбрьнѣ....

Даље се набрајају мјеста по Македонији, у којима је Душан за живота својега оца истријебио Бабуне и т. д.

Послије оваких аутентичнијех доказа, мислим, де не може већ бити сумње о мјесту дабарске јепархије, коју је св. Сава основао.

Узгред ћу споменути још и то, да су турци у 16. в.

---

[1] Овдје нема имена владике, који је обновио дабарски манастир и јепископију. На зиду, с којега је натпис исписан, слова су на том мјесту изблијеђела тако, да се не могу прочитати по ријечима Милојевићевим.

срушили стари град „Дьбрь", и да је тада запустио и манастир св. Николе и јепискупска катедра, основавши мало даље нову варош и прозвавши је Дибра, у којој је од тада до данас и владичанска катедра.

На пошљетку да бацимо још један поглед на Добрун у вишеградској нахији.

Добрун, како се сада зове на рјечици Рзави у вишеградској нахији и Кратово о Староме влаху[1] били су у средњем вијеку градови или тврдиње, од којих се и сада виде зидине.[2] Код њих се виде такође зидине и од манастира. А у Добруну је црква поновљена, као што је већ споменуто 1822. г.[3]

По што су Турци освојили Босну, сруше та оба града, као што су и многе, који су им отпор давали, па су тада наравно и манастири код њих запустјели.

Има трагова (али до сада још нема за то поузданијех доказа) да је и у овом вишеградском Добруну била владичанска катедра, која је могла бити, по мојему мишљењу, основана послије смрти св. Саве, као што су још многе друге поред оно 8[4] основане, и да је обухватала сјевероисточни дио Босне и један дио Херцеговине, тако звану, дринску кнежину.

Па, по што су турци освојили Босну у другој половини 15, и Сарајево основали почетком 16. в., и по што је тада пропала богомилска хијерархија у Босни, могла је бити

---

[1] Ово Кратово у Староме влаху не треба узети за оно у Старој Србији.

[2] Вид. Кипертову карту јевропске Турске.

[3] Вид. Гилфердингов Зборникъ.

[4] До сада су домаћи историци и писци набрајали 12 јепискупија, које је св. Сава основао, а ја их не находим више од 8. — Остале су доцније основане. Ако буде живота, ја ћу и о том расправу написати.

пренесена владичанска катедра из вишеградскога Добруна у Сарајево, гдје је заиста находимо 1620. г.[1]

То мишљење у неколико потврђује и оно што су се сарајевски митрополити звали и потписивали: добро-босански, а који пут и кратовски. Да би то било појамније, ваља ми казати, да се мисли, кад су у Добруну становали митрополити, да су тада имали подручнога јепископа у манастиру Кратову у Староме влаху; те би се и из тога могло изводити, да је српска добро-кратовска катедра пренесена у Сарајево, гдје је и сада.

Ово остаје као хипотеза док се не пронађу и за то поуздани докази.

У старијем листинама 15, 16 и 17. в. находе се трагови, да је била владичанска катедра у манастиру Милешеву;[2] а на крају једнога пентикостара (србуље) у манастиру св. Тројице код Пјеваља забиљежено је, како је писан при патријарху пеќском Паисију и митрополиту петровском и полухерцеговачком Лонгину.[3]

Писац српске црквене историје у својему истраживању наќиќе трагова, да су у Херцеговини биле у 17. в. још двије владалачке катедре поред оне у Требињу: једна у Пиви манастиру; а друга у Оногошту, која је обухватала Дробњаке, Колашин, двије Мораче и Ровца; и неќе моќи избјеќи забуну при питању, како су, и за што постале толике владичанске катедре у малој Херцеговини.

Ја не знам, за сада казати о њима друго, него, да су постале неке 16, а неке 17. в., и да су биле ефемернога живота.

---

[1] Вид. Гласник XXXVIII. стр. 188.
[2] Вид. Срп. спом. Пучиќа. књ. 2. стр. 128.
[3] Тај је Петров манастир био у Бијелом-пољу на Лиму, на којему су турци начинили џамију у 17. в. Бијело је поље политички и административно припадало Херцеговини до 1851. г. а од тада је с Босном по новој политичкој и административној подјели.

Зна се, да је српски народ у 16., 17. и 18. в. најжешће гоњен и злостављен од потурица, и да му ништа друго није остајало за утјеху, до очинске вјере, манастира, гусала и народнога свештенства; па би се могло нагађати да су пећски народни патријарси умножавали српске владике у том цињу, да тога мучног времена сачувају народ у вјери.

Једну малу слику народнога мучења онога грознога времена навешћу овдје из биљешке 17. в., која се находи на крају једне србуље у цјеваљском манастиру.

.... „Агаренѣ велику бѣду твораху своимъ падаником: даны въземлюще на въсакъ денъ; и овіи одъ христіянъ свезаеми, иніи биеми, и иніи же пхаеми, иніи же бѣгаху въ туждіе страни, оставляюще домы и села. Увіи! какови позоръ бѣ видѣти: оста земля добрихъ пуста: людіи же и скотъ и плодовъ землъних. Въистину, мнозіи тогда живіи, ублажаху умршихь, таковіе бѣды немогуще трпѣти.“....[3]

Док се још више бриберу листине и биљешке по манастирима, црквама тога времена, и разнијем архивама и од по јединијех лица, онда ће се моћи и питање о тијем катедрама расправљати и на чисто извести.

[3] Из мојијех биљежака још нештампанијех.

МОРАВСКА КЛИСУРА
МЕЂУ ОВЧАРОМ И КАБЛАРОМ

СА ЈЕДНИМ ПЛАНОМ

—

написао

МИХ. НИК. ИЛИЋ

Кад навале топли летњи дани, кад по доловима и шумама затрепери загријани ваздух, — врло често повили жеља у здраву човеку да у прве слободне часове јурне кудгод у брда, да се надише свежа ваздуха и да се нагледа лепих погледа. Друг је у таким приликама што и брат. А ја сам у томе био особито сретан прошлога лета. Од дужега времена стајаше један мој добар пријатељ у врлетима овчарским, и једно он а друго и то да посетим ове усамљене стране, где још никад не бијах, у час обрнуло ме је тамо.

Кад се из питомога Чачка, под вече погледа к западу уз лепу Мораву, два сахата више затвора се поглед двама високим кликовима. Оба ова, врхасти Овчар с десне а зупчасти Каблар с леве стране, у модрој вечерњој светлости, стоје ка огромни ступови на вратима воденим, одакле се ваља Морава, највећа српска вода. Много сам слушао прича о овоме ждрелу, о огромноме стењу што затвара

водену бразду у уски склоп, о силноме шуштању воде, где се говор не чује од шума, о силним самим намастирима, о збеговима старим и о још сто других ствари, — доба дође да одем сам тамо те да очима својима видим сва чуда од прича.

Мој ме пријатељ чекаше у намастиру Сретењу. До тога намастира иде се пуна два сахата главним друмом ужичким, па онда сврће право ка Овчару, и хвата се винограда паковраћских. После $^3/_4$ сахата излази се лошим крчаником на Јелицу под сами Овчар, и још за 1 сахат од прилике, обишав овај врх са његове јужне и западне стране, јаком низбрдицом долази се у Сретење, највиши намастир у овим врлетима.

Кад човек погледа на место и околину овога намастира, мора се доста зачудити што ће он овде. Над њим самим издигле се грозне стене овчарског клика, према њему стоје голетне литице кабларске преко Мораве, а испод међу обојима, дубоко у јарузи промиче бесна вода — но од ње се ништа не види. За лепих дана летњих, овде и може бити што год лепога, што ми варошани обично зовемо, но кад се мало заоблачи, кад обузму густе магле све врхове, и кад се стану прегонити преко превија — онда је овде одвећ жалосно. А кад настане зима, кад снег и зимска студен и у долинама додија — живот је овде права мука. Ова је непријетност у толико силнија у колико ни пун сахат и по одавде, простире се лепа долина, пуна живота, која стоји у нај јачој супротности према овоме месту. Сретење је сувише само: намастир обичан, неколико ћелијца, један ред од одаја за млађе и оставу и једна кула 5—6^m висине — то је све. Нигде у около на пола сахата ван зида намастирскога, нема живе душе мирске. Па ипак имаде људи који овака места воле. Сретење је подигао један ћудовити калуђер, који је био владика, и особито је волео

стајати овде. Његова је душа налазила забаве у овоме стењу њему се допадала тишина. У кули својој прибавио је доста књига, које су калуђери писали и он је без сваке сумње читао.[1] А за овакав посао, једини је услов после смирене душе још тишина. У самоћи, коју нико (или ретко кад) није могао помутити, поникла је и држала се дуго школа нашег првог књижевног образовања у народу. Овај утицај намастира био је особито жив за времена наше самосталности, а у доба робовања, ова мирна места однеговала су многога борца за слободу и многога првиша у народу. Неприступни својим положајем намастири, нарочито ови овчарски и кабларски — били су склониште нејачи и чељади, док је мушкиње ишло на богазе и заводило душмане у планине. У оваким приликама, колико ли је грозно било кад је се каква чета тајно прикрала овим збеговима? И данас причају овде међ' овим странама место, где је мајка скакала с децом у воду, где је се момак са девојком утопио, где су у стењу димом погушени. Несрећни су ал и лепи листови ове историје, што је остала забележена на литицама овима. Ал је и красна била улога ових мирних и светих људи, којих се нужда народа тицала онда као своја, који су тјешили најслабије и који су ишли у бој напоредо са нај јуначнијима! —

Постанак овога намастира стоји у свези са једном значајном успоменом из наше историје страдања. Ту су негда можда још од 200 год. стајали остатци намастира и место је било пусто. У доба наше борбе са Турцима ове су стране биле још много непознатије и више пута бивали су овде збегови. Но последњи пут било је најгоре. У страни

---

[1] Некако фатално, у овоме је намастиру и данас један калуђер — мислиоц. Интелигентни игуман Венедик има доиста такву библиотеку од природних и природо-философских студија, да би се многи учевњак од заната могао њоме поносити.

под Овчаром па до Мораве био је збег скоро од половине Драгачева: но нађе се један Вук Бранковић (имена му не знају а и не треба) драгачевски, проказе турцима и они ударе те утру готово сав несрећни збег, које тим што су поубијали, што је од страха у воду поскакало и што су у ропство одвели. Но једном делу збега помогло је пожртвовање јунака. Неколико њих одважнијих људи, који се ту десише, стало је на пут турцима, и пошто им убише двојицу у страни на уској стази (према Преображењу), — остали вратише се. Срећан је био збег у шуми у Бањици у потоку изнад бања јер за њега Турци не дознадоше.

И са тога страдања поменути владика обнови старо име намастира Сретење.

Из Сретења нема ни пун сахат до на Овчар; дан је био чист и ми се одмах решисмо да изађемо горе. У толико је више овај пут био за мене драгоцен, што сам већ одавна знао да ћу оданде имати врло широк поглед, што ћу од један пут прегледати сву клисуру и што ћу овоме врху измерити анероидом висину. Овчар је мерио још Бује при своме путовању по Србији, али ми се кота његова учинила са свим погрешна.

Из намастира полази се за на брег јужно уз један дô преко ливада; после неколико минута пењања поглед већ измане изван литица кабларских, и угледа се део црногорскога среза ужичкога, а по најпре врх Субјел и после изворни предео Скрапежа. За четврт сахата приморита пењања излази се поред калуђерскога стана на превију под сами Овчар. Ова лепа раздељица има чудно име Корона.

На полачици 20—30^m изнад Короне данас бијаше високо изникао јечам, но са свога виднога положаја врло је веројетно да је ту негда каква кула била. Моме другу то особито у очи падаше. Са овога места види се велики део Драгачева, доста од ужичкога округа, ка граници, Руд-

ник, градић на Субјелу и оба градића таорска у врх Скрапежа. Овако је место таман и за поглед и за давање знакова — и није чудо што су римљани особито волели овака места; у брдским пределима као што је овај, ретко је где врхаста и згодна брда према околини, где није стајао какав стари градић. Но душаваља, ми на Корони не приметисмо никаквога старинскога зида.

Са овога лепога места, хвата се поред плота намастирскога уз крш овчарски. Гомиле снизатога камена вапнога — то је једини пут за горе; но још има и нешто кржљавога чечара и може се прилично обравно обавити, те се са југозападне стране излази преко голога крша на раван на врх брда. На тој равници имаде побијен древни крст, где се за лепих летњих дана искупља младеж те игра и весели се. Иначе врх није са свим голетан, но имаде кржљавих и по већих древета. На самоме врху видесмо некако мекше лиснато камење, а иначе целокупно је дебло од белога вапнога камена. Само је са северне и северозападне стране т. ј. са клисурске обрасао б҄ковом гором, па веле да по литицама имаде и борова, — иначе све три остале стране сама су прљуша и црвена почила врло жалосно изгледају. Са обрасле стране на северу, клик се управо до у Мораву спушта: ту је непролазна врлет, и причају о грдним жутим змијама са главом као две песнице; иначе од зверића имаде и срна. С других страна врх се спушта као у полицама (басамацима); источно на Паковраћу и зелене селске винограде, јужно на село Дучаловиће, на западној је страни горовити поток Бања, што од Марковичке механе и приточица у Дучаловићима од Овчара долази.

Тек кад се на врх измане, онда се види лепо прави положај ове планине. Онда се јасно може запазити како је то крајњи пупак великој размеђи са Јанкова камена, која двоји воде Иброве од Моравиних. Како се та греда не-

непрекидно пружа са границе ужичке, на Великој ливади више Вршбаја мало сврће од севернога правца на исток до Кома на Чемерноме, па обрће северо источно до испод Каоне, хвата се за релативно ниску превију и одатле обрће се западно свом Јелицом планином до на Овчар. Северо западна страна ове планине Јелице, пада у Бјелицу, највећу драгачевску реку, а северо источна спушта се на друм мсђу Чачком и Карановцем и с ње полазе многи поточићи, који готово напоредо у Мораву ускачу. Овчар са својом грдном релативном висином од 731 метра над Моравом стоји мсђу по највишим странама у свој Јелици, а пад му је Морави као што је више речено, готово као зид. Но овај непрекидни повијарац, као да је још ишао и даље одавде, јер да нису кабларске литице овде тако страшно водом пролокане и тим од Овчара одвојене — то би све била иста греда, која готово северно иде по међу Каменице и више ситнијих вода моравских, те долази до Гојне горе, Зајчице, Субјела у ужичкоме округу, па оданде и опет као мало залактив иде голим врлетима на Црни врх виш Скакаваца, на Плећ, Краљев сто, Маљен велики и мали и. т. д. Узгред нека је поменуто да се ова свеза врло лепо види са Овчара, и да је она у оној греди што у Београд улази.

Дебљина ове кршевите греде код Овчара, или управо дужина саме клисуре моравске износи до пет сахата а и више идући оним завојицама воденим. Гомиле стења и тврдих страна започев од Лорета виш' Јовићевића кућа у Табановићима с једне стране, и крајњега краја Сјекире код села Дљина од саставка Бјелице и Мораве, непрестано окољавају ову водену бразду, и високе стране као да се надмећу преко Мораве једна с другом. На левој страни Орлојевица на десној Сјекира, на оној Кијевчица и Каблар на овој Дебела гора пуна горе и овчарски клик. И твр-

дођа ждрела иде наизменце: у горњем делу од Овчара десна је страна тврђа и нераздвојитија: осем Бање воде, коју поменусмо више да од марковичке механе долази, — ниједан више поток не просеца овај врлетни зид у свој овој самој клисури; док с леве стране на тој дужини, осем некојих ситнијих јаружица испод Јеминске стијене, има јако врѐло у Јељен долу са Табановића озго из крша, има Папратинска ријека, па Тучковска и за њом Асанов поток — међа ужичка и рудничка. Од Овчара опет на ниже, десна је страна отворенија а лева тврђа, и тек у дно склопа с леве странеускаче мољенска вода Каменица а с десне мало више паковраћски мали поток.

И доиста јесте чудно, кад се са камене анте на врх Овчара погледа, како се ломи брза Морава кроз овај јад од препона. Завојице око намастира Јовања, које се из плана лепо виде, јесу урнек планинскога тока. „Морава је плаховита“ — па и опет морао је силан број векова проћи док је она са сгом својом снагом постигла да отвори колико толико удесније корита и да остави по коју лепу лучицу у Тучкову, што се онако дивно онде у тишку зелени. Па и опет то је корито толико извијено да се од Мораве види тек нешто око Благовјештења и Јовања — иначе сав остали ток у клисури ни с ове велике висине није у стању да се оком ухвати.

Дуго бих ја овде на овој каменој анти седио, пуштајући стење у Мораву, слушао тутњање од пада и гледао сав овај страховити ред од маса и сила, — да ме не подсети мој друг и позва да одемо на други крај ове висине. „Погледај овамо на овај рај“ рече ми и показа руком на изванредно лепу долину Моравину ка Чачку и Карановцу. „Гледај и помисли само шта би могло од овога предела бити, а шта је он данас!“ И доиста! Никад зар човек не може доћи на такве мисли о пределу и људима у њему,

као кад се испне на какву висину, с које од једном савлада даљине, и погледом саставља сва места у њему. Са овога клика, поглед се пушта на најдивнију долину на свету, и докле се оком може догледати тамо ка југо-истоку све из једна види се широк зелени појас од самих гајева и китњастих дрвета. Обе стране долине, која је три и по до четир сахата широка, Вујан и Котленик с једне и сва Јелица с друге стране — као да су само питоми степени, да поглед још живљим учине. У даљини бели се Чачак, а лепи друм Карановцу чисто се може оком обележити, како веруга кроз шумарке и зеленило. Бистра велика вода дере овим пољима, те призор чини још шаренијим још много интересниjим. Боже мој! На колико ли се мисли мора доћи, гледајући све ово!

Када свуда у около на брдима снег обели, овде у овој долини копнина цвета; па и опет човек овде то исто и тако исто ради на усевима, као и у најмртвијим брдима. Никога зар још нема да се што више користи овом питомином. У пределу где би свашта готово родити могло, човек је још и сада полу го!

Зелена дрвета, скупа и корисна, што су покрила стотине потока и страна — тек толико користи овоме човеку, колико да огрије душе. Толике красне речице што од Чачка до Карановца у Мораву ускачу — промичу пољима, али нема руке да их обрне и другаче на своју корист — осим да ујма доносу!

С границе наше нема више да прокуца звоно кириције босанскога — Босна је данас од нас веома далеко.

У нашим селима нема неговања свило-буба, нема неговања руже, нема ткања или такога чега од цене — данас је крпа туђа све заступила; у нас се само од дана до дана живи.

А ено га Чачак бели, кога песма тако лепо пева, колико је данас заостао! Као да не мари за успоменама, што

он стоји на истоме месту, на коме вредни римљани много срећније живише. По његовој околини наћиће се и данас још доста остатака од шарених ступова и плоча с гробова оних људи, — али као да је живим људима још једини понос гробље. Све је то узвик на посао, али посла нема. У чаршији чачанској једва се од воде брани; Морава је у неку руку терет њој самој. А колико ли је благословена ова вода! У Чачку би могла одјекивати песма посленика који коже чини, онога који студеничку и старовлашку вуну прерађује, оних — који чоху граде, онога ко свилу израђује, и радило би се стотину других послова, које данас толико плаћамо а које не умемо да урадимо. На место тога у Чачку данас стоје на пијаци кржљаве овце, као и онамо преко планине у маленој у ичкој Пожези.

По остатцима, који се на обадва та места и у Пожези и у Чачку наћи могу, — лако је закључити да су они некада у римско доба морале бити велике две етапе. На први поглед, кад се погледи на карту ових предела, може се одмах разумети сва њихова важност географска и топографска. Ови су услови били од најпресуднијих у време римско, кад се одређивало какво место за насеље или колонију. У наше доба, како још нису свестрано испитана наша места, још се није ни одредила њихова односна важност. Но може бити да ће се „старинска“ оцена и данас сложити са нашим посматрањима. Римљани освајајући културно ове земље, — ишли су из центра у два правца: морем и низ дунавску поречину. Дунаво им је било најважнији пут на северној страни, и идући одатле на југ — они су експлоатисали понајпре и по правилу све долине од већег значаја. У Шумадији наћи ће се више трагова њиховог овде бављења, из долине горње Мораве а поглавито Подриње пуно је њихових трагова.[1] Поседавши Дрину, њима је ваљало имати

[1] О овоме биће говора пространијега у „Опису ужич. округа.“

саобраћаја и сигурнога пута са Мораве. Тај је додир био у крај најзападније тачке Моравине: која је од Чачка до Пожеге образовала као крајњи бастијон широке долине. Оба ова места, положена: прво у плодној моравској долини, а друго на ушћу широке котлине састављене од многих вода: била су средишта власти и културнога рада. У то доба врло је веројетно да је било пута директнога из Мораве на Дрину преко Пожеге. Траг се овоме путу данас не може разазнати; но по природи земљишта и хорографскога склопа, могао бих мислити да је тај пут ишао из Чачка уз Мораву у Пожегу, и одатле продужио можда уза Скрапеж.[1] Но можда је се ишло на Ужице које је такође као и Каран на Лужници било несумњиво римско насеље. Тек туда преко тих крајева ишао је пређе главни саобраћај насеља на Дрини и Морави и насеља пут мора Јадранскога. Онда у то доба, бар још до скора памтило се, ишло се у Скадар на Васојевиће и преко Гробзезе у врх Лима слазило у Цем за скадарску долину. Тада је било без сумње и пута из Карановца уз Ибар, за који пут имаде несумњива доказа град Маглич.

Овик путова данас нема, но у њиховоме развићу, осетиће се животна снага коју данас остављени крајеви, могу изјавити. Струја са богатога приморскога појаса укратиће се и опет са током од Дрине и Мораве — и овај покрет биће кадар да донесе среће нашем народу. До тога пак времена, неми трагови римски, који данас вире из њива[2] биће изредна прекора нашем појасу и опомињаће га на посао.

Црне су биле мисли ове, и мило ми бијаше, кад се

[1] О могућности овога пута биће нарочитога говора у „Опису ужич. округа."

[2] У Пожези. Штета што се ове ствари на једну гомилу не скупе На једноме се у Пожези кава туче а други један стоји у блату.

сетих оне изреке Струвеове (у његовој Историји света): „Не држим да је земља долина беде, нити да је она израз божанскога савршенства. Наше данашње доба по свој прилици је боље у многоме од старога, — само ми је то једино за муку, што не стојимо на оној висини врлина, слободе (ја бих рекао и благостања) за које је човештво дорасло.“

Са овога места вратисмо се и опет на рудину код крста. Ово место, тек 4—5' више од места одакле Мораву посматрах — може се једино поносити, да се с њега свуда у около без сметње у једанпут гледа.[1] Одавде се тек може да оцени само, колико је Овчар важан у географскоме и тријангулаторноме односају Србије.

Докле се оком догледати може свуда у около, нарочито југозападу и југоистоку — једино се поглед на брдима зауставља. Овде са југа готово непрекидно могу се пратити све широке планине и просеци гранички од Црнога врха виш' Бинића, на Радуловац у врх Црне ријеке, Јанков камен, Голију, Ступску чесму, Јавор, Чемерницу. Под овим планинама готово напоредо полазе саставци Студенице, Моравице и Ношнице. Са равних и високих планина границе, поглед се баца на стеновити Мучањ виш' Катића, на дебелу стену Кукутницу у врх малога Ръзава и на сва врхаста и кршевита брда Ариљска до Малича, Остреша и Благаје; преко ових још даље, поглед се зауставља на Клекови и Плећи више Бијеле ријеке, разпознају се склопови великога Ръзава код Округлице и види се лепо дебло планинско код Бијеле главе, Јасенове и свом Муртеницом. Па се разпознаје почетак Златибора, како се Чигота за Муртеницу везала, виде се оба дебла Чиготина изнад Катушнице, и све ситније и ситније протегао се венац до над Чајтину (Градина), па на Подгорину, Груду,

[1] Ваљало би само посећи нешто мало древета што погледу сметају,

Камишину, Препелишта — које планине све дотле затварају источну страну Златибора. У сивој одећи још се догледају врхови од Јањча више Плоче и од Стоца виш' карауле Штуле, а Шарган где излази друм из Ужица за Мокру гору види се као у гомилицама; па и опет као нешто пење се венац на велику планину Збориште у врх Таре, која као да се дотакла до брда босанских, што се већ једва приметно у Осату виде. Одавде се поглед са свим обрће западу: ређају се косе од најближих над Пожегом, која се под Лоретом белуца, па даљих ка Трешњици на друму за Ужице, Забучје над Ужицом, Поникве код Буквића хана, Кадињача и у около на Јелову гору, Дрмановину изнад лепе котлине Сјече ријеке, па свом гредом, која је у села замакла на Маковишта до малога Повлена, више Таора. Велики Повлен не види се јер је за малим, али се види врхаста Гњила Присјека, Зарошка гора, подгорина малога Повлена, извор таорске ријеке и оба града у Таору; виде се у низини склопови Кладорубе, а преко њих горе врхасти дреновачки клик, који је везат за Букове, где иде друм Ужички за Ваљево. Голетни Козомор до Букова као да је ту, тако се лепо виде његове ивице, и камена анта у врх амфитеатра скакавачкога, и Црни врх до ње, од кога и опет започиње природа златиборске вегетације и стења, и све ближе северу, велика Плећ, а испод врхасти Субјел и дворхa Зајчица виш' Гојне горе. Краљев сто̂ домакао је до равнога Маљена у врх Тометина поља. Ријор, Сувобор, Рајац, Острвица и Ру́дник све се једно за друго нанизало и као да је веома близу. Ка истоку од Вујна види се дивно сав протегнути венац до Котленика и Карановца; а и преко овога венца брда Гледићска, Дулени а можда и Јуор у доњему Левчу.

Од великих брда на југу, са Црнога врха више Бинића, греда је нераздвојна и висока ка Бисер води, Црепуљнику:

виде се јасно кршеви Радучела више Студенице, док Чемерно блиско и високо не затвори ту десну страну Студенице и поглед се пружа гредом на Борову страну, до Каоне и свом Јелицом. Изнад Карановца нагомилале се гомиле Столова а преко њих извирује Студе́на и Савина Трпеза. Далеко на југоистоку у сивој магли трепери Јастребац изнад Рибарске бање. Још су ми говорили да се одавде каткад виде неке снежне горе на југу изнад наше границе (? Комови), и још нека врхаста планина севернијe од Јастрепца — Хртањ, — које ако би се обистинило, Овчар ће бити једна међу најређим тачкама у нашој отаџбини. Но и овако овај је клик на таком месту за Мораву, да се са њега једнога могу врло лако узети правци ²/₃ моравина тока: од Овчара до Јанкова камена — врѐла, и опет од њега па све готово до Сталаћа. Цена је дакле ове тачке за овај посао без сваке сумње изванредна. Нека се даду ослонци: Авала, Повлен, Овчар, Ком на Чемерноме, Хртањ и још две или три тачке у источној Србији, — па би ово 7—8 тачака било довољно да се за њих вежу триугли све данашње Србије и да се начини сигурна карта.

Ја сам имао са собом Хосардову ручну бусолу, и ево њоме некојих праваца са Овчара, које сам узео што могуће тачније.

Бусолин је круг 400°.

1. Са Овчара Моравин склоп под Јанковим каменом . . . . . 8° од југа зап.
2. „ „ вел. Острешц врх у ариљ. срезу изнад саставка вел. и мал. Ръзава. . . . . . 47° „ „ „
3. „ „ Бријач највиши врх на Муртеници у златиборскоме срезу . . . . 61° „ „ „
4. „ „ Пожега . . . . 87° „ „ „

5.	Са Овчара	Шарампов највиши врх на Груди виш Бранежца (Златибор. срез)	94·5° од ј. зап.
6.	„ „	Орлојевица код Мораве виш Гучкова	60° „ сев. „
7.	„ „	Ступска чесма на граници старовлашкој	13° „ југа „
8.	„ „	Шарган виш Кремана: друм од Ужица прелому Мокрој, гори	запад.
9.	„ „	Збориште један крај (по дужини)	97° „ југа зап.
10.	„ „	Збориште други крај (по дужини)	95·5° „ „ „
11	„ „	Малич врх виш' Ацина брода	31° „ „ „
12	„ „	Мучањ највиши врх . .	33° „ „ „
13	„ „	Повлен мали	49° „ сев. „
14	„ „	Субјел најв. врх . . .	47° „ „ „
15	„ „	Забучје изнад Ужица. .	западно (као Шарган)
		Тако и друм на Трешњици међу Пожегом и Ужицом.	
16	„ „	Врх више Буквића хана на Пониквама према Бући	88° од сев. зап.
17	„ „	Дрмановина град . .	67° „ „ „
18	„ „	Гњила присјека стена . .	59° „ „ „

Дуго сам ја стајао овде на врху удубљен у мислима; хоризонат преда мном чињаше ми се безкрајан, и гледах места где сам проходио. Сунце је јако светлило, око мене била је свуда мртва тишина, и само по која мала мушица зујала је весело на чистоме зраку ... Колико ли се пријетно сећам ових лепих часова што проведох овде.

Мој друг бијаше давно већ сишао и нестрпељиво пуцаше својом пушком, али се мени није силазило. Дуго сам гледао ове лепе плаве косе и мрке долине, док се не реших да најкршнијим делом стране пођем доле; поглед ми се све више и више затварао, док на Корони ни половине не имадох га већем. Полагано слазио сам доле, полагано опраштах се са једним по једним брдом под Повленом, док ми готово сва не утонуше. Још сам Субјсл највише гледао, али и њега нестаде ми; жалосне стене кабларске све покрише и сунце у вечерњој светлости својој бацило је лада већ свом дубоком клисуром. Још који сахат и мртви мрак и тишина завлада у овим тајанственим местима природе.

Доцне у вече разгледах моје висинске белешке и нађох ове односне висине према Сретењу:

1., Короне 159^{m}, изнад намастира.

2., Овчар. (крст) 361^{m} изнад манастира.

Зором 6-ог Августа већ смо били на ногама, и одмах се кренусмо за клисуру доле. У почетку идосмо к западу уз брдо оном истом узбрдицом, којом сам у намастир дошао, и после 7—8 минута изађосмо на залактицу високу, где има побијен велики крст. Ово се место и зове крст. Одавде се лепо види намастир Благовјештење доле поред Мораве.

С крста обрће се на југ и опет друмом и тако иде десетак минута, па се ту раставља од крчаника и полази право на ниже преко бујади, па одмах затим зађосмо у шуму и њом сиђосмо на једну лепу раванчицу, где излазе два пута из села за намастир Тројицу. Од нас до намастира не бијаше ни пуних 200 кор., али ми не одосмо тамо, но поред чесмице једне и саме ограде намастирске продужисмо даље. Поред нас са западне стране дубоко у долу ималисмо поток Бању, а ми кроз дивну намастирску гору силазисмо путем, који је прилично изведен и на више

места имаде приличних завојица. Но пред сами силазак у Мораву, и онога слабога крчаника колскога нестаде, но се једном распутицом тако рећи снизасмо доле. — Са Сретења до Тројице има око пола сахата и одавде па до Мораве опет не ће бити више.

Ту где смо сишли к Морави, не може се никако рећи да је долина, него корито, јер ми одмах с брда сиђосмо на крупан шљунак речни, 300 кор. даље хуји преко стења Морава, која ће бити преко 30 кор. широка. С ону страну воде има до 3^{m} висок спруд и на њему јове и врбе, а иза, даље и опет корито водено, којим Морава пролази кад већа нарасти. Сва ширина пресека међу брдима на томе месту, изнеће можда нешто више од 150 корака — дакле по изгледу прилично пространо да се вода јако не загуши. Но и опет није тако. Многе кривине врло оштре, силно стење у води, спрудови, јове и тишци (нарочито од Преображења па скоро до Јовања) — све то чини те за поводња, вода се на местима силно издигне. Тако баш на овоме истоме месту, где смо сишли, белешка у стени од 1864, показује да је вода стајала 5^{m} више изнад данашњега стања воде! Нека се помисли само колико је страховита маса водена била у кориту 150^{m} широкоме, и сав онај јек и хујање преко ових стена!

Кад сиђосмо у реку чудно нам изгледаше бивак од самих болесника, који се овде купају у „бањама овчарским“. Одмах нам изађоше на очи слаби жути људи, жене и деца отечени, крастави и погурени. Но нека нико не помисли да је то у истини каква на далеко чувена бања, о којој се штогод и са стручне стране знаде. Не. С обе стране реке, т. ј. и под Овчаром и под Кабларом овде, где год закопаш будаком, свуда у свакој локви завири се топла вода (биће до 29° R.), о којој људи држе да је лековита од свакојаких рана, жутице, костобоље, назеба, узетости и

водене болести. И ту долази свет са свију страна из близа и из далека, одакле се још за Овчар знаде, те тражи себи лека.

Жалосно је ово њихово лечење! Ту је болесни човек толико себи остављен, да је грозно погледати како гамиже слаби црв, без изгледа за помоћ. Из оних локава, којих ће преко 20 бити само с ове стране (и с оне друге биће скоро толико), вири болесник само главом на поље, свом осталом снагом пружио се у каљугу. Непосредно изнад себе развукао је чергу, те се крије од жестине сунца, која је у подне у овим стенама особито јака. Па није ретко и да по која гуја протрчи поред главе његове, као што се једном несретнику десило пре неки дан те му три смоташе се преко трбуха а он као ударен громом излете на поље! Око ових рупа стоје гомиле поњава, што су донели собом, те на томе ноћу спавају. Нигде туда нема склоништа над главом. Но погрешио сам; у ономе спруду с ону страну има као једна стаја благовјештенскога намастира, и у њој танким даскама испреграђиване мале одаје. Па шта мислите по што их издаје под закуп — по 6 и словом велим по шест гроша 24 сахата! Ето како неки људи разумеду хришћанску љубав и великодушије! А како ли је хладно онамо рано из јутра и доцне у вече! Страховита промаја дува свим овим ждрелом. Таман за болеснике без крова. —

Но то нису све невоље с којима се пате ови јадници. Говорили су ми људи да их је само ове године преко хиљаде изређало се на оно мало локава, и да су многи доносени у поњави, после недељак дана купања вратили се на својим ногама кући; но и многима није помогла. О води овој, која је на вкусу као нешто сумпорна и тупа, мисли се да је лековита; но нико није сигуран баш управо од чега она лечи. Ту се лечи како који мисли да треба: једни се само купају, други је и пиіу и купају се. Гледао сам

их око подне, кад се умире од жеге, да се кувају и онако слаби људи. Колико је човек сам себи узрок и срећн и несрећи! Ови исти људи могли би удруженом снагом, са мало мрава постићи угодности! А не да у свему и за свашта морамо очекивати од „власти.“

Путови су довде такви, да се тешко болестан мора раставља ти с душом док до овамо докапула. Довде се може доћи или „главним“ крчаником од Пожеге левом обалом Мораве поред Благовјештења, но он је такав, да је се сам капетан пожешки (кад је овуда први с колима хтео проћи) претурио с кола, скрхао руку и умал' што није без сина остао. Но и тај пут такав, траје само до Благовјештења, даље је стаза. А други је пут онај, којим смо ми дошли од Тројица, па се донекле на ниже може с муком доћи с колима а од пола пута на рукама снесу болесника на воду. —

Одмах међу овим бањама има брод на Морави, но ретко се ко усуђује да пешке пролази, осем мештана рибара; па и с коњем је доста незгодно проћи због великога камења што је под водом, те сирота животиња доста пута кад се спотакне до ушију утоне у брзу воду. Мало ниже има вир који траје све до према намастиру Преображењу. За нашу срећу ту се десио чун намастирски и ми уграбисмо прећи на другу страну.

Прошав међу бање с друге стране, где вираху болесници с главом, прегазисмо по шљунку кроз јовово и јасиково шибље и ухватисмо се узбрдице којом наскоро дођосмо до намастира Благовјештења. Сви ови намастири, и овај и горе оба поменута Сретењски и Тројица, и Преображење и Никоље на које ћемо доћи — сви су они једнакога са свим обичнога типа. Мала црквица са испалим певницама а код више њих и торњем простим на крају — то им је сав крој. Они су сви из доба после пропасти.

Од Благовјештења иде пут уза страну готово северно,

и могло би се одатле којекако и колима до Пожеге доћи; но ми не хтедосмо баш одмах крчаником, већ обрнусмо управ уз једну прљушасту страну ка брегу што је управ изнад намастира. Правац је за горе скоро северозападан; и наш пут био је врло мучна стаза; сунце бијаше силно упекло а ми и жедни и гладни гребасмо уза страну на сто места зар обилазећи поред грања и трња. Камен је и на овоме брду с ове стране некакав цепкав и доста тврд, али с друге северне стране био је једноставан вапни камен. Наш мучни пут за срећу није дуго трајао и ми у јари топлотној изађосмо на уски вршак, где нађосмо остатке некакве старе грађевине. Зид је био већ са свим зарасао под земљом, и само по тврдоме малтеру и облику врха могосмо распознати облик грађевине. То је била усамљена кула једна 4—5^{m} у пречнику и по своме положају на овоме ускоме гребену, то није ништа друго било до некаква стражарница. Ова се помисао врло добро слаже са оним што доле код бања чусмо, да се близу утока потока Бање налази „бакарна руда“. Ми ово душа ваља нисмо видили, но врло смо склони веровати да овде може бити каквих руда; но при самоме силаску на бање ми смо приметили гвоздену земљу (која се ћа и с друге стране Короне над Дучаловићима опажа); а и на самоме овоме брду поред комадића римских земљаних судова наиђосмо на парчад од некакве истопине. —

Са овога брда иначе, необично је леп поглед на велики део клисуре; оно никако другаче не изгледа, него као каква пирамида, која је само за то овде изникла да би изнела све промене у самој клисури. Први зрак сунчани који се из јутра провуче међ брдима, на ову ће кулу огрјати. — Пошав с града уским плећима брда у северозападноме правцу, долази се на скоро до над саму високу ивицу над Моравом, и вода је овде толико јако у ову страну задрла, да поглед одозго тек дохита ону другу страну воде.

Морава прави овде око брда велики лакат. Озго довде силази готово са севера, а одавде обилази у полукругу бањама па исток; и све је у тврдоме склопу. С ону страну воде одмах на западној страни извила се висока горовита страна: Дебела гора, а кабларске литице стоје одмах према северу. — Кула је (по моме мерењу над Моравом) под њом 141 метар.

Са римскога града вратисмо се низа страну, управ на превију, где има један пут што одлази уз поток за с. Рошце. Ми одосмо страном кроз гај, а Морава нам бијаше дубоко у склопу. Овај је наш пут необично леп и пријетан, само ми већ бијасмо уморни и сунце нам јако досађиваше; бадава смо тражили воде у поменутоме долу под Кабларом код једне старе чесме. Кад смо били овде, Морава нам најдаље стајаше и ми од ње ништа не могосмо видити због горе све док не изађосмо у долину, т. ј. скоро пред самим потоком Асановцем. Пут је овуда свуда са свим обичан крчаник и на више места пење се и спушта без узрока. Пред излазак у долину спушталисмо се 4—50^m по степено.

Пошто се пут сиђе Морави, долина се с наше стране шири и тако траје на више скоро $^3/_4$ сахата. Асановац поток, то је међа рудничкоме и ужичкоме округу, и одатле па горе уз Мораву пружа се ужичко сеоце Тучково. Од овога села као и од свију других у овоме крају ретко да се по која кућа с пута види, но су сакривене у зеленилу под странама овде онде.

Моравине долине (као што рекосмо) има нешто од Асановца па на више до Папратинске ријеке. Ништа лепше не стоји но што су у овим брдима зелене луке и гајеви што се дотакли скоро до воде — ово једино изгледа као жива оаза у сред пустиње. Свуда око нас испела се брда и стење, а с друге стране воде још једнако стоји тврда

клисура и вода се скоро нигде не одмиче од брда. Ја сам једном пролазио овуда пред залазак сунца, и морам признати да ме је управ опчинила лепота и величанственост ове целокупне околине. Кад се од тучковске реке зађе у таласаста пољица долине, те се час испне мало а час спусти у раван, а час удари поред вратнице какве саме куће из које се чује трло, пред тобом на путу очекује те лепи зелени гај већ у мркој вечерњој светлости, а иначе свуда у около једине високе стране кабларске литице, овчарски стењак и врлетна Сјекира вечерњом румени обојене, а мало даље бруји преко стења брза Морава, и доиста је поглед који се не може лако заборавити. И ко воли да види шта значи лепота и чаробност у божијој тишини, тај нека под лепо летње или јесење вече овуда прође; Тучково и његова поља једно је од најлепших села на свој Моравици од Ивањице.

Од ушћа папратинске р. (која је тако исто у склопу као и тучковска), нестаје и ове долинице моравине, обе се стране једна другој ближе и пут се хвата стране. Ту одмах где полази страном, грдан је стењак над самом Моравом. Ова висока и голетна стена, зове се Плоча, коју овдашњи мешћани врло добро знају; до скора још, док није у последње време прокрчен шири колски пут, ту је била једна несрећна стаза, којом су се људи са товарним коњима пужали изнад саме воде где је и многи главом платио. Причали су ми да су туда и ноћу много пута пролазили. Но ни нови крчаник, за кога је преко 500 дук. плаћено, није са свим без мана. Сам силазак са степе ка папратинској реци изведен је доста стрмно, пут иде самом високом ивицом изнад воде, а није ограђен.

Но ова Плоча није само с тога важна, што ту мучан пут пролази, она је важна и по своме положају према моравином току. Како Морава одозго зађе у склоп, правац

јој је у главном с. сев. источ., но кад до ове стене и реке папратинске дође, — онда тек обрне чисто истоку. Ова стена дакле стоји у врх важнога прелома средње Мораве на југо-исток. Ни једне тачке више нема која би је премакнула на северу.

Пошто се пређе Плоча, пут иде још донекле страном па се спушта једноме потоку што из стране иде и прегазив' га иде пристранком према Морави, прође — мало попев' се — кроз једну шумицу и опет сиђе у долину на врела у селу Јељен долу. Ова бистра водица долази прилично подалеко с брда, па сишав' у долину састаје се са обилним кључем воденим, што испод голих стена одмах покрај друма избија. Ову воду зову и Бања, што се зими неће да замрзне, но није ми познато да ли она од чега лечи.

Овде код ове воде, има Морава и опет приличну долиницу са ове стране (до 100 кор.), но мало после коса се и опет примиче, и пут измане странчицом на превој 6—65^m висине. С десне стране Мораве дотле све изједна остаје склоп. Но кад се после неколико минута изнад саме Мораве сиђе у раван, — теснаца већ више нема и с обе стране долина се све више шири, и тако остаје доста повисоко од Гугаљске скеле.

Пут за Пожегу иде даље под једном зеленом поличицом изнад њива и поља далеко од Мораве, и тек јој се при прелазу једнога потока доста ближи, па је после са свим оставља и код Јеминске стијене на раздвој чачанскога пута, прилази Скрапежу, који се мало у страни састаје са Ђетињом, која од Ужица иде. Ето до овога саставка вода горе зове се Моравица или мала Морава, а доле опет непрестано Морава. Иначе о Ђетињи и Скрапежу нека је овде узгред поменуто, да је на карти Србије од Бугарскога погрешно стављено да оне свака за се ускачу у Мораву. —

Од Јеминске стијене па до Пожеге равно је и нема више од пола сахата. —

Но да се вратимо и опет на поток Асановац[1] Кад смо пошли јутрос из Сретења, ми смо се зарекли били да сиђемо низ Мораву довде, јер ми је друг говорио како је ту найшао на старе рударске рупе где је се лило. И доиста, није згорег било што смо ту дошли. Јер осим тога што на рудиници с десне стране ушћа потока, избројасмо преко десет топионица, за које је мој друг већ знао — ми заинтересовани пођосмо и уза сами поток на више. Лутање наше било је успешно, ми наиђосмо још на толико топионица овде онде на рудиницама, и шта више бијасмо срећни, те у некојима нађосмо по странама глеђосане истопине. Но немогосмо поз ати шта је овде ливено ни по величини ових рупа, које бијаху до 2''' у пречнику 0·6''' дубоке, ни по самим парчадима истопине, коју смо лупајући каменом са страна обили. Толико само видисмо, да је истопина веома лака и порозна, — као да је се лијући особито старало да се метал сасвим излије. То нас у један пут наведе да мислимо, да се ту није какав благородан метал вадио..... Но да се тачно провиди све ово, вредно би било кад би који од наших стручњака прошао овуда нарочито овога ради. Пошто смо дуго по највећој жеги по стењу загледали, — махну смо се празна посла, сувише што смо врло лако могли нагазити на каквога шарана, којих овде много имаде.

Враћајући се са Асановца истим путем ка Бањи, бијасмо већ доста уморни; било је већ један сахат по подне и сунце је необично жегло. Но нама је још много жалије

---

[1] Према ушћу овога потока на оној страни Мораве има пећина једна у стењу под Сјекиром; у њој је био збег српски, који су турци димом угушили. С тога је то место прозвато Стена Каћеница.

било, што о старим топионицама не могосмо више дознати. Нама ништа друго не остајаше до једино то закључење, да је се овде некад, по свој прилици у римско доба, метал некакав вадио, и да су тај посао можда и доцнији становници продужили. А и онамо доле код бања веле да има руда. — У једноме тренутку изгледаше нам као да гледаемо робље римско како у овој клисури разређено овде онде руде копа, — а на врх куле старе стоји бујни римски војник у шлему са стрелом, копљем и мачем, те гледа на све стране ждрелом. Ово је била посада послу, а израђени метал носио је се у Пожегу, богату колонију њихову; но пут није ишао онда преко Плоче, он је можда ишао много ниже од данашњега друма, можда луком поред Мораве, која је онда била ту, но коју је временом вода однела. Нама се чињаше да чујемо живота у овој самој клисури, и као да нам долазаше до уха јаук оних, који су овде морали да раде.

Удубљени у оваке мисли сиђемо се и опет до бања; но чунић бијаше спуштен доста պониско испод стене, под намастир Преображење, где је био сабор. Дуго смо чекали овде и довикивали, док се најзад не реших да сам одем по чун. До тамо има с бање само једна стаза, која иде непрестано страном изнад Мораве. Путић је овај за неукога толико страшан, да су неки добили грозницу, који су се случајно овуда усудили. У почетку и није такав, јер је то обична распутица страном кроз церак, но мало после долази се на једну као стакло глатку стену, која право у Мораву пада. На њој имају само два загребата угнућа, где се нога тура, али мало несретнији окрет у равнотежи и до Мораве нема стајања. Кад сам ја пошао тамо, одмах још у почетку сретох једнога сељака са женом и они ме одвраћаху да тамо не идем, као да је веома опасно; но ја бијах још више утврђен у мојој намери, кад поми-

слих како је могла она жена проћи. Стену прођох сретно, а тако и остали део стазе, која није тако дугачка; но на послетку и ове стазе која веругаше међу стењем изнад воде (где сам се наизменце морао хватати за гране и жиле од дрвета, те се преко роњивога наноса пребацати) нестаде, и преда мном стајаше ракљаста грана овлаш прислоњена у стени, и њом сам се морао озго спустити као по степенима, док сиђох у точило, што је над самом рудином поред Мораве.[1]

Возар је био у колу, и пошто га послах ка чунићу за мога друга, сам одох ка гомили чисто одевена света, да гледам.

Ја сам више пута био на сабору у Карану близу Ужица, но ми се никад није допало; ова ме је прилика овде у толико више интересовала сад, што сам мислио да ћу међу овим стенама видити више заосталога старинскога типа весеља. Но и ту сам се преварио. Ја сам све рад био наићи где год на онакав сабор, каквог га код Раванице сликају, са гусларом и слушаоцима, но рекао бих овде је тога нестало. Бар ја гуслара не видех, а и име за овај скуп изгубило је се, то се за данас зове „вашар“ или „вајшир.“ Младеж кицошки одевена, искупила се овде онде у гомилице око свирача са свирајком, и игра наизменце готово једну те једну игру. Момци иначе угледни, одевени у чохани јелек, са кошуљом варошком, доколеницама чоханим и подвезама од вуне са пуно шљока и цицуљица, у многоме немају онога мушкога држања, каквог сам видио на прилику на врх Бријача, код старовлашких делија са малим пушкама и ножем. Момак овде још само носи ножић иски-

[1] Стаза од Преображења до Никоља по стењу, слична је овој коју сам описао, само је много дужа и као што веле још опаснија. Но мешћани и мушко и женско у опанцима трче обадвема.

ћен о дугоме сарачу, који му до испод колена удара. Па нема ни силаја за појасом, без кога граничар „не може да се опаше“. Иначе већ се често виде по ваљевски дугачке кошуље скоро до чланака напред затегнуте, које, као и дугачке ишаране кићанке, новим весом често златним гајтанићем оперваженим, са шалом обмотаним око врата (у сред лета!) — доста неугодно изгледа. Душаваља нисам видио овде амбреле, коју весео момак држи у колу разапета над његовом јараницом као у Гор. Милановцу о вашару. Па нигде нисам видио ни да се момци ръву, скачу или бацају камена — све ово као да је почело са свим да излази из обичаја, сад се махом само игра; то се још понајвише задржало код граничне момчади у Староме Влаху.

И на ношњи женскиња опажа се утицај моравске копнине. Обично око Ужица још носи женскиње једну врсту укусних зубуна извезених шљокама лепше можда него и у којем другоме крају где се ово одело још одржало. Но овде је се та одећа доста проредила и махом је женскиње у јелеку од „ћитабије“; па и оне сукње које саме од вуне или „вунице“ изаткају, овде су већим талом при дну у около „златном или сребрном пантљиком“ оперважене.

И на говору опажа се неке мале разлике у ових моравац од осталих, који на горњим водама живе. Ја сам ћа у Папратишту (папратинска р.) чуо реч ми́цко (за мало мàено у Стар. вл.) исто као у моравац код Рибара у Белици 30 сахата низ Мораву ниже. Како је акцентерија и укус гибак! То као да иде много пута једном долином, исто као што извесни ветрови њом владају. А Морава нарочито се у томе одликује. Причао ми је један Јасеновчанин (у Дајићима) у врх Моравице под Гужваром и Голијом „Еве господѝне, нѝђе нê ћеш моћи вѝђêтѝ свугдјер на овѝјем рјекàма што су у около, да родȋ кукỳруз као на овȗ нашу воду (Моравицу). Е неако не знâм, вјетрôм

ли чијем ли, тек у нас је вôђе (овде) жупнйје, и ако смô ми баш под сâму Голйју“ [1]

У гомили веселих играча код једне мјешине видох и оца игумана, где му пишу.

У томе је стигао и мој друг, и ми мало после превезосмо се изнад једне вршке на другу страну. Вршака ових имаде овуда на спрудовима Моравиним на више места̑; то су с обе стране реке започете бране од камена и коља па поведене попреко низ воду, док се обе стране не приближе од прилике до на 2′, и ту сад утврде у врху вршку од танкога прућа или често и кош где им риба застаје. Овим бранама вршке служе се мешћани те прелазе на другу страну, као што смо их многе видели прелазити враћа̑јући се са сабора.

Прешав на другу страну, ваљало нам је издржати још један мучан део пута до нашега стана у Сретењу. Већ је било 3 сахата после по дне, сунце је пекло као што сам Бог хоће, а намастир је био 371 метар у вертикалноме правцу! Из најпре се полази страном, но после одмах прелази не може бити припоритијом стазом преко једнога удоља (ово иде од Короне) и стране, те се хвата управ уз косу кроз букову гору. Дуго смо гребали уза страну, док једва стигосмо до стења што је баш до намастира, а после већ стигосмо и у сами намастир. —

Још нам је остало да прођемо последњим делом клисуре, за то сутра рано и опет сиђосмо се истом мучном стазом, којом смо се синоћ вратили, и дођосмо до бања. Јутрос је било доста хладно, а особито доле, и ми имадосмо прилике

[1] О ношњи, говору, укусу, обичајима и осталим карактерним одликама становника Ужичкога округа, биће једна нарочита упоредна глава у опису тога округа, који је за штампу спреман.

још једном видети несрећне болеснике како дрхћу на студени јесењој. Сунце ће овде тек око 8 сах. изгријати.

Ми само стадосмо ту тек за који час, и одмах се кренусмо низ клисуру десном страном, и то већ једним познатим делом путање. Морава је овде доста у разљевици, а с ону другу страну бијаше намастир Преображење, и стење изнад њега; ове стене одмах испод намастира са свим долазе до воде и тако остаје све до над сами намастир Никоље. С ове пак стране, стена још не бијаше тако у маси, и ми могосмо приличан део проћи стазом кроз гору и пропланке; особито што пројосмо једним лепим пристранком. Но све ово није могло дуго трајати, јер ми већ бијасмо под Овчаром, који је управ Морави пришао, то одмах после онога пристранка ударисмо у непролазан зид. Стене с обе стране Мораве изравњаше се једне према другима, река узимље један правац, и колико се оком догледати могаше низ воду, — поглед бијаше по дубокоме виру међу зеленим литицама. За нашу срећу ми смо се још синоћ сетили овоме јаду, те смо поручили у Никоље по њихов чунић, да нас овим делом провезе; и доиста, таман ми до вира, а и чунић стаде на крај, и ми одмах уседосмо унутра.

Овај чунић, то ти је једна 2′ дебела и 8′ дугачка буква, па издубљена тако, да је на горњем делу отвор ужи од пречника; дно је равно, стражњи део зарубљен, а само на предњем делу нешто мало у врх изведено. У опште цела ова превозна справа у пресеку своме изгледа као стакло какво, у кога је дно развратасто а врх му је одбијен. У чунићу није било много места, па и опет могосмо чучнути нас двоје (јер се не сме стајати, да се не преврати) и још с оба краја по један момак са дугачком мотком.

Док човек иде на својим ногама уз оне високе стране и док из једна брише с чела грашке од умора — дотле му није до шале и слабо се још на што сећа у томе часу;

али чим се макар и најмање разузури, чим престане дувања — одмах све добре воље у овој красној здравини. Нама у овоме ускоме кориту, међ великим стенама са обадве стране изгледаше као да се возимо по Боспору на каквоме лакоме кајику грчкоме. Вода је била тиха, и моткама од 10′ дужине на више места не могосмо дна наћи. Лепо нам бијаше слушати тихо запљускивање српске воде, које још много интересније бијаше што смо стојали у овој чудној околини. сунце још не бијаше огријало водом, но га гледасмо на високим странама око нас, а по који зелени џбунић прирастао за голу стену, бацаше дуге сенке по странама. Колико ли смо и колико лепих и зелених месташаца угледали у овим гомилама од стења — али залуд кад није снаге ни с које стране до тамо догамизати! Окољени овако огромним стењем, дубоко утонули међу горама, паде ми на ум она прича Агасисова о славноме саксонскоме геологу Буху, из доба кад њих двоје бијаху у „швајцарскоме друштву развића наука“ на источноме крају женевскога острва. Док се сва остала дружина шаљаше и смејаше, овај чудни човек стајаше замишљен и непомичан пред дубоком клисуром, којом Рона продире из унутрашњости Алпа; дуго је он тако стајао дивећи се тој страшној сцени, па најзад скину капу с главе и с поштовањем поклони се оним горама. Јер доиста ова̀ка околина и величанствена снага мора да заустави и најнеосетнију душу!

До намастира има до 600 кор. са стене и ми се овако возисмо скоро ¼ сахата, вода је тихо текла и по силним матицама судећи ту није било ниједнога плиткога места. Кад је по дуже без кише, овде се вода необично избистри и по казивању момчади што нас возаху, може се с чунића гледати на дно вирова, којих овде имаде и сврх пет човечијих бојева. Иначе ширина све Мораве овде т. ј. од литице до литице изнеће до 60 корака. Још су нам наши

возари причали о многој риби што је овде имаде и о силним дивљим пловкама, које ту зими падају. По свему дакле нама се на овој Морави све допадаше.

Ми управисмо нашим чунићем под намастир, који је на самој поуздигнутој обали с леве стране, јер смо хтели да захвалимо игуману што нам је послао људе да нас превезу. И овај је намастир као и они други, и ми не задржавајући се уз пут прођосмо кроз чисту авлију пред кујну иза цркве, где нађосмо игумана, који нас лепо предусрете. Док смо ту седили разгледасмо свуда у около овом чистом околином. И ако су стене и литице ту већ са обадве стране одмакле — ми могосмо разгледати сву страхоту од точила и висине, која се са врх Овчара право у воду спуштају. По странама горе било је по где где угусто букове шуме, а по најстрашнијим одсецима и стењу могао се опазити по који борић. Но то је све високо било. Од сад на ниже настаје сићушна косица с десне стране, и на њој провириваше зелена трава; но кабларски ужаси не виђаху се више са нашега седишта. Око нас близу било је све питомо; на рудиници напред извио се један лепи бор, који је игуман присадио мала; у другоме крају према цркви стајаше чардак, а пред њим шетаху се гуске са издигнутим шијама; нас служаху ракијом а добри проседи игуман приповедаше нам о многоме послу што га имаде са великим имањем намастирским, које је распрострто и с друге стране Мораве, о парохији огромној која се пружа ћа до Пријељине, о друму колскоме, којим се из села доћи може, о ћуприји на потоку, о звону што га је, чини ми се, неко поклонио. Још нам причаше добри игуман како је библиотека његовога намастира имала једну књигу „муамедлију“ у којој су побележене све приче, веровања и обреди турскога закона, како то наши потурчени Срби верују; но да је ту интересну књигу присвојио један прото, и сад

вели да је изгубио. Штета што је тако, јер оваке књиге имају много више цене за књижевност него ли и за кога појединога човека. —

Ми се опростисмо са нашим игуманом, који нас нуђаше да на ручак останемо, и прођосмо још једном мимо цркве. Кад ме на један пут мој друг повуче за рукав, „Стој, погледај оне сироте свеце како чисто моле да им се скине онај леп са очију“. Тек тад угледах око западних врата с поља на зиду лепе светитељске слике из средњега века и бијаше ми жао, што су новим лепом онако замрљане. Оне су иконе доиста лепше и укусније него што сам игде у новијим црквама видио невеште светитељске слике од наших назови молера. Ми смо били при путу, а и нисмо људи од тога посла, али доиста би вредно било да који од наших зналаца те гране прође овим намастирима само овога ради; он би нашао лепих слика, и ако би га интересовало и занимљивих црквених службених књига, писаних дивно руком пре 150 до 200 и више година, са љубопитним додатцима на крају о догађајима хисторијским из доба пишчева; као што смо видели горе у сретенској библиотеци у једној књизи белешку из прошлога столећа о земљотресу, глади, војни и т. д. па и у грађевинама ових намастира стручњак би веројетно нашао интересних појединости, које за собом повлаче читав низ мисли. . . . .

Ми смо још једном пребродили преко Мораве, и ухватисмо се лепе рудинице, која се већ с десне стране појавила. Правац нашега пута остао је и даље онај исти, којим смо и чуном пловили т. ј. управ северо-источан. Мало под виром видисмо намастирску вршку и прудове, и по где-где кроз грање угледасмо с ону страну крчаник за намастир. А с наше стране поред пута наиђосмо и опет на више онаквих рупа, какве смо на Асановцу гледали, но ни у којој не видесмо трага од истопине.

У место путање међу страшним стењем, сад смо ишли широком зеленом луком преко десет минута, и чисто нам се разгали она једноставност изван које не могасмо главом никуд извирити. За тим се одвојисмо од Мораве и једним степеном (до 50^m) изађосмо у леп и обраван кључ моравин, — један међу најинтересантнијима на читавој овој страни. Ова просторија готово је сва једноставан шљивак нам. Никоља, и малене ове воћке, већ се бијаху испреламале од тешкога рода. Ми овим шљиваком прођосмо приличан део пута, и бијаше нам у толико пријетнији када и опет прићосмо Морави и идући поред вирова њених на југо-запад, имадосмо Овчар и Каблар управо пред нама. Одмах преко Мораве стајао је један клик непосредно истурен с брда с ону страну у нови кључ. Зеленило свуда бијаше још весело, долина се све више узила, и тице прелетаху с једне стране Мораве на другу. У овакој околини и пуној дивљачи сваки би ловцем постао. А што причају још да зими падају дивље пловке овде. А и риба свакад и до воље.

Наша путања и опет постаде права стаза, ми се обрнусмо југо-источно и идосмо управ поред Мораве под пустом страном. Само преко Мораве као да има више равничице и ми приметисмо звиждукање некога што дрва сецијаше. Дошав на крајњу ивицу овога правца, и опет стајасмо на према се једноме намастиру — Јовању. То је малена грађевина на самој обали, и као што веле била је до скора остављена, али ју је један побожан старац калуђер обновио и попојао. Гора бијаше до самога намастира додала и ми гледасмо уза страну на кик изнад самога намастира. Ово брдо, које данас пусто стоји као што до скора и светиња под њиме, било је некада чувено — јер је на њему кула у којој је радила штампарија намастира овчарских и кабларских! Ту се штампале црквене и друге књиге, као што веле да је одатле и једно јеванђеље. Кад сам за ово дознао,

одмах ми некако другаче, живље бијаше у овој пустој клисури. Овде у самоћи, и ако тако спутној мислило је се и радило на образовању; просвета и памет и овде ми изгледаше, као да је се још једино у брдима смела да чује и гаји. Само место и чињеница ова, већ у напред може да исприча неколико главних момената прошлога живота. Сила је материјална била одгоњена из жупа и тишака, тамо су дошли други елементи — самосталној души и памети, коју није могла више да брани физичка снага, — остадоше још само врлети! —

Код Јовања Морава и опет залакћује, но овога пута скоро на север; правац је преко [illegible] дугачак, но ми од један пут могосмо прегледати сву ду његову. Путања је била уска, изнад нас стајаше исто припорито осоје, но мало после већ је обравније, и ми обрнусмо уза странчицу, те поред цигле једне кућице, прве коју на свему путу овде видесмо, изманусмо на прокоп превоја; па са овога брдашка лошим и урвинастим крчаником обрнусмо поново ка Морави и њеноме новоме великоме кључу — на југо-исток. Испод нас мало у страни стајаше и опет једна кућа, а одмах испод њене ограде спрудови и крупан шљунак моравин. Брда с ону страну, нешто питомија изнад куле Јовањске (ту имају и 2—3 кућице), у полукругу заобилазе Мораву и стрмо се спуштају у воду. На овој страни, стране су се нешто одвојиле, и пружа се лепи обраван пристранак. Из Мораве и опет мало одвојисмо уз неприметни степенак и одосмо путићем међу њивама — оставив Мораву да обиђе сва брда у около. На том путу пројосмо и опет међу неколико живе куће људске. То су већ биле од Паковраћа и њих неколико туна у томе кључу зову се Заграђе. Но још није био крај клисури! Из лепога и пространога пристранка на једанпут пријосмо и опет Морави у строго југо-западноме правцу, и путања наша веругаше испод брда

у сред мртве клисуре.... Колико смо се били сневесели, толико је већ био свршетак близу. У једанпут обрнусмо на југо-исток, мало ниже приметисмо на води две вршке, преко воде на ниској косици две лепе кућице, децу са буцама за воду и модру даљину низ Мораву, коју више никаква коса не затвараше.... Ту седосмо, те се одморисмо, гледајући у обе вршке на води, од којих по казивању њихов газда има годишње 100 дук. прихода!

Подне је било већ у велико превалило, жега је јако пекла, и ми похитасмо да што пре изађемо међу живе људе. Ми смо још ишли путањом, но се брда одмицаху све више од Мораве, и после неколико минута зађосмо у лепу пољаницу и један родом обложени шљивак. Одмах иза тога дођосмо до опалога намастира Ваведења.[1] Ова грађевина баш ми изгледаше као мртво тело мртваца, она је до пре неколико година била жива, у њој се певало и молило, — сад је преко средине препукла и камен по камен, страна по страна опада. —

Као оно што смирени син пустиње, који је се из далеко арапске земље уканио да се поклони светој Аламбри, на поласку умива се на бистрој води градској, — тако и ми сиђосмо последњи пут на Мораву да руке у воду умочимо. Ми смо с њоме три дана проживили, ми се клањамо њеној снази, која је међу најогромнијим странама ископала највеће дубине, ми се дивимо копнини и њеној историји. Али као да нам је и она хтела последње збогом још другаче рећи!

На самој обали њеној, неколико корака над ушћем паковраћскога потока, ми наиђосмо на читаву страну ослонца старога каменога моста. Зид је 2·5^m широк но је повод-

[1] Казивали су ми да је био још један намастир под Овчаром — Вазнесење, но он је давно опустио и стоји негде у страни међу Јовањем и Ваведењем.

њима доста излокан; али је и данас још толико цео да се може јасно разазнати како је то била јака грађевина. У зиду су до 1·2^{m} дугачке и преко 0·7^{m} широке тесане плоче од пешчаног камена. Висина биће и сад на 2^{m}. Никаквога више знака од даљих ослонаца није било ни у Морави нити могосмо видити што на оној страни.

Ова мртва грађевина у овој околини млого нас је зачудила. Ми смо је обилазили са сваке стране, али из ње ништа не говораше. Нико нам не умеде рећи, кад је она прављена, ко ју је градио, и за што, кад овде данас нема ни трага ни од каква важнија пута? И зар је се могла правити овака тврда грађевина на месту спутноме, куда мало ко пролази? — Загонетна су била оза питања, и нама још једном у маху прође кроз главу читав живот ове клисуре, која је данас толико пуста. Оне рупе у Асановцу и под Николљем, она кула изнад Благовјештења, она штампарија изнад Јовања и овај мост — то бијаху четири чињенице из прошлости ове клисуре, — оне су нам чињаше нам се много говориле, но ми мало разумевасмо и бијасмо збуњени. Нама је изгледало да смо ми били у некаквоме мисирскоме храму, мумије су из свију гробова поустајале, а црвени, зелени и жути хијероглифи гамизаху свуда око нас, но ми нисмо умели читати. У једноме тренутку просину нам нада, да ће се испунити и ове загонетне стране својим објашњењима, али то време некако нам чудно далеко изгледаше. Кад се овим клисурама запуши димњак справе, која тавнине буши, када по железним мостовима буде пролетала српска локомотива с мора на Мораву, кад се захоре високе литице од звука парнога — онда изгледаше нам да ће нам неко читати преведену на наш језик ову старинску историју. Тек кад се испуне све маште наше са Овчара, кад се саставе радне снаге све данас разметуте и потлачене сиротиње раје, — тек тада доћиће у маси наши

испитивачи, који ће по дебљини талога бројати године прошлости око немих споменика.

Уз овај опис ево некојих кота висинских, које сам измерио Најхеферовим холостеричким анероидом № 38082. Узимајући за основ коту Хердерову за Ужице која је 406·1^{m}=1252′ пар. над морем, добио сам помоћу релативнога сравњивања ове апсолутне висине у метрима:

		МЕТАРА	ПАР СТОПА
1.	Пожега на пијаци	289·4	=890
	Тако је и по рускоме мерењу 149 тоаза.		
2.	Морава на Гугаљској скели (под Јеминском ст.)	270·7	
3.	Морава на брањама међу Овчаром и Кабларом	229·0	
	Ова ми је кота несигурна испала но ја сам је аналогијом добио.		
4.	На Морави у Чачку, водомер 0° код моста	197·7	
5.	Владичина кав. у Чачку[1] . .	202·9	
6.	Паковраћ. механа (Глишов хан)	381·0	
7.	Највиши паковр. виноград[2] . .	557·7	=1716
8.	Крст на крчанику управ над Сретењем	666·7	
9.	Сретење нам. у авлији намастирској	600·3	
10.	Корона превија	759·2	

[1] По Хердеру 271·2^{m}; по Буу 168·9′. Држим да су обе коте погрешне. Нарочито по Хердеру Чачак према Пожези.

[2] По висини могло би вино родити у Ужицу, Ћетињом доњом и скоро свим Скрапежом до Сјече ријеке. Данас се мисли да тамо не може бити винограда.

11.	Овчар врх[1]	961·1=2968·6
12.	Каблар, Чорт (врх највиши) . За ову коту нисам сигуран, јер кад сам једном тамо проходио, била је јака киша и магла.	872·7=2720
13.	Кад друм ужички из равни од Паковраће изађе на Јелицу .	521·3
14.	Тројица намастир у авлији . .	460·0
15.	Намастир Благовјештење, на бунару	275·7
16.	Кула стара изнад Благовјештења	374·3
17.	Превија на друму изнад Благовјештења под кулом ст. . . .	335·5
18.	Морава на утоку Асановца (несигурна)	264·0
19.	Брђанска мех. (на путу Гор. Милanов.) у дно клисуре деспот. .	210·8
20.	Гор. Милановац, мој стан . .	286·2=880

Гор. Милановац, 31, 12. 1873.

[1] По Буу ова је кота 1400! А Каблар опет по њему 1920′. Каблар је међу тим нижи доста од Овчара.

КОНСТАНТИН ФИЛОСОФ

И ЊЕГОВ

ЖИВОТ СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА

ДЕСПОТА СРПСКОГА

—

ПО ДВЈЕМА СРПСКО-СЛОВЕНСКИМ РУКОПИСИМА, ИЗНОВИЦЕ ИЗДАО

В. ЈАГИЋ.

Увод.

Нити је ово први пут у нас, нити то само у нас бива, да се један те исти споменик књижевности у кратко вријеме више пути издаје. Разлога тому може бити много и разнијех, али најглавнији биће свакојако тај, ако потоњи издавач смије рећи да ће његовијем издањем дјело које иначе нешто вриједи изаћи боље. И живот Стефана Лазаревића, плод српске књижевности XV вијека, штампа се ево у пет година сада трећи пут. Први пут издао га Андрија Попов године 1869 у Москви, у књизи: Изборникъ славянскихъ и русскихъ сочиненій и статей, стр. 92—130, по рукопису троицко-сергијевске Лавре № 686; други пут др. Ј. Шафарик године 1870-е, у 28-ој књизи Гласника, по рукопису одешкога университета; трећи пут сада ја, и опет по једноме рукопису одешкога университета, али не оном, по којему бијаше издан прије, а уз то по једноме рукопису

из колекције Богишићеве. Моја је дужност, да своју накану оправдам, да докажем, да се ово треће издање према обима пређашњима смије збиља прозвати не само поправљенијем, него управо посве новијем. Тај доказ неће ми бити тежак. Доста је, ако позовем свакога, кому до тога стоји, нека овај овдје наштампани текст поreди с онијем у књизи Андрије Попова или у 28 књизи Гласника те ће наћи, да нема стране, пače да нема врсте, у којој не би овај садашњи текст одступао од оба пређашња. То одступање јавља се двојаким начином: вањским обликом, т. ј. језиком или рецензијом, и нутарњим садржајем, т. ј. редакцијом текста.

Да говоримо најпре о рецензији. Премда је ово споменик српске књижевности те се зна и писцу за име и за вријеме његова постања, опет оба дојакошња издања текста изнесоше га на видјело не у његову оригиналну обличју, већ у прерађеној форми, у рецензији руској. Тако нађоше издавачи у рукописима, па тако и издаше дјело. Против тога не може бити њима приговора. Али је свакако чудно било у руској рецензији читати дјело, за које се бар толико знало, да га је писао човјек „који је живио у двору и који је знао за све што се тицало деспота.“ Да, што више, још од 1858 и 1859 знадијаше научни свијет, да има збиља и српска рецензија овога дјела, и то преко професора тада казањскога сада одешкога университета, В. Н. Григоровича. Године 1858 писа професор Григорович овако о нашем дјелу (ср. Извѣстия импер. Академіи паукъ VII. 221): Из „Извѣстія“ дознао сам, да је загребачко друштво за повјестницу наштампало живот Стефана Дечанскога. Живот Стефана Деспота, који писа по свој прилици Константин Костенски, пуно је важнији за византијску и српску историју. Под сјајем византијскога ораторства он сакрива такве податке, о којима ни византијски историци не знаду ни писци историје

Турака, као Хаммер, Цинкејзен. Узевши на ум, да је вријеме од год. 1360 до 1420 управо најтамније у историји византијској за то што нема истовремених историка, а живот Стефана писа се около 1431 године, то се може слободно рећи, да би критичко издање овога живота било врло корисно. Колико се ја домишљам, има неколико рецензија овога живота. Једна — оригинална с потанкостима; друга с јусима (ж) долази по Русији; трећа што је унесена у Цароставник и Родослов. Она друга послужи А. Н. Муравјеву за основу живота Стефана у његовој књизи Жит. св. Слов., трећа уђе у хронографе и у Никоновски љетопис; прва, жалибог непотпуна, има у мене. Рукопис ове пошљедње рецензије, како се чини, из XV вијека, али без почетка и краја, ја сам желио попунити те издати, но видећи да тога не могу, јављам академији, ако јој је воља обратити пажну на издање овога живота, да ћу јој ја драге воље свој рукопис послати. Иначе послаћу га загребачком друштву. Тај мој ексемплар знаменит је тиме, што је тачнији у назвањима и цијелијем реченицама, те садржи и потанкости као н. пр. о Хусу.“ Овако Григорович године 1858. Академија не уради ништа, али и Григорович не посла свога рукописа у Загреб, него га годину дана за тијем употреби за своју знамениту историјску студију: „О Сербіи въ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ“ Казань 1859. У прилозима к овој расправи наштампао је неколико одломака из живота, из којих се још боље увидјело, да има збиља још и данас бар један рукопис живота Стефана Лазаревића у народној рецензији српско-словенској. Послије свега тога ја се баш не чудим, што је Андр. Попов овај живот у својој књизи наштампао по рукопису, који му је најближе био; али се не могу начудити, како је и српскому ученому друштву опет допао руку други исто онакав рускословенски текст, и то управо из Одесе — —

а да има и српскословенска рецензија, о томе други издавач овога живота не помиње баш ни једне ријечи. А ипак се управо у Одеси, и то у библиотеци университетској, чува онај прави, оригинални, српскословенски текст живота Стефана Лазаревића! Може бити, да рукопис, у којему се чита тај живот, тада још није био у Одеси; јер је онамо, у университетску библиотеку, дошао с осталом оставштином покојнога Кухарскога, не знам право које године, али свакако послије 1863-е. Ну ако већ овога рукописа није било, да си је бар учено друштво к ономе тексту, који је у Гласнику наштампан, испросило било још онај одломак Григоровичев, те би се могло било које шта исправити и иначе наштампати. [1])

Јер даречем коју и о редакцији. Живот Стефана Лазаревића, како се чита у рукописима српскословенске рецензије, представља подједно и другу редакцију, обилатију, пунију, с већим историјским детаљем. О томе већ сам навео ријечи Григоровичеве, које се сасвијем потврђују рукописима, по којима је уређено ово издање, као и онијем одломком Григоровичевијем, на колико ми је познат из његовијех цитата. С почетка подударају се једни и други текстови с незнатнијем разликостима; али од главе 34 (·лд·) напријед готово у свакој чита се више и опширније у српскословенској редакцији него ли у рускословенским. Овај вишак кад што истина не садржи у себи ништа историјскога, већ само опширније излагање паралела библијских, тако да би се судећи по таковијем мјестима могло мислити, да је преписач руски навлаш покраћивао гдје се чак и њему бомбаст приповиједања чинио превеликим. Али

[1] Друштво је чинило све што му је било могуће, али — залуду. Јер је на тражњу после 1867 добило онај рукопис који је у Гласнику штампан.

Уред. „Гласника“

нијесу сва мјеста такова. Него у ономе, што је у српскословенској редакцији додано или у рускословенској изостављено, чита се више пути врло знаменит историјски детаљ, читају се имена људи и мјеста, читају се посве нови факти. Ако је неко навлаш покраћивао, за што је и овака мјеста поизостављао, тешко је докучити. Ја не умијем тога одгонетати, већ се задовољујем тиме, што ћу констатирати, да су већ у XV вијеку биле двије редакције, једна опширнија, друга краћа. То нам свједоче рукописи. Још би се и то хтјело знати, има ли опширније редакције рукописа у рускословенској рецензији а краће у српскословенској? До селе као да се није нашло ни једно ни друго.

Потање у оцјену разликости између редакција ја се исто тако не упуштам, као ни у опће у оцјену историјске вриједности овога споменика. Наши историци треба да нас о томе убавијесте. Мени је тек дужност казати, да сам за ово издање употребио више поменути рукопис одешкога университета, који је писан на артији, врло лијепо сачуван, из друге половице XV. вијека. У истоме рукопису има још и другијех ствари спомена вриједнијех, али о њима ћу говорити други пут. Него кад је већ мој посао за штампу приготовљен био, сретна ме намјера намјери љетос у Бечу на други рукопис истога живота у истој редакцији и рецензији. То је рукопис, зборник, писан на артији такођер негдје под конац XV вијека, сада својина професора Богишића. Он га добави у своју колекцију од некуда из Херцеговине. Разумије се, да је пријатељ Богишић драге воље уступио мени на неколико сати свој рукопис, да га поредим с мојим текстом, на чему му се ја овдје у име наше науке лијепо захваљујем. Поредив оба текста нијесам нашао готово никаковијех разлика, или бар неколико врло незнатнијех: све што сам мислио да ће спомена вриједно бити, додавао сам што у тексту што испод њега. Колико се ра-

дујем, што сам за тако тамни на мјестима текст могао употребити бар два добра рукописа, толико жалим, што нисам могао имати под руком још и онај одломак Григоровичев, о којем бјеше ријеч. Жалим за то, што се судећи по Григоровичевијем цитатима чини да је онај одломак сачувао врло добар и разговијетан текст; на мјестима можда чак разговијетнији него ли је овај овдје. Да, може бити, да ондје има штогод, чега у нашим текстовима нема. На примјер гдје је ријеч о смрти деспотовој додаје Григоровичев рукопис ову опаску, које у нашим текстовима нема: „И нѣціи рѣше, ѩко восводою отроувень бысть, понеже прежде сихь огневлень бысть оть него и соущоу близь исмаилитскомоу цароу ѩвити се хотѣше невѣра, аще сиѩ хотѣхоу быти, нь есть се льжи подобно.“ И онијех ријечи, које је Григорович као motto наштампао к својим „Прибавленія“ те их како каже извадио „изъ заключенія житія князя Стефана србс. реценз. писаннаго Константиномъ Костенчскимъ въ 1431 году“, не могу ја нигдје наћи у нашим текстовима. Ја све то помињем за то, не бих ли изазвао поштованога професора, да изиђе са својим одломком на видјело.

Сада нема више никакве сумње, да је тај живот Стефана Лазаревића написао **Константин**, философ констески и учитељ српски, како га зову неки рукописи, или како се у овој редакцији живота чита, **Костадінъ**. Написа га четири године након смрти деспотове, дакле у 1431 или 1432 години. О томе има већ старо свједочанство у српским љетописима, гдје се вели: Житіе же (разум. Стефана) все по редоу написоует се Константинь-философомь по мнѕе оумолѥни синклить, паче же еговымь тремьѩвленнымь запрѣщеніемь, еже и начань оть десетыихь словь мѡѵсеискаго законоположеніа, та же еговоу вьзрастоу и власти и благочьстію оудобротворивь и оукрасивь плетеньми и витискыми глаголы, аще кто инь дрѣвныхь любомоудрьць, ѩко

великоу сладость и умилѥніе прочитающіимь, и вса памети достоина написавь и оухытривь, вьспоминае же и тогда царствовавшихь, где и кои и како, и оубіеніе моусіино и прочіихь.“ (Шаф. Okázky obč. písemn. 63). Овдје се види очито, да је љетописац имао при руци цијели текст живота овако како га ми сада штампамо, да он се не устеже јавно признати још и то, да се је истијем животом послужио као извором за свој скраћени љетописни извод. А што овај један јавно призна, то учинише други мукло, као на пр. љетописац житомишљићки (ср. у Гл. књ. 32), који је цијеле врсте готово ријеч по ријеч исписао. Простор не допушта, да то доказујем; а и не треба, јер је сличност пače једнакост сувише очевидна (ср. у Гласнику XXXII стр. 269. 271—274). И онај у V. књизи Гласника наштампани Љетописац српски (ср. стр 98—100), с којим се слаже оно што је наштампано у XXXV књ. Гласника (ср. стр. 63), издаје се на неким мјестима као компилатор нашега дјела. При томе спомена је вриједно то, што се нека овака мјеста која су из живота унесена у Љетописе, читају само у пунијој редакцији истога живота.

Врло је мало што знамо о животу човјека, којега су дјело већ стари љетописци толико хвалили и толико употребљавали, и за то мало имамо се захвалити г. Даничићу. Његова расправа, наштампана у I-вој књизи Старина „о књизи Константина философа о правопису“, даје нам за живот тога човјека пуно поузданију грађу, него ли је оно што приповиједа Шафарик (Sebr. spisy III. 181, Gesch. d. Südslaw. Lit. III. 121. 244). Нема сумње, да је Константин био родом Бугарин; одакле управо, то се право не зна. Ако је истина, да се под придјевком философ „костеньскыи“ или „костѣнчьскыи“ сакрива мјесто његова рођења, што би лако могло бити (ја и не знам, што би иначе могао тај придјевак значити), тада има прилике вјеровати,

да се Константин родио у граду, који је данас познат под турском формом имена: Кюстендил. Иначе Григорович у свом „Путешествију по Турцији" стр. 137. наводи село Костенци у долини прилипској; срав. такођер Даничићев рјечник п. р. Костѣнче. Али мени је тешко вјеровати, да би се Константин по какову забитноме селу прозвао био костенским. Ну приговориће ми се, како ја смијем тако далеко на југ и запад тражити домовину Константинову, када се он сам на једноме мјесту назива „единь страньнь трьновьскыихь страна." На такав приговор ја бих одговорио, да се у тим ријечима још не садржи признање, да се он управо родио негдје близу Трнова. По мојему мишљењу ове ће ријечи само то рећи, да је из Трновске околице Константин као странац дошао или утекао се под заштиту деспота Стефана, а то бијаше по свој прилици истом у његово зрело, мужевно доба,[1] по што је већ у својој домовини које што искушао и проживио. Тако се зна, да је он у Трнову или негдје у његовој околици изучио словенску и грчку књигу од некога Андроника, који опета бјеше ученик знаменитога Јевтимија трновскога. Он оста у тим крајевима неко вријеме још и по што обладаше њима Турци, како се види из овијех ријечи: Сицеваа (т. ј. потьштати се о благовьчинени) навыкохомь и вь своеи земли, аште и по срѣдѣ ісмаилить есть, врага обличити, паче же тамо не тьчію обличити хотѣхь, нь и ѩже вь законѣ божьствнѣмь о казни. Да егда тамо вьзможьно по срѣдѣ вльвь кольми паче зде о обличени" (Стар. II, 33). Ове ријечи као и то што на истом мјесту у мах за њима слиједи:

[1] Ријечи наштампане у Стар. I. 33, чл. 29 а): И мною юныимь посрамит се, ѩкоже глаголеши, не сметају тому, што рекох, јер ако му је било чак 35—40 година, противник његов којему „обличеније" Константиново није било по ћуди, могаше га одбијати и тијем изговором младости.

аште ли ни, то по что страньствоуемь оставльше вьса, тьчію вьзгноушеніа иновѣріа, изволыше паче страдати оу државнаго сь христіаны неже же вь своихь славномь быти — доказују јасно, да је Константин, док је још у својим, трновским, крајевима живио, изишао нечиме на глас,ваља да својом науком. Ако је тому тако, тада се истом право разумије, за што је он по што сила турска потлачи његову домовину, нашао заклон и заштиту код деспота Стефана, познатога љубитеља науке и књижевнијех људи. Може бити чак, да је ради своје велике горљивости који пут допао у опасност живота од Турака те за то пребјегао к деспоту српскому. Јер сам хвали деспот аовијем рјечима: „оть рыкающаго бо звѣра доушоу мою истрьже“ (Стар. I. 9). Деспот Стефан исказа Константину много милости, што овај често спомиње, и то не само у дјелу које писа за његова живота, него и послије смрти у биографији Стефановој бива неколико пути спомен о томе. Али човјек напрасан и енергичан у својој струци — тако се мени приказује Константин — не могаше ни код деспота спокојно дангубити. Он није штедио „обличенија“ против својих сународњака, док је међу њима живио; дошав у другу средину, није се ни ту промијенио. Сам приповиједа, да га је деспот послао: „кь прьвопрѣстольникоу срьбьскомоу и патріархоу оученію:“ то послање ускори његове основе. Константин бијаше на име фанатичан приврженик реформа грамматико-ортографских својега предшастника и узора Јевтимија. Жалибог ми знамо о њима врло мало, готово све и једино то, што се чита у животу Јевтимијеву (ср. Гласника књ. XXXI стр. 270—271) и што нам се преко Константина сачувало. Јамачно је Константин у својим реформама надкрилио Јевтимија — то је бар обичан течај ствари — али правац, како ја судим, оста исти, а тај нам је доста јасно нарисан у ортографским реформама Константина. Разлика из-

међу Јевтимија и Константина бијаше у томе, што онај исправљаше рукописе, не разлажући теоретски својих начела. На то се протежу ове ријечи Константинове: Нь ни ть потьшта се сьписати оутврьжденіе симь, тьчію оть чести изьявленіа нѣкаа. Ибо владеи никоегоже боѥ се вьса елика повелѣваеть бывають, и онь тьчію наоучивь или оученію основаніе положивь злобоу искорѣни и никтоже соупротивь емоу ста (ср. Стар. I. 12). На против Константин, који не имаћаше такова угледа и власти као Јевтимије, а јамачно бјеше нешто и тјеран таштим самољубљем своје учености, одважи се „сьписати оутврьжденіе симь, якоже вь грьчьскыхь писаних обрѣтаеть се.“ Како лијепо напредује словенска филологија, смијемо се надати, да ће се данас сутра и о радњи Јевтимијевој моћи потање, конкретније говорити. За сада ја свраћам пажњу на тај знаменити факт, што по истраживањима Горскога и Невострујева пада такођер исправљање рускословенских библијских, особито новозавјетних текстова, управо у вријеме Јевтимијево; да што више, оно исправљање бјеше обављено у Цариграду, а из живота Јевтимијева знамо, да је и он баш у то вријеме боравио одуже у Цариграду! (ср. Описаније синод. библ. I стр. XI, 226, 252). Јамачно ће се Јевтимијеву исправљању с временом ући у траг и по рукописима, те ће се моћи казати, што и како од прилике бијаху књиге „трновскога извода.“ За то требаће добро проучити рукописе средњо-бугарске из XIV и XV вијека, као н. пр. оно једно врло знаменито јеванђеље XIV вијека под бр. 29 у одешкој библиотеци, у којему долазе акценти и још неки други знаци по сталнијем правилима.

Али да се вратимо к нашему писцу. Његова критичка студија о том, како ваља писати словенске књиге и како дјецу учити читати, позната нам је сада из анализе Даничићеве у првој књизи „Старина.“ Истина, ово дјело не

може издржати данашње критике, а није дакако ни за своје вријеме боље било, ну толико се ипак мора признати да је оно одвећ гласно свједочанство хвале вриједна старања и настојања Константинова око словенскога језика у оно несретно доба, када се са свијех страна тмасти облаци навукоше над небом балканскога полуострва, те град турске силе поче млатити пошљедње остатке културе грчке и обарати нејака стабалца словенскога (бугарскога и српскога) културнога живота. За то ја мислим, да ми никако немамо разлога стидити се радње тога човјека, којему би да је живио у сретније вријеме и у здравијим околностима, посве другачије мјесто допало у нашој књижевности те управо сјало његово име. И сам Даничић, уза сву несмиљеност критике, не могаше не бити толико праведан спрам Константина, што му је неколико пути изрекао признање за онај занимљиви детаљ, који нам је сачувао о разним појавима нутарњега живота српскога својсга времена. К тому ваља узети на ум још и то, да се је дјело Константиново о правопису сачувало само у изводу. Ја бих рекао још и то, да сада, пошто је и ово друго дјело Константиново приступно нашој књижевности, наш суд о томе писцу може бити још пуно блажи и повољнији. Та српска средовијечна књижевност и онако није богата добријем, изворнијем продуктима, па када се она повољнија времена веће политичке силе и самосталности, XIII-ти и XIV-ти вијек, не могоше узнијети до вишега степена књижевне вјештине, него ли је имамо у дјелима Доментијана и Данила, тко нам даје право каменовати писца XV вијека за то, што није умио својој ватреној бризи за словенске књиге дати бољи правац него ли бјеше онај, који опћенито владаше у тадашњем византијском свијету или за то, што није умио простије описати живот и дјела свога заштитника Стефана Лазаревића? Ја чак даље идем те велим, да Константин нимало не ус-

тупа ни Доментијану ни Данилу, ни Григорију Дзамблаку дубљином осјећања, жаром похвале и пуноћом историјскога детаља. Кому на пр. није угодно читати, уза сав бомбаст, како Константин описује дивоту и богатство природе српских крајева? Гдје ћете наћи тако одушевљену похвалу на град Биоград, као у томе дјелу? Нијесу ли многе његове рефлексије у истину свакога поштовања достојне? (на пр. у гл. 31 савјет Бајазитов, у гл. 33 тобожњи усклик Марков и т. д.).

Кад би вијек деспота српскога боље проучен био него ли што јест, т. ј. да имамо за њ више историјских свједочанства, врло лако може бити, да бисмо увидјели, да је управо Константин био главнијем покретачем и побудитељем на ону књижевну радњу, која се појавила неком већом живошћу за Стефана Лазаревића. Свакако дуго боравлење Константина на деспотову двору у Биограду не оста без уплива на деспота. Ми тек не смијемо заборавити, да се је Константин по мјерилу онога времена сматрао врло ученијем човјеком, који се чак у тако тамни посао разумио као граматика. То му и стече опћи глас те назвање философа и учитеља српскога, а деспот повјери му частан задатак да изради правила, по којима би од селе сви писци и преписачи словенскијех књига једнако поступали, да не буде несклада и несугласја у текстовима светијех књига. Без сумње и за тај налог изиђе иницијатива од самога Константина, којему није тешко било упутити деспота о потреби такова дјела. А и кад је већ посао готов био, он се поглавито у деспота узда, да ће му дати санкцију онако, како некоч цар бугарски бјеше дао санкцију радњи Јевтимијевој. Одобрио или не одобрио деспот радњу Константинову, она се не могаше примити и успјети на српском земљишту, јер је била сувише замршена, препуна непотребитијех танкости, разликовања и т. д. Али то нам не смије

сметати, да бар основну мисао Константинову похвалимо те признамо њезину важност и корист. Ако његове науке сувременици не хтједоше примити у цијелости, то одатле још не слиједи, да није она у многим појединостима и користна била и корист доносила. Да је Константин са свиме пропао са својим дјелом, тога ја не вјерујем већ за то, што ми се не чини прилично, да би он у том случају остао био једнако уз деспота. А да је он не само пишући књигу о правопису живио у Биограду, него и у вријеме смрти деспотове ондје боравио, то се може доказати мјестима из његовијех дјела. И послије смрти деспотове одликоваше патријарах српски Никон и цијели синклит, како додаје љетописац, Константина частнијем позивом, да опише живот покојнога деспота. То је и опет нов доказ, колико је поштовање у свијех њих било спрам ученога Бугарина. Константин не испуни онај час, што су ови жељели „сицевоу временоу тогда соущоу еже потьщати се оставихомь;“ али послије четири године, којих чини се да није проживио у Биограду, јави му се, како сам пише, деспот пријетећи му казном, ако не испуни обећања. Тада се он даде на посао, који и сврши сретно, како ево доказује наш текст. Даља судбина нашега биографа није позната.

Довле бијаше ријеч поглавито о Константину. Али и предмет његове биографије, сам деспот Стефан Лазаревић, заузима у средовијечној српској књижевности не одвећ ниско мјесто, не толико својом властитом радњом, колико потицањем на радњу другијех. Што је писао сам Стефан Лазаревић, о томе каза нам Даничић у Гласнику XI. књ. и у Старинама књ. IV. Ја свраћам пажњу наших литерарних историка на сродност, која се очитује међу Стефаном и Константином у правцу њихове књижевне радње: оба они љубљаху „краієгранесе!“ Пуно је знатније, што би урађено потицањем Стефана деспота од другијех. У једном апостолу

полууставнога писма из 17. стољећа чита се овај запис: Повелѣніемь и иждивеніемь прѣизбраннаго сь господомь вь прѣдьстатьствіе постничьствоующеи общежительно братіи великые лавры срьбьскые монастыра Хилендара вьсепрѣподобнѣишаго отьца игоумена, господина Виктора, оть добра извода прѣписахомь оть старыхь прѣводникь ресавскыхь, не имоущаго ничтоже порока, вь лѣто ҂зрѯи (1660.) Ср. Чтен. Общ. Ист. и Древн. Москва 1867, IV. 121. Из овијех се ријечи види, да су у 17. вијеку познавали цијелу школу ресавскијех преводника, основану старањем Стефана деспота српскога. Да је и Константин к тој школи припадао, показује његов потпис под животом деспота, гдје управо сам себе зове: прѣводникь Костадінь. Григорович у књизи „Статьи касающіяся древняго словянскаго языка" (Казањ 1852.) стр. 28. мисли, да је „учрежденіе патріархата сербскаго вь XIV. ст. внушило іерархамь и князьямь особенную заботливость о точномь и послѣдовательномь познаніи церковнаго языка." Ја бих волио ту заслугу сасвиме оставити деспоту Лазаревићу и његову времену. Књиге „добра извода ресавскога" бијаху превођене и преписиване ваљда највише у самом граду и манастиру на Ресави[1] (у Манасији), за тијем у Љубостињи, Раваници, а најпослије и ту притјецаше зацијело у помоћ Света Гора. Да ли се таковијех књига „ресавских преводника" и колико до данас сачувало? Ја мислим свакако, само их ваља тражити. О некојима могу и ја већ овдје неколико ријечи казати.

[1] О томе граду и манастиру ср. Српски Летопис за 1863. г. II. 51. Гласник XXI, стр. 87. Наш текст (живот Стефана деспота) потврђује мисао Милићевићеву да је на Ресави био не само манастир него и град, у којем сам деспот често живљаше, у глави 52. исто се тако овдје изриком помиње и то, да је он у истоме граду сахрањен, у глави 52. и 87.

1. У универзитетској библиотеци у Одеси има рукопис под бројем 30, на артији, бивши некоч у рилском манастиру а универзитету поклоњен од В. И. Григоровича. Садржај му је библијски, књиге царства, под овијем насловом: Начелѡ сь богѡмь четворѡцарьствьвьныихь книгь, царьства Саоулова, и царьства Давидова, и царьства Сѡломонѡва, и царьства Рѡвоамѡва, сына Соломѡнова и прочіихь, ихьже вь Іероусалимѣ и вь Самаріи царьствовавьшіихь даже до пленѥніа Навоуходѡнѡсорѡва. Тко, када, за кога и гдје писа ову књигу, показује нам овај презнаменити запис на два пошљедња листа, писан истом руком као све остало: Сіе четырехь царьствіи книгы прѣведохь ѡть грьчьскыихь книгь на срьбьскые благочьстивомоу и христѡлюбивѡмоу и самодрьжьцоу Срьблѥмь, господиноу моемоу деспѡтоу Стефаноу вь дарованіахь и милостехь нѡвомоу Кироу, вь сладькоглаголаніихь втѡромоу Манасіи, вь любооучительствѡхь подѡбещомоу се прѣмоудрѣишемоу Симеѡноу, вь испытаніихь и изысканіихь божьствьныимь ветьхыимь и новыимь писаніѡмь равьнѣ тьчьнѡмоу Птоломеоу ѡнѡмоу, емоуже по Алекѯаньдроу Филіпповоу царьствовавьшомоу Егіпьтѡмь и прѣведьшомоу и прѣлѡжившомоу вьсе ветьхое пісаніе оть евреискааго на еладьское и сіе царьскые книгы сь седмьдесетими сьбравь се прѣмоудрыихь моужіи прѣславьно сьгласивьшіими се и не ѡть иноудоу развѣ оть светаго доуха наоученіа. По два бо, по два, ꙗкоже рече жидовинь Филонь, а ꙗкоже рече божьствьныи Іоустинь изьꙗви по единомь разлоучивьше се вьсе древьнѥе писаніе прѣлѡжише и сказаше, ни же по разоумоу ни же по тѡи самѡи бесѣдѣ разьньствоующе. Бысть же таковѡе прѣложеніе и прѣсказаніе прѣжде единогѡ и трехь сьть лѣть господьнꙗго вьчловѣченіа. По лѣтѣхь же четыри ста и тридесетіихь таковааго издааніа Синѡплꙗнинь Акила свое сьтвѡри издааніе при самодрьжьци римлꙗномь

Андріанѣ проказивьшіимь се. По нѥмь же и егоже ѡть Самаріе Симмаха бысть издааніе при цари Севірѣ, Акиліна издааніа послѣжде лѣты шестыими и петьдесетыими. Сіе же прѣдвари ефесіискаааго Θеѡдѡтіона лѣты доволньными при цари бывьшее Комѡдѣ рымьскомь. Ѡбрѣтоше же се и прочее двѣ изданіи безименьны, ѡво оубѡ при Каракалѣ владычьствоующіимь Рымѡмь, вь Іерихѡнѣ ськрьвено вь Дельвѣ, ѡво же вь Никѡполи имьже кь Актію при Алеѯаньдрѣ Мамьменнѣ. Послѣжде же оубо великыи постьникь и моученикь Лоукіань люботроудьнѣ прошьдь книгы жидовьскые ѡть ѡноудоу ть самь на елладьскы езыкь ветьхое писаніе прѣлѡжи и сьгласивь се ѡбрѣте се сь седьмь десетіимь, прочіимь бо издааніѡмь стежавьшіимь мнѡга растлѣнаа по вьсемоу. Бысть же чюдьнааго Лоукіана издааніе при царьствіи Діоклитіана и Маѯиміана моучителеи, еже ѡбрѣте се ѡть жидовь вь Никѡмидіи вь пирьжьци малѣмь поваплѥномь ськрьвенѡ, великѡомоу Коньстаньтиноу царьствѡ правещоу тогда.

Прѣведе же се сіа книга вь лѣто ,ѕц и кд. ендіктиѡноу текоущоу осмѡмоу. Вь дьни благочьстівомоу и христолюбивѡмоу и богохранимомоу и самодрьжавьномоу господиноу Срьблѥмь деспѡтоу Стефаноу писа се сіа книга вь подкриліи горы Прозрака близь храма прѣчистые богородице иже на Любостыни. Вь лѣто шестотысоущьно ц..кѕ., ендиктіѡноу текоущоу .аі.

Моле се сь сльзами припадаю и вьпію прочитающін милостиви моѥе гроубости роуки и кьснаго оума моего и страстнааго тѣла и немощи боудѣте, и сами бо чловѣци соуще и милости трѣбоующе есте. Того ради и мене хоудаго благословеніа вашего сподоблѧите, вамь бо маль троудь мнѣ же велико богатьство вь единои рѣчи ѡть светаго срьдьца вашего изнесьшои се: за нѥже и молю сь плачемь, молите господа глаголюще, господи боже вьседрьжителю, прости и помилоуи грѣшнааго

и недостоинааго раба своего ѡкааньнаго Досиѳеа, еже и Мѡѷси. Вѣмь бо вѣмь,ѩко оуслышить вась, рекы: призови ме и услышоу те. Томоу слава вь вькы вѣкѡвь, амінь.

Из овога врло важнога „посљесловја“ дознајемо, да је год. 1416. нетко превео на српски језик с грчкога четири књиге царства господину својему деспоту Стефану Лазаревићу, а двије године за тијем, т. ј. 1418. преписа тај пријевод близу манастира Љубостиње „грјешни и недостојни раб“ Доситеј, другијем именом Мојсије. Тко бијаше онај преводник, који се на почетку записа сам спомиње у првом лицу? да ли онај исти Доситеј, који двије године касније преписа тај пријевод? или можда тко други? Мени се чини, да преводилац и преписач Доситеј нијесу једно лице, него да је преписач (Доситеј) име преводиоца, које се у запису читало ваљда одмах иза године 1416, на просто изоставио те његово име и што је још било замијенио биљешком о себи и своме труду т. ј. о своме преписивању. И тако оста нам име тога једнога „ресавскога преводника“ затајено! Али ја бих си овдје дозволио ову конјектуру: из Константинове књиге о правопису разабиремо, да је он поређујући деспота Стефана с Птоломејем већ онда написао о деспоту ове знамените ријечи: „подвизаніе имаши о изданіи божьствьнаго писаніа (ср. Стар. I. 10);“ на даље знамо, да је Константин у другој глави своје расправе такођер приповиједао о разним пријеводима старога завјета с јеврејскога на грчки језик онако, као што се о томе приповиједа у овом запису (штета, што нам Даничић није онога наштампао). Није ли ту доста аналогије и разлога, да дођемо на ту мисао, да је можда управо Константин био преводилац овијех књига царства? Сјетимо се само и опет, да се он у биографији деспотовој потписује „прѣводникь;“ а његовој учености особито пристајаше такав посао, који се није ограничио тек пријеводом библијскога текста, него

чак с објашњењима старијех коментатора. За то се и чита умах на првој страни, још пред текстом, ово: „Вь сеи палеи и вь настоещои кнізѣ идеже ѡбрѣтаеши по праговѡхь или выше тлька азь или слово или ѳитоу, сіа глаголють: Акіла и Симахь и Ѳеѡдотіѡнь, иже вса нѡва и ветьхаа пісаніа исправише.“

Жалибог ја нијесам доспио, уза сву жељу, да сам пријевод проучим, гдје би се можда нашле биле нове потврде мојој хипотези.

Било то овако или иначе, нема сумње, да се у том рук пису сачувао оригинални текст „добра извода ресавских преводника.“

2. Други примјер ресавске радње помињем српски пријевод Зонаре, који је већ године 1847. Бодјански наштампао у „Чтенія Общ. Ист. и Древн.“ год. III. књ. 1. по пријепису рускословенском. Пред текстом пријевода стоји предговор, у којем се говори, како „великыи самодрьжьць срьпьскыи деспѡть Стефань обрѣте нѣгде и чюдноую сію книгоу моудрѣишаго Зонары“ те је преда, „чьстьнѣишомоу свещенноинокоу Тимоѳею принести вь Светоую Гороу вь обитель Хиландарьскоую кь прѣписанію, иже по малѣ и бысть игоумень тое лавры Хиландара, при немьже и сьврьши се книга сіа;“ послије тога бјеше неки Григорије, којему игуман манастира хиландарскога, поменути Тимотеј, повјери пријепис. Тај Григорије нађе, ја не разумијем право да ли онај ексемплар који бјеше послан у Свету Гору или онај по њему израђени пријепис, покваренијем „понеже гроубыми нѣкыми поселѧны прѣписа се“, те се за то постара, како би исправио текст помоћу грчкијех историка, али не нађе ни једне књиге такова садржаја осим „лѣтописателѧ Георгиѧ инока моудрѣишаго“. По њему дакле исправљаше и допуњаваше текст Зонарин. Сва је прилика, да се овдје и под оном књигом, коју Стефан деспот посла

у Свету Гору и под „љетописатељем“ Георгијем (Хамартолом) разумијевају већ пријеводи српскословенски; задатак дакле Григорија бијаше тек да помоћу једнога пријевода исправи други. Али свакако и та радња има се захвалити иницијативи деспотовој.

3. У деспотово вријеме пада такођер пријевод бесједа Јована Златоустога на шесто-дневник с грчкога језика на српски, како свједочи запис, који сам наштампао у Истор. књиж. 167; преводници бијаху неки Јаков и Венедикт а деспота зову не само благочастивим и благовјерним и богом вјенчаним, него чак још мудрим и сладчајшим и славним, по чему судим да је он какогод учествовао у томе послу, можда и опет првијем потакнућем. Ср. већ у Калајдовича Јоан Екс, 116.

4. У одешкој университетској библиотеци има под бројем 36. поклоњене колекције Григоровичеве 70 листова рукописа, који испрва бијаше у разним комадима и на разним мјестима, те је ваљда истом пошљедњи власник сашио их у једну цијелост. На првијех 35 листова, писанијех једном руком, има одломак књиге: Догматики паноплїе (πανοπλία δογματική Јевтимија Зигабена), и то на листовима 3—23 чита се као титло .кг. (23): на богомили, тај је одломак потпун. Од листа 36—58 слиједи друга рука, како се мени чини старија, која писа разне ствари, као на л. 36—38 причу о злим женама, подијељену на „слова“ (то је исти текст који у Изборнику 1873 г. и у берлинском зборнику), на л. 39—58 чита се (али с прекидањима изгубљенијех листова) Никодимово јеванђеље под насловом: Написанїе ѡ прѣдани господа нашего Їсоу-Христа еже вьспомену Никодимь, иже ноштїю прихождаше кь Исоусоу иже и на погребенїе его прїидс сь благоѡбразьныимь Їѡсифомь и погребоше тѣло его и вьспоменоувь написа по вьзнесени господа нашего Їсоу-

христа. Вь лѣто же Ѳеодосіа цара .зі. прѣложи се изь евреискыихь на грьчьскаа вьса сіи елика сьдѣаше се при Пилатѣ поньдистѣмь. (Ср. издање текста Даничићево у Стар. IV. 130). — На покон од листа 59 до краја долази трећа рука, мање помна, која писа међу осталом садржином неколико прича и апокрифа, на пр. причу о 12 петака (готово ово исто што је Новаковић издао у Старинама IV.) причу (повѣсть) о томе „ꙗко пользно и божьствьно еже ждати вь црькви до сьврьшеніа светые и божьствьные литоургіе (то је позната прича о Фридолину у другој верзији), и још које што. Први одломак биће из Бистрице у Влашкој, други из Струге, трећи из типикарнице св. Саве на Св. Гори (тако по биљешкама самога Григоровича). К једному од овијех трију одломака, судећи по писму ваљда к другому, а можда ни к једному, спада овај занимљиви запис:

А исписа се сіа книга вьсеблагонарѡчитомоу и христолюбивомоу великомоу господиноу Срьблꙗмь деспотоу кѵр Стефаноу роукою недостоиною Гꙗрасима глаголꙗмаго бльгарина, вь Светѣи горѣ Аѳонсцѣи вь монастири глаголꙗмомь Хиландарь. Ево и опет свједочанство, колик књигољубац бијаше деспот Стефан.

5. И онај запис, који је Даничић наштампао у Раду књ. I. стр. 175. свједочи о радњи књижевној, изведеној године 1416., дакле у вријеме деспота Стефана, као што је ондје и речено, ваљда у једноме из манастира, гдје су постајале „добре књиге ресавскога извода“. Али никако се не слажем, да би онај запис био писао Константин философ, јер тај нигда не би о себи рекао да је „лѣнивь паче же и невѣжда писанію!“ Цитат наведени из Шафарика, не спада на Константина већ на љетописца — компилатора из његове биографије.

Јамачно ће други, који сједе на богатијим изворима

него ли бјеше моја Одеса, број „ресавских преводника“ попунити. Истом тада моћи ће се потанко разабрати, колико је збиља вриједила у српској књижевности XV. вијека регенерација, око које настојаху Константин философ и Стефан деспот.

У Берлину 11 (23.) Октобра 1874.

Житиѥ и жизнь п҅рисьнопомьнимаага, словоуштаага, благочьстиваага господина деспота Стефана, сьписано повелѣниѥмь и поноужденииѥмь светѣишааго патриꙗрха землѥ тоѥ срьбьскыѥ кѵрь Никономь и полатьныихь начельникь, видѣниѥмь же трьсветыимь ꙗвлѥниѥмь, самомоу тьзоименитомоу прославлꙗюштоу сиѥ быти благослови отьче.[1]

[.а. Азь ѥсмь, рече сыи[2] при коупинѣ, сьврьшаѥте вожда людии моихь ꙗко не имамь по соуштьствоу моѥмоу подобиꙗ именовати ти имена, нь ꙗкоже ми ты обѣштаѥши прозрительныима очима, приближоу се тебѣ[3] и мнѣ приближаюштоу ти се оугожденьми и вь по сихь подобьными тебѣ слоужителю мои. Вьсакь бо вьзносеи се кь мнѣ ꙗко вь ковьчезѣ чистѣ пльти оутврьжьденѣ оть вьсоудоу невѣриꙗ водь потаплꙗюштиихь неприкосьновеньнѣ и азь вь сьрѣтениѥ ѥмоу обрештоу се, изливаѥ на-нь водоу доуха моѥго, кь вышьнꙗишиимь вьзводештиихь сего. И ныни шьдь кь глаголавьшиимь ти. Кьто те постави соудию или приставьника надь нами, и глаголи не вь оуши Фараоновѣ ꙗкоже Іосифь сильныимь ѥго о оумрьшиимь чрьви[4] Іꙗковѣ,[5] нь вь лице прѣдь вьсѣми сильними ороужьствы и вьсѣмь Ѥгѵптомь, оть оусть моихь повелѣваѥ о вьзвождении вьзлюблѥнааго прьворождьденааго сына моѥго вьсего израилꙗ и да не ꙗко о Іꙗковѣ останоуть вь Ѥгѵптѣ сь скоты и сь прочиими, нь до слѣпа

---

[1] Бог. рук.; владыкѡ. — [2] сы. — [3] кь тебѣ. — [4] чрьвіи. — [5] Иіаковѣ. —

овьчете и хрома козьлете[1] сь[2] вьсѣми коуньно[3] красьныими оутварьми ѥгипьтьскыими. Аште же не послоушають те, ранами тѣхь даже до прьворожденыихь вьсѣхь оуꙗзвиши и вь мѣсто любочьстиꙗ ѥже кь Іосифоу вь землю хананеискоую до[4] вьзвраштениꙗ ѥмоу, боудеть самь Фараонь сь вьсѣмь воиньствомь[5] ждє те вь чрьмьнѣмь мори не до моѥго иже по образоу коупиньнаагo ꙗвлѥниꙗ, пришьствиꙗ дѣвицею вь мирь, нь до втораагo и страшьнаагo еже сь вои аггельскыими и силами небесныими, вь ѥже оть вѣка сьпротивльшиимь се моихь повелѣнии отьмьштении седмыи(ми) ꙗко же Енохь пророчьствова.

ꙁ.в. Вьсѣмь же вь слоухь сьглаголю сь тобою на сеи горѣ, да ꙗвлѥныихь слоухь оуха лице же кь земли оувѣдеть[6] избранаагo моѥго и законь десеторичьныи роукою ти вьсприимоуть, ты же и сѣнь оустроиши ми по образоу небесьномоу.

ꙁ.г. Глаголють оубо о семь боговидьци, по ниже водою сьпасень бысть и вода нарече се и вьсѣмь сьпасаюштиимь се водою доуховьною образь изь начела бысть. Паче же о семь боголюбьци ꙗко и четыридесетелѣтьномоу попоуштень бысть приближити се, ꙗкоже и равьноагтельныи онь. Вь истиноу вь .м. бо лѣть знамениꙗ и чюдеса Моѵси сьтвори вь земли егѵпьтьсцѣи и вь поустыни вь образь сьздателꙗ и рабь ѥго, имь же поуть изь начела ѥдинь и тьжде.

ꙁ.д. Дрьжавьныи же и сь, иже вь наше роды вьсиꙗвыи, не просто четыридесетелѣтьномоу[7] вождению попоуштень бысть приближити се, нь ꙗко великь сы, нь ꙗко печать бывшиимь христоименитыимь, ѥноуже и вь прѣставлѥнии кроугы вь течениѥ прикрьми иже вьса окрьмлꙗѥи иже паче сего прѣставлѥниѥ вь таково врѣме приведе, идѣже рече се здѣ страхь и тоуга велиꙗ по вьселѥньнѣи. Ськоньчаше се и оуидоше вьса. Таже и азь начела числеште се .гі. обь-

[1] скоты. — [2] съ — [3] ѹбо. — [4] даже до. — [5] вьсѣми воиньствы. — [6] оуведѣть. — [7] четыридесетномѹ лѣтѹ.

хождении кроуговь, кромѣ остаюштиихь .пд. ѩже скрьби лѣта и сьврьши се тринадесетьноѥ обьхождениѥ по .ѳлв. лѣтѣ, вь .ѳі. лѣто владычьства ѥго.

ⷭ҇.е. Тѣмь же вь истиноу ськоньчаше се и оскоудѣше и оулишихомь се вь .ли. лѣто владычьства ѥго. Аште не бы господь многааго ради благооутробиѩ ѥго оставиль намь сѣмене, ѩко Содома оубо были быхомь и ѩко Гомора оуподобили се быхомь. Тогда бо глади и троуси честии и сьмрьтоносиѩ, ѥзыкомь же по морю и соуши нашьствиѩ и брани вь незаапоу, и по вьселѥньнѣи не бысть идѣже страхь твои не наидеть владыко. Вь самоѥ се ҂sцле лѣто, ѥгда же вьсеславьнаѩ сьтвориши, трепеть примоуть оть тебе горы и растають се ѩко воскь таѥ оть огнѩ. И ѩвѣ боудоуть дѣла твоѩ прѣдь соупротивьными и дивьнь бываѥши, боже, вь паметь[1] светыихь твоихь. Нь и нынѩ ськазаль ѥси вь людехь твоихь силоу твою, не до коньца давь достоѩниѥ своѥ вь раздроушениѥ ѥзыкомь, и нынѩ же остави не прѣклоньшиихь колѣнѣ ваалоу похоти и слабости ѥстьства, нь вьзмогьшиихь оть немошти, бывьшиихь крѣпкыи[2] вь бранехь, вѣроуюштиихь ськроушаюштомоу брани мышцею высокою, извольшиихь сь людьми божиими страдати, неже ли врѣменоую имѣти грѣха сладость вь расыпьшиихь се о стадѣ христоименитѣмь.

ⷭ҇.ѕ. Ѕѣло бо сьпострадаше нѣции вь истиноу о благочьстии, ѥлика аште и кьто оть древьнихь ѥже сьдрьжати се оставьшиимь непоколѣбимомь.

ⷭ҇.з. За сихь рыдательныихь вѣштаныихь да простить ми ваше боголюбьноѥ[3] аште о доусѣ аште земльныихь. Лѣта бо вѣчьнаѩ поменоухь и вь памети благочьстиваого вьсе о господи храбровавьшеѥ аште вьзможьно хотѣль быхь привести аште и не по достоиньствоу. Не вьзможьно бо невѣждамь поучиноу плавати. Кь томоу рыдаюштиимь обычаи

[1] памети — [2] крѣпкыихь. — [3] боголюбіе. —

и вь неподобиꙗ благы вьсприємати,[1] имиже неоудрьжимыхь сльзь токы изведоуть. Обрѣть же именитааго ꙗкоже нѣкоторыи корабль, имьже плаваѥ кь подобьнымь вьсхождоу.

[.и. Иже Іисоуса Навина моужьствоу же и вѣрѣ приоуподоблѥна и оудостоꙗнию раздѣлѥнии землѥ и вь дроужении новѣи скинии новомоу исраилю вь гальгалѣхь свобождениꙗ вь различьнаꙗ врѣмена оть окрьстьныихь врагь прѣмоудростию и силою. И вь врѣме подобьно вьсходе[2] на опльчениѥ соупостать, соуди[3] же многообразьноѥ, нь Самѱонь крѣпькыи женою побѣждень бысть, семоу же ни малы вь вьсемь житии запеть, Ѳезвитенина Илию не глаголю нь Илии свештеникоу и соудии израилѥвоу, слабости и отьчаꙗнию николи е вьдасть себе, Самоуила крѣпькааго вь оумѣ имѣѥ, ѥмоуже господь вь стльпѣ облачьнѣ глаголааше господьствовавьша и цар ѥ поставльша и цара обличивьша, вь пророцѣхь дивьныи.

[.і. Іѥсеова же Давида ѥмоуже сьвѣдѣтельство божиѥ, обрѣтохь бо рече Давида по моѥмоу срьдьцоу вь истиноу обрѣть и присьнопомьнимааго, высока гноушающта се и мрьзость вьмѣнꙗюшта, сьмирѥниѥмь[4] же вьзносешта се вьсегда[5] ѥлико кьто можеть вьмѣстити.

[.аі. И Соломонь рече сѣде на прѣстолѣ Давида отьца своѥго и сьмири ѥже кь сѣвероу и югоу Ассирии и Ѥгѵпьти, ѥлико и царица ѥѳиопьскаꙗ сь дары приити. Име бо ѥго богомь и самѣми дѣлы Соломонь нарече се, ѥже ѥсть сьмирениѥ. Сь же крѣпчаишаꙗ скиптра вь дьни своѥ кь себѣ сьмири, вьсточьныихь и западьныихь, ѥлико царьствоующтеи вь различьнаꙗ врѣмена сь вьсѣхь страньь кь нѥмоу сьтикающтиихь се, оустрои и своихь страньь ждрѣби оудостоꙗвати, паче же западьны господина и сьблюдателꙗ[6] вьсемоу царьствию своѥмоу нарицати по истинѣ, и вь врѣме клю-

[1] обычаи и вьнѣ подобиꙗ благыи вьспріети. — [2] вьсходѣ. — [3] соудіи. — [4] сьмѣрѥниѥмь. — [5] вь истинѹ. — [6] ѹчителѥ.

чимо избраныихь своихь и сь прочиимь воиньствомь ихь посылати сильныихь и могоутелѥ вьсеѥ землѥ. Иже и николиже оть нихь кьто отьшьдь вь своꙗ оть прѣвеликыихь даже до малѣишиихь не вьзвѣштаѥ прѣвеликыѥ и достохвальныѥ дары ѥго присьнохвальнаго бываше. Брани же крѣпькыѥ и моужьства изь дѣтьска, прѣмоудрости оть вьсѣхь оть вѣка сьтворениѥ[1], оть ѥгоже и словоуштии деспоть именова се вь вьсѣхь странахь, и оть малаого срьбьскаого скиптра множаишии по вьселѥньнѣи глась и име притежа паче самодрьжавьныихь и славьныихь вь многыихь ѥзыцѣхь высештиихь о народѣхь ѥзыкь.

[.вi. Кь западьныимь бо странамь сы[2] близь Ѥлиспонта живы, по вьсѣи Ѥгѵптии и Ѥѳиопии и оть тоудоу кь вышьнꙗишиимь странамь и сь проста сьвькоупль рекоу, по вьсѣи Ѥлладѣ, ѥлико и вь Индии и вь Амазоны постизати имени ѥго, ꙗко же слышештиимь желати ѥже присвоити се моужеви семоу, аште и рабы, аште моштьно оустроити се ѥмоу. И ꙗкоже Дариѥ решти о Александрѣ глаголаахоу, да дасть ѥмоу господь сѣсти на прѣстолѣ Кировѣ. И ꙗкоже оутварию изредьною сь небесе даною красѣхоу[3] се не тьчию вѣрьныи нь и невѣрьныи дрьжателиѥ царьствиꙗ. Кь симь же и Данииловоу славоу и глась сь дрьзновениѥмь и трехь отрокь зрѣше се имы. Проиде бо скрозѣ огнь и водоу сьвоиньствоуѥ царемь вьсточьныимь, ꙗкоже напрѣдь иды слово изьꙗвить. И ѥговѣми обѣти и моужьствы величаахоу се ꙗкоже ассириисци моужемь желаниꙗ и Фараонь Моѵсеомь и симь иже громь нареченыи ꙗкоже нѣкоѥю мльниином стрѣлою прѣштааше вьсточьнѣишиимь, доньдеже господь сьтвори извождениѥ. Многыихь бо дрьжавьныихь[4] житиѥ прошьдь иже древлѥ вьселѥньноую поборьшиихь и нѣкыими оть чести и добродѣтелѥи обрѣть имоуштиихь оть дѣль прочаꙗ же ни малы.

[1] сьтворенные. — [2] сын. — [3] красехоу. — [4] покорьшиихь.

[.гі. Сь же оть божьствьныихь писании богоу оугодьнаꙗ сьбравь бѣше милостынѧми и вѣрою аште и кьто инь. Паче же изь давьна не бывьша такова оть цареи царьствена и изредьна.[1] Сьжительствовавь же вьсточьныими и западьныими и вьсе изредьныꙗ обычаꙗ избравь бѣше даже до самыихь одеждь, ꙗже на пользоу и красешта, ороужии же и прохождении и сьнѣдеи посаждениꙗ чиномь и вьстаниꙗ[2] ꙗже кь слоужьбѣ божьствьнѣи, изредьнаꙗ сьблюдаꙗ прочитаниꙗ и молитвы, ловлѥниꙗ и сьвѣты, изьшьствиꙗ и вьходы, вьсемоу вьсегда по достоꙗнию чинь красештоу, ѥлико сь южьскою царицею решти· блажени живоуштеи вь домоу твоѥмь, новыи Соломоне.

Тить оубо словомь глаголааше· дьньсь не царьствовахомь, по нѥже не даровахомь. Сь же дѣлы[3] прѣизлиха испльнѧаше[4] и толико ѥлико николиже приѥмлѥи радовааше, ѥлико ть подаваꙗ. Тогда бо радости сьврьшенѣишеѥ испльнѧаше се, ѥгда десьницоу пространьнѣꙗ отврьзааше.

Нь оуже врѣме начело положити оть коудоу прозебе и како пожить и какова вьспитѣвьшиꙗ того страна. Ибо аште и процвьтоше вь многыихь странахь варварьскыихь сьсоуди избрани, вь нихьже господь сь отьцемь обитѣль сьтвори, нь не и вь чловѣчьскыихь сице свѣтлѧахоу[5] се, ѥлико ѥлиньскыꙗ древьнѥѥ[6] прѣходити, моужьства же и вьпроси и отьвѣти и прочаꙗ, имьже имени пронарекоше се и прѣжде пророкь пророчьствоваахоу, подвигьше бо се чловѣчьскыꙗ вѣшти изобрѣсти, та же вьздоушьныꙗ и вышьшаишее. Тѣмь же и богь симь проꙗвлѧаше оть чести коснооути истинѣ. Рече бо Фоукидидь· ѥдино три и триѥдино беспльтьно. образьно ѥсть троица. Аристотель же не оусь-

[1] божьствьнаа и изредьнаа. — [2] постатіа. — [3] вѣры. — [4] испльнѧшесе. — [5] свѣтлѣхоу се. — [6] древныꙗ.

пьно ѥстьство божиꙗ бытиꙗ не имоушти начело, оть нѥгоже вьсекрѣпькоѥ соуштьствить се слово. Ѥрмись же тривеликыи заклинꙗю те небо великааго бога дѣло, заклинꙗю те гласомь отьчиимь, иже провѣшта прѣжде ѥгда вьсь мирь оутврьди, заклинаю те вь ѥдинородьнааго ѥго слова и доуха. А Стаикь вьзьпи· почьтемь Марию, ꙗко добрѣ ськрывьшоую таиньство, оть нѥѥ бо хоштеть родити се Христось. Ѳоулидось же рече· прѣжде богь, та[1] же слово и доухь сь нимь. Платонь же и Орѳеи сь и прочии. Нь намь о земли слово.

До зде десстословьноѥ и оть зде сь краѥглавизнь о прѣдлежештимь.

Г.а. Сь оубо вьсиꙗ оть страны Далматиѥ. Дакии нынꙗ же глаголѥмыихь Срьбль, идѣже мнозии вь послѣдьнꙗꙗ врѣмена процѣьтоше, ихь же греды вь родословии слово изьꙗвить. И сиꙗ оубо не тьчию по обѣтованѣи онои точить медь и млѣко, нь ꙗкоже четыремь врѣменемь и вьздоухомь вь себѣ вьсприѥмь сьоузь имѣти и изь себе прочиимь изьсылати. Не бо вь вьсѣи[2] вьселѥньнѣи обрѣсти ѥсть вьса благаꙗ вь ѥдино сьбравь имѣти и по вьсѣи странѣ, нь нѣкаꙗ оть чести и вь нѣкыихь мѣстѣхь, вьстоцѣ[3] оубо и западѣ, сѣверѣ же и юзѣ, ꙗкоже зрителиѥ земльныи глаголаахоу и видѣхомь. Сиꙗ же вьсѣми благыими испльнь ѥсть, ѥлико и по писаниихь землѥмѣриꙗ нѣкои вьздоухь посылати западоу и Ѥлиспонтоу: тоу бо и часи испльнꙗють се .еі. — тоѥ число вьсприѥмь имать и оть тоудоу вь изьлишьнꙗꙗ вьсходити кь сѣвероу, кь вьстокоу и югоу вь оскудьнꙗꙗ дьневии и ꙗко нѣкыи прѣдѣль и корень благыихь вьжделѣнь быти и отлоучень. Отлоучены бо страны соуть, ꙗкоже вь южныихь, идѣже вь жетвоу .м. дьнии и нопти тьмѣ быти или вь сѣверьныихь идѣже подобьно

[1] тъ. — [2] вьсе ѡ. — [3] вь вьстоцѣ. —

.м. дьнии и ноштеи свѣть быти или страны снѣжаныѥ и пакы безводьныѥ ины, ины же не населѥны по Іовоу. Та же оубо кромѣ вьсакого прѣкословиꙗ благыи вьздоухь и оутькилѥниѥ сьставомь вьсприѥмь имать.

И по нѥже оубо оть плода дрѣво познаваѥть се и чловѣкь оть дѣль, оть плода же и дѣль сию изьꙗвимь. И ꙗко да прѣдьвьзвѣстить се потрѣбьнѣишеѥ ѥсть оубо злато, коупьно же и сребро, и источьникы оубо семоу много чьстьны и плодьны быти, толико вьзрастаюштиихь ѥлико чьто исчрьпаѥмо, и ꙗкоже источьници исчрьпаѥми сладьчаиши бывають. И гдѣ оубо вь вьстоцѣ и западѣ таковыи и толикыи родь обрѣсти ѥсть; нигдѣже вь истиноу. И да не оубо оуныніемь вь продльжении слова, довлѣѥть выноу назнаменати.

.в. Такожде виногради оубо сѣꙗни, ꙗкоже нигдѣже ѥсть кромѣ многыихь потовь ꙗкоже вь сихь, сѣмень же и садь и плодомь изобильствиѥ. Нь оубо иже источьникь рѣчьныихь и стоуденьць и прѣдѣль ѥже кь дроугь дроуга сьгласиꙗ и доброты подобиꙗ и ꙗкоже ина иныхь прѣвьсходѣть красотою и плодоношениѥмь. Зимьнааго оубо и злиць странь избѣзаюште, лѣтоу же приблизь соуште, вьздоуха же благорастворена и красьна, ꙗкоже кьто истиньноѥ речеть, ꙗко виде сихь прѣмногоѥ ниже ѥлико по вьсоудоу разликоующтеѥ обрѣсти вьзможеть.

.г. Решти же подобьно ѥсть и оть птиць и прочиихь вьсѣхь, ихьже господь прѣдасть, ꙗкоже зелиѥ злака вь пиштоу чловѣкомь, толико изобильствоуюштиихь по вьсоудоу, ѥлико вь иныихь нигдѣже. Разботѣвають бо вьсегда красьнаꙗ, нь тьчию поустыниѥ страны тоѥ нь и населѥниꙗ, прѣмножьство плодоносьныихь вьсѣхь, рыбь же и вьсакыихь потрѣбьныихь, ихьже господь прѣдасть чловѣкомь вь наслаждениѥ изобильствиꙗ, и вьса ѥлика покори подь нозѣ ихь творьць.

.д. Аште же и оутврьждениѥ кьто помыслить страны

сеѥ, горамь прѣвысокыимь, градовы же таковыими, ѥлико по многыихь странахь малѣи чести ѥдва приоуподобити ѥсть. Прѣизредьнии вьзвышениѥмь и оутврьждениѥмь вьсакыимь, водами же имиже веселиѥ градомь глаголѥть се.

[.е. Не оубо же мимо тешти подобаѥть прѣвеликоѥ и млогословоуштеѥ дѣло божиѥ, ѥже великыи Моѵси вь книзѣ о творении мира не мимо тече, ѥдиноу оть четырехь рѣкь раискыихь, Фисонь, ꙗкоже глаголють книгы землѥмѣрьскыѥ, иже Истрь глаголѥть се и Газь, и Истрь и Доунавь оть Тракь. И сь оть раꙗ исходе и зашьдь подь гльбины землѥ вь западѣ исходить кь Пеоньстѣи горѣ, соуштеѥ оть сикелинискааго морꙗ до Герьмань кь сѣверьномоу[1] Океаноу и оть тоудѣ гредеть кь вьстокоу и проливаѥть се вь аѵѯиньскоую[2] поучиноу петими оустии, ꙗвѣ[3] ѥсть кь Чехомь оть сѣвера и запада гредоуштиꙗ кь вьстокоу, и раздѣлꙗѥть Оугрию и напаꙗѥть изредьнѣишоую срьбьскоую страноу, та же Бльгары и Влахы проходе идеть вь поучиноу чрьнаго[4] морꙗ нарицаѥмааго.

[.ѕ. Нѣчьто же и оть сего помыслити ѥсть, ꙗко .д. рѣкы богь вь вьселѥньноую изь раꙗ изьсьла соудьбами своими. Подобааше же западьныимь странамь не лишити се оть сихь ѥдиноѥ.[5] Гионь бо вь Ѥгѵпьтѣ бывь ѥдинь источьникь идеть вь Ливию, два же вь вышьнюю Ѥѳиопию, иже и сьвькоуплꙗѥ се вода множить се и напаꙗѥть Ѥгѵпьта, авгоуста мѣсеца. Глаголѥть же се сь Ѥгѵпьтѣны истапиѥ ѥже ськазоуѥть се оть тьмы вода.

[.з. О Тигроу же и Ѥѳратоу биваѥть, оть плода раиска имоуште рождениѥ, та же ꙁдоьходеште подь землю, ꙗвлꙗють се пакы по Тарвѣ горѣ. И оубо Ѥѳрать свѣтло течениѥ имать, сьходе оубо оть сѣверьныихь страмь кь южьныимь пореждаѥ се персьскомоу океаноу, глибы творе и трьстьнаꙗ ѥзера и вь сихь безь вѣсти ꙗвлꙗѥть се. Тигрь

[1] сѣверьнѥмоу. — [2] ав. — [3] ꙗвѣже. — [4] чрьмнаго. — [5] ѥдинои

же оть нѣкоѥго ѥзера вьсточьна безь вѣсти исходе и истичеть кь южьнымь странамь и прѣсѣцаѥть триконьскоую гороу о Масагетѣхь, сьѥдиняѥть се Ѥфратоу и раздѣляѥ Вавилонь, исходе приближаѥть се Перидоноу и выходить вь перьско нѣдро прѣжде сьвькоупити се Ѥфратоу, дроугь оть дроуга раздѣльни текоуште, твореть междурѣчиѥ четыри сьта .ки. стадии. И оубо Фисонь вь книзѣ бытиискои ѥсть иже ѥвилатскоую[1] землю окроужаѥи, и тако кь намь исходить Тамо ѥсть, рече, злато и злато земліє оноѥ добро. Симь оубо сице, подобааше сь западьнихь ѥдинои пролияти се, яже сладьчаишеѥ учестиѥ зде приносить.

.и. И ѥште же и оть тридесетихь и .г. рѣкь именитыихь вь вьселѥньнѣи глаголѥмая Сава якоже забрало нѣкоѥ здѣ бываѥть, сь обоихь странь дѣльма и сьвькоупляѥть се вь красьнѣишемь мѣстѣ, идѣже Фисонь трими оусты выходить имѣѥ два острова, идѣже свѣтлыи Бѣль[2] градь сьзда се, якоже напрѣдь слово изьявить.

.ѳ. Зри же ми и чловѣкы иже послѣдьнѥишеѥ и чьстьнѣишеѥ зданиѥ божиѥ, яко да не кьто вьзмьнить бездоушьна и нечоувьствьная похваляюшта ме. Нь вь истиноу добрѣишия землия добрѣиши клась пьшеничьныи растить, иже и вьздасть намь .л. и .ѯ. и .р. — Соуть оубо моужьствьнии, якоже иныихь глась по вьселѥньнѣи не быти, ѥгоже чьстьнѣишеѥ по Соломоноу вь чловѣцѣхь нѣсть. Соуть же и вь послоушьноѥ благопотрѣбьни, якоже по вьселѥньнѣи подобия не имѣти. Идѣже потрѣба, скори вь послушаниѥ, кьсьни же вь глаголаниѥ. Идѣже ли чьто сьпротивьно, скори кь отвѣтоу вьсакомоу вьпрашаюштоу, вьороужени ороужии десьныимии шоу и ми. Соуть же чистотою тѣлесьною прѣвьсходеште иныихь ѥзыкь и льгькою и свѣтьлою крьвию. Кь симь же и милостиви и дроуголюбьни, ѥлико кьто оть сихь вь оубожьство потрѣбьныихь пришьдь оть них, прочии вьса потрѣбьная испльняють

[1] ѥвилътскоую. — [2] Бѣли.

ѥмоу, не ѥдиномоу нь вьсакомоу вьсегда, и не подаꙗниѥмь тьчию нь соугоубою милостынѥю, ꙗкоже решти Соломоново· почитаѥи ништа милостыню творить. Житиѥ же ꙗко црькви божиꙗ по вьсѣи странѣ тои, ѥже ꙗко прочии ѥзыци скотьскы и чрѣзь ѥстьства и вьсакыи часъ ни именоуѥть се, нь оуставлено оть мала да ке до велика ихь множаѥ двашти дьнию. Любочьстьно же, ѥлико сынь аште и вь домоу своѥмь ѥсть, сь родительми вь ѥдинѣ вькоусьни, нь ꙗкоже раби прѣдьстоꙗти. Не тьчию вь богатыихь сиѥ видимо бѣше, нь и вь гроубѣиших и вь послѣдьнѥи ништетѣ. Гдѣ же вь нихь именоваашe се ѥже озлобити отьца своѥго или матерь; вь истиноу никакоже, нь по Христѣ испльнѥниѥ законоу, дроугь дроуга больша себе твореште чьстию, господа нарицаюште отькрьвеною главою, по ꙗкоже древлѥ и ныня вь южьныихь странахь, ѥже изоуи сапогь оть ногоу твоѥю, земля на нѥиже стоиши света ѥсть, сирѣчь почьти мѣсто обычаѥмь землѥ, и светыи апостоль Павьль моужемь повелѣваѥть отькрьвеною главою молити се. Срамлꙗѥть бо, рече, главоу свою аште покрьвеною молить се или выкоу растить. Да аште вноутрьнꙗꙗ вѣдоуштомоу отькрывати главоу не посрамлꙗѥть, кольми прѣдь чловѣкы. Тѣмь же вь истиноу вьса изредьнаꙗ симь соуть, прочаꙗ же по Павлоу ѥлика чьстьна и ѥлика говѣина[1] и ѥлика избрана,[2] и вьса кь сьзданию обрѣсти ѥсть, паче же любьве ѥже глава ѥсть вьсакои добродѣтели.

ꙁ҃і. Рекоу же прочеѥ вышьнꙗго степена дѣло, иже аггельскоѥ житиѥ подражавшиихь, иже вьса красьнаꙗ оумѣти вьмѣнивьшиихь о ѥдиномь красьнѣмь[3] красештиихь се Христѣ, вь красьныихь поустынꙗхь и обителѥхь, ѥлико и зѣло лѣнивыихь кь себѣ вьзбоуждати отбѣгати и ѥлика добродѣтели ихь сьхранꙗюштиихь ꙗвлꙗють многыѥ и избраныѥ ѥже по срѣдѣ сихь обители, множаишеѥ же мль-

[1] говѣинаа. — [2] избранаа. — [3] красьныимь. —

чальнице по великомоу Ѥфремоу сь шоумомь листвьнимь и птицами[1] и водою сьглаголюштиихь, иже вь сихь множьство инокь ихьже, непрѣстаньно дѣломь вьспѣвати и славити иже вь троици бога, ѥгоже аггели непрѣстаньными гласы славеть, по ихь же вьспѣти ѥсть· радостию хльми прѣпоꙗсаше се и красьнаꙗ поустыниѥ процвьтоше.

[.аі. Ѥльма же сиѥ и Симеона и Савоу зѣльныихь породише, великоѥ и чьстноѥ слышаниѥ и сьповѣданиѥ, иже вьсе чловѣчьскоѥ ѥстьство прѣвьзьшьдьшиихь имиже прѣзрѣше и имиже подвизаше се, здѣ вьсако изоумлѥниѥ о бозѣ ѥстьства моужеи и доблѥства, ихь же ис-прьва вѣньчаше сами ти подвизи многыими похвалами достослышаныими. Не бо села и домы изоставльша, мало потрѣбнаꙗ, нь начело толико воиньство вождениꙗ же и ськкровишта и прѣстола высотоу и ина ѥлика величьства власти, на рамѣхь крьсть вьзьмьше, радоуюште се водештомоу сихь на нѣкоѥ дроугоѥ царьствиѥ здѣшьнꙗаго лоучьшеѥ. Иже и множьство чедь своихь богоу приведоше. Нь силь добродѣтели исчисти[2] ѥсть и аште пѣськь морьскыи.

[.вї. Достоить же юже прѣдреченыимь[3] виновьнаaго корѣнь вьзыскати, да оть тоудоу навыкьше кьто и оть коудѣ и коихь корѣни вѣтвь и како процвьтьши вь наше роды владычьствова и кьто прѣдьреченныихь по равьноапостолнѣмь Савѣ исправитель и просвѣтитель и тьзоименитои и тьзоименитьныимь тьзоименитьнѣишии. Нынꙗ бо кь третиѥмоу степеноу косноути се ѥсть оть землѥ кь дѣлаюштиимь сию и оть дѣлаюштыихь кь владычьствовавьшомоу достоино. Се бо и основаниѥ положихомь, ꙗко оть рабьства кь ѥмьствоу и оть ѥмьства кь сыновьствоу.

[.гі. Нынѥ оубо молю вьсе вы,[4] зде ми слоухы кь послоушанию приклоните, не глаголюштомоу нь дѣлаюштомоу

[1] птицамь. — [2] добродѣтелеи исчъсти. — [3] прѣжде реченыимь. — [4] молю вьсѣхь. —

ихьже ни кьтоже можеть дѣлати, и сьставлꙗюштомоу не подобьнаꙗ, по нюже землю сию не мы словесы оукрасихомь и жителѥ иже на нѥи — оть бездьны бо каплю вь вьздоухь пролиꙗхомь — нь дѣлаѥи и красеи богь изь начела. Тѣмьже оубо ради кь[1] сеи поучинѣ прикасаѥмь се прѣмоудрыимь и многословьныимь виноу назнаменати. Подобаѥть вѣдѣти, ꙗкоже сиꙗ инѣми вьсѣми оукрашаѥть се и прѣвьсходить иныихь и ꙗкоже жителѥ иже на нѥи ѥкаггелскаꙗ аггельскаꙗ глаголаниꙗ дѣлы сьбравьше имоуть· вышьше же и изредьнѣе нѣкои божьствьныи промысль о сѣмь моужи[2] изь нанела сьхранꙗюштомоу оть рода вь родь обѣты своѥ боѥштиимь се имени ѥго. И ꙗкоже Авраамоу обѣштавь пожьда четыри сьта и .л. лѣть, ѥште же .м. до наслѣдиꙗ сѣмене ѥго землю обѣтованиꙗ и ꙗкоже слово глаголюштеѥ· положи богь страхь и трепеть Адамовь на вьсѣхь звѣрехь земльныихь, прѣслоушаниѥ же адамлѥѥ льви оштоутивьше начеше сьнѣдати чловѣкы, Даниила же познавьше послоушаниѥмь Адама соушта, страхь Адамовь оть сего, паче ли Адама вьсприѥше, послоушаниꙗ бо сѣме. Такожде и благочьстивааго цара Коньстаньтина равьноапостольнаго сьродьство и оть ѥгова родителꙗ плодь, вѣтвь пакы кь коньцемь сьхрани се ѥже царьскоѥ и апостольскоѥ дѣло испльнити и вь избраныихь избранѣишаꙗ сьвьршити[3] и стадо сиѥ господина достолѣпьна познати и вьзиде лѣти.

[.ді. О родословии же намь слово. Бѣше Коньста великыи, зелены нареченыи, великааго Коньстаньтина отьць, моужь по вьсемоу кротьчаишии, благочьстиѥ любе. Тѣмь же христиꙗны приѥмлꙗаше, вь Вретании царьствиѥ праве вь лѣта она, ѥгда Диоклитиꙗнь и Максимиꙗнь Ѥркоулиѥ, по ѥже побити тѣмь многыѥ тьмы христиꙗнь, оставльша царьство и вь простыихь житии бѣста, Максимиꙗнь

[1] вь. — [2] о сѣмь божьствьнѣмь моужи. — [3] сьврьшати. — [4] царьствиꙗ, коꙗ послоушааше.

же на вьстоцѣ оудрьжа, оу ѥго моучителꙗ Коньстаньтинь великыи оу тальствѣ бѣше. Максентиѥ же вь самомь велицѣмь Римѣ царьствоваше.

[.еі. Великыи оубо Коньста роди три сины Коньстаньтина, и Коньстаньтиꙗ, и Коньстоу и дьштерь Коньстаньтию, юже великыи Коньстаньтинь вьдасть Ликинию вь женоу, ѥмоуже и грьчьскоую честь отьдѣли царьствиѥ[1], ꙗко послоушааше на моучительскоѥ раздроушениѥ и сьпособьствоваше. Сь же Ликиниѥ бѣше дальматииски господинь, родомь Срьбинь, и роди оть Коньстаньтиѥ сына Бела-Оуроша, Бела-Оурошь же роди Тѣхомила, Тѣхомиль же роди светааго Симеона, светыи же Симеонь роди сь сьпроужьницею три сыны Стефана прьвовѣньчанаго кралꙗ и Вькана великааго кнеза и Растька, послѣди же нареченааго Савоу, прьвааго архиѥпископа срьбьскаго. Сь же брата своѥго Стефана вѣньча на кралѥвьство. Стефань же краль роди .д. сыны Радослава, Владислава, Стефана, Предислава. И Стефань оубо наречень бысть Оурошь вь прѣдѣда своѥго, и сь ѥсть храпавыи краль. Сь же роди два сына Стефана и Милоутина, баньскааго кралꙗ. Милоутинь роди Коньстаньтина и Стефана Дечаньскааго. Дечаньскыи же роди два сына Доушьмана и Доушаноу. Сь Доушана прѣстоупи прѣдѣлы отьць своихь и поставлꙗѥть се самовластьно царь. И роди сына Оуроша и Оурошь не има дѣти и оста безь памети лоза та.

[ѕі. А втораꙗ глава родословиꙗ Вькань вторыи сынь светааго Симеона, брать же светому Савѣ, великыи кнеѕь, роди сына жоупана Димитра, вь иночьскомь же светомь образѣ Давидь. Сь же Давидь роди Вратислава кнеѕа. Вратиславь же роди Вратька кнеѕа. Вратько же роди дьштерь Милицоу. Сиꙗ же бываѥть соупроужьница великааго кнеза Лазара и роди сыны три великоименитааго сего глаголю деспота Стефана, и Вька, и Добровоꙗ. И много оубо лоза

[1] царьствиꙗ.

та процвьте. Аште Коньстаньтиѥю, аште ли же и Ликиниѥмь нѣсть чоудьно. Исаавь[1] бо, рече, роди Рагоуила, Рагоуиль же роди Зара, Зара же роди праведьнааго Іова. Зри, коликь цвѣть израсти богь и здѣ Авраамоу и Исаакоу.

[.зі. Здѣ же лѣпо ѥсть начети вьсѣмь сладькоую и любослышаноую повѣсть. Здѣ и страна та израштаѥть достоиныи плодь себѣ, имьже много врѣме ликьствова, не тьчию господина, нь любочьстьна отьца и дроуга ꙗко храбрааго, моудрааго и по вьсемоу кротьчаишаага. По нѥже ꙗко поуста бысть и ꙗко изьсьхьши водьна напоѥниꙗ жьдааше и измѣнѥна грѣшьствиѥмь многыимь оудостоꙗваѥть се много, се достоиньства[2] лучьшааго. Сь же ѥсть великыи онь и приꙗвлѥныи Лазарь, ѥмоуже име ꙗкоже и сыноу ѥго. И онь бо не ово имааше похвально, овѣмь же оскоудьнь, ни же овѣми[3] рѣтѣаше[4] се, овѣмь же побѣждааше, нь ѥлико вьсѣми дивьнь бывааше, и да прочаꙗ вьса оставлю, величаиши бо ꙗвлѥна вьсѣмь кааже сиꙗ.

[.иі. Ѥже црьквамь разьньствиѥ быти не оть сего да не боудеть, нь сице прилоучи се прѣжде мьню ꙗко оть дьни цариꙗ Стефана, Доушаноу рекомааго, и сьборьныѥ црькве срьбьскаꙗ отьцѣпи се и кь хуждьшомоу погроужааше се, ꙗкоже млогашти оть малыихь искрь великь огнь вьзгорѣваѥть се. Второѥ же измаильтьскыихь родь, иже ꙗкоже нѣкотории проузи на нась излиꙗше се, овѣхь обьводеште,[5] овѣхь же порабоштаюште, овѣхь же плѣноуюште и овѣхь закалаюште, огнь ꙗкоже измьждаѥ[6] и вьсѣхь сьтираюште, идѣже обрѣштаахоу[7] се и присьно вьмѣштаюште се и гредоуште ѥже оставьшаꙗ поꙗсти и погоубити немилостивьно. И измѣнѥниꙗ сего видь безнадеждьнь сьгрѣшаюштиимь намь и не обраштаюштиимь се кь ѥдиномоу измѣнꙗюштомоу вьсачьскаа.

---

[1] Исаакь. — [2] сѣи достоꙗніа. — [3] овѣмь. — [4] рѣтеше. — [5] обьходеште. — [6] измаждаѥ. — [7] обрѣтаахоу.

Бѣше оубо семоу прьвое оупражнение еже небесемь тьчьно, црьковьнааго мира и оустроения. Видѣ бо юже растрьгноутие и вѣшть елико неначинательноу, нь велико моудрьць онь вь самые вѣшти славоу вьзети и идѣже непоборимь подвигь, вьмѣштаеть се по срѣдѣ самь, и елика ноужда еже бѣше приоумыслити не небрѣже ни о единои и абие оустрои сестрь обоихь дроугы себѣ быти многа оуже врѣмене разлоучение плакавьшиихь дроугь оть дроугые.[1] Чьто сего величаишее вь владавьшиихь на земли или чьто богоу оугодьнѣишее.

[.ѳі. Много же оутврьдивь на второе прѣходить. Иже оубо коегождо рода зре грады и страны и обители и црькви благочьстивыихь овы огнемь пожигаемы овы же понираемы и множьство оубиения и крьви тскоуштее рѣкы и ина елика сицевая сьдѣваема. Ибо изь давьна грьчьскомоу скиптроу сьмѣряемоу и Измаилитомь оумножаюштиимь се и испроливаюштиимь се даже и вь западьная постигноути, коупьно и Перьсы сь собою имоуште.

И да извѣстьнѣе сие изьявимь. Прѣжде царьскааго града вьдроуѕити се и прѣжде измаильтьскые вѣры проповѣди бѣше нѣкыи дрьжатель именемь Хиридань обладае странами соуштиими посрѣдѣ Перьсиды и Армениею, глаголемыи нынѣ Ачамие. Вьдроуженоу же бывьшоу царьствоуюштомоу градоу и по мноѕѣ прѣшьствии вь оулишении цареи грьчьскыихь обрѣте се вь царьствоуюштиимь градѣ вождь страньь прѣдьреченыихь, иже обладааше вьцаривь се грьчьскыими скиптры именемь езыка того, яко благородьнѣишии и царьскааго корене. Брать же его огосподи се вь отьчьствии своемь, соуштее перьсьскые чести християнинь сы и ть. Подвигоше же нѣции царя грьчьскааго на брата своего ити, вь отьчьство же свое. Иже и вьзиде сь[2] вьсѣми грьчьскыми скиптры. Греды же оужасааше се, бое се брата

[1] со дроугь дроугые. — [2] и.

своѥго. Постигьшоу же до страны тѣхь, слышавь царь ачамиискыи вьзложи на се иночьскыи образь и изьшьдь нѣшь срѣтаѥть царꙗ вь подобьнѣ мѣстѣ. Ꙗже царь оувѣдѣвь и кьто ѥсть, вьнезаапоу и ть сь конꙗ сьсѣдаѥть и любьзно цѣлованиѥ дасть братоу. Вьпрашааше же о винѣ. Ѥмоу же отвѣшта· коꙗ мнѣ польза и прѣобрѣтениѥ ѥже виновьникь быти толикыимь крьвемь пролитиѥ. Отьць нашь оумрѣть по прѣѥтию же дѣдь и прѣродителиѥ вьси· вѣдѣ вьсако, и ꙗзь оумрѣти хоштоу. Сынь же мои ѥдинь сы и ть изь млада о господьствѣ нерадить Нь понѥже юности ради инокь не можеть быти. Соуть монастыриѥ наши, ѥже[1] отьци наши сьздаше вь ѥзыцѣ нашемь. Даждь ѥмоу оубо сихь и подьписаниꙗ[2] подь нихь, вь ѥже окрьмлꙗти се и аште чьто подь црькви и ѥште приложити хоштеши· прочаꙗ же даждь, ѥмоуже хоштеши.

Царь же оумиливь се и вьса по воли ѥго сьтвори. Оть толѣ же сына ѥго чеда овладаахоу[3] странами своими слоужеште грьчьскомоу скиптроу. Прѣвьзмагаюштиимь же[4] Измаилитомь и вьсточьныѥ страны отьѥмьшиимь, привлѣкоше страны оны, паче же и дрьжатели вь тѣхь проповѣдь ѥже вьсѣмь отьстоупити. Оувы. Ѥлико же по сихь сыны Орькана глаголѥмаго, Соулимень, старѣи сы вожда ачамиискааго, прѣвноука инока оного, поѥмь сь скиптры ѥго вь западьниꙗ приведе, живоу соуштоу Орьканю, именемь Сеидиꙗ, обѣшта ꙗко ѥлика прѣимемь, десетыи градь дамь тебѣ. И сь Соулимень прѣжде на Калиполѥ морѥ прѣиде и отвори поуть прочиимь сь Сеидиѥмь, при цари Аньдроницѣ рать имоуштоу[5] сь братомь своимь. Оумрѣть же Соулимень и Сеидии. Оумрьшоу же и Орьканоу, вьздвизаѥть се сынь юнѣишии Орькановь, Амоурать глаголѥмыи, и покори множаишиихь запада. Прочеѥ же на благочьстиваага кнеѕа Лазара вьороужаѥть се. Сь же не сьтрьпѣ

---

[1] иже. — [2] подьписанаа. — [3] обладаахоу. — [4] же и. — [5] имоуште.

прочее ждати и прѣнебрѣшти оуди своѥ, паче же Христовы, разьсѣцаѥмы и отрьзаѥмы, нь ꙗко да стоудь сихь оть вьсѣхь потрѣбить, или самого оумрѣти паче же сьсьвѣдѣтельствовати моучениѥмь. Вьставь оубо обьдрьжимь мысльми сицевѣми ведеть се на Измаилиты и сьраженію бывьшоу на мѣстѣ нарицаѥмѣмь Косовѣ бысть сице. Моужемь ратьнымь сьратоующтиимь се прѣдь скиптры, бѣше же нѣкьто благородьнь ѕѣло (Милошь), своѥмоу господиноу ѥгоже обльгаахоу завидештеи и невѣрьна мѣнѣахоу. Ть же ꙗко да покажеть вѣроу, вькоупѣ же и моужьство, обрѣть подобьно врѣме, оустрьми се кь самомоу великомоу начельникоу ꙗко отьбѣзаѥ, ѥмоуже и ꙗко поуть сьтворьше. Ѥгда же близь бысть, и абиѥ опльчаѥть се и вньѕи мьчь вь того самого грьдааго и страшьнааго самодрьжьца. Тоу же и самь оть нихь падаѥть. И вь прьвѣѥ оубо оудолѣвають[1] соуштеи о Лазарѣ и вьсприѥмлють побѣдоу. Нь не оуже врѣме избавлѥниꙗ бѣ. Того ради и сынь того цара вьзмагаѥть пакы вь тои самои брани и оудолѣваѥть, богоу тако попоустивьшоу, ꙗко да и великыи сь моучениꙗ вѣньцемь оувезеть се и иже сь нимь. Чьто оубо по сихь; блаженыи коньць постизаѥть оусѣчениѥмь главьнымь, прѣжде ѥгови вьжделѣнии дроузи, прѣдвараꙗюште ѥго много оумилѥнымь молѥниѥмь ѥже прѣжде ѥго коньць приѥти, ꙗко да ѥговоу коньчиноу не оузреть.

Бысть же сиꙗ брань вь лѣто ҂ѕѡч҃ӡ. мѣсеца Юниꙗ .ei. Ть же оубо моученичьства коньць приѥть и видить се нынꙗ ꙗко живь вь нѥиже самь сьзда великоую обитель глаголѥмоую Равьницоу, ꙗвѣ оубо оть ихьже вьсприѥть и сь ими же ликьствоуѥть на небесѣхь. Тогда же, тогда не бѣше мѣста вь вьсѣи странѣ тои, идѣже оумилѥныи глась рыдательныи и вьпль ничесомоуже подобештии се не слышааше се, ѥлико и вьздоухь испльнꙗти, ꙗко оубо быти вь прѣ-

[1] одолѣвають.

дѣлѣхь вьсѣхь сихь Рахииль плачоушти се и не хотѣаше оутѣшити се не чедь своихь тьчию, нь сь богоизбраныимь господиномь, ꙗко нѣсть и нѣсоуть.

.к. И ть оубо постиже вь благостоꙗтельнаꙗ и прѣбываюшта да оставимь о црьквьныихь и обителѥмь любочьстьнаꙗ зданиꙗ и плѣнѥныихь раздрѣшениѥ и милость ꙗко оть источьникь изливаѥмоую вьсакоѥ добродѣтели видь и заповѣдь сьврьшениꙗ.

.ка. Вь своѥмь оубо животѣ сьзда грады тврьды, сьзда же и Кроушевьць глаголѥмии, вь нѥмьже сьзда красьнѣишоую црьковь великомоу прьвомоученикоу, архидиꙗконоу Стефаноу вь мольбоу о присьнопомьнимѣмь сынѣ своѥмь. И сиꙗ оубо о сихь.

.кв. Львь же онь иже и громь нареченыи по своимь ихь ѥзыкѣ[1] тьзоименить, ꙗко спѣшьно вьзвраштаѥть се кь вьстокомь ѥже сѣсти на прѣстолѣ отьчимь и царьствиѥ оть вьсоудоу оутврьдити. И аште кто о сихь поносить ми, ꙗко вь кою пользоу сиꙗ вьмѣштати, и таковыи да шьдьше вь царьствьныихь книгахь лѣтописаниихь и оувѣдеть ꙗко царьствовавьшеи прѣжде аште вь Ӏѥросолимѣ древлѥ, аште же и вь царьствоующтиимь градѣ коупьно окрьстьныихь житиꙗ писанию прѣдають множаѥ и пространьнѣѥ, како бо извѣстьнѣѥ житиѥ благочьстивыимь и светыимь господамь нашимь сьтворимь. И оубо назнаменати довлѣѥть.[2]

.кг. А ѥже оставьшеи сири и оть сихь расхыштениа[3] оужасающте се, не бо тьчию оть Исмаилить бѣда належааше, нь и западьнии окрьсть на брань оуготовише се. Кь томоу же и междоусобьнаꙗ раздѣлѥниꙗ ѥже симь подроучьнии, ини же ꙗко свои оуди ꙋбывьшеи, ѥлико сь Марьдохеѥмь вь гаданиихь паче же пророчьствиихь сьновиихь решти ѥмоу· и се глась и вьпль, мльвы, громи и троусь, и мльва на земли, и се не два ѕмиꙗ нь мноѕи сь прѣсмыкаюштиими

[1] ѥзыкꙋ. — [2] довлѣѥть. — [3] расхыштенiа.

се, юже приидоше брати се. И бысть гласъ и съмоутише се вьса оть гласа выплю ихъ, вьсѣмь людемь дьнию тьма и сьмракь и мльвы и брани, и оуготови се вьсакь юзыкь брати се. И вьзпихомь кь господоу оть гласа выплю ихъ и бысть оть источьника мала вода многаю и рѣка велика, свѣть и сльньце вьсию и рѣкы вьзвысише се и пожьрѣше славьныихь. Симь оубо сице, посылають се ходатаю оть сьмысла великааго и ть бо рече, юкоже Навоуходоносорь вь оумѣ своюмь· обимоу вьселюньноую юко и юице роукою моюю. Ходатаюмь же съгласивьшиимь[1] сь госпождею благочьстивою о дьштери юи мьньшои Оливерѣ и сь сьвѣтомь патриюрха и вьсѣхь свештенныихь сьбора и вьсею синьклита, вьдають сию вь женоу Амирѣ великомоу, вь юже сьпасено быти стадо христоименитьно оть вльквь гоубештиихь ю. Идеть же тогда и присьнопомьнимыи брать сею кь самодрьжьцоу сь сестрою и оть толѣ порабоштена бысть срьбьскаю страна юже самь Стефань и сь братомь своимь Вльком и сь благородьными своими и сь прочиими на вьсако лѣто вь слоужению юмоу приходити. Обаче же оть толѣ великыи царь онь не юкоже Максимиюнь, нь любочьстиюмь красѣаше[2] се льстивьнѣ о велицѣмь Коньстаньтинѣ вь юже погоубити того, нь сь вьсакою истиньною и чистою любовию юлико о сынѣ вьзлюблюнѣ кь семоу належааше, юкоже обрештеши вь главизнѣ, и прѣдь вьсѣми вьсточьными симь свѣтлѣаше се юкоже нѣкыимь сльньцемь вторыимь или прѣсветьлою дьницею.

.кд. Достославьнаю же и велемоудрьнаю мати и многыихь избраныихь матери прѣвьсходештию оставьши юкоже по Соломоноу решти моужьствьнаю жена оубо и сию ни юдинои[3] добродѣтели изоставльши, юкоже вѣдеть окрьстьнии вьси, милости почрьпьшеи оть тою роукь юже надѣювьшии се и вьсприють. Нь и вь начелѣ толицѣ соушти и мирьскыихь вѣштеи, вь ихьже недооумѣти и вь лѣпотоу бѣше не

[1] съгласивьшиимь се. — [2] красеше. — [3] юдиною.

жена тькмо нь и многыи вь сьвѣтѣхь Дисеусь. А юже божьствьныихь и свештеныихь оукрашении, кьто изречеть црькваль же и обителюмь любочьстьная раздаянию! Кьто не оудивить се зре сицевомоу сьпреженію кь юдиномоу вьзираюштиихь богоу и вь чиненыихь прѣвьсходити заповѣдеи и вештьша исправлюю вождааше се.

.ке. Чьто же оубо о иже[1] оть сихь вьсиявьшиимь рекоу; прѣмного бо яже онѣхь показавь вь себѣ и прѣвьсходьно и юдинь побѣждь вьсѣхь пришьдьшиихь. Подобааше бо вьсакостраньнь быти и паче юстьства плодь дрѣвь[2] иже при исходиштихь водь насажденыихь.

.кг. Семоу бо касаю се помышляю юлико вьврѣшти себе вь океаньскыю строую непрѣплаваюмыю и не искоусимыю, нь обаче вльнами житиискыими[3] аште и обоурюваюмь, плаванию вьдахомь себе, яко вьскраи честь нѣкоую вьзьмыше, не бо тьчию нь аште изь дѣтьска пришьдьше юсмы вь рабьство юмоу, нь сия прѣжде соушта и вь семь юго косноути се не сьбрахомь.

.кꙅ. Ть оубо вьсеизредьныи и юште юнь сы и роуковождааше се благочьстивыими и юлико дьнь дне по вьсемоу являаше се яже вьпрѣдь хотешта юмоу имиже глаголааше и имиже творяаше и имьже подвизаюмь бѣше. Ибо якоже глаголють о Александрѣ Филиповѣ, яко югда гдѣ отьць юго брань сьтворѣаше, скрьбе кь сьвьзрастьныимь юмоу отрочетомь[4] глаголааше· отьць мои вьса доблюстия сьврьшаюеть, азь же не имѣти хоштоу чьто. Сице и сь, отроче сы, вьзираю на црьковь глаголааше, яко крѣпьчаишею основанию и красьнѣишею язь вьздвигноу. О бранюхь же подобьно и иныю подобьны пророчьствоу глаголы и просто кь вьсакои хытрости вѣштеи аште вь божьствьныихь аште ли же вь чловѣчьскыю прѣмоудрости, имьже аште касааше се, лоучьша себе вь скорѣ оть наставляюштиихь показовааше.

[1] ихже. — [2] чрѣвь. — [3] житѣискыими. — [4] отрочетемь.

Аште ли браньные и поборительные вѣшти и хоудожьства, ꙗже многыими не оудобь исправлꙗема, вьса сиꙗ ꙗко оть того самого зачьньша се сьдрьжааше и прочиимь вь оуказание оустраꙗше. Симь оубо вьсѣмь прѣоуподоблень. И оубо же и тѣла красоты и силы сльньце сы по срѣдѣ ѕвѣздь вьзрастьныихь, ловы же изредьнии паче прѣди бывшиихь, но ꙗкоже Соломонь егда глаголеть· паче вьсѣхь бывшиихь прѣжде мене вь Еросолимѣ, и вьсакыими обычаими и словесы, имиже приносеть се многаа и порабоштають се кромѣ крьве[1] и множицею. Еже бо многаа многашти[2] потроуждьшаꙗ не оуспѣше воиньства же и многыихь кораблеи ороужьство, се едино благосьвѣтие оуспѣвакть. И оубо сицевыимь многаꙗ по вьсюдоу оуказаниꙗ· градомь вьзетиꙗ великыихь и прѣдивьныихь, Вавилона же и Трое, Кѵрь егда быстро наиде на Ассѵры и Елины, егда жены ради Менелаеви[3] Елены[4] Трою разорише, и Ѳемистоклеи Персы побѣждае корабьми[5] и Ксерьксиꙗ творе бѣжати, комарь жестокааго оного льва, и множаиша сицева обрѣсти есть. И по нееже чистота очиштаеть доушоу и доблесть благооудобизньно вьшьдьшее вь благооучительство и единою вьображь се нерастапаемо прѣбываеть и вьсегда вьзраштению гредеть и естьство ꙗкоже решти бываеть, се же здѣ сьвьниде ꙗкоже оубѣление и сьложение добродѣтелеи. И сиꙗ оубо прьвааго водьства

.кн. Вьзраста же сьврьшена испльнꙗе прѣшьдьша ꙗкоже бы вь забвение покрывала находештиꙗ на великыихь величаиша прилагае вь сицевыихь аште кьто инь полоучиль бы честь кою оубо, великь моудрьствоваль се бы страсти сы чловѣчьскые· се же не симь тьчию пострада нь и толицѣмь величьствомь начельства ничьтоже изостави пользьныихь, прѣбывае непоколѣбимь, онѣхь[6] бѣже имьже богь

---

[1] крьвѣи многаашти. — [2] множицею. — [3] Менелаевы. — [4] Елени. — [5] корабьлы. — [6] ѡнѣ.

противить се, юже толико начельствоующтиимь неоудобь юлико аггеломь дивити се и ни оть коюгоже[1] истоупи поути правааго и царьскааго.

.кѳ. О начельствѣ же вѣштеи матерьными одѣваѥть се молитвами и отьчьское достоиньство наслѣдоуѥть и сьдрьжитель свѣтьлѣишии вьсемоу[2] ꙗвлꙗѥть се. Нь не и ѥште вьсемь[3] вь сьврьшение произьшьдьшиимь, иже изь начела плѣвелосѣꙗтель диꙗволь брань многоу вьздвизаѥть вьзможьнымь нѣкыимь, ихьже отьць ѥго изь начела подь ноѕѣ свои покори, иже равьньство постигноути тьштаахоу се и изь роукоу ѥго избѣгноути и многаꙗ оумышлѥниꙗ виновьнаꙗ и тежькаꙗ на нь сьставлꙗахоу, прѣдь Амурою[4] та[5] приносеште, ови навѣтоваюште ꙗко Оугры на нь вьздвизаѥть, ини же ꙗко начельства ѥсмы самовластьна и царьствию твоѥмоу слоужити хоштемь. Тѣмь же и ходатаѥ посылахоу се, оть ихьже ѥдинь бѣше Михаиль именемь, благородьнь и вѣрьнь сы присьно вьспоминаѥмоу и вь очи обрѣте се на нь клевештоуштиимь и ковь вьздвижоуштиимь. Си же бѣхоу Никола Зоикь и Новакь Бѣлоцрьковикь[6] сь инѣми[7] нѣкыими. И оубо Новакь зовомь приходить не вѣды вьсако ꙗко ѫвѣ быше дѣла ѥго. Ѥго же оубо сьмрьти прѣдають и вь лѣпотоу. Никола же бѣжа вь оутврьждениѥ[8] града, нареченыи Островица, и видѣвь ꙗко не вьзможьно ѥсть ѥмоу оугонезноути оть роукы господь своихь, власы постризаѥть и иночьскыи образь вьзлагаѥть на се, сь соупроужьницею своѥю и чеды коупьно четырьми дьштерьми своими. И тако сьмиливь се сь благочьстивыи и сь своѥю материю остави тѣхь вь вьсакои оградѣ.

.л. Вьзиде же кь царю Баꙗзитоу сама та благовѣрьнаꙗ госпожда о сихь, имѣаше же сь собою и сьродьницоу[9]

[1] когоже. — [2] вьсѣмь. — [3] вьсѣмь. — [4] Амірою. — [5] тъ. — [6] Бѣлоцръквикь. — [7] иныими. — [8] (скр. ѿврьженіе) — [9] сародьницю. —

свою, сьпроужьницоу бывьшоую деснота Оуглеше, дьштерь же кесара[1] нѣкоюго. Сиꙗ оубо вь многыхь глаголаниихь же и вѣштехь моудрѣишиꙗ соушти, юже присьнопомьнимаꙗ ꙗкоже стльпь нѣкыи и помошть вьмѣнꙗаше, паче же вь таково(и) ключимои вѣшти. Призваномь бо[2] бывьшиимь имь кь царю и вь оужасѣ быти юи, вь нюгда сего оузрѣти, сиꙗ же· отврьѕи страхь вьсꙗкь, кь нюи рече, югда оузрѣти нась того сьподобише. Иже оубо вьса разоумьно тогда направльше своꙗ потрѣбьнаꙗ помоштию богоматере, на нюже и оупованию свою вьзложише.

.ла. Вьзиде же по сихь и благочьстивыи и присьнопомьнимыи Стефань кнеѕь о сихь и юште бою се, по нюже и нѣкыими сьвѣтьми бѣше оуклонь се оугрьскыимь сь ими дроугь быти. И пакы видѣвь начинанию свою невьзможьно боудоуштею и сь благочьстивою[3] материю си сьвѣштавь и пришьдь кь вьсточьномоу, здѣ по Соломоноу срьдьце царево вь роуцѣ божии оть благости твоюю владыко, ꙗко дѣломь имьже трепетааше и оужасааше се, тѣмь же вьса вьроучише се юмоу, и не оукротимь гнѣвь кь милости и любьви прѣклони юже ꙗко сына сладьчаиша наказовати и оучити любьзнѣишиими словесы.

Ꙗкоже бо прииде кь Баꙗзитоу и ꙗкоже обычаи ють вьсѣмь сьбраныимь по вькоушении сьнѣдемь кьждо вь своꙗ си отьходити, сь не вьсхотѣ изити, нь ставь стоꙗаше и вьпрошень бывь царемь о винѣ отьвѣшта· владыко вь юже кьто обльгати ме дрьжавѣ твоюи, самь вьзвѣштоу сьгрѣшению мою юже кь царьствию ти нѣции провѣштавьше ме сьложили бѣхоу, ꙗко юже оть слоужьбы царьствиꙗ твоюго отьстоупити и Оугромь дроугь быти. И пакы расмотрихь вѣшть невьмѣстьноу и вьспитѣнию[4] дрьжавиꙗ твоюго вьспоменоухь и клетвы, приидохь, се животь мои прѣдь богомь вь роуцѣ твоюи ють, юже хоштеши сьтвори. Ть

[1] кюсара. — [2] Призваномь же. — [3] си. — [4] вьспитанию.

же вь малѣ оумльчавь, диве се ꙗко отьвѣшта сладькыими словесы· о вьзлюблꙗне, и чьто на Оугрѣхь оуспѣти хотѣаше; азь бо землю ꙗко свою вьзети хотѣхь. Ты же тамо чьто имаши сьтворити; кьто ли оть владычьствовавьшиихь и Оугромь главоу прѣклонь, вь свою господьство постиже; и вьспоменоувь по имени бльгарьскыихь цареи и прочиихь, ты же, рече, сь мною сы и аште оубо идеши, идѣже азь не идоу, вь правьдоу сьмоуштаѥши се· аште ли же сь мною идѣже и азь, сьмоуштати се не подобаѥть. Владычьствоуюштеи бо ѥсмы и аште мы на иныихь не вьзидемь, ини на нась не идоуть· воиньствомь бо крѣпьчаишаꙗ царьствиꙗ сьдрьжеть се и пространьнѣишиꙗ бывають. Тебе же нынꙗ ꙗко сына старѣиша и вьзлюблѥна вьмѣнꙗю же и ꙗвлꙗю прѣдь вьсѣми, моими же и вьсточьными.[1] Кьто бо сь мною вь чьсти сы ꙗко же ты; Азь же юже кь старости ѥсмь. Тѣмь же или бранию или болѣзнию оумрѣти хоштоу.[2] Ты же сице сь мною живы, врѣме тогда похытиши. Сыни бо мои мноѕи соуште вьстати хотеть брать на брата и ти кьждо ихь молитвьникы начьноуть сьлати ти вь помошть себѣ или тьчию любовь а не враждеваниѥ. Сицево врѣме полоучивь, не тьчию страны своѥ сьдрьжиши нь и иныѥ прѣдѣлы окрьсть вьсеѥ землѥ[3] своѥѥ и наречеши се великь сы[4] и прѣсловоуштии дрьжатель. И нынꙗ же землю свою сьдрьжиши вь области своѥи. Нь послоушаи мене и азь вьзвѣштоу ти ꙗже[5] подобаѥть сьтворити ти.[6] Доньдѣже ѥсмь азь вь житии, потьшти се и ськроуши сильныѥ своѥ и вь свою волю приведи· по нѥже тогда вьсхоштеши и ничьтоже оуспѣѥши. Кь томоу же аште благородьныихь, аште ништиихь оть своѥго вьспитѣниꙗ вьздвигни и сьтвори славьны и обладати вѣштьми сь тобою· клеветьникы же вьсе низложи и подобьныихь имь.

---

[1] вьсточьнѣишіими. — [2] хоштемь. — [3] земли. — [4] си. — [5] ѥже ти. — [6] Нема.

Сицевыими и множаишиими словесы поучивь царь, отиде тьзоименитыи вь своѩ и, о чюдеси! кьто когда сицево гдѣ слыша или видѣ. Виновьна ѩко даже кь сьмрьти приходешта и ѩко сыноположениѩ приѥмлюшта область! И сицеви сьвѣти и се не оть ѥдиновѣрьныихь! Кьто ли сицево пророчьство когда слыша оть ѩзычьника, ѩко вь своѥ врѣме сьбыше се вьса вь дьни наше, ѩкоже по вьсѣхь странахь вьсѣмь видѣти, не ськрьвена бо ни вь оуглѣ сьтворена быше, нь прѣдь лицемь вьселѥньныѥ[1] сьврьшише се. И оубо ѩко да не кьто непьштоуѥть страньно слово, по нѥже моужа исмаильтьнина словеса вь пророчьскаѩ приоуподоблѩти, сицевыи да вьзрить кь Каѩфиноу пророчьствоу, ѥже рече· лоучьше ѥсть ѥдиномоу оумрѣти за вьсѣхь людии. Врьховьныи же глаголѥть· вьсако слово книжьноѥ своѥмоу ськазанию не бываѥть, не бо когда чловѣкь своѥю волѥю пророчьствова.

.лв. Шьствиѥ же пакы вь своѥ отьчьство сьтвори кнеѕь Стефань и приходить вь своѩ си вьсакою чьстию оукрашень, не тьчию симь нь и оть вьсѣхь сильныихь ѥго, и скрозѣ же царьствиѩ вьсего и вьсѣхь ѩзыкь, ихьже Исмаилити подь ноѕѣ свои покорише, дивьнь и любочьстимь оть вьсѣхь ихь, христиѩномь же вьсѣмь молитвы изь гльбины срьдьца вьзьсылаюштиимь, ѥже вьзвыси господь рогь избранааго своѥго.

.лг. По сихьже оумышлѩѥть брань нь Воугровлахы[2] грьдыи онь и величавыи и вьздвигь се сь вьсѣми силами своими прииде и прѣшьдь Доунавь вь лѣто ҂ѕцг, рати сьвькоупише (се) сь великыимь и самодрьжавьныимь воѥводомь Іоаномь Мирьчомь, идѣже множьство неизреченоѥ крьвемь изливьшиимь се бываѥть.[3] Тогда же краль Марко и Костаньтинь погыбають.[4] Тоу же и сь кнеѕь Стефань сь сими господьствоуюштиими обрѣте се вь тои брани, о нѥмь же намь слово. Ибо вьси си сь Исмаилиты бѣхоу ѩко и не волѥю нь по ноужди, ѩко же глаголють о блаженѣмь Марьцѣ рекьшоу кь Коньстаньди-

[1] вьселѥньнѣи. — [2] Оугровлахы. — [3] б ывають. — [4] погыбаеть·

ноу· азь глаголю и молю господа ѥже христіаномь быти помоштьникь, азь же прьвыи вь мрьтвыихь на[1] рати сеи да боудоу. Прѣшьдь же царь вь своѧ сьмиреније сьтвори сь ними.

.лд. Множьство же пакы неизреченоѥ воиньствь царь посылаѥть, прѣшьдьшимь двоимь лѣтомь, на Босьноу сыньми своими, сь нимиже и христолюбивыи сь кнеѕь Стефань вьзиде. Тогда бысть снѣгь толикь соушть, ѥликоже оть древьныихь старьць вьзвѣстить намь, ѥлико сѣкоуштиимь дрьва и по врьтѣхь огнь вьзгнѣштаюштиимь ѥгда же огнь разгорѣаше се, толико нѣгдѣ вь гльбиноу сьхождааше ѥже соуштии при томь и далече ѩроу оштоуштаахоу постигноути, ти же не смѣахоу. И сицевыѥ ради зимы мало оть воиньства и плѣньникь же изидоше кь своимь странамь. Тѣмь же и пакы обльгаваѥмь бываѥть христолюбивыи сь ѩко виновьнь сихь погыбели, нь ничьтоже вьзмогоже оуспѣти оклеветаюштеи ѥго, богоу помагаюштоу ѥмоу.

.ле. И оубо же многыѥ страны воѥвавь царь прочеѥ прииде на богохранимыи градь, Коньстантиновь глаголю. Идѣ же оубо многыими оумышлѥньми и троуды покоусивь се ничьтоже вьзможе оуспѣти, оумысли сь оны страны прохода морьскааго обьити и Галатоу глаголѥмоую рьвати, идѣже подобьно потроуждь се нь ни тоу оуспѣти вьзможе.

.лѕ. Слышавь же царь западьныи, рекомыи краль, сь вьсѣмь воиньствомь своимь прѣходить Доунавь и борить Никополь. Сь же вь скорѣ оставль честь царьствоуюштааго града рекомоую Галатоу соуштоу[2] на сьрѣтеније сихь ѩко огнь разгорѣвьшии идеть. Сь же краль имѣѥть подь собою Оугры, и оубо прьвѣѥ нѣмьчкыи нарицаѥть се· сарматиискы, германиискыи и оугрьскыи и прочеѥ на помошть сьбравь пришьль бѣше сь множьствомь многомь и неизреченомь. Сьраженију же бывьшоу вь прьвѣѥ вьзопетивьше западьныи царево воиньство крѣпько ѕѣло, и пакы[3] громо-

[1] вь. — [2] соуштоую. — [3] тако.

нареченыи онь по вьсѣхь скиптрохь прѣдь тевь, вьзопети множаѥ молѥниѥмь и оучениѥмь сицевыимь глаголѥ· и гдѣ оубѣжимь оть сихь роукоу, аште нась нынѣ до коньца побѣдить, боудемь бо прѣдь ними вь остриѥ мьча, ꙗкоже си прѣжде мала нами, чеда же и жены ваше вь роукахь тѣхь, ꙗкоже онѣхь вь роукахь вашихь. Нѣсть ли оубо лоучьше намь ѥдиною нынѣ или оумрѣти или побѣдоу приѥти[1] надь сими; аште бо побѣдимь нынѣ, азь насыштоу вы многа[2] и неизречена[3] землѥ сихь блага.[4] И тако пакы вьзмогьше и вьзвраштьше се побѣдише. И овѣхь оубо изьсѣцахоу, овѣхь же вь Доунавѣ и сь коньми своими коупьно потопоше,[5] нѣции же вь кораблихь сь своимь ихь кралѥмь вь царьствоуюштии градь бѣжаше и оть тоудоу корабьми по островохь вь своѥ страны сьпасоше се. Исмаилити же множьство неизречено богатьство тоу вьзеше.

.лз. Ть же пакы вьздвигь се сь вьсѣми воиньствы прииде на Оугры и множьство неизречено поплѣни. Тогда и Димитровьце прѣсели и Земльнь градь разби и иныѥ страны поплѣни. И по нѥже сиꙗ оть Исмаилить быше и множаишаꙗ сихь воиньствоваше Оугры на Срьблѥ, не соуштоу тьзеименитомоу семоу, и прѣѥше градь зовомыи Борьчь и поплѣнише многыѥ страны. Си же пакы оугрьскыѥ землѥ честь немалоу. И кьто изречеть междоу сими рати тогда соуштеѥ малыѥ же и великыѥ. Прѣѥмь[6] же громоименитыи сь царь и Солоунь, ѥгоже и облада до раздрѣшениꙗ[7] своѥго и сьзда коулоу вь нѥмь поврьхь града, юже царь кирь Маноуиль послѣжде разори греды вь Ахаию, ѥгда Ѯомилиось зыда вь Аморреи, ꙗко да не вьзысканиѥ боудеть оть Исмаилить ꙗко сихь здениѥ. Покори же Баꙗзить и ины многы ѥзыкы на вьстоцѣ и западѣ. Множаѥ же вьстокь воѥвааше, оть ѥже и Перьсы разсверѣпѣвьше приидоше сь Татары коупьно на нь.

.ли. Решти же о семь ꙗвлѥньнѣѥ подобаѥть, по нѥже

[1] вьсприѥти. — [2] многаа. — [3] неизреченаа. — [4] благаа. — [5] потопише. — [6] прѣѥть. — [7] раздроушениꙗ.

здѣ тьзоименитыи сь моужьство и доблѥствь изредьно показа.[1] Оть здѣ же и порабоштениꙗ свобождаѥть се, вышьниимь промысломь, ꙗкоже и самь вь завѣтѣ градьсцѣмь ѥгоже сьздавь[2] дасть, пишеть· ѥже оть Косова порабоштень быхь исмаилитьскомоу ѥзыкоу, доньдѣже прииде царь Персомь и Татаромь и раздроуши тѣхь и мене оть сихь роукоу богь милостию своѥю свободи. Оть идѣже оубо пришьдь обрѣтохь красьнѣишеѥ мѣсто оть древлѥ превеликыи градь Бѣль градь[3] и по слоучаю раздроушень и запоустѣль, сьздахь ѥго и вьзложихь прѣсветѣи богоматери. И прочаꙗ свободи жителѥмь ѥго.

.лѳ. Нь[4] ѥже оубо о великои брани повѣсть. Ѥсть оубо страна нѣкаꙗ межда ꙗко быти Иньдиѥ лежешти сь сѣверьныихь странь и вьсточныихь сеи, именемь Отрарь. И та [5] оубо страна [6] ѥсть междоурѣчиѥ, двоимь источьникомь окроужаюштиимь сию. И вь тои странѣ прѣбываaше нѣкьто моужь сынь ѥтера мѣста старѣишины. И бѣ моужь ть сверѣпь и оустрьмитель ѕѣло, именемь Демирь. Иже шьдь [7] разбоиничьскы и обрѣть нѣкыихь пастырии [8] порази тѣхь и вьзеть овьцe ихь, идѣже и оустрѣлѥнь бысть вь ногоу, оть ѥгоже и хромь бѣше. И сице оустрьмивь се сьтежа имѣниꙗ. Сьтежа и тысоуштоу моужь подь собою и сь сими прѣварою опльчи се на нѣкоѥго начельника страны, ѥмоуже име Камарадинь, имѣѥ под собою десеть тысоуштъ. И побѣждь сего прѣѥть страноу тоу и вь незаапоу тѣми десетию тысоуштами опльчи се на самого начельника Перьсомь, такожде прѣварою вьшьдь вь самоую Перьсидоу, идѣже начельникь перьсьскыи вышьдь на стльпь, ѥть же того и вь незаапоу обладааше вьсѣми Перьсы и бысть вьсѣхь вои ѥго сьто и петьдесеть тысоуштъ. По сихь и окрьстьныѥ страны вьсе покори и оть сюдоу плѣньми [9] благовьзмогь и Дариꙗ прѣвьзьшьдь, окрьсть же

[1] показавь. — [2] сьздасть. — [3] Бѣлиградь. — [4] на. — [5] ть. — [6] странъ. — [7] и шьдь. — [8] пастыры. — [9] имен'ми.

дрьже, испроливаѥть се оубо ꙗкоже источьници нѣции многоточьнии, вьса погоублꙗѥ обрѣтаѥмаꙗ. Вь малѣ бо послѣжде ꙗкоже Алексаньдрь вьсоу Ѥладоу не обьтече, обаче и о западѣ хвалꙗше се, ꙗкоже напрѣдь речемь извѣстьнѣише вь главизнѣ четыри десетьнои.

Сице оукрѣпль се и прѣвьзьшьдь посылаѥть ходатаѥ кь ильниѥгромоименитомоу царю, дани и послоушьноѥ оть нѥго вьзискоуѥ иже вьсточьнаꙗ и западьниꙗ поꙗдаюштааго и измьждаюштааго и вь малѣ ѥлико хвалешта се царьствоуюштии градь вьсхытити. Ть же слышавь сицеваꙗ и вьзнеистовивь[1] се вь брань изꙗвлꙗше се и кь опльчению готовлꙗше се и злословѣаше[2] и жестока словеса посылааше, аште, рече, вь брань не приидеши. Ожесточи бо богь семоу срьдьце, ꙗкоже и ѥгипьтьскомоу Фараоноу ономоу и сьвѣтьникы своѥ не послоуша, ибо испрьва избраньникь сихь молꙗше· послоушаи мене, господи мои, и ѥлика трѣбоуѥть даждь, вь скорѣ бо сь прѣшьдь вь ина оуклонить се и тогда, ꙗкоже глаголѥши, вьселѥньнаꙗ вь роуцѣ твоѥи ѥсть. Вь таинѣ бо царь глаголааше кь семоу· сего тьчию аште побѣждоу сь богомь вьса вь роуцѣ мои боудоуть, аште вьсточьныи аште западьныи. И кь словесемь Алибаше рече· нѣсть ли больше, о вьзлюблѥне, да иды[3] побѣждь того, вьсѣми вьзвеличю се или побѣждень коньць вь моужьствѣ приимоу, неже ли вь послоушаниѥ ѥмоу и слоужьбоу низвести се. Ѥмоу же пакы отвѣшта· аште оубо коѥ оть сихь, благо· аште ли же и обоꙗ погрѣшиши коимь любо инымь образомь, зри. Ꙗко же и идѣже цариа сьблюдаахоу послѣжде, вьшьдь кь нѥмоу рече: зри, господи мои, глаголы моѥ· не обоꙗ ли погрѣши реченаꙗ тобою. И плакаста оба горько.

Нь оубо перьсьскыи оть злословиꙗ вьзнеистовивь се[4] твораше вроуштоую ꙗрость, покрываѥ горы и полꙗ во-

[1] вьиз'стовивь. — [2] злословѣше. — [3] или. — [4] вазнестоѵив' се.

иньствы. Баıазить же сьбра вьсе воиньство своıе и вьсточьныихь и западьныихь, посылаıеть же и кь присьновьспоминаıемомоу кнезоу Стефаноу ıеже ıако ıелико вьзможьно сь избраною воискою своıею приити. И Демирь оубо вышьдь вь страны плѣноваше. Сь же гнавь мимо иде того не вѣды, обрѣть же ıего вь Анькирѣ опльчи се на нь. Сьраженију оубо бывьшоу дроугь дроуга попирахоу. Ѥлико же избраныа перьсьскаıа воиска на присьнопомьнимааго отлоучи се, ıако оубо и прѣжде послоуха на того отлоучена бѣше, ıеже оубо и вьскликноувьше гласы своими опльчише се и побѣждени абиıе быше и пожрѣше се остриıемь мьча же и копии срьбьскааго скиптра. Зре же обышьдьшеıе многыıе тьмы цариа, множьство неизречено, и хоте того ıако бы изроучити, третицею вь брань вьходить, сьсѣцаıе и побѣждаıе. Доньдѣже видѣ и своихь вои оулишаıемы, вьзвраштаıеть се. Чьто бо хотѣаше и сьтворити вь толикыихь тысоуштахь и тмахь кромѣ подааниıа божиıа; А ıеже множьство ıеговы побѣды тогда бывьшеıе, оть вьсѣхь ıесть исповѣдоуıемо и досьтослышано. Вьзвраштаıе[1] же се, расточьшиимь се варваромь и прѣдь пролиıавьшиимь се по вьсюдоу ıединаче гонештиихь побѣждааше и окрьвавлıеноу имѣаше десьницоу. И кьто оубо изглаголıеть ıаже тогда и ıелика поути оного неоудобизньнааго о мнозѣ належаниıа![2] Ибо и морıе рекомоıе ıегда прѣити хотѣаше ıеже оть сѣверьнааго[3] и ıелиспонтьскааго токы творештаго и вьходештее морıе ıеже простираıеть се даже кь Камарии, и се не оудобь вьзможьно бѣ, за ıеже землıе измаилитьскыıе и броды и пристаништа. Тѣмь кь царьствоуюштомоу градоу оукланıаıеть се. Нѣколици же оть воиньства ıего отьдѣльше се приидоше прѣшьдьше морıе и мало мимо шьдьше Аньдриıановь градь изьсѣчено бысть нѣкоимь Саражею,[4] ıегоже изь начела гла-

[1] вьзвраштаıеть. — [2] належениıа.— [3] сѣверьпıаго. — [4] сьражею.

голють доблꙗго [1] страдальца ѥмьша и ꙗко ненависть имоуштa и кь сыноу ѥго. Изьсѣчено же бысть воиньство се вь лоузѣ чрьномиꙗньстѣ..

.м. Нь ꙗкоже и прѣжде рѣхомь какова вьсточьнаꙗ тогда вьсприѥше вьнезаапоу: Прѣдьреченыи бо Демирь вь малѣ сь имиже кь югоу и Ѥгипьтоу странами вьсю Ѥладоу не обьтекь, аште не глаголало се бы ѥмоу о Іѥросолимоу, [2] оть ѥгоже страхь приѥмь вьзвраштаѥть се. Глаголють бо, ꙗко ѥгда пришьдь и стѣны Дамаскоу низложи, [3] хотештоу же на Іѥросолимь вьзити, рѣше ѥмоу, ꙗко оть начела никьтоже оть вьсѣхь озлобивьшиихь Іѥросолимь не бысть не вьсприѥмь богомь отьмьштениѥ. Ты же сицева града не озлобивь мимо ити не можеши. Кь томоу же поуть кь земльмь ѥгипьтьскыимь вьзводьнь соушти сицевыимь силамь ты же оусьсоуждениꙗ такова не имаши ни же кораблѥ. Тѣмь же кь Іѥросолимоу шьствиѥ оставлꙗѥть. Обаче же по вьстокоу прошьдь, и идѣже приидоше кьто изречеть ѥлика зла оть нѥго вьсприѥше жителиѥ странь онѣхь! Неповиноуюштеѥ [4] се грады вь прѣровы сь женами и чеды засыпаниꙗ, и ѕвѣремь вьдаꙗниꙗ и ины множаишеѥ не милостивьны казни и потрѣблѥниꙗ! Глаголють бо и се, ꙗко вьзведоше ѥго вьзможныи ѥго ѥже [5] видѣти множьство отрочеть пометноутыихь плачоуштиихь се, ѥда како на милость прѣклонить се. Ть же множьство сихь оузрѣвь повелѣ коньми тешти попирати отрочета ногами. И тогда рече· свободихь тѣхь оть ѕлобы и троуда мира сего. И подобьнаꙗ симь многаꙗ сьтвори. Кь томоу же [6] прѣвары и навѣти царьствиомь. Глаголють бо и се о нѥмь, ꙗко пришьдьшиимь апоклисаремь царьствиꙗ нѣкоѥго вьскраи мора горами прѣвысокыими кь странѣ тои, непрѣходьно кромѣ ѥдиноѥ стьзе, на нѥиже стльпь крѣпькь сьздань

[1] доблꙗаго. — [2] Іеросолимѣ. — [3] разори. — [4] неповиноуюштеи. — [5] сего егоже. — [6] же и.

ѥсть блюдыи стьѕоу тоу. Демирь же пить крьви много ѕѣло. И повелѣ привести поклисаре ѥже оувѣдѣти о вѣшти ѩко. И ть сьтвори се ѩко боле ѕѣло до сьмрьти и сьслагаѥ се по воли ихь. Ѥгда же начеше сьглаголати, начеть крьвь оноу блювати и ѩко оумирати, Тѣмь же имьже повелѣно бѣше поѥше поклисаре вьнѣ, таже мало пожьда(вь)ше отьпоустише тѣхь. Иже шьдьше кь господеви своѥмоу радость вьзвѣштаахоу, ѩко оумреть Демирь. Ть же ноштию оустрьми се у пирьгь онь неоутврьждень обрѣть и того вьзеть. Освитаюштоу же постигь и начельника страны тоѥ ѥмь и страноу раздроуши. И сицеваѩ творе ѩкоже крилать по вьсюдоу обьтече и идѣже самь не идѣаше, воиньство ѥго обьхождааше, ѩкоже о Анькиры[1] ѥгда великоую брань сьтвори, вь незаапоу воиньство ѥго даже до обоихь мора вьса[2] поѩдоше.

Вьзвраштъ[3] се оубо идеть вь своѩ си вьзьмь многыѥ и неизреченыѥ корысти оть вьсѣхь царьствии сихь. Дрьжателѥ же нигдѣже остави, тьчию бо раздроушааше и измьждааше вьса, ѩкоже и хвале се глаголааше сиѩ, ѩкоже и Алексаньдрь македоньскыи не землѥ и страны вьзеть нь ѩко на пороуганиѥ своѥ землю обьтече. На вьсакомь бо идѣже прихождааше ѩко пороуганиѥмь нѣкыимь малыѥ дары даѩхоу ѥмоу и прѣклоньства, вьса же сами вь роукахь сьдрьжаахоу. Онь же и большаѩ дарованиѩ тѣмь подаѩше. Глагола же сиѥ глаголы кь поклисароу рекомомоу Аидиноу,* ѥгоже присьнопомьнимыи кь томоу посьла о нѣкыихь ѩко оутврьжденыихь паче же на вьзисканиѥ сестры ѥго, юже ѩко плѣньницоу[4] сь вьсѣми Баѩзитовѣми вьзеше, юже[5] и миоѕѣмь разоумомь оть тоудоу изводить. Глаголааше же тогда и сиѩ· ѩко ѥгда вь западьниѩ приидоу кь вамь, не вьсточьныими странами приидоу нь оть сѣверьныихь странь по соуши

[1] и о анкѵры. — [2] вьсе. — [3] и вьзвраштъ. — [4] плѣньници. — [5] еже.
* са стране : Радославь.

запада обьтекоу. Идѣше бо вь своꙗ, ꙗко избранѣишеѥ брани оумыслити, Иньдию же сь западомь, Амазоны же и вьсе коньце воѥвати, не вѣды ꙗко изидеть доухь ѥго и вьзвратить се вь землю свою и вь ть дьнь погыбноуть вьса помышлѥниꙗ ѥго.

Посла же ѥште близь сы кь царьствоуюштомоу градоу поклисаре ѥже сьгледати того и глаголати, по слоухоу бо величаишеѥ нѣчьто вь мирѣ семь мьнѣаше сего и крѣпьчаишеѥ. Си же[1] богоданыимь сьвѣтомь зреште юште на ошьствии[2] поклисаремь рѣше· не вьзможете по соуши проити нь вь корабли кь иверьскыимь странамь идѣте сь нашими кь вьзможьномоу семоу. И пожьдавьше посьлаше, ихьже вь море вьврьгьше, вьзвративьше се, и сице безь вѣсти бысть ꙗже тамо. Рѣше бо, корабь истопе. Вьзврати бо се Демирь вь Перьсидоу. Таже опльчи се шьдь вь Хьтаи и оть тоудоу вь поустынѥ Домоусхань странь глаголѥмыихь. По сеиже земли сѣꙗше[3] просо за .ѕ. мѣсець, еже пишта воискамь быти, ѥлико сею пиштею проити по поустыниꙗхь множьствоу ономоу не изреченомоу, воемь ѥго, до прѣдьниихь странь мира. И сиꙗ сьзрьшивь вьзврати се вь отьчьство своѥ Отрарь глаголѥмоѥ. Таже пакы вьздвигь се сь вьсѣми воиньствы прииде вь Охтаи и вь сихь прѣдѣлѣхь оѕимѣ, идѣже прѣмногыѥ ради зимы множьство вои ѥго измрѣть. Ѥгда и вьзвѣстити ѥмоу, ꙗко .р. и .і. шаторь осташе поусти, помрѣше бо соуштеи вь нихь стоуденију, онь же .к.-ми кожоухы[4] одѣꙗвь се и иде самь видѣти бывьшеѥ, и вьса не вьзмогь настоѥштеѥ ради зимы сьгледати вьзвраштаѥть се вь становьнаꙗ своꙗ и оть сицевыѥ стоуди прошьствиꙗ вь оутробоу ѥго сьбра врачевь много хоудожьнѣишиихь. Они же поспѣшьше се и ненамѣстьно даше ѥмоу мьсть варень, и пивь растрьже оутробоу ѥго и .ѕ. дьнии лежавь, по шестихь дьнехь крьвь

[1] Си бо. — [2] ошьствии того. — [3] сеꙗше. — [4] кожоухыми.

проиде ѥго оусты и афеньдрономь. И три дьни ѥште прѣбывь оумрѣть. Воиньство же ѥго разиде се вь своꙗ кьждо. Сынь же ѥго оудрьжа Перьсы. Сего же Демира вьноукь именемь Шароухь нынꙗ обладаѥи ѥсть вь Перьсѣхь.

.ма. Мы же на прѣдьлежештаꙗ да вьзвратимь се. Благочьстивыи же кнеѕь Стефань постигь оубо вь царьствоуюштии градь коупьно и сь братомь своимь Вькомь и оть вьсѣхь любочьстьныѥ гласы слышааше, ѥлико кь нѣкоѥмоу сльньцоу вьзирати мьнѣахоу. Тогда же и деспотьскааго сана вьсприѥмлѥть[1] оть благочьстиваго цара Іоана. Сего бо анепсеꙗ своѥго оставиль бѣше царь кирь Маноуиль вь мѣсто себе, оутѣсьнꙗѥмь прѣжде реченымь Баꙗзитемь и вь римьскыимь стараго отьшьдь[2] бѣше вь ѥже сьѥдинꙗти црьковь и брани вьздвизати вь отьмьштениѥ и избавоу. Ꙕже бо лѣта многаꙗ одрьжааше царьствоуюштии градь, гладемь затвореныимь гыблѣмь· нѣции бо ноштию избѣзаахоу, прочиимь же ништиимь повелѣваахоу изити.

.мв. И оубо сь благочьстивыи Іоань вьсьтезаниѥ сь галатьскыими не мало сьтворь и ꙗко вь царьствоуюштиимь градѣ видѣ того, многыѥ и неизреченыѥ радости испльни се, сьликьствоуѥ семоу вь царьственыихь и вѣньца подасть сановьнааго, ѥгоже самь себѣ испелель[3] бѣше и своими храбрьствы и подвигы благостраданыими. Кь тьстеви же своѥмоу Іоань царь вь островь митилиньскыи посылаѥть ѥже прити сь корабьми вь ѥже допроводити ѥго вь Арбанасы· тоудѣ бо бѣше томоу тьштаниѥ ити. Сь же не облѣнь се, полоучиль бо бѣше свѣтьлоую дьньницоу вь градѣ своѥмь видѣти, и вь семь же избранѣишемь и красьнѣмь градѣ Митиленѣ не бѣ мѣста идѣже любочьствоуѥ сь Кафеолоузь, обьвожденіꙗ и гобьзы сьподоблꙗѥ, вь садохь же и раѥхь своихь, вьзьваниꙗ[4] же: многаꙗ лѣта владыко, ꙗкоже обычаи царьскомоу чиноу.

[1] вьсприѥмаѥть. — [2] отшьль. — [3] испльт. — [4] вьз'званіах'·

Тогда оубо и дъштерь сего дрьжателꙗ оузрѣвь сь прѣвисокыи, о нѥмьже намь слово, юже послѣжде вь женоу поѥть· по матери бо и сиꙗ аненсеꙗ царю Маноуилоу, оть ѥгоже и господа и родь ть Палеолози нарицають се. Глаголꙗ ѥмоу тогда Каѳеолоузь сь· юже хоштеши оть дьштерии моихь поими вь женоу себѣ. И сиꙗ оустроише се сь сьвѣтомь и сьдѣлованиѥмь царице Іоанозы, сеѥ сестры.

И тьзоименитомоу деспотоу оубо жьдоуштоу приоутврьждениꙗ кораблѥмь вь островѣ и сь братомь своимь Влькомь вь сихь соуштемь имь, прииде оть западныихь странь царь грьчьскыи Маноуиль кь Калиполю, идѣ е и сынь по анькирьстѣи брани старѣишии громоименитааго сего, глаголю же Баꙗзита, прииде оть вьстока. И тоу оубо сь вь мори, овь же на соуши дроуголюбиѥ крѣпько сьтвориште, ѥлико отьць сь сыномь.

Тогда же и Солоунь възвраштаѥть се вь роукы Грькомь. Семоу же Имоусоульманоу царю вьса дѣла благаꙗ бѣахоу и благоразоумьнаꙗ, тьчию виномь паче иныхь вьсѣхь царь побѣждень бываше и никогдаже оть вина оупражьнꙗаше се, ѥлико послѣ же вина ради и царьствиꙗ лишити се.

.мг. Радостьно оубо быше сь царемь грьчьскыимь дроугь оть дроуга. Приходить оубо царь грьчьскыи вь царствоуюштии градь, ѥмоу же ꙗко отьцоу повиноуѥ се Іоань вь Солоунь оукланꙗѥть се· того бо тогда дасть ѥмоу вь окрьмлѥниѥ. Дасть же се прострьтиѥ тогда царьствоуюштомоу градоу даже до Визы и по мороу чрьномоу выше, о силиврииской же странѣ и прочаꙗ, ѥште же и ахаитьскыимь сь солоуньскыими и светои Горѣ Аѳоньсцѣи. Глаголють же и се, ꙗко вьзможьно бѣ тогда Іоаноу царьствиѥ сьдрьжати царьствоуюштааго града. Глаголють же и се, ꙗко вештьши глаголаахоу Катакоузиноу· вьставь поими царьствиѥ своѥ, ꙗко благородьнѣиши и свѣтьлѣиши и древьнѣиши грь-

чьскыихь цареи племе. Того бо тогда вь мѣсто брата вьзьлюбленаага оставиль бѣ сь Іоаномь царь, нь ть не вьсхотѣ роукы на блаженаага Маноуила вьздвигноути. И царь оубо избраныи сь сѣдаѥть на прѣстолѣ своѥмь благодаре бога о вьсѣхь бывьшиихь, изводештааго скрозѣ огнь и водоу вь покои. Бысть же оубо великаꙗ брань вь Анькирѣ, вь лѣто ҂ѕцаі. и оубо чеда Баꙗзитова оудрьжааше се вь вьсточьныихь, Махаметь соултань вь горьнѥи земли иже на коньць вьсѣхь братеи царьствова изредьнѣѥ же и свѣтьлѣѥ. Моусиꙗ же прибѣгь вь Татарѣхь а Сѣбѣгь же вь Анатолии, доньдѣже Имоусоульманомь оубиѥнь бысть. Моустава же оумрѣть.

.мд. А иже вь западьныихь оутврьди се Имоусоульмань сы и оувѣдѣвь о деспотѣ Стефанѣ ꙗже быше и вѣды ꙗко кь западьныимь мѣстомь гдѣ любо изыти хоштеть и самь кь западьныимь оукланꙗѥть се сь вьсѣми своими. Бѣхоу же тогда сь реченыимь Моусоульманомь и сынове сестры старѣишеѥ деспотовы Марые, иже и не хотеште Тоурькомь побараахоу, ни бо инако вьзможно бѣ. Тѣмь же и пославь царь повелѣ поуте сьдрьжати и стрѣшти по земли сихь, ни бо иноудѣ вьзможьно бѣ проити благочьстивомоу семоу.

.ме. Богь же бѣ премышлꙗѥи лоучьшаꙗ о нѥмь, ꙗко да вештьшеѭ славоѭ прославить се. Вьздвигь бо се деспоть оть прѣдреченааго острова корабьми идѣаше, и ꙗко бысть пристати ѥмоу вь Арбанасы, сь великыимь любочьстиѥмь сьрѣтаѥть ѥго господинь странь тѣхь. Бѣ бо и зеть ѥмоу. Сь[1] бо арбанашьскыи господинь, Гюргь име ѥмоу, поѥль бѣше Ѥленоу сестроу ѥго вь женоу, оть нѥѥ же роди сына Бальшоу, иже и ть бысть господинь землѥ тоѥ, вьсакыими добрыими дѣлы сиꙗѥ. Дасть же вь оувѣдѣниѥ благочьстивои госпожди матери своѥи деспоть, зеть же ѥго выше ре-

[1] Сы.

чении подасть ѥмоу воиньство, ѥлико вьзможьно, вь ѥже доправодити того. Гредоуштоу же ѥмоу и приближаюштоу се кь прѣдѣломь срьбьскыимь, идѣже прьваꙗ архиѥпископиꙗ Срьблѥмь, и чьто по сихь подобааше сьтворити сьдрьжештиимь толикыимь сильныимь поуте и извѣстьнѣ вьсачьскы испытоуюштиимь и множьство много соуштемь; ꙗкоже рече Омирь бытиꙗ троадьскааго Ѥлиномь аште и кь двѣма ниже Араклии, сь же кь толицѣмь ꙗкоже решти ѥдинь, ꙗкоже мльниꙗ огнь вьлагаѥть[1] бранемь и размѣштеть и побѣждаѥть. Пришьдь бо на Косово, идѣже и отьць ѥго и оувѣдѣвь многыихь соуште, раздѣлꙗѥть воѥ соуштеѥ сь ниимь вь два плька, ꙗкоже Иꙗковь древлѥ, ꙗко да аште ѥдинь изсѣчень боудеть, дроугыи сьпасеть се· аште же ѥдинь брать падеть, дроугыи стадоу благочьстивомоу пастырь останеть. Бѣше же пришьло и оть матере ѥго тьштьнѣишеѥ воиньство, обрѣтьшеѥ се вь скорѣ матерьныимь поспѣшениѥмь, паче же врѣменьныимь закьснѣниѥмь[2] и оскоудѣниѥмь, и оубо множаишеѥ воѥвь даѥть братоу своѥмоу Вькоу, самь же малѣишоую честь сь собою вьзьмь идеть вь брань. И исмаилитьскомоу же воиньствоу вь далѥ соуштемь, вь два плька и тѣмь раздѣльшиимь се, вьходить же самь ꙗко на прѣдѣль нѣкыи градьчаничьскыи глаголѥмыи, идѣже сь прѣди застоупивьшиихь того обрѣтаѥть. На ихьже ѕѣло моужьствьнѣ опльчи се, ѥлико того оузрѣвьшиимь тѣмь, дроугь кь дроугоу вьскликноуше· вьзрите, вьзрите Лазарева сына. И абиѥ сь словомь бѣгоу се ѥше. Сь же окрьвавлꙗаше десьницоу свою вь мьсти крьви врагь своихь и бѣше тогда решти пророчьскоѥ оно· десьница господьнꙗ сьтвори силоу и десьница господьнꙗ прослави се вь крѣпости и множьствомь славы твоѥѥ сьтрьль ѥси сьпостаты, и тако поженѣаше ѥдинь тысоуштоу и два двигнѣта тьмы. Оть толѣ оубо страхь и трепеть оть сего приѥмьше.[3] Юнѣи-

[1] налагать. — [2] закаснѣниѥмь. — [3] приіеще.

шии же брать сего опльчи се на нетиꙗ своѥго ити, христиꙗньское скиптро, ѥгоже разбивьше гнаше. Бѣше же сь Гюргѥмь нетиѥмь ѥго иже послѣжде деспоть бысть вьсѣи земли срьбьскои и нѣкыи исмаилитьскыи вьзможьнь воѥвода ради назирательства вѣры ѥже кь царю. Бѣше же тогда и кесарь Оуглеша сь исмаилиты и ть много слоужениѥ сьтвори сь сьланиѥмь кь благочьстивомоу изь сихь, сихь сьвѣты и ковы вьзвѣштаѥ, таже по малѣ и самь прибѣгь подь крилѣ деспотоу Стефаноу и землю свою отьчьскоую Враню и Иногоштоу и Прѣшево прѣѥть и оудрьжа. И бысть ꙗкоже нѣкоѥ крыло христиꙗномь.

.мѕ. По брани же сеи великои градьчаничьскои приходита оба брата вь свои градь Ново брьдо, градь сребрьныи вь истиноу и златыи· сь оубо сь побѣдою, овь же ꙗко побѣждень. Сего же благочьстивыи ꙗко браньномоу хоудожьствоу пооучити хоте, ѥште же и печалоуѥ о погыбьшиихь воѥхь, изрече нѣкаꙗ прѣкаꙗ словеса на нь. Сь же мало пожьдавь и врѣме благополоучьно обрѣть бѣжа кь Имоусоульманоу. Тѣмь же вьсеизбранаꙗ мати сихь, гнавьши даже вь прѣдѣлы исмаилитьскыѥ, ѥго же на польэнѣ мѣстѣ не постигьши, вьзвратити же се изь страны исмаилитьскыихь не вьзможе. Тѣмь же даже и кь Имоусоульманоу приходить и сьмиривь сь благочьстивыимь сыномь своимь вьзвраштаѥть.[1]

.мз. Радости же тогда не изреченныѥ кьто исповѣсть, запоустѣвьши вь истиноу земли и настира сицева вьсприѥмьши пакы. Пришьдь оубо вь отьчьство своѥ ꙗко Коиль оть гльбокыихь горь лоужьныихь изьшьдь оужасьно приходить огнь отьдыхаѥ и оужасаѥ ближьниꙗ и дальниꙗ, сице изьшьдь и обьшьдь мльниино сиꙗше грьме, сьмоуштаѥ не покараюштиихь се оть выше дѣль сьмоуштениꙗ. И вьсако нечьстиѥ попрано бысть и оустраши се, роуцѣ

[1] вьзвраштаѥть се.

оубо отьсѣкоше се неправьдьствоующтиихь и ѕьлѣ простираюмѣ, правьдѣ же процвьтьши и плодь носивьши. Не изгонѥаше скорь кьснештааго, ни же богатыи оубогааго, ни же прѣвьзимааше прѣвьзмагаюи прѣделы ближьниихь, ни же исхождааше мьчь вьзможьныихь ни же праведьныихь крьвь проливааше се, ни же злословиꙗ ни бледиваꙗ прѣбываахоу, ни же начельствоующтиихь обльганиꙗ ни же прѣславьныихь по чиноу прѣзрѣниꙗ, ни же ина подобьнаꙗ. И юликы оубо тогда[1] сьвѣтомь цариꙗ сьмѣри! или кьто не вѣрьствиюмь своимь погоуби или неслоужьбою или коимь любо образомь ништь бѣше, сихь по прьвомоу достоиньствоу посаждааше и почитааше даже вь дрехлиихь соуштиихь, юже мѣста отьчьскааго или дѣдьниꙗ или прѣдѣдьниꙗ ничьтоже лишити се. По соудьбахь бо божьствьныихь глаголааше о сьгрѣшивьшиихь ꙗко двѣ отьмьштены не быти. Не сьгрѣшьшааго же ꙗко ништа соломоньскы милоую почитааше. Бѣше же вьздвигь оть испрьва ꙗкоже рештисадь многь красьныи свои овы надь вѣштьми начельникы, овы же тѣлоу своюмоу сьблюдателю, иже и вьноутрьнюиши чинь бѣше. Инь же пакы вторыи чинь. Таже третии вьнѣшьныи, юлико третиимь приобьштати се вторыимь, и втории прьвыимь, по аггельскомоу чиноу решти, ареопагитово решти подобию видѣти бѣше. Ибо и богь по образоу своюмоу власть царьствиꙗ вьроучи чловѣкомь. А юже о дѣлѣхь дома царьска множьство сихь бѣше вь коиждо чинь, ꙗко довьлѣти вь врѣме вьсако довольствовати и излишьствовати. Вьси же сь страхомь ꙗко аггели бѣхоу зрими очима приходештиихь и оудивлюни благоговѣиньствомь, вьси же кь дроугь дроугоу сь благочиниюмь[2] и благостыдѣниюмь, множаю же вьноутрьнюишии иже и множаю оть оною заре назираюми и оуставлꙗюми и осиꙗваюми. Вьпль или пьханию или смѣхь или одеждь несьнрѣтаниꙗ ни име-

[1] тогда сь. — [2] благочьстіемь.

новааше се, вьси же свѣтьлыими одеждами самѣмь тѣмь раздаваюми. И оубо вь вьсакомь оуставоу царьскоу сиꙗахоу царьскаꙗ. Страхомь бо зримь вьсѣми бѣше. Вѣдѣти же и се подобьно ѥсть, ꙗко никьтоже вьзможе сьгледати очию ѥго даже до самыихь великыихь. Сиꙗ не тьчию мы глаголюмь, нь и вьси сьвѣдѣтельствоують вь томь искоусѣ обрѣтьшеи се. Ѥлико бо зарицати се ѥже сьгледати и никьтоже вьзможе сего сьподобити се. Се же чюдьнѣише прьвааго. Вь сицевѣ владычьствѣ кьто избѣжа когда женьскыѥ любьве и моусикииска рода. Сь же обоихь сихь[1] вьзненавидѣ, паче и отриноу· тьчию ѥлика бранемь подобаюштаꙗ моусиискаѥ[2] соуть, рече обрѣтати се.

.ми. И оубо обьходе землю отьчьства своѥго и окрьстьнаꙗ сьмиривь, дроугы сьтвори и оть древлѥ нарекьшаꙗ се тьчию срьбьскаꙗ вь нѣкаꙗ врѣмена, и та кь себѣ привлѣче· нѣкыихь же и покори. Сицеваꙗ же западьныи царь ꙗко слышавь ходатаѥ посылаѥть кь любьви ꙗко бы. Сь же врѣме подобьно обрѣть ѥгда дроугь семоу быти, поклисара любочьстьнѣ вьсприѥмь и оучрѣди довольно, ꙗко то ѥмоу обычаи бѣше и сь посьлавьшиимь отврьди любовь. Таже ꙗкоже рѣхомь обьходе и сьгледаѥ землю си обрѣтаѥть мѣсто прѣдьреченааго Бѣль града глаголю и испрошь се оть Воугрь,[3] по нѥже аште и вь прѣдѣлѣхь срьбьскыихь лежимо ѥсть, ꙗко на срьдьци и плештоу земли оугрьскои обрѣтаѥть се. Того ради и завѣть сь симь[4] полагаѥть и дѣла касаѥть се. Оутврьждаѥть же обьходе прочеѥ своѥ грады, отьтрьгьшеѥ же се прѣжде и Исмаилиты самовластьно, тѣхь вьзеть· соудиѥ же тѣми поставлѥни прѣжде сами бѣжаше.

.мѳ. Нь оубо Имоусоульмань вьздвизаѥть се кь вьстокомь отьчьскаꙗ вьзискати. Сицева слыше, ходатаꙗ посылаѥть кь присьнопомьнимомоу вь ѥже мирьнаꙗ оустроѥниꙗ сьсложити· ѥгоже сь великыимь любочьстиѥмь благочьсти-

[1] сыхь. — [2] моусикiнскаꙗ. — [3] оба ркп. вроугь. — [4] имы.

вьи сь вьсприемлеть[1] же и сьлагаеть мирьнаа. И тако сь отьходить кь господеви своемоу.

.н. Отьшьдьшоу же семоу опльчаеть се вь вьсточьныихь прѣшьдь царь Имоусоулмань[2] и брата своего Асѣбега оть мѣста вь мѣсто гоне оубиваеть и страны прочее овѣхь покори, овѣхь же сьмѣри,[3] дроугые же воевааше.

.на. Сь же ни же вь малѣ почиваеть, ѩкоже множицею доблиествовавьшеи, нь касаеть се оубо прѣдьреченааго града, иже оубо бѣше ть великыихь древьниихь и (вь) красьныихь мѣстѣхь сы, ѩкоже множицею рѣхомь, ѩкоже и аште гдѣ вь вьселеньнѣи, паче же пространьныимь видѣниемь и ѩко крылы кораблеи вь царьскаѩ, и оутврьждениѩ вьсакого и прихода пиштею же вьсакою. Нигдѣ же мыслію подобиѩ могохомь положити ни же прибѣжишта такова ни пришьствиѩ водою и по соуши, елико оубо множьствомь тьмамь аште бы подьстоупити, помошть же прииити и опльчь се вьноутрьнѩ[4] брань вь незаапоу изити. Аште оубо сицева града кьто гдѣ рече; сицево же деспоть оузрѣвь и сьмотривь и скорѣе неже ли онь равьно апостольныи аште и брьзо есть реченое и сьнѣшьнѣишее оустраѩеть вьса кь тьштимомоу. И кьто довольнь есть писаниемь изрешти елика положениѩ и видѣниѩ и доброты, елика же зьда и ипалькесь многыихь же живоуштиихь вьноутрь и вьнѣоудоу людии, вьзвышениѩ же еже ѩкоже соломонитьское еже о Іерусолимѣ решти· оть здании сѣнь бываааше прѣдѣломь или вавилоньскаѩ крѣпькаѩ врата вьзвышенаѩ[5] и стѣнь же и раи повѣшеныи, на нь же онь грьдыи вьзьшьдь глаголааше· не сиѩ ли азь вьса сьздахь крѣпькою десьницею и высокою мышьцею. Сиѩ же вь истиноу изь царьскыихь лоучьшаѩ вьзрѣниѩ имоуть· нь деспоть оубо сьмѣреныими глаголы еваггельскаѩ словеса вьсегда и тькоуе избраны-

[1] вьспріет'. — [2] Овдје: прѣшьдь. — [3] самири. — [4] вьноутрь вь. — [5] вьзвышенная.

имь своимь и поучаѥ тѣхь оучительскы, бѣше же и царьскаꙗ прѣоукрасиль вьзвишениѥмь много пьстрыимь, прѣкопы же окрьсть града прѣизредьныѥ изь внѣ двоихь стѣнь. Бѣше же ꙗко седьмоврьхь сь вь истиноу, ибо величаишии градь и красьнѣишии и Сионоу сьмотрительствомь подобе се сь вышьнꙗаго Ієросолима, ѥгоже ради и пророкь тамо вьпиѥть· радоуи се ѕѣло дьшти Сиона, проповѣдоуи дьштери Ієросоломова,[1] ꙗко вь вышьнꙗишиихь ѥси и пришьствиѥ царево оузрѣвьши ѥси. Вьторыи же иже о рѣкахь и иже сего вь нѥмь же кораблѥмь пристаништа сь сѣ(ве)рьныѥ страны великомоу градоу иже нижьнѥмоу Ієросолимоу подобе се, аште и сь вьстока пространити хотѣаше ꙗкоже глаголааше· вь вьселѥньнѣи бо подобиꙗ Ієросолимоу не видѣхомь, ꙗко же сего града ни же кьто истиньно речеть ино глаголѥи кромѣ Ѥлеона, нь семоу вь мѣсто Ѥлеона раискаа рѣка кь вьстокоу проливаюшта се. Вь семь оубо вторѣмь градѣ вьсако подобиѥ подь Сиономь идѣже живоносьныи гробь. Третии же идѣже пристаниште ѥсть царьскыимь кораблѥмь, иже и множьство оутврьждениꙗ имать. Четврьтыи великаꙗ коула подобештии[2] самомоу домоу Давидовоу и прѣровомь и зданиомь и мѣстомь. Петыи же сего прошьдь, вь нѥмьже царьскаꙗ вьса ськровишта. Шестыи иже семоу сь вьстока стльпь раздѣлꙗѥи обѣ коулѣ, ѥлико вь истиноу по Соломоноу решти· стльпь Давидовь, на нѥмь же висеть тысоушта штитовь и вьсе стрѣлы ихь. Сь ꙗкоже нѣкоѥ чюдо изредьно зрить се сь вьсѣхь дальниихь прѣдѣль на ипальксехь оутврьждень. Седьмыи кь западоу сь царьскыимь вторыимь вьзвишеныимь домомь. Скроѕѣ же сихь оубо прохождааше благочьстивыи сь кь корабьлѥмь ꙗко таиныимь поутемь. Имать же горьнии градь великыи врата четвора, на вьстокь и западь и сѣверь и югь, пета же вь вьноутрьшьнии градь вьводештаꙗ.[3] Великаꙗ

[1] Ієросоломнвѣ. — [2] подобештіа. — [3] вьводештіа.

оубо на вьстокь и югь иже стльпи велиции и мости веригами вьздвижеми, кь западоу же малаꙗ дверь, имоушти мость и сиꙗ, кь сѣвероу же малаꙗ и та вьводештаꙗ[1] вь дольнии градь кь рѣкама. Дверь же вь коулѣ вьводештиꙗ и сиꙗ мость имѣꙗ такожде прѣзь прѣровь на веригахь. Имаше же пристоупь сь юга тьчию, сь вьстока же и запада и сѣвера жестоко и пакы рѣками оутврьждень. Црькви же великаꙗ сь вьстока градоу, идѣже ꙗко кь кедрьскоу потокоу сьходе вь гетьсимании подобить се. И сиꙗ оубо митрополиꙗ оусьпениꙗ прѣчистыꙗ владычице[2] и имааше окрьсть обштежительство вьсакыми сады оукрашена различьнаꙗ садовиꙗ[3] сь многыимь достоꙗниꙗмь, селы[4] же и обители иныꙗ, иже оубо бысть прѣстоль митрополита бѣльградьска, ꙗкьсарьха вьсѣхь срьбьскыихь земль. Сиꙗ оубо црькви богатѣиша ꙗвлꙗаше се паче иныихь вь дьни благочьстиваго сего. Сьтвори же и црьквь оть основаниꙗ вь Периволии тремь светителꙗмь великыимь вь погрибаниꙗ архиꙗреомь црькви тоꙗ. Сьзда[5] же и страньноприꙗмьницоу больныимь и црьквь вь нꙗи вь име светааго чюдотворьца Николы на водѣ сладьчаишеи и насади садовиꙗ вьсакого избранааго плода и приложи села и достоꙗнии много, вь нꙗиже больныꙗ и страньныꙗ питѣаше[6] и оустрабоу тѣмь подаꙗше. Сьбра же оть вьсѣхь странь своихь богатѣишеꙗ люди и вьсели вь градѣ томь и оудостои, ꙗкоже равьноапостольныи .ві.-тыихь вь градѣ своꙗмь иногда. Дасть же и освобождениꙗ градоу томоу оть вьсачьскыихь вѣштеи, дасть же и завѣть симь сь вьсакыимь оутврьждениꙗмь непоколѣбати се, вь нѣмь же и благодати божиꙗ ꙗже на нꙗмь бывшеꙗ, свободы оть порабоштениꙗ пишеть и печать златоу имоуштоую[7] образь градоу симь подасть, ꙗко хотеи коуплю кою вь страноу вьсакоу сьтворити,

---

[1] вьводештіа. — [2] богородице. — [3] сьдовиꙗ. — [4] сплы. — [5] Сьзыда. — [6] питѣаше же. — [7] имоуштію.

прииметь книгоу сь печатию, ꙗко града того житель ѥсть, не дасть нигдѣже царины ни же прошьствиꙗ. Испроси же и оутврьди оть окрьстьныихь себе господь странамь нь и оть самого кралꙗ и по сихь странахь сицевоѥ свобождениѥ трьжьникомь. Прочеѥ же оть окрьстьныихь вьсѣхь странь непрѣстаньно дьнь дьне начеше приходити и вь мало врѣме често ѕѣло насели се градь ть. Нь ѥлико множаѥ бывааше толико дльгороукыи сь не насыштааше се. Тѣмь и ѥште оть своихь странь прѣписавь посьлавь сьбра[1] и насели, ꙗкоже Неѥмиꙗ иногда вь Іѥросолимѣ. И оубо множаѥ градь сего окрьмлꙗаше и свѣтьлѣаше вьсѣми потрѣбами, ѥлико домь царьскыи. И сице оубо вьсе дьни живота своѥго градь сь просвѣтьлѣаше и вьзрастааше, ѥлико ꙗко кь Іѥросалимоу и семоу вьзгласити и решти· вьзведи окрьсть очи свои и виждь сьбрана ти чеда. И сиꙗ оубо о сихь.

.нв. Инь же пакы градь вьспоменоути намь находить, иже кь вышьнѥмоу Іѥросолимоу сьтѕю имать и подобиѥ. Желааше оубо поустыньникы сьглаголати и сьвьдварати се сь сими несытьно имѣаше. Сиꙗ бо любобожьствьнааго желаниꙗ вышьдь когда вь кыихь любо скоро вьзимаѥть, вьперaѥть и оустраꙗѥть горѣ радоваaше се оубо о сихь и сладьцѣ вьсприѥмааше неже Крись онь ськовиштомь многостраньныимь[2] имьже оть злата керамиды и врьчеви, сьматрааше же ꙗко да вьсегда тѣхь сь собою имать. И вѣды ꙗко мльчаниѥ ѥсть прѣдьпочьтено[3] вьсакого причитавaюштеѥ вь великоую честь видѣниꙗ и зрѣниꙗ, обьхождааше горы и полꙗ и поустыниѥ изискоуѥ идѣже вьзможеть желаѥмоую обитель мльчанию селѥниѥ вьзставити. Обрѣть же прикладьнѣишеѥ и добрѣишеѥ, идѣже оубо бѣше домь быти, иже и молитвовавьше дѣла касааше се и основаниѥ вьдроужаѥть се вь име светыѥ троице вьседрьжавьнааго божьства. И по вьсюдоу оубо вьсакыимь тьштаниѥмь и вѣштьми

[1] прѣписавь сьбравь — [2] многосьбраньныимь — [3] прѣдьпочатено.

добрѣишиими и многочьстьными дѣлатели хоудожьнѣишиими, живописательми[1] же искоусьнѣишиими, аште гдѣ оубо, и златомь многыимь шаровь цвѣты. Посылааше бо се даже вь островы и по вьсюдоу. И сице оубо многыимь и неизреченьимь истьштаниѥмь сьврьши се и оукраси се домь же и градь окрьсть ѥго, обьштежительствоу же селѥниꙗ вьсеизредьнаꙗ. Сьбра же оть вьсюдѣ прѣдоумышлꙗѥмыѥ, досточюдьныѥ инокы и вьсели тоу. Подасть же и приложи села и винограды, ѥште же и по вьсѣхь странахь своихь подьписавь дасть (свободоу[2])· ськровишта же здѣ дьнь оть дьне вьлагааше. Сьтвори же себѣ гробьницоу тоу, идѣже маломь послѣжде положи се. Дасть же и многоцѣньны иконы бисериѥмь и златомь оукрашены, книгы же слоужьбьныѥ вьсакыѥ испльнивь, слоужьбьныѥ одежде и сьсоуды црьковьныѥ довольно сь великыимь бисериѥмь и златомь оукрашеныимь толико много, ѥлико и Светыѥ Горы избраныѥ великыѥ лавры прѣвьсходити, иже и тѣхь множаѥ ть оукрасиль бѣше на кьждо свѣтильникы же глаголю многосвѣтьлы и златомь сиꙗюште. И каꙗ оубо прѣжде решти ꙗже здѣ принесе и оукраси! и чинь богоизбраньнь вечере господьнѥ сьдѣвати се многочьстьнѣ сьтвори серафимоу подобе се.

Призываѥть же патриꙗрьха, тогда оубо Кириль сы, сь вьсѣмь сьборомь срьбьскыихь прьвосвештеньникь, игоумень же и прочиихь вьсѣхь чьстьныихь моужеи ѥште же и благородьныихь вьсѣхь на обновлѥниѥ храма вь дьнь[3] светыѥ петидесетьнице, ѥгда доухь светыи огньныими ѥзыкы наиде на светыѥ оученикы слова и бога. Приходеть же и множьство ништиихь вь равьно полоучьноую милостыню, юже вьсегда нескоудьно подаꙗше тѣмь. И бѣше видѣти, любочьстьнь праздьникь трьжьствоуюштиихь, ѥлико соломонитьскоѥ решти, ѥгда домь обнови и вьзвеселише се людиѥ,

[1] живописательныимм. — [2] Нема. — [3] дьніи.

нь тьчию многаꙗ животьнаꙗ сьнѣдьше, ꙗкоже тамо, нь многаꙗ дарованиꙗ сьподобльше се.

Начеть оубо зьдати обитель сию вь лѣто ҂ѕцеі., а прѣжде сего лѣта прѣстави се благочьстиваꙗ госпожда Ѥвгениꙗ, мати сего тьзоименитааго. Сице бо иночьскааго образа имс вьсприѥть и положена бысть вь своѥмь монастыри, нарицаѥмѣмь Любостыни, оусьпениꙗ прѣчистыѥ богородице.

Сиꙗ оубо двоꙗ зданиꙗ града царьствоующтааго о нѥмь же прѣдьвьспоменоухомь маломь прѣжде и храмь вь Ресавѣ вь вьсе дьни живота своѥго никогда же оскоудѣ приоутврьждаѥ вьсакыимь лоучьшиимь притворомь же и назиранiѥмь. Тѣмь не вь мало врѣме сьставише се вь ѥже сь повѣстию бранемь сьлагати нь вь многаꙗ лѣта.

.нг. Тогда же по отьшьствии [1] же ходатаꙗ оного прѣжде реченааго мирь оубо бѣше и оутврьждениѥ, нь не бѣше почивати иже и Каина подвигьшомоу на ничьтоже онеправьдовавьшаго брата Авела. Вьздвизаѥть оубо и здѣ прѣдьреченааго Влька и просить оть цара вои множьство, паче же ꙗкоже решти вьсе силы ѥго. Тогда же царь Имоусоульмань прѣѥль оубо бѣше и вьсточьныѥ страны, ꙗко да шьдь рече· опльчю се на брата моѥго [2] да или дасть мнѣ поль отьчьскыѥ землѥ и градовь, имиже царьствоу твоѥмоу слоужьбоу приношоу [3] или землю оубо поплѣню и сьтрию.[4] Семоу же прошению скорѣишеѥ сьподоблꙗѥть се. Посылаѥть же се сь нимь иже ис-прьва крьвемь христиꙗньскыимь пролиꙗтель, иже и Исмаилитомь вь бранехь тьзоименитыи иже и вь велицѣи брани на рѣцѣ глаголѥмѣи Марица крьвемь излитиꙗ виновьникь (бысть) (Авренезь) ꙗко посылаѥть [5] же се и ины избраны воѥводы. И приходеть оубо. Деспоть же Стефань не хоте стадо благочь-

[1] ѡшьствии. — [2] своѥго. — [3] принесоу. — [4] сьтроую. — [5] посылають.

стивоѥ ѥже господь работы свободи пакы вь порабоштениѥ вьдати и растрьгноути. И чьто оубо по сихь; обьтекоше вьсю землю ꙗкоже дивии ѕвѣриѥ плѣноуюште, изсѣцаюште, изжьждаюште. Истлѣше же и гради нѣции и ѥже неоудобьнѣишеѥ не бѣше бо брань кь варваромь нь ѥлико не оудобь борительно[1] кь ѥдиноколѣньныимь. Аште бо и множьство бѣше пришьдьшиихь, нь многашти сьвроушааше и оужасааше сихь срьдьца, нь ѥже чьто глаголю; боꙗше се не пострадати подобьно Давидоу, иже проклинааше прѣдѣлы гелоуискыѥ[2] не пасти дьжда на сихь ни же росы, за ѥже истешти тоу крьви Ионаѳановѣ[3] * и побѣждаѥ ѥго не брьзды вьстезааше ꙗко да не крьви братьнѥи повиньнь боудеть.

.нд. Сь же пакы второѥ вьзиде сь множаишиими и бѣше оубо решти пророчьскоѥ· приидоше, боже, ѥзыци вь достоꙗниѥ твоѥ, оскврьнише црькве светоую твою. Ѥгда и навѣта оубоꙗвь се благочьстивыи деспоть Стефань, не изиде противоу· юже бо мало избраныихь ·остало бѣше непрѣвѣштаныихь, иже[4] и писаниꙗ семоу Вькомь посылаѥмаꙗ ꙗвлꙗахоу, даровь оубо и мнюжаишаꙗ дааниꙗ[5] ово обѣштаюштоу,[6] ово же и страшештоу прѣштеньми. Сь же писаниꙗ ѥго[7] дрьже плакааше и прѣдь образомь сьпасовѣмь поврьгь себе глаголааше· виждь Христе мои, ты бо сьвѣси ꙗко неправедьно на ме пооучають се и отроци мои быше мнѣ вь прѣдательство, ꙗкоже иногда твои оученикь Июда. Сьблю(ди) же[8] оубо сихь до коньца, ихьже мало число оставиль ѥси сь мною. И ина подобьнаꙗ симь оумилѥнаꙗ словеса и молитвы изь гльбины срьдьца. Сиꙗ же бѣхоу вь велицѣмь градѣ, глаголю же Бѣльградѣ, вь вьноутрьнѥмь

[1] боримо. — [2] гелꙋн'скыѥ. — [3] Ионаѳановѣ навесаламовѣ. — [4] ниже. — [5] дарованиꙗ. — [6] обѣштаюште. — [7] ѥгова. — [8] сьблюди.

* са стране: авесаломовѣ.

домоу юго. Ти же обьтекьше пакы множашею страны юлико и близь Вѣльграда прити и множьство много ѕѣло поплѣнивьше и землю вьсоу растлише. Югда же сь непрѣходимою зьло видѣвь бываюштею, сьлагають се и землю раздѣлиають. И оубо оть толѣ брать юго Вльвь сь отьдѣлюною юмоу [1] страною и благородьныими соуштиими сь нимь слоужааше Имоусоульманоу сь нетии своими и тѣмь отьчьскоую си землю сьдрьжештиимь. Деспоть же вь отьдѣлюнои юмоу чести селитвоу твораашe.

.не. Львообразьнь же нѣкьто юстьствомь моужь и ть оть древлю прѣсвѣтлыихь подь роукою тьзоименитааго прѣжде сихь, и ть ико разбоиничьскыи странамь, сьтресе срьдьца исмаильтьскыю чести (ркп. са стране: Новакь). Тѣмь же оубо просить того царь вь погоублюние. Отвѣть бѣше, ико ть разбоиникь сы вь горахь обитають. Юште же и гради бльгарьсции отьстоупили бѣхоу сныьми цареи бльгарьскыихь. Тѣмь прѣжде сего вьздвигь се царь Моусоульмань [2] и пришьдь на Тѣмьско ратию вьзеть ю. Посьла же ходатаю кь благочьстивомоу семоу деспотоу, тьчию проити по прѣдѣлѣхь твоихь, рече, хоштоу безь вьсакою досады· не оубо юште землю растрьжена бѣ. Юже проходе кь Овьчю полю Топлицею прѣдьреченыи же онь моужь, Каралюкь име моужеви, нѣкаю оть царьскыихь становь вьзеть принесе, деспоть же сию пакы вьзвраштають.

.нѕ. Обаче же отьнюлиже землю раздѣлюна бысть, ико отрада нѣкаю бысть крьвемь пролитию. Вѣштемь бо [3] ико оутишивьшиимь се оть вльнюниа, и царь оубо Имоусоульмань кь вьстокомь воюваше. Прѣдьреченыи же брать юго вь сѣверьнѣмь вьстоцѣ сы, Моусию глаголюмыи. Слышавь же о немь оугровлашьскыи дрьжатель, посьлавь призываеть кь себѣ сего вь отьмьштение иже оть брата юго досаждаюмаа. Сь же вь мисѣхь живыи, благополоучьно врѣме обрѣть

[1] юго. — [2] Имоусоульмань. — [3] же.

изьскочи ꙗкоже хотеи оть сана[1] ꙗелико пророчьское решти· оть сѣвера вьса зла вьзгореть се и се ꙗко дымь гредеть оть сѣвера и на благочьстивыихь оубо и вьсѣхь находить ꙗко облакь градьныи. И кьто оубо исплачеть одрьжешта по сихь симь нашихь; аште не бы господь отьмьстиль вьставь и не обиноувь се и озлоблꙗюштаго и наслѣдиѥ ѥго сь шоумомь вьчиниль,[2] оубо оть древлѥ были быхомь пьсомь оубо и гипьсомь вь сьнѣдь. Иже оубо прииде вь борениѥ братоу своѥмоу и крьви желаахоу насытити се ꙗкоже змиина исчедиꙗ и порожденꙗ братьскыѥ и прѣжде родити се ложесьна матерьнꙗ (р)азьцѣплꙗюштиихь. Обаче вь прьвѣѥ изьшьствиꙗ ѥго ꙗвлꙗаше се окрьстьныимь вьсѣмь кроткь, подательнь, благочьстиꙗ образы ꙗко сьмиритель, ꙗже послѣжде горьчаишиꙗ жльчи обрѣтоше се и тѣмь самѣмь послоужьшиимь томоу.

.нз. Вь прьвѣѥ оубо исходе оть Влахъ оувѣдѣ нѣкоѥго оть великыихь вельмоужь исмаилитьскыихь глаголѥмаакго Саража-баша вь мѣстѣ нѣкоѥмь Доубоулинѣ и прѣварою того ѥть и поѥмь оубо ѥго сь собою, прииде[3] до Аньдриꙗнова града, идѣже рѣше ѥмоу ити на Калиполѥ, и тоу оубить Саражоу того. И множаишиимь воѥмь паче же разбоиничьскыимь сьбравьшиимь се кь нѥмоу, посылаѥть по вьсѣхь западьныихь и исмаилитьскыихь различьныѥ клетвы и оутврьждениꙗ (обѣштаваѥ имь). Они же ꙗко оубо вь ключа мѣсто она дрьжеште сьбираюль се вьси кь нѥмоу и ѕѣло вь скорѣ вьсе западьныѥ страны отьѥть братоу своѥмоу. Посылаѥть же и кь деспотоу Стефаноу крѣпька ꙗко завѣтьнаꙗ словеса, ꙗко да вь братьско име приидеть помошти ѥмоу и ꙗко кь своѥмоу отьмьштению ꙗже Имоусоульманомь сьдѣꙗнаꙗ ѥмоу. Азь рече и довольноую честь землѥ, ꙗко присьноу братоу отлоучоу тебѣ. Посылаѥть же и кь братоу ѥго Вльκоу· ꙗко лоучьшиимь миромь и оудовлѥ-

[1] сьна. — [2] вьчинивь. — [3] и прииде.

ниѥмь сьтворю вась жити, подобьно и кь томоу тврьдаꙗ завѣштаниꙗ. Посылаѥть же и кь нетиѥмь сихь подобьными завѣтьми. Коупьно же оубо и подвигноути сь собою и окрьстьныихь нѣкыихь иже оть начела ꙗко оулишеныимь· азь же вьсакомоу, рече, благо сьтворю, клетвою извѣштаѥ.

.ми. Оубо же кь симь на извѣштениѥ посылаѥть Деспоть Стефань воѥводоу Витька, благоразоумьлива острою сьвѣстию о вьсѣхь, ѥгоже ꙗко прѣварити хотѣаше и не прѣдь очима ѥго клети се. Видѣвь же царь невьзможьноѥ, призываѥть воѥводоу кь себѣ. Воѥводѣ же изискоуюштоу, аште истиньна книга ѥсть ѥю же клети сѣ томоу подобаѥть или льстию се творить· имѣаше же[1] сь собою вѣдоуштааго исмаильтьскаꙗ писаниꙗ· на ѥгоже тогда ꙗко досаждаюшта вьсклицаѥть, обаче же клеть се. И тогда оубо приходить тьзоименитыи деспоть сь воиньствомь своимь, приходеть же и прочии. Быше же сиꙗ вьса божиими[2] соудьбами. Таже приѥмлѥть[3] и Калиполь. Тѣмь оубо Имоусоульмань сьглашаѥть се сь царемь грьчьскыимь[4] и приходить оть вьсточьныихь тамо вь Хальхидонь. Моусиꙗ же сиꙗ слышавь сь вьсѣми воиньствы вьздвизаѥть се кь царствоуюштемоу[5] градоу. Сь нимь[6] же бѣ и присьно вьспоминаѥмыи господинь Срьблѥмь деспоть. Дроуголюбию же бывьшоу Грькомь и Фроугомь кь вьсточьномоу, прѣвезоше[7] того вь царьствоуюштии градь, вь помошть же и кораблѥ близь пристроише.[8] Моусиꙗ же и тьзоименитыи сь, пришьдше[9] выше Галаты кораблѥ оны раздроушише. Оувѣдѣвь же Моусиꙗ, ꙗко Вльхь бѣжати хоштеть кь Моусоульманоу, искааше того заклати вь проꙗждениихь, глаголѥть кь тьзоименитомоу· вьзвраштъ се, поими братьниꙗ(ꙗ) вьса, по нѥже писаниꙗ[10] невѣриꙗ ѥхь оть нѥго и оумрѣти хоштеть.

---

[1] бо. — [2] божьствьныими. — [3] прѣѥмлѥть. — [4] грьчаскыимь. — [5] царьствоуюштомоу. — [6] ними. — [7] прѣвезоше се. — [8] прикрьмише. — [9] прѣшьдьше. — [10] писаніе.

Деспоть же кь немоу· аште и азь рече, то и ть, иже и емьца бываеть по братоу своемь. И кьто бы инь, аште не онь; таже Влькь вь тои ношти бѣгоунь бываеть оть царꙗ оного.[1] Възврашть шиимь се оубо прѣдь царьствоуюштиимь градоу вь великои брани и воемь вьсѣмь изь града просыпавьшиимь се вьсточьнаагю, опльчаеть се и Моусиꙗ сь своими вь брань.

.нѳ. Штитомь же вѣры вьороужь се благочьстивыи и богомь вьзмагаемыи Стефань, приходить бо плькь кь пльκоу, ꙗкоже бѣ вьчинено, приходить же и сь на самого начельствоуюштаагo вьстокомь, идѣже оубо бѣаше крѣпько вьсе ороужьство. И абие ꙗкоже присьномльниином образомь раздроушаеть спѣшьно и крьвемь многыимь вь излитие пришьдь, раздроушають[2] же и прочее вьсе вое его, и вьзврати се Моусиꙗ же и тьзоименитыи вь становьнаꙗ ихь. Таже Имоусоульмань пакы ꙗвль се сь пѣшьчьскыими ѕѣло малыими, кь немоу же сь вьсѣхь странь сьтекоше се. Сиꙗ же видѣвь Моусиꙗ опльчаеть се пакы. Идеть же вь прѣдь Деспоть Стефань и ꙗко видѣ Моусию оубоꙗвьша се и плешти вьдавьша ради невѣриꙗ вои своихь и ради оулишьно оставьшиихь, вьзврашта еть се и самь по вьскраи морꙗ. И обьшьдь кь Галатѣ, семоу же благочьстивыи царь кирь Маноуиль катрьгы[3] посылаеть, вь неже вьшьдь прииде вь царьствоуюштии градь, равьно же решти есть побѣждень же и побѣждае. Толици бо тамо падоше симь, елико и полꙗ и ливады и пѣсьκь иже вьскраи морꙗ испльнь мрьтвыихь бѣше видѣти, и вь крьви ноѕѣ благочьстивыихь, ѱаломьскы решти, омочити се. И сице вьспѣтельное и вьзносимое иже сьκроушаюштаагo брани мышьцею высокою и изводештаагo нась скроѕѣ огнь и водоу вь покои, самь же просвѣтьлꙗемь ꙗвлꙗаше се паче ли прьвыихь похваль и вѣньчаваaше се молитвами коупьно и

[1] того. — [2] раздроушаеть. — [3] кътрьгы.

цвѣты и ваꙗ [1] ꙗже бѣхоу трьжьствоующиихь побѣдительнаꙗ.

.ꙁ҃. Юго же оубо царь вьсеизредьныи Маноуиль вѣдѣше и прѣжде юна соушта сьвоиньствовавьша и хотешта быти семоу прорекьша и вьсь изливааше се о ниємь, єлико бы о сынѣ вьзлюблюнѣ. Се же бѣше познавь подобьныи подобьнаго, єгда и вѣньца сановьнааго на деспотьска изь вьторицею подаваєть· рече бо не сьврьшеноу быти Іоаноу на царьство. Разлоучають же се дроугь оть дроуга. Єгда и исходештоу деспотоу изь града множьство народа ликьствоуюште и вьсклицаюште, сириньскыими гласы же и єзыкомь, и троубьныи гласъ исхождааше, имьже побѣждаахоу и дрѣвлє моусе и каменниє подвизаахоу Орфеовѣми пѣсньми.[2] И нынꙗ вь ієросолимьскыихь сицевыими вьсклицаньми [3] прославлꙗють божьствьныє дворы же и селєниꙗ на кьждо.

.ꙁ҃а. Многаꙗ же соушта и неизреченаꙗ да оставимь. Тогда оубо оть тоудѣ вьзьшьдь свѣтьлѣишии вь кораблєхь кь сѣвероу поучинѣ ємлють се, иже и вльнами обоуреваєми дроугь оть дроуга сь кесаромь прѣдреченыимь бывають даже до многа. И пакы, о чюдеси, расѣꙗнаꙗ Израилєва сьбираєи и сихь вь єдино сьбра, и приходить оубо вь Влахы. Бѣше же тогда влашьскыи начельникь благочьстивыи и приснопомьнимыи великы воєвода Мирьча. Ихь же оубо сь великыимь любочьстиємь сьрѣтаєть и приємлєть тьзоименитааго и иже сь нимь соуштиихь· безмѣрьныимь бо желаниємь не насыштааше се сего зрѣти, ꙗко присьно на лице єго непрѣстаньно вьзирати. Єгоже оубо веле чьстьно оучрѣждаꙗ бѣше и потрѣбьнаꙗ довольно дааше, конє же и прочаꙗ оскоудѣвьшаꙗ дальниимь шьствиємь. И сице провождаєть єго землєю своєю, ꙗкоже бы по своєи ємоу проити. И приходить вь межде оугрьскыє и сими вь градь свои Голоубьць.

[1] ваниꙗ. — [2] пѣсньми. — [3] вьсклицаними.

.ѯв. Оубо симь сице бывьшиимь, а еже о цари Моусии, бѣжить сь прѣдь братомь своимь, обнажаеть же се и воиньства. Иже бо кь Имоусоульманоу не приложише, оть сьраженина бѣгоу се еше. Тѣмь оукланаеть се кь Доубоулиноу. И ако вое пакы видѣвь присьвькоупльшиихь се, множае же разбоиникы, вьзвраштаеть се кь чрьномианьскыимь и оувѣдавь ако Имоусоульмань посьла прѣдьреченаего Вька прѣжде варити брата своего вь Срьблеехь и землю прѣети, посылаеть нѣкоего воеводоу Алиаза зовома, не сь вои ибо и самь мало имѣаше нь ако бывьша Филипова града воеводоу и могоушта вь градѣ сицевое сьврьшити. Тьгда бо по вьсеи земли не вьзможьно бѣ оувѣдѣти коего цара людие соуть, сице бо сего глаголаахоу (си), ови же оного. И пришьдь обрѣтаеть Вька вь градѣ, іюлиа .г. И пожьдавь[1] вь лоуѕѣ до наоутриа, доньдѣже посьлавь прѣдоуготови градьскыихь. На[2] оутрѣшьнии[3] же приходештоу вь градь, вьси вь немоу сьтекоше се. Сь же абие на нь оустрьми се и овѣхь оубо изьсѣкоше, нѣции же нѣкыихь и ськрыше по домовохь. Глаголють же ако поемьше нѣции оть благородьныихь ороужиа, ть же вьзбранаеть имь рекь· сьгрѣших господарю, еже хоштеть да творить. Єгоже ведоше кь царю томоу сь нетиемь его Лазаромь. Прѣходештоу емоу оть лоуга вь лоугь и вое разбоиничьские присьвькоупланоюштоу, и нѣкыи оть Исмаилить мьне сего оугонезноути и любовь показоуе, аште бо вѣдѣти хотѣаше сьмрьть его, бѣжаль оубо бы сь нимь· томоу прѣдаше того водити. Подасть оубо семоу аблько. Сь же поль сее дасть нетию своемоу, поль же самь много помоливь се вь мѣсто причештениа вькоусиста. Ни бо кьто причештаеи бѣ тогда сихь, ни бо бѣше, того ради и аблько вь мѣсто крьви и тѣла господьниа нарекьша вькоусиста (овај човјек који то

[1] Пожьда. — [2] Въ. — [3] оутрѣшьнін.

даде, зваше се како је с краја приписано: Асалханъ). Приведе же и Влька кь тьзоименитааго ꙗростемь. Ѥгоже пакы приведьше и прошаахоу и оувѣшташе[1] того посьлати ѥмоу и по нетиꙗ своѥго, иже бѣ сь Имоусоульманомь и вѣрьныи Моусии быти и грады томоу вьроучити. Нь нѣкыи оть соуштиихь сь Моусиѥю вьзьпи· аште сь вь Цариградь бѣжати не хоштааше, брань и побѣждениѥ вьсако наше бѣше. Тѣмь же потрѣба таковааго вьзети. И таковыи глась оуспѣ. И абиѥ посылаѥть идѣже сьблюдаахоу ѥго, оусѣкноуше ѥго. Прѣжде же приведоше ѥго прѣдь царемь, ѥгда и виноу прости ѥмоу ꙗко решти, и хотештоу роукоу ѥго облобизати рыкноу на нь и ставь вьспеть стоꙗаше. Оусѣкновеноу же ѥмоу бывьшоу, абиѥ Имоусоульмань прииде, гоне Моусию.

.ѯг. Дроугаaго же благочьстиваaго Лазара, вьноука великаaго Лазара, сьблюдаахоу водеште сь собою даже до вторыѥ брани. Ибо пакы Моусиꙗ вьзврати се кь Аньдриꙗновоу градоу, бѣже прѣдь братомь своимь и пакы вь слѣдь ѥмоу обрѣтаѥть се. Сице воиньствоу вьдасть себе и ѥго видѣ ꙗко воиньствомь вьзможьно ѥмоу ѥсть брань сьтворити. Приидоше бо кь семоу и оукрѣпи се. Тогда оубо и сьтвори подь Аньдриꙗновѣмь градомь. Бѣхоу же оувѣштали сь Лазаромь приити и старѣишемоу братоу ѥго по вьнѥгда рати сьвькоупеть. И повелѣ Моусиꙗ· аште сицевоѥ не оузрите, оубиите ѥго. Видѣвь же побѣждаѥма себе, повелѣваѥть оубити. Иже оубо и притекь нѣкыи рабь сы воѥводи ѥмьшааго и, Огоурли глаголѥмь,[2] ѕвѣрообразьнь сы оусѣкноу ѥго, по мноѕѣ очима и бичемь знамениѥ творе иже ꙗблько дасть симь сь оуицемь ѥго ѥже бѣжати ѥгда благопотрѣбьно врѣме оузрѣль бѣше. Оубиѥнь оубо бысть и ть, мѣсеца тогожде вь .аі. дьнь, вь петькь, вь

[1] вѣштавше. — [2] глаголѥть.

лѣто ,ѕщиі. И побѣжденоу бывшоу Моусии бѣжить и приходить вь срьбьскоу землю кь тьзоименитомоу.

.ҳа. Ѥгда же бысть по брани обрѣтоше мрьтвыихь одираюштеи юнаго и по вьсемоу (познаше) благочьстивѣишааго Лазара и вьзвѣстише вьсевьжделѣномоу братоу ѥго. И коѥ оубо оумилѥниѥ гласы и рыданиꙗ не слышати бѣше оть сего же и благородьныихь обрѣтьшиихь се тамо сь симь!

Вьздвигь же се Имоусоульмань идѣаше и пришьдь вь Филиповь градь, власть вьдаѥть братоу ѥго зажешти градь, оубиицамь вь горы бѣжавьшиимь и многообразьными виды оугонезаюштиимь, нѣкыихь же и оубише.

.ҳе. Самыи же оубиица онь бывь оу благочьстивааго и хотѣ тьзоименитыи ѥже междоу собою сьтирати се и оулишати се сьтвори дроуголюбиѥ ꙗко и завѣть, пакы отьпоусти и. Моусиꙗ же пакы обычьныѥ стьзе вьзьмь и слышавь Имоусоульмана вь слѣдь себе (гредоушта) кь сѣверьскыимь оуклони се и посылаѥть нѣгоѥго воѥводоу и сего Филипова града бывьша и прошьдь Славиѥвы горы реченыѥ даже вь Филиповь градь и сь не оутврьждень обрѣть вь самоую коулоу ноштию льстию вьшьдь, самого господина своѥго сьродьника царемь обнажаѥть и дани вьзьмь обрѣть сьбраны приходить кь Моусии. Моусиꙗ же пакы кь симь приближаѥть се. Слышавь же Имоусоульмань вьзвраштаѥть се и ть и вь Филиповѣ градѣ бывь, повелѣвь два дьни вьсеѥ землѥ дани оть града истезати, рекь· виждоу, колико главь градьскыихь отьѥть се, доньдѣже дани вьзеше. И велико вьсѣмь бѣше люто. Сьвеза же избраныѥ Исмаилиты, хоте сихь оубити. Нь вь бани бывь и вино пакы начеть пити. Тѣмь сихь испросише. Сь же пакы идеть на Моусию кь аньдриꙗньскыимь. Моусиꙗ же пакы кь Филиповоу градоу, иже ꙗко сьблюсти градь затворише, вь коулоу же вьзидоше избранѣишии. Самь же царь вьзывааше кь вьсесветѣишомоу митрополитоу кирь Дамиꙗноу· даждь ми градь. Ть

же отвѣшта· иже градь затворьшеи и обладаюштеи вь коулѣ соуть. Ть [1] же повелѣ разграблѥнию быти. Иже и того прѣподобьнѣишааго моужа заклавьше вь црькви врьгоше низь стѣны града. Слышавь же сиꙗ Имоусоульмань прииде. Сь же бѣже обрѣте мѣсто глаголѥмоѥ Стенимахо, ѥже по нашемоу ѥзыкоу· тѣсьно браньство глаголѥть се, жестокоу соуштоу имоушти градь оть древлѥ окрьсть црькви много избраныѥ. И нѣкыихь братѣи тоу живоуштиихь иже бѣше вь врѣмена благочьстивыихь цареи подьписано и дано светомоу градоу Иѥросолимоу, здѣ оубо посадоу оставлꙗѥть, самь же оукланꙗѥть се пакы кь нижьниимь странамь. Имоусоульмань же вьслѣдь ѥго гнавь до нѣгдѣ, и прьшьдь вь Аньдриꙗновь градь, виноу вьдаваѥть себе глаголѥ· сь разбоиничьскы ходить и азь разбоиничьскы кь томоу не исхождоу. Моусиꙗ же благополоучьно врѣме обрѣть обьхождааше сьблизь семоу. Власти же ѥже надь дѣлы видѣвьше ꙗко никьтоже изь воискы изити можеть оть разбоиникь, ꙗвѣ вьставьше вьсакь начельникь сь своимь начельствомь, паче же глаголють ѥмоу, ꙗко подобаѥть воѥмь и пѣшьчьскымь изь града изити и вьнѣ обрѣтати се ради разбоиникь соуштиихь окрьсть обьходештиихь. И сице вьсе воиньство вьзьмьше ꙗвѣ вьсходеть рѣкою глаголѥмою Тоужею и приходеть кь Моусии. Имоусоульманоу же пиюштоу приидоше вьзвѣштаюште ѥмоу о бывьшемь. Ть [2] же вьставь сь обрѣтьшиими се при нѥмь ношти [3] соушти бѣжати кь царьствоуюштомоу градоу· вьжегьшиимь же свѣтила градьсции видѣвьше дроугь дроугоу глаголаахоу· господарь бѣжить. И сицевоу гласоу бывьшоу по вьсеи странѣ тои начеше исходеште гонити изь вьсѣхь лѣсѣхь [4] страны тоѥ оубиваюште малоую честь оставьшоую сь нимь доньдѣже и самого ѥмьше оудавише и принесоше вь Аньдриꙗновь градь. Приходить же и самь Моусиꙗ здѣ.

[1] Та. — [2] Та. — [3] ноштію. — [4] вьсѣхь.

.ѯѕ. Пакы же ть начеть вьсѣми скиптры обладати. Сиꙗ оувѣдѣвь тьзоименитыи посылаѥть кь нѥмоу прѣдьреченаего избранааго ходатаꙗ своѥго иже кь Демироу ходивьшааго, вь ѥже просити обѣштанаꙗ и ꙗко оубо сьликьствовати ѥмоу ꙗко сего дроуголюбиѥмь пакы оудолѣвьша и вьса вь мѣсто привести жительства же и вѣшти. Моусиꙗ же оубо прьвѣѥ сладьцѣ приѥмлѥть того и по сихь жестокаꙗ нѣкаꙗ оть чести обьꙗвивь. О сихь же словесѣхь вьсеразоумьныи оувѣдѣвь прѣдьхотештаꙗ симь ѕвѣремь сьтвараѥмаꙗ быти, тѣмь оубо моудрыими словесы оугонезаѥть, хотѣаше бо и самого ѥти ꙗко свѣтьлѣиша и искрьнѣиша тьзоименитомоу. Отьпоуштень же бывь приходить, идѣже вь лоузѣ оубиѥнь бысть прѣжде господинь Влькь, вьзносить кости ѥго вь срьбьскоую землю, и пришьдь кь деспотоу Стефаноу вьса вьзвѣсти рекь, ꙗко инако невьзможьно ѥсть сь симь жительстовати, развѣ бранию. Сицева же слышавь благочьстивыи сьбираѥть вьсе своѥ воиньство и приходить вь страны пиртьскыѥ и честь землѥ ѥго плѣни нѣкою. Сь же поклисара посылаѥть кь деспотоу и пакы и деспоть вьзвраштаѥть се вь своꙗ.

.ѯз. Оставьшеѥ же отроче вь Коньстаньтинѣ градѣ цара Имоусоульмана, Оркань глаголѥмоѥ, посылаѥть се царемь грьчьскыимь вь Силиврию. Се же слышавь Моусиꙗ приходить подь Силиврию, идѣже Гюрьгꙗ многашти реченааго вьноука великааго кнеѕа Лазара оубити размышлꙗаше, ѥмоуже и на вечери отровоу дасть. Ть же отраженииѥ отровѣ [1] имы и сьмрьти не подьѥть, обаче же болести[2] пострада. Прѣжде бо посьлаль бѣше кь матери своѥи вь ѥже сьтворити сь присьнопомьнимыимь мирьнаꙗ оустроѥниꙗ и оутврьждениꙗ ѥже жити ꙗко благочьстивыимь подобаѥть. Деспоть же вьсприѥмлѥть ꙗкоже отьць сь сыномь многовьждєлѣныимь. Боꙗше бо се Гюргь да не сь обоихь

[1] отровы. — [2] болестію.

странь гонимь боудеть. Ть же оубо подь Силивриєю врачеваашe, идѣже приходе любимыи ємоу, юко на брань градоуште ꙗко рьвати градь и мимоходеште знамениѥ семоу дають, ꙗко вь вечерь сь аште здѣ обрештеши се, сьмрьти прѣдань боудеши. Ть[1] же вь скорѣ вьсемоу воиньствоу своѥмоу повелѣ ꙗко рьвати градь изити и знамениѥ дасть симь,[2] ꙗко єгда вь таламьбась[3] оудароу, вьси вь градь оустрьмите се бѣжати. Таже оубо самь[4] на конь вьсѣдь, знамениѥ се сьтвори, вь градь оустрьми се и оугонезноу сь пльκомь своимь горькыѥ сьмрьти. Нѣкыихьже изь оставьшиихь ємьше и заклаше иже таиноу не оувѣдѣше.

.ⷱк. Того же самого оубо Моусию оувѣдѣли бѣхоу и вьси єгови ꙗже по єстьствоу вьса твореи єсть. Хотѣаше бо и великааго своѥго воєводоу сильнааго надь вѣштьми Михаиль-бега зовома сьмрьти прѣдати ради вьзвышениꙗ имене и ꙗко виновьна Гюрьгєва оугонезноутиꙗ. Ть же вѣшть оумысливь пришьдь кь томоу ѕвѣрю рече· самодрьжьче, нынꙗ Коньстаньтинꙗ града соуть винограды сьбираюште и плѣнь многь вьзети настоить врѣме. Царь же повелѣ вьзети избраноѥ воиньство и на сицевоѥ оустрьми[5] се. Ть же шьдь вьсеизбранѣишеѥ вьзьмь вьниде вь Коньстаньтинь градь и прѣпровождень бысть кь восточьномоу. Такожде по семь и Имбрѣимь баша сьтвори подобьно, єгоже Грькомь посьла глаголюшта· аште сь ими не сьмириши се, зьла вь коньць оугонезноути не вьзможеши. Того ради и посылаєть єго ѡ смирении и оутврьждении. Сь же подобьно прѣиде кь вьсточьномоу. Моусиꙗ же (сиꙗ) видѣвь, оставль Силиврию, вь Аньдриꙗновь градь вьзвраштаєть се

.ⷱѳ. Оубо же доньдѣже сицевыѥ брани сьврьшише се, Махаметь соультань иже вь горьнєи земли прѣдреченыи прииде и оудрьжа вьсточьнаꙗ вьса даже до морꙗ. Семоу

[1] Та. — [2] имь. — [3] талъмьбась. — [4] ꙗко самь. — [5] оустрьмити.

же Грьци сьложише се, прѣвезоше юго на Моусию, любьзно оучрѣждениѥ вь царьствоующтиимь градѣ сьтворише сь нимь. Царь же Моусиꙗ двигь се сь вьсѣмь воиньствомь обрѣте сего оу дрѣва нареченааго наречноѥ и рать сьмѣсивьше вь прьвѣѥ вьсточьныи побѣждають[1] и тако пакы Моусиꙗ вьзмогь побѣждаѥть, и тако пакы вьзвраштаѥть се вьсточьныи кь вьстокомь. Моусиꙗ же ꙗко виновьныи затвараѥть вь Димотицѣ градѣ рекомааго Исоуфа дрьжателꙗ земли Коньстаньтиновѣ и паша Игита краиштьнааго воѥводоу, иже грады и землѥ сьблизь дрьжеште бѣхоу деспотоу. Сии же ис-тьмнице избѣзають и кьждо своѥ власти и землѥ отьмештеть и грады и оть благочьстивааго воѥ вьзьмьше страны прилежештеѥ поплѣнише и сь деспотомь сьложише се, ꙗко вь вьсакоу слоужьбоу обрѣтати се готовомь ѥмоу.

.о. Стефань же благочьстиꙗ дрьжатель, оувѣдѣвь о нетии своѥмь ѥже оть Силивриѥ вь Солоунь вьзьшьствиѥ посылаѥть вьсе воиньство своѥ. Посылаѥть же и прѣдреченыихь исмаильтьскыихь воѥводь, посылаѥть же и рекомааго сына Саоучиѥва, вь ѥже ꙗко бы решти цара того сьтворити и вь коньць не вѣдѣаше о дѣлѣ. И пришьдьше вьзеше того, сь вьсацѣмь бестрашиѥмь вьзидоше. Прѣжде же сихь пришьствиꙗ изьшьдь бѣаше и идѣаше, таже слышить посьлана нѣкоѥго ѥдиноименьна царю Моусии, поуштена оть нѥго и поуте сьдрьжешта и блюдоушта и страны сь вьсакыимь оутврьждениѥмь (= Раннокисоум). Пакы вьзвраштаѥть се вь Солоунь, иже оубо и сьвѣть сьтворьше ѥже вьси благородьнии вь коупѣ ити, на нихьже зреште[2] мьнѣти и господина сь ними вь коупѣ быти. Ть жде[3] горою нѣкою стьѕоу ѥмь, жестокоу соуштоу, раздѣль се оть сихь идѣаше. И ти оубо приидоше прѣжде вь Солоунь, на ихьже никьтоже вьста или постиже. Самь же сь пе-

[1] побѣждаеть. — [2] ѕрешти. — [3] же.

тими по мноѕѣ жестоцѣмь обьхождении[1] и приходить вь ношть нѣкоую весь обрѣть и вьшьдь кь нѣкыимь благочьстивыихь христиꙗнь ꙗко кединь оть благородьныихь своихь ськазоуѥть себе. ‹Ти же того вь домѣ гоумьньнѣмь ськрывають. Прочии же прѣбыше вь лоуѕѣ сь коньми. Мьнѣахоу же того Исмаилите сь ильконь вьшьдьша вь градь, идѣже и плачь многь оть благородьныихь вьспалꙗаше се. Приходешти же второи ношти вьставьше идоше. Познань же бываѥть женою, ѥгоже и радоуюшти се питѣаше. И приидоше вь градь сьшьдьше се. Томоу же оубо вь своѥ отьчьство приходештоу и кь вьсеизредьномоу оуицеви своѥмоу, радость вьсенеизреченаꙗ вьзвѣштааше се, ѥгда и растоѥштеѥ се оуды црьковьныѥ вь ѥдино сьбра и скиптро оутврьди иже вьсавѣдыи прѣмоудрыи хытрьць и вьсевьзможьныи сьдѣтель. И оть толѣ бѣше видѣти ꙗко отьца о сынѣ веселешта се.

.оа. Таже оубо слышавь царь вьсточьныи сицеваꙗ, глаголю же соультапь Кришьчии нареченыи и зимѣ соушти приходить прѣшьдь вь Коньстаньтинь градь и ꙗко кь деспотоу Стефаноу поуть сьтворити хотѣ вь ѥже помошть оть нѥго полоучити искы. Бысть же тогда снѣгь и дьждь ѥлико решти· отрьзоше се хлѣби небесьныѥ.[2] Тогда же и рѣкамь наводьнꙗѥмомь прѣити невьзможьно бѣше. Вь вьстокь пакы вьзвраштаѥть се, хотѣаше бо странами сѣрьскыими ити и рекомоую Марицоу не вьзможе прѣити. Царь же Моусиꙗ ꙗко соудомь нѣкыихь начельникы мѣсть тѣхь погоуби, за ѥже ськрыти и не вьзвѣстити ѥгова хождениꙗ. Иже и гнавь вьзвраштаѥть се и приходить вь Аньдриꙗновь градь.

.ов. Ѥгда оубо на деспота вьороужаѥть се и пакы брани брань прѣѥмлѥть, ꙗкоже нѣкаꙗ дыханиꙗ сѣверьна понта сьмоуштаюште и морьскыѥ гльбины изискоуюште и

[1] обьхождении исходить. — [2] небесьныи.

прахь вь вьздоухь испльнꙗахоу, землю же моужеоубиюниꙗ и крьви. Бѣше бо имѣю сицево вьчинюние. Имѣю двѣ изештьныю скиптрѣ юдино[1] наврапьно нарекь, второю же витежьско, ꙗже оубо и прѣдидѣахоу юмоу имоуште кони избраныихь множьство сь собою и идѣже на кого оустрьмлюние имѣаше, посылааше прьвѣю напрасьною скиптро юлико дьнию и ноштию ити и прѣварою наити, рьванию же творити. Югда же вьзопештаахоу, витежьскою приспѣвь рьветь се, до ньдѣже и самь сь вьсѣми силами приспѣваюсть, да идѣже оубо чии конь постаꙗше, отьсѣдь сь оного на дроугын оть соуштиихь сь ими вьзьсѣдааше. И иже оубо кою моужьство кьто показааше, писааше се юже по мѣрѣ дарованиꙗ вьздати. Подобьно же и подь градовы оузаконюниꙗ имѣаше ꙗже вьздасть. Такожде пакы и бѣжештиимь кьзни. Ѕимѣ же оубо приходешти, тако бо Срьблю навыче воювати, ради вьсточьнааго и ради не ꙗцѣмь воиньствомь быти вь таковою врѣме, вьсходить сь вьсѣмь воиньствомь на Ново брьдо, вьсходить же сице· приближивь се пожьдавь Срѣдьци сьтворити праздьникь дьне великааго своюго и вьсемь праздьничьныимь оуготовлюномь вь дьнь праздьника вьзьсѣдь на конь,[2] глаголюсть· азь праздьникь дьне великааго сице сьтвороу. И вь незаапоу идеть оть Софию проходе планиноу глаголюмоую Чемерьникь, нигдѣже падалишта сьтворь даже до Враниꙗ, идѣже кюсарь прѣбыванию имѣаше, югоже вь малѣ не ють, поплѣни Вранию обрѣтьшиихь се, на Ново брьдо оустрьми се и многаꙗ оумышлюниꙗ сьтворь ничьтоже оуспѣ. Слыша[3] же деспота Стефана гредоуштa ꙗко прѣварою наити· ть же подобно вь срѣтению семоу, юже и ть прѣвароу сьтворити. Присьнопомьнимы же мало вои своихь ѕѣло виде, вь градь великыи оукланꙗють се. Моусиꙗ же вьзвраштаюсть се и вьсходить вь страны арбанашьскыю, идѣже нѣ-

[1] юдиное. — [2] конꙗ. — [3] Слышавь.

кыѥ чести землѥ обьтекь слыша, ꙗко отроче цара Имоусоульмана Оркань глаголѥмоѥ по морю вь Солоунь прииде и изь Солоуна вь странѣ дрьжавы ѥго ѥсть. Ѥго же гнавь постизаѥть, идѣже и много вои ѥго пѣшьчьскыихь отьбѣгають. Тѣмь же и мало не падаѥть постигь сего. Нь пакы отроче издаше. Ѥго же ѥмь ослѣпи и многыихь избраныихь погоуби тоу. Пѣшьчьскыимь же гнѣвь отьпросише.

.ог. Фоцѣ же подобьныи древьнѥмоу воиноу ономоу, на Солоунь же пакы опльчаѥть се и градь Хортиꙗть глаголѥмыи раздроушаѥть. На Солоунь же ничьтоже оуспѣ. Бѣше же и ѥште вь Солоуни Гюрьгь. Слыша[1] же ꙗко пакы хоштеть прѣити Махаметь соультань, вьздвигь се кь Андриꙗновоу градоу Славиѥвыими горами, идѣже прииде ѥмоу глась, ꙗко се оуже прииде, и вроуштеѥ ꙗрости испльнь мало вь ношти воѥ сьпаахоу, шьствиꙗ твореште и обрѣть не приходешта прѣбысть тоу до зимы.

.од. А ѥже о срьбьскыихь, пакы вь дьнь навечериꙗ Христова рождьства вьздвизаѥть се оть тоудѣ, ꙗкоже иногда Аньтиохь на Іѥроусалимь сь великою ꙗростию и гнѣвомь вьсе вь коньць рече потрѣбити. Прѣписаль бо бѣше оть землѥ своѥѥ многыихь иже населить вь срьбьскыихь странахь, ꙗкоже Сальманасарь Хоуѳеискыѥ .е. родовь вь Самарию не вѣды ꙗко вь скорѣ хоштеть оувѣдѣти чьто сьтвори· ꙗкоже и Аньтиохь онь, ѥгда глаголааше· ныниꙗ оувѣдѣхь чьто сьтворихь Іѥросолимоу. Нь на Хоуѳеѥ оубо тамо богь львы посьла, здѣ же ни вьнити ѥзыкомь попоусти.

.ое, Тако оубо царь Моусиꙗ сь сицевѣми мысльми греды приходить прьвѣѥ на отьврьгьшаага се ѥгова воѥводы вь Сокольници[2] и Сврьлиѕѣ градохь. И пришьдь вь страноу прѣписа коѥиждо вьси име на хартиицахь, дасть коѥмоуждо начельникоу пѣшьць своихь, вь ѥже сьвькоупити

[1] Слышавь. — [2] Сокольци.

вьсѣхь подь градомь. Вьздвигь се прииде подь градь. Прѣѥть же Сокольць и воѥводоу Хамоузоу посьла вь Аньдриꙗновь градь. И тамо того сьмрьти прѣдаше и сь прочиими. Землю же тоу прѣгнавь насели вь сѣлѣ своѥмь, вь лѣто ,ѕцка. Сиꙗ же сьврьшивь приходить вь прѣдѣлы срьбьскыѥ и вьзеть Больвань, прѣстрашьшиимь се соуштиимь вь нѥмь и давьшиимь ѥго. Сь же тѣхь плѣнивь и прѣсели подобьно. Прѣѥть же и Липовьць[1] и плѣнѥни и разграблѥни людиѥ ѥго иже вь нѥмь быше. Подобьно же и Сталакь разграблѥнь бысть. Вь коулѣ же оудрьжа се градь сьблюдаѥи благородьнь нѣкыи моужь сы, доньдѣже сь коулою сьгорѣ, и ть ѥлико кьто оть древьниихь доблѥствовавь. Обьходить же и прочеѥ грады и приходить на Коприꙗнь, идѣже мноѕѣмь крьвемь излиꙗвьшиимь се прѣѥмлють и сего и народь вьсь изьсѣкь и расплѣнивь.

Нь сицеваꙗ деспоть Стефань зре посылаѥть влашьскыими странами кь вьсточьномоу Соультаноу, ѥже приити ибо и не сьтворити[2] мимоити же ѥго, да вь ѥдино бывьше сь моимь воиньствомь коупьно на нь оустрьмиши се, рече. И оубо Махаметь соультань оть вьстока вьздвизаѥть се, деспоть же Стефань оть запада сь вьсѣми воиньствы, ѥште же и оугрьскыимь вьзможьныимь, босьньскыимь же прѣдьреченыимь исмаильтьскыимь воѥводамь. Сиꙗ же оувѣдѣвь Моусиꙗ вьздвизаѥть се вь сьрѣтениѥ вьсточьномоу и мимо шьдь Филиповь градь сьрѣте ѥго вь мѣстѣ Макры ливада нареченѣмь, и ꙗко вь оутрѣи брати се хотештиимь, сьсьлавьшиимь вь ноштъ тоу вьса становьнаꙗ оставлꙗѥть вьсточьныи (и) идеть кь деспотоу. Моусиꙗ же вь слѣдь гнавь до Срѣдьца и ꙗко не постигь, посьлавь не вьсѣхь[3] вои, сь имь бо бѣхоу не[4] множьство людии сьбрати. Ѥмоуже бывьшоу вь скорѣ, оувѣдѣвь же тьзоименитыи сиꙗ вьса приходить и ть сь вьсѣми воиньствы вь Кроушевьць. Тоу же приходеть

[1] Липовaць. — [2] немимоити . — [3] вьсе. — [4] нъ.

вьси вьзможьни соультанови вь ѥже клетвы и завѣть сьтворити крѣпькыи. Таже сьвѣштавьше се и сьсрѣтьше вь ѥдино идѣахоу. Приидоше же вьси дрьжателиѥ подь Коприѩнь просити ѥго· отьвѣшташе соуштеи вь нѥмь· иже оубо по бои царь боудеть, градь ѥговь ѥсть. Тоу же на добричю и Арвенезь прииде, бѣже оть Моусиѥ. Прииде же и Богдань и нѣции оть Моусиѥвѣхь пѣшьць. Оть тоудоу же кь Овьчю полю обити идѣхоу, ѩко да и множаиши приидоуть. Прѣшьдьше же Чрьмноую Гороу рекомоую вьзвраштаѥть[1] се деспоть, посьлавь ѥмоу вьсе воиньство своѥ. Прѣдавь сиѥ нетию своѥмоу Гюрьгю и пришьдьше обрѣтоше цара Моусию, вьзвративьша се вь малѣ вь горы, рече бо вьзьшьдьшоу сь соультаномь срьбьскыимь воиньствомь поуте засѣчеть, ѥже и сьврьшили бѣхоу, ѥже никьтоже оугонезноути, аште Моусиѩ оудолѣти хотѣаше. Ставьшиимь же подь горою Витошею на рѣцѣ Искрѣ сь вьсѣми воиньствы, Моусиѩ жс на Стипони и видѣвь стражи ратоуюштеѥ се не сьтрьпѣ, вь ѩрости вьздвигь се на сихь прииде. Иже и прѣшьдь прѣдѣль горы соуштеѥ раздѣлѩюштеѥ сихь на срьбьскоѥ оустрьми се скипто. И ѩко вьзопетивь, ѥже видѣвь Гюрьгь глагола· издахомь своихь и сь иныѥ[2] страны изь ребрь оудараѥть и разбиваѥть. Коупьно же и тьзоименитааго скиптроу оукрѣпльшоу се и побѣждьшоу, видѣвь же царь сь обоихь странь раздроушена себе, бѣгоу се вьдаѥть. Ѥгоже вь рѣцѣ Искрѣ ѥмьше прѣломивьше оудавише. Множьство же много побиѥно бысть и тоу воиньствомь тьзоименитааго. Бѣше же надь доспотовѣми вои начельникь Радичь чельникь, моужь храбрѣишии и моудрѣишии, и малыими глаголы многаѩ сьврьшаѥ бѣше· Ѥште же сь нимь два воѥводы Шаинь и Михаиль. Симь оубо сице бывьшиимь бысть вьсточьныи господинь и самодрьжьць вьсточьныимь и западьныимь на отьчьстѣмь прѣстолѣ

[1] вьзвраштаѥть же. — [2] сь и инныѥ.

сѣдь. Бѣше же и благь оубо по вьсемоу благоразоумьнѣишии и кротькь ıакоже онь вь истиноу Арьтаксарксь вь многѣи силѣ тихь ıавлıаıе се.

.оѕ. Оубиıеноу же бывьшоу Моусии, вьсходить господинь Гюрьгь сь вьсѣмь деспотовѣмь воиньствомь вь дьнь ть ıакоже оувѣштано бѣше сь побѣдою ıако вь истину великою. Многыими же чьстьми почьтень и избрании вьси посылають же се и дари многочьстныи кь тьзоименитомоу деспотоу и поклисаре же иже и градь Коприıань дасть ıемоу, дасть же ıемоу и страноу Знеполıа глаголıемоую и ина пространьства вѣштемь вьдаше се. И оть толѣ житељство же и вѣшти вьса мирьна сьстоıаниıа вьсприıеше,[1] ıелика сь пророкомь ıако кь Иıеросолимоу вьзывати· праздьноу[2] Июдо вь радости твоıеи, отьıеть бо господь неправды твоıе, избавиль те ıесть изь роукы врагь твоихь· вьцари се господь по срѣдѣ тебе и не оузриши зьла кь томоу.

Дрьжавьныи же оубо ıелико дьне дьне на большаıа подвизааше се и благодаре бога о вьсѣхь ихьже сьтвори вь вьсе дьни живота ıего. И бѣ дѣло ıего милостыниıа непрѣстаньнаıа, прочитаниıе же често божьствьныихь словесь. И толико оубо издасть себе кь ништиимь, ıелико самь исходити вь ношти по стьгнахь и халоугахь ıеже сихь милостыниıе своıею роукою испльнıати. И тьчию посештааго злато или сребро ıаково же оубо и бѣше ıединого тьчию вѣрьнѣиша сь собою поıемлıааше, многашти и самь се творе бѣше. Нѣкогда же пришьдь ıединь ништь и дасть ıемоу. Пакы же прѣдьтекь прошааше. Iего же блаженыи познавь множаıе дасть ıемоу. Онь же третицею прѣдьтекь ıегда и множаишеıе дасть ıемоу рекь· на хыштьниче и влъхво. Ть же отьвѣшта· не азь хыштьникь ни вльхва ıесмь, страсти належеть ми, нь ты иже земльнымь царьствоуıеи и небесьнаıа крадеши и вьсхыштаıеши. Прихождааше же и кь вратомь

[1] вьсприıемше. — [2] праздьноуи.

ништиихь, имь же окьньцемь и сквожьнѥю вьмѣташе· вьси же вѣдѣахоу кьто ѥсть дѣлаѥи сиꙗ. Хождааше же вьсегда плькь велси прокаженыихь, ихь же самь вьсегда окрьмлꙗаше и вь ношти десьнице ихь испльнꙗаше.

И ꙗко да извѣстьнѣѥ истина ꙗвлѥна боудеть. Нѣкогда сицева слышештеи изь странь поморьскыихь и бльгарскыихь приидоше прокаженыи, толико много ѥлико силою градьскыимь вьсхыштаахоу, иже и бивьше се сь владальцемь градьскыимь изгнаше сихь. Того ради и отьгнани быше. Ѥште же оть дѣль ѥго знамениѥ ихь непрѣстаньно творааше. Нѣкогда же хотѣ изити милостыниѥ дѣлати [1] обычьно и вьсѣмь сьпештиимь вьнѣшьниимь и вьноутрьниимь поѥмь сь собою ѥдиного вьзлюблѥнааго ѕѣло иже и прочеѥ таинь [2] вѣдоуштааго и глагола ѥмоу· вь таинѣ поими коупьно мьчь мои. Ть же не оувѣдѣ повелѣноѥ ѥмоу, вьпросити же не смѣꙗше и до нѣгдѣ коупьно изьшьдьша остави того рекь· пожьди здѣ. И нѣгдѣ вь самоѥ гльбокоѥ ноштиѥ вьзврашть се кь нѥмоу и шьдьша до вьноутрьниихь двереи, идѣже хотештоу юномоу отврѣсти не вьзможе вьскорѣ. Деспоть же мне ꙗко мьчь ѥго дрьжить, дроугою роукою ѥгоже повелѣ вьзети. И глагола ѥмоу· подаждь мнѣ мьчь до ньдѣже отьврьзеши. Юныи же тогда оувѣдѣ реченоѥ ѥмоу, оубоꙗ се глаголѥ· не вьзбранꙗѥть ми ничьтоже. Таже отврьзьшоу [3] идѣаше скорѣѥ лѣствицею прѣдь просвѣтлити ꙗко и ꙗко отлагаѥ мьчь бѣше творе се ѥже не оувѣдѣти вьзетиꙗ ѥго. Бѣше же благочьстивыи нѣгдѣ вь гльбины кала вьшьдь — и оубо сицеваꙗ ѥго изьчисти ѥсть аште и пѣськь морьскыи. Сицеваꙗ бо творе никогдаже оскоудѣ вьсе дьни живота своѥго. Да оставимь же вь поустынꙗхь по вьселѥньнѣи идѣже кого слышааше о господи жительствоуюшта и вь прѣдѣлѣхь ѥго вьсе поустыньныѥ, вь аѳоньскыихь же мльчательныи [4] же

[1] творити. — [2] таины. — [3] отврьзьше. — [4] мльчательныих.

и обьштежительныи [1] юлико аште и кадильницоу или свѣтильникь кои многоцѣньнь прошаа(ше) [2] кьто видѣвь юже тамо отнести, ть [3] моле начельника мѣстоу бѣше юже много цѣнѣишии [4] же и свѣтьлѣишии подамь здѣ вь скорѣ, аште се подаси, юже и вь скорѣ сьврьшааше кьждо реченою имь. Иже и прочаꙗ не оскоудьно почрьпаахоу. И оубо о сихь довьлѣють образь сьповѣданиꙗ.

.оз. Прѣжде же оубо югда истиньноую любовь сь западьныими сьтвори, югда вь градь рекомыи Боудимь ходи, югда и сьборь бысть западьныихь кралюи и иныихь господь кь кралю воугрьскомоу, юже вь Коньстаньцию и Римь ити томоу на вьцарению надь вьсѣми сь деспоть Стефань свѣтлѣишии прѣдь вьсѣми и паче вьсѣхь видимь бѣ, юлико лоуна по срѣдѣ ѕвѣздь, и изь далече видимь бѣше вьсакомоу и сьвѣти юго вьси вь мѣсто сташе не по тькновени стоꙗше. югда и многаꙗ оть оугрьскыихь страпь вьзеть дарованаꙗ юмоу, грады оубо тврьдыю и вьси и прочаꙗ, ꙗже вѣдеть вьса окрьстьнаꙗ царьствиꙗ. Не сиꙗ же тьчию нь и по седьмомь лѣтѣ пришьствиꙗ кралюва югда вьзврати се на вьсако лѣто приходе вь западьныи сьборь и никогда же грады или страны не вьсприюмь вьзвраштааше се. Сице оубо самь тамо ходе и сии кь нюмоу прихождаахоу. Не тьчию же нь и вь градѣ юго бѣлѣмь кралю бывьшоу нѣкогда прѣжде сихь и ꙗко изь дома вь домь прѣхождаахоу по градохь оугрьскыихь же и срьбьскыихь и о чюдеси, кьто бо когда сицевою слыша гдѣ; вь юже по вьселюньнѣи дрьжатели юже сь западьными вьсточьныи враѕи соуште и страны плѣноуюште и ратоуюште дроугь дроуга, и ть оубо посылати воиньство свою кь вьсточьныимь на западьныихь, кь западьныимь же самь собою на вьсакыю сьвѣти приходити. И сиꙗ оубо обоꙗ ꙗвѣ и вь многаꙗ лѣта. Нигдѣже оубо ꙗко вь исти-

[1] обьштежительныих и. — [2] прошааше. [3] — тъ. — [4] цѣн'нѣишии.

ноу сътвори никътоже тъчию тъ юдинъ многыи и чюдьныи въ прѣмоудрости и силѣ, имьже и по сихъ ѩко нѣкои законъ оутвръжденъ оста. Не просто бо и западьнымъ сиѩ сътрьпѣвати, нъ вѣдѣахоу ѩко нѣкои штитъ и оутвръждению непоколѣбимо отъ югоже, и свештеньници ихъ глаголаахоу· юште молимъ се о благочьстивомъ деспотѣ иже[1] и срьбьскои странѣ. Прихождаахоу сихъ свѣтьлѣишии и моужьствьнѣишии юже[2] тъзоименитомоу слоужити, юлико прѣдъ кралюмъ и на сьборѣ вьсѣхъ кнезъ юдинъ отъ витезъ благочьстиваага побараютъ сильнѣишиихъ и вѣньцъ побѣдѣ вьзетъ. Съ же и кралювѣхъ благородьныихъ и славьныихъ витезъ власть имѣаше вѣньчавати, юлико превьзимати[3] се паче симъ кралювыихъ глаголюште, ѩко мнѣ деспотъ витежьство въроучи.

Да речемьже и о вьсточьныихъ кою оубо похвалы и любьве не сьподоблѩаше сего иже оубо онъ соултанъ нареченыи изештеньства[4] ради! югда сьвеза военводоу своихъ силъ, молештиимъ о семъ рече· аште отъ брата моюго деспота сьвѣтъ не приимоу не поуштоу юго. И посьлавъ въпрашаютъ юго. Тъ отьвѣшта юмоу· ѕмию оубо аште хоштеши въ ноутрь дома своюго питѣти, юи же опашь оурѣзавъ питѣи. И сиѩ слышавъ не поусти того до съмрьти своюю. Подобьно же и въ прочихъ сьвѣтѣхъ вьсакыихъ.

Воиньствова же соултанъ на вьстокъ, воиньство же пакы свою посъла на Оугры Босьною, идѣже пришьдьшиихъ оугрьскыихъ бановъ юше, разби(въ)ше (и)[5] приведоше къ соултаноу, и ходатаиствы деспотовѣми цѣною коуплюни быше и съмрьти горькыю свободише се. Съ же бѣше съ Петромъ, мировыискы Иванишъ. Възврати се соултанъ[6] и плѣнъ бльгарьскыи югоже Моусиѩ прогьналъ бѣше. Поживѣ же съ соултанъ въ сьмирении съ вьсѣми, съ имиже изъ

[1] деспоти же. — [2] юже къ. — [3] прѣвьзимати. — [4] изештьньства. — [5] разбише. — [6] Мѵсіа.

начела любовь положи. Таже вь Аньдриıановѣ градѣ оумираıеть кромѣ рати и сего сьмрьть ськрыта бѣше сильными.

.ои. Вь слоухь же ıако прииде деспотоу Стефаноу бывьшеıе, мноѕи того подвизаахоу ıелико нѣции и оть самыихь вьсточьныихь. Ть же глаголааше· клетвы положихь кь соультаноу ıеже дѣтемь ıего добро сьтворити. Вь тоже врѣме прииде и нетии ıего Бальша арбанашьскыи господинь. Прооувѣдѣ сьмрьть свою, больнь бо оть многа бѣше, и тоу абиıе оумираıеть. Ѥгоже сь великыимь любочьстиıемь, вь коупѣ же и жалостию опрѣтавь погрибаıеть. Таже обрѣть подобьно врѣме и вьсе своıе воиньство бравь на Арбанасы вьсходить. Сии же веле даровитоую десьницоу вѣдеште и видѣвьше вьси вь скорѣ кь ıемоу сьтекоше се сь радостию. Прѣıеть же страноу тоу мало брани подь нѣкыихь градовь показавь, подь Сьдромь же пришьдь рьвѣше, иже Венетиишти пришьдьше творıахоу мирьнаıа оустроıениıа. Посылаıеть же кь венетиискыимь воıеводоу Витька. Вьзвраштаıеть же се деспоть, оставль нѣкоую честь воискы вь ıеже борити градь. И пришьдьшоу семоу вь своıа.

.оѳ. О ıеже ис Прагы истиньнѣıе изыде глась ıако на господина своıего кралıа опльчише се и чешьскоую землю оть оугрьскыıе оцѣпише[1] и ıересь глаголıемаıа Хоусь вьста и вьзможе, ихьже нѣции близь православиıа глаголють быти. И ıако сего Хоуса бывьша вь Иıеросолимѣ на поклониıениıе светыимь мѣстомь, вь Синаю пришьдь идѣже господь сь Моѵсеомь глагола. Тоу вь обьште[2] жилишти[3] сь братиıею пожить, оувѣдѣ оть сихь православиıа образь. Идѣже и грьчьскаıа писаниıа гавикь приходить вь страны своıе. Того ради и ıеште вь брьзѣ грьчьскаıа писаниıа обрѣтають се вь великои оучительници и риторь сы сицеваıа сьврьши оучениıемь. Глаголють же ıако на сьборѣ прѣдь папою ıегда сьтезаниıе сь нимь сьтворише, идѣже и о чиноу

[1] ѿцѣпише. — [2] обьштемь. — [3] житіи.

свештеньничьскомь при вьведе се имьже глаголѥть· и сь оуставь великоую злобоу сьврьшаѥи ѥсть. По мироу свештеньници соушти не женештеи се ѥже изь начела оть светыихь никьтоже вьзбрани. Обрѣте бо се вь ѥдинои оть великыихь вьсѣхь нѣкоѥго приведьша сь ѥдиноѥ страны ѥдиноу вьдовицоу, сь дроугыѥ же дроугоую и рождьша оть ѥдиноѥ сына, оть дроугоѥ [1] же дьштерь, вьзрастьшимь же дѣтемь не оувѣдѣвьше поѥть брать сестроу свою вь женоу. Отьцемь ꙗвѣ и инаꙗ многаꙗ рекь, побиваюiть ѥго и огнѥви прѣдаюiть. Ть же множьство оученикь имѣѥ сицеваꙗ вьзмогоше. И симь оубо бывьшимь, посылаѥть краль кь деспотоу малоую нѣкоую честь просе воиньства избраныихь зимьноу соуштоу врѣмени, вь ѥже обычьныимь гласомь сихь оустрашити. Ѥже и бысть. И пришьдьше вьзопетише гонештиихь и плѣноуштиихь [2] Хоусь. Юже бо испролиꙗли се бѣхоу, не вь малѣ до самого Боудима не пришли бѣхоу.

Вь тоже врѣме оумираѥть и царь Коньстаньтинь, сынь Срацимира цара бльгарьскаагo вь Бѣльградѣ, соуштоу ѥште деспотоу вь Арбанасѣхь. Тоу бо тогда живѣаше пришьдь сь Оугьрь. Ѥгоже благочьстивыи сь ꙗко присьна брата плакаше и многаꙗ о доуши ѥго расточи. И сиꙗ оубо быше вь лѣто ҂ѕцл.

.п. Достоить же пакы о вьсточьныихь вьспоменоути како сьврьшише се. Оумрьшоу соультаноу вь Аньдриꙗновѣ градѣ ꙗкоже и прѣжде рѣхомь и прѣнесеноу бывьшоу вьсѣми сильныими и домачедиими [3] ѥго вь Броусоу, бѣше нѣкьто зовомь Моустафа, иже льстию нарече себе Моустафоу сына мльниино-именитаагo, иже прѣжде оть Влахь изьшьдь [4] бѣже кь Солоуну. Ѥгоже тогда гьнавь соультань даже до Солоуна и посылаѥть ходатаꙗ кь царю Маноуилоу соуштаагo надь царьскыими вѣштьми, нь не подаꙗше ѥго и оть толѣ оубо сь вь роукахь грьчьскыихь

[1] дроугыѥ. — [2] плѣноуюштиихь. — [3] домачедыими. — [4] изьшьль.

прѣбывааше. Ѥгоже тогда изьсылаше вь ѥже царьствовати западьними, оухыштрениѥ твореште. И соуштоу сыноу соультановоу вь вьсточьныихь прѣѥть ть вьса даже до Калипола и посылаѥть кь деспотоу вь ѥже дроугь ѥмоу бити. Деспоть же посьланиѥ дасть вь сьблюдениѥ, дасть же сыноу соультановоу вь оувѣдѣниѥ тврьдыи завѣть, ѥже сь отьцемь ѥго. Кмоурать хань же глаголѥмыи ѥсть сь. Оть вьстока посылаѥть воиньство сь сильнимь иже надь вьсѣми вѣштьми отьца ѥго Баѥзитемь на Моустафоу, идѣже и падаѥть Баѥзить сь, воиньство же присьвькоупи се вльхвоу Моустафѣ. И вьсходить вь Анатолию, идѣже отбѣгаѥть множьство воиньства оть Моустафы, тако бо того прѣварише глаголюште· ꙗко аште море прѣидеши, вьси кь тебѣ прѣити хоштемь. Бѣгаѥть же вльхвь онь вь западьнаꙗ. Кмоурать же поѥмь вьса воиньства прѣиде море, гоне сего оть мѣста вь мѣсто. Ѥть же биваѥть вь лоуѕѣ крыѥ се вльховь и оубиваѥмь биваѥть.

.па. Нь оубо Грьци пакы помошть твореть юномоу отрочетоу соултановоу и сего Моустафа зовома и нѣкыихь странь вь вьстоцѣ прѣѥмлѥть. Кмоурать же пакы тамо вьсходить и воиньство прѣдь собою посьлавь, ѥмоуже отроче на опльчениѥ изиде изь града никеиска и тоу оубиѥно биваѥть. Падаѥть же тоу и Михаль бегь сильныи вь вѣштехь царьскыихь, ѥго же Кмоурать ис тьмьнице по сьмрьти отьца своѥго поустиль бѣше. И оубо сице симь бывьшимь, бысть царь Амоурать-хань вьсточьныихь и западьныихь.

.пв. Таже посылаѥть кь деспотоу поклисаре[1] о вьсѣхь благодаре· бѣше бо прѣдваривь деспоть посьлаль кь нѥмоу поклисаре[2] вльхва Моустафе. И пришьдьшоу поклисароу кь деспотоу, сьтвори оубо чрѣждениѥ велико сь нимь ѥлико и по Доунавоу и Савѣ вь катрьгахь плаваѥ и пиѥ сьра-

[1] поклисара. — [2] поклисаре.

довати се. Многаꙗ же даровавь отьпоусти. Сице пакы мирьно и любовьно жительство оустрои се. Вьсходить же Амоурать на царьствоуюшти градь, приходить же и на Влахы, сьтвори же пакы сь обоими мирьно оустроıеніıе. Бѣше же и сь ꙗкоже и отьць ıего вьсакыимь царьскыимь чиномь, обаче же лоукавьнѣиши.

Благочьстиваго же деспота Стефана постиже множаıе болесть ножьнаꙗ, ıегоже изь давьна страждааше. Тѣмь же и множаıе сьмрьти оубоꙗвь се посылаıеть по нетиꙗ своıего господина Гюрьгꙗ и приходить сь вь мѣстѣ нарицаıемѣмь Сребрьница и тоу сьбираıть сь патриꙗрьхомь сьборь чьстьныихь архиıереи и благородьныихь вьсѣхь властеи же и вьсѣхь избраныихь и благословлꙗıеть того сьборомь на господьство, глаголıе· оть нынꙗ сего познаите господина вь мѣсто мене. Ієгоже и молитвовавьше роукь вьзложениıемь, таже и вьсѣхь оклинаıеть ıеже вѣрьномь ıемоу быти. Проклинаıеть же хотештиихь невѣрьство коıе вьздвигноути. Таже и самого заклинаıеть ıеже по чиноу ıегова вьспитѣниꙗ не прѣзрѣти, нь ꙗкоже азь самь о вьсѣхь промысль имѣти хотѣхь тако тако и ты. Ибо мнози послоужьшеи соуть мнѣ, имьже вьздати не оуспѣхь. И многаꙗ пооучивь о благочьстии и заповѣдавь. Тѣмь же оть толѣ вѣрьнѣиши множаıе господиноу своıемоу присваꙗахоу се юномоу неже прьвѣıе. Оздравѣвь же благочьстивыи оть оноıе болѣзни, хождааше благаꙗ творе.

.пг. Кь западьныимь же Амоурать вьзити хотѣаше и зре благочьстиваго деспота на вьсако лѣто кь (оугрьскомоу) кралю шьствиıе творешта и нѣкыихь клевештоуштиихь послоушавь, и тамо соуштоу деспотоу и ıеште посылаıеть оть вѣрьныихь своихь ıединого вь ıеже оувѣдѣти истиньноıе ꙗко. Пожьдавь же много посьланы, таже пришьдь деспоть оувѣдѣ о вѣшти, даровани̇ꙗ посылаıеть ıемоу, видѣниꙗ же того не сьподоби. Сь же пришьдь кь цароу

много клеветааше и аште рече не приидеши на сихь, они оуже на те придоуть. Царь же вьсходить вь Софию, идѣже вѥ деспотови приидоше по обычаю. Приходить же и поклисарь. Царь же мало оудрьжавь вѥ рече кь нимь· идѣте кь господиноу своѥмоу и вьзвѣстите ѥмоу моѥ пришьствиѥ. Посьла же и своѥ вѥ допроводити тѣхь до межде ѩко на вѣрѣ пришьдшиихь не пострадати чьто. Таже вьздвизаѥть се и приходить вь Кроушевьць. Поплѣнивь нѣкою честь абиѥ вьзвраштаѥть се пакы. Посьла бо благочьстивыи поклисара. Деспоть же ѥже оуготовиль бѣше воиньство противоу сихь поѥмь вьсходить на Босьноу. Ибо босьньсции врѣме полоучьше тогда подьстоупише градь сребрьныи глаголѥмыи. И пришьдшоу деспотоу вь незаапоу на рѣкоу зовомоую Дриноу, юже босьньсции мьнѣхоу непроходимоу, тогда нашьдшоу томоу, деспоть же вь скорѣ рѣкоу прѣшьдь, ѥже босьньсции видѣвьше, оставльше вьса становьнаѩ своѩ бѣжаше сь кралѥмь своимь. Оста же и практа ихь глаголѥмаѩ Хльмька коупьно сь иныма двѣма. Деспоть же повелѣ великоую вь Бѣльградь вести, прочеѥ же вь Сребрьникь, самь же вь страны босьньскыѥ вьниде, гьнавь кралѩ плѣноваашe. Краль же вь ѥдиномь градѣ оть тврьдыихь бывь ходатаѩ посьла моле ѥже [1] изити. Вьзврашть же се прииде вь своѩ и обьхождааше благаѩ дѣлаѥ. Бысть же вь великыи четврьтькь, ѥгда пѣти се· вечери твоѥ [2] таинѣи дьньсь сьпасе [3] божии причестьника ме приими. Ть же не вьзмогь дрьжати се начеть рыдати горько. И изьшьдь много изь гльбины срьдьца плакааше· вмывь же лице своѥ вьниде. И пакы множаѥ начеть рыдати. Бѣше бо мѣсто подь прѣдь реченыимь градомь Сребрьницѣ, вь нѥмьже сребродѣльци множьство, иже и посьлана юношоу надь дѣли. Нѣции же боуи подвигьше сьпорь [4] оубише ѥго сь полаты врьгьше.

[1] его. — [2] твоѥи. — [3] сыне. — [4] сьборь.

Сиѩ же оувѣдѣвь, подвигь се самь и мѣстоу множьствоу отьбѣгьшоу, нѣкыихьже и ѥмь неповиньныѥ ради крьви обьсѣцааше роукы и ногы. И сиѩ вьспоменоуѥ не оудрьжимо и ради сьлоучаѩ рыдааше. (Са стране написано: Владисавь).

.пд. Кь ништиимь же оть толѣ пространьнѣише десьницоу отврьзааше. Ѳеодосиѥ обличаѥ о неповиньныихь побиѥни же[1] вь Солоунѣ множьство бывшеѥ негодовааше. И толико ѥлико светаго оного моужа Ам'induces оустрашають аште и не истиньно ѥже вьздвигноути хоштеть идолослоужениѩ, аште того кь светыимь таинамь не приобьштиши. Сь же самь за повиньныихь вьпиѥть· не достоинь ѥсмь, не хоштоу сы не достоинѣ косноути се тѣлоу и крьви господьнѥ, ѥже грѣхь себѣ ѩсть и пиѥть по апостолоу.

.пе. О западьныихь же пакы вьсточьныи слыша, ѩко прышьли соуть вь страны влашьскыѥ и грады оутврьждають и Влахы подроучьникы творeть. Вьздвигь же[2] и ть приходить вь Бьдинь и вьшьдь рѣкою приѥмлѥть островь оугрьскыи, кораблѥ же и люди соуштеѥ тоу изьсѣкь плѣни. Пакы пришьдь кь Сѣвериноу посылаѥть вь оны страны рьвати того. Ѩвльше же се Оугри, воѥ бѣжаше.

.пѕ. Нь блаженыи ово оубо гобьзы и дары цароу посылааше, ово же землю обьходе, ѥже ѥште храмь божьствьнѣ[3] вьздвигноути и оть тоу слыша ѩко островь зеть ть, вьздвигь же[4] идѣаше кь Бѣльградоу и бывь на мѣстѣ нарицаѥмѣмь Главици[5] зовомо обѣдовавь изиде вь ѥже ловити и ловештоу ѥште вьзьмь крагоуица на роуцѣ своѥи. Ѥгоже приѥмь не по подобию ношааше, иже до здѣ вьса по подобию и оудивлѥниѥмь производеи и твореи и на коюждо страноу прѣкланѩаше се сь конѩ пасти. Ѥгоже

[1] побиѥнiи иже. — [2] се. — [3] божьствьнь. — [4] се. — [5] Главицы.

подъемьше сь обоихь странь водѣахоу до Стана.[1] И вь шаторѣ бывь лежааше вьсѣмь оумилено видѣние, тьчию едињь глась испоустивь, по Гюрьгꙗ, по Гюрьгꙗ глаголе. И сице ничьтоже отвѣштавааше даже до заоутра,[2] егда и доухь свои прѣдасть господеви.

Прѣстави же се вь лѣто ,ѕцле, вь ꙋі. дьнь, мѣсеца Іюлиꙗ вь соуботоу вь чась .е. дьне. Егда же сь конꙗ несьбить бываеть, бысть кь градоу громь таковь единою вьнезаапоу, ꙗковь же никогдаже намь слышати и страшьнь, оть егоже часа и тьма бысть по вьсеи странѣ тои, елико ношть мьнѣти быти иже вь захождении сльньца мало пакы просвѣтьлити се. Сиꙗ же ꙗко вь полоу дьне быше.

.пз. Симь же сице бывьшимь и кое оумиление гласы не слышати бѣше тогда! лицомь кь земли паданиꙗ и кրьвемь оть сихь пролитиꙗ и ина елика не ꙗко господина тьчию рыдаюштимь нь ꙗко отьца любочьстьна. Таже оубо посылають по Гюрьгꙗ, сами же поемьше того несѣхоу кь гробьници (О еже вѣшти множае воевода силамь оустраꙗаше!) юже самь сьзда вь Ресавѣ. О любочьстьнааго воиньства любочьстьнааго господина! Не вьзрѣше тогда ни жены чеда ни страны свое ни ино ничьтоже. Таже и сьблизь тоу нѣгдѣ исмаилитьскоу воиньствоу соуштоу нь ни животь свои ни вь чьтоже вьмѣнише, вь еже положити того вь мѣстѣ идѣже повелѣ. Тамо же бывьше кые жалостьные ꙗко гласы не слышати бѣше! Лиць сьдраниꙗ и власовь трьзаниꙗ и свѣтьла вьса оумети вьмѣнꙗемаꙗ· вь мѣсто бо многосвѣтьлые одежде вь вретишта и сиꙗ аште гдѣ пометьноута иночьскаꙗ не полоучь вьзьмь на оуди расцѣплꙗаше вь еже страньно вьсако быти вь страньнѣмь измѣнении. Конеи же обрезаниꙗ и прочаꙗ. Оугрьскыимь же витезомь слоугамь его изоумительные гласы вьпиюштиимь· кь комоу прочее нась посылаеши; чьто дрьжавѣ твоеи сь-

[1] с'тана. — [2] заоутріа.

грѣшихомь и сице нась вь незаапоу отьгониши; гдѣ твоѥго подобиꙗ славы же и красоты и многыихь даровании обрештемь; оть ныня сладости и красоты мира сего лишихомь се; оть ныня сири и страньни обрѣтаѥмь се, ѥлико и соуштиимь вь иночьсцѣмь образѣ растрьзаюштиимь се и власы брадьныѥ пометаюштиимь. Многочьстьныѥ же и свѣтьлыѥ ихь же и ть даже до толѣ изредьнѣ почитааше и облобизааше, и инь ино нѣчьто вѣштааше подобьно горести. И вьса вь изоумлѥниѥ прихождаахоу ѥлико аште бы вьзгласити свештеньникоу или диꙗконоу· ѥште молимь се о блаженѣи памети присьнопомьнимаго господина деспота Стефана. Нѣкьто оть славьныихь власы своѥ брадьныѥ трьзаѥ вьзывааше· ни иноче никакоже смѣѥши сиꙗ решти. И вьсѣмь коупьно изь гльбины срьдьца ꙗко львомь подобеште се рыкноувьшемь и сьтвориште вь истиноу новии Исраилитѣне новомоу Исраилю плачь велии. Ради же врѣменьнааго тьштаниꙗ спѣшьно окретавьше положише вь црькви о десьныихь вь храмь вьходеште. Вь градь коупьно вьсходеть,[1] глаголюже Бѣльградь, и приходеть, странамь вьсѣмь вьзвѣштено бысть бывьшеѥ, ѥже вьсѣмь вь грады бѣжати и островы.

.пѳ. А ихьже вь градѣ бѣше вь незаапоу видѣти страньно измѣнѥниѥ· свѣтьлаꙗ чрьными по вьсѣхь коупьно жень же и дѣтеи, и ликы ꙗко сьставльше сьрѣтаахоу благочьстивааго вьсекрасьныи дворь. Дроузии же вь градѣ жьдоуште, ини же прѣдь градомь. Прихождааахоу же дроузи вьжделѣнааго ꙗко по обычаю прьвомоу, коупьно вьноутрьнии по чиноу ꙗко ѥгда сь господиномь своимь, кони же избраныѥ вьпрѣдь, вратариѥ же вьслѣдь сихь и коупьно вьсакь чинь. И кьто изречеть ѕѣло оумилѥныѥ гласы, идѣже кои ликь обрѣтааше тѣхь или ѥгда вь градьскыихь вьнидоше и приидоше вь вьноутрьнꙗꙗ кь ѕѣло

[1] вьходеть.

рыдательные гласы вѣштаюштиимь, благочьстивои госпожди и вьсе вьждслѣнои сестрѣ сьстраньствовавьшои коупьно и избавѣ[1] отьчьствоу си сь богомь ходатаици, ѣкоже древнаѣ Ѥсѳирь она. Здѣ оубо многи ѥлико и оть избраныихь изоумивьше се и ѣко вь вьздоухь зиноувьше сѣдѣахоу и прѣизнемогьше бѣхоу. Ихьже водою обливаахоу соуштеи о нихь. Вьнѣ же града и вьноутрь седьмоврьхааго пѣсни проводьные вьздоухь испльнѣахоу и бѣжештиихь оть страпь и приходештиихь и вь вьсѣхь градохь же и стран(ах)ь подобьно. И чесомоу оубо тогда оуподобимь кое оть вѣка оумиленое рыдание; прѣврати бо рече, богь вь плачь праздьникы твое Іосиѣ пророкь. Слышахь рече Ѥфрема рыдаюшта· наказа ме господь и наказахь се. Аште же плачь и вьпль, иже о Моѵсеи привьведсмь, еже вьзвратише се вьси людие сь плачемь велиемь, вьзвратише се и старьци оть горы Авань сь рыданиемь ѕѣльныимь, вьзврати же се и Іисоусь и Елеазарь сь стенаниемь. И вьси коупьно непрѣстаньно рыдаахоу дьнии .л.· оставиль еси нась, глаголюште, оугодьниче божии· вьскоую лишиль еси нась, избраныи вождоу: лиши же и нась, вождоу, новааго Исраилѣ. Нь ѣкоже и Даниила и трехь отрокь вь плѣнении рыданьми неизреченыими и стенаниемь ѕѣльныимь исраиль провождаашe. И не тьчию си имиже владычьствовааше нь и светаѣ Гора прѣмножае и царьствоуюштии градь коупьно и вьсакь градь и страна идѣже слышано бысть вь вьселеньнѣи, ѥлико и Исмаилитомь дивити се. Мноѕии же и оть сихь плакаахоу о немь ѣко вь истиноу.

.ҁ. Нь оубо приходештоу благочьстивомоу господиноу Гюрьгю не тьчию его пакы подобьнаѣ вьздоухь испльнѣахоу пльком сьрѣтаюштиимь и пожьдаваюштиимь· тьгда же ѣкоже нѣкоую ослабоу оштоутише. Ибо кьждо сьмрьть и разграбление ожидааше оуже. Тогда и коула вьноутрь-

[1] избаве.

ниа отьврьзаеть се немоу, прѣжде не вьсхотѣ отьврьсти ю блюдыи сию. И вь црькви бо господьскыимь обычаемь на прострьтаа не вьзиде и слоужьбѣ сьврьшивьши се о господьскои славѣ не дасть ничесоже решти, нь вь мѣсто сего вьпль рыдательныи вь вьздоухь слышааше се. Самь же оубо сь вьсѣми вь царьскыихь же бывьшоу немоу, пришьдыше вьси иже надь вѣштьми поставлени бѣхоу прѣждьниимь, подасть вьсакь жьзль свои власть ѩко. Сь же сь плачемь велиемь пакы вьсакомоу сань его подасть.

.ҫа. Тогда же слышавь царь Амоурать и оувѣдѣвь вь истиноу сицеваа, приходить сь вьсѣми силами вьскорѣ, близь бо бѣ и емь сына своего тамо соушта сь нимь сь воискою Степана прѣдасть вь сьблюдение. И пришьдь оубо подьстоупаеть Кроушевьць, егоже прѣемлють ратию и народоу соуштоу вь немь оустрьмившоу се изь града прѣдаше же се и ини гради. И приходить на Ново брьдо, не оуспѣвь потроуждь се многа. Хотѣше же ходатаемь тоу пришьдшимь сьсложити и землю еюже прѣети вьзвратити. Нь глась оть воеводы голоубьчьскааго града приходить еже градь издати. И сиа ходатае погрѣшьше вьзвратише се (са стране: Еремiа). Царь же отиде вь своа зимѣ належештои.[1] Остави же блюстелие земли, иже и шьдьше прѣеше Голоубьць, воеводѣ томоу вьведьшоу сихь и плѣнише страноу прилежештоу градоу томоу, до ньдѣже пакы ходатаи оть цара прииде, сьмири о оставьшиихь, нѣкаа же и вьзврати. Прѣжде же сихь прииде самь господинь Гюрьгь подь Голоубьць, идѣже и прииде кь немоу воевода ть на вѣрѣ и сьвѣшта еже вь градь вьвести и прѣдати градь. Подвизаахоу же господа[2] нѣции еже ети его. Ть же тврьдые вѣры сы, адамантѣ приоуподоблены, не вьсхотѣ се сьтворити. Кь симь же и кротьчаишии Давидь на бога надеждоу имѣе сьхранаюштааго его еже новомоу

[1] належештiи. — [2] господара.

Исраилю цара сьтворити не послоуша. Идоуштиимь же коупьно вь градь оустрьми се вь дверехь прѣжде воѥвода ть и градь отьмештеть, и на помазанааго роукоу и оружиѥ вьздвижеть. Ть же пакы вьзвраштаѥть се вь становьнаꙗ.

.ҁв. И оубо не о сихь тьчию раздроушениѥ и бѣда належааше нь и западьныи краль кь царьскомоу[1] градоу* прииде, ѥгоже и вьзеть ꙗко сь миромь оть благочьстиваго господина своѥго,[2] прѣстрашьшимь се Исмаилить ради. Сицевимь же бывьшимь бѣше ꙗко сь пророкомь Захариѥю кь Иѥросолимоу пригласити вь истиноу· разврьзи Ливане двери своѥ и поꙗсть огнь кедры твоѥ и аште и не орьль по Навоуходоносороу ѥгоже Іѥзекіиль тамо прирече великокрылыи дроугыи изьстоуплѥниѥмь пльныи ноктеи иже имать приближениѥ[3] вьнити вь Ливань и вьзеть изьбрана кѥдра. Нь обаче намь тогда соуштемь ꙗкоже Іѥросолимь ѥгда вѣсть бысть вь домоу Давидовѣ, ꙗко сьвѣшта Ѥфремь и Факеѥ сынь Ромеилѥвь на нь сьвѣть лоукавь и орьла великааго оть вьстока и сь сицевь намь ꙗвлꙗаше се и сицева сьврьши. И оубо прочеѥ сь Иѥремиѥмь пророкомь бѣше рыдати новаго Сіонова запоустѣниꙗ, ꙗкоже онь тогда. гдѣ бо вь истиноу вьнезаапоу быше вьса свѣтьлаꙗ и красьнаꙗ, ѥже вьноутрь и вьнѣ; гдѣ лици играюштиихь, гдѣ црьковьнаꙗ сьбраниꙗ; гдѣ сьборьнаꙗ трьжьства и молитвы ѥже вь окрьстьнаꙗ исхождениꙗ; вь незаапоу вьса мрьзость запоустѣниꙗ быше, вьса прѣобразише се, вьса ꙗко оть[4] небывьша быше, вьса горести испльнише се, хльми разараахоу се и сьжизаахоу, людиѥ же когда изгоними бывааху, когда ли вьноутрь вьселꙗахоу сихь, често оклинаахоу се нова нѣкаꙗ и безмѣстьнаꙗ обладаюштиимь зрѣхоу се иже и вь истиноу сьновьными прѣжде сихь мьчтаньми прѣдоуказоваахоу се, оть запада ꙗко орьль ветьхообразьнь и

---

[1] царьствꙋюштомꙋ. — [2] сего. — [3] приближениѥмь, — [4] и.
* са стране: Београдь.

периѥмь таль здѣ оть пирьга на пирьгь прѣлѣтаѥ бѣше и обладааше. Бысть же и дроугоѥ знамениѥ. Вь вечерь соуштоу гльбоконоштию не сьпештимь намь ꙗко вь истиноу Христовоу прихождааше оть запада сь оноѥ страны рѣка ꙗко троубьныи глась и по малоу вьзвышааше се, до ньдѣже по [1] Савѣ мьнѣше се, таже прѣдь коулою таже по вьсемоу градоу оть двереи до двереи. И сь не вь брьзѣ мимо ходе бѣше, нь вь часы два оубо или три, ѥлико тьзоименитааго мьнѣти приходешта, аште не оть запада хоштааше быти или нѣкоѥ воиньство, ѥлико намь изити видѣти бываѥмаꙗ, и огнь вьзгнѣштьшемь. Бысть же и сицево видѣниѥ, ѥже изь града вьзети се вь вьздоухь иже вь велицѣи црькви образы чьстьныѥ и се ꙗко по чиноу ѥже на вторѣмь пришьствии царица оубо и владычица и Іоань прѣдьтеча сь обоихь странь образа сьпасова .ві.-тыихь же апостоль по .ѕ. подобьно сь обоихь странь, ѥже мьнѣхомь вь славоу и назираниѥ града. Се же бѣше вь оставлѥниѥ, оувы!

Бысть же прѣжде прѣставлѥниꙗ тьзоименитааго .зі. мѣсеца того сь небесе ꙗко искры поусти вьздоухь на градь ѥже и вьжизаахоу, пакы же погасише. Ѥште же прѣжде сихь вихрь вьздвигь се покровь црьковьныихь вь градѣ отьѥмь сьврьже на землю и жилишта многаꙗ низложи и жилиште сестры тьзоименитааго. Ѥште же по вьскрьсении сь оны страны соуштеи оугрьсции свештеници ꙗко прѣварою ѥгда сьбори вь црьквахь бѣхоу приидоше по чиноу своѥмь сь народомь и образи ихь проидоше градь. Ихьже благочьстивыи озлоби, тогови бо раби бѣхоу, ѥште же оть запада на хартии написани образи ѥже ꙗко сьраспинаѥма на крьстѣ отьца сыномь, и прочеѥ· тѣхь дослаше деспотоу. Ть же ꙗко сьномь одрьжимь не сьмотривь сиꙗ повелѣ подьпись на кьждо образь сьтворити и по градьскыихь црьквахь раздѣлити.

[1] полъ.

Бѣше же нѣкьто оть страны мискые пришьдь оуродива себе творе, югоже дѣла сьвѣдѣтельствоваахоу сьврьвена раба божиꙗ, иже ходе по градоу дьнь и ношть горько плаче се. Ѡ корѣ и оувы[1] вьпию до ньдѣже и деспотоу вь домь бысть. Юмоу же милостыню дааше. Сь же по своюмь обычаю ништиимь сиꙗ вьроучааше. И ꙗко кьто симь да не зазьрить вьспоменѣмь Ісоуса оного иже прѣжде разорениꙗ Ію́росолимоу еже при Титѣ кесари дьнь и ношть ходе вьпиꙗше· гласъ оть вьстока гласъ оть запада, гласъ оть четырехъ вѣтровъ, гласъ на Іюросолимь и на црьковь, гласъ на жены и на невѣсты, гласъ на вьсе люди, югоже и прѣдавьше кнезоу и бию́мь вьпиꙗаше· Июросолимь, Июросолимь. Альвинь же кнезь римлꙗнинь сы вьмѣни бѣсьна поусти. И сице и о себѣ прорече· порази бо юго камень ис-праште и оумрѣть. Или гласъ юже слышати свештеньникомь на праздьникь опрѣснькь. Кь томоу не хоштоу быти сь вами здѣ, проꙗвлꙗю отьложению глагола юже кь Соломоноу рече богь· боудоуть отьврьсте очи мои надь[2] храмь сь и оуши мои вьноушающти молитвы молештихь се вь храмѣ семь. Или звѣздоу комить ꙗко мьчь, и дверь великоую црькве отьврьстоу самоу, юже ноуждею .к. моужии затвараахоу.

Сиꙗ оубо сице быше и сице сьврьшише се. И людемь юго расѣꙗномь бывьшиимь, приидоше вь западь же и вьстокь, сѣверь же и югь оть бывьшиихь крьвеи соуштихь. Мы же повелѣнию аште и выше наше крѣпости вьсприюхомь оть вьсесветѣишааго патриꙗрха кирь Никона срьбьскыихь и поморьскыихь земль, тамо томоу тогда пришьдьшоу, юште же и оть воюводы Силѣ и прочиихь избраныихь, нь сицевоу врѣмени тогда соуштоу юже потьштати се оставихомь. Вь четврьтою же лѣто кь господоу отьшьствиꙗ[3] юго, томоу самомоу ꙗко ꙗвльшоу се и ꙗко казнию

[1] горѣ оувы. — [2] на. — [3] ѡшьствиꙗ.

прѣтештоу ѥже повиньнь ѥсть наказаниꙗ, по сихь же пакы сь вьсѣми своими вь страньствии соуштоу ми пришьдь вь подькровь идѣже недостоинь си того приѥти и повелѣвающта сьтворити обѣштанаꙗ. Тѣмь же аште и не вьзможьныи сицевомоу соуште, потьштахомь се назнаменати.

Аште же нѣции множаѥ вѣдеште ѥгова и тамо соуште идѣже сьжителиѥ ѥмоу или много словесьныи и разоумы острыими, благо вь истиноу· аште ли же даже до дьньсь ни-кьтоже потьшталь се боудеть и здѣ коꙗ недостаточьнаꙗ или излишьна ꙗже потрѣбь кромѣ или гроубѣиша повелѣнию бывьшоу и образоу вьданоу вьса вь мѣсто да приведоуть се.

.ҫг. Нь оубо ꙗко пристаниште пришьдьше и оть оуныниꙗ печалеи вьзникноувьше кь семоу вьспиѥмь· Радоуи се божьствьныихь повелѣнии добрыи испльнитель бывь, Радоуи се земльными свѣтьло владычьствоуѥ, Радоуи се непокоривыихь страшьно образьна мльниина стрѣло, Радоуи се благопокорьныимь сладькоѥ слышаниѥ, Радоуи се кротькыи вь сьвѣтѣхь Давиде, Радоуи се прѣмоудраꙗ сьврьшае новыи Соломоне, Радоуи се милостыни таиниче неизреченыи, Радоуи се ꙗвѣ веледаровитаꙗ отьврьстаꙗ десьнице, Радоуи се дворовь божьствьныихь благооукрашениꙗ испльнителю, Радоуи се царьскааго двора свѣтьлоѥ познаниѥ, Радоуи се вьса божьствьнаꙗ изь далече вьсегда провидси, Радоуи се чловѣчьскаꙗ вьса избранаꙗ оть вьсюдоу навыкь, Радоуи се деспоте Стефане дрьжавьныимь оукрашениѥ. Слава давьшемоу [1] те вь послѣдьнѥѥ роды, христиꙗномь похвалоу. Слава сьврьшающтомоу великаꙗ и дивьнаꙗ богоу нашемоу оть рода вь родь свѣтила многоизбрана просвѣштающтааго ѥлико и вь послѣдьнѣишеѥ роды ꙗвити се неизреченаꙗ и дивьнаꙗ бога нашего, ѥмоуже слава вь вѣкы вѣковь, Аминь.

[1] давьшомоу.

Сиꙗ оубо написахомь ꙗко житиѥ ѥдиного нь ꙗко лѣтописьць[1] сь прочиими вьсѣми. Соуть же краѥгранесиꙗ начьнь оть десетословьнааго.

Страньно и изредьно на земли владычьствовавьшомоу страньныи рабь приносить словоуштомоу деспотоу Стефаноу прѣводьникь Костадінь.

А се стихь краѥгранесиѥ се· страньно страньствовавь страньствиѥ плачю.

Словесь сладькыихь и паче меда и сьта
Точештиихь изь запечатлѣна источьника ꙗко
Равьно оуханиѥ оубо и пишта
Аште мѣра почрьпаюштиихь кь семоу зре
Новыи нѣкако Давидь кротьчаиши
О нѣмь иже сьблюдьшиимь кориsти раздѣльшихь
Соломонь ꙗвль се дивьныи
Тьмамь иже оть коньць пришьствовавьшимь
Родоу начельникь ꙗко сы
Авраамь страньныихь жеждею приѥмлѥ,
Нь Илииноу оустранѥнию присьно желаѥ
Самыи вторыи исходь ꙗвлꙗаше
Ть дроугыи красотою иже вь Египтѣ
Вь мѣсто пьшенице злато-податель
Ороужьникь вь бранехь оудолѥниꙗ
Вь мѣсто Самьѱона крѣпькааго вь храбрыихь
Адамовыихь порождении вѣтвь
Вь ихьже изь начела нодобьнѣиших вьзорь
Сь вторыи Іовь богать подаꙗниѥмь
Точе независтьно вьсѣмь вѣдомь бывааше
Рода вь гаданиихь подобьна сего очию
Аште кь сльньцоу и сего лоучи
Нь заре оубо освѣштаюште се приѥмлѥмь
Соуштьство же не оубо вьсако

[1] лѣтописаць.

Таже вь коупѣ обоихь лишение
Вь мѣсто бо главы подобьноу винѣ
Иже глава оубо свѣтьлоизбраныимь
Юже прѣити вь мѣсто главы
Плачи же пакы бѣлыи граде очрьнение свое
Людемь вождь ѣко цвѣть процвьть и отьпаде
Аште же и землѣ сьрыдаеть ти егоже не надѣе се
вь скорѣ прѣеть
Чаѣниемь лѣть текоуштиихь .ле.-тыхь
Оуже прѣшьдьшимь деветосьтьныихь и шестыхь
тысоуштъ і.

ПУТНИЧКЕ СЛИКЕ

I

КОСОВО

У дну Косова, где се састају ситни таласи Ситнице и стрмените вали Ибра, поносито диже главу у небесне висине, брдо, (високо изнад мора више од 3000 стопа) округло као сено, и унаоколо њега вије се путања са стражарским кулама, а горе на темену — град Звечан, и у граду св. црква. Нема у граду војске, у кулама не стоје страже, нити у цркви поје служба божија: све је батаљено, само што свет прича о прошлости зидина, а чобани се дањом лети играју у њима игара, а зими и ноћу, у Звечану влада мртва, страшна, планинска тишина; само се по који камен одвали од града, те својим падом поплаши ноћне тице или зими направи снежну гуку, коју први задах југа раскрави, а павши камен прича, да је пао озго са Звечана, и да се тихо и лагано руши зграда, коју су Немањићи саградили.

— „Ту се може наћи и крвав камен“, рече мој сапутник: „кад су нагнали народ да гради тај град, некакав отац остави код куће сина и толико га ту задржали да су му и сина дотерали, да град гради. Нити је он познавао оца, нити отац њега. Они се заваде. Отац потегне те закоље сина. Та се крв на једном камену познаје.“

Стојећи на дну Косову, човек је ипак на висини изнад мора око 1400 стопа, а то је више од Авале 250 стопа.

Од брда звечанског, онамо на исток пукло равно поље Косово, преко кога вијуга и блиста Ситница, као змија. Кад је већ путник туна, не треба да зажали труда, те да се попне, путом немањићским, на обло брдо звечанско, мимо батаљених кула, горе у град, одаклен ће видети пред собом огромно равниште, у дужину више од 16, а у ширину више од 20 сати. Њега опкољавају високе планине, од две до седам и више хиљада стопа изнад морске површине, и чини се, као да је један горостасан планински венац опколио огромно равниште. Тај огромни планински венац окићен је мањим и већим снежним округлицама, између којих се види у даљини плаво, јужно небо, показујући, да одатлен није далеко сиње море.

Цело то равниште од запада на исток дели на двоје дугачка планиница Чечавица, која се према Приштини слива с равништем косовским, па даље на исток види се као корњача, Голеш, — голо брдо, са рачијим шапама. Њега везује за Качаник планиница Неродимка. На тај начин, Чечавица, Голеш и Неродимка деле то велико равниште на двеје: с ове стране, равно поље Косово, а с оне стране Подрим (Метохија). На Косову је главна варош Приштина, а у Подриму — Призрен.

Све воде косовске, од најузвишенијег места Сазлије, теку у Ибар и носећи своје брзе и валовите таласе уливају се код Карановца у Мораву; а све воде Подрима, утичу у Дрим, који утиче код Скадра у Јадранско море. Чечавица, Голеш и Неродимка јесу вододелна линија између Дунава и Јадранског мора, а Сазлија је вододелна линија између вода косовских истока и запада. Река Неродимка тече по најузвишенијој просторији Косова. Она извире из планине

Језерца и Неродимке, па се дели на двоје: на исток утиче у Лепенац, Вардар, а овај опет улива се у Јегејско море; на запад утиче у језеро Сазлију, из кога потиче Ситница у Ибар, Мораву, Дунаво, а овим у Црно море. Према овоме, са Косова од Сазлије, теку воде у три мора: у Црно, Јегејско и Јадранско.

Па Косово је поље безмало на средини европске турскд царевине, јер колико је од Косова до Јадранског мора. толико је готово од Косова до Дунава; колико је од Косова до Цариграда, толико је од Косова до Кладушс на сухој босанској граници, у Крајини.

У ово се велико равниште може ући само кроз неколико богаза. Тако из Босне може се доћи у Косово венцом Рогозне планине, па се сјурити низа стрму страну, у Малену Бањску крај Косова, где су двори Страхинића бана. И сада постоји читав средњевековни замак Страхинића у подини високе планине; у њему читава црква св. Стефана; крај ње срушено громом турско мунаре; у њу мухамеданци не иду а православним србима ићи не даду. Странцу се, који би хтео ући у нутра, обично одговара: „јасак“ (забрањено). Сниже градића (замка) топла бања, која је тако велика, да прави читаву речицу. Одатлен је до Косова полак сата. На томе је богазу, осим градића Страхинића бана још и град Звечан.

Гледајте са Звечана на десно (југу): ено онамо је опет богаз из Гусиња и у њему град пећски, варош Пећ и више вароши, на зараванку, између две планине Српска Пећска Патријаршија; још даље у подини планинскога венца, онде је град Ђаковица, а овамо ближе, опет на богазу, између две високе планине — Дечани. Још даље на југ на богазу Дрима и Бистрице, где се оно магла ухватила, онде је престоница српске краљевине — Призрен; даље венцом Шаре на исток, у подини највишега врха (Шаре пла-

нине) Љуботена, онде је богаз Качаник и Новаков град; на северо-западној страни Новобрдо у огранцима Копаоника, а Копаоник од северне стране граничи и заклања Косово.

Ми ћемо редом све богозе, а сада да прегледамо поље Косово, јер нам се на ино не може: тамо нас жеље наше вуку. Косово спомињу мајке и турске и српске, нијајући своју одојчад у колевци; о Косову певају младићи; Косово спомињу старци; хришћани спомињу Косово као место, на коме су изгубили царство и постали „турска раја“, а Турци га спомињу као место, на коме су задибили „царство“ у Јевропи и постали „цареви синови.“ Па и није друкчије: ту су погинула два цара; ту су њихни гробови; ту су гробови и турских и српских јунака. На Косову се губи и добија царство!

Но да баш свега тога и није, ипак је вредно да упознамо поље Косово, јер у српским земљама готово и нема већег, роднијег, нити знаменитијег равништа, које би било толико високо изнад површине морске, а заливају га многе реке, које у брдима страховито ӡуче и ваљају дрвље и камење, а Косовом тихо теку те заливају и напајају зажеднелу земљу, крвљу и месом јуначким, засићену.

Па хајдемо горе уз Косово, путем Краљевића Марка, кад га је сажаљевао, што по њему Арапи суде. Од Звечана, морамо проћи преко остатака запустеле српске варошице, у подини брдској, која се била прилепила уза само брдо, под окриљем градских војника, да је чувају и бране од насиља и напасти. На место старе варошице Звечана, с оне стране Ибра, поникла је садашља малена варошица Митровица, гранца садашњег босанскога вилајета. Како уђете у варошицу, преко Ибра, мостом Немањића, одмах ће те спазити делију у златали изношеном руху; на руци му соко или кобац тица, привезан узицом, као

што код нас деца привезују змаја; тици су о врату прапорци, а за делијом се вера по која херуша. Господски и поносито се делија шета, тица му на руци или на рамену ћути, но спази ли какву другу тицу одмах затрепери; делија, ако неће да је пусти у лов, одмах је мази и глади, док се не умири. Ово су некрштене делије насљедиле, од својих крштених отаца, па су чак и турски цареви усвојили српску-краљевску средњевековну „соколарину“, као што показује овај ферман, дат једној српској породици у Струги,[1] код Охрида, који гласи овако:

„Кадијама, који се налазе у Румелији[2] где доганџибашилуци (привилегије за соколарину) постоје, и који су узор међу себи равнима, (т. ј. кадијама), и који су извор мудрости и красноріечивости, нека им се умноже врлине.“

„Соколари (шаинџибаше) и кобачари (чакрџибаше), нека им се част умножи, поднели су моме најузвишенијем царскоме престолу, печатом утврђену тескеру, у којој разлажући, како према високим бератима, који су заведени у књиге баштинске (Девтериаханије), да, како соколари, кобачари и јастребари (шаинџибаше, чакрџибаше и атмаџибаше), имају сваке године слати мени соколе, кобце и јастребе, колико буду, у течају године набавили и теслимили, а у годинама, у којима не би могли набавити соколе, јастребе и кобце, имају према старинском постојећем обичају плаћати за то одређеном лицу соколарину (мурде-бахалере); и пошто то изврше, онда су ослобођени од давања дација (т. ј. не морају плаћати): де-

[1] Превео Г. Пачић

[2] Ово је копија старинскога српскога фермана; на њему стоји на врху: „копија царскога хатихумајума“ и: „нека се по овоме поступи.“ (Спроћу овога): „да је овај највиши акт веран своме оригиналу тврди Ел-Сејд-Мустафа-Заде, Мола Ејјуб-Енсара.“ (Ејјуб-Енсара је џамија, где се турски цареви зацаравају).

сетак (ушур) од целепа, ни од оваца, ни баштине, ни горосече, ни од винограда, ни од башча; не морају ићи у лов, нити плаћати икакве таксе на заиру (храну), нити таксе за кафтане, нити арач (испенце) и најкраће, једном речју рећи, ослобођени су од свију уобичајених и великих (малих и великих) дација, што је све изложено у високим бератима и ферманима, који се у њиховим рукама находе."

„Кад, дакле, нико нема права, и кад нико по томе не сме да их у овим правима узнемирује, они се жале, да их узнемирују мирмирани (велики читовници), мириливе, муселими, војводе, субаше, емини, аамали (порекчије), тимариоти,[1] заими,[2] вакупски, селски, вилајетски забити и остале старешине и страже бесплатно од њих јело и јестиво, овце, јагањц, мед, масло, зоб, сламу, дрва и сву осталу заиру, те им тако велики зулум чине и спречавају их, те не могу да врше дужности соколарске.

Овако изложивши своју жалбу, молили су за највишу наредбу, којом би ови зулуми били одклоњени, те да би они могли сваке године, моме високоме двору, по старинскоме обичају, соколе доносити, а кад такове не могу набавити, онда да плаћају соколарину.

„Увзживши ову жалбу, ја сам одпустио овај мој високи ферман и заповедам, да се по њему управљате и да ове привилегисане соколаре, који сваке године моме високоме двору соколе доносе или на место њих уобичајену соколарину плаћају, да се нико не усуди, да их узнемирава и противузаконим тражбинама (управо изтјазанијама) оптерећава. Исто тако заповедам, да мирмирани, мириливе,

---

[1] Тимариот је морао водити о своме трошку у војску по једног коњаника, на сваки 3000 аспри прихода.

[2] Заимлук није смео бити мањи, него да доноси годишње 3000 аспри.

муселими, војводе, супаше, емини, аамали, заими, сеоски и вилајетски забити, надзорници државних добара и све остале власти не траже забадава од ових соколара јело и јестиво, заиру, и да не учине ништа, што би изазвало моје нове наредбе.

„Овако да знате и моме светоме знаку верујете.

„Написано десетог дана месеца Џимази-ел-ахира 1143 (наше 1724) године у Цариграду.“

Кад су помрли ови, што су добили потврде својих старинских повластица, њихови су синови добили потврду истих повластица, као што показује овај акт:

„Узрок, због кога је ово моје високо писмо написано, овај је: Мој царски соколничиј, који је углед међу осталима, коме нека се части умноже, поднео ми је, у мојој престолници, са печатом утврђену тескеру, у којој каже: да су Крста, Томан и Манојло из Струге, који су имали права, на основу мога високог берата, да соколе лове, за времена вршења своје дужности, поцркали; и тако су њихна места остала упражњена. Па је соколничиј молио, да се на њихова места, њихови истински (законити) синови, носиоци овога високога знака, Јаков, Пеја и Нестор поставе, као способни заната соколарског. Према овој молби, ја сам гореименоване поставио за соколаре, на место њихових поцркалих очева, и издавши другога дана, месеца Ребул-ахеља, 1157 год. овај мој високи царски берат, заповедам, да они сваке године доносе моме срећноме прагу, соколе, а у годинама кад не буду имали соколе дужни ће бити, по постојећем моме високоме ферману соколничему, соколарину платити. И догод буду тачни у дужности (турски: и докле не буду у извршавању своје дужност какав кусур учинили), неће смети нико од њих никакве дажбине, нити десетка, нити арача тражити, нити им смеду соколничиј за соколарину превелике

суме истеривати, једном речју, не сме их нико, па ко био да био, узнемиривати. Овако нека знају и моме светоме знаку верују.

У Цариграду 1157 (1740) год.“

Пошто сам навео ова два писмена, да колико толико осветлим један факт наше историје, који се зове „соколарина“, о Митровици ћемо само још ово рећи, да у Митровици српска црква више наличи на најпростију кућицу, него ли на цркву, а у исто доба упели се из све снаге, те имају приличну школу; осим старинског гробља, ту се немамо чиме бавити, него хајдмо даље право на Ситницу. Како ми немамо ђога Страхинића бана, ком су броди где год дође води, морамо потражити брода, више једне малене речице, која из Копаоника утиче у Ситницу, и тада ћемо се дохватити равнога Косова, правце граду Вучитрну, где су били двори Воиновића. По средини Вучитрна тече р. Вучитрнка; по су на граду Воиновића куле порушене и град опао; у њему се не беле српска кубета, већ се сјају турска мунарета. Што је у Вучитрну темељне грађевине или зграде од тесаног камена, све су то остатци српских времена, а мухамеданци или живе у тим тврдињама или су прилепили уз њих своје земунице као ластавице гњезда или су саградили своје куће од чатме, облепили блатом, обелили кречом, што све скупа само собом говори, да се још нису стално настанили, него као да за који дан живе. Од Вучитрна на десно, бљешти се, вијуга и кривуда Ситница, а са леве стране, дижу се у небесне висине врхови Копаоника, а пред нама у лево црни се Грдеч планина, знатна са Вука Бранковића.

Од Вучитрна пут води све навишице, док се наједанпут путник не обрете на доста узвушеној, дивнј равници, коју наквашава и орошава р. Самодржа, а у лево на литици, баш покрај реке, виде се развалине чувене од три-

наес кубета, Самодрже цркве, у којој је кнез Лазар причестио војску, проклео издаицу Вука Бранковића и где се цареви „отимали о царство.“ Где је био олтар Самодрже, ту је Јашар-паша (мали цар приштински и победилац Срба на Каменици) наместио воденичко камење, и воденицу саградио од тесаног црквеног камења; но је и воденицу време срушило и сада стоји рпа камења, која казује толике догађаје из живота српскога народа. Ми ћемо од свију тих догађаја, мимогредом, напоменути само један:

1389 г. ту је била читава дивна Самодржа; около ње град са кулама, као у Манасији, а читаву је ту равницу онамо до реке Лаба и доле до Ситнице (и утока у њу Лаба), била прекрилила српска војска. Кнез Лазар у средини војске; пред њиме су хиљаду одабраних оклопника, у шлемовима са перјаницама, са штитовима и мачевима; пешаци иза њега. Десним крилом до Лаба заповеда Вук Бранковић „велики војвода“, а на челу је левога крила горе до Бабинога Моста Србин Иван, жупан поморски, Кроје и Светиграда.

Косово поље с оне стране Лаба и покрај Ситнице, допирући чак до више Звечана, прекрилила турска војска, порушила дворе Страхинића бана, па прекрилила просторију од Мрамора више Приштине до Сухог Јавора и поставила се „глава уз главу, бегови и субаше, ред до реда, један до другога, чета уз чету, куп до купа“ (Нештије). На узвишеном брдашцу, у средини војске, одклен се види сво Косово, види се шатор муратов. Бег Бајазит заповедао је над левим, а Јакуб-бег над десним крилом. Табори су Сарух-ханови и Ајјадинови под заповедништвом Саруч-паше на левом, а табори Асан-бега Курда на десном крилу. Ице-бег и Балабан станили се на десној страни, а Тавуч-белбан и Србин Гамза (силан влах-Алија) на левој страни.

И тако је заиста без мало сво Косово била прекрилила турска војска и тако смештена, да је ишла убојна линија дуж Лаба, а остала је заузела све богазе од Звечана, Чечана (на Чечавици), Голеша, Сазлије, Ћемер-ћуприје и Дрена, близу Грачанице, те тако Србима нико није могао доћи у помоћ из Босне, ни из Метохије, па ни са источне стране од Качаника, а то је од западне, јужне и источне стране.

Да видимо шта се ради у оба стана.

Султан Мурат I Гази-Хан искупио под својим шатором, на Газиместану, све стубове царства и угледне у земљи, па им говори: „По наредби пророкове сунне, — пре битке, — морамо већати и о свему се сложити, како би једна мисао нас једног уз другог одржала.“ И окрене се с питањем Евренос-бегу; „Како се треба Евреносе владати, кад хоће човек са овим неверницима да ступи у бој?“

— „Мој султан зна најбоље војском да управља и да бој нареди“, одговори Евренос, што и сви остали потврдише.

— „Ми се морамо у једној мисли сложити, рече Мурат: ја сам те од неког времена поставио старешином над овом покраином: ти си се извештио и добро упознао обичаје и уредбе овдашњег становништва. Твоје мишљење вреди више, него ли свију осталих.“

— „Маломе пристоји се“, одговори Евренос, пошто се поклони султану: „уздајући се у Бога, зарана се подићи, место за борбу изабрати пре, него ли га непријатељ изабере, а за тим ће и он доћи..... Онда се је лако борити, чим се једни од других раставе... Тако мисли твој слуга, а остало знаде најбоље мој султан.“

— „Бог нек те благослови“, рече султан: тако и ја мислим: а ти Бајазите, како мислиш?“

— „Моје се мишљење подудара са мишљењем мога султана и Евренос-бега.“

— „И моје су мисли такве исте“, рече Али-паша, што изјавише и сви остали.

Места су по овој наредби заузета, па је требало да се договоре о распореду различних родова војске. Султан се обраћа с питањем: „или ћемо камиле пред нама поставити или ћемо сами противу њих стати?“

— „Има већ више година, како смо се с њима борили и нигда нисмо пред нама камиле стављали; да то и сада не чинимо“, одговори Бајазит.

После одговора Али-пашина, султан запита Евреноса, шта он о овоме мисли?

— „Мишљење је“ одговори Евренос: лична ствар; ја ћу бити слободан, да коју реч рекнем.“ Кад му султан заповеди да говори, Евренос узе реч овако: „Ако је султанско величанство и смислило добру мисао, да се камиле напред поставе, јер коњи неверничкн пеће да иду на камиле: ове су онда нама одбрана и као неки бедем; али кад се камиле изненада поплаше и стану се кочити — чега недај боже, — онда се врло дижу, и тако бива, да видев војску с виком да около њих обилази, оне се поплаше, поскачу, те тако онај, који хоће први да победи, први погине. Зар нисте чули кад је Александер бој био са инђијским царем Пором, да је овај около себе неки град био начинио, поставивши преда се слонове. Александер се томе довије, запали у цевима салитру и опали на њих. Тиме тако поплаши слонове, те окрену да бегају. И тако они проузрокују пропаст војске инђијскога цара. И наше камиле могу постати узрок наше пропасти.“

Како Мурат тако и сви остали усвоје мњење евреносово и султан рекне: „Дакле треба у први ред пред нама да метнемо стрелце, нека на десно и на лево дажд од стрела отисну, па онда нека уједанпут борци за веру завичу: Алах је највећи! и нека нагрну на невернике; те

22*

у тој ватреној борби или ће нама запасти венац победе, или ће нама запасти у део нека друга срећа.... Свакако је крај животу — смрт, а после ње о чему би још имали да се бринемо!"

Овим се сврши световање. И настане ноћ уочи Видовдана 1389 год. „И тмина је војску била обастрла, да се ништа није видло, а ветар је западни од српске на турску страну, страшно дувао и прашину носио."

И кнез Лазар је у Самодржи на неколико дана пре битке био искупио стубове своје државе, који су му дошли, и с њима се световао. Једни су му световали, да се покори Мурату, а други — да се с њиме бори. Нешрија спомиње Јоку т. ј. Вука, да је на томе световању рекао кнезу Лазару: „Ја ћу сам први на Турке ићи, не требам за то никога." Неки су говорили, да треба дотлен ратовати с Турцима, док их непокоре „јер кад се искупила оволика војска, било би лудо и празно блебетање, да се укине непријатељство." Трећи су говорили, да је по све право, да неодлажемо борбу, већ што је можно брже, да се у битку пустимо. Опет су неки говорили, да треба најпре послати посланика Мурату, да види шта Мурат хоће и да извиди, како стоји турска војска; кад се натраг врати и нама о свему томе јави, онда ћемо се на Турчина дићи, у кланац га утиснути, путове му пресећи, и кад немогне извести ни момка, онда ћемо га потући." Кнез Лазар усвоји ово мишљење, пошље Мурату посланике и изда наредбу војсци. У једном оригиналном писму, које се налази у Јордана Хаџи-Константиновића, кнез Лазар јавља своме једном крилном заповеднику војводи Богумилу, о стању ствари и завршује писмо речима, да исти ништа о томе никоме неказује, да се то не разгласи и да не дочује Андрејаш (брат Краљевића Марка), јер ће „словеса" ова „предана бити Андреашомь везиру тракиском."

Посланици српски оду Мурату и јаве му ово: „Ја сам, Лазар за бој спреман. Нека султан удара, ако јуначки мисли, да не буде, да сам узаман дошао."

— „Још Лазар", одговори султан: „није осетио мача османскога, — сада ће га бѐли огледати." За овим нареди, да посланике проведу преко турске војске, како би им страх у срце улио.

Док је Милан Топлица прегледао турску војску, дотлен се у српском логору свршавале и сазреле интриге, нама свима познате, што прича наш народ, што причају и Срби и Турци и тврде староставне књиге. Топлица вратив се у српски стан, по речма турског летописца Нешрије, кнезу Лазару, који га прими у већу с војводама, рекне: „Господару! Турска војска није толико силна колико се говори; видио сам је под оружјем; не треба је се бојати, а за овим исприча разговор са Муратом. Чувши то кнез Лазар, запита војводе: „Да ли не би било згодније, да одмах ноћас на Турке нападнемо?"

— „То би заиста било добро", одговоре сви, осим великога војводе Вука који, по речма Нешрије, рекне:

— „Зашто, господару, да плашиш те Турчиће, и шта је то, ако на толико турака уједанпут ноћу нападнеш?! Сутра ћемо их појединце живе похватати, једне ћемо сапети па продати, а друге поубијати и крв њихову са црном земљом помешати." Ова мисао буде усвојена, да сутра, на Видов-дан, ступе у бој с турцима, и кнез Лазар позове војводе на господску вечеру, где су „седећи" вели се у нашој староставној књизи, кнежеви и војводе много и много разговарали о изданцама царства о Андрајашу и другима, а највише о „Балши." На то кнез Лазар, по наговору Вука Бранковића великог војводе, како га у своме писму назива сам Лазар, устане и назове Обилића издајицом са његовим друговима.

Милош плане, рекне цару да му невера седи до колена, па по речима турског летописца Нешрије, рекне кнезу Лазару: „Ја идем да убијем турскога цара — и имао је у за се сакривен нож!“ устане он и сви се разиђу. Исти Нешрија прича, „да су (те ноћи) неки срби вино пили и свако добро уживали. Један је другом хтео турке продавати; било их је, који су при вину, по десет нута турке препродавали; сваки се у пијанству хвалисаше... Сваки је србин носио по једно уже. Једни су зборили, да је њихно уже дугачко тридесет лаката, а други су говорили, да је њихно још дуже, па: „гледајмо да их лакше похватамо и ужетима повезујемо. Неки су говорили, да је турчин горопадан и неће га задржати уже него ево ја имам ланац, њиме ћу турчина оковати...“

Док су неки у војсци такве маните разговоре водили, „неверни људи, каже Мијаило из Острвице:[1] у војсци су распростирали страх и плашили војнике, како би им ушао страх у срце;“ а Нешрија додаје, да је те исте ноћи некакав неверан злосретко ходао и говорио по (српској) војсци, да он никада није видео, да су срби турке путали и везивали, већ је видео, да су турци србе одводили у ропство. Бојим се да вас неће и сада Турци вашим веригама спутати и са собом у ропство поодвађати.“

— „Ћути, проклета лудо, остави се такве беседе, рекао му опет некакав србин војник, јер ће кнез чути, па те погубити...“

Тако је проведена ноћ у очи Видов-дана 1389 год. у обе војске.

У Турској војсци видимо јединство, „једну мисао“: „ни царство, ни новац, није ништа — вели Мурат у мо-

---

[1] Више Скопља је замак Острвица, одклен је Мијаило познати наш списатељ.

литви ноћној: ни сам дошао због слугу и робиња, него да се удворим теби вечни Боже и вечна правдо.“ Из овога се види најбоље, како је било религиозно одушевљење код Турака.

Како је било код Срба ми смо казали.

Ноћу је падала киша и пред зору почне дувати источни ветар од Турака на Србе.

У среду рано, на Видов-дан, 15 јунија 1389. год. пођe Обилић са својим друштвом у турски логор. И срби и турци мишљаху да иде на предају Мурату. Милош је већ наишао на предње турске страже код Лаба, и Нешрија описује тај дан овим речма: „Кад је зора разсвела и јарко сунце с врха Кафске планине своју главу помолило, дивљач и птице почеше купити своју рану, Мурат заповеди да се у бубње забубња. Са свију страна заорише се трубље и свираље, фруле и таламбаси тако, да се до небеса разлегало... Коњаници нојахаше коње, а викачи викаху по војсци: дижте се јунаци, дижте се јунаци, дижте се војници! Данашњи је дан намењен да из прса српских потече реком крв. Данашњи је дан убојне храбрости... Има много година како једемо со и хљеб султанов и од како сваки дан на коње седамо и мачеве пашемо... Толико година нашег сладког, веселог и радосног живљења, јесте због овог дана...

„... Сви су војници били заузели своја места... За овим Али-паша очита јутарњу молитву са кураном у руци, растврори књигу и прочита стих главе пете: „О пророче божји, побиј невернике и лицемерце!“ Чим то виде, развесели се, пољуби књигу, метну је на главу, узјаха коња и оде те јави Мурату радостан глас!“

У тај мах приступи Мурату Евренос и рече: „Ако би ја сразив се са непријатељима, тако учинио, као да бежим, нека ми мој султан не прими за зло, јер се у боју

мора обманом користити. Пророк је казао: „рат је у обмани.“ Срби су одевени у челичне оклопе, држе у десницама мачеве: и за то, када као свиње грокотајући чврсто искупљени на непријатеља правце ударе: не може им се нико одупрети; на кога нападну, на двоје га разбију: онда их већ не можеш ни раставити, ни назад у бегство отерати. . .“

— „Није срамоте, рече Мурат, у боју назад ићи и бежати, јер ти знаш најбоље, како им се може најлакше додијати. Нека се одпочне бој у име божје! . .“

У то јаве султану, да је Милош дошао и чека на улазак.

— „Ишти Милоше, блага колико хоћеш“, рече султан и пружи му руку.

— „Свега сам задовољан код мога господара и цара Лазара“, одговори Милош.

— „Не пристоји се цару правоверних, да ђаурину пружа руку, него нека му мој султан пружи ногу да ју пољуби“, рече Али-паша.

Султан пружи ногу, Милош дохвати цара за ногу, истрже нож и распори га; посече Али-пашу, па оде на врата као вијор, уседе на коња и са дружином потегоше мачеве, крчећи себи пута право к Лабу. Његови другари погибоше, а њега нису даље од српскога логора него на 15 минута даљине ухватили. Док су Милоша хватали, Бајазит предузме царство и команду и продужи бој, који Нешрија овако описује: „сви стрелци наједанпут, са обје стране застрељају; многобројни срби стајаху тврдо као жељезна брда; кад превећ много стрела задажди, почеше се мицати тако, е би човек рекао, канда извор црнога мора шушти. . . или канда море или зелена отока таласе почиње бацати. Наједанпут неверници (срби) левога крила нагрну на турске стрелце, потисну их назад и од напред их на-

падну, те им редове располове; тако исто Срби разбију и орду пазарску, која је острагу стајала. Иза ове орде била је река Овчарица, која се напунила мртваца, само где је био мед, масло и пиринач, то је место било празно. Мазге, коњи и пртљаг заплету се, и тако се тај пут затвори, и правоверни (Турци) не могоше побећи, и падоше на бојишту као мученици. И тако Срби победише цело лево крило турско и свуда турци клонуше душом, када се разнесе та брука. Од силне луне бубњева, трубљења труба и свирања свирала, од вриске коња и дозивања људи, неки испустише душу. Накратко рећи: два се мора туна сударише; мачеви засјактише ка' огњене муње. Од сулица ветар не могаше дувати, а кад коњи у поток загазише, овај преста тећи, стреле падаху с неба на земљу, као из облака; јаукање и помагај са земље се на небо као дим уздизаше, мач удари о мач, сулица о сулицу, ђорда о ђорду." И центрум српски, под кнезом Лазарем јурне на Турке, потисне их од Лаба преко Приштевке. Десно српско крило под Бранковићем није се ни с места макло. Нешрија даље вели: „Сила се српска умаљаваше од броја оних, који још у боју небијаху." Вук се удаљавао са својим оделењем војске Грдечом преко планине. Резерва је турска стајала непомична, на пропаштини према Голешу. Нешрија продужава овако: „Бајазит се не макну, као ни брдо с десне стране... виђаше он, да се ствар променила и да је мало фалило, па би исламска војска сасвим била побијена." То „мало" и била је издаја Бранковића и његов одлазак уз Грдеч, које кад виде Бајазит, он нареди да бозонџије по војсци завичу: „Неверник је побијен и (ено га) у бегству", вели Нешрија. И „тада Србин Гамза повиче: „ура!" а Бајазит (с бока) као муња груне, гласовито као и Гамза вичући: „Аллах је највећи!" на српски центрум, јер је српско

лево крило далеко било пројурило и гнало Турке, па у исто доба навале са одморном војском Јакши-бег, Шионхин-бег Шеебег, Субаша, Карамукбил, Инџибег, Тувеџи, Јаја-бег и други" — т. ј. навале сви, па и они, на које је требало да Бранковић удари. „Господа — вели Мијаило из Острвице: која су била одана кнезу Лазару, ти се поред њега верно и истинито јуначки борили, а други су гледали кроз прсте." „Лазар је силно ударао на Турке. Турци кад виђеше мали број Срба опколише их, јер је издао Вук Бранковић и одступио, које кад виде честити кнез, рече: „Нека је проклет Вук у свима његовим делима, па овоме и ономе свету... Тко хоће од мене да се одвоји, нека иде за проклетим Вуком; ја ћу данас да умрем за веру христову и за божје цркве; онај тко остане после мене, горе ће дочекати", а ово је рекао вели се у староставној књизи, због неслоге великаша. Већ је Ситница према Грачаници текла мутна и крвава; под кнезом Лазаром убију коња, и док је он узјао другог коња, војска се збуни; он је охрабри, али под њим погине и други коњ и док је он успјео сести на трећега коња, сав у крви са шеснајест рана, војска удари натраг и њега покрене... Њега и војводу његовог Крајимира ухвате Турци и одведу Бајазиту, где увиди мртва Мурата и његова два сина на мртвачким носилима.

— „Видиш ли мртве на носилама, мога оца и браћу моју, како си се смео усудити, да се успротивиш моме оцу?" запита га Бајазит.

Како је кнез Лазар ћутао, Крајимир му рекне: „Мисли кнеже, шта ћеш да одговориш цару; није глава врбово стабло, да двапут нарасте..."

Кнез Лазар необратив пажње на говор Крајимира, Бајазиту одговори: „Веће је чудо то, како се твој отац смео усудити, да удари на краљевство српско... И да сам знао

за ово, што сада очима гледам, сад би и ти морао лежати на четвртим носилима; али зар Господ Бог то није хтео, због наших великих прегрешења, па нека буде воља божија!"

Бајазит заповеди одма, да му одсеку главу, но су ухваћене лазареве војводе молиле, да њих најпре погубе. Крајимир измоли од Бајазита, да држи зделу, да не би на земљу пала кнежева глава, коме опет рече: „Заклео сам се данас Господу Богу, где буде глава мога кнеза Лазара, ту да буде и моја глава." Јаничар мане сабљом и Лазарева глава падне на зделу; други пут мане, Крајимирова глава падне на зделу, а за тим обе падоше на земљу. У то донесе јаничар главу Обилића, баци је цару пред ноге, к оним двема главама, говорећи: „Царе! ето две главе најжешћих твојих непријатеља."

— „Овакве битке није било, вели Нешрија, од како људи бојеве памте... још сунце није зашло, српска је војска била надбијена и на бојишту се видели брежуљци трупина, а главе се као кремење по земљи котрљале..." Срби су изгубили царство, а Турци добили царство!

После битке косовске, казује грчки историк Дука, Бајазит одабере виђене и лепе мушкиње и женскиње, у цватећим годинама од грка, срба, влаха, арбанаса, маџара, немаца, бугара и латина, па су му сваки па своме матерњем језику песме певали и кад је ручавао сви уједанпут, наравно, да се је султанско величанство имало чему смејати.

Нас далеко заведоше спомени и рпа камења Самодрже цркве, него хајдмо даље путом уз Косово.

Од Самодрже, преко косовског стана српске војске, пут води на р. Лаб, преко каменог Бабинога моста. С леве стране пута до Лаба, стоји тулбе, које су Турци саградили у част бабе Милене; она је била нека знатна

и богата жена, кад је била у стању од камена на Лабу мост саградити; у чему је њезина заслуга, ми нисмо у стању поуздано, казати; то се истинито може рећи, да је она турцима учинила неку услугу у хватању Обилића. Баба Миленино је тулбе већ забатаљено, али се за то, с десне стране пута, од Лаба за у Приштину, види силно гробље; с ниже гробља, спроћу српског стана, виде се два велика бреста, где су Турци ухватили кнеза Лазара, и где од Косова па до данашњега дана, вазда турска војска стане и дову очита, јер је ту ухваћен цар, чију су царевину они освојили. Више гробља стоји узвишен брежуљак, који једни зову „Проклетија“ а други „Газиместан“, са кога се види сво косовао. На том је брежуљку, под шатором, Милиош распорио Мурата а одма до њега поносито диже у висину, оруглу главу, величанствено тулбе или Тећe од белога мермера. То је гроб турскога цара Мурата I. Газихана. На Гозиместану је погинуо, у Тећи му сарањена утроба, а тело однешено и сарањено у Бруси. Около тулбета је озидана дупла ограда: у првој живи шех, а удругој су одаје за дочекивање гостију, где их ране и поје три дана без паре и динара и и без разлике вере и закона. То је царска задужбина и ту ће човек вазда наћи богомољаца турака из читаве турске царевине, јер после Меке и Медине за туркушу нема светијега места од Муратовог тулбета на Косову. Унутра, у Тећи је од белог мермера гроб султана Мурата I; около гроба пламте свеће, а над гробом полијелеј. Од те узвишености тече у Ситницу поточић Гладнавода.

Од Тећe или дома турске царевине виде се белеге, где је Обилић узјахао коња, куда је прошао, где је пао, где су га ухватили, где му оков расковали. Одтален пак два сата даљине уз Лаб, код Милошеве бање, има један гроб, који називљу „Јунаков гроб.“ Ту је, прича се, са-

рањен Обилић. На тај гроб долазе трудне српкиње и арнауткиње, пале свеће и моле се у тој нади, да роде децу јаку и јуначну као Обилић. И заиста нема таквога човеха, који не поштује јунака! Јунаштво је врлина, у поштовању које подједнако учествују сви народи, сви људи, свију времена и племена, и свију вера и закона!

Код бање на Милошев гроб долазе да се поклоне јунаку, а тулбету муратову иду као гробу мученика.

Одмах до пута с десне стране види се мноштво гробова, које свет назива „јуначко гробље.“ Туна су начињене две текице, од којих у једној се пале свеће и кандила, а у другој се не пале ни свеће ни кандила, али за то из ње излази неки мирис, који привлачи себи путнике. На двадесет хвати од ове две текице, поносито стоји велика текија или тулбе, а унутра има две гробнице, од тесаног мермера, са белегама чело главе; ни у овом се тулбету нигда не пале ни свеће ни кандила, у њему је вечита тишина и ноћу вечита помрчина. На питање ко је ту сарањен, ви ће те добити одговор: „ту је сарањен ђаурски цар Лазар са својим првим санџактаром (стегоношом)....“

Ступајући даље од једног споменика до другог, са једнога гроба на други, корачајући са бурумка на бурумак преко Немањићског моста, сниже саставака Вељуше и Старе Реке, у које се улива још неколико речица, ми смо већ у Приштини, престолници Немањиној. И Приштина је сва усијана српским старинама, од којих, развалине дворца, придворне цркве и двориште Немањино, на најузвишенијем месту приштинском, према сарају (висина изнад мора 1770 стопа), сада турска влада продаје за 300 дуката. Ми се нећемо задржавати у Приштини, а ком је стало до старина, нека узме и прочита књигу г. Милоша Милојевића „путопис праве старе Србије“, већ хајдмо, мимо турских

винограда Ветерником, преко речице Ветерника, Ајвале к реци Грачаници, према планини Вељетену. Од Приштине је довде около 2 сата. И глете св. Грачанице, задужбине краља Милутина. На њојзи је пет кубете; сва је оловом покривена. Ви очекујете да звоно огласи службу божију, те да се на његов глас искупе браћа на молитву; напразно чекате: једно малено дрвено клепало није кадро да се разлегне на далеко по равноме Косову и да огласи божју литурђију у овој дивној српској задужбини. Пошто смо прегазили р. Грачаницу, погледајте у лево, оно је планина Вељетен, а дуж пута су села: Бабуш, Скуљаново, Липљани, а на десно право до Ситнице, где је најшире поље Косово, место, које се зове „пропаштина." Од Грачанице још ћемо прејездити преко пет речица до р. Гадимке. На лево су села: Гадим, Миросавље и Бинач, одклен извире Бинча-Морава, са висине изнад мора 1473 стопе; ту су развалине града Мораве, о коме слободно можемо рећи, да је најстарији српски споменик, очуван и данас у називу кнежевине Србије „Краљевина Морава"; на десно је Ситница, а пред нама Ћемерли-ћуприја, блато Рабовичко и језеро Сазлија. Но немојте се шалити главом да му ближе приступите од черека сата, јер ћете намах утонути без трага и гласа. С тога је овде постало пословицом блато рабовичко и сазлиско, кад се говори о изгубљеној ствари, за коју се мисли, да се нигда неће наћи: то је језеро сазлиско.

Из Сазлије извире Ситница. И туна је пупак Косова, јер одмах иза Сазлије, све воде теку на исток, кроз Качаник у Архипелаг. Иза Сазлије је село Неготин, а до пута арнаутско село Сазлија. Али какво ли је оно пред нама, у десно четвртасто брдо, и шта ли је оно на његовом темену? Оно вам је старинско Родимље, од урошеве смрти јадно Неродимље т. ј. оно је Урошев замак и уро-

шеви двори, одклен га је, по народњем причању, однео у Срем Голуб Пронић, у манастир Јазак. Оно што се блиста и вијуга у подини брда Неродимског јесте р. Неродимка, која се, веле, више Неготина дели на два крака, од којих леви крак утиче у језеро сазлијско, а десни главни тече на Варош, на Стари Качаник, покрај села: Грлице, Стагова и код Качаника утиче у Лепенац, а овај више Скопља у Вардар. Код Сазлије је дакле најузвишеније Косово, јер се туна воде деле, те једне теку на исток, друге на запад, а треће, као Бинча-Морава на север. Према нама је на југ Голеш брдо, више кога утичу у Ситницу, р. Црнољевска, а сниже Голеша, Горња, а са Чечавице Доња Дреница теку поред Голеша, састају се и утичу у Ситницу. Около тридесет и две реке и речице и два језера заливају поље Косово, те је тако родно да је још старински наш летописац о њему рекао: Мурат се заустави на Косову, на земљи изобилној златом, сребром и осталим рудама; хљебом и вином и сваком људском и скотском раном. С тога на Косову и около Косова има 18 српских градова из времена владе Немањића, са четири вароши: Јањево, Митровица, Вучитрн и Приштина.

И тако је Косово у хидростатијском смислу најзаливеније место; Косово је веома узвишено равниште и средсреда балканскога трипоља; у историјском смислу, Косово је најсветија српска успомена, у таквоме природном склопу, да се о њему слободно може рећи, да је тај склоп божанска архитектура. На средишту те божанствене архитектуре налазе се гробови и српских и турских јунака и гробови два цара — српског и турскога; свака је прегрш косовске земље скупоцена њихним потомцима! Човек једанпут умире. И заиста, кад је тако: онда нема за човека ништа красније, него умрети сирћу косовских јунака т. ј. или бранећи или отимајући царство. Ропство није

достојно човека. Један летимични поглед на Косово, може уврстити Србе у ред најхрабријих народа у Јевропи. Негледећи на све то, ипак Србина обузима нека туга на Косову; зашто?

Нису узроци те туге гробови јунака, — бољом смрћу нису могли ни умрети; нису узроци те туге ни гробови оба цара: од њих никог прослављенијег и чувенијег нема — они вечно живе и живиће, доклен тече њихних потомака; није узрок те туге ни цвеће косовско, — оно миром мирише; нису узроци те туге ни саме развалине косовске, — јер ничега вечитога на свету нема; није узрок те туге ни свршетак боја косовскога, јер једна битка није кадра да упропасти један народ....

Ту тугу и жалост у грудима Србина проузрокују три злочинства, која се једно с другим рукују и једно друго дозивљу, над „пропаштином" у Косову: Звечан дозивље Неродимље, Неродимље Звечан, и обоје пружају руке Грдечу између Ситница и Приштине, и тајанствено једно другом тако шапућу, да сваки чути може:

— У Звечану је син удавио свога краља и оца — Душан Дечанскога;

— У Нероли́мљу је старатељ и кум Вукашин убио своју понилу, цара и кума Нејакога Уроша;

— Грдечом је одвео Вук Бранковић велики војвода, војску, те издао Србина, таста и цара Лазара на Косову.

У сва три догађаја поглавиту улогу врши невера.

Невера је узрок туге Србинове, те жалостан рајује, робује и ђаурује већ има 500 година!

1. Августа 1873 год. Звечан.

П. Срећковић.

ПОДАТЦИ ЗА ИСТОРИЈУ ЦРКВЕ У СТАРОЈ СРБИЈИ[1]

IV.

У монастиру св. Марка на 1 и по сата од Призрјена, сачувана је једна голема рукописна књига из прве половине 14 вјека, а садржај јој је толковање Феофилакта, бугарског на еванђелије по Матију и толковање Јована Златоуста на 4 и 5 псалме. И ако нема насловног листа, на коме би се могло наћи име саме књиге ове, али на задњој корици њеној изнутра стои у тајној азбуци сљедујуће: **ωвѳ пѳѫѳҳѳѫик нωѫь кѳнѳѳ ѫлҳвсѳ, ѫѹѳѳвпѳѫвнѳ.** т. ј. сиа катаматеи[2] ест Павла Томина Ахлаикатина. — На празној страни после прве беседе Златоуста на рјечи 4-ог псалма: **къıегда възвахь ноуслыша ме бог правды моѥ** и пред другом беседом истог на рјечи петог псалма: **глаголы моѥ вьноушн господн, разоумѣн званиѥ моѥ** стоји сљедујућа забележка: „҂аѱла (1731) въ лета вврема блаженѣишых и словеснѣишых господинъ господинъ Патриарх Моисей месеца ноеврια 1. приде впризренъ и постави митрополитом Ісаиа Димитриевича и вто време бистъ хотѣнием божие ѹдари громъ ѹ еднѹ џамию и сокрѹши до конца придох в село Мѹшѹтище не приıаша мнѣ ωбретох

[1] Додатак мојим забелешкама наштампаним у Гл. кн. XL.
[2] Катаматеа — слово грчко — значи: по Матију.

храмъ разорен света троица пакъ придох в предели Хоришкиіа в черковъ храмъ светаго апостѡла еѵангелиста Марка не имѫщи в немъ наставника и положи смотрителѩ і ѹправителѩ ігуменомъ киръ Сераѳо и сопредели емѹ черковъ светѹю троицу въ схитъ да будет емѹ възнакъ всему диѣинѹ (тако) іилирикѹ српскоме за вѣчное скончание рѹкою Митрополитъ Ісаиѩ Призренски Тѫцакъ.“

Изнад ове забелешке бивши, у почетку текуђег столеђа, игуменом тог монастира Дионисиіе назвао је поменуту катаматеу кормчом: „Сия кормчия, вели, успение пресветѣи Богодици Митрополи призренскои в кѹрило.“ [1]

На свршетку још друге рукописне књиге „Триод“, сачуване у истом монастиру забележено је тако: „сіѩ божествена и свощенаа и дшеполазьна кныга глаголѥма Ѳріѡдь съписасе повѣлением въсеѡсвщеннаго митрополита влъчитрънскаго кир Іѡсаѳъ. Въ лѣтѡ .зпѕ. (7086) въ храме светаго Николае Сибавачъскомѹ оу Чичавице.“ [2]

У монастиру Дјевичу, у коме сам био на покладе Петрова поста ове године, чува се један штампани великоностни Триод, у коме стоји ова забелешка: „Да се зна сиа книга глаголѣми триходь кѵр попа Вѹика и покълонисмуе въладика нишевъсъки и лесковачьки кѵр Етимиіе въ лето .зр. (7100). Въ то лето поидоше торьци на бечь ничьтоже не получише въ таже вьремена бисть турьски царь султань Мехьмедь благочаствиже Петарь(;) немачьки Игнациіе Леоподъ.“

На прекрасно писаном једном јеванђелију принадлежеђем 14 вјеку и сачуваном у исмом монастиру стоји сље-

[1] Курило сад је махала у Призрену међу осталима, који састављају Љевишу Призрена т. ј. љеву страну Бистрице, у којој је била митрополија по имену Љевишска, као што сам веђ забележио. Гласник кв. XL.

[2] И сад постоји православно село Сибовац на 1 и по сат од Приштине к западу под планином Чичавицом.

дујућа забележка; „Изволенiем ѡца нерождена. И поспѣшенiем сина ѿ ѡца рожденна. И съвръшенiем светаго духа ѡ ѡца исходещаго и на сине почивающаго. Съписа се си светыи и бжcтвныи четвороблговѣстникь трудѡм и потъщанiем и усрърдiемъ и цѣною ѿкупа. Иже въ христа бога благовѣрнаго Двда (Давида?) с братiами ѿ села Марiна[1] Въ храмѣ въведенiа въ црковь пречистые владичице наше богородице и приснодѣви Марiи, идеже и мощи повичают преподобнаго оца нашего и чюдотворца Iѡанникiа пустини жителѧ при патриарху блаженому пекскому кир Iоану. И при игумену тое обитѣли кир Вiсариѡну съ братiами. Въ лѣто .зрг. (7104) Нѡеврiа .кѕ. (26) дьнь у Девiчю. И аще кто ѿимет от сего мѣста светаго сiе евангелiе да му естъ пресветаа богородица съпърница и светыи Iѡаникiе на страшномъ судѣ.“

На крају једног старог рукописног еванђелија, сачуваног у Пећи, забележено патријаром Арсеном Чернојевићем сопственоручно сљедујуће:

Арсенiе божiею милостiю архiепискѹп пекски, и патрiярх вьсех четирех стран.

Смиренiе наше пишет, понеже да е вѣдомо всакому хотещому разуметi сiе наше рукописанiе.

Како божiем изволенiем изволи се мнѣ смѣрномъ архiепископу пекском, и проч. проходити. Иже по благодати прѣсветаго и животворещаго духа даннимн ѡбласти всех србских и поморских и бльгарских землъ: и прiидѡх зде въ монастиръ Ѿсоговъ и ѡбретѣ се некое нестроенiе о црковни вещех. Паки се състроише и изнесѡше црквнiе ѹтвари пред смѣренiеми и ѡбретесе кандил сребрних .мз. злаћи[2] сребрених .к. чаш. .з. дискоса. .а. нафорник. .а.

[1] Село Марина налази се не далеко од манастира Дјевича, сад тамо су житељи Арнаути.

[2] позлаћених.

чаша велика с поклопом. и єдна чаша ріеђа (ову рјеч не можемо прочитати) Чрьноевића. .в. потира и єдан велик древни (древни?). .в. кивота. .з. (§?) ромснце[1] и єдна велика. .в. тиквице. (?). .в. ручке. .в. кадилнице. .д. еванђелія. .и. и .з. крьстова. єдна панаћиа. .р. .ѳ. кашичица. .в. звездице. И две щаке.* сиа вышеписана вса ѿ сребра. И аште єще кого духъ свети наставит да приложит что светеи цркви да вьписует се ѿ вышереченихже ꙋтвар аще кто дрьзнет чесо некꙋде денути да є проклет. и да му є съпарница мати божіа и светы ѿцъ Іоакии на страшному сꙋдꙋ нъ съвъвъкꙋплаена стрежите и прилагаема съблюдаите яко да въблагих ꙋспеете, тако да весте, и прочее благодетъ божіа бꙋди съвами. амин.

Писао сіе въ всако ꙋтврьжденіе и съхраненіе лета ҂зрчд (7194) .ахпѕ. 1686) месеца .ѳ. Фебруара .ка. (21). ꙋ Осогꙋвꙋ. Арсеніе.

Тыже ѿ благоразумни читателю ѿсꙋдꙋ възврати се и поищи вя накончаніе Лꙋки еѵангелиста и обрещеши и єще неколико словеси. (И управо на крају еванђелија Лукина стоји написано ово:)

И єгда пріидох зде обретох ігумена Кирила і еклисарха Стефана, и старца Максима и повьлех еклисархꙋ да чати по въсе вечери акаѳист пресветћи богородици и да учини по .т. (300) поклон по въсе вечери. И всем якоже повелехом да є проклет и тръклет и задьржан. —

(Ову забелешку списао с оригинала и поклонио г. И. Н. Ставрић управитељ призрјенске богословије).

Осим оних надписа које је г. Милојевић снимио у Јањеву, има још на једном камену, нађеном у време зидања данашње цркве латинске на темељима некадашње право-

---

[1] Ромијенча, руменча (Дубровн.) — бакрен суд за воду (Срп. рјечн. В. С. Караџића Беч, 1852. стр. 654.

* Т. ј. штака или патарица (жезл).

славне, а који се сад налази узидан у западном црквеном зиду повисоко над западним вратима с поља, изрјезан је готички надпис.[1]

На ґругом камену нађеном у исто време у Јањеву, али не узиданом у зид, стоји сљедујући латички надпис:

D. M.

M. V. M. F. Sycceѕso et Aelio agrippina ejus parentibus et ac aselepia di generoorum aeli ingenia et siccessa Agrippae licet mnovanti ingeuus genere durel aurelionu Nepos. B. M. F. E. C.

Havet Rosiaee.

Писмена су ова писана почетним словима латинским.

Наоколо звона садашњс цркве латинскс у Јањеву, у име св. Николе, бивше православне у старо доба, налази се такође готички надпис.[2]

Наоколо звона које служи за избијање часова у Приштини, постоји чудновати сљедујући надпис:

АΥЕСТЬКАѠПѾ ЛАѸФ ѢКѸТА МѢЛѸ ЖѸПАН НѠНМО ЛАВАН· Д· 769.[3]

Незнам шта је то! — У Приштини казују да је ово звоно донесено из Србије у време устанка Карађорђева, као што је звоно у Гилану и с. Момуша (близу Призрена) и у самом Призрену. —

На часовом звону у тврђавици призренској стоји наоколо овако:

Сїє ѕвоно приложи Ѓорѓє Петровић у варош Смедеревл. *1808.*

Има на звону ликова светих угодника. Ово сведочи, да је звоно било у некој цркви смедсревској.

[1] Немајући готских слова, није овај надпис стављен. Кор.

[2] Због немања готских писмена и овај је надпис изостављен. Коректор.

[3] А овај надпис је снимио за мене г. Барболио, лечник турске војске, у Приштини.

Звоно ово виси на особито подигнутој са'ат-кули на западној зидини призренске тврђавице. Над самим вратима кроз која се улази у споменуту са'ат-кулу, стоји у стиховима (по форми мефаилун)[1] на турском језику надпис из кога се види, кад је ова кула саграђена, кад и од куд звоно донешено, као и то, које је године исто ту намјештено. Преко свега тога и сами је садржај истог надписа веома занимљив, који од речи до речи овако гласи:

Зехи лют-исси мевљаким идер муминлерэ икрам
Мюџахидине нусретлер бехер са'ат кылыб ин'ам
Белиград-у-Семендре хем музафати ниџе куља'
Олуб фетхине ме'мур эмриле чок аскер-исљам
Лива-и-пюрзерин валиси махмуд паша зишан хем
Мюрад-и-падишах узре чекюб срб устюне а'лям
Ниџе кюффар-и-србин урдилер а'накына шемшир
Аяллери эсир олуб дахи маллари игтинам
Биавниља мюэссер олду чун фетхи белиградин
Мюџерред нийети хайриле пашаи зуљ ихтишам
Семендредэ ганимет алдыги накуси а'љаи
Хасин бурџунда са'ат ваз' идуб вакты кыла и'љам
Шюкюр бир эшреф-и са'ат гелюб нури диди тарих
Бюленд сада џедид са'ат идуб исаљ ферахпеіам.

„О, колико податељ сваке милости — Бог, узвишава своје правовјерне, награђујући бореће се за веру, победама сваког часка!

„Не гледајући на многобројне тврдиње — Београд, Смедерево и остале у њиовим окружијама, но наредби свемогућег послана је силна војска исламска да њи покори.

„А по вољи падишаха, заједно са другима и преславни валија призренске области — Махмуд-паша високо је уздигао развијене заставе против Срба.

[1] Род нашег јамба.

„Колико су тада Срба кјафира побили, колико ли су их изсекли, колико ли су њиних жена и дјеца заробили,[1] а колико имаовина разграбили!

„Са помоћу божијом предузеће је крунисано сјајним успјехом. И кад је и Београд освојен, величанствени паша (т. ј. Махмуд паша Ротуловић) једино с задужбинском намјером

„Задобио је у Смедереву и једно врло лјепо звоно, које је подигао на кулу (ове) тврдиње, за то, да гласи о времену.

„Хвала богу, диван је саат изишао; а по казивању Нури[2] ове године: „(овај) нови саат јаким гласом издаје вјест о радости.

Ово посљедње значи: хиљаду двеста двадесет девету (т. ј. 1813-ту г.). Начин овакоr означавања година обичан је код Турака и зове се азбучно бројање (абџед хесаби).

Дајем на знање свакоме, који би желио видити звоно на саату близу цркве успенија Богородице, бивше митрополије призренске по имену Љевишске, да се труди узалуд, јер нема никаквог надписа на томе звону, као што нема надписа ни на звону у Ораховцу. (Ораховац стоји од Призрена на 1 и по сата путем к сјеверу).

У теки (турски манастир) Ораховачкој међу плочама има две плоче с овим надписом:

D. M.
SCERVIAE
DVSSITAES
VIXAN XXX (30)
INTER FECIVS

[1] Само у Призрен је било у то доба донешено заробљених жена и дјеца до 30 душа.

[2] Секретар Махмуд-пашин, који је и писао ове турске стихове.

ALATRONI
BVSSITAPA
SIPF' .P. ETSIBI
FICAIAFD -
SICONIV
GIB - M - VI
VSF. C. O.

Ово је изрезано на надгробном камену, који има 2 метра дужине, 60 сантиметра ширине и 40 сантиметра дебљине. На врху су изрезана два лица: једно мужско а друго женско.

Други камен у два пута мање од првог са овим надписом;

D. M.
AVR — CAΓV
IAVIXIT
ANNIS ✕ (20)
PO PAA
F. B. M.

На путу од монастира Дјевича у с. Кјево, постоји село по имену Јошаница на 5 сати од Ипека. Сад ово село спада у непокретно имање Абдулла-бега, станујућег у Дјаковици. На једном врло згодном врху сачувана је једна црква, али су кубета као и сав кров цркве пали. Хришћани станујући око ове цркве казивали су ми да они славе Спасов-дан. Црква је била некад врло лјепа и велика. Олтар заузима мјеста 4 корака, средња или црква верних дугачка је 6 аршина. — У овом делу цркве врло су добро сачувани 4 стуба од белога мермера, на карнизима којих од све четири стране врло лепо урезане главе лава, јагњета, овна, бивола, анђела, човјека и др. створења Божија. — Припрата или трапезна црква има 5 и по корачаји. Живопис је такође добро сачувана на источној јужној и западној страни, али на северној је опала. Жи-

вопис је из 15 вјека, како се даје извести кад упоредимо исту с другим живописним иконама тога вјека; али да је црква ова још старија од означеног вјека, то доказује доњи живопис (фреска) који је јамачно био пре.. На јужној страни цркве овде онде види се тај први прастари живопис. Одежде су свију угодника све сасвим беле. — У олтару на главном угнутом мјесту са истока насликан је Христос држећи у левој руци јеванђелије, а другом руком благосиљајући, с надписом: **Ісүс Хрстос. ѡсѡтир** (о сотир т. ј. Спаситељ). На средњем делу цркве верних (међу дирецима) има плоча с овим надписом:

месеца ѡктобра .кд. дьнь прѣстависе монахь василие
а зовомь владиславь моишикь сы же и гроб его зде.

(т. ј. месеца Октобра 24 дан престави се монах Василије а зовомь Владиславь(?) Моишикъ сиже и гробь его зде).

У трапезној цркви, на сјеверној страни стоји плоча са овим надпис:

месеца сектебар .кд. днь прѣстави се рабь Христовь Илие
а зовомь Тоүдорь моишикъ се же и гробь его зде

(т. ј. месеца сектебар 24 дьнь престависе рабь Христов Илие а зовом Тоудорь Моишик се и гробь его зде).

На плочи пред вратима која воде у цркву верних овај је надпис искусно изрезан на исти начин, као што су и друга два: „мца ноевра вь .з. (7) дьнь престави се Иѡвань а зовом Дра.....[1] вечна моу паметь зде лежи тело его.

Ни на једном из ових надписа нема године. Свуда око цркве постоји велико прастаро гробље са каменим крстовима, али без надписа. Над мермерним прозором олтара с поља на полуокружију изрезан је врло фино орао с двема главама, само без круне. На сто корачаја од цркве даље види се, да је ту где је сада амбар спахијин, била

[1] Ову рјеч нисам могао потнуно прочитати: да није Драгаш (Деспот?)

зграда од црвене тугле, јер се многе такве тугле виде на тлима. Црква у Јошаници (у хрисовуљу дечанском стоји Јелшаница) старија је од монастира дечанског, јер се у хрисовуљу том већ спомиње о њој као о нечем извјестном свима. — Јамачно је, да је ту био монастир.

Мислим да неће бити неумјестним, ако ја овом приликом покажем мјесто гди је рођен Петар Коришски. Г. Новаковић у издању живота његовог (Гласник, књ. XII, 1871 г.) није одредио гди је то село Ѹнѥмир. — Село ово и дан данашњи постоји у Пећском окружију[1] на 7½ саата од Ораховца к истоку, на ¾ саата од с. Кјева к западу, на 1 сат од с. Долаца к југу, на 2 саата од Јошанице опет к југу и на 9 саата од Призрена на сјеверо-исток и на 6½ саата од Пећи к југо-истоку. Ово се село спомиње и у крисовуљи дечанског краља а пише се готово исто тако, као и у животу Петра Коришског т. ј. оунѥмир, а и сад се друкче не произноси него Унемир (има 15 куће арнаута, из њих 5 Латина дошљака).

Близу овог села на хумићу шумом покривеном постоји црква св. Петра и Павла. Становници села Кјева (сви су православни) казују, да је ова црква била монастир. Они су зачудо сачували до данас предање, да је у томе манастиру постио Петар Коришски, као што мени казаше. Дакле, ово предање се добро слаже с предањем у животу Петра Коришског (Гласник, XII, 1871 г., стр. 324), да се он ту покалуђерио и у колиби испоснички живио. —

Призрен, 15 јула 1874 г. Ив. Јастребов.

---

[1] У некадашњој Диоклитији хвостньскые, као што вели писац живота Коришског: Диоклетијом хвост'нском у старо доба називале се све стране где се сад налази монастир Дјевич, поменута горе села, јесу села барјака Остро зубског и Дренице. Да нијо с тога што су сва та мјеста покривена дубовом шумом? Јер Хвостна значи Дубовина код Чеха, како ми се чини? —

МЕРА ДУЖИНЕ

(COMPARATOR)

НЕЗАВИСНА ОД ПРОМЕНЕ ТОПЛОТЕ.

ИЗМИСЛИО И КОНСТРУИСАО

ЉУБ. КЛЕРИЋ.

Знамо да се сва тела од увећане топлоте шире, па по томе и свака мера, која би на 0° имала своју нормалну дужину, била би дужа над тим степеном топлоте, а краћа, кад би се оладила испод тог степепа. Из овога излази да и мерења нису тачна, кад истом мером на разним температурама меримо. Кад температуру не би у рачун узимали, понајчешће би нашли, да је неко одстојање краће, но што је у самој ствари; то долази отуда, што меримо таквом мером, која је упливом топлоте постала дужа, но што је њена нормална дужина. С тога се при сваком тачном мерењу опажа и температура мере, па се према томе корекција израчуна, и мера се своди на њену нормалну дужину, а то је дужина на температури 0°. Као пример оваквог тачног мерења, навешћу мерења основица за већа премеравања земаља, а тако исто и при неким физичним опитима води се овај исти рачун о нормалној дужини мере. Уплив температуре на дужину мере има не само теоријску, него и практичну вредност, с тога су физичари одлучили, да се мере за тачна мерења граде од платине или стакла, а то су тела која се на топлоти најмање истежу. Као што се види, овом је мером само умањена погрешка мерења, али никако није

са свим отклоњена. У најновије доба тражен је други неки метал, који се на топлоти мање шири но платина, и тако је на једном скупу у Паризу усвојена за то легура од платине и иридијума. Пре четири године поднео је Soleil француској академији једну меру од берила, која ни на којој температури своју дужину не мења. Поодавна је опажено на кристалима берила, да се под утицајем топлоте скупљају у правцу њихове главне осовине, а истежу се у оном правцу, који стоји нормално према главној осовини; из овога излази дакле, да се ови кристали никако неистежу нити скупљају у оном правцу, који је у средини између ова дра поменута правца. Солељ је исекао кристале берила у овом правцу, па је добио плочице, које ни на којој температури своју дужину не мењају; од ових плочица градио је мере, које одиста задржавају своју праву дужину и на нижој и на вишој температури. Као што се види, ова мера одговара свима условима, који се траже од једне мере за тачна мерења, само што је берил по себи скупо тело, па би мало њих такву меру имали, а осим тога не находи се у великим кристалима, да би се од њега дужа мера наградити могла. Поред свега овога нужна су тачна оптичка посматрања, те да се кристал берала одиста пресече у оном правцу, у коме му се дижина никако не мења. Ове три незгоде чине те мера од берила још није јако распрострта.

Ја подносим овде друштву опис и цртеж једне моје мере, која потпуно одговара свима условима, што сам их код мере од берила набројао, а која има у исто време преваγу над овом мером у томе, што није скупа, доста се лако може наградити, и што јој дужину од воље дати можемо. И моја мера не мења своју дужину под утицајем топлоте. Ја ћу овде прво да опишем ту моју меру, па ћу онда прећи на израчунавање њено.

У Сл. 1. (види таблицу I) нацртан је укупан изглед те мере. Мера сама означена је у тој слици са *AB;* она се састоји из два различита тела, која су, као што ћемо мало час видети, стакло и бакар (или ма који други метал). Од 1 до 2 бакар је, који лежи на стакленој плочи *m n* (Сл. 3.). Бакар код 1. (Сл. 1.) има као неку куку, са равном површином *a c* (Сл. 3.), ту површину додирује стаклена плоча *m n* и то у тачку *m*, а додирује је дејством федере *k l*, који се *o* дрвену површину *o p* одупире; други крај стаклене плоче *n* означен је у сл. 4. цртом *s z*. Та два мерила (бакар и стакло) леже у једном дрвеном сандуку, који је код 1 5 (Сл. 1.) и код 4, (Сл. 2.) отворен, како би се увек могло видети, да федер одиста притискује, и да је бакар и стако непрестано у додиру на равнини *Y'Y'* (Сл. 2.). Бакарна плоча има слободног простора од 2 до 3 (Сл. 6.) или од *a* до *d'* (Сл. 3.) на се може по вољи дужити и скупљати. Све ово са кутијом заједно метуто је на једну даску, која је тако ижљебљена (: *e f g h i k* Сл. 2.:) да кутија може у њој стати, а да површине стакла и бакра (*a' b* Сл. 6.) леже у равнини *a'' b''*. Даље *x v* и *y v*, то су два метална мерила, од ма каквог метала, који се оштрицама код *v* само додирују, и могу се другим својим крајеа око горњих ивица металних призама *p* и *p'* (Сл. 1.) нагибати, као теразије око своје тачке вешана, а тако исто горњи крајеви тих мерила могу се код *v*, у ужљеботини *j v δ*, окретати, а да се увек у ивицама додирују. *α β γ δ*, тоје једна коцка, која се може кретати правцем *D C* и обрнуто, и то кроз један јарам *α' β' γ' δ'* (Сл. 4.). Сам јарам видимо у Сл. 1, ту је означен овим писменима: *α' β' γ' δ' m n m' n'*, а просек његов види се у Сл. 4. *α' β' γ' δ'*. Да се не би јарам кретао правцем *C* или *D*, провучен је кроз отворе *r* и *s;* отвори су ови у комаду *MN,* који је за даску утвр-

ђен. Јарам се овај креће само правцем $A\ B$ и обратно; за то и јесте могуће да се тачка v сваким могућим правцем креће. Кретање јарма правцем AB ваља да је паралелно са правцем OP, а кретање призме DC ваља да је нормално, према кретању јарма. Коцку $\alpha\ \beta\ \gamma\ \delta$ притискује федер $\varphi\varphi'$ правцем CD, и то чини те се мерила ивицама својим у v увек додирују. Федер је утврђен на коцми, а одупире се о површину $\mu\mu'$. —

Одстојање оних тачака (x, y), гдѐ доњи крајеви поменутих металних мерила призме додирују, остаће на свакој температури непромењено, и то из ових узрока:

Узмимо ма каква дра различита метала, који се на топлоти различито истежу. Нека је једнога којефицијенат истезања δ, а другога δ_1. Нека је на температури t^0 један метал дугачак X_t, а други Y_t. У Сл. 1 положена су

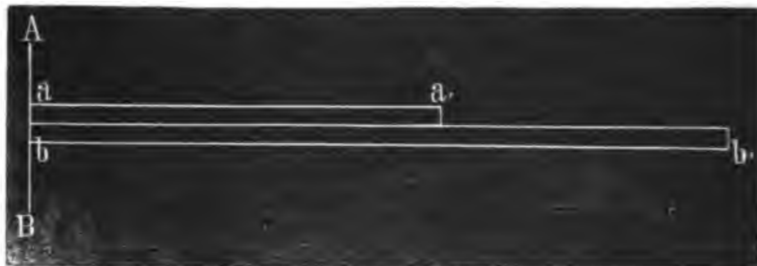

Слика 1.

та два метала једно на друго, од којих $a\ a$, претставља дужину X_t, са његовим којефицијентом истезања δ; $b\ b_1$ представља дужину Y_t, са својим којефицијентом истезања δ_1. Положимо их тако, да једним својим крајем додирују раван $A\ B$, па сад меримо им тужине од те равни. На некој другој температури, узмимо на температури $t_1 > t$, имаће ови метали седеће дужине:

$$X_{t_1} = X_t + \delta\,(t_1 - t)\ X_t \ldots .\ \alpha$$
$$Y_{t_1} = Y_t + \delta_1\,(t_1 - t)\ Y_t \ldots .\ \beta$$

Одузмимо прву једначину од друге, онда ћемо имати на температури t_1 разлику дужине ова два метала, а то је одстојање од a' до b'; које нам претставља ова једначина:

$$Y_{t_1} - X_{t_1} = Y_t - X_t + \delta_1 (t_1 - t)\, Y_t - \delta (t_1 - t)\, X_t$$

или

$$Y_{t_1} - X_{t_1} = Y_t - X_t + (\delta_1\, Y_t - \delta\, X_t)\,(t_1 - t) \ldots 1.$$

Кат би у овој једначини с десне стране све познато било осим t, онда би лева страна исте једначине зависила једино од t_4. Кад би нам на против лева страна ове једначине у свима приликама могла да да неки константан број, онда би ту диференцију као такову могли врло угодно за непромењиву меру узети.

Узмимимо да је та диференција равна некој конститној количини C, и разгледајмо под којим би условима то могло бити. По тој поставци добили би овакву једначину:

$$Y_t - X_t + (\delta_1\, Y_t - \delta X_t)\,(t_1 - t) = C \ldots 2$$

Докле год ова једначина завист од $(t_1 - t)$ као произвољно промењиве количине не може она као таква ни постојати. Само у оном случају пак не ће зависити од $t_1 - t$ ако учинимо да су X_t и Y_t тако удешени да је којефицијенат вд $(t_1 - t)$ раван нули. Кад то учинимо добићемо из горње једначине ове две:

$$Y_t - X_t = C \ldots . 3.$$
$$\delta_1\, Y_t - \delta X_t = O \ldots . 4.$$

У овим двема једначинама имамо четири непозната, но ако изберемо два метала, који ће нам диференцијом своје дужине дати у свима приликама константну дужину, то нам је тиме познато и δ и δ_1 па онда имамо још само два непозната члана у овим једначинама, а то су X_t и Y_t, које можемо рачуном одредити, јер имамо два непозната и две једначине.

На овај начин одређено X_t и Y_t, даће нам диференцијом њихових дужина константну дужину C, која од уплива топлоте не зависи; а тиме једначина 2 задовољена.

Нека је на пр. $C = 1$ метар, онда ћемо последње две једначине имати у овом облику:

$$Y_t - X_t - 1 = O$$
$$\delta_1 Y_t - \delta X_t = O$$

Кад из ове две једначине одредимо X_t и Y_t, добићемо у диференцији њихових дужина увек 1 метар, т. ј. оно ће бити 1 метар на температури над и испод t.

Дужина свију мера обично се одређује на температури 0°, па за то ћемо и ми дужине Y_t и X_t одредити такође на температури 0°. Кад ово учинимо добићемо ове две једначине:

$$Y_0 - X_0 - 1 = O.$$
$$\delta_1 Y_0 - \delta X_0 = O.$$

Код опет ове две једначине по X_0 и Y_0 решимо добићемо следсће:

$$X_0 = \frac{\delta_1}{\delta - \delta_1} \quad . \; . \; . \; . \; \alpha.$$
$$Y_0 = \frac{\delta}{\delta - \delta_1} \quad . \; . \; . \; . \; \beta.$$

Из овога је тек увиђаван принцип, по коме сам ја моју не променљиву меру построио. YY (Сл. 1.) и $Y'Y'$ (Сл. 2), то је нулна равнина, од које ћемо дужине мерити. Ваља дакле два тела једно на друго тако положити да њихове дужине меримо од исте вертикалне равни, а та означена у Сл. 1 са YY.

Ја сам моју меру тако постројио, да је горње тело бакар, а доње стакло. За тим сам на бакру обележио црту p, која по једначини α одстоји од равнине YY за дужину

X_0; тето сам тако и на стаклу обетежио црту p_1, која по једначини β одстоји одстоји од равнине YY_0 за дужину Y_0. Одстојање од p до p_1 равно је у овом случају 1 метар. Кад према којефицијенту истезања бакра и стакла решимо једначине α и β, добићемо за X_0 (дужина бакра) и Y_0 (дужина стакла) ове бројеве:

$$X_0 = 1{,}00466756 \text{ метар.}$$
$$Y_0 = 2{,}00466756 \quad „$$

Као што видимо из ова два броја, дужине X_0 и Y_0 биће увек = 1 метар, а то је оно непроменљиво одстојање од p и p_1 које сам ја на мојој мери за непроменљиву јединицу узео.

Кад би на овој мојој мери биле само те две тачке обележене, онда би њоме могли тачно одмерити само дужину једног метра, или би на њој могли контролисати само дужине једног метра. Остале делове метра пак не би могли том справом одмерити за то, што само те две тачке p и p_1 имају релативно непроменљиво одстојање, а све остале, и на стаклу, и на бакру, међусобно су променљиве. Но како врло често имамо да меримо тачно и мања одстојања, но што је 1 метар, то сам додао овој мојој справи још два мерила, а то су vp и vp', којима ћемо моћи тачно да меримо и мање делове метра, који су такође од температуре независни. Мерила: vp и vp' могу бити произвољна, само ваља да су обадва једне дужине, и поделићемо их на онолико делова, колики део метра хоћемо да меримо. Хоћемо ли н. пр. 1 милиметар овом справом да домеримо, то ћемо ова два мерила у 1000 једнаких делова поделити. Тачке: v, p и p' леже у једном равнокраком триуглу, који има за основицу непроменљиво одстојање pp'. Са променом температуре, мењаће се истина и дужина ових мерила (vp и vp'), но за то, што је осно-

вица у том равнокраком триуглу непромењлива, то ће и све пруге, што су према овој основици паралелне, остати непромењене; н. пр. пруга *tt'*; разуме се да то вреди само за одстојања од оних тачака, што леже у правцима *vp* и *vp'*. Тако дакле паралелна пруга, која лежи у половини између: *vp* и *vp'*, биће управо ½ метра, ако лежи на стотом делу тих правaца, биће $^1/_{100}$ део метра и т. д. Као што видимо, сви ови делови метра исто тако од топлоте не зависе, као и сам наш нормалан метар *pp'*. Узмимо да овом мојом мером тачно одредимо дужину од 352 м. м. онда ћемо наћи на правцима: *vp* и *vp'* обележене тачке 352, па њихово одстојање, које ће са *pp'* паралелно ићи, биће управо 352 м. м. и које се од промене температуре неће променути.

Видесмо, да ће се дужина мерила *vp* и *vp'* мењати у сљед промене температуре, па баш с тога је и удешено тако, да се тачка *v* померати може. Због овога је додата направа *MN*, њоме је то постигнуто, да се тачка *v* може кретати нормално, према *pp'*. Осим овога тачке: *p p* мењајући свој положај такође од промене температуре, јер ће се одстојање *pp'* сваком променом температуре на десно, или на лево мицати. Направа *MN* тако је удешена, да се тачка *v* може од иста у сваки правац помицати. Из описа знамо како се коцка *α β γ δ* може лево и десно помицати, с тога се и тачка *v* може исто онако кретати, као и одстојање *pp'*. Сад тек можемо увидети улогу федера *φφ'*; он чини те се мерила додирују непрестано у тачку *v*, а тако исто додирују и призме *p* и *p'*, у тачке *x* и *y*. Повишавањем томпературе продужиће се мерила, па ће овај федер потиснути, а исто тако снижавањем температуре скупиће се мерила, но федер ће се за њима опружити и коцку потиснути па ће се мерила опет у тачке *v* додиривати. Федер се најзад може кретати и по површини *μμ*, јер је он са коцком спојен.

За сад ћу још и то да поменем, да се по овом истом принципу може начинити један клин којим се може непосредно дознати, колико варира дужина базис-апарата, од оне дужине, која му је температури 0_o одређена, и тако се може корекција с места забележити. Исто тако овим клином можемо одредити и одстојање два апарата, кад један над другим леже. Другом приликом саопштићу друштву још један апарат за мерење базиса, који сам по истом овом принципу конструјисао; он је прост, а од температуре не зависи.

ИСПРАВЦИ И ДОДАТЦИ

к животу

Стефана Лазаревића

1. Увод. На стр. 227 вр. 19 мј. друге половице XV вијека читај: прве половице XVI вијека. — Стр. 228 вр. 22 читај: костенски. — Стр. 241 вр. 26 број 1873 испр. у 1073.

Немајући још уза се књига, кад сам писао увод, не могох се обазријети на књигу А. Попова: Обзоръ Хронографовъ. Ондје ћете наћи изречено, II стр. 45, да је Константин још некаква „Поученіа“ (Евангеліе учительное) превео с грчког језика на словенски. Разабрав послије ствар из ближега налазим, да оно још није доказано. А. Попов позва се на Ундољскога (Чтенія моск. общ. 1867, II.), али она „Поучсніа“ један пут се каже да су преведена г. 1407, а други пут да је пријевод већ г. 1343 учињен, као н. пр. у рукопису који је Ундољски описао у Чтеніяма, за тијем у рукопису синод. библ. 209. (ср. Описаніе II. г. № 209), и у рукопису збирке Толстова (ср. Опис. I. № 101). Док се не докаже да је ова година у толиким рукописима гријешком записана, не може се на Константина никако ни помишљати, јер 1343 године није он за цијело још на свијету био. Покојни Ундољски домишљаше се још за некаково „повседневное исповѣданіе грѣховъ“, да је и то радња Константинова (ср. Славянорусскія рукописи В. М. Ундольскаго, у додатку на стр. 51.

зборник № 671), али и то домишљање неће бити ни на чем основано. Најпослије споменућу, да А. Попов нашему Константину још неку астрономску радњу присваја. Цијела је истина, да се Константин пуно бавио таким питањима, а и година 1412, која се помиње у једноме од онијех чланака, посве добро пристаје у вријеме његове радње. Ипак ће добро бити да причекамо, да се нађу јача свједочанства за или против.

К оному што рекох о добријем ресавскијем изводима може се сад још ријечју указати на знаменити запис, који је г. Ст. Новаковић наштампао у своме извјештају „С археолошке изложбе у Кијеву“ (у Београду 1874), гдје се изновице посвједочава, да је доба Стефана Лазаревића пуно знаменито по српску књижевност.

2. Текст. А. Попов доказа у поменутој књизи, да је компилатор рускога Хронографа много грађе за своје дјело црпао из живота Стефана Лазаревића. Али како њему још не бијаше познато, да имаду двије редакције овога дјела, не могаше он једному одломку који је уврштен у руски Хронограф под насловом „царство сербское и о запустѣніи его“ извора наћи, за то и написа (II. 53): Источникъ послѣдней статьи Хронографа посвященной Сербской исторіи — неизвѣстенъ. А сада се ево znаде, да је и тај пошљедњи одломак руског Хронографа што говори о српским стварима, извађен из дјела Константинова, али не из оне покраћене редакције, коју је А. Попов и послије у нас др. Ј. Шафарик штампао, него из ове потпуне и оригиналне, у којој ћете онај одломак наћи у крајегранесима 91 и 92. Овај откритак доста је знатан. Он свједочи међу другијем и то, да у вријеме, када се је састављала хронографска компилација, која је у нас позната под именом Царoставника, компилатор имађаше под руком јоште потпуно дјело, којега данас рекао бих у Русији и нема.

Али и у самоме тексту има нешто, што доказује, да живот у онакој скраћеној форми, како је до селе био штампан, није изашао испод пера Константинова. Пишући увод без текста, који је већ у Биограду био, ја нијесам могао достојно оцијенити овијех ријечи (на стр. 327): Соуть же краѥгранесиѧ начьнь оть десетословьнааго· Страньно и изредьно на земли владычьствовавшомоу странныи рабь приноситъ словоуштомоу деспотоу Стефаноу прѣводьникь Костадінь. Што значи ова опаска? Ево што. Константин пишући ову биографију придржаваше се неких чудноватих правила врло заплетене више стилистике. Особито значење имађаху по његовијем појмовима крајегранеса или скрајеглавизне. Послије „десетословнаго“ увода — у којем за чудо наши текстови доносе 13, а не 10, слова; на стр. 247 ваљало је у врсти 9 послије ријечи соупостать поставити тачку, а ријечју Соудии отпочети нову врсту с бројем .ѳ. — долази права биографија, подијељена у 93 „скрајеглавизне“ тако, да прво слово сваке ријечи, којом главизна отпочиње, има значење, као саставина акростиха, који треба да садржи више поменуте ријечи. Посакупимо ли прва слова онијех ријечи, којима у овдје наштампаном тексту главизне отпочињу, добићемо ово: странно изредно ва земи владчствоввшпми стрнпми раб приносит словоуштемоу деспотоу Стефатоу прѣводнтк консантин. Одавле се види, да на више мјеста ваља нешто поправити; једно од двога: или промијенити штогод у тексту или помакнути главизну на згодније мјесто. Мјесто ва добићемо на, ако на почетку гл. еі. претпоставимо рјечцу нь. Мјесто владчствоввшпми добићемо владчствовавшомоу, ако у гл. л. вьзиде, усчитамо вазиде, у гл. лг. по сихь исправимо у о сих и у гл. ле. мјесто и оубо поставимо оубо, изоставивши ријечцу и. Мјесто стрнпми добићемо странни, ако у гл. .лѳ. нь исправимо у а (тако и ваља, јер у оригиналу стоји збиља:

а еже) и ако гл. ма. мы же исправимо у нь оуже. Мјесто Стефатоу добиһемо Стефаноу, ако главизну .ое. помакнемо на стр. 307 пред ријечи нь сицевамь (врста 16-а). и збиља у рукоп. одешком стоји .ое. на оба мјеста. Да бисмо добили ријеч Прѣводник ваља у гл. .оз. извадити цијели први слог прѣ(жде) и гл. пв. помакнути или за двије врсте више пред ријечи и оубо или за двије врсте ниже пред ријечи: и пришьдшоу. А да бисмо добили Константин мјсто Консантин, ваља нам само некуда уврстити главизну .пи., која је збиља испала у одешком рукопису, за то је ни у штамп. тексту нема. Словом т почимају на стр. 319 врста 16 таже, вр. 21 таже и вр. 24 тамо. Ја бих пред ову пошљедњу ријеч ставио .пи., те њоме отпочео врсту. Кад се изведу ове сасма незнатне измјене, добија се збиља онај акростих, који је писац желио таким закукама изнијети на видјело. Само што акростих не даје пишчева имена у форми Костадінь, како сам морао наштампати држеһи се вјерно рукописа, него у обичној Константинь.

У штамп. тексту нека се исправи ово: стр. 244 вр. 9 съврьшаѥте растави: съврьшаѥ те, вр. 13 подобьными чит. подобьнимь; — стр. 245 вр. 31 азь испр. изь. — Стр. 247 вр. 5 оудостоѩнию растави: оу достоѩнию, вр. 29 ждрѣби чит. ждрѣбии. — Стр. 248 вр. 21 чит. вѣрьнии. нь и невѣрьнии, вр. 29 с ријечи дрьжавьныихь пренеси број 4 над ријеч поборьшиихь у вр. 30-ој. — Стр. 249 вр. 15 чит. радовааше се, вр. 24 чит. вьпросы и отьвѣты. — Стр. 250 вр. 3 чит. заклинаю — заклинаю, вр. 9 чит. Орфеись, вр. 12 чит. Далматиѥ Дакии, вр. 14 чит. процвьтоше. — Стр. 251 вр. 13 чит. оуныѥмь, вр. 28 нь испр. у не. — Стр. 253 вр. 22 чит. моужьствьни. — Стр. 254 вр. 5 чит. вьсакычасьни именоують се, вр. 28 красьнѣмь испр. красьнымь. — Стр. 255 вр. 18 силь испр. у сихь, вр. 19 чит. ѥсть аште и, вр. 28 и 29 чит.

наѥмьствоу — наѥмьства. — Стр. 256 вр. 6 виноу испр. выноу, вр. 9 пред ријеч агголскаѩ стави рјечцу и, вр. 24 вьзиде лѣти испр. у вьждѣлѣти. — Стр. 258 вр. 3 чит. роди Зароу, вр. 22 чит. многашти. — Стр. 259 вр. 13 чит. попираѥмы. – Стр. 260 вр. 3 нѣшь испр. у пѣшь, вр. 8 по свој прилици ваља читати: прѣродителѥвь си, вр. 24 чит. обѣштавь. — Стр. 262 вр. 15 чит. ѥзыкоу, вр. 18 чит. таковии, вр. 24 чит. довлѩѥть, вр. 25 чит. расхыштении, вр. 32 испр. мноѕи. — Стр. 263 вр. 12 вьсею испр. у вьсего, вр. 20 изостави ријеч нь. — Стр. 264 вр. 5 чит. чинѥниихь, вр. 28 чит. о бранехь. — Стр. 265 вр. 6 ловы испр. у словы, чит. изредьныи, вр. 9 чит. крьвси (то је 2 пад. множ.). — Стр. 266 вр. 7 чит. вьсѣмь, вр. 28 оградѣ испр. у о градѣ. — Стр. 269 вр. 11 чит. исмаилтѣнина, вр. 23 чит. на Воугровлахы. — Стр. 270 вр. 5 чит. сь сыньми, вр. 15 чит. вьзмогоше, вр. 32 чит. западьнии. – Стр. 271 вр. 4 чит. богатьства. — Стр. 272 вр 1. чит. доблѥство, вр. 13 чит. Орарь. — Стр. 273 вр. 22 чит. вьзможьнии, вр. 25 уметни рјечцу и послије тешти. — Стр. 276 вр. 9 у исправи на и (и пирьгь). — Стр. 277 вр. 9 юште чит. юже, вр. 21 Отрарь испр. у Орарь. — Стр. 278 вр. 16 гыблѣмь испр. гыблѥмь. — Стр. 279 вр. 11 чит. идѣже. — Стр. 280 вр. 11 чит. Моустафа, вр. 18 чит. Мары или Марие, вр. 23 испр. и промышл. — Стр. 281 вр. 4 испред Срьблѥмь уметни ѥсть, вр. 21 чит. вьсходить. – Стр. 282 вр. 7 чит. сьсланиѥмь. — Стр. 283 вр. 15 чит. отьмьштении, вр. 21 чит. вьнѣшнии. — Стр. 284 вр. 12 испр. моусикиискаѩ, вр. 25 испр. сь сими. — Стр. 285 вр. 6 чит. сьмири, вр. 31 послије вьсегда уметни: прочитаѥ. — Стр. 288 вр. 10 чит. Іѥросалимь, вр. 19 испр. у любовь божьствьнааго, врста 22 чит. вьсприѥмлѩаше. — Стр. 290 вр. 1 чит. не тьчию, вр. 2 здола ра-

стави сътроую у двије ријечи: сътроу ю. — Стр. 292 вр. 2 здола мисѣхь испр. у Мисѣхь, ако није можда мыслехь, како има један рукопис. — Стр 295 вр. 5 вь испр. у кь. — Стр. 299 вр. 24 чит. повелѣ вь. — Стр. 300 вр. 5 здола лѣсѣхь испр. у весехь (рукоп. вѣсѣхь). — Стр. 305 вр. 19 чит. пожьда вь. — Стр. 310 вр. 24 чит. иде же (мјесто идѣаше). — Стр. 311 вр. 6 чит. скоудьно, вр. 16 изостави ријеч стоѩше. — Стр. 312 вр. 13 симь испр. у вьсѣхь. — Стр. 313 вр. 16 чит. Венетиисци, вр. 28 чит. навыкь, вр. 30 чит. риторьскы (мјесто риторь сы). — Стр. 314 вр. 5 вьсѣхь испр. у вьсехь, вр. 7 чит. дроугыѥ. — Стр. 315 вр. 30 поклисаре испр. у поклисара (рукоп. има поклисарѣ). — Стр. 316 вр. 8 ѥгоже испр. у ѥюже. — Стр. 317 вр. 28 вмывь испр. у омывь, вр. 31 чит. дѣлы. — Стр. 318 вр. 25 чит. божьствьнь, и у истој врсти зеть испр. у възеть, вр. 26 чит. въздвигь се. — Стр. 319 вр. 1 Стана испр. у стана, вр. 18 силамь чини се да ваља читати Силамь као име сопствено, глед. на стр. 325 вр. 5 здола: воѥводы Силѣ. — Стр. 320 вр. 17 чит. опретавьше. — Стр. 327 вр. 14 чит. онѣмь.

24 декембра 1875.

Ђ. Јагић.

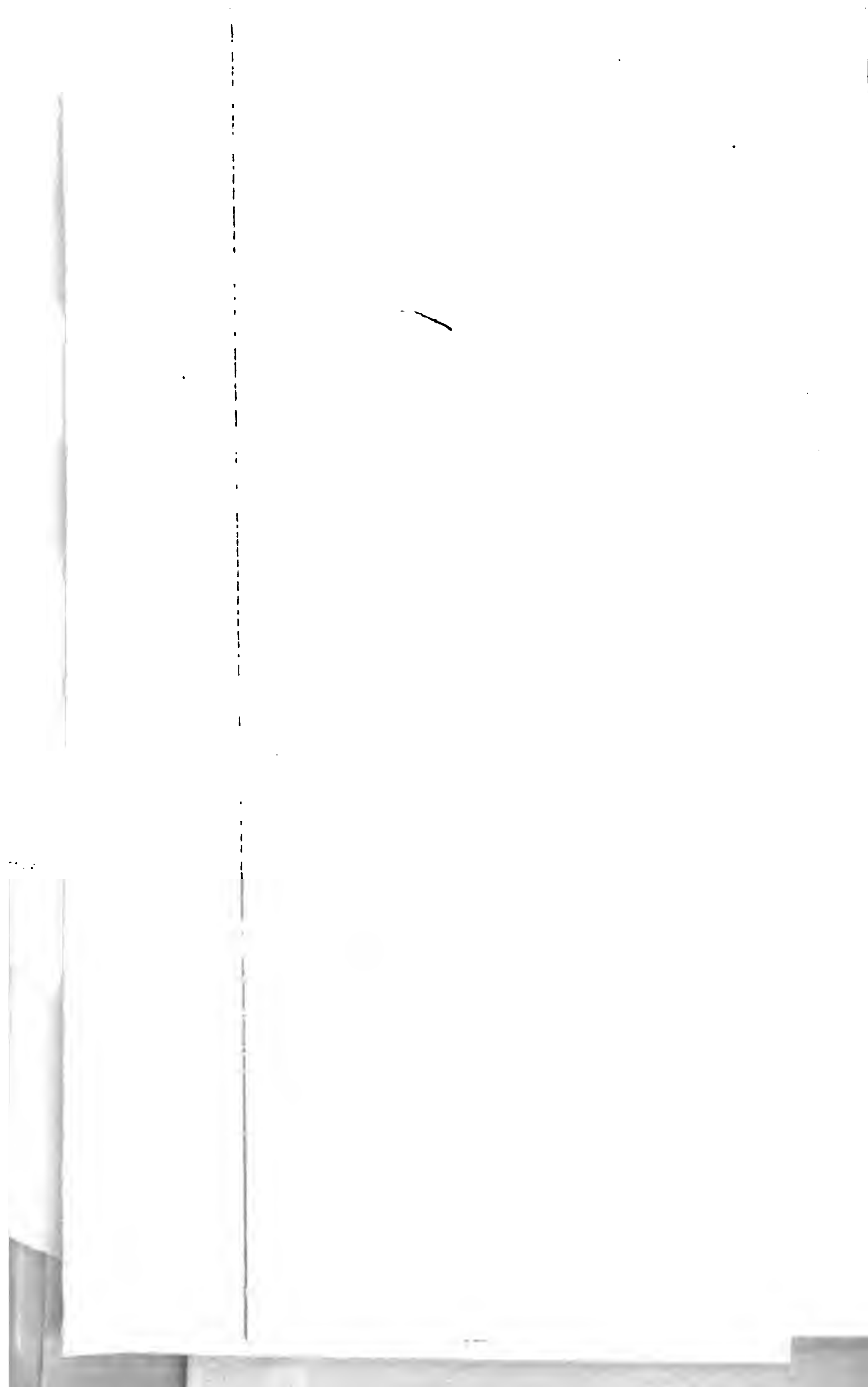

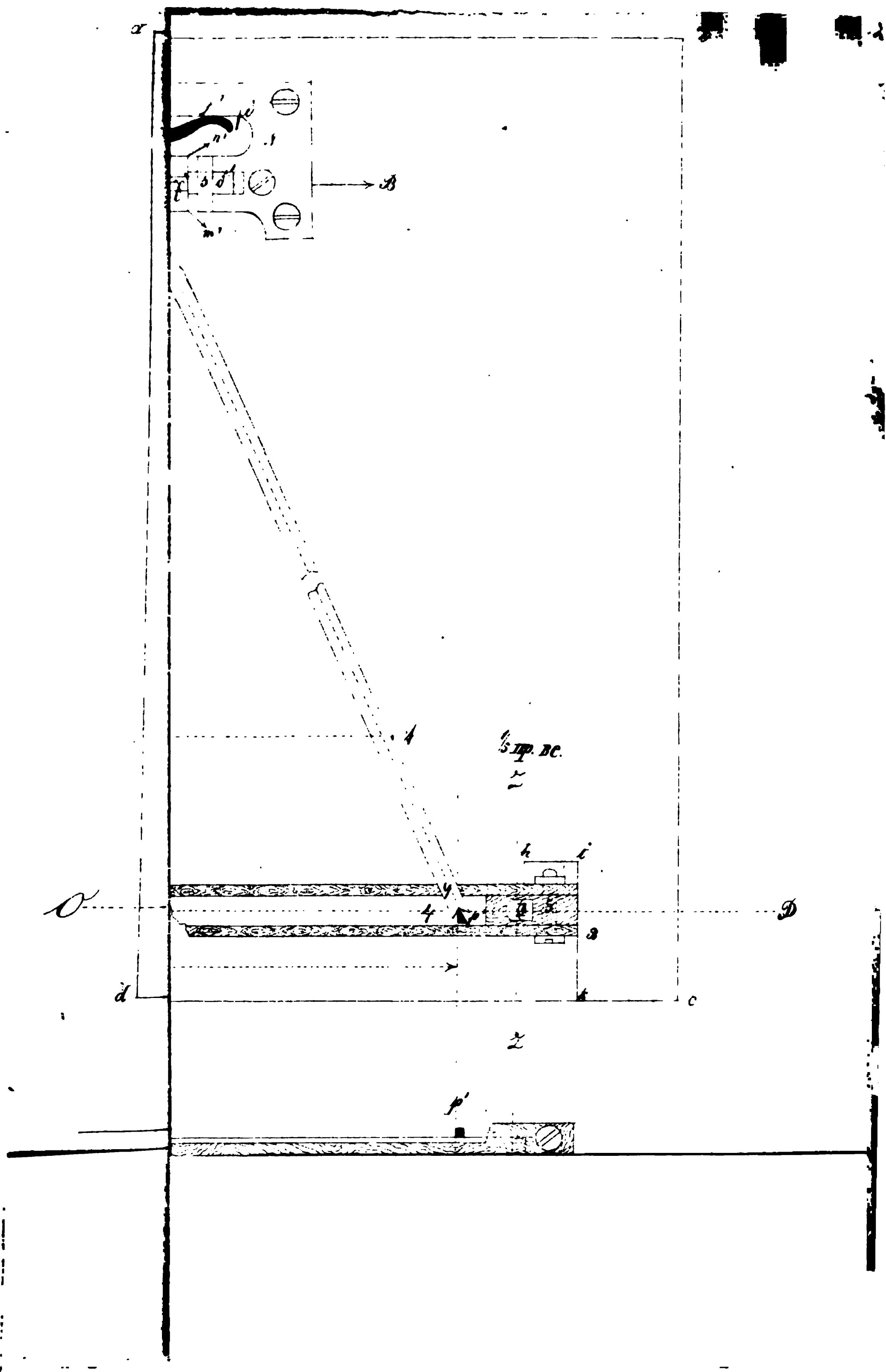
x
B
d
c
h
i
p'
C
D
1/5 пр. ве.

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА XLIII

С КАРТОМ ХОМОЉА И СТАТИСТИЧКИМ ГРАФИЧКИМ ТАБЛИЦАМА

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1876

Где је што.

СИНАН ПАША И КУКЛИ-БЕГ.[1]

ВЕЛЕШКЕ ИЗ СТАРЕ СРБИЈЕ

ПОВОДОМ КЊИЖИЦЕ ПРОФ. СРЕЋКОВИЋА

ПОД НАСЛОВОМ

СИНАН ПАША.

Године 1865-те у Београду г. Срећковић издао је књижицу под насловом „Синан-паша“ на основи Љетописа игумана монастира св. Марка о. Аксентија и по казивању његовога брата г. Симе А. Игуманова. Не могу одрећи занимљивост ове књижице, али морам казати, да се у њој налазе не маловажне погрешке. Очигледно, да је такве погрешке проф. Срећковић неотице допустио, јер је он (види његов предговор) „записивао тако, како му је г. Сима казао и као што је било забележено у дневнику игумана Аксентија“, не обраћајући пажњу на то, јесу ли та казивања у свему одговарајућа историчној истини. Уз то ваља и то казати, да их он није могао личним проматрањем на месту провидити и изучити.

Боравећи у Призрену имао сам више пута прилике та приповедања брижљиво испитати и критичким трудом их проучити. А пошто сам са стварју из близа познат, сматрам за дужност погрешке Љетописа игумана Аксентија и казивања његове мајке и бабе исправити и моје доказе радозналим читаоцима преставити. Надам се, да ће их и исти проф. Срећковић радо примити.

---

[1] Подносећи уч. друштву овај чланак, радујем се од свега срца, што је књига „Синан-паша“ изазвала ову расправу.
Срећковић.

I.

Синан-паша.

Из турске историје ми знамо неколико паша именом Синан, који су били упоређени међу знатним лицима у турској царевини. А од ових Синан-паша били су само двојица, који су били родом из призренске области: један је био пет пута великим везиром, други је живио готово у једно време с првим и био је два пута кајимекамом (намесником) садразама и два пута валијом (губернатором) Офена (Пеште) и познат је више под именом Софи-Синан-паша.. На основи љетописа о. Аксентија, г. Срећковић држи да је то први Синан-паша, бивши пет пута садразамом, разрушио цркву Аранђела, задужбину цара Душана и начинио у Призрену џамију, која носи његово име; ваљда он није знао да је то његов имењак учинио.

У осталом и податци за биографију Синан-паше по Љетопису о. Аксентија не подударају се са истинитим извештајима.

По казивању бабе и мајке игумана Аксентија и његова брата, садразам-Синан-паша родио се у селу Шајиновце у Опољу (види књ. г. Срећковића стр. 73) и умро је у Призрену и сарањен је у припрати Синанове џамије с леве стране до два стуба и на гробу му метута велика плоча мермерна и начињен споменик.“ Ни у томе, ни у другом није погодио игуман Аксентије са својом мајком и бабом. Синан-паша рођен је у селу Топољане љумскога окружија, призренске области на измаку 1507 год. или око тога, јер је умро у 1596 г. (по турски у 1004 г.). Турски историописци казују да је живео око 90 година. Дакле он је рођен у 914 г. т. ј. у 1507 г. Тако нам сведочи чувени историописац турски Наима у I. свески своје историје на турском језику на стр. 352—353: „Си-

нан-паша родом је Арнаутин, говори он. Ово није за чудо што Наима зове Синан-пашу Арнаутином, јер и дан-дањи Турци у Стамболу Арнаутима зову становнике призренске области, ма били то и прави Србијанци, и саму Стару Србију (т. ј. призренску област зову Арнаутлуком). У време султана Сулејмана достигао је до звања царског телохранитеља (харем-и-хасс) у достојанству чашнегир'а т. ј. главног обидача;[1] био је као мирилива (начаник) у области: Малатија, Костомуни, Гузза и Триполи, за тим је био беглер-бегом од ејалета: Мисира (Египта), Алепа и Ерзерума. На 77 год. пошто је савладао Емен, вратио се у Цариград, и постао је сердаром флота са звањем везира. У год. 980 (т. ј. у 1573) освојио је Тунис са окружијама. У 988 г. (т. ј. у 1579) постао је садразамом на место Ахмед-паше.[2] У 994 г. (т. ј. у 1585 г.) послан је био за губернатора Шамског ејалета. У 997 г. (1588 г.) на ново је био садразамом. У 999 г. (1589 г.) збачен је био с места. У 1001 г. (т. ј. у 1592 г.) на ново је постао по трећи пут садразамом. У 1003—1004 г. (1594—1595) опет је био садразамом и опет је сметнут био од две дужности и на ново постао садразам. Умрьо је 5 шабана 1004 г. (т. ј. 3-ћег Априла 1596 г.), имајући од рођења 90 г. и више.“ У турском записнику, издатом у Стамболу за 1858 г., у којем је кратко забеле-

---

[1] Обидач је човек који проба јела, пре но их цару поднесе.

[2] Овај Ахмед или правије Мухамед био је родом Србин из Босне. Син попа из места Соко, с тога је и прозван Соколовић. Код Турака он је познат под иманом Мохамед-паша-соколи. Убијен је био у Цариграду 19 шабана 987 г. т. ј. 11 Октобра 1579 г. — (Хамер и др. летописци). Не треба овог Мухамеда Соколовића мешати са Синан-пашом, као што је то готово учињено у чланку „О каталозима пећских патријараха“ по коме као да је и Синан-паша тобож био Соколовац... (Види Гласник кн. VI, 1868. стр. 246).

жено време живота свију султана, садразама, шејих-уљислама и капудан-паша (флотских министара), читамо такође да је „Синан-паша био је пет пута садразамом; први пут постао је садразамом у 988 г. и био је од ребиуљ-еввеља 988 г. до 20 зилхице 990 г. (т. ј. од маја 1580 до 5 декембра 1582 г.); други пут био је садразамом од 17 џемазиуљ-еввеља 997 г. до 11 шеввала 999 г. (т. ј. од 3 априла 1589 г. до 2 августа 1591 г.); у трећи м'ах био је садразамом од 25 ребиуљ-ахира 1001 г. до 6 џамауљ-ахира 1003 г. (т. ј. од 29 јануара 1593 г. до 16 фебруара 1595 г.); четврти пут био је садразамом од 29 шеввала 1003 г. до 16 ребиуљ-еввала 1004 г. (т. ј. од 7 јула 1595 г. до 19 новембра 1595 г.); и пети пут био је садразамом од 19 ребиуљ-еввеља 1004 г. до 4 шабана исте године“, (т. ј. од 22 новембра 1595 г. до 3 априла 1596 г.), — до дана његове смрти. Историописац Наима на стр. 138 поменуте свеске своје историје каже: „Синан-паши је било очитано опело у џамији Агија-Софији (у Стамболу) и тело је његово било сарањено у тјурби близу пармак-капусу (решетна врата).

Дакле Синан-паша садразам није умрьо у Призрену и гроб његов није ту могао бити. Он је умрьо у Стамболу и закопан је близу Агија-Софије у 1596 г. 3 априла (4 шабна 1004 г.).

Баш ова година његове смрти и служи нам узроком јамачно казати, да није овај Синан-паша из срезаног камена Душанове задужбине — цркве св. Аранђела, начинио џамију у Призрену под називом џамија Синан-паше. Џамија ова саграђена је на двадесет година по његовој смрти, као што гласи натпис учињени на зиду у нутра исте џамије. Година сазидања џамије показана је азбучним бројем — эбџет хесаби. Ова година означена

је тако по турски: „мисàли џеннèт“, т. ј. џамија подобије раја. Прилажући ове две турске речи на бројеве рачунске добијамо 1024, која пада на нашу 1615-ту.[1] Мимогред буди речено, да тако исто азбучним бројањем (эбџет хесаби) изрезана је година сазидања џамије Мехмед-паше[2] у Призрену на камену, налазећем се више врата, којима правовјерни улазе у џамију. Она се састоји из двеју сљедећих речи: „кјà'батуљ-фукарà“ т. ј. кјааба за сиротињу т. ј. ова џамија замењује за сиротињу, која неможе ићи у Меку и Медану, баш то свето место, где је Муамед живео и прославио се. Прелажући ове две речи на бројеве добијамо 903 г. (т. ј. 1497 г. по нашем бројању), које је ту џамију Мехмед-паша у Призрену сазидао.

Дакле, је ли могао Синан-паша г. Срећковића саградити у Призрену џамију под именом његовим у 1024 год. (т. ј. 1615 г.), кад ја он двадесет година већ прије тога закопан био у Стамболу близу Агији-Софије? Очигледно, да није.[3]

---

[1] Ова вештина годину зидања те или друге џамије азбучним писменима или као што ми кажемо — црквеним — писати, обична је код Муамеданаца, као и код свију Словена у прва времена. Тако на прилику на рукопису годину те или друге књиге, на зидинама црквених урвина и др. било је у обичајено изрезивати или бележити црквеним писменима, а никако арапскима, којима се сад служимо. Само у Турака избор слова морао је састављати целу реч са смислом, означујућом и годину и у исто време тај или други значај начињене џамије.

[2] Ова је џамија позната још под именом барјак џамија, поглавито с тога, што мујезин (призивач молитве) подиже на минарету црвену заставу дајући тим знак мујезинима других џамија да је наступио час пзвикивати азан (призив на молитву). Ова се џамија у Призрену рачуна за главну. Саграђена је на ономе месту где је био двор цара Душана. —

[3] Није могао начинити ову џамију ни његов син Мухаммед у спомен своме оцу славећи име његово, јер је он у години 1014 (т. ј. 1605) већ био кажњен. (Види Хаммера свеску 8, стр. 87 његове историје. — Син Синан-паше Му-

Ту џамију сазидао је други Синан-паша, имењак садразама, и дао њој своје име. У почетку смо већ рекли, да из призренске области произашли су два Синан-паше, а на име: један из села Топољане, а други из села Виља или Виљна.[1] Овај други Синан-паша био је код Турака учеван човек[2] и познат је због тога под називом Софи-Синан-паша. Историописац турски Наима о њему казује у својој историји на страни 156 друге свеске тако: „Софи-Синан-паша — човек од задужбина и богоугодних дела (сахиб-уљ-хајра̀т-вељ хасана̀т) био је два пута кајмакамом садразама.“ У вишепоменутом турском записнику речено је, да је овај Синан-паша у 1012 год. (1603 г.) везиром постао, а у 1013 год. већ је био кајмакам садразама Лала-Мехмед-паше. По што је био сметнут са ове дужности послан је био у Емен са особитом наредбом одкуд се у 1016 год. (1607 г.) у Стамбол вратио.“ Историја турска „Тарих Гјулшани меариф“ (стр. 575. свеска I. изд. 1202 год. (т. ј. 1787 г.) казује да овај Софи Синан-паша био је у 1008 г. (т. ј. 1595 г.) валијом Офена и учествовао је у рату на Дунаву заједно са Синан-пашом садразамом. На стр. 597 исте историје читамо, да је био он кајмакамом садразама Али-паше у време рата с Персијом. На стр. 601 речено је да је био по други пут кајмакамом великог везира у 1014 г. (т. ј. 1605 г.). Шабана 17 исте године т. ј. 28 декем. 1605 био је низложен с кајмакамства због сумње да је имао

хамед-паша био је једном беглербегом Румелије од 1593 до 1594 г. и валијом Дамаска у 1602 г.

[1] Ово село се налази на $1^3/_4$ сата од Дукађинске тврдиње, која се сада зове Дода-кале'аси, близу планине Кораб и недалеко од Калиса, великог арнаутског села.

[2] Написао је књигу историјско-богословско-наравственог садржаја под именом тезаруа'ти Софи Синан-паша. Мухамеданци читају ову књигу с побожношћу.

тајне сношаје с бунтовницима у Азији као што и историописац Наима каже (стр. 156, свеска II), називајући ове бунтовнике Тавиљ ајдуцима; јер је он четовођи њиховом послао писмо премда је у њему њих мудро саветовао да се умире и подложе власти султана. У 1024 г. (1615) био је на ново валијом Офена; одкуд је позват у Стамбол при свршетку исте године. — Казаћу мимогред да је област призренска подпала кад и кад (види историју Хаммера) власти офенског губернатора, који је осим тога имао титулу беглербега од Румелије.

Слободно можемо сад казати да је овај Синан-паша (Софи) виљски или виљенски, а не топољански Синан-паша (садразам) обалио задужбину Душана близу Призрена и начинио из камена цркве св. Аранђела џамију, која и сада носи његово име, и ово се баш подудара са временом, кад је он био валијом Офена (Пеште) и беглербегом Румелије први пут од 1595 до 1597 год. и други пут у 1615 г. А ова последња година забележена је на зиду џамије, показујући време њеног зидања. Призренски су Турци сачували предање да је баш овај Синан-паша начинио ову џамију, а не бивши садразам, завојеватељ Емена. Хришћани не знају управо који је то Синан-паша, али врло добро памте да је некакви Синан-паша разрушио славну цркву св. Аранђела и начинио џамију и због непомерне ревности к мухамеданству толико је зала њиховим предцима чинио, за то је његово име међу њима толико ненависно остало. У Качанику овај исти Синан-паша саградио је џамију, која и дан данашњи постоји; осим ових џамија има још у Галиболи једна, коју је он исти сазидао.

Сад се пита: где је он умрьо? да ли у Призрену? и да ли је његов гроб мати Аксентија и брата му Симе А. Игуманова видела у то време, кад је у 1762 г. „вода реке Бистрице подкопала џамију Синанову, обори сву при-

прату џамијину и за тим подигне камен на гробу Синанову и изваља из гроба тело црно као огорео пањ и узе га вода црна као крља и однесе га“ (види стр. 84—85 књ. Синао-паша г. Срећковића)? — Истина је, да међу хришћанима сачувато је такво предање, али разборити Турци одбијају овакво њихово казивање, уверавајући, да стројитељ ове џамије није умрьо у Призрену. Неки из њих говоре да је овај Синан-паша био удављен у Галиболи по заповести султана, усљед тужбе српског народа, за то, што је он обалио многоцењену цркву св. Аранђела. Уз ово додају да је султан усљед те тужбе позвао Софи Синан-пашу у Стамбол и да му је предложио на избор: или вратити хришћанима камење (!!,) сазидане њиме џамије или платити за то својом главом. Синан-паша био је више задовољан свој живот изгубити него уништити своју задужбину — славну џамију. И ако је Синан-паши дата била слобода вратити се из Стамбола, он је платио главом, јер чим је стигао у Галиполи, од султана је већ стигла тамо наредба удавити га. Уз ово се може рећи: Si non è vero, ben trovato. Из казивања и хришћана и Турака и причања исте мајке љетописца Аксентија јасно се види, да је сваки казивао не као што је било, него како му је мило...

Како му драго било, оставимо на страну измишљотине Турака и причања хришћана. Софи Синан-паша, који је сазидао џамију у Призрану из камена срушене њим Душанове задужбине цркве св. Аранђела, умрьо је у Галиболу 1615 г. у повратку своме из Офена и закопан је ту близу његове џамије сазидане још прије.

Како се дакле може изјаснити то да је мајка Аксентија и г. Симе Игуманова видела гроб Синана и надгробни камен? — Не двоумећи можемо одговорити, да је близу џамије била начињена тјурба или самим Софи Синан-пашом желећим да буде закопан у овој тјурби или су Призренци

саградили њему по његовој смрти у Галиболи као своме добротвору надлежни му споменик у виду гроба, који је и био водом Бистрице изненадно однешен. Да је то тако могло бити т. ј. да је исти Синан-паша, пошто је саградио своју џамију и желећи умрети у Призрену и бити сарањен близу његове задужбине, начино за себе тјурбу, можемо указати на тјурбу са надгробним у њој каменом близу Барјак-џамије. Ова тјурба била је спремљена Мехмед-пашом стројитељем исте џамије, и данас је она цела, ма и да није Мехмед-паши испало за руком умрети у Призрену и бити сарањен у овој тјурби, јер се њему догодило изгубити своју охолу главу у рату против Срба у пожаревачком округу (?). А што се тиче „тјела црног као огорео пањ“, виђеног тобож мајком љетописца Аксентија са њеним другарицама, ово је управо хипербола, прирођена женама, да украсе своје причање о ненависној свакоме хришћанину личности. Могуће је, да је она видела мртво тјело каквог другог Турчина недавно сарањеног, но никако тело Синан-паше,-које, и ако би ту било закопано, није се могло сачувати у земљи од распадљивости у течају пуних 150 година!.

На стр. 74 књиге г. Срећковића, по љетопису игугумана Аксентија односно Синан-паше (садразама), казано је тако: „Соколовац (држећи да је он рођен у с. Соколовци) Синадин чувао је овце у Шар-планини близу пута којим се иде преко те планине из Маћедоније у Косово. Султан Селим путовао је тајно по својој царевини у руву дервишком са још 4 дервиша и упутио се био преко Шар-планине у Призрен. Кад су ти 5 дервиша били низ брдо ка Старој Србији, где су Опољани пасли своја стада, на њих полете чобански пси као лавови, да их растргну“ и т. д. — Све је то ни више ни мање басна прирођена људима примитивног стања, који имају страст или прида-

вати баснословни колорит личностима поразившима њихов мозак, добављати уз стварност тога или другог догађаја своје измишљотине или ове догађаје за цело измишљавати. Неће бити сгорега, ако овде још једаред кажем, да Синан-паша о коме се води реч у књижици г. Срећковића, није био рођен у Соколовцима. Становници Опоља и Горе при личном и усрдном моме испитивању у време мога путовања по тим местима одрицаху казивање љетописца Аксентија. Синан-паша, казују они, рођен у с. Топољане [1] — (у Љумском срезу). Осим овог казивања и горе наведеног сведочанства историописца турских, цитирам овде књигу под насловом: „Copioso ristretto degli annali di Ragusa di Giacomo Pietro Luccari, gentihumo Raguseo. [2] (Овај Лукари живио је у једо време са Синан-пашом). На стр. 248 своје књиге он каже овако: „Selim si voltò a guerregiare con Muratar Re di Tula (Тувиљ ајдуци о којима је била реч више) in Arabia felie, che jaceva a' Turchi un minaccevole contrasto; finalmente col valore di Mustafà-Bassà e Sinan-Bassà, l' uno nato in Zarnagora, l' altro in Topojano villa di Prisren superò il nemico“ и т. д. Ово је било око 1576—1577 год.

У осталом, у Опољу и Гори сачувана је о Синанпаши (садразаму) још друга басна, која није много распрострањена. Неки Опољци и Горани казују да је Синан-

[1] Ово се село налази на источној страни планине Голиш на 5 сати на југоисток од Љумске куле, која лежи на путу од Призрена до везирева моста.

[2] Ова је књига писана у 1604 г. и наштампана је Андрејом Тревизаном у 1790 г. — Сведочанство дубровачкога племића због тога је важно, што је он у разно време слат био као ванредни посланик од стране дубровачке републике к разним краљевима и био је једном у Стамболу с ванредним послом. где му је Дука Кристо изгнати султаном Селимом из Стамбола, казивао много шта о министрима. — Види његову биографију у почетку књиге његове.

паша, кад је још дететом био, једаред пасао овце свог оца у шуми близу села Топољане. Били су с њим још два чобана. Немајући особитог посла осим свирања у свиралу, завели су међу собом једну шалу обесити онога, коме шорат падне (ала лепе шале). Синану се није догодило бити обешеним, а био је обешен други на дрвету, и већ дружина готова је била скинути несретника с дрвета да се одиста не удави, кад етоти у једанпут изненада пред очи њихове јави се вук. Обојица врло заплашени побегоше, а трећи затегнут конопцем на дрвету остаде као жртва вуку. Синан је принуђен био бежати у друго село, али у које је село побегао моји сабеседници не знаше ми казати. На питање моје није ли у Шајновци (Соколовци)? „У које му драго!“ одговорише ми. „Од овог села, куд је он побегао, скоро за тим морао је ићи на гурбет до Стамбола‘ где је постао великим човеком.“ Али на питање: за што Синан није побегао кући својој, будући да није имао узрока крити се у друга села? казаше ми, да је побегао од страха да не плати животом од рођака обешеног чобанчића. Али на сљедеће моје питање не могоше готово ништа одговорити: Шта је било потребно Синану бежати од родитељске куће, кад у његовој намери није било да тако изненада погине његов друг? За што није побегао својој кући, као што је природно, да каже као свако наивно дете својој мајци или оцу о таквом необичном догађају? Ако се он плашио од крвне освете, али се неда допустити то, да он није знао да његово бегство није могло његова оца, браћу и рођаке спасти од крвавог нападаја са стране рођака обешеног му друга?

Како му драго било, али и ова басна селска у Опољу и Гори, као и она прва љетописца Аксеитија о бегству Синана из свога села у друго, олакшава труд у схваћању овог догађаја, наводећи нас на ту мисао, да је Синан мо-

рао једном побећи у које му драго село да га не заробе у Стамбол, кад су одатле дошли у његово село званичници да одберу хришћанску момчад за да их потурче.[1] Ово моје извођење слаже се с казивањима свију путника, који су у то доба кроз турску царевину путовали. Г. Мијатовић у своме чланку „Пре триста година“ на основу тих путописаца вели, да су у шеснајстом веку сваке пете године полазили царски комисари, те су се разилазили по областима, путујући од села до села, од вароши до вароши с намером одабрати телесно најсавршенију децу за Цариград да их истурче. Тревизанија у своме извештају од 1554 г. јавља да се од народа узимљу дечаци од 10—12 година. Становници једнога места доводили су сву децу своју у гомилу, па је комесар узимао колико му је требало деце.[2] Г. Мијатовић у поменутом своме чланку додаје к томе и то да у оваквим случајима није ни без тога било, као и нашем Синану, за којега не двоумећи можемо казати да је и он (Синан) узет био комесарима султана Селима (918—926 г. = 1512—1519) у последњу годину царовања Селимова заједно са другом децом из разних места Старе Србије, кад му је било баш 12 године и одређен је био к двору царском, где су га потурчили, најлепшем изображењу турском посветили, тако да је у време султана Сулејмана до дворског звања стигао (види више сведочанство Наима турског чувеног историописца), на по-

---

[1] Изабрата по областима турске царевине деца у Стамболу су била распоређена тако, да су најсавршенија од најсавршенијих узимата била у царски двор, где су се обучавала за важна звања, тако да из ових потурчењака многи су били садразамима, јер су их свагда претпостављали онима, који несу били ренегатима и који нису, по мишљењу Турака, имали толико залоге верности, а осталу су децу припремали за ордије јаничарске. (Види Хамера историју у француском преводу). —

[2] Види Гласник кн. XXXVI, стр. 190, 191 и 192.

слетку постао је садразамом први пут у мају месецу 1580 г. (у време цара Мурата III-ћег).

Поуздано не знамо да ли је Синан-паша који пут био у својој отацбини. Могуће је и врло вероватно, да је посетио њу некад, али пре но што је постао знатним у Турској царевини и високим званичником, јер је већ био агом (господаром) с. Топољана (где је рођен био) и других села, које је он примио у владање или као дар од султана или које је купио за новце. Али није истинито што је г. Срећковић казао на стр. 82. своје књиге „Синан-паша“, да је овај живео у своме двору у Опољу, кад је бивао у немилости код цара. Сљедећи за државном службом Синан-паше у звању великога везира можемо казати, да није он могао то учинити — посетити своје родно место чак од Стамбола, јер је имао доста главобоље, а кад је био у изгнању у Мамари (по Наима и др.[1]) и један пут у Демитоку (по Хамеру.[2]) А да је он тобож имао свој двор у Опољу, то не стоји, него је то права измишљотина љетописца Аксентија. У Опољу осим двора Кукли бега није било никаквога. Могуће је, да је то имењак топољанскога Синан-паша-Софи бивао по некад и то само као гост код потомака Кукли-бега и може бити да је на основу тога мати игумана Аксентија сроднила Синан-пашу (она мало мари — каког) са Кукли-бегом и да ли нису Кукли-беговци с тога имали већу слободу чинити различита злочинства у Опољу? Могуће је, јер су они били у добрим сношајима са виљнским Синан-пашом, који је већ био додијао хришћанима. —

[1] Види „Тарих-Гјуљшани Меариф“, св. I, стр. 577.

[2] Види 7 свеску његове историје стр. 107. у преводу на француском језику. Последњи пут у изгнању био је у Мамари у време султана Мехмеда само 22 дана и буде на ново позват у Стамбол и постане садразамом на место Лалепаше, где и умре 5 месеци после тога. —

Али Синан-паша топољански, будући садразамом, ако и није долазио у своју отаџбину, није заборављао на браћу своју по крви у селу, и ако су се они држали вере Христове. Мора бити да је био и бранилац њиов, јер видимо да им је опростио своје право господарства над њима. О томе сведочи ферман израђени код султана Мурата III-ћег Синан-пашом (топољанским потуром). Овај ферман чува се и до сад као светиња код имама села Топољане Иљаз-аге. Дат је у прве дане ребиуљ-ахира 994 г. (т. ј. 1585 г.) у време султана Мурата III-ћег (1574—1595 г.) и написан сав златом. (У дужини има 8 педи, а у ширини два педа, редова има 13). Ево превода:

„Бивши мој садразам, сада мном назначени валијом ејалста Шам, Синан-паша с намером учинити хајрат (задужбину) сљедећа његова села: Чајља, које му даје сваке године добитка 6000 акче; Фљур (сада Љур или Љура), које му даје 4000 акче, Топољан (Топојане), које му даје 5 хиљада акче, Калис, са 8 хиљада акче доходка, равним начином Балешће,[1] одкупљено Синан-пашом од спахије Љутфија са доходом од 300 акче, — поклонио је становницима ових села раји (т. ј. хришћанима) са свима планинама, њивама, вртовима (бахчама), шумама, које су у граници тих села у вечито њиово владање. За удостоверење чега, каже даље султан, дајем овај ферман, и заповедам да се нико није усудио узимати од становника вишепоменутих села ни ушура (десетка), ни агнам-параси (данак са оваца) нити другог каквог му драго терета и данка са земаља, које су сад постале сопственошћу (својином) раје.“

Овај ферман јасно показује, да је Синан-паша био господар (ага) тих села. Можемо рећи да је он поменута

[1] Село Балешће налази се не далеко од Калиса.

села у Љуми купио, кад је у Стамболу почео добијати новаца и попео се на ступањ благовања у двору султана. Ми га већ у год. 969 (т. ј. у 1561) у време Сулејмана видимо агом (спахијом) у звању камергера (види Хаммера свеска 6, стр. 139). Овај потура познат је за врло богатог човека, али ово богатство добијао је на служби; као што говоре историописци (види на пр. Хаммера св. 7., стр. 315), незаконитим начином, узимајући мита од сваког новцем и сваке струке имањем. Историописци готово сви, и турски описују га црним цртама, ипак он је био добар за своје саотачаственике: не гледајући на то, што су они остали верни вери својих отаца и дедова, он је њих, као што смо мало час рекли, ослободио од спахијског стања. Мугуће је да су се ови његови робови у место захвалности за његов хајрат (учињено добро дело) истурчили. — Ферман овај сведочи још и то, да су становници горепоменутих села у 1585 г. (994 г.) били хришћани (раја) и баш православне вероисповести, јер Турци и сад називљу рајом само православне хришћане. Становци турске царевине друге вероисповести нар. латинске зову се управо латин или католик. Дакле, православље у тим селима чувало се чак до 18 столећа. Путописац Кан казује да у с. Љур хришћанство се било задржало до 1757 г. и било је још 123 куће хришћана. Само по његовом казивању излази да су то били хришћани латинске вере. (?) —

Да би Синан-паша био родом из Опоља и управо из с. Соколовци (Шајиновци) не би заиста заборавио хајрат учинити Опољу, а нарочито Соколовцима (Шајиновцима) макар за то што га је ово село примило у обрану од крвне освете као што ми казаше неки Горани, о чему је већ било више споменуто.

Али због чега се сад то село почело звати Шајиновци? Ко је то тај, који је потурчио српско име села Соколовци? — На стр. 73—79 књ. г. Срећковића казано је, да је Синан-паша то учинио.

Напред треба казати да се с. Шајиновци налази у Опољу, које је као и сва села Опољске жупе било у рукама пуновластног Кукли-бега. Лакше би се могло допупустити, да је то Кукли-бег властити господар Опоља наденуо Соколовцима турско име Шајиновци, али шта је њему сметало то исто учинити и са другим селима? За што на пр. Монастирицу — село, где је Кукли-бег толико зулума хришћанима учинио, није назвао Кешишаница (од речи кешиш — монах)? зашто није надео селу Бјелобрада (у Опољу) турско име: Аксакал (ак — бели, сакал — брада)? А као што је горе показано да Синан-паша није рођен био у Соколовцима, него у Топољане, зашто овај последњи није измислио дати своме селу турско име кавàк (кавàк — топола)?

Ни Кукли-бег, ни Синан-паша нису криви у преиначењу имена с. Соколовци на Шајиновци. Преиначење ово произашло је просто и јестаствено у време турских уређења услед погибије српског царства. Познато је, да је код Срба био ред званичника под именом Сокаљници (Соколовци). Врло је вероватно да су сви садашњи становници с. Шајиновца били из тога реда, због чега се и њихово село Чисте (старинско име овога села, у коме и сад има две махале, које носе име Дјеловиште и Чисте) почело звати Соколовци. И код Турака ови су Соколовци задржали за собом право на привилегије, којима су се они користили. Узимајући од Стамбола ферmане назване шаинџија нису остављали род њихове службе. У овим ферманима они су се називали шаинџијама, а као што су се у Опољу у то доба становници служили

обично српским језиком, јер су били прави Срби, то су и турску реч шаин (соко) у својој говор усвојили, а пошто нису нараштај речи потурчити могли, они су јој додали прави српски нараштај. С тога је и постало име села тога Шајиновци, а од исте речи и Шајновча. — За цело нису били криви ни Синан-паша топољански и виљнски, нити Кукли-бег у томе што су старосрбијанци почели попову чаршију називати папас-чарши, као што је речено у књ. Срећковића. То су околности захтевале и у томе се наследно показао турцизам, исто тако, као што су и Руси усвојили од Татара њиову реч кушак место чисте славенске речи појас, казан место котла, котлића, сандук место ковчег и др. Они нису били натерани Татарима да измењују своје речи на њиове татарске. Исто тако нико не тера Шумадинце служити се речју шпацирати место шетати, у место лажица употребљавати турску реч кашика и т. д. и т. д.

Пре него ћу повести реч о Кукли-бегу не налазим излишним исправити овде још неке погрешке допуштене у књ. г. Срећковића, да се читаоц те књиге више не вара.

На страни 90 означене су године рођења и замужства Наранџе, која је била извором љетописа унука њезина игумана Аксентија, за историју о Кукли-бегу. Ако је мати ове Јане Наранџа рођена 1669 године, као што гласи љетопис Аксентија, то излази да се она удала 1691 године, и да је у 22 години свог замужства родила Јану. Очигледно је да г. Срећковић није обратио особите пажње иа овакви број година љетописа Аксентија и пао је са њим у погрешку. Врло је вероватно да је игуман Аксентије означио годину рођења своје матере и бабе Наранџе на сумце, не промисливши о томе о каквом је патријарху Наранџа причала својој кћери, мајци Аксентија. Очигледно да је она при-

чала њој не о бегству Арсенија 3-ћег Чарнојевића 1698 г., већ Арсенија IV Јовановића у 1737 г. коме је мајка Наранџина целивала руку и баш у то време Наранџа могла имати 21 годину. Дакле она се родила 1716. а удала се 1738, дошла је у Призрен 1739 г. и ту је родила Јану у 14 г. свог замужства. Из овога се види да мати љетописца Аксентија и брата му Симе Андрејевића Игуманова рођена је у 1752 г., а у 1762 години ова Јана, имајући десет година, видела је разлив Бистрице и будући од рођења 80 година умрла је 1832 г. У овом летоброју смрти Јане немам сумње, јер њени синови ову жалосну за њи годину могли су ласно запамтити. По моме схваћању и разумевању мора тако бити, а не друкчије и тако је требало да буде означено и са стране љетописца, који је за собом повукао и г. Срећковића, да буде барем правдопобније казивање Наранџе, као извор љетописа тичућег се времена Ст. Србије. (Упореди ово са стр. 90 и 92, са стр. 84 и 85 књижице Синан-паша).

На стр. 96 погрешно је казано да је пећска патријаршија подпадала под грчку патријаршију у 1740 год. Она је укинута у 1180 г. 9 ахира (т. ј. 11. септембра 1766 год. (Види мој превод фермана, којим је укинута српска патријаршија у Гласнику књига XL, 1874 год.).

На стр. 96. казано је, да призренски митрополит Захарија био је владиком од прилике око 30 година. Ту је опет погрешно речено. Хаџи Захарија дечански архимандрит постао је митрополитом призренским на свршетку 1819 године и умрьо је у почетку 1830 г. Дакле био је владиком око 11 година (види „Гласник“ у истој књ. у мојим податцима за историју цркве у Ст. Србији). [1]

[1] Још једна приметба. На стр. 104. исте књиге г. Срећковића у приметби погрешно је такође казато, да је од колена попа Милована, посеченог Јашар-пашом у Приштини, про-

II.

Кукли-бег.

На југу од Призрена за брдом Цвиљен на северној страни Шар-планине шири се Опољска жупа. По среди ове жупе под Шар-планином види се велико село Бродосан, и на десет минута хода к југо западу на хумићу, привлачи поглед свакога који ту иде, једна зграда која изванредним својим изгледом казује, да је ту живео некакав господар којему нико у Опољу није смео бити раван, нити то помишљати. Управо то место на коме је смештена та зграда јесте дивота. Из прозора полаоразрушеног дворца, јербо то је био дворац, видите ви под собом сво опољско поље (јамачно да је Опоље примило име од овог чудног поља), које у дужини има сат и по хода, а у ширини готово читав сат. Са југа види се хрбат Шар планине, из које извиру многобројни студенци бистре воде чисто као бриљанти и натапају то прекрасно поље богато великолепним сенокосом и многом жетвом. Гледајући на северозапад ви видите кроз мало грло планине, призренско поље са Дрином, извијајући се око Паштрика-планине видите чак Ђаково и пећску метохију.

Ко је то тај, што јо изабрао такво дивно место за своје живљење? Ко је то, што је сазидао тај двор на врло угодном и удесном месту? — Ово је тај, који је „палио и чинио свака безакоња, који је хришћане за харач у синџир мећао и све што је од српског народа могао ис-

изашао поп Дима и син му поп Илија. Поп Дима — Парла а тако исто и син му поп Илија, били су туђи попу Миловану и по сродству и по духу; ови су били за Србе управо Турци. Братанић попа Диме — Стеван био је џелатом код Јашарпаше и посекао је попа Милована. Од ове злосретне породице потомци су још живи у Призрену, а наиме хећим Зака (син попа Илије) и син Закин Сима Парле. Диму-попа зову Јуда.

турчио је. Ово је тај, који је био бич целе призренске околине, име којег је као нешто страшно игуман Аксентије у своме Љетопису, по казивању своје мајке са слова бабе његове Наранџе, забележио (види књ. „Синан-паша“ стр. 93). Ово је тај, чију зверску свирепост и безграничну разузданост и дан данас хришћани у Призрену нису још заборавили. Једном речју ово је био Кукли-бег!

Кад сам љубопитства ради у ово сад пусто место и обатаљени двор бившег зулумћара завирио, невољно ми се изразило оно грозно стање несретне опољске и суседних жупа раје, која стењући под гвозденим јармом оног немилога крвопије, морала се одрећи вере Христове, да не трпи више те јаде и мучења, којима је она била подложна и глобе, којом је тај злотвор без икакве жалости њих гулио. Овог зулумћара призренски мухамеданци држе за свеца свога, али хришћани не сумњају у томе да такав човек, који је био упрскан невином хришћанском крвљу. није само од људи, него и од Бога проклет!

На жалост нисам нашао никаквог спомена у Турској Историји о овом незаборављеном у Призренској околини човеку, нити сам се могао докучити каквог му драго записника о породици његовој код потоњег његовог потомка Малић-бега, који и дан данас у Призрену живи. У осталом он ми причаше, да је Кукли-бег дошао у Тетово са својим оцем из Бухаре. Имао је седморо браће, који су били старији од њега. Најстарији, име којега не памти, био је отац Јусуф-паше, који је био валијом у Салонику, други је био тобож Евренос-бег, а сами Кукли-бег био је валијом у Битољу пуних 18 година и т. д. Нећу саопштавати читаоцима то, што и ја сам нисам хтео слушати; јер још из почетка казивања Малић-бега, видио сам да он није познат са животом својих предака, као што треба. Он ваљда не зна, да је Еврено с-бег био син Ах-

мед-бега, као што то показује надпис изрезан на камену близу чесме, налазеће се у Призрену на житноме пазару;[1] међу тим име оца Кукли-бега, тобож брата Евренос-бега, по казивању Малић-бега, било је име Хајреддим, као што ћемо видети у препису његовог духовног завештаја. Овоме додајемо још и то, да је Евренос-бег у време Косовске-битке био већ у звању старог ђенерала, т. ј. у 1389 г., а отац Кукли-бега а тобож и Евренос-бега у 1537 г. још жив у г. Тетову био. - Баш и овај не казује, управо и не зна казати како је било, него како му је мило. У осталом треба допустити да је био некакав узрок, што не само Малић-бег, него и многи мање или више разборити Турци у спомену о Кукли-бегу доводе га у сродство са Евренос-бегом. Не може бити да би они са свим па празно о томе зборили. Код нас се рађа сумња, није ли отац Кукли-бегов био у сродству с унуцима Евренос-бега? Ми знамо да је Евренос-бег имао пет синова, неколико унука и праунука, од којих је један н. пр. Мухамед, син Иса-бега, завладао Драчем. Иса-бег унук Евренос-бега био је беглербегом Румелије и живео је Скопљу, будући пограничним губернатором.[2] Ово је било у другој половини шестнаестог века. Могуће је, да је отац Кукли-бега са овим Иса-бегом био у некаквом сродстоу, јер живећи у Тетову могао се са њим опријатељити.

Из приповедања наших разборитих Турака у Призрену и Тетову, дознао сам да су Кркли-бег и његов отац дошљаци и да су се ту од милости султана обогатили. Оваково казивање подудара се и са историјом. Већ је по-

---

[1] Надпис овај на том камену гласи овако: гази Евренос-бег ибн Ахмед... Хајрат... и т. д. што се не да прочитати.

[2] Види Хамера свеску 2, стр. 154, 359., свеску 3-ћу страну 100, свеску 4, стр. 71. —

знато да су стамболски султани својим мање или више знатним војгодама по освојењу те или друге области царства радо даривали жупе као спахилуке да се ту убије више и више српски дух под теретом азијата. Ваљда и Кукли-бег са његовим оцем били су из таквог реда људи и за освојење тетовског окружија и Опоља четовођама азијатских ордија, служили због тога су ту, као дар од султана, господарство добили. Кукли-бег остао је у први мах у Опољу у селу **Кукли** (по турскоме изговору) или **Куковци** (по хришћанскоме). Право је име његово било Мехмед-бег син Хејредина, а презиме Кукли надели су му од села тог, које се налази не далеко одместа, где он није пропустио за себе двор саградити [1] и ту грдно богатство стећи, што сведочи његов духовни завештај **вакфије**. [2]

Вакфије Кукли-бега у први пут написано је било у прве дане месеца шевваља 944 год. (т. ј. у свршетку 1537). У 1080 год. (1669) наново је било у Призрену преписано „услед парнице (као што је казано у истом препису), која се догодила међу наследницима Кукли-бега, природдима мутевелпјама (т. ј. управитељима његових вакуфа) и разнима туђинцима, који су већ у исто време почели узимати вакуфе Кукли-бега у своје руке противу духовног завештаја његовог“ и утврђено је било од призренског канаије право законитог мутевелијата за Мухамедом сином Алије из породица Куклибегове, становником Призрена, вароши хаског окружија. [3]

---

[1] Место ово, где је био његов сарај (двор) зове се **Беглере**. Ово је управо махала села **Бозес** (Бозевце) и званично не рачунају га за село.

[2] **Вакфије** — значи јуридички акт, којим се даје право на имање и земље задужбинске (вакуф).

[3] **Хас**с'ом се називала некада Дарданија, коју су такође називали Дукађином. —

Сад ово вакфије, којим сам се служио, чува се код садашњег мутевелије Малић-бега, потоњег потомка Кукли-бега, који живи у Призрену. [1]

Саопштавам читаоцима потпуни садржај, овог духовног завештаја Кукли-бегова. После удесног у таквим догађајима предговора, састојећег се из стихова корана и по изражају тога, због чега ово вакфије на ново подлежи препису (о томе тек што смо рекли) духовни завештај Кукли-бега садржи сљедеће:

„Ја Мехмед син Хајредина саградио сам двије џамије, једну у касаби (вароши) Зиново у хаском окружију призренског ејалета у нахији Опољс и други у самом Призрену, и чиним њих сад вакафом (задужбином) на вечна времена. Дајем такође у име прилога, находећих се мојих 25 дућана у Призрену, још три, још четири и још пет [2] и караван-сарај; [3] за тим близу њега десет дућана, после још десет дућана, који се налазе при уласку у чаршију Димурџија (т. ј. ковача), после још десет у махали Џами-атик. (Ово је тамо где је сад почурчена, бивша петокубна саборна црква св. успења Богоматере). За тим 50 дућана, које сам ја направио у Ећи пазару (старом пазару) на стражњој страни овога пазара између ових дућана три подрума с двокатним над нима чардацима, на

---

[1] Он ми је казивао ред свију мутевелија: први је био отац Кукли-бега, за њим његов млађи син Сулејман-бег, за тим син овог Едхем-бег, Али-бег, Мухамед-бег, Хајредин-бег, Сулејман-бег, Изманљ-бег, Едхем-бег, Хајредин-бег, Едхем-бег, Сајдулах-бег и садашњи мутевелија Малић-бег. —

[2] Ваљда су ови дућани били познати у то време свакоме без да их Кукли-бег називље по имену и да каже у каквом су се месту налазили.

[3] Овај караван сарај још и сад стоји читав, велик је доста. Сад се налази у рукама власти, у први мах га је заузео Махмуд-паша Ротуловић (био је призр. валија од 1808 до 1836 г.) од бившег у његово време потомка Кукли-бегова.

Атмејдану (место за утркивање коња или боље рећи коњском пазару) воду близу вртова; караван сарај, који сам сазидао у старом пазару на реци Бистрици; таки исти караван сарај близу цркве (какве, није речено) с једне стране, а с двеју страна близу лежећих свеопштих путова (у колико се може судити, ово је било близу цркве св. Ђорђа); такође караван сарај, који сам купио од војводе Дауда. Још дао сам ја у име прилога у окружију Хас у вароши Зиново један хамам, т. ј. бању (види у опису Опоља). Још сам начинио вакуфом (прилог) воћну баштину (бостан) коју сам купио од сина Ахмед-бега и која се налази изван Призрена међу улицама Дабашар и Суарач (пут воде) и свеопштим путем. (Дабашар је управо тамо, где сад се израђују коже и зове се сад та улица Табак (т. ј. улица кожних завода). Још сам дао у име прилога два поља близу Сигир-су и врт с воћем (Сигир-су зове се сад Този-су и налази се изван Призрена близу намазгјаха).[1] Још сам начинио вакуфом пет воденица, које се налазе близу старога пазара у Мерџану[2] и још један млин, који сам купио од попова сина (име му није споменуто, а просто су га назвали папас-оглу) близу пазара Серачлер (т. ј. пазара, где су се продавала седла и друге коњске справе)[3] и четири млина на реци Теплуси (ова се река налази не далеко од Призрена северно), а такође че-

[1] Намазгјах — ово су мале џамије, које су Турци обично зидали одмах по освојењу тог или другог места зато, да би у њима очитали прву благодарствену молитву (намаз) за даровану њима победу над неверницима. Призренски намазгјах начињен је на излазу из Призрена за Ђаково.

[2] Ово је по реци Бистрици међу дрвеним мостом, који се зове на'лет кјупрјуси т. ј. проклети мост, близу дома Шаиб-аге и каменим мостом преко којег иде поштански пут у Скопље.

[3] Овај пазар налази се и сад близу џамије Кукли-бегове недалеко од житњег пазара.

тири млина у селу Рабче[1] у окружију Хас. Још дадох у име прилога у граду Скопљу у улици бојаџија (мастичара) караван-сарај, који има с три стране пут, а с једне протиче вода Сјерова. Још сам дао у име вакуфа у граду Лешу (у Алесију) два каравӑн-сараја и 50 дућана с чардацима, све ханове за сено, траву и све бање. Још сам учинио вакуфом у Скадру караван-сарај, који сам ја на ново сазидао, таки исти у селу Магуш у нахији дукађинској (где је то село Магуш управо не могу рећи). Још дајем у име прилога караван-сарај близу тврдиње дукађинске (ова се тврдиња зове сад Дода-калеаси, т. ј. тврдиња Додина близу Калиса) и караван-сарај у селу Клумје (ово је село међу Калисом и Спасом по току реке црног Дрина). Још сам дао у име прилога у пристаништу (Ескеле) Спас каравн-сарај,[2] таки исти караван-сарај у селу Годену (не далеко од Спаса) такови опет у селу Мамша;[3] тако исто караван-сарај у селу Сопотнице, које се налази у скопљанском окружију. Завештавам скуп са сазиданих при свима овим каран-сарајима амбара (житница), подрума употребити на поправљање караван-сараја, да не би остали они батал (запуштени), а ако овај приход не буде довољан

---

[1] Ово село припада сад жупи Гора, налази се на југозападној страни планине Коритника; житељи његови говоре српским језиком, но вере су мухамеданске. Испод овога села налази се готово пресанувши поток воде, на којему су морали бити млинови. У селу са овом налазе развалине мале цркве.

[2] Спас лежи при реци Дрину на скадарском путу, а на 11 сати од Призрена. Из овога села и довде превозе се путујући из Скадра у Ђаково и супрот на трабакулама, познатога рода лађама.

[3] Мамша мора бити то исто, што је сада село Мамуша, које се спомиње и у дипломи Душановој, види књ. г. Срећковића стр 19. Житељи су овога места сад сви потомци Анадолаца и говоре само једним чистим турским језиком и незнају нити српског, нити арнаутског језика.

за то поправљање, то се има недостатак попунити из капитала, које сам ја дао у име вакуфа (прилога). За плаћу слугама за службу у караван-сарајима, у Алесију, у Скадру и у находећим се путовима: цариградском и дукађинском, т. ј. за очување чистоће и надгледања поретка, издавати по 2 акче на дан свакоме — из новаца са прихода од бања, дућана и караван-сараја, а оним слугама, који добровољно пожеле служити вакуфа ради, издавати по 1 акчу на дан. — Још сам дао у вакуф по 360 акче на годину за поправљање моста на реци Вардару у калкандељском (тетовском) окружију и по 360 акче разделити по надгледању за шумом одређеном за овај мост, али људи за надгледање овога моста морају бити из села Жалина, које се налази близу ове шуме, а граду Калканделу (Тетову) издавати сваке године по 60 акче за надзор те шуме, да не би нико смео сећи поменуту суху шуму на штету реченога моста. —

А за сачувати све моје прилоге у целости жртвујем 50.000 акче. Мутевелијама (надзорницима) над прилозима ја сам одредио Хајредина, мога оца, и све с поменутом сумом њему сам ја предао у неодузету власт. Он се опуномоћава промењивати и постављати своје помоћнике, надзорнике, слуге и др.; а по смрти његовој право главнога мутевелија над свима мојим прилозима прелази његовим рођацима, почињући од најстаријега. А ако они сви помру, ово право прелази у руке кадија и муфтија града Призрена. Мутевелији у Призрену одређујем плаћати по 10 акче на дан, писару по 5 акче на дан и надзорнику по 5 акче. Овај последњи као инспектор дужан је путовати за надгледање вакуфа и прегледати рачуне и проверити их с кадијом. Одређујем имаму и хатибу (проповеднику) џамије г. Зинова по 4 акче на дан свакоме, учитељу по 2 акче, помоћнику његовом по 1 акче, двома муези-

нима (призивачи на молитву) по 2 акче и читајућим џуз корана по 2 акче.[3] Имаму и хатибу џамије у Призрену по 4 акче, мудерису (најстарији професору турске богословије), по 2 акче, помоћнику по 1 акче, двома муезинима по 2 акче на дан, привратнику по $^1/_2$ акче;[4] бахчовану (т. ј. вртару) по 2 акче, читајућем по 6 ашара, по петцима по $3^1/_2$ акче. (Ашир је десети део од корана), — на празник Фитри и Азхи трошити у г. Зинову при џамији за госбу сиромаха по 500 акче. На ову сврху жртвујем и два казана (котла) и 50 бакарних тепсија." Даље слeдују судски изрази кадије. —

Да ли је и до сад сачувано све, што је Кукли-бег на вечна времена завештао? — Осим џамије сад је готово све упропашћено. Дућани, које је он имао у Призрену с десне стране Бистрице на пр. у Старом пазару и поповој чаршији, сад су готово сви хришћански, неки су у рукама Турака, као њиова сопствена имаовина. Исто тако караван-сераји сви су скоро или у власти правитељства, или појединих имућних људи, а неки су са свим пусти и развалени. Ако и живи још његов потомак у Призрену Малић-бег, који би хтео сад да сачува и то мало

[3] Џузом се зове познати 30-ти део корана. Коран је подељен на 30 џуза — делова. У Меци сваки дан дужни су прочитати цео коран, но будући да један човек то није у стању учинити, за то 30 људи свршавају тај благочестиви посао.

[4] Не треба мислити да је у време Кукли-бегово $^1/_2$ акче било тако мало. Види се да је привратник и са пола акче могао опстати цео дан. И ако једно акче износи $^1/_3$ део од једне паре, али је имала вредност већу, него ли данашњи грош. Још су живи људи, који су ми приповедали да су очеви њихови са две аспре могли добити ручак, за 1 аспру леба, а за другу меса, а сад такови ручак не може се добити ни за 60 пара. То је тако било пре томе 80 година, а у време Кукли-бегово, држим да су новци још већу вредност имали, јер је он живео назад томе 350 година.

што је остало као вакуф Кукли-бега, али се мора покорити судбини (кисмету) својој и својих предака, јер већ нема за то стања, а и помоћи са стране кадија. За неке његове задужбине као караван сарај и друге вакуфе у Љешу, караван-серај у Скадру, Дукађину и млине по разним местима већ нема ни спомена, да су то вакуф Кукли-бега. У Љешу и Скадру име његово никад се не спомиње, заборавило се са свим, као да није никад тај турски доброжелатељ и хришћански злотвор на свету био. У истом Призрену заостали су још неки његови дућани, код његове џамије на серећ-пазару и где — где у другим махалама, који доносе Малић-бегу око 500 гроша (муката) да би се могао издржавати. Овај Малић-бег добија још око 2 тисуће гроша с караван-сераја што је у Скопљу и 100 карлица жита са свију земаља које су њему остале као наследство. У истом Опољу остале су у његовој власти још двије врло мале ливаде, а на име у с. Бруту. Ево све што има садашњи Кукли-бегов потомак Малић-бег. Исти дворац Кукли-бегов или сарај, како га зову у Призрену, сачувао је само име. Од њега је остао само трећи део задње зграде, у којој на горњем кату сељаци суседних кућа чувају сено, а у доњем држе сваког рода марву Већи део предње зграде, у којој је исти Кукли-бег становао и његови потомци благовали, разрушен је у 1793 г. Махмуд пашом скадарским, кад је он напао на Призрен и пленио га. Само стена тог трећег дела, која је још цела својим обликом још казује, да су биле друге зидине врло велике зграде, што се да видети из исте ширине хума, на коме се некад налазио дворац његов, али сад заиста није то његов дворац, него сарај т. ј. кошара (руски сарај значи кошара), јер као што горе рекосмо, на горњем кату заостале зграде сељани суседних кућа чувају сад сено, а у доњем држе марву. —

Мислим да не ће бити одвише, што ћу овде ма у кратко објаснити, за што је Махмуд-паша Ротуловић (призренски губернатор од 1808—1836) од бившег у његово време потомка Кукли-бегова караван-сарај у Призрену и у селу Мамуши и др. вакувска (задужбинска) имања Кукли-бега заузео, зашто је Измаил-паша (призр. губерн. од 1785—1794 г.) неке Кукли-бегове млинове у с. Круши себи присвојио.

Није већ од потребе говорити, да није никако мило било хришћанима трпети самовољу страних господара, бегова и агалара, који су ту област после савршеног покорења Призрена[1] населили, неваља заборављати и то, да су исти потурчењаци на њих не радо гледали, (као што и до сад нису њима туђинци мили), јер су они најбоље земље заузели и обогатили се, а то потурчењацима никако у рачун није спадало. Они су осетили неповољни уплив на њиов живот од туђинаца, а с тога су и почели трудити се, да их ослабе и да њиово право силнијега, добивено имање заузму, што се и десило 1669 г. (1080) на 136 година, пошто је духовно завештање Кукли-бега начињено било. И ако су Кукли-бегови потомци и доцније непрестано глобили и кињили хришћане и безакоња чинили без да се икога боје, нису то могли чинити потоњи његови потомци, на крају 18-га века, јер су призренски Турци почели њима на пут стајати и од немилог зулума њихова хришћане бранити, и ако је неотице то било. Овај се покрет поглавито појавио у то време, кад су се у Призрену, Ђакову, Пећи и Приштини ондашњи људи за паше поставили. И ако су ови једнако један с другим ратовали и били се, и пак није њима то сметало своје питоме области или са свим од ту-

---

[1] Призрен је освојен са свим османлијама у 1458 години у време султана Мухамеда (по Хамеру), а по Boué у 1455 г. (види „La Turquie d' Europe“ у 4-ој св. стр. 31.).

ђинаца очистити, или њиово богатство умањити, а поглавито искоренити ту њиову безусловну самовољу, којом су се одликовали, користећи се упливом османлиске силе, која их је уздржавала у пркос местничарима (туземцима).

У сљед тога, није чудо што је Јана, мајка игумана Аксентија, казујући њему шта је њој причала Наранџа односно Кукли-бега, није му већ о бившим у њезино време његовим потомцима споменула, и ако су они исто у Опољу били тад, као што и сад Малић-бег у Призрену живи. Али је већ прошло било још тада време њиове самовоље! Пред-смртна-воља Кукли-бега, њиова предка, није већ имала подпоре и код кадија, који као местни становници нису били наклоњени дошљацима, тако као што поменуте паше, који су не само неке задужбинске (вакуфске) имаовине Кукли-бега за себе узели, већ и другим, макар и хришћанима, за себе слободно присвојити забрањивали нису.

Из свега што смо казали читаоц је већ могао појмити да приповедања игумана Аксентија и његова брата Симе Андрејевића као што су они од своје мајке и бабе о Кукли-бегу чули, тичу се не самог Кукли бега, него некаквог његовог потомка, који је палио и жарио по примеру свог предка у 1737—1738 г. (о овоме, а не о другом времену причала је Наранџа, види више мој доказ), јер је Кукли-бег умрьо у 1537 год., кад се вакфије писало, у 40 години од рођења, како ми је казао, по предању његов садашњи потомак Малић-бег. Кукли-бег сарањен је у Опољу у с. Бродосавча, близу његове џамије. Он је имао само једног сина и тај је умрьо прије свога оца, због тога је Кукли-бег на основу вакуф-наме предао свом оцу све своје имање. —

Сад ми ваља одговорити још на питање, да ли је био Кукли-бег забитком (као што вели Љетопис Аксентија у књ. г. Срећковића стр. 93). Малић-бег потоњи потомак

Кукли-бегов причао ми је, да је Кукли-бег био губернатором Битоља 18 година. Ми о томе нисмо нашли никаквог спомена ни у каквој турској књизи и листинама, због тога слободно можемо рећи, да Кукли-бег није био губернатором, пашом. Више или мање разборити Турци призренски одричу то наговештење. Колико је њима познато, Кукли-бег је био богаташ свога времена, знатан човек у призренској околини, са упливом на саму власт, која се радо њему клањала и улизивала.[1] Он је био пуновластним господарем (забитом) над својима робовима, становницима целе Опољске жупе и, ваљда, неког дела Горске жупе и поступао је с њима како је њему воља било. Ово је ласно појмити из одношаја и дан данас постојећих између бегова и агалара к својим чифчијама, и ако већ нема харача, да га беру с хришћана, што је спадало у дужност бега и агалара до поздњег времена. —

Не пропуштам такође додати овде и то, да Кукли-бег није могао произаћи од племена Синан-паше, као што се говори у књ. г. Срећковића (стр. 93), по казивању Наранџе бабе и тих два брата. Упоредивши само годину смрти Кукли-бега или годину његовог предсмртног духовног завештаја (вакфије) са љетобројем живота Синан-паше (садразама) и Софи Синан-паше,[2] који је тако јако у памети Наранџе заостао, јер је цркву св. Арањђела разрушио и џамију себи начинио, можемо се очигледно уверити, да Синан-паша (топољански), није још ни простим везиром био у то време кад је Кукли-бег већ одавно свршио био дане свога живота, а виљински је Синан-паша (Софи) био још

[1] На исти начин потврђује стручни зналац турске Историје Мудерис (ректор и професор) турске богословије (близу барјак-џамије) Мехмед-ефенди, у кога сам нарочито за Кукли-бега питао, да није он био забитом и није за то марио.
[2] Љетоброј државне службе ових Синан-паша ми смо на своме месту нарочито забележили (види више).

млађи од свог имењака, дакле није могао никако бити родоначелником племена Кукли-бега. —

Пошто сам свршио са Кукли-бегом, мислим да неће бити згорег, ако овде додам из путничких мојих бележака кратак опис самога Опоља, где је он страшно гњездо себи и својим потомцима био савио. —

III.

Опоље.[1]

Ми смо већ казали где се налази Опоље или опољска жупа. Од како су Турци почели владати, жупа се почела звати бајраком, с тога што при поласку на рат свака састављала је особити батаљон војника и обвезана је била имати своју засебну заставу (барјак). Па и дан данас старинске жупе држе се тога, и ако су већ изгубили то уређење због новог турског реда за узимање у војнике, и сад се може по барјаку определити где су биле границе сваке поједине жупе. У призренском окружију броје се сљедећи барјаци: опољски, љубински (средска жупа), сухоречки, острозубски, љумски, горански и др.

Села опољске жупе расположена су на огранцима Шарпланине са севера. Број села у Опољу износи управо 20, која нису далеко једно од другога. Нема села, које би било даље од других села више него један сат. Сва та села заузимљу простор не више од 4 сата у дужину, почевши с десне стране пута, којим се иде из Призрена у Тетово преко Шар-планине, и 3 сата пута у ширину од подножја ланца Шар-планине до доњих огранака те планине, који већ улазе у призренско поље.

Свраћући с тетовског пута за Опоље, на јужној страни брда Цвилена види се село **Заплужа** са 42 куће. Близу

[1] Опоље спомиње се у диплломи Дршановој § 47, у књ. г. Срећковића стр. 22. а у др. §§ на пр. 123 стр. 47 и § 124.

овога села на доста оширном простору виде се цигле, црвено камење, које је било отесано. По свему се види да су ту биле у своје време добре зграде, а да је ту била велика црква, сами Заплужани уверавају, по сачуваном предању.

Од Заплуже на ½ сата хода лежи село Бљач са 75 кућа. У њему су три махале између којих једна и сад носи име: Попова махала (махала приФтај). — У њој се и сад види остатак мале цркве. — У осталом треба и то казати да се готово по свима селима виде урвине од цркава. Опољци сами без икаквог устезања говоре да су то биле цркве, кад их ко пита за то, показивајући њима то место, где се једва виде Фундаменти разрушене цркве.

На ½ сата од Бљача види се доста велико село Бродосан или Бродосавча. У њему има 135 кућа. Управо ово село било је у старо доба и у доцније време Кукли-бега махалом вароши Зинова. Име овакве касабе (вароши) нестало је. Сад ово име памте само старци у Опољу. — Близу овог села Бродосавча уз поток, који извире из зинувшег ждрела Шар-планине стоји и сад џамија, коју је начинио Кукли-бег; она није велика и обликом својим не може се упоредити са џамијом истог Кукли-бега у Призрену.[1] На 20 корачаји више од џамије види се тјурбе, у коме се покоји прах Кукли-бега и његове Фамилије. У овој се тјурби налази пет гробова; расположени су овако: Кукли-бегов је гроб по среди свију, до њега гроб његове кћери, која није имала среће да се уда. Под

[1] Осим ове џамије која се налази не далеко од житњега пазара и близу серач-пазара, где су и до сад смештени дућани за продавање седала и др, коњске оправе у Призрену има недалеко од мектебируждије (турске гимназије) још једна џамија, која носи име Кукли-бегово, али њу је начинио његов први мутевелија после његова оца — Сулејман-бег.

ногама Кукли-бега лежи његов син, који је умрьо пре њега, а близу овога редом жена Кукли-бега и пети гроб под ногама кћери, у којем је закопан отац Кукли-бегов. Тако су ми разјаснили неки старци у Опољу кад сам их питао, то ми је потврдио и исти Малић-бег. Рођаци његови и потоњи потомци закопани су изван тјурбе наоколо, готово сви, док није био разрушен дворац Кукли-бегов скадарским Махмуд-пашом Бушатлијом, као што је споменуто више. Доцније потомци Кукли-бега живели су и умирали у Призрену. — На неколико корачаји више ове тјурбе к ждрелу Шар-планине виде се урвине хамама (бање) Кукли-бега, где су он и његови потомци испирали тело од хришћанске крви. На супротној страни од ове џамије, тјурбе и бање на 10 минута хода на узвишеном месту на брежуљку виде се јадни остатци Кукли-бегова дворца (сараја). Близу њега смештено је 14 кућа и састављају особо село тако звано Беглере. Званично оно се рачуна махалом села Бојевци, ал и Бојевце и Беглере и Бродосан нису били ништа друго, него махале прастаре вароши Зинова. — На месту, где се ово Зиново налазило мало више данашњег Бродосана (Бродосавча) у ждрелу Шар-планине била је црква и судећи по месту мора бити да је била велика, ако није био манастир. Сад се види неко камење. Становници ми нису знали казати за цело шта је ту било. —

Спроћу Бродосана, сараја Кукли-бегова к северо-западу, гледајући на поље, на среди њега види се нешто као џамија, на малој узвишености, то је намазгјах опољски онаки исти као што је у Призрену. Ту се први пут Кукли-бег са својом дружином азијата клањао, кад је заузео Опоље. Ова се зграда сад готово распала; Опољци ту сваке године на празник курбан кољу браве. —

На 10 минута хода од Бродосана на југо-запад налази се село К у к л е или Куковци са 45 кућа. Ту се

први пут станио Кукли-бег док није за се начинио сарај где је, сад ћу казати узгред, била по свој прилици бродосанска црква. — Не далеко од Куковца к северу налази се село Бозец са 8 кућа, али ово село као и Пилјарија са 25 кућа састављају једно село са селом Беглере. Од Куковца к југо-западу на ½ с. налази се село Косавцс са 68 кућа; од Косавца такође на ½ с. к југу село Планик са 47 кућа; на ½ с. од Планика у истом правцу село Зрце са 15 кућа. Ту близу њега има још једно село или боље рећи махала са 10 кућа по имену Превиша. —

Опољском барјаку припадају још сљедећа села: Брезња[1] са 155 кућа. Оно лежи на југу од Призрена на 3 сата хода, у подножју брда Коритника на источно-северној његовој страни. На ¼ сата од Брезни село Буче са 36 кућа; од Буче на ½ сата село Плаве са 78 кућа, на ½ сата од Плава село Ренце са 25 кућа, на 20 мин. хода од Ренце село Капре са 35 кућа (близу овог села још се виде развалине цркве). По другим селима и темељи цркава утамањени су. На ¼ сата од Капре село Зјум са 29 кућа; на ½ сата од Зјума Бјелобрада са 39 кућа. На ½ сата од Бјелобраде село Брут са 98 кућа; на ¼ сата од Брута село Златаре са 42 куће. Ова се села сва налазе између села Брезне, Кукле, Планика и Шајновца на огранцима Шар-планине. Село Шаиновци налази се спроћу села Брезње на особито видном месту са шумом наоколо оздо овог села.

Сва поменута села Опоља расположена су по удесним местима са врло лепим студенцима Шар-планине. Земља је врло родна. Дрва је доста не само за Опоље, но и за Гору, која са свим никако нема дрва за огрев. Горани секу дрва ту за новце.

---

[1] Ово село спомиње се у Душановој дипломи § 45, наштампаној у књ. г. Срећковића стр. 22; такође и села: Буче (Боучиѥ) и Плаве (Плакна) у истом §. —

У Опољу има свега 1085 кућа, и у њима 4425 душа мушких и 4645 душа женских. —

Сви су турске вере, али слободно могу рећи да су од свога одустали, а к туђему нису пристали. Врло су слаби муамеданци; и у свима поменутим селима има само четири џамије и те су жалосне. Осим Кукли-бегове џамије у Бродосану, има џамија у селима: Брезње, Буче, Косавце и Плавој, које још можемо назвати џамијама, а по другим селима никако их нема, са свим нема ни молитвеног дома.

Морам овде казати да ни у Опољу ни у Гори нема то „мноштво српских старина", као што смо мислили. Све што је било на свагда је пропало, јер је све упропастио Кукли-бег и утаманили су његови потомци. Да се ту српско православље находило не може у то нико посумњати, судећи по неким црквеним урвинама и темељима готово по свим селима. Опољски Срби били су побожнији него сад. Будући мухамеданцима они светкују не само турски празник бајрам, но и св. Ђорђа (хдрелез — по турски) и св. Димитрија (Касим). У осталом ова два хришћанска празника Мухамеданци у Ст. Србији и у Албанији по многим местима држе као своје празнике и ако хоће криво гледају на такав њиов обичај, задржан од предака, кад су ови били хришћани. Овде ваља додати и то, да се ови дани празднују не по латинскоме календару већ по нашем. Призренски Турци до скора су празновали ова два дана особито дан св. Ђорђа 23. априла с великом помпом, с пуцањем из топова са тврдиње и пушака, нису радили, нити седели по дућанима, али и сад држе овај дан као свој празник, и ако је већ забрањено свако пуцање. Многи и до сад, као хришћани не престају китити своје дућане зеленим гранама. —

Да су становници у Опољу — потомци старих Срба, то се може судити по неким српским обичајима, који су

још сачувани по неким селима, која су мало даље од Бродосана. У с. Планику, Шајиновцима и у Косавце још и до данас становници по празницима, а поглавито у дане венчања, воде коло чисто српско, као што то бива код свију Срба у Средској и Сиринићској жупи. Кукли-беговци нису могли ту искоренити овај обичај, забрањени турским законом. Било је у обичају пре 30 год. ставити бадњачице,[1] али сад су тај обичај са свим заборавили, више с тога, што у сред зиме у Опољу не остаје нико од мушких глава: сви се налазе по Румелији, да том или другом радњом прикупе који новац. Није се томе ни чудити, кад су готово сви становници призренске околине заборавили тај обичај и све због тога узрока. Призренци — варошани — већ не знају какав је тај обичај. Само у жупи Гора, о којој ћемо ниже казати неки Горани нису заборавили да је то обичај њиов, који им је заостао од прађедова...

На стр. 71 књ. „Синан-паша“ казано је да „у целом Дукађину живи народ, који говори чистим српским језиком, јер другог језика незна.“ Не би погрешно било речено, кад би се то односило на прошло време, кад заиста становници у Дукађину несу знали другог језика, осим српског. Сад се то не може казати, ни за у 1865, нити још много пре тога. Истина је да у почетку садашњега столећа, за време Јане, мајке Аксентија и Симе А. Игуманова, није био распрострањен Арбанашки језик у такој мери као сад. У Опољу било је још старих људи, који нису хтели никако променути свој српски језик на арнаутски, али пошто су ови старци помрли у Опољу се престало са свим служити српским језиком. Године 1820 у Љуми још многи су се служили српским језиком. Ми знамо и сад неке Љумљане, који нама сведоче да су њи-

[1] Сами бадњак одавно су престали чинити; јер су морали из њега крст чинити, што је било противно њиовој новој вери.

ови очеви од прилике пре 50 година још зборили српским језиком. Сад и у Љуми и Опољу зборе арнаутски, јер српског језика нико не зна од становника. Само у Гори сачувана је српска реч.

Познато је да услед пропасти српског царства на Косову, Срби су почели напушћати своју отаџбину да се од турског зулума избаве. Њиове земље нису пропустили заузети Арнаути, који су претпоставили своје кршевите планине питомим земљама. Са бившим ту и у време српског царства својима једноплеменицима, који су састављали овде онде особите колоније, они су почели састављати гомилу људи, који су већ принуђавали само собом признати неко право грађанствености за њиовим језиком. Не може бити да су се у време српскога царства са арнаутима Мата, Миридита и у опште Фанда, Шаља, Срби служили својим језиком: морали су разумевати арнаутску реч. Већина становника јамачно није знала овога језика, али он није био туђ српскоме уву. Љумљани нису могли друкчије говорити са Матјанима, Фандима и Миридитима, него арнаутски. С тога садашњи становници Радомира, Калиса, Чајља, Топољана и др. села с променом вере лакше су могли заборавити свој језик, јер су били готово са свију страна окружени Арнаутима с којима су били у већим сношајима; притом Љума служила је, као и сад, путом свију Арнаута из Мате, Миридите, Фанде и свију у опште становника некадашњег Дукађина. Да је било тако ваља ми споменути да у Дибарској области у жупи Рјека, која лежи на исток од Кораба на јужном склону Шар планине, одељујући од Горске жупе има до 30 села у којима живи православни народ; села ова и до сада носе српска имена, као: Кракорница са 30 кућа, Волковце са 20 кућа, Рибница са 29 кућа, Стрезимир са 30 кућа, Рјеч са 20 кућа, Врбен са 120 кућа,

Кранорница са 25 кућа, Бјелчица са 60 кућа (у овоме селу има три попа), Кичиница са 22 куће, Сенце са 20 кућа (има поп Јевстратије), Дух, Планина, Битуша, Требишта, Скурдина, Ресастуши и др. али сви говоре арнаутским језиком, осим становника с. Скурдина, који још говоре славено-српским језиком, има ту и мухамеданаца. Жене и деца не знају другога језика осим арнаутскога; мушки шетајући по Румелији знају говорити мало бугарски. Да су поред тога у Љуми и Опољу становници били српског рода и порекла можемо само напоменути, да су сва њиова села и до данас српска имена задржала, н. пр. Топољане, Побрег, Колешане или Колесњак, Враница, Добруша, Шитке, Гостиљ, Имуије, Калис, Виљна, Новосеја, (Ново село)[1] и др. Тако исто видели смо имена свију села у Опољу. Ако би ко хтео примстити да није то доказ, што села носе име српско: Срби су ту живели, али су са сеобом Арсенија 3-ћег Чарнојевића и Арсенија 4-тог Јовановића оставили своја седишта, и Арнаути их заузели. Истина да је тако било: села призренског, пећског, Вучитрнског, Приштинског носе имена српска, али су заселена арнаутима; ипак не треба губити из вида и то да ли су они били одавна Арнаути. Има много села, која су заузета Арнаутима чисте крви, такове је лако овде раз-

[1] Ми смо већ забележили где се налази село Топољане. Овде ћу додати још и то, да у овом селу становници светкују дан св. Илије и зову га већ по турски „Али-гјун.“ У опште у Љуми по селима светкују св. Ђорђа и св. Димитрија. У селу Побрег, које се налази недалеко од Топољана, славе дан св. Николе 9-ог маја. У селу Шитке исто светкују св. Николу. Не треба губита из вида и то, да Љумани држећи славу држе њу баш по старом обичају: по два по три дана госте своје познанике, долазеће к њима на славу. У с. Тедрину оставили су славе још пре 10 г.; Љумани говоре да су житељи тога села латини, али су светковали св. Николу 9 маја по православном календару. — Ново село налази се на по сата од Топољана. —

ликовати од Арнаута који су били Срби. Ваља само упитати Арнаута тог или другог села к којему фису он припада; из одговора ћемо познати је ли он дошљак... Не треба знати за то арнаутски језик, да мајсторски можеш распознати чистог Арнаутина од Арнауташа. Ако Арнаутин одговори да је он фиса Гаш, Шаља, Фанда, Кабаш,[1] Мирдита, јамачно да је он прави дошљак Арнаутин. Ако ли одговори да је фиса тог села у коме живи, или ти жупе (барјака) у коју спада његово село, јасан је доказ да је Арнауташ. Истина оваквих села у пећском окружију има врло мало, по већој части села су насељена Арнаутима из разних арнаутских фисова, који су већ познати, али у призренском окружју таквих има врло много, становници којих су отпадници вере и народности српске. Таквих је особито много у Приштинском окружију Вучитрнском и Гиљанском и око Новог брда. Вратимо се сад к Опољу. Становници не знају баш казати којега су они фиса, нити Љумљани. Обично на такво питање одговарају да су Љумљани, Опољци опет казују да су Дукађинци. Али и становници Горе (Срби мухамеданци) зову себе Дукађинцима.

Још и по томе можемо се уверити у више наведеном, да Арнауташи, који су се расплодили с променом вере по разним барјацима (пређашњим жупама), не састављају посебног фиса. Арнаутин тог или другог фиса, ма где он живио, има у бајраку (жупи) тог или другог села свагда ослонца у своме фису и ако се далеко налази тај фис од његова огњишта. На пр. у пећском окружију има Арнаута разног фиса и по разним селима размештени, тако

[1] Кабаши станују близу манастира св. Марка не далеко од Призрена, али су ту дошли из планине близу Пуке, где и сад станују чланови овога племена и то се место зове Кабаши.

исто и у другим окружијама. Како се догоди, да убије ко из Арнауташа с. Студенчане или Пећане правог Арнаутина од фиса Фанди или Гаш: будите уверени да тај фис ма било 10 сати далеко, сматра за дужност нападати на то село да се освети за свог једноплеменика. Тога пе чине Опољци. Они у таквим случајима највише иду тужити се властима у Призрену. Ово је због тога што су они са потурчењем — престали већ уважавати општинске обичаје тог бајрака, коме су они припадали. Они су таким начином постали туђинцима у савету старешина те жупе, у којем су учествовали и хришћани. И ови су последњи природно криво гледали на њих и туђили се од слоге са њима. Прави Арнаутин сматра за срамоту тражити освету преко власти, осим власти старијих свог фиса, тако званог њиовог суда „Плећнија." Осим горе наведеног можемо овде забележити и то да се може распознати Арнауташ призренске околине, пећског окружја и др. од арнаутина, који је ту дошао из планина и остао живети по селима и варошима, по његовом карактеру и понашању. Арнауташ готово не зна шта је то част: он је лажљив, не држи задату реч. Прави Арнаутин не ће то учинити: он је веран својој речи и не ће никога издати, он зна за поштење. Арнауташ улизује се свакоме, његове су манере и понашање пред властима је подло, притворно и лицемерно. Арнаутин се понаша у таквим догађајима са достојанством, благородно.

Ко хоће да се увери у досад реченом, нека провери на месту и брижљиво промотри живот овдашњег народа, тако званог арнаутског. Арнауташ мало се чим разликује од овдашњег Србина, задављеног од разноликих несрећа и доведеног до ступња истог, којим се одликује Арнауташ, само овај је више дрзак него ли Србин, али ова дрскост се појављује само спрам хришћапа, на које је пала сва

тегоба што су остали верни и тврди у вери. Морам и то додати, да је Арнауташ свагда више заслепљен фанатизмом, него ли Арнаутин дошљак, који више мрзи на Арнауташа, но на хришћанина.

Ако су Љумљани мало бољи од горе описаних Арнауташа, премда су и они истог порекла, томе је узрок тај, што су још у време српске државе, како сам већ о томе казао, били у непосредном додиру са арнаутима сачували своје понашање и нарав, осим језика.

Ово и сад видимо на хришћанима, који живе по варошима и селима, који имају сношаја са Арнауташима; и више или мање свој језик задржавају, док се не потурче; јер од тога времена Србин овдашњи сматра за срамоту да се служи матерним језиком да му не каже ко, да је потурица; он већ мрзи на српски језик.

После бегства Арсенија 3-ћег Чарнојевића и Арсенија 4-ог Јовановића српско име тако је било мрско овде, да су не сами хришћани из страха, но и сами потурчењаци морали избрати језик арнаутски да се удворе код мухамеданаца. Само је Гора задржала свој српски језик, премда је била исто тако потурчена и ако се становницима Турци ругају њиовим српским језиком, и они би одавно променили матерни језик, али због жена које немају сношаја ни са Арнаутима, ни са Арнауташима, морају говорити још српски. —

IV.

Гора.[1]

Границе ове жупе: на северо-западу кланац планине Кортник, која раздељује Гору од Љуме, на запад брдо

[1] Ова реч означавајућа особиту жупу спомиње се у Душановој диплом § 49, види књигу г. Срећковића страна 23.

Галић са селима Љуме, на југо-западу огранци брда Галић у правцу к планини Кораб; са југо-истока кланац Шар-планине, која заклања Гору од Ријеке жупе у Дибри о којој смо мало час споменули. На истоку опољског села Планик: на северо истоку села истог Опоља: Шајновча и Брезња.

У Гори има 27 села. Простор на коме су смештена „всѧ горьскаѧ селѧ“ (§ 141 диплома Душана у књиги г Срећковића стр. 53)брдовит је са врло згодним пашњацима за марву. Становници ове жупе тргују вуном, јер неки од њих имају до 2000 оваца. По казивању Горана, сав овај простор низмених брда међу Коритником, Корабом и Шар-планином био је покривен шумом, али у разна времена ова се шума истребила. Како му драго, али се може казати да је у Гори било више дрва него сад. Нека села немају ни мало не само за какву грађевину, него ни за огрев и купују дрва у Опољу, као што је споменуто у опису Опоља.

Села[1] су Горе следећа: Рапча са 170 кућа, лежи ½ сата од села Брезња опољске жупе при подножју Коритника. — На ½ сата од Рапче село Крстац-горњи са 38 кућа. (Овде је била црква, али је до темеља разрушена); на ½ сата од овог села Доњи-крстац са 35 кућа; од доњег-крстца на ½ сата село Пакиша са 32 куће; на ½ сата од Пакише село Запод са 39 кућа. Овде се виде трагови разрушене цркве, која је била на хумићу близу овог села. Од Запада на ½ сата село Комариште са 24 куће; на ½ сата од овог село Очикље

[1] Готово су сва села Горе споменута у диплоти Душановој, наштампаној у књ. г. Срећковића: село Рапче види § 43. стр. 21. Оба Крстца, Пакиша, Кошаришта у § 44, Орчуште, Глубочица, Брод у § 49 стр. 23, Крушево, Злипоток у § 48. стр. 22 Вранишки, у § 49 Радеша, Лештане у § 46. и 47., Диканце (Дикановићи?) у § 47.

са 31 кућом. На 20 мин. од села Очикље село Бјељани са 22 куће. На 1 сат од Бјељана село Оргоште са 42 куће. Од Оргошта на ½ сата Орчусца са 45 кућа. На ½ сата од овог село Борја са 152 куће;[1] на 1 сат од села Борја село Црнољево са 38 кућа. На ½ сата од овог село Оришек са 24 куће. Од Оришека на 1 сат хода село Шиштевац са 210 кућа. Овде је начињена џамија 30 година назад томе не далеко од развалина цркве. Од Шиштеваца на ½ сата к југу село Крушево са 118 кућа. И овде је начињена џамија баш на оном месту где је била црква. На север од Крушева на ½ с. лежи село Глубочица са 83 куће. У овом селу види се темељ цркве. Од Глубочице на југ на ½ с. хода лежи село Злипоток са 110 кућа. Близу овог села виде се развалине цркве Преображења. — По казивању Злипоточана цркву ову сазидао је неки поп Петко Топал. Неће ли бити то последњи поп ког име нису они још заборавили. Црте лица становника овога села дају мислити да су они произашли од циганског рода. Занатом својим (сви су они ковачи и гвоздених послова мајстори) потврђују то нагађање. — Изнад села Злипотока на исток налази се место, које се данас зове Стратос. Ово место пре, види се, звало се Страторија, види Диплому Душанову § 48 стр. 23 књ. г. Срећковића. — По казивању Горана, ово је место служило за логор у летње време за царске коњанике. Ово се село налази у процепу, покрај њега тече река Злипоток, која лети усане, али зими и у време кишљиво доста је опака. Она извире из планина, које се налазе на југо-источној страни од планина. Гледећи из села на исток ви видите високи врх планине, која се зове Остри-врх, а ниже њега на југ врх планине, која се

[1] У овоме је селу начињена џамија на месту где је била црква.

зове Овчинац са врло дивном водом у подножју свом, која се зове Царева-чесма; близу ове чесме на равници налази се место, које се зове Обједеник. Судећи по темељима развањеног здања и по неким гробовима, који се још у наоколо виде, може се слободно предпоставити да је ту била црква. На 1 сат пута од Злипотока налази се село Ристелица са 350 кућа. Овде, као што говоре Ристеличани, била је црква св. Варваре, али од ње ни трага није остало. Само старо гробље на југо-источној страни од села показује то место где је била црква. У осталом и сами становници не крију то. Село ово лежи под планином Овчинац на јужној страни, а испод села за потоком, који тече на северо-запад кроз село Злипоток налази се теке (боље рећи тјурбе са неким светим). Као што Ристеличани говоре, ту је био манастир, што је врло вероватно, јер око овог места има мноштво прастарих хришћанских гробова, али без надписа. Близу овог места налази се једна вакувска равница где Ристеличани свршавају своје забаве 23 август, т. ј. дан свеопштих свадаба Ристеличани светкују с највећом торжаственошћу. — На југ од Ристелице по путу који води у Калкандел (Тетово) на један сат даљине налази се једна баштина с чесмом, која се зове Урошева чесма, а и сама баштина зове се Урошева баштина. Од ове доста широке долине к југу виде се два планинска ланца, који се зову Рачи, међу којима иде пут за у Тетово, а к северу од ње простире се планина, која се зове Урошева планина и свезује се с другима при селу Броду и губи ту свој назив. Село Брод одстоји од Ристелице на 3 сата пута кроз високу гору при подножју с источне стране Овчинца, с којега се виде села Злипоток, Крушево, Топољане и Галић. Село Брод [1] има око 500

[1] Ово се село може поносити пред свима селима Горске жупе, својим пасиштима. Због тога је казано у диплоиш Душано-

кућа, има две џамије, али је било три цркве, а може бити и више, но становници не памте више од три: св. Димитрија, св. Пантелије и св. Николе. Од последње и сад се види темељ и около темеља гробље. На неколико корачаји од ове бивше цркве налази се џамија. Старци од 60—70 година причали су ми, како су као деца ишла на Никољдан у ту цркву и како су очеви и матере њиове палили над гробовима свеће и делили колач. Не далеко од ове цркве била је црква св. Димитрије. Говоре да је ту био манастир. Изнад ове цркве на планини и до сад је место где је гроб и зове се попов гроб. Од Брода на 1 сат пута налази се село Бачка (црква св. Варваре је срушена) има 56 кућа. На супротној страни овога села — село Диканце. Од села Диканце на север 15 минута даљине село Млаке са 48 кућа (испод тога села налазе се зидине цркве); на пола сата од Млаке село Враники са 60 кућа (црква је срушена). Љубоија или Љубовиште са 44 кућа. Драгаш са 30 кућа; Радеш са 50 кућа (црква је срушена). Лештане на пола сата од Радеша са 55 кућа (црква је срушена). Ова последња три села служе грапицом међу Опољем и горском жупом.

Дакле у селита Горске жупе има 2617 кућа са 11404 становника мушких глава. Узгред забележићу и то да у Гори већином има мушкиња, женскиња је тако мало што по неким селима има по 2 и 2 и по мушки на 1 женску главу, а по неким селима, као н. пр. у Броду нема и 1 женска на 5 мушких глава. У Опољу је готово раван број мушких и женских, но и ту има више мушких. У Љуми по кућама долазе 5 мушких на 1 женску. Тога не видимо у Призрену, Подрињу и Подгору. По планинама свагда има више мушких но женских.

вој § 145 стр. 55 књ. г. Срећковића. „окџе да пасоу Брогине, а нис работе оу жоупоу да нмь пь, а да ωроу_црки и сѣно косе. . ,“

Становници свију горе поменутих села Горске жупе говоре чистим српским језиком; поглавито жене њиове сачувале су тај језик у његовој првобитној чистоћи. Мушки већ мешају у говору турске или бугарске изразе; ово је с тога што они скитају по Румелији сваке године по неколико месеци, где продају салеп и бозу да би тиме који новац стекли за издржавање. У не давно време почели су добро усвојавати турски језик; јер су принуђени к томе обвезношћу бити војницима или ти служити у резервној војсци. Али ипак они не могу оставити свој језик, јер жене другог језика не знају. Због тога се правитељство стара да они своје девојке дају у призренску женску школу или у турске фамилије да се науче турски говорити. (У Броду отворена је већ мушка школа за турски језик). Мало по мало, на жалост и код овихпотурчењака нестаће српског језика, но не скоро. Жене једнако зборе српски. И сами мужеви, кад се састану после растанка, ради су да поговоре својим језиком, да се насладе, као што се они изражавају.

Негледајући на то што су Горани постали мухамеданци, држе се многих српских обичаја. Осим тога што певају жене песму у очи Божића забележену у књ. г. Срећковића (стр. 72), имају обичај ставити бадњак у очи истог празника по неким кућама, н. пр. у с. Броду. И досад међу њима има вештијих од многих хришћана да кажу н. пр. кад се почињу ове године Петрови пости и кад се свршују, кад је велик-дан те или друге године, кад је тај или други празник и др. Нећу пропустити да не споменем и то, да су и они као што по суседним са Гором селима Опоља, не гледајући на то да турска вера забрањује сваке врсте играње, кад чине свадбе са великим задовољством, играју коло чисто српско, које се може

видити по селима у Србији или као што играју Срби Средске и сирнићске жупе. —

Кад се потурчила Гора? Брат летописца Аксентија, г. Сима А. Игуманов на стр. 68 исте књиге г. Срећковића говори да су села Злипоток, Брод, Радеша, Пакиша и оба Крстца, Брезња не давно зулумом приморана да верују у место наше свете вере у веру Муамедову, да у многих још живе отац и мати хришћани, а синови верују у Муамеда, а други утекао из села и остао хришћанин."

Кад је то баш недавно што се почела Гора турчити, и како се то догодило, да сад нема тамо већ ни једнога хришћанина?

По казивању истих Горана, које сам ја брижљиво испитивао, у Гори 200 година пре тога, није било ни једнога Турчина. Ово нам даје слободно рећи да су се почели турчити још до бегства Арсенија 4-ог Јовановића али турска пропаганда није још пустила силан корен у Гори, јер сами положај њен није привлачио грамзивост турску. Она није била толико богата да би могли исти Кукли-беговци и њима подобни обраћати пажњу на њу. Само нису пропуштали случаја чинити Горанима свакојке пакости, јер се догађало да су неки Горани отпадали од хришћанства, будући натерани неправдом турског суда, кад су законито тражили од њега обрану од грамзивости и зулума тог или другог Турчина. Суд је био рад дати му право, само под тим уговором ако се он потурчи. Били су примери да су се турчили само из узрока да добије своју правду на суду против Турчина. Било је и тога да су се турчили само због тога да оштети тога или другог свог земљака потурчењака. Ово је често ишло за руком Исламу. Исто је тако Дечански манастар изгубио многе земље. Истинићани и Дечанци (становници с. Дечана) потурчили су се само за то, што је њима било обе-

ћано пуно право на манастирску земљу на којој они станују. Богме, у томе је било од части и калуђерског узрока. Овакав начин обраћања у муамеданство оставио је овде трагове, па готово и сад тако поступају. Горани казују и то, да су се неки од њих потурчили у време бављења њихова по Румелији. По свом повратку неки из убеђења турчили су своју децу. Такво стање трајало је чак до уништења српске пећске патријаршије. Управо, од овог времена Горани су се почели турчити готово читавим селима. До тога времена они су још живели у нади на бољу судбину, кад је још њиова народна патријаршија била у Пећи, не гледајући на то што су се њиове многе цркве од старости срушиле и нису се могле поправити, јер њима и у опште свима хришћанима у то доба није могуће било о томе и помислити, и не гледајући на то што по многим већ селима нису имали попова, којих су Турци немилосрдно убивали, они су се још држали хришћанства, али су са свим клонули духом, пошто су изгубили народну патријаршију, као средиште њиове вере, којему су тежили по старом обичају. И сад реч о Пећи производи значајан утисак на Горанске старце. Кад сам ја питао њих, да ли имају какве књиге, записе, листине од старог времена, где је забележено што год о старом њиховом животу, кад су били хришћани, они ми показаше на Пећ, говорећи: „тамо ћеш наћи све, што се нас тиче, ако нису то однели са собом у Стамбол грчки деспоти-ефендије, који су тада почели долазити у Пећ.“ Никад нећу заборавити жалостан изглед Горанина из Брода, који ми је те речи казивао и ону замишљеност на лицима слушаоца, којих је било прилично са мном, кад сам их ја у Броду посетио.

Доиста жалосно је било стање Горана, пошто су на патријаршијски престо Грци стали долазити, који нису знали њиова језика, обичаја, — људи са свим туђи за њих,

и подобно спахијама тражили мирију, а у промену тога ништа нису чинили, него још на штету њиову придруживали се Турцима. Горанину није већ остало ништа, него се одрећи од хришћанства, да не трпи у једаред два зулума: са стране Турака и са стране деспот-ефендија — фанариота. Готово су сва села примила муамеданство, само је још неколико фамилија заостало у хришћанству, не гледајући на то да већ одавно нису видели међу њима свештеника, а камо ли слушали божју литургију. У овом погледу становници Брода били су тврђи но други, с тога су и били врло озлојеђени на Ристељицу, за то што је ово село служило покретачем турчењу; услед тога и до сад је сачувана нерасположеност Брођана прам Ристеличана.

Брођани казују да су деца њиова многе године остајала не крштена; сами они нису слушали службу божју у селу, јер ни један поп није хтео к њима долазити. Али славу су чинили, ломили колач и при урвинама цркве причешћивали се овим колачем, заливајући га вином. У осталом казују они да је к њима у Брод једанпут у години долазио поп Синадин из села Локвице (у Средској жупи), али будући да је био пијаница служио им је на већу саблазан. Митрополит Јанићије умољавао је једнога попа из села Бјелопоља преселити се, по молби Брођана, у њиово село, али узалуд. — Док је Јанићије био жив, није се могло казати да се хришћанство угасило у Броду, али са смрћу Јанићијевом нестане и међу Брођанима хришћанства; они се истурче, а неки се преселе у Призрен, где су још живи.[1] Остале су у Броду само старице које нису имале куда поћи. Последња душа хришћанска у Броду изданула је на

[1] Старац Дима живи у манастиру св. Марка, Хаџи Марко трговац у Призрену, Јанче самарџија и други; који имају рођаке и браћу у Броду. Једна старица удата за једнога средчанина (живи у селу Средск) казивала ми је за њезине другарице у Броду да имају по кућама иконе, пред

измаку 1867. године — нека старица Марија, која је до смрти живела у Броду међу децом, унучадима и рођацима потурчењацима. Она је у великом поштовању била међу Брођанима.[1]

И тако ни Синан-паша ни Кукли-бег нису потурчили Гору. Она се како смо видели истурчила много доцније, добавимо још и то да доцније од свију села у Ст. Србији Кукли-беговци и њима подобни јамачно чинили су им сваке пакости и зулум, при сбору харача, што је приморавало становнике Горе да се турче, али је у њиову муамеданску дужност спадало тако понашање према хришћанима. С тога ми не зазиремо на њих толико, колико на грчке пастире, који су похитали заузети место српских архијереја с намером „сачувати православље од савршене пропасти", али нису на жалост похитали доскочити тамо падању православља. —

У Призрену, 19 августа, 1874 г.

Ив. Јастребов.

којима пале свеће, али ово види се да ми нису хтели казати Брођани или управо нису знали; ваљда жене чине то кријући од мужева.

[1] Брођани су ми причали још за неког старца Максима врло ваљаног човека, с особитим поштовањем према њему казивајући да је он њима служио голово као поп, премда и није био попом; „али шта ћеш, кад нисмо имали надлежног попа!..." додали су ми у свршетку беседе моји субеседници.

МОРАЧА И ОСТРОГ

У ЦРНОЈ ГОРИ

ЧИТАО У СЈЕДНИЦИ ИСТОРИЧКОГ И ДРЖАВНИЧКОГ ОСЈЕКА
17. НОВЕМБРА 1875. ГОДИНЕ

РЕДОВНИ ЧЛАН АРХИМАНДРИТ

Ђ. Дучић.

I.

МОРАЧА

(ПЛЕМЕ И МАНАСТИР).

Морача је у Брдима, другом дијелу и источном крају Црне-горе на граници Херцеговине до Колашина, управ једно од онијех брда, што се пјевају у црногорским народнијем пјесмама:

„Црна-гора и седморо брда"; и дијели се на горњу и доњу.[1] — У доњој је Морачи манастир истога имена највеличанственији споменик у Црној-гори из доба Немањића и српског царовања, којему се диви онамошњи народ.

Морача граничи с источно-сјеверне стране Колашином и Ускоцима, са западне Лукавицама, Жупом никшићском, с јужне и јужно-источне Ровцима и Братоножићима.

Морача је дио источне Херцеговине, присјединивши се Црној-гори тек 1820 г., по што су Морачани и Ровчани помоћу Бјелопавлића и Пипера разбили царскога Делибашу и његову војску,[2] о којем се пјева у једној народној пјесми:

---

[1] Види моју расправу Црна-Гора у XL Гласник с. уч. др

[2] Вид. Историју Црне-горе Милаковићеву.

„Лако ти је сићи у Морачу,
„Ал' је мука изићи уз Рзачу.“ [1]

Морачани и Ровчани и док нијесу били присједињени Црној-гори, никад нијесу били сасвијем подложни турцима. С тога су паше херцеговачке и везири босански више пута војштили на Морачу, и готово свагда у њој зло прошли. И тако су се двије Мораче и Ровца најпослије са свијем отеле од турака и Црној-гори присјединиле.

Историја тијех племена није друго, до дуги низ јуначких бојева и крваве борбе за слободу и независност, дивно опјеванијех у народнијем пјесмама онога краја.

Земљиште је Мораче и Роваца одвећ врлетно и са свијех страна окружено високим планинама, које су обрасле стољетнијем храстовима, високим јелама, дебелијем буквама, и зеленијем борјем; помаљајући се кроз њих, а гдјегдје се и високо к небу уздижу голи врхови, који су при најмањој промјени температуре свагда у облацима.

У процијепу тијех планина протежу се горња и доња Морача и Ровца од прилике у дуљину 12, а у ширину 8. сахата.

Ријека Морача, која извире испод Рзаче, пресијецајући обје Мораче, утјече у Блато скадарско код Врањине.[2] Корито јој је од извора до надомак Пипера веома врлетно, а на више мјеста стравично погледати с висине, како се у дубини ваља, хучи и скаче преко кршева и клада.

Кроз горњу Морачу просјечен је пут до манастира у доњој Морачи с десне стране ријеке кроз високе и веома стрмените стране тако, да могу и коњи само један за другим пролазити. Али је на више мјеста страховито и необично за оне, који нијесу никад путовали поред таких ам-

[1] Рзача је планина од сјеверне стране више горње Мораче веома стрменита.
[2] Вид. моју расправу Црна-гора. — XL Гласник с. уч. др.

биса. За то је Морача одвећ интересантна. Њезине високе планине и по једини врхови, који се чине, да до неба досежу, нагнути тамо и амо, неизбројни и разнолики огранци, зараваљци, дубине, котлови, а гдјегдје мале равнице и ливаде, и у опће раскошна вегетација, кроз коју многи потоци негдје хуче, а негдје жуборе; све то уједно чини на путника: час необичан, час тајанствен, час страшан, час тужан, а час весео утисак.

Села су морачка по зараваљцима, кутовима и котловима тијех планина.

Клима је по висовима оштра, а око ријеке и у котловима мека и уопће здрава. Земља је плодна и паша обилна. По планинама испод врхова и по лелијама има сваковрсне дивљачи и звјеради.

Људства се броји до 4000 душа. Људи су средњега раста, коштуњави, здрави, отресни и ваљани, као год и Црногорци. Живот им је са свијем патријархалан. Оружје, гусле, јуначке пјесме, скакање, бацање камена и гађање у биљегу најмилија забава.

Писмен човјек међу њима је ријидак при свем том, што су за чудо понесени за књигом.

Школа никаквијех немају. По неки ђак учи се код којега калуђера у манастиру словенском читању и црквеном нравилу.

То им је све учење и сва наука. И ти ученици постају попови и калуђери.

Тек неке године завели су једну основну школу, у којој се учи: читање, историја, ђеографија, рачун и хришћанска наука.

Њу морачки подмладак јатомице походи.

Сада смо дакле пред манастиром Морачом, том средњевјечном задужбином Немањића.

Манастир је у доњој Морачи на једном заравањку више саме ријеке Мораче. Храм је успеније Богоматере. Задужбина Стефана, сина великога кнеза Вукана Немањића. Сазидан је године .ѕѱѯ. (6760 = 1252). Црква је доста велика у облику крста и византиском стилу; дијелови су јој сразмјерни; кубе на сриједи величанствено; прозори округло-дуги; платна или бедренице од тесане сиге (туфа), а довратници од црнога мрамора. Поред олтара су два параклиса; у једном је проскомидија, а у другом се је негда служила летурђија. И у припрати на лијевој страни има један параклис, који сада служи за спремницу црквенијех ствари, које су отете пљачки, огњу и сабљи турској.

Име основача и година, кад је црква сазидана, дознаје се из натписа, који је вјешто усјечен у мрамору више врата предњега дијела цркве, и добро сачуван. Ријечи су једна с другом свезане и слова заплетена нарочито име основачево.

Натпис гласи:

Сии светыи храмь прѣсветыѥ дѣвы Богородице сьздах и оукрасих вь име Оуспеньѣ ѥ, азь Стефань син великаго кнеза Влка, вьноукь светаго Сімеѡна Немани. И сиѣ быше вь дни благочестиваго кралѣ нашего Оуроша. Вь лѣто .ѕѱѯ. (6760 = 1252) индикта і-го (10).[1]

Мало послије опет ћу се вратити на овај важни натпис.

Црква је живописана. Живопис је из друге половине 16. вијека познате светогорске школе. Први и старији живопис пропао је, по чем су Турци неколика пута манастир пљачкали и запаљивали. Главни је хтитор садашњему живопису кнез Вукић из Мораче, који је измолован цјело-

[1] Ријечи: „Немани — и сиѣ быше вь дни", што су тако прочитане дугујем захвалност г. Ст. Новаковићу.

куп на зиду с десне стране врата предњега дијела цркве. Поред њега над вратима стоји овај натпис:

Благоволѣниемь и т. д Си светы и божаставни храм Успение пречистие Богородици сазда се трудом и подвигом великаго краля нашего Стефана, сина великаго кнеза Вльката, по сих же и пописа светыми ваображенми. По много лѣтех же бість порушени, и обрѣте еромонаха Ѳома ігумен ва турска᾽нуждна времена, и обнови і пописа светы (храм) ваображенми са братіям, яже о христѣ и са хтиторі и приложници и са настояніем кнеза Вукика. Вь лѣто .зпг. (7083 = 1575) саврши се.[1]

Пјевнице су и темпло дивно израђене с бијелом кошћу и црнијем дрветом. Јамачно је то српски самотвор. За то би вриједно било, да који наш умјетник и с те стране опише морачку цркву.

Велики кнез Стефан основач манастира сахрањен је у истој цркви. Гробница му је на десној страни поред зида на дну предњега дијела цркве. Њу покрива један велики мраморни камен исјечен једноставно у обличју гроба.

По приповиједању калуђера и околнога народа није могао до сада нико да покрене тај споменик са својега мјеста.

Кад су год турци, ратујући, освојили Морачу, вазда су кушали, да виде, шта је под тијем великим и углађенијем каменом, па се прича, да га никад нијесу могли превалити. Копајући око њега, кажу, да их је свагда снашла нека несвјестица и мука тако, да су морали и преко воље прекинути ровење око гробнице.

То калуђерско и околнога народа живо приповиједање узрок је, што се ни до данас не зна, шта је у тој гроб-

[1] До натписа стоји ова биљешка једнаким мастилом и словима: „Мѣсеца октомврія 23. дань и ва тоже лѣто престави се србски патриар Макаріе.“

ници. Натписа на њој нема. Сва је прилика, да је био на зиду поред гробнице.

Из наведеног натписа од 1575 год. види се, да су калуђери још у 16. вијеку прозвали основача морачкога манастира краљем; а садашњи му калуђери додају пијетет: „свети краљ."

Вриједно је, да се повратимо на први наведени натпис, који је важан за родословје Немањића дома.

Домаћи љетописци говоре, да је Дмитар био син Вукана Немањића, од којега се је продуљила друга линија Немањића куће. Ту је гријешку по својој прилици најприје унио у љетопис Константин биограф Високога Стефана, па је други преписивали и у своје љетописе без критике уносили, као што је то опазио и г. Руварац. Само је у једном, што се до сада зна, љетопису (који је у пријеводу латинском наштампан у III. књ. Arhiva) споменут Стефан син Вуканов, од којега се продуљује та друга линија лозе Немањића.[1]

По том љетопису споменуо је и г. Руварац тога Стефана у чланку „Царице и краљице српске."[2] Али ни он при својој пипљивости и у истраживањима паузданости не каза о њему ништа више, него остави, да то који други историк расправи.

Тек морачки натпис освијетли и потврди, да је заиста Стефан, син великога кнеза Вукана Неманића. И тако је сада јасно, да је Дмитар, позније у калуђерству Давид, син Стефанов, а не Вуканов, управ као што стоји у љетопису III. књ. Arhiva.[3]

---

[1] Arhiv za povjestnicu jugoslavencku knj. III. s. 15. — Zagreb 1854 g.

[2] Матица за год. 1868. стр. 505. — Нови-Сад.

[3] Vlkanus, filius Nemagnae, frater primocoronati Regis Stephani et S. Savae.
Hie Vlkan, magnus knez, genuit filium:
Stephanum, magnum knezium, ædificavit multas elegantes Ecclesias in honorem assumpta in Morasca . . . Stephanus

По једној листини у I. књ. Rada jugosl. akademije јавља се и Ђуро велики кнез зетски, као син Вуканов.

Ни један домаћи љетописац не зна за то име, као сина Вуканова.

Али др. Рачки у наше доба највећи aукторитет за југословенску историју, приопћавајући листине у. I. књ. Rada, спомену у предговору кнеза Ђура, као сина Вукана Немањића, нагласив, да је листина под бр. 6. важна за родословје Немањића.[1] По томе би се могао сматрати и кнез Ђуро за сина Вуканова, док се ни пронађе још која листина, или какав други аутентичан извор за, или против.

Да се опет вратимо к манастиру.

Зграде су манастирске и ћелије калуђерске из новијега доба грађене и дограђиване у неколика пута од игумана и калуђера без икаква укуса и архитектуре. Од зграда из Немањића доба остале су само трпезарија и кухиња на своду, које турци нијесу могли да сруше до дна, и које су поновљене 1578 год.

У манастирској огради има и једна мала црква, у растојању око 5' с јужне стране велике цркве. По спољашњем обличју наличнија је на кућу, него на цркву. У натпису, који се находи унутра више црквенијех врата, спомиње се, да је сазидана прије велике цркве.

У Морачи се двоструччно прича о њој. Једни кажу, да је у прастара доба била идолопоклонска богомоља; други опет, да је сазидана на брзу руку, кад је одлучено, да се зида велика црква, да се у њој служи летурђија, док буде готова велика црква.

Натпис њезин гласи:

Изволенїемь отца и поспѣшенїемь сина и сьвршенїемь

genuit filium Dmitra Supanum. Dmitar factus monachus, dictusque David." . . . Archiv knj. III. s. 14—15.

[1] Rad jugoslavenske akademije I. knj. st. 131.

светаго доуха пописа се храмь сьи светаго архіереа христова Николи, троудомь и подвигом игумена кѵрь Анѳоніа ѥромонаха сь братіями и ѹкрасише ꙗко же достоить нь сьвршене божаставнніе слѹжбы.

За ниѥ глаголють сьдание ѥи быти прѣжде великие црькви. И по нашасти иноезичних бысть порушена, даже до врѣмене сего, и паки христовою благодетію вь своѥ благолепіе ѡблѣчи се. Тогда правещѹ кѵрь Паѵсею патриархѹ."

Црква је живописана, као и велика црква. Летурђија се у њој сада не служи, него је напуњена прахом и оловом за потребу на оном крају и граници црногорско-турској.

На зиду иза црквенијех врата унутра исписана је крисовуља, коју је велики кнез Стефан дао Морачи, и у којој се између осталога набрајају земље, ливаде, планине и рибњаци, које је приложио тој својој задужбини.

То је пријепис Стефанове оригиналне крисовуље са пергамена, коју је Ковалевски имао у рукама, кад је походио Морачу 1841 г.;[1] али је сада нема тамо.

По облику слова, каквијех има и по зиду изнад светаца, и по боји види се, да је тај испис савремен живопису цркве.

Како сам био у пратњи кнежевој, нијесам могао доспјети, да тај испис препишем и к овом опису приложим.

Од књижевнијех старина нашао сам, као важну, једну крмчију српске редакције, коју сам објавио у далматинском Магазину за год. 1866. Других књижевнијех старина, које би биле вриједне спомена и науке нијесам нашао. Али нијесам имао ни времена, да све угле прегледам,

[1] Вид. Черногорія и славянскія земли сочиненія. Е. П. Ковалевскаго С. Петербург 1872 г. стр. 119.

по којима се ваља по која србуља; те тако може лако бити, да сам коју превидио.

По дну једне велике иконе, која виси о зиду више Стефанове гробнице, и на којој су слике: св. Симеона и св. Саве српскога стоји написано ово:

„Благоволеніемь иже вь троици . . . здѣла се и пописа се икона сія повелѣніемь и подвигомь отца игумена кѵрь Луке еромонаха, Ровчанина сь братіяма. Семоу же бысть дѣлу настоятель и ктиторь кѵрь Евремь еромонахь. Богь да прости.

При кѵрь Паисею патріярху и Паисею митрополиту Колашиновићу, еклисарху кѵрь Никифору, и дофиярь бысть кѵрь Силивестарь. Лѣта ,зрнг. (7153=1663). Тогда и целіе сьгради се у Поповой ныви.“ [1]

Тако и на једној другој великој икони успенија Богоматере, која је о зиду с десне стране пјевнице, стоји написано на сриједи с бијелијем мастилом: „Сь благословеніемь игумена Михаила ѥромонах(а).“ И по дну иконе:

„Сію икону писа настояніемь духовникь Еѵѳіміе Морачанин родом сь Ліешня. И приложих цекина 15, и приложи Димитріе даскаль ђеду Давиду ц. 1 и баби Льиляни ц. 1 и отцу Босно ц. 1 и матери Даници ц. 1. и подручіи своиоіи Феміи послежде наречена бысть монахія Марія ц. 1 и я Димитріе предь моиомь душом ц. 1. Сьтворіше себи обще вѣчни споменъ вь ниніяшніемь вѣце и будущемь вь вѣки аминь. Вь лѣто 7221. от р. х. 1713. И сь благословеніемь вьсепреосвещѣннаго кѵріе кѵрь Герасіма и сь благословеніемь отца Моісіе кѵрь изографа Димитрія даскала руkодѣлисал сіые мьлонаученни юнь христу рабь Гавріило. Простите ме.“

[1] Попова је њива село са 10 кућа у доњој Морачи. Ћелије и црква стоје у развалинама.

Спроћу ове — виси о зиду с лијеве стране икона једнаке величине с овијем натписом:

„Благоволѣніємь иже вь троици славимаго Бога здѣла се сія икона повелѣніємь и платою отца игумана кѵрь Михаила еромонаха сь братіями. Богь да прости. Вь лѣта 7222. от р. х. 1714. И сь благословеніємь господина патріярха кѵріє кѵрь Моисея, при митрополиту захолмскому кѵрию кѵрию Герасиму,

Прежде сего на 2 лѣта прекри се са царской волѣ (храмь) пресветыя Богородици, єже єсть на рецѣ Морачи.“

Над проскомидиом на зиду стоји ово:

„Повелѣніємь игумена еромонаха Макарія труди се усрдно о сіихь писани светыхь образь вь проскомиди еромонахь Лука и еромонахь Герасимь. Богь да прости.“

У припрати унутра над вратима стоји ово:

„Благоволеніємь . . . Сія света припрата пописа се светими ваображенми трудомь и подвигомь еромонаха Моисея игумена сь братіями, иже о Христѣ вь турска нуждна времена вь лѣта ,зпѕ (7086=1578). И ва тожде лета трьпезарию сагради зданиємь и сьврьши. И писаніє саврши се месеца июнія 18. дань.“

Једна чаша великога кнеза Стефана, коју нам показа архимандрит морачки, вриједна је спомена. То је воловски рог умјетно израђен и сребром около окован. Том се чашом напија у славу божију на дан манастирске славе. За њу би сада најприличније било мјесто у српском музеју.

Одмах иза зида манастирске ограде извире из једне греде доста јак поток, и пада поред манастира у ријеку Морачу са висине готово 100′. Гледати, како се вода претвара у бијелу пјену као сребро и неизбројне и разнолике млазове, док пане у Морачу, веома је интересантно.

Приповиједа се, кад су Турци први пут продрли у Морачу и опљачкали је, скинувши и олово с цркве ко-

јим је била покривена, у очи дана одласка из манастира, препадну се ноћу од нечеса, и појуре ка водопаду, с којега попадају у дубину Мораче, те се поломе и у њој утопе. И од тада се прозове то мјесто: Светигора.

Морача је, што но се рече, за божим леђима, и за учени свијет готово „terra incognita.“ Од странаца је дини је до сада био у њој Ковалевски, и нешто написао о манастиру и у опће о Морачи у својијем биљешкама о Црној-гори.[1] А од наших књижевника, колико је мени познато, само је др. Панчић, путујући по Црнојгори, био и у Морачи. Надати се је од заслужног писца поред научнога истраживања и описа црно-горске флоре и другим интересантнијем податцима и биљешкама о тој српској јуначкој земљи.

II.

ОСТРОГ

(манастир у Бјелопавлићима).

Под врхом планине Острога између Бјелопавлића, Роваца, Жупе, и поља никшићскога више живописне долине бјелопавлићске у високој и једва приступној литици види се црквица прилијепљена, као орлово гнијездо, у стијени. У њој почивају цјелокупни остатци св. Василија острошкога, митрополита херцеговачкога.

Црквица је усјечена у тој високој и готово недогледној литици, у коју се улази једном стазицом такође просјеченом кроз литицу и с доње десне стране подзиданом за безбиједност поклоника. Пред њом је један запећак, на којему је сазидана ћелија и кухиња за монаха и чувара цркве и свеца.

[1] Вид. Черногорія и Славянскія земли сочиненія Е. П. Ковалевскаго С. Петербург 1872. г.

Из кухиње се пење уз дрвене стубе још на више око 5′ на један други и много интересантнији запећак у самотворој и перпердикуларној литици пред једном пећиницом, у којој је такође мала црквица.

Та је пећиница била испосница најприје св. Исаија,[1] а послије св. Василија. Пред њом из саме стијене избија један са свијем мали изворић, а поред њега један стручак лозе обавио стијену око извора.

На тој необичној висини пред црквицом у самој стијени и код божијега угодника чисто се осјећа духовна надмоћност, и нека тајанствена милина прожима срце и пораћа најдубље размишљавање о себи и свијету.

Вјера у Бога и његова угодника св. Василија доводи немоћнике ту готово из свијех српских покрајина, а особито из Црне-горе, Херцеговине, Боке и Зете.

Све хита, да се поклони остатцима св. Василија, и да се помоли Богу и његову угоднику, тражећи својијем мукама олакшицу.

Међу поклоницима има и турака и туркиња, које такође доводи вјера у Бога, да траже лијека код његова угодника.

Није један примјер да и хришћани и турци доходе у Острог, с каквом дуготрајном душевном и унутрашњом болешћу, па се из Острога враћају с убјеђењем да им је олакшано, завјештавајући се добровољно, да шаљу Острогу прилог сваке године, док су живи, у воску или тамјану.

Гледао сам о Троичину-дне 1864 год. међу поклоницима и једногà бега Љубовића с фамилијом из Невесиња, који је био дошао, да се поклони св. Василију, а видио

[1] Овај српски светац није споменут у србљаку штампаном у Биограду трудом неуморнога г. митрополита Михаила. А није га споменуо ни руски митрополит Филарет у књизи: „Св. южныхъ Славянъ“; јамачно за то, што нијесу за њ знали.

сам тада и Феризовића из Никшића, који сваке године о Троичину-дне или донесе, или пошаље у воску и тамјану прилог Острогу, као завјетину, што је ту нашао лијека.[1]

Манастир Острог није никаква старина. Он је постао у 17. вијеку. Али је са св. Василија чувен и веома уважен у српском народу, навластито у Црној-гори, Херцеговини, Боци и Зети.

Ниже свечеве испоснице и црквице ½ сах. низ брдо сазидан је манастир на једном зараваньку међу орасима и изворима добре пијаће воде, и зове се доњи манастир. Црква је сазидана тек 1824. г. на мјесту старе и мале с одобрењем црногорског митрополита светог Петра цетињског, а трудом архимандрита Јосифа Павићевића и прилозима Бјелопавлића. Дуга је 23, широка 10½ и висока 8½ њемач. лаката са два прозора без кубета. Сазидана тврдо од тесаног камена без икакве умјетности и укуса. Звоник је одвојен од цркве. Храм је света Троица.

Ћелије су мале и просто сазидане на стјенама са горње и доње стране цркве. Њих су зидали и дозидивали редом игумани и архимандрити острошки: Јосиф Бошковић, Арсеније Бумбаковић, Стеван Павићевић, Петроније Дамјановић, Јосиф Павићевић и Ник. Раичевић.

Иза старе ограде манастирске са западне стране има дуг низ притремака сазиданијех 1864 г. за ноћиште поклоницима.

На средини између горњега и доњега манастира стоји црквица св. Ђорђија.

Калуђери и старци из околине приповиједају, да је та црква старија и од горње и од доње. Али једна записка, коју сам нашао на једној србуљи, не слаже с тијем предањем. Она гласи:

[1] Вид. Примјер. српско-славен. језика. Вук Стеф. Караџић, стр. 75.

„Да се зна, како саградисмо црков храм светаго Георгія великомученика, при игумне Исаия єромонах са братима. Поче се градити месеца априла дань 1., а сагради се месеца новембра ва лето ҂аѱкг (1723).“

Црквица, у којој су остатци св. Василија, храм је Ваведење. Које је године сазидана нијесам нашао забиљежено. Зна се толико, да је владика Василије имао јепархију у источном дијелу Херцеговине[1] у почетку друге половине 17. в. То тврди и диплома, коју му је дао Арсеније патријарх пећски.[2] Живио је до 1671. г. што се опет дознаје из једне биљешке у једном јеванђељу (србуља) у Острогу:

„Престави се светопочивши владика Василије захолмски и скендерски (?) от бития ҂зроѳ (7179=1671).“

Владика Василије родио се је у Херцеговини. Био је пострижник и архимандрит у манастиру Тврдошу код Требиња. По том владика у источном дијелу Херцеговине. Пошљедње је године својега живота провео у испосиици стијене острошке. Ту је умрьо и ниже садашње ваведенске црквице сахрањен, и позније цјелокуп нађен и за свеца објављен.[3]

Црквица, о којој је ријеч, преграђена је, и у обје половине не може станути више од 20 људи.

Више припратнијех врата стоји овај натпис;

„Во посящени светих божи манастиреи . . . съ благословеніем господина отца игумена кѵр Іωсифа Бошковића изволи поновити во сей обители двери и крст, а потле и

---

[1] Та је јепархија постала тек у 17. в. — До то доба нема о њој никаква трага у нашим домаћим споменицима. Види моји чланак Бока и Зета у XLII Глас. с. у. д.

[2] Вид. ту диплому у Магазину далматинском за год. 1863 стр. 164. — Њезина је матица на пергамену у г. Илариона митрополита црногорскога.

[3] Вид. Прим. Српско-словенскога језика Вука Стефано-Караџића стр. 74—75.

припрату, всем вѣрою приходеще благодатію божиєю чуде-сна исцѣленія подавающе, аз раб грешни старац Михаило отачаством Васоєвић, служитељ храма сего за вѣчни спомен себи и родилелеи своих Петру и Степаніи. Бог да прости. Устрои се лѣта 1774. юнія 8.“

У другој црквици у пећини више ваведенске стоји унутра више врата овај натпис:

„Изволенієм . . . сагради се сия и пресветая церков ва име частнаго и животворещаго крста лѣта ,зроє (7175=1667); са благословеніем васеосвещенаго митрополита захолмскога кѵр Василія, трудом и подвигом и платою еромонаха игумена Исаиє ва унук првога светога и преподобнаго отца нашега Исаиє от Оногошта от села Попа. Бог да их прости, иже и почеше и совршише.“

Обје су црквице вазнесенска и крстова живописане. Живопис је светогорске школе, као и у Морачи.

Свети Исајије, који се је у тој пећиници испаштао, родом је из Херцеговине, као и свети Василије. Калуђери острошки и народ бјелопавлићски живо приповиједају, како су турци спалили светога Исаију на Планиници, кад су први пут освојили Острог.

За овога светога Исаију српскога до сада се није знало даље од Острога и Бјелопавлића. А светога Василија српска црква признаје и броји међу осталијем свецима српским. Он је у српском народу оно, што је св. Сергије троицки у руском.

Острог је најбогатији манастир у Црној-гори. Поред обилнијех прилога побожнога народа, има многе своје земље, планине виноградe, сјенокосе и рибњаке у Зети. Из једног оригиналнога писма светога Василија, види се, да је Острогу приложио сву своју имаовину. Писмо гласи:

„Василіє милостію божією митрополит захлмски и херцеговински.

Пишем уверенія ради истини, да се зовет хрисовуљом.

Како бихь некое време оу Острогоу оу пѹстины, и приложихь оусрдно свои трѹдь и свое имение, не пощедиев Бога ради и светие богородице милости ради и понових и (с) некоею братиею, како се само дело каже с Богом. И мнози ми пакостъ деаше, али Богь помощникъ мне бисть на васакѡ дело благѡ. И пишем ва узнаніе слѹжабникомь црьковнимь по мне, кои слѹжите Богу и светей богородици оу Острогоу оу стѹдены стене топлоти ради божіе, да весте и ви и христьяни по мне, кои оузбѹдете, що купих вели. доѡ за дванаестъ гроша и по, и Спижића землю и Доброполље ѡтъ пѹта до реке и съ ѧзом за два гроша; а що е негово било подъ лозомь, то е приложіѡ цркви, и що самь кѹпиѡ Заноуглицѹ оу Милановића, ѹ Ранча и ѹ Вѹкила за грошъ и бѹкилѹ пшенице. Беше пшеница скѹпа. И ѹ Петра Живковића, що самь коупиѡ Заноуглицу за два гроша, а више, що му самь даѡ види Бог и света богородица. То све приложих и дахь црькви оу Ѡстрогъ за ѡкрьмление братиѧмь, где ми е тамо дѹги трудь и имение, кое приложих и спеньжахь за свою дѹшѹ ѡт своега ѹсрьдиѧ тѹи заедно, да е и ѡво више писаное ва са предахь ва рѹци вишнега Бога и светей богородици. Летѡ ҂зрод (7174=1666). То е тако, да се знаеть."

По дну листине додато је истијем мастилом и руком:

„Кѹпи велики до и све Владовића и Заугнице. Бог седокъ. И тко би се покѹсиѡ (да) нещо ѡтними ѡт монастира ѡтнимиѡ господь Богъ таковомѹ разорителю неговъ домъ, кѹћѹ и стокѹ са синови и ва се негово имение, да мѹ господь Богъ порази и расипа ва незапѹ ва веки, амінъ. Да га трагь и ѡжакь погибне ва веки, амінъ." [1]

---

[1] Ова је листина штампана непотпуна и с многим погрјешкама преписивачевијем у далматинском Магазину за год. 1865. стр. 173 и 4; с тога мислим, да јој је овдје мјесто,

Што се тиче књижевнијех и других старина, изузевши неколике србуље летургичне садржине, у Острогу их сада нема. Што их је било, већином су пропале у турско-црногорским ратовима навластито 1852 и 3. год., кад но Омер паша бијаше обсједнуо Црну-гору од херцеговачке и арбанашке стране.

Тада су турци под командом Ибрахим-паше заузели одмах у почетку доњи манастир под Острогом; а у горњи у стијени код свеца затворили су се: војвода Мирко Петровић, војвода Новица Церовић и архимандрит острошки Никодим са 30 ваљанијех другова, да га бране. И бранили су га јуначки 9 дана, ваљајући турке на гомиле на домаку пећине и зида. Једни турци бијаху дошли до под стијене и зидове с доње стране црквице и пећине; други сниже мало гађаху једнако топовима манастир и пећину; трећи покушаваху да озго с планине, камењем и ватром доскоче јуначким браниоцимаа свеца и манастира. Прве храбро одбијаше Мирко са дружином, други не могаху с топовима да нахуде пећини; а трећи се већином поломе низ високу и стрмениту литицу.

Али Мирковој дружини бјеше почело нестајати фишека и хране, као и досада трулијех тјелеса, за која не бијаше земље да се закопају. То су страшни тренутци; али их српски витезови јуначки савлађиваху, надајући се у скору помоћ од кнеза Данила.

Кнез Данило, гледајући с Богетића, турске непрестане јурише, а немајући већ резерве, којом би подкријепио Мирка, и знајући да се без фишека и хране не ће моћи одржати, па да не би св. Василије допао у турске руке, поручи Мирку по једном момчету (које се је некако

да се с исправкама наштампа. Печат је св. Василија на полеђини ове листине.

прокрило кроз турску војску до горњега манастира), да узму свеца и ноћу избјегну из манастира.

Тако и учине, и ноћу кроз лијево крило турске војске срећно продру и свеца однесу. А турци сјутри дан заузму, опљачкају и запале манастир.

Овдје би ваљало казати, по предању онамошњега народа, како су и од кога Бјелопавлићи постанули; али је то споменуо неумрли Вук на крају књиге „Прим. Српско-словенскога језика у Бечу 1857 год. стр. 76—78., те ћу томе додати, као допуну, само родословје бјелопавлићско, за које Вук није знао, иначе јамачно би га наштампао, као одвећ важно за генеалогију и у неколико историју Бјелопавлића.

Бјелопавлићи броје од Бијелога Павла до данас 15 кољена или генерација. Спуштајући се од садашње генерације до Бијелог Павла, овако броје:

Петар Токов,
Токо Живков,
Живко Сточков,
Сточко Чејов,
Чејо Радоњин,
Радоња Вукашинов,
Вукашин Вуков,
Вук Јанков,
Јанко Милеков,
Милеко Гојаков,
Гојак Лапов,
Лапо Калиманов,
Калиман Петров,
Петар Митров,
Митар Павлов.

Ову читуљу, као и читаво предање, које је Вук наштампао, сваки свјеснији Бјелопавлић зна на памет.

КРИТИЧКИ ПОГЛЕД НА ПРОШЛОСТ СРБА У УГАРСКОЈ.

(наставак.)

ПЕТИ ПЕРИОД.

ОД СМРТИ КАПЕТАНА ПЕРЕ СЕГЕДИНЦА ДО СВРШЕТКА ТАМИШВАРСКОГ САБОРА И ДО УТЕЛОВАЊА СРПСКЕ БАЧКЕ И БАНАЦКЕ ВОЈНИЧКЕ КРАЈИНЕ.

(1736—1792)

од

професора Г. Витковића.

Трагична смрт народног мученика капетана Пере Сегединца у гроб је понела најбољу наду обманутих Срба крајишника, да ће под закриљем колебљивих владара очувати уговорима освештена права.

Они су сад јасно увидели мучку политику маџарске хијерархије и аристократије, која једва дочека сумњиву прилику, да свом лаковерном владаоцу докаже, како су Срби неверни.

Узалуд се Срби позиваху на своју верност, коју су у безбројним приликама посведочили

Карло VI изгубио је већ и оно мало моралне снаге, он постаде савршено оруђе, које слепо врши, што му духовник језовита и маџарска аристократија и хијерархија прописује.

Он бејаше већ морално мртав. У место њега владаху попови и маџарски аристократићи, ови трајушни љубимци његове сујетне и биготне ћерке Марије Терезе.

Овим љубимцима лако бејаше уверити оне умне богаље у Бечу о тобожном неверству српског народа.

Мађарска аристократија чекаше потом на прву прилику, да оствари свој давнашњи атентат противу српске слободе.

Заступници круне св. Стевана ускорише давно изчекивани час, да од српских јуначких крајишника начине робље, коме ће под закриљем своје будуће владарице одузети земље и крвљу стечено кућиште.

Важне околности, које на скоро наступише, спречиле су остварење ове мађарске тежње.

Још једном обузе остарелог Карла VI сујетна тежња, да границе своме пространом царству рашири.

У тој цељи учини сајуз са царицом руском Аном. Уздајући се у моћни сајуз са Русима, рачунао је и у помоћ свеколиког српског народа. 1737 године одпоче ратовање противу Турака. Карло не узимаше на ум да је за 22 године владавине његове, чета његових грабљивих и неваљалих чиновника у српским крајевима коначно исцрпела стрпљење народа српског.

Узалуд му бејаше и савез са Русима, који ванредном срећом војеваху противу Турака.

Непомогоше му ни његови љубимци, мађарска и немачка аристократија, ни римска поповштина.

Срби, који некад пронеше славом увенчане цесарске заставе до Балкана, Срби бејаху у својим најсветијим интересима повређеним, њих више не оживљаваше нада, да ће под закриљем бечког ћесара остварити сталан и миран политички положај на туђинском земљишту.

Страховита ноћ од 23 Јуна 1739 прикрила је ужасну поразу ћесареве војске у сурдуку и провалији грочанској.

Што је ова ужасна ноћ поштедела, то доврши издајство ђенерала Сукова командира града Београда.

После поразе ћесароваца код Гроцке, остави војску своју нови војсковођа а зет ћесарев херцег лотриншки Фрања.

Мужу лепе Марије Терезе виђаше се пробитачније побринути се о умножењу и расплођивању ново основане династије, но се за љубав таште јуначке славе, излагати оштром мачу турских спахија.

Ђенерао Наиперг мучком предајом Београда (4 септембра 1739) заврши најзад ону невештином отпочету а издајством ћесаревих ђенерала окончану срамну војну од 1736—1739 год.

На скоро већ 7 Септембра 1739 год. закључи у Београду поменути ђенерао Најперг сраман мир са Турцима на 27 година.

Овај мир бејаше за Турке веома корисан, а за Аустрију сраман, јер изгуби све оно, што је год. 1718 задобила у пожаревачком миру.

И тако је праведна казна постигла вероломну политику аустријске владе.

Српски народ после многог мучења слабо је марио за поразу ћесароваца. О томе имамо уверења из једног писма, које је писао 29 Августа 1741 год. обркнез вароши и дистрикта пожаревачког Стефан Бугарин будимском таначу, у коме вели: „да не мислите, где смо ми остали у турској страни, фала Богу и царској милости цркве поју, како су и појале, а народ како је и био.“

Разуме се да је овај срамни београдски мир у многом упливисао на судбу заоставших Срба у Аустро-Угарској.

Једно што се наш народ политички поцепао. Што се са мањим бројем Срба у Аустро-Угарској, и њихова политична важност, и уплив за много умалити морао. И што је најзад са ових узрока могућност настала, да се аустриј-

ска политика још више ослони на угарску аристократију и католичку хијерархију.

И потоме је широм отворен јаз себичној политици мађарској, да рашири власт круне св. Стевана и на земљиште чисто српско, на земљиште српске војничке крајине, које до тада стајаше под влашћу самих ћесар бечких, уживајући своју народну самоуправу.

Са овом новом променом, повређено је и оно политично и хијерархијско стање, које бејаше у Срба аустријских до год. 1717.

Избегли патријар српски Арсен IV, настанио се прво год. 1737 у Београду у резиденцији српских митрополита, а год. 1739 пренесе своју столицу у сремске Карловце.

Пошто смо у кратко прегледали политично збиће и судбу српског народа, наставићемо опис унутарњег црквено-просветног стања његовог.

Расправни опште народни сабор, који је год. 1735 држан у Београду, није могао дати жељене користи народу српском.

Раздор, који се у народу изродио још по смрти митрополита Мојсија Петровића, под управом митрополита Вићентија произвео велику несрећу у народу.

У том раздору, кога је сам произвео, умре митрополит Вићентије 6. Јуна 1737.[1]

Са доласком новога црквеног поглавара патријарха српског и архијепископа пећског Арсена IV, није се то жалосно стање поправити могло.[2]

---

[1] Види II збирку будимских споменика бр. 117 стр. 96.

[2] То је онај патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента, родом из Пећи, а старином бејаше од Бањана из села Шаке, па с тога бејеше и назван Шакабента. (В. „Обшти лист“ стр. 77).

На позив ћесара Карла VI године 1737 покренуо је исти Арсен IV четврту велику сеобу Срба, и прешав у ћесареву област,

Новодошли патријар Арсен IV, кога је бечка влада обманула разним обећањима, те је толики народ унесрећио, у почетку живео је у истој обмани, као и пре 50 година дошавши патријар Арсен III.

Колико је овај јадни патријар живео у самообмани, и колико је веровао у обрицања бечке владе, види се из речи, што је о њему написао савремени кроничар, који

добио је по смрти митрополита Вићентија столицу прво београдске (1737) по том карловачке митрополије (1740).

Дипломом царице Марије Терезе од 21. Октобра 1741 год. на сабору у Пожуну потврђен је патријарх Арсен IV за црквеног поглавара аустријских Срба. (Види Спомен. из буд. арх. бр. 156)

Арсеније Шакабента био је крив, што је након 40 година по смрти патријарха Хаџи-Калиника године 1765 интригом фанариота Грка под закуп дата пећска патријаршија цариградским патријарсима коју је поставио цар Душан на сабору у Скопљу године 1340,

С њиме је пренесено то велико црквено достојанство српско у Аустрију. И по том је у Аустрији то историјско право само српско, а никако право васколиког „грчко-оријенталнога" хришћанства, као што су дан-данашњи бечки и будимски дуалистички мудраци измудрили. За бољи доказ да је то достојанство патријарха само српскога, служи нам та околност, што је то достојанство обновљено, кад и војводско, царским манифестом од 3/15 Декембра 1848 год. српском народу.

Са патријархом су прешли у Аустрију: Ђорђе Поповић митрополит нишки и белоцркавски, Јевтимије Дамјановић владика рашки и новопазарски. и Алексије Андријевић владика ужички и ахилски. Први постаде владика темишварски, а други владика костајнички и зринопољски.

И прешао је с њима и Танасије Рашковић кнез од Старога Влаха, са 1500 наоружаних људи, и био је такође као и Мојсија Рашковић, обрштар и вођа српској војсци, кад се оно по смрти Монастирлијној укинуло и вице-војводство српско.

Са патријархом Арсеном IV прешли су и тако звани Клименте или Цимијоте племе арбанашко (арнаутско) из Арбанашке, једни су за времена млетачког дужда Ерицо населили село код Задра, прозвавши га по دуждевом имену, Ерицо, а други су пристали уз Србе, и прешли су у Срем, где су населили села: Мартинце, Ртковце и т. д. око Митровице. Они су се до данас (као некад Бугари) са свим посрбили, и говоре српски, као и Срби, само што су римокатоличког закона.

вели: „Сеи Арсеніи патріарх са одабраним народом колико возмог, въ Немецкія земли убѣгае, и пріет бисть честно, не менше, но паки болше прваго (Арсена III), со всякою честію и упокоеніемъ и са потвржденіемъ првихъ и святихъ привилегіяхъ, подъ немъ же все хрістіянство сербскаго языка въ Мажарскихъ земляхъ, живетъ.“

Но је то стање обмане за мало трајало, као што сведочи исти кроничар овим речима:

„Сего ради отъ статовъ Мажарских, наипаче отъ епископовъ и поповъ римских тамошни народ србски восточнаго православнаго исповѣданія утеснаемъ велми есть, наипаче во законѣ; ово усиліемъ, да празднуютъ и Серби праздникe ихъ; ово данодаяніемъ великимъ; ово недаюште цркви воздвизати, нити порушену обновити; ово разними уловленіами, недаюшти нашим купечествовати. Сего ради принужденъ бисть тужитися у дворъ цесаро кралѣвски, и по многихъ тужбахъ васимъ сицевіе предложи: Или браните насъ отъ неправеднаго усилованія Статовъ мажарскихъ, и садржите насъ по привилегіях намъ отъ васъ дарованимъ, или волю намъ самимъ даите, да се ми сами бранимо, како знамо. Или даите намъ свободу, да сви пођемо мали и велики, куда хоћемо, ми кои смо закона греческаго, еръ два закона држати не можемо, а своега оставити нећсмо.“

„И за овакое острое предложеніе наредбом Мажаровъ чрезъ фелчера варадинскаго во лаксиру или портаціи отравленъ бистъ Іуниа 18. Но понеже крепкаго здравія билъ, и таки се почео лечити, доживелъ отъ вишереченаго числа до Іануара седмаго, лѣта господня 1748 во росвитаніи дне у Карловъ дому своемъ, его же самъ създатель бисть.“ — — — — — — — — — —

То је у кратко изложена слика судбине јадног патријарха Шакабента, а и народа српског у течају од године 1730—1748-е.

Да би политички и црквено-просветни положај аустријских Срба како ваља оценили; ми ћемо овде напоменути, како се обе придворне канцеларије, аустријска и маџарска о томе препирали, ко да заповеда Србима.

Аустријска придворна канцеларија у свакој прилици одбијала је утицај маџарске дворске канцеларије у делима, која се тичу српскога народа. Аустријска канцеларија изрично је тврдила: да су Срби „Patrimonium domus Austriacae."

Ради бољег обавештења о поменутом спорном питању о надлежности бечке царске и краљевско угарске дворске канцеларије, имамо још ово прибележити.

С почетка, после прве сеобе Срба под Чарнојевићем, отправљао је „илирске" послове сам собом најпре гроф Улрик Кински, а за њим Хајнрих Штратман, а повеље и остали писмени налози, издавани су преко државне царске канцеларије.

Неко време управљао је тим пословима и принц Јевђеније Савојски. После ће се поставити у Бечу за „новодобивене" земље комисија „in neo aquisitis", под којим ће стајати посланство у тим новодобивеним крајевима у Осјеку.

Али је и угарска канцеларија привлачила себи „илирска" дела. Има један случај, где је и аустријски дворски канцелар поднео највишем месту извештај о избору митрополита.

На послетку године 1746-е, уреди се декретом једним преко врховнога наместништва независна дворска власт „за рацки или илирски народ", по имену: дворски одбор in Transilvanicis, Banaticis et Illyricis.[1]

[1] У књизи Дра Јиричека: »Actemässige Darstellung der Verhältnisse der gr. n. n. Hierarchie in Oesterreich« на страни 21 века.

Први је председник илирској дворској депутацији био гроф Фердинанд Коловрат.

Као што смо на жалост видели, у Угарској не престано противљаху Србима и њиховој самосталности после њихове сеобе тамо.

Осем онога тајнога уговора са цесарским двором, Мађари се и јавно усудишв противити Србима и њиховој политичкој автономији, и сабор у Пожуну г. 1723 одбије захтев, да се српске привилеђије узаконе (Inarticulirung). Те после морадоше владаоци издавати „Mandata protectoria" налоге рад заштите год. 1715,[1] 1723,[2] 1727[3] и 1735[4] да би тобож сачували привилеђије од насиља световне властеле мађарске.

Угарска дворска канцеларија пак понављала је чешће своје захтеве, да јој се даде већега уплива у илирским делима.

Зато се председник гроф Фердинанд Коловрат трудио у своме казивању од 27-ог Августа 1748 год. (Kabinets Archiv број 26), да одбије насртања угарске дворске канцеларије, доказивајући: да ствар „илирског" народа није никако provincialis-hungarica (провинције угарске), него „austriaco-politica" (аустријско-државна), и да је „илирски" народ „Patrimonium domus Austriacae" (на-

»Endlich wurde im Jahre 1746 durch ein in Wege des Obersthofmeisteramtes erlassénes Decret für alle »die rätzische oder illyrische Nation« betreffenden Angelegenheiten als ein independentes Hofmittel die Hofdeputacion in Transilvanicis, Banaticis et Illiricis (illirische Hofdeputation) angeordnet, welche an die Stelle der neo — aquisitischen Commission trat, und aus Hofkriegs- und Hofkammerräthen, die lange Jahre in Servien und in Banate angestelt waren, zusammengesetzt war.

[1] Види Гласник ср. у. др. II од. Збирка прва, стр. 193; бр. 149.
[2] » » » » » » » » » стр. 267; бр. 174.
[3] » » » » » » » » » стр. 297; бр. 194.
[4] » » » » » » » » » стр. 187-202; број 88, 89, 90, 91, 92.

слѣдство аустријскога дома), а не „regni Hungariae“ (краљевине Угарске). „Јужне су земље“ говораше Коловрат, „царским“ оружјем отете од Турака, па спадају по том царском дому, а не круни св. Стефана.

Ал Маџарима најзад испаде за руком, те мучким удварањем код њиове омиљене краљице Марије Терезе изинтригираше господарство над српским крајевима.

Колико су аустријски Срби у свако доба осећали грозни притисак, и ужасно господарење маџарске хијерархије и аристократије, сведочи меморандум, који је тамишварски сабор ћесару Леополду II поднео.

У овоме меморандуму жали се Сабор ћесару овим речима: „Sie (die Serbische Nation) war aber schon in der Lage zu empfinden, dan die herschende hungarische Hierarchie, und die weltlichen Aristocraten sich zum Theil Ziel gesetzt haben, und jene die Kirche, diese die Nation zu zerstören, diese (weltliche Aristokratie) den Nahmen derselben auszulöschen. — — —

„Sie (die Serbische Nation) verliess sich daher ganz auf die höchste Unterstützung der Könige selbst, ohne den Einwilligungs Beitritt der hungarischen Landstände für ihre Privilegien anzusuchen.“

„Hieraus wurde aber der Vorwand entlehnt, wieder die Gültigkeit erstgedachter Privilegien allerlei Anstände zu erregen, und zu verhindern, dass die Nation eigene Teritorial Verfassung nicht erhalten könnte. Mit diesen mussten auch nothwendig alle darauf sich beziehende übrigen Privilegial Rechten von sich selbst zusammenfallen.“

„Die Hierarchen unferliessen nicht, zur Vollendung dieses Sturzes noch mit dem beizutragen, dass eine Nation, die Sich zur ächten (?) Kirche nicht bekennet, ganz unwürdig sey in dem Umfang des apostolischen (!) Reichs die bürgerlichen Wohlthaten theilhaftig zu werden.

„Der vereinigte Hierarchisch-Aristocratischen Parthey, welche den wichtigsten Einfluss bei der Gesetzgebung und Reichsvervassung hatte, anbei aber ihre Privat Macht, durch Unterjochung mehreren Menschen zu erweitern, immer mit einem enthusiastischen Eifer strebte, gingen den Willen und der Fächigkeit nichts ab, sowohl den Landes gesetzen, als auch sonstigen öffentlichen Verfügungen einen für die Nation und ihre Kirche nachtheiligen Zug zu verschaffen und den Erfolg gerechtester und wahrhaft Landes väterlichen Gesinnungeu der höchsten Regenten, entweder uukräftig zu machen, oder solchen unstandhaft an Sie zu überliefern.“

„Durch Sie wurden geheime Pläne und Systema zur Unterdrückung dieser Nation und Religion entworfen. — — — — — — — — da Sie wieder die unverletzte Treue und bürgerlichen Tugenden dieser Nation nichts aufzubringen im Stande waren. — — —“

„Den unseligen Kunstgriffen mehrgedachten Hungarn ist es eigentlich zu zuschreiben, das Wojwoda unseres Nation Graf von Brankovics lebenslänglich eingezogen, — — — — — — ohne von seinem Verbrechen jemals der Welt was bekant zu machen.“

„Von änlichen Kunstgriffen war auch jenes die unmittelbare Folge, wo der allerhöchste Hof im Jahre 1751 zu gestaltten verleitet wurde, dass die nation nach Russland — — — — auswandern musste. — — — — Bald darauf hat man die Schädlichkeit dieses Schrittes eigesehen — — — —. In zwischen aber war schon ein wichtiges Verlust so wohl für den Staat, als auch für die Nation geschehen.

„Ihr Werk war es auch meistens, dass die Nation die Gelegenheit zur wahren Erziehung, als zu einer für das bürgerliche Leben so sehr nothwendigen Eigenschaft,

nicht gelangen konnte. — — — — — — — — — — — — —, die höchsten Königlichen Stellen waren für die Nation mit sehr nachtheiligen Vorurtheilen behaftet waren, und die Beschwerden der Nation bis zum höchsten Thron in ihrer wahren Gestalt durchzudringen verhindert wurden. Die Nation hingegen hatte keine aufrichtige Vertrettung beim König, dass wahre anzuzeigen.

„Bei Gelegenheit der in vormahligen Zeiten so oft ausgebrochenen türkischen Kriege, wo diese Nation mit ihren sämtlichen Kräften zu dienen nie ausgeblieben ist, hat der hungarische Adel niemals die Stime und Protestation da wieder erhoben, dass die Nation in die Erfüllung dem demsellben allein zukommenden Pflichten unerlaubt eingreife.“

„Vor welchem Recht kann es also entschuldiget werden, das Ihr in diesem Königreich ein Teritorial Eigenthum versaget, und Sie da durch in Concreto zur Eigenschaft eines Nomadischen Volkes, Ihre meisten Theile hingegen abgesondert, zum Schicksal der beweglichen Eigenthums — Sachen für Privat Partheyen verurtheilt worden sein.“

Из ове посве истините изјаве тамишварског сабора види се, како су Срби веома добро познавали виновнике своје народње несреће.

Народњи представници веле: како је њима добро познато, да је владајућа мађарска католичка хијерархија и световна аристократија себи за цел поставила, да она (католичка хијерархија) уништи народну веру и цркву; а ова (световна аристократија) да име и језик народа српскога са лица земље збрише.

А народ српски ослањајућ се у најмоћнију заштиту самога краља, није тражио одобрење својих привилеђија од угарског сабора.

И тако мађарска властела послужи се са овим измајсторисаним поводом, те народ српски није добио територијалну политичку самоуправу. Уништењем пак овог свог најважнијег права, мораше пасти и све, што на овом основано беше.

Сајужена хијерархијско-аристократска странка, имаше најважнији, тако рећи, искључиви уплив на законодавство и стварање земаљског устава.

Овим властољубним сајузницима недостајаше ни воља ни способност, да се послуже једностраним аристократским уставом и својим неодољивим упливом; да како политичном стању народа српског, тако и његовој цркви и вери, што више нашкоди и квара учини.

Таквим подлим оружјем служећи се ова мађарска аристократија, бејаше у стању, да уништи или паралелише кадшто и отачаскије мисли и наклоност узвишенијих владара.

Тамо, где се две странке боришe о господарству над српским народом, где није државничка мисао, но себичност и грабљивост хијерархијско-аристократког сталежа, и тобожно историјско право решавало судбу нашега народа: ту се лако предвиђа излазак такве неједнаке и мучке борбе.

Поред таквих жалосних околности, после такве несрећне борбе аустријски Срби, поред свију својих врлина, ако су своју народну особину, име, језик и своју народну веру сачувати могли, заслужују поштовање и признавање својих потомака.

Ова кратка белешка о политичном стању аустријских Срба, биће за сада довољна, да се могу разумети узроци њихове потоње судбе.

А сада ћемо продужити опис унутарњег живота аустријских Срба, њихов рад на црквено просветном пољу.

Четврти период довршили смо радом и последицама расправног сабора у Београду године 1735-е.

Ми смо у кратко описали жалосне последице и траѣијски свршетак одпочете борбе на сабору и ван овога.

Напоменусмо, да је виновник траѣичне погибије Пере Сегединца, и несреће, која је из тога за наш народ поникла, митрополит Вићентије Јовановић, 6 Јуна 1737 год. дине у Београду окончао свој живот.

Престо архијепископа и митрополита београцког заузео је оне исте године добегли патријарх Арсен IV.

Нови поглавар српске цркве у Аустрији, као дошљак, непознат са положајем народа према царској и краљевској влади, непознат са унутарњим стањем народа нашег, одночео је владати са српском црквом онако, као што бејаше владао у Пећи са угњетеним народом, у српским областима, што стајаху под Турцима.

Арсеније IV дошао је у нову постојбину са предубеѣењем, да у Аустрији живећи Срби у пуној мери уживају привилеѣијска права.

Он је веровао, што га тако убедише аустријски ѣенерали, с којима те по својој несрећи познао био у задњем ратовању Аустријанаца против Турака.

Јадни патријарх незнаѣаше и непознаваше судбину деспота Бранковића и његовог предходника несрећног патријарха Арсена III.

Да му је могао онај од маѣарског канцелара и примаса Колонића отровани патријарх Чарнојевић припапнути пророчанске речи: „Чаша, коју сам ја испио и теби је спремљена од истих душмана, и ти ћеш је испити, кад дознаш, да си од твојих позивача обманут, и кад се једном усудиш, да им то неверство пребациш.“

Ал су мртва уста ућуткана, а за мало па ће и његов имењак жртвован бити високим државним интересима.

Док је овај нови поглавар веровао у владалачка уверења, дотле се он уздаше у своју моћ, и безбрижно се наслањаше на свој архијерејски жезао.

По својој спољашњости јунак, од природе доста разборит, окружен калуђерима, бејаше с почетка њихово оруђе а и сам доста самовољан.

Његов зли ђеније бејаше познати глупак и неваљалац архиђакон Јован Ђорђевић.

На скоро дође у разне неприлике са народом, који не бејаше вољан служити ћудима својих црквених поглавара.

За боље упознати наш свет са патријархом Арсеном IV, и стањем цркве наше 1740 године; упућујемо читаоце на суврамени историјски споменик,[1] у ком је живим бојама то стање насликано.

Потиски граничари и старешине града Сегедина бојећи се; да ће им патријарх наметути за владику поменутог архиђакона Јована Ђорђевића, моле се царици Марији Терези, да не би потврдила Јована за владику, ако би га патријарх на потврду царском двору представио.

У поменутом споменику верно је нацртана слика и жалосно стање, кога допаде онај део Срба, што становаше дуж Мориша и Тисе, — којима бејаше намењена још грознија судба од „господствујуштих.“ Пошто ће их најпре развојштити, наменуше их мађарској госпоштини, као завојевано робље.

И у осталом народу бејаху на дневном реду разна мучења, беде и невоље.

Од дана до дана све мучније стање настаде у народу. С тога је народ и тражио, да нађе себи лека и помоћи овом несносном стању.

---

[1] Види II збирку »будимских споменика« бр. 124 и 125. Стр. 270-278.

Свакад бејаше народ вољан потражити помоћи свом бедном стању на расправним саборима.

Но и до тих сабора долазаше народ тек тешким жртвама. Ваљало је свакад такву милост за новце одкупити од бечких власника.

Међутим се забрину и свети патријарх, многа обрицања ћесарска осташе глас у пустињи. И трећа година прође, а устрављеног патријарха још и не потврдише за црквеног поглавара.

И тако се сретнуше жеље народа и патријарха, да се изашље нарочито посланство у Беч царици, како би се пожалили владарици, противу многих злоупотреба цесарских камералних и мађарских световних и црквених власти. А том приликом молиће царицу, да патријарха Арсена IV потврди за црквеног поглавара српској цркви.

Из историјских података види се, како је свеколики народ, а поглавито знатније општине живо настали, да се у Беч иде.

Први је податак закључак будимског српског танача од 27 Јануара 1741 године,[1] у коме се казује, како је патријарх дошао у Будим, а одавде полази у Беч царици у походе. Ми, веле Будимци, одобравамо цељ путовања његова, што ће требати од царице молити потврду народних привилеђија. А могли би још и друга наређења код царског двора постићи на општенародну корист, будући је таквом делу сада најприличније време и прилика.

А пошто је потреба по древном всенародном обичају, да се од клира и славног народа воинственог и помјестног грађанства одреде пуномоћници, који ће настојавати, да се привилеђије и општа народна управа потврди.

[1] Види спом. из будим. арх. II збирку бр. 126. стр. 278.

„Но видећи", веле Будимци, „да ни од клира, ни од славнога народа воинственог и помесног нису послати, ни уређени посланици ни пуномоћници. За то нехотесмо пропустити о том јавити, да би се отложило такво уређење депутације са пуномоћним писмо на корист и добро свога народа."

„И ако за добро нађете, да се пожуримо и да поред господина патријарха неколицину и од наших крајева; то изберите посланикс.

Што буде трошка, ми се нећемо устезати да дамо, што на нас припадне, само да се не закасни дело, и да се не учини која сметња, да нас не проклињу наши потомци док је века и света."

Ово су писмо управили Будимци на све знатније српске општине и војничке поглаваре, који се на скоро одазвали племенитом позиву своје браће Будимаца.

Тако налазимо писмо арадског оберкапетана Арсенија Вујића, које је написано у Араду 31 Јануара 1741.[1] У истом писму захваљује оберкапетан Будимцима на њиховом родољубивом позиву ради одбране народних привилеђија. И патријарх нам о томе писао. „Ја, вели, сву вашу намеру, и такву слогу за веома потребиту налазим."

Ми Арађани одавна увидели и сагласили се на то, да пошаљемо посланике са пуномоћијем од нас.

Но, вели, ми смо крајишници војници, и без највишег одобрења, не смемо се кренути. Међу тим нам јавља патријарх, да је његовим настојавањем изишао распис дворског војеног суда на овдашњу команду, да би се један официр са патријархом у Беч упутио.

Мене су изабрали за посланика и до нас Арађана неће застати, само ако и из других крајева, и од оних страна, што стоје под комором, пошаљу се посланици у Беч.

[1] Види спом. из буд. арх. II зб. бр. 127.

Сад је вели време, колико за потврду општенародних привилеђија, тако и за остала народна дела. Но ваља се држати стародревног обичаја, као што но бејаху изаслани од народа посланици са патријархом Арсеном Чарнојевићем, кад су и добивене привилеђије, с којима сада живимо.

Пре вели, оберкапетан, ваља бирати посланике од сва три сталежа, од клира, славног војинства и од световног сталежа, људе, који подпуно познају стање нашега народа.

Ови посланици да прате патријарха до двора и пред владарицу. И они да се потруде, што боље знаду, како би од двора потврду својих права постигли.

Још једно писмо износимо од знатног војничког поглавара и оберкапетана града Варадина Секуле Витковића,[1] који је од тамошњег народа изабран за народног посланика.

Обркапетан Секула одговарајући на поменути распис будимског танача, вели, како се и он са тамошњим народом радује том племенитом предузећу.

Но је и самом патријарху познато, како без допуштењакоманде до сада не могасмо поћи. А како је ово сада дозволење приспело; то смо неколицином господе војинствавних и коморских, тако и са господином Андрејом Андрејевићем администратором, и осталом браћом договорили се, те избрасмо по једног официра од крајине, и од осталих са пуномоћијем.

Ми смо, вели Секула, од ове крајине скупа са јепископом бачким изабрани, да пођемо са патријархом у Беч, и ми ћемо се кренути час пре на пут.

Своје писмо свршава обркапетан Секула овим речма: „Ако господин Бог успехом благослови ово дело, те би

---

[1] Види спом. из буд. арх. II збирку, бр. 128.

која корист отуда потекла; то ћемо се постарати и за општи трошак, да се у том важном послу незакаснимо.

Тако нека ради цело хришћанство, само да би било сагласије и јединство."

Чим су Будици добили од своје браће таква племенита уверења, одмах су за тим на саборном састанку изабрали од своје стране посланика Петра Димића.[1]

Из ових података видимо јасно, да је свеколики народ својски се заузео како за потврду народних привилеђија, тако и за потврду свога новога црквеног поглавара.

И овом приликом морамо на жалост констатовати један факт, да се овој племенитој жељи целога народа противио будимски владика Василије Димитријевић,[2] који је већ одавна познат био, као човек себичан, самовољан, и који је сваки час проклињао свесне општине, које се не дадоше терорисати од таквог црквеног поглавара.

Ни патријарх не могаше више трпети злоупотребе тог владике Василија; те га у свом писму од 9 Јануара 1742 најозбиљније укорава због његове прекомерне глобе и истезивања.[3]

На молбу народа српског потврђен је патријарх Арсен IV за црквеног поглавара аустријских Срба дипломом царице Марије Терезе од 21 Октобра 1741 год.[4]

Овај царичин диплом подписан је у Пожуну на оном несрећном сабори мађарском, који је користећи се опасним положајем своје краљице, изнудио од ње потврду законског чланка 18. који је за аустријске Србе био по све убитачан.

Поменути 18. законски чланак сабора угарског гласи по оригиналном тексту овако:

---

[1] Види спом. буд. архива II збирку бр. 129 и 130.
[2] Види спом. буд. архива II збирку бр. 134.
[3] Види спом. буд. арх. II збирку бр. 135.
[4] Види спом. буд. арх. II збирку бр. 156.

§. 3. „Ut porro Loca etiam militaria dicta, in Bacsiensi, Bodrogiensi, Csongradiensi, Aradiensi, Csanadiensi et Zarandiensi comitatibus sita, jurisdictioni regni et comitatuum restituantur et subjicantur; atque districtus Tömösiensis, Sirmiensis et Inferioris Sclavoniæ, utprimum res in magis tranquillum statum repositæ fuerint, regno pari modo reincorporentur et ejusdem jurisdictioni submittantur; commissarii eum in finem per sacram regiam Majestatem ordinabuntur.

§. 5. Qui in præattactis Tömössiensi, Sirmiensi ét Inferioris Sctavoniæ districtibus, nec aliis partibus finitimis terrenum pro regulandis confiniis aptum ot obeunda inibi munia ita assignabunt, ut in finibus, non permixti aliis contribuentibus, subsistunt; atque terreno hoc modalitate prævia exciso et assignato residuum jurisdictioni comitatuum in omnibus de pleno subjicient;

§. 6. Suaque regia Majestas, comitatibus regni in partibus illis sitis, supremos comites præficere dignabitur.“

Српски:

§. 3. Да се даље и тако названа војничка места у бачкој, бодрошкој, чонградској, арадској, чанадској и зарандској жупанији, јурисдикцији краљевине и жупанија поврате и подчине; а да се округ тамишки, сремски и долње Славоније, чим ствари у мирније стање доведене буду, краљевини истим начином утелови и њеној власти подчини; комесаре на ову цел одредиће се од преосвећеног краљевског величаства.

§. 5. Који ће у предпоменутом округу тамишком, сремском и доње Славоније, као и у другим пограничним странама земљиште за устројење границе сходно и довољно означити, и крајишницима, да онде пребивају и своју дужност одправљају, тако предати, да у граници остану непомешани са другима, који порез плаћају; и кад се зе-

мљиште ово на горњи начин исече и преда, остало нека власти жупанијској у свему подпуно подчине:

§. 6. Њено ће краљевство величаство изволети, у жупанијама, које у онима пределима леже, врховне жупане поставити.“ [1]

Ово је кобни за Србе закључак, којим је ова краљжена једним повлаком пера лакомислено решила судбу свог највернијег народа српског, вргнувши овај јуначки народ у руке охоле мађарске аристократије, која је већ поодавна грамзила и најгаднијим интригама послужила се, да својој азијатској ћуди подчини тако племенит народ.

Овај за наш народ посве кобан догађај имамо да објаснимо, да би дознали узрок таквом несрећном расположењу краљице угарске.

Ми смо почетак ове подле политике мађарске на своме месту напоменули и објаснили.

Рекосмо на своме месту, како се мађарска господа користили оним тренутком слабости свога краља Карла VI, кад им је на сабору 1723 године на потврду поднео тако звану прагматичку санкцију, или уређење наслеђа у изумрлој кући Хапсбуршкој.

Сабор мађарски желећи експлоатисати ову очинску брижљивост свога владара: ставише за ово признање услов: подчињеност српских крајишничких земаља под круну св. Стевана, а разоружање и развојиштење српских крајишника, и њихово подчинење под власт жупанија и жупана из мађарске аристократије.

Карло VI бејаше сувише простране свести, у његовим очима бејаше то мајушна цена.

Та племенити Мађари не искаше за награду таквога признања новаца од крунисаног тврдице, но у својој скромности искаше на жртву народ српски, народ акато-

[1] Види радње благовештенског сабора српског 1861. стр. 206 и 207.

лички, и земљиште овога народа под круну св. Стевана, коју носаше на својој глави тај њихов апостолијски крал.

Ћесару и краљу чињаше се за ову куповину, за овај geschäft мајушна уцена. Срце га не заболе при тој куповини и продаји народа, та то не бејаху његови драги Немци но — Срби.

То мало Срба, што још преостаде од оних занешењака који лудо изгинуше на разним бојиштама у одбрани престола његовог и његових отаца, лако је било жртвовати оним Маџарима, који из превелике љубави према својим крунисаним апостолијским краљевима, толико пута протериваху ове своје љубљене краљеве. Од оружане руке ових верних Маџара бегаше Карло VI. са круном св. Стефана, и са колевком свога нејаког чеда, а потоње љубазне краљице маџарске.

У том и бејаше највећа заслуга верног народа маџарског, што је своје љубљене краљеве — краљице са њиховом децом кроз три стотине година протеривао из престонице.

Зар не бејаше то најјаснији доказ најискренијег признавања историјског права и легитимитета својих апостолијских краљева. Та маџари бејаху дивни обожачи хабсбуршког легитимитета. Запоља, Бетлехен, Бочкаји и Ракоци са својим Маџарима толико пута доказиваху маџарску верност.

Верност и неверност бејаху одавна побркани појмови у рјечнику Маџара, као што и појмови о поштењу и правичности бејаху речи без икакве вредности.

Саборски гешефт од године 1723 тајно уговорен, а у току осамнаест година постепено удешаван и покушаван, остварен је на сабору маџарском 1741 године.

Ми смо корак по корак пажљиво пратили трагове тих подлих политички интрига и покушаја, да под ве-

штачком руком сазре зликовачко подривање српске народне аутономије.

Но да видимо свршетак оне осамнајстогодишње сплетке и интриге.

Да би ове важне догађаје и преображај једног дела нашег народа, а по том и за Србе по све значајне и озбиљне последице, који су из ових важних догађаја поникли, што верније разложили; морамо да се и опет обазремо на наступивше важне политичне догађаје, који су загрозили опстанку хапсбуршке династије, а постојећем државном стању аустријске царевине коначну пропаст доносили.

Ми смо већ једном казали, како се ћесар Карло VI највише бринуо о том, да последњем огранку своје династије ћерки својој Марији Терези осигура престо, и наслеђе новој династији хапсбуршко-лотриншкој.

У тој цели чинио је највећа напрезања, а са највећим жртвама својих подчињених народа изнудио је од свију владара признање тако зване прагматичке санкција, или наслеђе државне власти у женској линији своје изумрле династије.

Међу тим се постарао Карло VI да се послужи и неморалним средствима, само да осигура насљество својој драгој ћерки. Он се послужи срeством, које доказаше, да је Карло достојан питомац својих учитеља јежовита.

Он је фалзификовао тестаменат свога предка Фердинанда I, по коме би краљ баварски, а потоњи цар Карло VII по смрти Карла VI, по праву имао да насљеди ерцхерцегство Аустрију, и насљедне земље: Чешку, Моравску Штајерску, Корушку и Тиролску.

Карло VI не премишљаше много, но по науци својих учитеља „цел освештава средства“ помоћу калуђера Бесела и још четворице бенедикћана у тестаменти Ферди-

нанда I преиначи речи „eheliche Leibeserben“ у „männliche Leibeserben.“ [1]

Пошто је све ове своје поштене намере извршио, умре Карло VI, и понесе собом у гроб уверење, да ће његова крунисана братија поштовати уговоре, и да ће оставити његову ћерку, да у миру ужива тековину својих дичних ђедова.

За чудо је, да је онај човек и владар веровао у уговоре, које је сам целога свога века вероломно газио и које уговорио био са владарима, или са неким народима. Као што је погазио и онај уговор, што су његови праоци утврдили са Србима, и који је и он сам три пут потврдио.

Мало час видећемо сву ништавост оних уговора, и праву вредност прагматичке санкције.

Карло VI са Србима није уговарао због прагматичке санкције, а Срби су ипак најсвојскије бранили и сачували престо његовој ћерки краљици Марији Терези.

Како је примила и наградила иста жена краљ Србе и њихову великодушну помоћ?

Прогонством, гањањем њихове вере, уништењем народних привилеђија, које је сама потврдила.

Но да не измакнемо у напред са догађајима, који ће се тек позније збити.

Ћерка последњег Хапсбурговца, ослањајући се на право по прагматичкој санкцији, ступила је на престо год. 1739.

Њезино ступање на престо бејаше за народе у Аустро-Угарској по све кобно, ма да је све насљедне земље признаше за владара.

Но владари свију векова мало ценише законитост воље народа. Владари јевропски бејаху вични, да својим захте-

[1] Види Gustav Struve's Weltgeschichte, VIII кн. стр. 255.

вима оружаном руком важност и поштовање прибаве. Ни мало се се обзираху на уговоре, који би њиховом насиљу сметали.

Није још ни загрејала престо својих отаца, а већ се са свију страна подиже олујина. Цео запад јевропски устаде, да круну по' круну стргне са главе млађане владарице.

Краљеви од Шпаније, Францеске и Сардиније, изборни кнез од Баварске и краљ пруски бејаху се сложили, неки по праву а други но сили, да развуку наслеђе младе краљице.

Од свију ових нападача најсилнији бејаху: краљ пруски Фридрих IIназвани велики, и Лудвик XV краљ француски.

Почетком године 1741 навалише ови владари са свију страна, све ближе примицаху непријатељске чете, и престоница Аустрије не беше више сигурно склониште породиљи краљици.

У тој љутој невољи потражи заштиту и одбрану код својих народа породиља — мати и владарица.

И млађана владарица не мољаше узалуд своје народе.

У друго доба налазаше династија Хапсбурговаца извора свом увеличању или спасењу своје моћи у вешто оствареној девизи: „Bella gerant alii, tu felix Austria nube.“

Овога пута спасоше хапсбуршку династију лепе очи одважне убаве млађане жене Марије Терезе.

Својом лепотом, својом речитошћу, умела је ова млада мати и породиља да занесе и да плаховито запљени срца својих народа. И још никада не бејаше крвније љубави. Скупо платише заносни народи доказе њихне љубави према владаоцу. Премногих примера има народне љубави, народних жртава, а мајушан је број владара, који су народима признали крваве доказе ове крвне љубави, и крвних жртава.

На позив младе краљице искупи се сабор угарски у Пожуну 11 Септембра 1741 године.

У краљевском двору, на црном чохом превученом престолу сеђаше у црном оделу млађана краљица. Беше јој 23 година. На њезином необично лепом и сетном лицу огледаше се страховање владарице, материнска брига, очекивање, шта ли ће сабор решити.

На другој страни стајаше црквенска и световна властела у фастастичнем оделу, ова у дворским парадама извечбана господа.

И једна и друга страна престављаше диван театрални призор. Улоге бејаху брижно изучене, а још вештије изигране.

Пошто је цео збор ових кавалира пламеним погледом очарала, одпоче беседити лепа краљица на латинском језику: „Заокружени са свију страна опасностима, и видећи, да је и нашој милој Угарској загрозила опасност, не могасмо даље више ћутати пред племенитим преставницима државе. У опасности је и круна ове земље; нашој сопственој и личности овог нашег милог чеда грози опасност. Од целога света остављени, тражимо уточишта у оном, историјским упоменама прослављеном оружју Угарске, у њиховом од старине познатом јунаштву и верности. Вашој верности поверавамо себе и ово наше чедо; на вас полажемо свеколику наду нашу, и налазимо утехе у тврдој вери, да у таквим опасностима не ћете нам отказати савета ни помоћи.“

Мађарски аристократски историк Хорват, по коме смо и горње речи саопштили, вели даље: „Очи многопотресене краљице, кад помену свога сина пливаху у сузама, и глас је издаде — — — — — — у један мах заори се са стотину усана: „Наш живот и крвцу нашу за на-

шег узвишеног краља Марију Терезу." (Vitam et sanguinem pro Rege nostro Maria Theresia).[1]

Често се спомињало и хвалом узносило ово ентузијастично великодушје мађарске господе. Но они, који су хвалисали ову бурну представу, нису хтели исказати или нису разумели праву цељ овог прорачуњеног театралног призора.

Ми поштујемо и клањамо се одушевљењу и племенитом самопрегоревању једнога народа: но лажан, прорачуњен и само говором изјављени ентузијазам једне касте, која туђ живот и туђе имање хвалисаво подноси на жртву својој владарици, док своју крв, своје имање мудро штеди и брижљиво чува своју кожу; такви лажни измајсторисан ентузијазам морамо осудити.

Резултат овог побожног и племенитог одушевлења и аристократског хвалисања ограничио се с тим, што је ова великодушна властела понудила у помоћ свом обожаваном краљу Марији Терези 21.622 ратника, но и та војска имала се наоружати о трошку жупанија и вароши.[2]

Како је пак у блаженој Угарској само неплемић, то јест прост народ „misera plebs contribuens" данак плаћао, и све јавне терете сносила сиротиња раја; то се лако може оценити оно ентузиастички изјављено великодушије мађарске властеле.

Тако је мађарска аристократија разумевала — тумачила и остварила своју прослављену изреку „vitam et san guinem pro Rege nostro. — —"

Но се племенитост мађарске аристократије изјавила још и на други начин. Она је својој лепој краљици понудила три и по милиона форината. Међу тим ову за оно време голему суму није из свога џепа дала, но је та ма-

[1] Види Michael Horváth's „Geschichte Ungarns" I Band Стр. 192.
[2] Michael Horváths »Geschichte Ungarns« I Band. Стр. 182.

ђарска племенита госпоштина прирезом прикупила од својих несрећних поданика.[1]

Како се пак у пресрећној Угарској[2] под именом поданика разумевала само сиротиња раја: то је и опет само овој јадној раји дозвољено било, да плати они три и по милијуна, што је њихова племенита госпоштина великодушно понудила својој љубљеној краљици.

Сво лично великодушје племемените мађарске господе ограничило се у том, што је наређено, да свака племићка породица наоружа једног војника. Но и овај војник бејаше иа народа узет, управо за новце купљен или насилно узет.

То бејаше дакле она по свету раструбљена племенита помоћ, коју је мађарска аристократија дала својој обожаваној краљици, да јој спасе престо, да одбрани своју сопствену земљу.

По феудалном праву бејаше искључива дужност мађарског племства, да сваки племић лично и о свом трошку мора војевати у одбрану свога отачаства. Војевање бејаше по закону искључиво право мађарског племства.

Но је то племство, у чијој руци бејаше законодавство, већ поодавна отресло се те опасне дужности војничке. Међутим је иста госпоштина у својим рукама задржала законодавство, све повластице, и господарење над осталим народностима. Да чудне правде. Туђе народности бранише од непријатеља државу, у којој сва права уживаше мађарска аристократија, а најсветије грађанске дужности вршише остале народности.

---

[1] »Geschichte Ungarns« von Michael Horvath I Band. Стр. 183.

[2] Католички попови и мађарска властела с правом су могли пронаћи изреку: »Extra Hungariam non est vita, et si vita, non est ita« (Ван Угарске нема живота, и ако је живота, нема таквога).

О истини наших навода сваки се може уверити из маџарског законика „corpus juris hungarici."

С правом је дакле исказао своју осуду потоњи тамишварски сабор против ове маџарске себичности.

„Der ursprüngliche und immer noch gebliebene erste Weg in Königreiche Hungarn den Adel- und damit verbundenen Vorrechte zu erhalten, ist selbst in der Grundverfassung dieses Reichs hauptsächlich für jene, welche Kriegsdienste sich ausgezeichnet haben, mit dem ausgemacht werden, dass Sie allein und persönlich das Vaterland zu vertheitigen schuldig seyn sollen."

„Bei Gelegenheit der in vormahligen Zeiten so oft ausgebrochenen türkischen Kriege, wo diese serbische Nation mit ihren sämmtlichen Kräften zu dienen nie ausgeblieben ist, hat der hungarische Adel niemahls die Stimme und Protestation da wieder erhoben, dass die serbische Nation in die Erfüllung dem demsellbem hungarischen Adel allein zukommenden Pflichten unerlaubt eingreife.

Сад смо дакле на чисто са оном големом жртвом, коју је маџарска аристократија својој искључиво маџарској краљици поднела.

Срби у Аустрији нису онакву ентустијачну параду изиграли, нису у китњастим речима и узвицима изјавили своју оданост.

Они су место речи изнели дела, они су на жртву поднели свој живот, своју а не туђу крвцу,, као она маџарска господа.

О том сведочи: превелики број бојева, и потоцима проливена крвца њихова за време крвавога седмогодишњег рата.

Док је и у самој области под круном светог Стевана дао маџарски сабор 21622 војника, међу којима је опет

било највише славенског живља: дотле су српске и хрвацке области дале 14000 добровољаца.[1] (Осем тога најмање 150000 српских крајишника, борише се за одржање Аустријске државе на разним европским бојиштама, а други су дању и ноћу бранили од Турака границе аустроугарске државе.

Но кад узмемо на ум захтеве и награде, које су Мађари за туђу муку и туђе жртве од своје, тешким невољама притиснуте краљице, на истом сабору пожунском изнудили: тек ћемо онда достојно оценити великодушну себичност мађарске господе.

На овом прослављеном сабору изнудише Мађари од застрашене младе жене краљице санкцију закона, да се противу воље српскога народа развојишти потиска и поморишка српска војничка крајина, а да се ова српска област подчини круни св. Стевана.

Зајиста, дивна црта мађарске племенитости, где за цену српске крви, српских големих жртава мађарски сабор насилно отима српске земље, уништава српска права.

Срби пролевају своју драгоцену крвцу, да спасу престо Марији Терези, да одбране целину Аустријске државе.

Мађари за лажну услугу отимљу земљиште српско, политичку слободу народа српског.

Краљица Марија Тереза узакоњава овај грабеж, овај плен Мађара.

Да ли Мађарима или њиховој краљици припада већа слава или већа осуда за ово недело: о томе нека суди непристрасна историја.

Ево већ 132 године прошло, од како је ово разбојништво узакоњено, и у толиком простору не нађе се српски историописац, да овај акат мађарског парламентарног злочинства верно опише, онако, као што се збио.

---

[1] Види Horváth Mihély „Geschichte Ungars“ I Band. стр. 183.

Ми смо сматрали за дужност, да са правим стањем упознамо како своју браћу, тако и туђе народе.

Пошто смо наше гледиште, о поменутом за нас преважном историјском збићу, на основу поузданих података, расветлили, у интересу бољег обавештења, а за љубав истине и непристрастности навешћемо овде у изводу прво неки меморандум, што је мађарска аристократија предала својој краљици, у којем износе многе податке о стању српске војничке крајине.

Цељ овог мађарског меморандума била је та, да краљицу увери о потреби утеловања ових војничких крајева са Мађарском.

Поменути меморандум у савременом преводу гласи овако:

„Пунктови или примѣчанія о реинкорпораціи воиничкихъ расціянскихъ мѣста, шанцева (fossata) званихъ, коя се у долнимъ странама кралѣвине унгарске находе, а поименце пак у славн, вармеђама: зарандскои, арадскои, чанадскои, чонградскои, бачкои и бодрошкои.

I. Колико има у свакомъ дистрикту таковихъ воиничкихъ мѣста?

На 1-во. Она, коя къ сегединскои тврдини, и под заповѣст нѣну принадлеже, есу овихъ петнаест, сирѣчъ: Сегедински воиници са воиницима мѣста Реске:

Мартонош, — Канижа, — Сента, — Острово или Ада, — Мохоль, — Петрово село, — Фелдвар, — Бечеи, — Чуругъ, — Жабаль, — Сентомаш, — Брестовацъ, — Сомборъ, — и Суботица (Maria-Theresiopel).

Између коихъ ова два последня; Суботица и Сомборъ, у множини людства, остала мѣста у трипутъ надвисую.

7*

Жители свію преднаведенихъ 15 мѣста по собственомъ сирѣчъ, своих капитана пристрастномъ попису, каже се, да у свему само три тисуће глава чине. Али, кад би се на оваи начинъ пописали, коимъ се пописи у вармеђама чине, нашло би се безъ сваке сумнѣ людіи, кои оружіе носити или пословати могу, три пут више, и у то у самомъ, као што е овде предизложено, діштрикту сегединскомъ.

Осимъ тога діштриктъ арадскіи (кои се надолазећимъ одъ коекуда населбинама данъ у данъ умножава), има подобнихъ мѣста двадесетъ и четири, сирѣчъ:

Арадъ, — Зимандъ, — Оровилъ, — Галъ (Gally), — Пиперски салашъ, — Глоговац, — Мандорлакъ, — Сабатхель, — Чингеръ, — Павлишъ, — Шомлошъ, — Опова. —

Ова премда нису тако велика, као она у сегединскомъ діштрикту находећи се, али их е већіи брои; и за то би по добромъ попису лако, као и сегединскіи діштриктъ деветъ тисућа людіи дати могла.

Къ тврдини петроварадинскои са ове стране Тисе и Дунава принадлеже шесть мѣста, сирѣч: шанац петроварадинскіи (Нови сад) помѣшани Ковилъ (Ковиљ) помѣшано, — Вилово, — Титель, — Паланка, и Чента.

Осимъ тога принадлежало би къ тврдини овои неколико мѣста, коя съ оне стране Дунава леже, и коихъ се имена знати немогу, будући да у Срему леже. Но кадъ се овихъ шестъ мѣста додаду къ шанцевима преднаведена два дипштрикта, онда у цѣло сва три дипштрикта даће више одъ двадесеть тисућа людіи.

II. Колико воіске дае у време наивеће нужде сваки одъ овихъ дипштрикта?

На 2-го. Діштриктъ, кои тврдини сегединскои принадлежи, морао би истина у време такове нужде дати у цѣло тисућу коняника, и пет стотина пешака. Но

е ли ове у време последнѣгъ турскогъ рата подпуно дао, то се за цело знати неможе. Али будући да се то дознало да имаюћи таково народно воинство, кое у вароши Сегедину и ближнѣмъ мѣсту Реске званом живи, кои стотину педесеть и једногъ војника дати могу; ништа манѣ за годину 1737, ніе више него петнаесть простихъ војника са еднимъ капларомъ и еднимъ добошаромъ, а за годину 1738, само е деветь простихъ и едногъ ађутанта (а и ове са плаћу изъ касе операціоналне, по сили привілегія и свободе њине били би обвезани безплатно служити) дало. И ово е више него извѣстно. Тако дакле изъ овогъ одъ сегединскогъ воинства неподпуно даногъ броя може се лако заключити, да нису ни друга мѣста припадаюће на нихъ число воиника у наивећои владателя потреби дала.

У осталом сви 15 шанцева, кои къ Сегедину принадлеже у касу камералне префектуре сваке године плаћаю двадесет тисући форинти, од кое суме само сегединско и овамо принадлежеће ресканско воинство, осимъ удовице и сирочади, мора платити 495 форинти.

А то се мора изрично споменути, да е диштрикту арадскомъ и петроварадинскомъ, кои заедно толико исто плаћати имаю, што давати имаю, како воинике тако и данакъ за год. 1738 и 1739 царски дворъ одпустіо.

III. Какву су службу гдѣ съ каквимъ успѣхомъ чинили, — какву корист има отуда кралѣвско величество или други ко?

На 3-е. Служба ове неуредне воиске, кою е године 1718 чинила, ако се на право мѣрило узме, извѣстно ће врло незнатна бити; еръ до године од прилике 1734, сѣдили су дома безпослени, и свое су домостроителство безъ свакогъ явногъ терета врло корисно умножавали; и послѣ су нѣколико компанія од ныхъ на шлеску границу на спрамъ

Полске на стражу послате, тамо су плату безъ сваке користи примали, и гомилама куһи бегали. За тимъ године 1735, они, кои су кодъ куһе остали, кадъ се бунтъ Пере Сегединца, кои е иначе многе одъ расціяна единомисленике имао, и нихов коловоһа быо, одкрие, они, кои нису были іошъ узъ нѣга явно пристали, свою кривицу и собствено дело покрити морајуһи, по заповѣсти комендаnта арадскогъ противу привржeника истога Пере устали су, и них гонили су, и тако су изъ нужде добродѣтель начити морали. У коіои прилики по своіои нарави данакъ плаһаюһихъ у вармеһама Бекешкои, Зарандскои, и Арадскои више мѣста поробе, многу марву отерају, и много другихъ отмица учине, и на таи начинъ невину, данакъ плаһаюһу простоту више су угнѣтавали него заштиштавали.

И то е явно познато, како е расціянскіи митрополит на службу нѣговогъ величества одъ ове феле людіи едну коняничку регименту пописати дао, па е иста регимента у Унгаріи, Италіи, и у нѣмачкомъ царству иступленія чинила? Какве ли е високимъ надлежателствама немира приузроковала? Иста ова регимента ніе се могла никако у редъ дотерати, и морале се, кадъ су се нѣна иступленія свима досадила, и кадъ се видело, да ніе но одъ какве користи, са свимъ укинути.

Изъ овога, што е довдѣ речено, родило би се питанѣ: Да ли се ово неуредно народно расціяско воинство на воиничку слушбу, а нарочито на обрану покраинскихъ мѣста, у коима целога кралѣвства добро лежи, згодно употребити и да ли се томе вѣровати може? Кад се ни предспоменута регимента расціянска крозъ нѣколико година строжіомъ регуломъ милитарскомъ довести да ли ніе, да користна буде нити е какве користне кралю своме службе чинити могла, него се укинути морала; кое регименте отпуштени люди, навикнути ништа не радити, него бадавадисати, раштркаю

се тамо амо низъ Саву, Дунавъ и Тису, и стану грабити и отимати, стране оне узнемиравати, па ни дан данашњи нису одъ тога престали, тако, да едва ко крозъ оне стране сигурно проћи може.

Али разбоиничство кодъ людiи овога народа, особито кодъ Петроварадина и Арада, башъ у самомъ крилу кралѣвине, одъ дана на данъ тако махъ отима, да се већъ и подъ предводителствомъ свештеника расцiянскихъ, одъ коихъ су већъ нѣколико ньихъ и смрћу каштиговани, тера, што више и сами предпоставлѣни имъ официри закланяю ихъ и закрилюю ꙋ злимъ тимъ дѣлима. Тако бечеиски капитанъ Вулинъ Страина са харамбашомъ пустахиiскимъ Iованомъ Враговићъ у споразумленю бьо и нѣга е закрилявао и сакривао; па како овом, тако и другимъ овога другарима у тераню пустахисаня за дуго руку помоћи пружио, докъ се нiе наипослѣ дѣло одкрило, и тако онъ прошкрибиранъ и капитанства лишенъ буде.

Догађа се, да су вармеђе бачке воиници такове пустахiе расцiанске гонили, а еданъ расцiянскiи свештеникъ затвори ихъ у цркву, и сакрие ихъ. Еданъ капитанъ изъ покраине савске пре нѣколико година бьо е у Београду, а други тако исто капитанъ Радићъ званъ бьо е у последнѣ врѣме у Петроварадинъ збогъ крађе, пустахисаня и разбоиничства, онаи обѣшенъ, а оваи на точку испребiянъ.

У чанадскомъ дiстриктꙋ похараю еданпутъ ноћу шестнаестъ расцiянскихъ воиника касу исте вармеђе, касадржацъ нiе срећомъ бьо кодъ куће, но ньгову фамилiю разбоиници страшно измуче. Одъових су седморица од прилике у Араду обѣшени.

У шанцу Брестовац поставлѣныи народногъ овогъ воиства мѣстозаступникъ Мириловичь званъ, са подчинѣнимъ себи официрима, знаюћи, шта е и како е, узме дѣо

еданъ одъ новаца, кое су жители истога шанца добили за нѣка залутавша говеда, коя су людма изъ Сармаціе одъ Турака избѣгнувшимъ принадлежала, а они ихъ похватали и попродавали. Збогъ чега е заедно са сукривцима своима одъ команданта сегединскогъ каштигованъ, а они сиромаси люди, кои су одъ страха турскогъ изъ куħа своихъ побѣгли, ни данашніи данъ нису подпуно намирени.

У наиновіе време истога шанца капитанъ ніе знао у шанцу находеħих се од прилике ньыхъ осамъ явныхъ пустахія ухватити, а вармеђскимъ воиницима, кои су исте хватати хтѣли, стане на путъ. Ови су после похватани, и нѣки су веħъ и каштиговани, а петорица сѣде оштъ и данасъ у тамницама града сегединскогъ, и неħеду валда смртнои каштиги утеħи, да буду за примѣръ другима врло многима.

И ово се види, да е обштемъ добру шкодливо, што подложници вармеђски и другихъ надлежателства, коя право мача имаду, кадъ какво зло дѣло учине, па у нѣму онаи час ухваħени не буду, таки, да каштигу избѣгну, у милитарію бѣже, и тамо ихъ приме, па онда се веħъ више нити натрагъ добити, а камо ли каштиговати могу. Тако су били у Сегедину знаменити злодѣи Іованъ и Стеванъ Фараго, Пушкашъ, Іованъ, Стоянъ, Петаръ Месаръ, и други.

Осимъ тога подъ овимъ извѣтомъ, многи данакъ плаħаюħи, оставивши у пређашнымъ обиталиштама обште терете, бѣже у мѣста воиничка, а напротивъ ни едномъ се воинику недопушта мѣсто своје оставити, и на другу страну отиħи, и ако кои иде, то га военомъ силомъ натрагъ одвуку.

Къ овоме бы приступило и то, што е народно воинство расціянско кола помоħне саксонске воиске кодъ Ниша, куда су сирѣчъ у служби земалскогъ господара, проша-

стогъ турскогъ рата, послата била, поробило; а осимъ тога месаре у станъ и изъ тога натрагъ путуюће, оплячкало, збогъ тога су, као што е явно явлѣно, у Оршави каштигована.

Истогъ народногъ воинства већа честь изъ стана царскогъ у самои воини кући е побѣгла, и збогъ тога е сегединскіи командантъ свакогъ бѣгунца са 25 форинти глобе каштиговао, и ніе ни едногъ изъ арешта пустіо, докъ ніе глобу платіо.

У наиновіе време воиници расціянски суботички заклали су камералногъ подложника у Алмашу, и кућу су нѣгову оплячали.

И премда бы се безброини примѣри навести могли, кои противъ овогъ расціянскогъ воинства савѣтую; но већъ и то, што е овдѣ наведено, доста и сувише показуе, какву користь одъ своихъ расціянскихъ воиника краль и кралѣвина има? Напротивъ пакъ ово толико пути споменуто воинство народно расціянско одъ наивеће е користи своимъ официрима, будући да крчме, месарнице, риболови, ловъ, и све собствености капитанима, као и спахіяма служе. Осимъ тога простъ народъ истимъ капитанима, приликомъ пролѣтнѣгъ и есенѣгъ усѣва, шест дана ору, а шесть дана рукама раде, осимъ тога, што своимъ капитанима свакіи шанацъ дрва за ложенѣ, у коима е тамо великіи недостатакъ, давати мора, іошть имаю власть воинике свое плаћанѣмъ глобе каштиговати.

Кои капитани ствари и дѣла обшта незнаюћи, а у толико манѣ законе земальске и воене познаваюћи, а свое користи любительи, и криминалне случаеве у произволне превраћаю, и подчинѣне свое у тамницу бацаю, па ихъ дотле муче, и съ батинама прете, докъ по нѣколико дуката одъ ныхъ не истргну. Сви капитани имаю кодъ своихъ кућа даню ноћу стражу од четыръ човека, а кадкадъ

и одъ шесть, осамъ и више людіи. У време наивеће раднѣ богати люди одкупую се новцима, да не морају на ову стражу ићи, а капитани онда сиротиню на стражу дотерају. И будући да у шанцевима къ сегединскои тврдины принадлежећима (изузимајући Суботицу) нигдѣ вино не роди; то капитани хрђаво вино и ракію на другои страни купую, па онда сиротины по то, пошто они хоће, точе и продаю.

Ови шанцеви имаю пространа селишта (prædia) камерална, одъ коихъ наивећіи дѣо капитани са своимъ подручнимъ официрима заузимаю, па текъ оно, што се ныма свиди, другима жителима даю; одкуда сила марве, различитогъ рода, и сила угоенихъ волова држе. Залутавше скотове себи присвояваю, люде натерую, да имъ за незнатну плату служе. На кратко, све користи, кое спахія може имати (!); свакіи шанца капитанъ за свою душу при руци има, тако да наимањи одъ ныхъ, осимъ сегединскогъ, нѣколико тисућа форинти прихода годишня има.

Далѣ ови капитани, да се своимъ старіима препоруче и умиле, и да подобна изтезиванѣ сакрию, и да ихъ далѣ себи сачуваю, одъ обштина различне поклоне у сѣну, житу, пићи за марву, сланини, маслу, коньма, марви, земляма, и овомъ подобнима, као за уздарѣ старіима изискую, пакъ онда скупляю за исте те свое старіе сваке године по кою стотину дуката по диштрикту.

Не иначе узимаю ови расціяноки официри велику суму новаца одъ народа на одправлянѣ своихъ дѣла и одржанѣ свога станя, како милитарскогъ тако и економіискогъ, и то страхомъ одъ анатеме, кою епископъ ныховъ на противнике баца, па онда га употреблюю у време нужде на то, да се бране, и тако себе у више описаномъ воиничкомъ реду одрже, а плачућіи народъ ныховъ нити се саслуша, нити пусти, да свою неволю изложи.

А речени народъ са сто ярмова одъ предпоставлѣнихъ обтерећенъ, едва би дочекао, да свое терете сбаци, и подъ вармеђу дође (!!!), кадъ би само до начина доћи могао. Као што су не тако одавно тужбе жителя шанца суботичкогъ до ушію нѣкогъ сегединскогъ комендaнта дошле, кои ихъ тако къ срцу прими (!), да е на таи концъ, да ихъ бѣде опрости, и угнѣтены народъ утѣши, самъ своелично, са интеримaлнимъ аудиторомъ у реченыи шанацъ изашао. Гдѣ е, дознавши учинѣне жителыма од официра неправде, да сиротиня више одъ произволства своихъ официра у смотренію землыишта изъ 17 од прилике зелишта состоећегъ се, не зависи, изъ народа дванаесть сенатора или судія избрао и одредіо, да они у свимъ економіискимъ предмѣтима пресуђивати имаю. Овомъ утѣхомъ обрадованъ народъ, свакіи е истомъ коменданту честанъ даръ поднео, а официри новошћу ствари поражени, хотећи умалѣну свою дѣятелность у пређашнѣ станѣ повратити, даду коменданту више, него што му е народъ дао, па онда се комендантъ са даромъ обадве стране врати у Сегединъ, а ныма остане власть народъ гнѣчити, као што су е пре имали.

И будући да одъ нѣколико година раздаванѣ упразнѣнихъ капитанията одъ коменданта (одкуда су ови знатне приходе имали) одузето, и за высоки военыи завѣтъ задржано; зато су на мѣсто изгублѣногъ тога благодѣянія, исти коменданти у обичаи увели вице-капитане, капитан-лаитнанти назване (непазећи на заслуге и старію службу) правити, и то у такомъ број, да се може на сваку десетину истихъ народнихъ расціянскихъ воиника, по едaнъ таковыи вице-капитанацъ узети, а то су за то уобичаили; еръ свакіи такавъ вице-капитанъ мора да плати по 50 и више дуката.

Овдѣ дакле лежи узрокъ, зашто се то воинство брани. Єръ премда ово нити кралю, нити кралѣвипи сигурне користи какве доноси, али кад би се укинуло, то бы многа благодѣянія, одъ коихъ добро живе, изгубили, па зато на свакіи начинъ съ пасіимъ зубма то станѣ бране, осѣћаюћи, да е укидавѣ тога воинства више ныхма, него кралю и кралѣвини шкодльиво, и предпоставляюћи свою користь користи обштои, и небое се благостанѣ погранпчнихъ мѣста овомъ расціянском народу, кои се по срећи царства турскогъ равно као и христіяни управля, повѣрити.

IV. Да ли су нужни, и могу ли се нужнима назвати погранични народни расціянски воиници.

Били би истина преко нужни на обрану граница кралѣвине воиници, кои бы за отачаствену землю, и за добро христіянске државе и крвъ свою пролити желили, и одъ свое волѣ у военои служби учили се: али ови Расціяни нити се могу у редъ дотерати, нити су стални, нити прави грађани отачаства (!), ни притежательи прави, ни съ црквомъ саединѣни, ни оружіемъ, коньма и одѣломъ добро снабдѣвени, и уређени, бѣгству и грабежу научени, словомъ, башъ ни на што се употребити не могу. Па и кадъ еданпутъ у 20 година, кое число воиника дати мораю; то не да больи сами лично на воиску иду, него понаивише несталне, подозрителне люде мѣсто себе наимаю, и те сад единимъ пиштольомъ, садъ са захрђаломъ пушкомъ, на кратко са потреби военои неодговараюћимъ оружіемъ снабдѣвене, на воиску шилю, кои као што безъ реда куда иду, тако и безъ свакогъ плода оданде бѣгаю, почемъ ихъ нити поштенѣ, ни любовъ къ отачаству, ни користъ државе не подвиже.

V. Коимъ би се начиномъ могло мѣсто овыхъ воинство народно унгарско држати, и одъ куда

бы си могло ово обдржавати, и куда бы било нужно границу преместити?

Како су од овога народногъ расціянског воинства границе кралѣвине удалѣне, тако се исти діштрикти и вармеђе за границу узети, а слѣдователно и предnаведени Расціяни за погранично воинство држати не могу. У пређашня времена была е краина у самои средини кралѣвине, но ова е таки престала, како е Турчинъ далѣ одтеранъ быо. Па како су сад границе кралѣвине садашнѣ преко Саве и Баната пренешене; праведно бы было, да се и погранично воинство на исте границе разреди, а ови Расціяни, као некористни подъ вармеђе подложе, изъ коихъ данка могло бы се тисућу коняника и толико пешака народногъ сталногъ и на свагдашню владателя службу употребителногъ воитства, по начину Велико Варадскогъ, Солночког, Ђурскогъ и Коморанског пописати, и слѣдећимъ начиномъ издржавати и плаћати.

1-во Већъ горе смо споменули, да се ова три діштрикта народногъ расціянскогъ воинства изъ 42 мѣста састое (осимъ многоброинихъ ньиховихъ официра, кои више землѣ имаю, него простыи народъ), и 4800 форинти плаћаю.

2-го Унутарня благодѣянія, као крчме и месарнице, држе капитани, коя бы у свакомъ мѣсту, едно на друго доносила по 500 фор. и чинили бы заедно 12500 фор.

3-ће Епископски десетакъ и спахіискіи деветакъ, кое ни едно не даю, доносили би по врло маломъ рачуну такођe едно 12000.

4-то Многоброина, више од 100 ньихъ, камерална и приватна селишта, коя ово безполезно воинство туне притежава, кадъ бы се у закупъ дала, доносила бы одъ прилике 15900.

И ово се разумѣ само о праву управо господарственомъ. Но

5-то. Кадъ бы се ови Расціяни, као и по другимъ кралѣвине вармеђама живећи люди пописали, и ньихово иманѣ порезу вармеђскомъ нодложило, башъ да рѣченихъ 45 села п.тъ само (премда бы двогубно дали) тисућа гостію садржавалю, и да свакіи одъ овыхъ одъ иманя свога десетъ само форинти сваке године вармеђи плаћа; па ньиховъ данакъ износіо до 50000 фор. а обе посте давале бы 137000 фор. изъ кое би се суме оне две тисуће людіи лако издржавати могле, на оваи начинъ.

1-во. Да се раздѣле на 4 или 5 частіи, па да се свакои части означи на границм мѣсто, гдѣ бы воиникъ у време мира послове землѣделске одправляо, да за себе и свою фамилію хлѣба, а за коня сѣна прибави.

2-го. Такавъ воиникъ имао би држати себи коня, оружіе и еднако одѣло (униформу), и да ово, што му е нужно преправити може, имала бы му се плата одъ шест мѣсеци у напредъ на еданпут дати.

3-ће. Коняникъ бы имао на мѣсецъ пет фор. а пешакъ 4 фор.

4-то. Свако мѣсто имало бы едног капитана, мѣстозасупника, барялтара и корпорале. На издржаванѣ овихъ по сразмерности чина имала бы служити крчма, месарница и свакога приватно домостроителство, овима бы се додала полутина уредне плате свакога, коя бы изъ частице две тисуће людіи долазити морала, тако бы се и предреченихъ официра урачунѣномъ поломъ плате оне две тисуће людіи брояли.

5-то. Капитани и ова воиска зависили бы од сваке покраине коменданта и морали бы и у напредъ на ученѣ воиничка вѣштбаня свакога мѣсеца двапуть држати.

За ове две тисуће людіи узимаюћи плату у више изложеномъ начину, требало бы годишнѣ 108000 фор.

И ово се све има разумѣти изванъ уштрба вишихъ надлежателства.“ — — — — — — — — — — —

Овај документ има за нас велику важност. Из њега видимо, мимо подлог умишљаја шпекулативне мађарске аристократије, како су наши праоци у бачкој и банатској милицији стојали; из њега видимо, како су они живели.

Истина, да је овај саставак непријатељским духом задахнут; али није тешко истину распознати од непријатељских умишљаја. Само се собом казује, што је у ствари заиста било, и како то потмули противници за друго што узимају и продају.

Да не поменемо наше домаће изворе, министар Бартенштајн довољно сведочи о услугама српских граничара, он казује, како су српски граничари знатно се бројем умалили због непрекидних услуга војничких.

Операт говори само о себичности српских капитана, а неће да говори о њиховим војничким врлинама.

Зашто ли операт не помиње оберкапетана Дедину, који 1716 године са 1200 Срба у Влашку јуришио, и 25 Новембра ноћу на Букурешт напао, и влашког кнеза Николу Маврокордата са породицом заробио, и ма да му је овај нудио 500000 фор. да га пусти, Дедина ипак није га одпустио, већ га је предао принцу Јевђенију. Показује ли то да су Срби били грабљиви и лакоми за новцем, на коју операт толико виче?

Што не казује операт о сјајној победи Срба над Турцима 16 Августа 1717 код Гроцке, где се српски коњаници отликовали, и где су заробили 186 топова, силни барут и олово, пртљаг, чадоре и камиле. За што ли не признаје, како су Срби на путу од Гроцке до Ниша 5000 Турака смлавили.

А џаба би им било војевање Срба у Италији, где су Срби опет толике хиљаде браће своје у туђој земљи сарапили. За кога?

Све су то прећутали, но траже војничке заслуге од 1718—1734 год. у време мира.

А од 1734 године опет само су то нашли, како су многи кући побегли. А што не споменуше рат Шпански од 1733—1735, где су и Срби у Сицилији војевали?

Што ли не рекоше, да је у турском рату 1737 год. 50000 граничара Сремаца, Банаћана и Бачвана било?

За што ли не споменуше, да су Срби 29 Септембра 1737 год. кад се царска војска натраг повлачила, аријергарду чинила, наваљујуће Турке отерали, 500 људи изгубили, али 3000 Турака помлатили, и то они исти Срби, који су дан пре авангарду сачињавали, и Турке први дочекали.

Што не споменуше оно велико јунаштво српске милиције 30 Септ. код Ужица, где се 3 Србина по ужету у град увукли, тамо све промотрили, и опет по ужету натраг дошли, и стање града показали. На које је по том српска милиција под маршалом Секендорфом 3. Октобра на јуриш град узела?

За што ли не наведоше бој код Јабуке под ђенералом Најпергом?

Ал све то њима није у рачун ишло, па за то нису хтели ни да знаду за то; но су волели сумничећи питати: да ли су Срби у пуном броју на војску ишли?

У време рата неће да питају, шта су Срби у рату чинили; него питају, шта су Срби за време мира у војни радили. А што не питаше, шта су Срби у време мира чинили, па би можда што и нашли.

Но зато баш нису хтели питати, јер би морали казати: да су сушили баре и ритове, и правили путове, зи-

дали Тамишвар, утврђивали Ковин, Паланку, Панчево, и радили друго шта, и да су преправили Банат, да се у њему населе и шире Немци и Мађари.

Ово нису хтели да кажу, но шта су навели?

1-во. Да српски капетани сиротињу глобе. А зар је у вармеђама друкчије било? Зар и у саме наше дане, по вармеђама сиротиња не мора давати и даје, зар су солгабирови питомији били и друкчије живели, но турске паше? У овоме мађарске вармеђе нису заостале за српским капетанима; па зар се зато морала укинути српска милиција? Или се није дала регулисати? Онда у време турских ратова заиста није, али требало је мало претрпити сѐ, па би се о ова милиција тако лепо уредила, као и остала садања граница. А зар су они хтели да се претрпе? Та нису они трпели, него Срби. Али су они непријатељи српског народа, па и српске неодвисности.

2-го. Да српски капетани живе као спахије. А то би био вапијући грех, да српски капетани живе онде онакȍ, где би се мађарске спахије могли лепо наслађивати! То је за Мађаре довољан разлог, да се српска милиција укине.

3-ће. Да су Срби отимали и грабили. А где је онда већа сигурност била? Јамачно у мађарским вармеђама, где се читаве ђенерације мађарских разбојника прославиле. Та још пре 5—6 година мораше аустријски војници спроводити жељезничке влакове у прослављеној Угарској, да их мађарски сегињ легињи не не опљачкају А то се све догађало у данашње дане, и подобне сигурности само још налазимо код црвени Инђијанаца у Америци. Наравно ови мађарски јунаци, нису скидали шкалпове, но само новце и драгоцености.

Због пустахија неукидају се институције, но је довољна крепка воља, да се закони у сили одрже, и онда би милиција пре утаманила разбојнике но вармеђе.

Статистички податци грофа Радајије доказују, да ни једна народност није боље заступљена но мађарска у броју разбојника. По том се може јасно доказати, да су и у оно време Мађари много већи број разбојника давали, но Срби.

Ако је дакле било нешто српски пустахија, то је узрок томе непрестани ратови, који јунаке разређују и поједу, а злочинци главу подижу.

4-то. Да су српски војници бегали из војске, то само казује но недоказује операт. Истина је што и министар Бартенштајн казује,[1] како се читава регимента Вараждинаца 1737 год. из Италије вратила кући. Али операт не казује кроз што. Но Бартенштајн вели, да се ови вратили кући за то, што је ђенерал Петација насилно хтео да њихове породице пошокчи. А да ли су имали право ти јунаци, што се вратише, да одбране своје породице од насиља; о томе нека сваки свестан човек суди, како је право. Бартенштајн вели, да ове Вараждинце нису казнили, што је у исто доба множина граничара борила се у свима крајевима Јевроце за опстанак државе аустријске.

Значајно је, што те у поменутом операту помиње „да Срби нису прави грађани отачаства.“ Ког отачаства? мађарског? Срби то нису ни тражили, већ су са ћесаром Леополдом тако и уговорили, да слободно живе на особеном земљишту. На основу тога уговора ћесар Леополдо издао им године 1694 декрет у којим је Србима обећано одвојено земљиште. А о томе имамо уверење у споменику из будимског архива[2] од год. 1708, где у 12-ој тачки стоји ово:

„Декретомъ цесарскимъ светлости ѹ години 1694 намъ издатом и обештано, како се нами хоће дати Шла-

[1] На стр. 57.

[2] „Споменици из будим. и пешт. арх.“ I збирка на стр. 99—100 у броју 63 под 12 тачком.

воніа и Сирмія между Савомъ и Дунавомъ до хрватске краине, и полю бачко и ђулинско между Крижемъ и Моришемъ. — — — — —“

У истом операту говора се: да ли је нужна погранична српска милиција? На то вели писац операта, да већ и с тога није нужна та милиција, што ни с црквом (римском) нису сједињени! — — — што нити поштење ни љубав к отачаству, ни корист државе не подвине.

У неколико речи изјављује се јаук и лелек интересованих лица, који скидајући образину одкривају нам оне, који су диктирали овај операт. Што Срби нису сједињени римском црквом, кукају јамачно мађарски католички јепископи, а поштење и љубав к отачаству и корист за државу јамачно одричу мађарски великаши, јер су такву очиту лаж могли изрећи само та мађарска господа.

Тако исто су у V тачки поменута операта исказали своју неситу грабљивост мађарски прелати и великаши, који јадикују, што Срби не плаћају јепископски десетак и спахијски деветак, који би олако доносио годишње 12000 форинти.

И за то је требало укинути ту српску народну милицију! —

Ни једном речи не споменуше, шта ови јадни Срби трпе? Какво ли је добро натерало, да земљу, коју су својом крвљу прибавили, 1723 и 1727 године оставе, и у страну државу, у Русију оду?

Кад казују, како се неки српски свећеници владали, зашто прећуташе и непоменуше и то, како су други као мученици страдали, како су мађарски попови батинали српске свећенике, неке у ар као коње везивали, а још друге на црквеном прагу убијали, што се нохтеше своје вере одрећи.

Али што то све и питамо. Та насилници нису хтели да својој краљици одкрију узроке опог стања, на које вичу, јер ни помишљали нису да те узроке уклоне и то стање поправе. Они су сви само на то ишли, да докажу краљици, да српску народну милицију треба укинути, а земљу и људе под вармеђе и спахије дати.

Но најчудниватији је крај овог операта.

Нужна је и превећ нужна милиција; али ова треба да буде мађарска народна милиција. Зато да се Србима земље одузму, и да се Мађарима даду. Срби треба да плаћају, па из ових новаца, да се издржава мађарска милиција.

Тако је то. Ова установа. која може дати 20000 људи за војну, ваља да се укине, па да се заведе друга, која ће 2000 људи дати за војску.

И ово је само једна корист за државу. Друга је још већа. Што ће ту земљу, коју сада они Срби држе, који 20000 војника и 48000 форината у државну касу плаћају, већином усрећени бити спахијама, који су од свакога државнога терета слободни, и у државну касу ни пару не дају.

И обманута краљица по савету будућих спахија и својих поштених саветника, изрече: да буде по жељи својих лепих Мађара. И тако се збило. Али је држава изгубила преко 100000 људи, који су укинућем границе принуђени били својом крвљу напојену земљу оставити.

Аустријска влада мало подоцкан увидела је, куда то води, и тако пренагљени посао у половини пресекла.

Пред нашим очима успеше, те је њихов краљ Фрања Јосиф подписао и одобрио коначно развојиштење целе српске војене крајине.

Са укинућем границе прекинута је и она стара веза, уништени су уговори, којима је народ српски привезан био за судбину аустријског дома.

Идемо да видимо, ко ће се кајати. —

А сад да видимо, шта беседе о узроку и начину развојиштења српске војене крајине најзнатнији маџарски историци Михајло Хорват и Владислав Салаји.

Срби су дакле у крајевима, који су граничили са правом Угарском, имали три војена диштрикта, (или управо три војене команде): сегедински, варадински и арацки.

У сва три диштрикта било је 45 шанчева (fossata) или опкопима утврђена места.

Сва три диштрикта, као што вели овај саставак могла су дати 2000 војника, који су о свом лебу и оружју војевали и сами се одевали, и мимо тога плаћали су у камералну касу префектуре 48.000 форината.

Сегедински диштрикт давао је у војску 1000 коњаника и 500 пешака. Колико су други диштрикти морали давати, не каже се овде изрично, али може се замислити, да су њих два толико исто војника дати морали, колико и сегедински.

Осим тога о народном трошку ставио је митрополит (Вићентије Јовановић) једну коњаничку регименту.

Сваки шанац имао је свога капитана, а у тврдињи диштрикта седео је комендант, који се зваше Оберкапетан. Капитане су најпре коменданти именовали; а позније је себи то право војени савет задржао, за чим су после коменданти завели вице-капитане, и ове сами постављали.

Под капитанима стајали су местозаступници (лаћмани) и каплари. Команданти имали су своје помоћнике или побочнике (аџутанте).

Коменданти диштриктски или Обер-капетани давали су отпустне листе војницима, и казнили су оне, који су из табора утекли, затвором и глобом. Они су мотрили, да се ред у управљању шанчева држи; а могли су, где су се

злоупотребе увукле и нов ред увести. За њих су капитани сваке године, које у житу, марви и пићу за ову, а које у новцу од народа дарове купили.

Капитани примали су приходе од крчме, касапнице, риболова, зверолова, и живели су као господари места, у ком су командовали. Народ им је морао с пролећа и у јесен за време орања шест дана орати, а осим тога давао им је народ и дрва за огрев.

Капитани су имали власт подручне своје осудити на затвор, глобу и на телесну казну.

Код своје куће имали су дању и ноћу по неколико момака на стражи.

Шанчеви ови имали су врло велико земљиште. Одових велики део држаху капитани и други официри, а остало је било међу људима раздељено.

Колико се из операта види, морали су ови капетани добро стајати, особито у стоци. На пространим пашњацима држали су они много говеда, коња, овце и свиње. А особито су морали са воловима у велико радити.

Ове српске колоније за првих педесет година, по преласку Чарнојевићевом, не стојаше ни у каквој свези са осталом Угарском. Угарски државни и муниципални систем беше навалом Турака силом оружја уништен. А позније пошто Срби са ћесарском војском заједнички оне крајеве од Турака очистили, и пошто су Срби са ћесаром Леополдом I нарочитим уговорима освештали и обезбедили своје право на поменуто земљиште, а те уговоре и потоњи Јосиф I, Карло VI. па и сама Марија Терезија потврдили: то је Србима право на поменуто земљиште ван сумње стајало.

Но су мађарски великаши овај самосталан положај српског народа завидљивим оком гледали и за овим земљиштем лакомили се и грамзили.

Ова несита госпоштина непрестано је на томе радила, да се овај војнички систем укине, да се српска народна милиција развојишти, и провинцијалише, а то ће рећи: да развојиштени српски крајеви, са Србима заједно дођу под мађарске спахије и вармеђе. Они су на тај начин могли доћи до оних лепих добара, која капетани с народом уживали.

Мађарски великаши тежили су за господарењем не само у овим крајевима но и у Славонији, Срему и у Хрвацкој.

Да би ову своју тежњу лакше остварили, и да би неки легални вид дали овој грабљивој чезњи, то су се они позивали на нека давно сарањена права круне св. Стевана, а у Срему, Славонији и Хрвацкој на имађинарно право тројeдне краљевине. Носиоци једне и друге идеје бејаху мађарски и назови хрвацки великаши. У томе правцу радила је мађарска аристократија у Угарској, а у названој тројeдној краљевини је преко својих скутоноша, које је рекрутовала из авантиријера и пробисвета из најразнијих јевропских земаља. Отуда поникоше Одескалкије, Раухови, Прандауви и множина других готована.

Отуда је и она велика узајамност интереса представника круне св. Стефана и тројeдне краљевине. То је она вешта и себична политика, која је гвозденом руком притиснула народе у Угарској и тројeдној краљевини. Ова здружена мађарска и хрватска аристократија у Угарској и тројeдници још одавна је свима могућим средствима радила на томе, да туђе народности помађари или похрвати.

Мађарска аристократија потпомагала је идеју у право име тројeдне краљевине, као неки атрибут мађарског апостоличког краља, по неком тобожном историјском праву. А кад је године 1848 народ на народносном темељу васкрсао

тројeдну краљевину, онда је тадашња мађарска влада свим средствима радила на том, да у клици задави ту народњу тројeдну краљевину. 'ројединица, само као скутоноша и подлога мађарској госпоштини, трпи се по милости својих господара, ал као автономна, као представница народа ускрснути нсће, док коначно не утоне моћ мађарских и хрвацких великаша, и њихових скутоноша.

Срби по томе и у оно време мађарског атентата морали се борити са силеством противних елемената, и зато су и сами морали на средства мислити, да се бранити могу.

Једно је од ових средстава било шиљање депутације цару, а ове су морале имати трошка. Зато је бивао цео народ у време таквих потреба позиван, да на ову цел, ради обране народних права, прилоге даје. И те прилоге народ је радо давао, само да се од напасти одбрани.

Но то не бејаше мило писцима поменутог операта, што Срби за ту цел прилоге дају. Тој господи било милије, кад би Срби оног времена с прекрштеним рукама гледали, како их мађарска господа преображавају у своје работнике и вољне робове мађарске вармеђске правде.

Но какви је овај операт? На самом делу надписа и подписа нема, који би нам то изрично казао. Али се можемо лако досетити, да је овај операт дошао од комисије, коју је јамачно одредила мађарска дворска канцеларија, и која је имала задатак, да измајсторише предлог, који би младу и невешту краљицу обмануо и задобио за предлог мађарског сабора, по ком би се развојиштила и провинцијалисала српска војничка (бачка и банацка) крајина. То се очито види у журном предлогу мађарског сабора у Пожуну год. 1741.

Овај мађарски операт за нас Србе и по томе је важан, што нам открива голема напрезања мађарских великаша. Да ли су ови великаши због важности и моћи ове српске

народне милиције штовали важност и моћ српског народа: јамачно неби морали ову тактику њихове давнашње интриганске политике употребити, а да своје намере постигну.

Извесно је даље, да је овај операт написан 1740 године, јер се у њему спомиње година 1739, као последња, до које допиру њихови подаци.

У овом делу каже се, да арацки диштрикт има 24 шанца, а имена се само од њих 12 наводе. Међутим смо из другог извора дознали још и за ова места: Вилагошвар, — Борош-Јенё, — Сикула, — селиште Нађ-Тарош, — Побунски Гај, — и Томашевски Гај.

Министар Бартенштајн очито нам казује: „Мађарски придворни канцелар гроф Надажди мимо све своје познате мржње према неунијатима Србима[1] — — — —;“ и опет на другом месту:[2] „Код већине Мађара омражени народ српски“, видимо дакле, да су Мађари Србе мрзили: а на толиким местима навели смо узроке, због којих су њима били немили ови Срби.

Исти министар излаже, да су царичини савстници за то помагали мађарске великаше, и за то су наваљивали, да се српска народна милиција разграничи и укине, да могу у томе диштрикту добити спахилуке.

За што дакле у овом операту тако непријатељски дух веје према Србима, према показаним фактима неће никога зачудити, и сваки ће лако разумети тако благородну политику ћесаричиних саветника и мађарских великаша.

---

[1] Bartenstein на стр. 39: „Der ungarische Hofkanzler Graf v. Nádasdy ungeachtet seiner gegen die nicht unirte Illyrier sonst bekannten grossen Abneigung.« — И код Стојачковића „Црте из живота срп. народа.« Стр. 50.

[2] Bartenstein на стр. 29: »Bei den meisten Ungarn sehr verhasste Nation — — — —.«

Ми нећемо одрицати, да су неки капетани глобили народ, но само питамо од куда у тих ћесаревих саветника и мађарских великаша то осећање милосрђа и правичности према угњетеним српским крајишницима, кад знамо да су ова иста милосрдна браћа немилице глобили и злостављали Србе, који су у провинцијалу и краљевским варошима живели. Где је онда, па и у позније време, у целој Аутсрији, а нарочито у Угарској било правде и правице за Србе? Ни су ли морали Срби угарски час по час трчати у Беч, и са големим трошковима изнудити заштиту противу мађарских власти.

У оно време, кад су ратови са Турцима вођени, народ се није могао упитомити у оно време, кад су ратови на све стране беснили, и домаћи ред и сигурност остављена је тако рећи доброј вољи тамошњих становника. Не можемо прећутати бестидан нападај у овом операту, где говори против војене вредности српских војника, противу користи српске милиције. Такво што могу тврдити они, који су на ову милицију већ зато мрзили, што је то била српска милиција, и што су њено укинуће одавна желели.

По очитом незнању дели овај операт бачку и банацку милицију од друге српске милиције, која је чинила једну целину. Тај операт неће да зна за услуге, што је ова српска милиција чинила до 1718 год. Наравно мучно је било признати тој мађарској господи, да је та српска милиција баш за оно време чинила своју дужност противу мађарских бунтовника.

У операту казује се, да је српска милиција од 1718 године за 30 година на миру била, и одмарала се. Зар се служба војничка по кордунима могла назвати мировањем?

Хорват мађарски аристократски историк, у својој аристократској наивности неудостојава спомена ово важно историјско збиће. Он просто ћутањем умртвљава ону исто-

ријску неправду и непоштени рад мађарске аристократије. Као мимогред са две три речи помиње овај догађај као ствар свршену, за коју не треба трошити речи. Ево шта Хорват говори: „— — — Ferner sollten die Comitate Kraszno, Mittel-Szólnek, Kővár und Zarand, wie auch die bisher militärisch verwalteten Gespanschaften Bács, Csongrád, Arad und Csanád, sammt dem Temescher Banate, Sirmien und Unter-Slavonien dem Reiche wieder anverleibt und der constitutionellen Verwaltung unterworfen werden."

То је све што је Хорват исказао. А страни историци по обичају као неоспориву истину усвојивши са таквом истином усрећавају своје читаоце. Јамачно је још неки историк такво великодушје мађарског зяконодавства окадио похвалом. Онај јадни историк сматрао је за највећу срећу, што су ти Срби заслугом мађарске интелигенције ослобођени од чемерне војничке управе, а усрећен мађарском конституционом слободном управом! —

Тај дубокомислећи историк, који је тако судио о овој ствари, тај није познавао мађарску конституцију, по којој човек почиње од барона, а све остало сматра се као стока. А јамачно није знао тај страни историк, да мимо такве дивље конституције, у тој пресрећној Угарској, влада један народ, који је и бројем и свешћу далеко изостао од осталих народа, а међутим господари, јер му на челу стоји грабежом и пљачкањем обогаћена аристократија.

А сада да чујемо, шта говори о истој ствари разглашени мађарски либералац историк Салаји:

Ево његових речи, а наши читаоци нека их сами оцене. [1]

[1] Szalay László »A' magyarországi Szerb telepek jogviszonya az államhoz.« Pest. Kiadja Heckenaszt Gusztáv. 1861.

„Године 1741 на сабору маџарски станови на првом месту журно захтеваху, да се од државног тела очупани делови, међу којима су нарочито тако зване доње славонијске жупаније, потиски округ и поморишје (или: од жупанија, Бачке, Бодрога, Чонграда, Арада, Чанада и Заранда очупана војничка места) и тамишки Банат журно утелују. Жалосним срцем помињући судбу под војничком управом налазећих српских насеобина, које су од земаљског устава одступајућим начином управљане, узрокују забуне, но противу верозаконских правица њихових не подигоше гласа."

Међу тим наведеним повредама, што их поднеше Далмација,[1] Хрватска и Славонија (Tótország), на првом месту помиње се, како они увидевши опасност, што грози од оних из Турске досељених староверaца католичкој вери! „која једина правно постоји у Троједнoj краљевини." „Коленопреклоно моле њено величанство, да се шизматичке јепископије коначно збришу"; „пошто наиме свидничком (унијатском) бискупу припада свеколики народ грчког обреда, тако и духовна власт и право како над уједињеним тако и над шизматицима; нека се најстрожије забрани шизматичком митрополиту, да на доњим у речи стојећим војничким крајинама тако и у краљевинама: Далмацији, Хрватској и Славонији живећем народу који су грчког обреда, не врше духовну власт: да се најзад у краљевинама: Хрватској и Славонији и овим ђенералатима и крајинама настањеном рацком народу дате повластице, у колико би сметале католичкој вери или ма чијим

[1] Сујетни Маџари у својим саборима говоре о краљевини Далмацији, као о својој области, неосврћући се, кто је Далмација била под Млечићима све до мира кампоформијског год. 1796, а после под Французима до 1815, а бечки конгрес даде је аустријској царевини.

правима, као такве које су се потајно подкрале (!), да се коначно униште, и да се мимо тога најмилостивије изјави, да од селе такве повластице нећеју се издати, и ако би се издале, да буду неважеће.“

Жалосна је истина, коју овде помиње Салаји, незнајући, како грозно оптужује католичку поповштину и хрватско племство, које се као и оно у Маџарској, под заштитом католицизма и биготне бечке владе, наметнуло за господаре чисто православном српском живљу у Троједнoј краљевини.

Како се доконали ови маџарски и хрватски авантиријски готовани господарства? О томе ће нас најбоље поучити министар Бартенштајн: „Кад су оно Турци на свршетку XV века навалили на Угарску и Хрватску, тада су стари становници разбегли се, Угри у карпатске горе, а Хрвати у Корушку, Штајерску и западну Угарску до најсидлерског језера. По томе су ови крајеви остали пусти. И одмах за тим дођоше и населише ове пустолије људи добро оружани из Арбанашке, Далмације, Босне, Херцеговине и Србије. Народ тај има свој властит језик. Прве су његове врлине, да је веран своме владаоцу, да љуби правду, гостоприимство и јунаштво. — — — — — Држи се староверске вере. — — — Тако се дакле намножио илирски народ — — — после изгубљена Београда за владе Карла VI бројао је 135000 породица — — — ма да је толиким крвавим ратовима здраво умаљен. — — — Ове досељенике погрешно данас navивају Хрватима — — — —. Но упливом маџарске дворске канцеларије састави се нека комисија „in Neoaquisitis“, која оне разбегле племиће, јер су били католици, прикупи, и врати им добра, и земље, које су кроз столећа од Турака бранили они јуначки дошљаци.

И тако ове кукавице, који су се по карпатским и штајерским планинама и гудурама крили, отеше овим јунацима крвљу одкупљене и столећама очуване земље.

Тако сад се ови кукавички готовани начинише господарима оних јунака, којима отеше земље, задавише привилеђијама освештана политичка и верозаконска права и слободу.

Ал оне кукавице и силеџије бејаху римски католици, а угњетени јунаци шизматици. Разуме се, да је то у очима биготне бечке владе и маћарске канцеларије, којој председаваше католички кардинал и арцибискуп, све право и боѓоугодно дело било.

А што се тиче манастира Марче, о том вели познати писац дела „Slavonien und zum Theil Croatien“ Јован Чапловић у другој књизи на страни 18 и 19.

„Lange vor der Schlacht bei Mohács (1526), etwa um die Mitte des XV Jahrhunderts, hatten sich mehrere tausend Serbler aus Bosnien und Macedonien in den jetzigen Warasdiner Generalat angesiedelt, und das Kloster Marcha erbaut. Nach der Schlacht verwüsteten die Türken sowohl dieses Kloster und die Wohnstätte der Colonisten, als auch die ganze übrige Umgegend. Und daher hiessen die verwüsteten Bezirke desertum primum und desertum secundum, wovon das erstere das Warasdiner, und dac letztere das Carlstädter Generalat heut zu Tage heisst. — Bald darauf bevölkerten diese Deserten serbische und bosnische Überläufer wieder, und untestützten des Königs Ferdinand I Parthei wieder Zápolya mit vielem Nachdrucke — — — — — wofür sie denn von Ferdinand 1564 mit Priwilegien beschenkt wurden.

Unter dem Nachfolger König Maximilian ward die Ansiedelung ebenfalls aus Bosnien ansehnlich verstärkt. Und unter dem König Rudolf kam ein zahlreicher Schwarm

unter der Anführung des Wukovics und Beassinovics herüber. Bei dieser Gelegenheit langte auch der Metropolit Gabriel mit etwa 70 Kalugern aus dem Kloster Chermlja (andre nennen es Szermil) an dem Flusse Zermanja, unweit Bihacs in Bosnien an. Von Seite des Hofes war ihnen nicht nur freie Ausübung ihrer Religion, und andre ansehnliche Begünstigungen, sondern mittels des bekannten Brucker Libells im Jahre 1578. auch zur Dotirung ihrer Bischöffe zu Marcha jährliche 300 fl. zugesichert. Das Volk liess sich — laut vor mir liegenden Bericht — an dem Morast, welchen der Fluss Glogonicza bildete, unweit des verwüsteten Kloster Marcha wieder. Der Metropolit Gabriel erbaute das Kloster und die Kirche von Holz. Diese Colonisten haben sich — — durch Urbarmachung und Vertheitigung des Landes wieder die Türken — — — — — verdient gemacht. — — — — Dem ersten Patriarchen Gabriel folgte in der Bischöflichen Würde zu Marcha: Simeon Wratonya, Maksim, Mojsilo, Makarius, Gabriel Miszlenovics, Szawa Stanisawljevics. Dieser Bischof legte sich an den Bau der bis jetzt bestehenden gemauerten Kirche im Jahre 1634, und vollendete ihn im Jahre 1657.

7. Gabriel Miakics; von diesem Bischof lese ich in einer, von Auditor Colneri 1738 verfassten Schrift: „Pro gratiosa memoria, succincta, und wahrhafte facti „species, was es mit dem Kloster Marcha, und denen „alldort befindlichen nicht unirten Völkern vor eine Be-„wandnuss habe?“ — dass derselbe von dem bekannten Peter Zrini zur Empörung wieder Leopold I eingeladen, und dafür von der griechischen Geistlichkeit und Nation eingemauert worden sei.

Statt dessen wählte das Volk.

8. Den Paul Zorcsics, Vicar des Vorherigen, welcher den Grund zu den nachfolgenden Religion verfolgungen legte. Er war ein pfiiffiger, eigennützigor und stolzer Mönch, und wollte durchaus Bischof werden. Daher wendete er sich an den Agramer Bischof und versprach die Union anzunehmen, und zu befördern, wenn er ihm zur bischöflichen Würde verhülfe. Es geschah; er ward zum Swidnitzer Bischof nnd Vicar des Agramer Bisthums ernannt. — — — — — — -- — — — — — — —

9. Isaias Popovics in der bischöflichen Würde bestettigt, er war ein kluger und mässiger Mann. — — — — — — Nach dessen Tod ward zu Bischof

10. Gabriel Turcsinovics — — — — — — Diesem folgte

11. Georg Jugovics, der sich aber zur Union bekannte — — — wurde aber vertrieben. — — — — — Darauf ward

12. Raphael Markovics 1727 in demselben Kloster zum Bischof gewählt. — — — — — — — —

Zur Beruhigung des Volks ist im Jahre 1735 Simeon Philippovics zum nicht unirten Bischof ernannt worden. — Um aber das Unions geschäft nicht stocken zu lassen, befahl der Hofkriegrath dem nach Wien geflüchteten unirten Bischof Sylvester Palkovics in das Kloster Marcha zu installiren, und dem Volke vorzustellen, welches auch durch den General Grafen Strassoldo wirklich geschah. Das Volk sowohl, auch die Geistlichkeit protestirte bei der Installation wieder den Bischof; die dasigen Mönche sagten ihm den Gehorsam auf, und einige Tage darauf sammelten sich etwa 600 bewaffnete Grenzer bei Csasma, um ihn aus dem Kloster zu vertreiben. Aber der General bewirkte, dass sie auseinander gingen. Die Unruhe und das Missvergnügen der Grenzer dauerten fort.

Es enstanden noch mehrere Aufläufe, bis endlich am 8. Septembar 1737 bei der Fahnenweihe in Kreutz ein Tumult enstand, wobei das Volk die Absicht hatte, den unirter Bischof von Marcha mit Waffen zu entfernen. Dieser liess es nicht darauf ankommen, sondern floh nach Agram, und starb auch warscheinlich dort. Den bald darauf ist zu seinem Nachfolger ein gewisser Paschics ernant. Im folgenden Jahre wollte das Volk am Michaelstage die Kirchweihe in Kloster Marcha feiern. Der neue Bischof setzte sich zwar dawieder und verweigerte die Kirchenschlüssel, allein das Volk bahnte sich mit gerechtem Unwillen den Weg, und liess die Liturgie celebriren in seiner von Unirten Bischof arglistig beraubter und entweihter Kirche. Der Bischof erschrocken, floh sammt seinen zwei Mönchen ebenfalls nach Agram, wovon auch die ewige Hetzerei und Angriff auf die alte Volks Religion ins Werk gesetzt wurde. Und doch hatten diese unverschämten Proselitenmacher von Agram, alle die hierbei unterlaufenen Excese auf Rechnung des armen nicht unirten Bischof Philippovics angeschrieben. Und diese elende Kreaturen, die zugleich Kläger, Richter und Gesetzgeber waren, bewirkten bei dem gleichgesinnten Hof Kanzlei und von den ungarisches Hof Kanzler unterstützt, dass im Jahre 1741 mittels des 46 Gesetzes eine Untersuchung wieder denselben angeordnet wurde, als wenn er dem Swidnitzer unirten Bischof an dem Besuche des Klosters Marcha hinderte. Ja, man ging so weit, dass man in demselben Gesetz § 4. auch die, dem Erzbischof durch die Privilegien ausdrücklich und feierlich zugestandene Gerichsbarkeit über seine Kirchengenossen, in Beziehung auf diesen District aufhob.

Endlich im Jahre 1753 ward das Kloster den Nichtunirten förmlich abgenommen, und durch den berüchtigen General Petazzi dem unirten übergeben, die

dortigen Mönche aber in das Kloster Lepavina übersetzt.

Dieses alles wirkte auf die Stimmung der orientalischen Gläubigen sehr widerlich. Erzürnt über die erlittenen Misshandlungen, und über die gewaltthätige Wegnahme des, durch Jahrhunderte im Besitze der orientalische Gläubigen gewesenen Klosters, und Übergabe dessen an die Unirten, wagten sie zu Anfange der Jahrs 1755 abermals einen Aufstand, der sehr gefährlich hätte werden können, wenn er nicht durch verschiedene Versprechen gedämpft worden wäre.“

И у Бартенштајновом кратком извештају на више места налазимо, где и овај аустријски министар осуђује насиље, којим су од православних Срба одузели прастари православни манастир Марчу.

Ко се о тим наводима уверити жели упућујемо га на поменуто дело Бартенштајна, који о тој ствари говори у глави петој на страни 58-ој.

Но је важно, што савременици Срби и то Срби у мађарској престоници Будиму и Пешти најмарљивије заузимају се за своју браћу у горњој војној крајини, па и за њихов манастир Марчу.

То братско заузимање огледа се у упуству, што су Срби из будиске јепархије дали својим посланицима на карловачки сабор 1744 године.

Тачка 12 поменутога закључка будимског јепархијског сабора гласи овако:

„Особливо ради манастира Марчи, кои отъ почетка и до днесъ нашемꙋ гречаскомꙋ законꙋ надлежитъ, а римокатоличанска църковъ безъ фꙋндамента насилнꙋю претензию чинитъ; да бы ихъ кралевско величаство конечніи раздѣлъ ꙋчинили, и ꙋ нашои посесіи монастиръ оставити заповѣдали.“

Из ових навода види се, како су хрватски представници на Угарском сабору год. 1741 њихове насилничке поступке противу православних Срба помоћу њихове равномислеће браће Мађара бесрамно узаконили.

У поменутом 46 законском чланку наведена жалба хрватских племића и посланика на мађарском сабору, да „католичкој вери грози опасност од досељених Срба шизматика“, ове речи ваља овако тумачити. Ови досељени Срби до гођ буду православни, неће хтети да се назову Хрватима, а то је за нас опасно.

Ево шта је још тиштало и мучило хрвацку господу.

Срби из свију крајева поднели су у име свеколиког народа молбу царици, да не узакони утеловање Славоније Срема и Бачке.

А да су сви Срби противни били том утеловању и сдружењу са Мађарском и племениташком поповском Хрвацком; то нам опет сведочи често поменуто упутство будимске јепархије за карловачки сабор 1744, где се изрично казује у 20 тачки (Види Спомен. будим. II. св. стр. 303—309. бр. 137.).

„Притомъ Инкорпорацию кралевины Славоніи, Принципата Срема и Бачке, котори жители всѣ ѧзика нашего, понеже милостивѣйшимъ привилегиамъ противо стоитъ, изволили бы ихъ кралевско величаство ꙋ дѣйство не ставити: но паче по тенорꙋ свободи, самымъ орꙋжиемъ имъ слꙋжити, ꙋчинити.“

У 18-ој тачки поменутога упутства стоји ово;

„Равно томꙋ имѣли би ихъ кралевско величаство надъ народомъ милостъ нашего национа под Јобаѣъ (спахинско работништво) не давати, како что ꙋ Славоніи, Сремꙋ и Бачкои находитсѧ; но еште више таковыхъ, которые дѣиствително Іобађемъ стоетъ, освободити, да бы милостивымъ привилегиамъ преюдиціи не бивало.“

Даље 13-а тачка гласи овако:

„Вообште ради десетка, да бы ихъ кралевско величаство милостивѣише изволили, въ цѣломъ кралевству ѵнгарскомъ съ принадлежаштими части, како Славоніи, Срему, Бачкои и Банату у народу публицирати допустити, да въ предъ, не тому, кому суть десетакъ давали, но како клиръ и народъ нашего закона поредокъ учинитъ, давати имутъ, кое бы на нужде обштинске и воинске употребили."

Даље су Срби у 14, 16 и 17 тачка истог јепархијског еласора закtевали, а наиме:

у 14 тачки: „Сверху того, понеже милостивѣишиа привилегіи гласятъ; что бы народъ нашъ расцианскіи само оружиемъ служилъ, тако да бы ихъ кралевско величаство изволило приказати, никаквои краини или шанцевъ въ редукцию допуштити, но еште выше въ добрыи поредакъ и аинрихтунгъ поставити, и редукциратиа шанци досада пакъ въ первыи штантъ (стање) милостиво поставити; нити при таковом аинриктунгу другаго национа офицѣровъ мѣшати, но само нашихъ националистовъ употребляваті."

У 16-ој тачки: „Все милиціи по всехъ краинахъ конечно отъ свакиа даціи и работы освободити бы, какъ свобода гласитъ."

У 17-ој тачки: „Такожде отъ всякиа армиціи въ цѣлои Ѵнгаріи да бы все народа нашего милиціи свободно было, равно и свештенство."

Због овог одпора католички попови подигоше грају противу православних Срба, што ови нсхтедоше полетити у наручје јединоспасавајуће римпапске вере, што нехтеше православни Срби давати десетке оној неситој римској поповштини. За то је била у опасности католичка вера.

А хрвацки племићи, ови готовани, који се намећу за господара јуначком народу, изинтригираше помоћу готован-

ске браће маџарских племића, развојиштење и утеловање доње славонијске војничке крајине. Тим начином посташе те пропалице, спахије, а они разоборни Срби посташе робови ових несрећника. Отуда почиње са заједничких интереса и она кобна заједница Хрвата и Маџара.

Потоме можемо и тумачити узрок симпатије хрватских и маџарских паша, и несносно стање Срба под маџарском и хрватском аристократичком управом.

Даље вели славни Салаји: „Краљица је у договору на поднесене од маџарских сталежа увреде (gravamina) обрекла, да ће журно захтевано утеловање одобрити; а на оне, од стране краљевина: Далмације, Хрватске и Славоније изјављене бриге, овако се изјаснила:

„Њезино величаство похваљује (!) побожно одушевљење сталежа (хрватских) што би се међу њима очувало јединство (sic) вере, и за то дозвољава (!), да се у интересу (!) православне вере донесени статути, и приликом овога сабора потврде, и као што се 1723 год. сaобразно 86 законском чланку наредило, да у простору поменутих краљевина само римокатолици могу имати непокретна добра (спахилуке): дозвољава њено величаство, да се ова наредба односи и на спахијске чиновнике; не иначе нарадиће се за варадински и горњокарловачки ђенералат тако, да не би што православној вери закраћено било. Како пак митрополиту грчко-несаједињеног обреда на простору поменутих краљевина ни иначе никаква јурисдикција не припаде (!), то се неће такво право дозволити ни клиру ни народу поменутог обреда.“

Они, који су се од Турака разбегли, а на готовину и на грабеж се вратили они католички племићи хрватски имаше образа, да оне насељенике, који су кроз пуна три столећа јуначки бранили и одбранили од Турака земљи-

ште, што су те кукавице племићи издајнички напустили; ти полтрони, који су браниоце њихове тобожне краљевине Хрватске и са њиховом поповштином најгрозније злостављали због вере; ти подлеци траже и налазе заштите код мађарске биготне краљице, код мађарског законодавства, траже одбрану њихове католичке вере, којој грози опасност од православља, које су они нечовечно и некажњено гонили.

И либералац Салаји налази за добро, да без прекора прећути тако нечовечну, част достојанство, човечанску понижавајућу себичност и интолерентност оних хрватских и мађарских законодаваца и дволичну и биготну политику интолерантне краљице; но још се не стиди лажним подацима бранити и одобравати такву гнусну политику.

У примедби на 51 страни поменутог свога дела говори Салаји овако: „У овој хрватској краљевини у Костајници и у Плашкој постојали су владике грчког обреда, који обоје у она доба у оној великој војничкој покрајини станујући, с тога и могаше изрећи онај законски закључак: да митрополиту у хрватској краљевини, разуми у грађанској, не дозвољава се уплив. А под именом Славоније“ тадашње законодавство разумевало је, само горњу Славонију, или жупаније: вараждинску, загребачку и крижевачку, на којем простору није било владике старе вере. А тако звана доња Славонија, или вировитичка, пожешка и сремска жупанија, још тада не бејаху утеловане, а митрополиту и владици пакрачком бејаше, ту, а на име у варадинској пуковнији и у Пожеги, место пребивања.“

Да је Салаји и овом приликом неистину говорио увериће се сваки, који сравни што је мало пре речено, да је баш у горњој Хрватској, а на име у манастиру Марчи била столица прво митрополиту Гаврилу, и потоњим православним владикама, и да су православни Срби у тим кра-

јевинама још од половине XV века живели, сведоче привилеђије цара Фердинанда I од 1564 год. „Brucker Libell.“ Цара Рудолфа II од 1578, и повластице дате Србима под наслови: „Statuta Walachorum“ од Фердинанда III потврђене год. 1630 у Регенсбургу, и које су од сваког потоњег цара па и од саме оне биготне царице Марије Терезе потврђене, ма да се ова царица није стидела потврдити у законском чланку 46 год. 1741 оне непоштене захтеве хрватских племића на сабору пожунском.

Што се тиче „краљевине Далмације“, која је била под Млечићима, да је и ту било православних Срба, о томе уверава нас упуство будимског јепархијског сабора својим посланицима на карловачки сабор год. 1744, где се у 24 тачки поменутог упуства ово казује: „Мимо све то, понеже народ наш греческаго закона в кралѣвстве Далмаціи, подъ властію славныя републики венецианской сущіи, своего архиереа отъ 1725 лѣта не имѣетъ, и о томъ у господина патриарха нашего непрестано просили. Тако ихъ кралевско величество, за височайшую милость поданнѣише молимъ: да бы у томъ, како о своеи крлѣвствѣ принадлежештей кралѣвинѣ височаише слово ходатаиства, чрезъ славныя републики посланике милостивѣише учинити благоволили; да бы тога славныя републики дозволениемъ, слободно было нашему господину патриарху ондешнему народу желаемаго епископа поставити и послати.“

Салаји, који износи само резултате и успех, а међу тим мудро ћути и непомиње узроке тих успеха, јер ти резултати и успеси то су плодови најнепоштеније политике, најгнусније махинације, коју је створила сдружена хрватско-мађарска аристократија.

И по томе је очевидно, да српско-хрватска народна задруга може понићи коначним уништењем хрватско-мађар-

ске аристократије, овог вампира и најопаснијег непријатеља бољој будућности ова два, по крви и језику, братска народа.

Салаји дакле сасма наивно вели: „да је по смислу и речима захтеве хрватске госпоштине постао онај 46 законски чланак од 1741 год., предпоставком, да је „освештано краљевско величанство, по свом колико милостивом тако и усрдном закључку, а са једногласним одобрењем и гласањем станова и редова краљевине Далмације, Хрватске и Славоније, оне, у корист и ради обдржања (!) православне вере донесене статуте потврдило."

Даље вели Салаји: „Саобразно жељи мађарских саборњака, донесен је 1741 год. 18 законски чланак, који у 3—6 за Србе веле важним (!) одсецима наређује: „да се даље, у бачкој, бодрошкој, чонградској, арадској и зарандској жупанији лежећа тако звана војничка места, земаљској и жупанијској јурисдикцији поврате (!) и да им се подчине; а по томе тамишки, сремски и доњно славонијски дистрикти, чим настане мирније државно стање, да се такође из нова утелују са угарском и да се мађарским јурисдикцијама подчине.

У тој цели наименоваће њено величанство комесаре, и то од стране мађарског палатина, а за Славонију бана Далмације, Хрватске и Славоније, а и станови и редови ових краљевина заједнички изабраће комесаре, који ће у тамишким, сремским и доњно славонијским дистриктима, као и у осталим крајишничким деловима, одредити рад регулисања граница, згодно и довољно земљиште граничарима за њихово становање, а због званичног односаја тако ће бити уређени, да у истим пределима, са осталим становницима, што плаћају порез, не буду помешани. И да се на тај начин избележена и предата земља, са остатком, у свему и подпуно подчини жупанијским јурисдикцијама.

А њено краљевско величаство, у овим странама државе лежећим жупанијама наименоваће велике жупане."

Ови законски чланци сабора угарског неописано су озлоједили цео српски народ. И то незадовољство народа таквог је озбиљног карактера било, да је Марија Тереза ради умирења Срба издала 24 Априла 1743 год. и морала потврдити српске привилеђије.

То највише решење царичино, које је изашло из дворске канцеларије, а 18 Маја преко мађарске канцеларије експедовано у изводу гласи овако: „— — — — — узевши у призрење: да је патријарх Арсеније Јовановић архијепископ и митрополит, за време потоњег турског рата, по примеру свога предходника Арсена Чарнојевића, напустио своју пећску патријаршеску столицу, и са повереним му народом из турске царевине прешао у нашу државу, и овај народ подстрекао, да светој круни Угарској[1] и нашем узвишеном дому чини верне и корисне услуге; а именовани рацке фајте[2] народ, прикупив војску из Мађарске, Хрватске и Славоније, и о свом сопственом трошку набављеним војничким потребама добро спремљене, а у садањем жестоком рату, у Баварској, Чешкој и Италији противу нашег непријатеља наших земаља војујуће наше војске снажно и одважно бори се:" потврђује царица са додатком „salvo jure alieno." Повластице, што је даровао њен отац и стриц „у сваком тексту, клаузулама и одељ-

[1] Салаји је у поменути царичин рескрипт утурио и додао ове три речи: »светој круни Угарској«, а у ориђиналу стоји само „нашем узвишеном дому.« Из овога се види, колико се може веровати туђинском а нарочито мађарском писцу, који у интересу мађарске сујете лажно додаје изразе, да свет обмане. (Види „Cabinets Archiv Zahl 118 vom Jahre 1743).

[2] И ове две речи „rácz faju« (рацке фајте) фалсификовао је славни Салаји, а у ориђиналу стоји »natio rasciana« (Види »Cabinets Archiv Zahl 118 vom Jahre 1743). Овај фалсификат показује, како је мрзео Салаји народ српски.

цима, у толико у колико су оне повластице у свом реду издате, и у колико оно што је изречено оствари се.“

Мимо тога налаже угарским становима и редовима, да рацком и српском народу, са њиховим правима и повластицама дозволи (!) живети, „догођ према нами и нашем светлом дому у верности и покорности без прекора остану“ и њих у овим њиховим правима противу оних и такових у одбрану узму, који у потврдници нашег љубљеног господина стрица од 29 Септембра 1706 године а у клаузули наведеном изразу: задржавајући себи — — — — — због рђавог тумачења поменуте рацке фајте[1] народу неке неприлике граде. — — — — Дато — у Прагу у нашем краљевском граду 18 Маја 1743 год. — — — — — — Марија Тереза. Гроф Баћани Лајуш. Фрања Колер.[2]

Видећи Марија Тереза големо пожртвовање српског народа после ове потврднице на четири године установила је „илирску“ дворску депутацију године 1746, и ова илирска депутација имала је да бди на извршењу и очувању српских привилеђија.

Овим делом царице Марије Терезе одбијен је овај први насртај мађарске и хрватске аристократије на уговорима освећена права и повластице српског народа. Но ови диндушмани немироваше, и ова нехотична милост младе царице наскоро је утопула у превеликој љубави и симпатији осетљиве краљице према лепушкастим мађарским аристократима, који су непрестано око своје обожене краљице лебдили.

[1] У оригиналу, што сам Салаји на страни 143-ој наводи, стоји изрично genti et populo Rascianorum, но Салаји ипак руковођен мржњом према Србима тај израз превео „rácz fajnak és népnek.“

[2] Види оригинални текст поменуте царичине потврднице: (Szalay стр. 140—143).

Но о томе ћемо доцније говорити.

А сада да се вратимо на̀ рад српскога народа на опште народном сабору у Карловцима год. 1744.

Народни сабори, на којима је народ српски преко својих посланика изјављивао своје жеље и своје потребе износио, на којима је своју тугу, своју невољу, своје големе патње народ из свију крајева изјадао, као брат брату своме.

Општи народни сабор бејаше Србину оно свето и једино место, где су оне на јепархијским саборима покренуте мисли, и жеље налазили одјека у грудима најсвеснијих представника свеколиког народа.

Ван овога места није имао Србин где, да искрено прозбори о најпречим потребама свога народа, о својим тегобама и невољи, о срествима да своју народну особину развије на просветном и политичком пољу.

Ови јепархијски са општим народним саборима даваше могућност, да Србин своје мисли измени са својом браћом, коју везиваше само једина веза, једини интерес, одбрана и подржавање својих привилеђија и верозакона.

Њихова географичка поцепаност, њихова подчињеност под разне господаре, различитост стања војничког и провинцијалног, различити закони и све друге од њихових непријатеља измајсторисане пречаге, не дадоше Србима да се политички развију.

И народ наш осећао је и познавао добро све ове мајсторије, што му спречаху, да се као народ развије.

Зато се наш народ на свима јепархијским и општим својим саборима најозбиљније старао, размишљао и договарао о срествима, како би створио себи автономно и политично биће, као народ под заштитом јединог господара, с којим су његови предци уговорили, кад се оно кренуше са својих огњишта у туђу државу.

Мимо свега напрезања народних противника, још је живела у нашем народу свест, те је опазио и осујетио бар за овај пут подле улизичаре и сплетке својих вечитих непријатеља.

Ми смо на једном месту рекли, како су Срби из свију крајева изаслали посланике, да свог новог црквенога поглавара патријарха Арсена одпрате до престонице младе владарице.

Ови посланици народни са својим патријархом стигоше у Беч у најодсуднијем тренутку. Они су дознали какви је опасан законски закључак подписала царица приморана од мађарске и хрвацке аристократије.

И српски посланици са патријархом свечано протестоваху противу непријатељских закључака мађарскога сабора.

Са свију страна грозила је опасност престолу младе царице, на јуначким грудима српских војника одбијаху се нападаји моћних непријатеља царичиних.

Млада царица увидела је, да своје искрене браниоце Србе не сме вређати је, да ублажи ону очевидну неправду, која је српском народу нанешена од себичне мађарске и хрватске господштине.

Својим указом од 18 Маја 1743 потврди српске привилеђије а с тиме одгоди извршење оних нечовечних законских чланака, што је под моралним притиском на мађарском сабору подписала.

Том приликом одобри царица, по молби ових српских посланика, да се општенародни расправни сабор почетком идуће 1744 године сазове у Карловцима.

Српски посланици и патријарх враташе се кући јавивши народу за срећан успех свога посланства, ма да су знали оценити несталност и колебљивост младе владарице а уплив богате аристократије мађарске и калуђерске по-

повштине на женску околину царице а и на само превећ милостиво срце младе Марије Терезе.

И одмах за тим сазвани су јепархијски сабори, да се о том размисле, какве ће предлоге изнети на општи сабор преко својих посланика, а главна их је мисао руководила, како да сачувају своје привилеђије, а поглавито да обезбеде војничке крајине од развојиштења, и од подчињености под Мађаре.

Ми ћемо овде за сада изнети резултат рада будимског јепархијског сабора. Овај предлог довољно ће осветлити како сувремене потребе, тако и јавно мишљење народа српског.

Овај предлог јепархијског сабора сведен је у 24 тачке.[1] И овај будимски предлог примљен је на општем сабору од свију народних посланиа.

Ми ћемо тачку по тачку пропратити овај важан предлог, тумачећи узроке појединих закхтева, тако и везу ових предлога са оним предлозима ранијих сабора.

Но ваља нам предходно коју рећи о краљевском комесару или комесарима. Прва тачка поменутог будимског предлога помиње само једног комесара: „опредѣленаго въ томъ высокаго кралевскаго комесара."

Међу тим Јиричек[2] вели: „Zum Publikation Allerhöchster Rescripte[3] sollte ein National Congress einberuffen werden, zu welchem zwei landesfürstliche Commissäre, nämlich General Franz Freiher von Engelshofen von Seite des Militärs, und Graf Batthyan, Banus von Kroatien, als

---

[1] Види Спом из буд. архива II 3б. бр. 137. стр. 303.

[2] „Actenmässige Dastellung der berh. der gr. n. u. Hierarchie in Oesterreich« на стр. 24 позивају се на кабинетски архив бр. 29. од 1744 год.

[3] Потврда патријарха Арсена IV. од 24 Априла 1743, и потврда народних привилеђија од 18 Маја 1743 године.

aber verhindert war, Alexander Graf Patačić de Zajezda von Seite des ungarischen (?) Provinciale[1] ernant wurde."

— — — — — — „Der Congress wurde in Anfange des Monates Februars 1744 eröffnet und dauerte bis gegen Ende März. Es waren 98 Deputirte erschienen, aber ausser den Bischöfen wurden nur 76 zugelassen.“[2]

На овом сабору дакле било је два комесара: Енгелсхофен за војничке крајине, а Баћањија за провинцијалце. Маћари дакле изинтригираше, да њихов човек комесарује на сабору. Ма да је Баћани био бан хрвацки, ништа мање тај чемерни бан бејаше маћарски магнат, и брат маћарског палатина Лајуша Баћаније. Из тога се види, колико су Маћари преко хрвацке аристокрације, господарили над јадном Хрвацком.

А сада прелазимо на претрес саборске радње, која се, као што рекосмо огледа у будимском предлогу.

У самом уводу казује сабор, како је краљица најмилостивије дозволила конгрес, а та се потреба јавила у народу, како по користи краљевског величаства, тако и у корист самога народа српског.

И по томе ми цели народ, који смо природно верни најсветлијем двору аустријском, преко краљевског комесара у највећој поданости и највећој покорности подносимо нашу просбу, која је исказана у сљедујућим тачкама:

1. По што на разним местима, а поглавито у слободним краљевским варошима нису публиковане најмилостивије потврђене народне привилеђије: за то молимо њихово краљевско величаство, да би чрез своју краљевску угар-

---

[1] Овај израз ungarischen Provinciale посве је неумесан, јер осим будимске јепархије, није ништа друго било под круном св. Стевана, зато је за посланика из провинцијала био наименован бан троједне краљевине, а не маћарски званичник.

[2] Види Cabinets Archiv Zahl 101 und 132 vom Jahre 1744.

ску канцеларију, и краљевско намесничко веће налог поновити дало, како би се народне привилеђије публиковале и онде, где још нису публиковане.[1]

2. Како у народу поредка нема без политичког устројства, како је у привилеђијама назначио, то молимо да се по смислу истих привилеђија успостави народни мађистрат, који био склопљен од три духавна и десет мирских лица.

3. А дужност би била тога мађистрата, да брани и очува народне слободе од свију противника, како би се сва народна дела при светлом двору оправљати могла по смислу општих народних привилеђија, и да само ова народна мађистратуална лица могу ново шта прилагати и исправљати, а други нико; и да би најзад од оних 13 лица, тројица од разног чина, под именом депутације у Бечу постојано становала.

4. Тако исто, да би се свуда, где је наш народ помешан са другима у Угарској наши народњаци у сваком мађистрату и вармеђама у службу се постављали; како би поступно у напред били сенатори, бирови, среске судије, поджупани и велики жупани.

Где би који могао, да добије пошту.

5. Не мање, да би њихово краљевско величаство чрез своју угарску канцеларију и остала краљевска надлежателства, свима местима и градовима заповедило; да се нашим сународницима незабрањивало куповати непокретна добра, као куће, виногради и овима подобне; и да буде слободно у сваком месту, граду и вароши, где то може бити, дућане држати, и трговати, такође да занатлије могу бити у цеху, а поглавито, да би њихово величаство забранило противити се подизању цркве, где би год се подизали цркве православног закона.

[1] У овом предлогу тачке: 1, 4, 5, 6 тичу се Срба у краљевским варошицама, а на име у буд. епархији.

6. Тако исто, да би њихово краљевско величаство допустило, да племићи нашега народа могу куповати и закупити села и добра, као и други становници Угарске.

Што је сабор карловачки у 5 и 6 тачки захтевао узрок је тај, јер су добро познавали опаке намере својих противника. А да се нису у том варали наши ђедови, то нам доказује законски закључак пожунског сабора од 1741 године, у ком је утврђено: „да у простору троједне краљевине само римокатолици могу имати непокретна добра.“

Овим законским чланком лишени су били многи Срби својих властити добара, који нехтеше примити римпапску веру. И тако су остали само они Срби господари својих добара, који су изневерили своју веру и народност.

7. У седмој тачки захтевао је забор, да царица подари благородство оној десеторици мирским члановима народног мађистрата, и да сваки будући мисирски члан мађистрата добије благодордство, а најзад сви тринајест мађистратлија добију наслов: „краљевскога саветника.“ Што су Срби захтевали благородство за своје народне представнике, то је одговарало тадањем духу времена, ноје овај захтев у посљедицама посве штетан био, јер се већина ових нових племића по човечанској сујети приљубила и опријатељила са мађарским аристократизмом. Таква нова племићка породица по времену коначно се одродила.

8. Овај захтев у осмом члану посљедица је оним захтевима изјављеним у 2 и 3 члану овог саборског предлога.

Карловачки сабор захтева, да царица подари један доминијум, од куда би се издржавали чланови народног мађистрата.

Из овога доминијума имали се издржавати и српске народње школе.

Да су наши преци за издржавање својих школа одредили приходе од народних добара, јамачно би се боље користили.

Након четири године налазимо народне предлоге, да се српски питомци у страним земљама изучавају из опште народне касс и из прихода појединих јепископата.

Што се ова народња жеља није остварила, јамачно су криви били тадањи наши јепископи, који су из себичности тражили и нашли помоћи и заштиту противу ове корисне народње жеље, код својих протектора мађарске и немачке господе, који су свагда вољни били, да спрече умни развитак српског народа.

9. Познато нам је, како су поједини црквени поглавари често злоупотребили своју духовну власт, глобећи народ свој, а своје противнике гонили разним црквеним казнима, одлучењем од цркве, анатемама, и другим самовољним срествима.

Како пак ови наши јепископи ни свог старешину митрополита ни патријарха слушали нису; то је карловачки сабор, пошто се постарао за поредак у световним пословима, желио уредити и црквено стање.

У том смислу и написана је ова 9-та тачка, у којој се казује: „ради боље духовне управе и међусобног сугласија, да би дозволило њихово величаство поставити у освећеном клиру духовни синод, коме ће председавати патријарх, а чланови тога синода да буду јепископи, архимандрити, игумни, протојереји, јеромонаси и мирски свећеници.

10. У овој тачки одређује се круг рада овом синоду, по коме би синод свакоме без разлике судио, који би погрешио противу предања св. отаца и црквених обичаја, а сваки да трпи оно, што му се досуди и што је заслужио.

11. Познато нам је и то, како је римска хијерархија подпомогнута од световних (мађарских и немачких)

силеција, од православне цркве насилно отимала цркве, манастире и народња црквена добра.

Зато у овом 11-ом члану моли сабор, да царица по привилеђијама у одбрану узме сремске манастире, противу којих је пуномоћник кнеза Одешкалкије парницу повео у тежњи, да од ових манастира отме црквенска добра. Не иначе, да оним манастирима, који немају писмене повластице, као што је манастир Бођани у Бачкој, и још друге, који су приморани давати деветак и десетак обдари слободом, да што на том земљишту имају, слободно држе.

12. Карловачки сабор нарочито заузима се за манастир Марчу, о коме смо на свом месту говорили, да је од памтивека принадлежао православној цркви, а римска црква безправно и насилно је присвојила овај манастир.

Сабор дакле моли, да би царица једном прекинула ово насиље, и народу српском оставила поменути манастир Марчу.

13. Ма да је од најстаријих времена, по саборским закључцима, за владе Матија Корвина, Владислава и Максимилијана, тако је и поново у привилеђијама изрично установљено, да народ српски буде слободан од давања десетка римским поповима, мађарским спахијама, тако и од свакоjврснога давања и намета „in Decimis, Contributionibus et quarteriis antiqua immunitate gaudeant;" то су ипак римски попови и мађарске спахије махом газили ова законита права народа српског, изтезивајући од незаштићеног народа десетак, деветак, издржавање римских попова, и сваковрсним наметима глобећи народ српски.

Зато и преставници грозно угњетеног народа српског у овој 13-ој тачки траже заштиту од своје владарице, молећи, да она објавити изволи народу српском по краљевству Угарском, тако и у Славонији, Срему, Бачкој и Банату; да у напредак недају којима су приморани давати

десетак, но како клир тако и народ да десетак употребе на подмирење својих сопствених општинских и војничких потреба.

14. Овом тачком изјављују саборски посланици у име народа највеће негодовање противу развојиштења и провинцијалисања српске народне милиције. Ове и сљедујуће тачке управо су протест и најсвечанија ограда противу 46 законског чланка мађарског сабора. И тај протест целога народа српског овим речима изјављује општи народни сабор: „Врх тога, пошто најмилостивије привилеђије гласе: што би наш народ српски само оружјем служио; тако да њихово величаство наредити изволило, да се ни једна војничка крајина или шанац развојиштио и редуцирао, но шта више, да се у бољи поредак доведе и устроји, и да се већ развојиштени шанчеви успоставе и у првашње стање доведу; нити пак при таквом преустројству туђинске официре мешати, но само оне од наше народности употребљавати. А у 22-ој тачки вели: „А за показане всевисочаишои милости ихъ крал. величаства изволили би при такову аинрихтѹнгѹ нашои народнои милици поставити от националистовъ генераловъ, да би чрезъ то исто вѣрность и охота къ слѹжбѣ височаишои въ национѣ ѹмножалася.“

Из ових изјава сабора српског види се, како је народ српски негодовао због оног закључка мађарског сабора од год. 1741-ве.

А што је такође важно, и што најјасније говори, да је онај више поменути операт мађарски лажно износио, да су крајишнички официри омражени били у народу, јамачно не би тај народ захтевао, да се народњачки а не туђински официри постављају у народној милицији.

Но још из ранијих времена видимо, колико се народ

српски грозио и од помишља, да постану мађарски работници.

Тако налазимо већ у 25 тачки београдског сабора од год. 1730. где сабор изрично казује: „камера по експедициахъ своихъ есть учинила, да будуть наши люди као и остали iобађи. Ми паки имамо своѥ правіце и привилегіе, да купити и продавати насъ херцовти не могут.“

„Што светла камара цесарска по експедіціахъ своихъ учиніла есть, да буде народъ нашъ, кои су подъ спахилукомъ, какоти iобађи. Ми поредъ правилеђіа нашихъ стоимо и отговарамо се, да како нису никадаръ iобађи били, такó и садъ прошеніе умилѥно код ѥго светлаго цесарскога величанства чинимо, да би насъ светли цесарски дворъ iобађе неучиниiо.“

Тако налазимо даље у 18 тачки поменутог сабора карловачког (1744) ову изјаву народних представника, где јасно исказују своја мишлења у овим речима: „Равно тому имѣли би ихъ крал. величаство надъ народомъ милость нашега национа подъ iобађъ недавати, како что у Славоніи, Срему и Бачкои находится, но еште више таковихъ, которие дѣиствително iобађемъ стоетъ, освободити, да би милостивимъ привилегиамъ преюдиціи не бивало.“

У истом смислу написали и 20 тачку, у којој још одсудније протестују противу утеловања овим речима: „Притом инкорпорацију краљевини Славониіи и Принципата Срема[1]) и Бачке, котори житељи всѣ язика на-

[1]) Види Спом. будим. IV. 36: бр. 16 и 17. стр. 26—30. препис протеста српског од год. 1699, у коме се казује, како је незаконитим начином дошла фамилија Одескалкина до титуле херцега сремских, и до силних добара у Срему, и свечано протестује народ противу овог насиља, доказујући, да тај наслов припада само српским владарима.

шего, понеже милостивѣйшимъ привилегиамъ противо стоитъ, изволили би ихъ крал. величество ꙋ дѣиство неставити: но паче по тенорꙋ свободи, самимъ орꙋжиемъ имъ слꙋжити ꙋчинити.

Што више овај карловачки сабор захтевао је, „да и они Срби, који по страним добрима и спахилуцима и под вармеђама у самој Угарској живе; да по наредби њиховог величаства онима, што на основу привилеђије са свеколиким народом уживају право слободне сеобе, та слобода неукрати се, но да могу и с места на место пресељавати се, и да имају слободу пресељивати се по целој држави њихова величаства.“

По томе видимо, да су наши стари сматрали за члана свог народа сваког Србина, ма где он живео, и да су и за ове, по Угарској живеће Србе захтевали уживање привилеђијских права. Кад су дакле и ови Срби сматрали се као изузетне од мађарских феудалних права и суђења, а да камо ли су Срби из војничке крајне имали право чувати се ово грозне благодети азијатске конституције.

Али да су Срби пуним правом одбијали насртај мађарског сабора од крајишничких српских земаља, доказ је тај, што на угарским саборима, који се државу на свршетку XVII и у течају XVIII века, не бејаху представљени нити Срби, нити пределн, што их ови заузеше. По том ни закони мађарског сабора не простираху се на српске војене колоније, и оне су зависиле, по смислу даних привилеђија народу српском, једино од бечке централне управе.

Још и боље ћемо се уверити, колико су Срби право имали одбрањивати од тих мађарских вармеђских средовечких иштитицуја, што се у 19 чланку саборског постулата у многим оригиналним жалбама поднешеним предходно

јепархијском сабору, побрајају насиља, што претрпеше Срби од необуздане мађарске господе и разним местима, а поглавито у комитату печујском, баранском, веспримском и толнанском.“

И за одклонити ова мађарска насиља од Срба живећих у помснутим жупанијама, зактевају народњи представници у поменутом 19 чланку; „да њихово краљевско величаство одреди комисију, која би као она у Славонији примала од народа тужбе, ове расправила, и уредбу учинила, да би људи излишне тегобе нетрпели.

Срби знајући колике су услуге учинили владару аустријском, а сећајући се својих уговора са истим владарима, с правом су дакле захтевали у 16-ој и 17 тачки: да је сва милиција по свима крајевима коначно ослобођена од сваке даџије и роботе, као што гласе привилеђије. Такође да би сва народа нашега милиција слободна била као и свештенство од свакога плаћања на ђумруцима по целој Угарској.

Нами је познато, како су сви ранији народни и јепархијални сабори, а исто тако и многе општине, често зборили и тражили, да од српских општинских власти потврђене тестаменте ни варошки мађистрати ни жупанијске власти некваре. Као што је најзад сабор београцки год. 1730 забранио, да митрополити ненаслеђују заоставштине оних, који су умрли без наследника.

Тако сада овај карловачки сабор (1744), допуњујући наредбу поменутог сабора београцког, у 15-ој тачки одређује: да све духовне и мирске без наследника заостале посмртнине општи народњи мађистрат прикупи у општу народну касу, по смислу народних привилеђија.

Но није мање важно, што је овај сабор у 23 тачки исказао, јер се из тог поступка народних представника, огледа акт пијетета народњег према успомени умрлог несрећног деспота Ђорђа Бранковића.

Познато је и сувише, да кривица последњег деспота нити је судски испитана, па по томе ни пресуђена није могла бити.

Ма да је дакле политични поглавар народа српског по „државном резону“ 22 године, до спрти своје, противу свију човечанских права, у затвору држан био: то је још и његова породица на разбојнички начин лишена била свију добара, што их је ова породица столећама правно на основу краљевских донација уживала.

Потомци деспота Бранковића осташе просијаци, јер је бечка влада, разуме се из државних резона приграбила силна добра[1] од несрећног деспота, а одредила је несрећном

---

[1] Која су била добра Бранковића, види се из приложеног списа:
№ 5. (број рукописа Бранковићевих акта)
— die 12-ma Januarii et subsequentibus.
Coram Excelsa Commissione Neoaquistica producta sunt quaedam Camaralia Instrumenta Illustrissimi Domini Comitis Georgii Brankovics Slavo-Serborum ét Rascianorum Despotis etc. hac serie: ratione Bonorum Materno Aviscorum medio Egregii Stephani Bayzath Mandatarii sui.

№ 1. Transumptum Literarum Donationalium Sigismnndi Principis super integro Castro Arad, paritep integro ejusdem nominis opido; Totalium item et integrorum Praediorum Balván, Csieser, Chiofock, Bátya, Bikacs, Sz. György et Sz. Ivany omnino in Comitatu Orodiensi existentium et situatorum cum Collatione Nobilitatis centum et sexaginta militibus Rascianis Lippensibus facta, de dato Albae Juliae die 18 Augusti Anno 1607 emanata ex Capitulo vero Varadiensi, Sabatho videlicet pro festo diei Beatorum Viti et Modesti Martyrum Anno 1620 extradata.

№ 2. Perennalis emptio Portionum Possessoriarium in Possessionibus Alsó et Felsö Csily; item integrorum Praediorum Valyen. Rastocs, Talagy et Kremenasza in Comitatu de Zarand. per Michaelem Talagy Michaeli Korda facta. cum inserti ibidem consensu Principis Anno 1618 die 12 Jannarii Albae Juliae expedito, ex Capitulo Varadiensi ipso die Beatae Luciae Virginis et Martyris. Anno 1647 exorta.

№ 3. Donatio Sigismundi Rákoczy Zavae Episcopo super Totalibus et integris praediis; Brusznik, Radamanoczia (Rad-

обманутом Бранковићу жалосно издржавање, а његовом сину Јовану уделише просијачки штап.

Узалуд се деспотов син и наследник Јован обраћао молбом преко принца Јевђенија Савојског самом ћесару, да му се породична добра поврате.[1] Отмичари не нађоше за вредно, да одговоре овом потомку Бранковића.

Након тридесет и две године учини Марија Тереза велику милост (!) поклонивши српском народу мртве мученичке остатке несрећног деспота Бранковића. —

---

manovezc), Melitkocsa (Melytkoza), Zubatill (Subatú) in Comitatu Orodiensi sub dato in Kolosvár die 28 Junii Anno 1607.

Litera E. Pura Statutio duarum jam mediate praemissis in Lippa 16 die Statutionis Anno 1607 peracta.

№ 4. Donatio principis Gabrielis Totalibus et integris Possessionibus Ivanisits, Sárcsa Zöldes, Tamaseste, et Becsey. in Comitatu Teömösiensi existentibus. Cibinii 26 Aprilis Anno Domini 1611 facta militibus Rascianis.

N-ro 5. Item (Principis) Gabrielis Donatio super praediis Hernyak, Copacsy in Comitatu Tömösiensi, Laurentio Székely Joanni Cáspar de Lippa sub dato Albae-Juliae die 19 May 1608

L(ite)ra K. Pura Statutio super jam mediate praemissis in Lippa 16 ejusdem Statutionis Anno 1611 peracta et relata.

N-ro 6. Nova Donatio Principis Gabrielis centum et sexaginta militibus Orodiensibus Rascianis super portionibus possessionum Arok et Ságh in Comitatu omnino Orodinesi cum inserta confirmatione Juris iniisse habiti eorundem Donationum collata Albae-Juliae die 7 Mäy Anno 1627.

L(ite)ra M. Pura Statutio ejusdem Possessionis pro dicto Donatario anno Domini I608 die 20 Junii in Lippa die — — modi Statutionis 16 expedita.

N-ro 8. Protestionalis occassione deserti Loci Milit. per Gabrielem Principem pro parte — ensium Comitatui de Zarand sonans emanata de dato Albae-Juliae die 2 Augusti, Anno 160. —

N-ro 9. Gabrielis Principis Installatoria pro parte Joannis — bek, Ladislai Porcolab et Stephani Trombit(as) Albae-Juliae 20 Novembris. Anno 1610 (cum ad) nexa Donatione dictorum Donatariorum in Possessionibus Keresztur, Nádas et Godonovosz ela(rgita) (ex)tradata et emanatà.

Extractus genuinus Literarum Senatus registratus.

[1] Види Спис у архиву срп. уч. др. под бр. 169. и Срп. Летопис од 1861 II. Стр. 61—73.

И то је учињено по молби овог сабора карловачког, који је изаслао нарочиту депутацију у Егер, која прикупив кости свога последњег деспота пренесе их у Карловце и изложи у саборној цркви. Патријарх Арсен IV Шакабента у присуству саборских посланика и непрегледне множине ожалошћеног народа, по обредима црквеним свечано опевао, и за тим испратио деспотов костур у манастир Крушедол, где ове мученичке кости сахранише у цркви до Мајке Анђелије.

Но је српски народ сувише пијетета имао према свом последњем деспоту, но што би се задовољио са овом спољном изјавом свог осећања.

Народни представници незаборавише на потомке свог деспота. У 23 тачкој саборског закључка препоручују милости царичиној два млада Бранковића два унука деспота Ђорђа, овим речима:

„На конец обштимъ всѣхъ гласом, поданиѣише их кралевско величество молимъ, что бы национа нашего раихсграфовъ и от фамилиіи деспотскои два млада Бранковића, котори ꙋ краинѣмъ падежꙋ стоꙗтъ, не ꙋпꙋстити; но за ꙋтѣхꙋ народа, въ мѣсто их многихъ добръ, которим послѣ перви́хъ турскихъ воискъ, фишкалꙋ (царском) подпала: за воспитание и обꙋчение ихъ пристоиною сꙋпсистенцию помиловали их.“

Народ српски учинио је своју дужност, но двоглави орао нектеде испустити из својих канџа грабеж.

Након сто година умре последњи потомак силних Бранковића пуковник граф Јован у највећој сиротињи.

Народ, који се пијететом сећа на потомка оне породице, која бејаше кроз столећа уплетена са његовим бићем, чије име подсећаше га на своју самосталност, ал и на чемерне дане подчињености и големих јада; тај народ ни је заборавио и на своју браћу, па ма где они живели.

Тако се и представници народњи на сабору 1744 год. сећају своје браће у Далмацији, који у то доба бејаху под Мљећићима. Ови биготни Мљећићи недадоше православним Србима црквенског поглавара, у тежњи, да папизму подчине Далматинце, ове своје најбоље морнаре, који још од вајкада својом вештином и својим мишицама учинише, те је флота и трговина на мору најславнија била у Мљећића, а њихова моћ од свију призната.

У својој невољи обратише се Далматинци својој браћи на сабору карловачком. И сабор брацки прихвати и усвоји жељу своје браће, и у свом елаборату сабарском у 24 тачки уврсти молбу Далматинаца овим речима: „Мимо све то, понеже народъ нашъ гречаскаго закона ꙋ кралѣвствꙋ Далмаціи, подъ властию славния републики венецианскои сꙋштіи, своего архиерея отъ 1725-ог лѣта неимѣетъ, и о томъ, ꙋ господина патріарха нашего непрестано просили. Тако ихъ краљевско величаство за височаишꙋю милость поданнѣише молимъ, да бы ꙋ томъ, како о своеи кралѣвстѣ принадлежештеи кралѣвинѣ, височаише слово ходатаиства, чрезъ славныя републики посланика милостивѣише ꙋчинити благоволили; да бы той славныя републики дозволениемъ свободно было, нашемꙋ патріархꙋ ондашнемꙋ народꙋ желаемаго епископа поставити и послати.

Но није сва жеља српског народа у поменутим постулатима карловачког сабора исказана.

Ми имамо још велеважних података, што је наш народ из разних крајева овом сабору подносио.

Тако налазимо по све важан предлог будимских Срба, који су преко својих посланика Петра Димића и Гаврила Станковића изнели на опште народни сабор.

Од свију дојакошњих предлога будимских Срба ово је најзначајнији и најважнији. Због краткоће времена овај

предлог није дошао на дневни ред. За то су будимски посланици овај исти предлог изнели поново на карловачи сабор год. 1769-те.

Поменути велевачни предлог Будимаца по оригиналу гласи овако:

„Изјава и захтеви господара (општинских чланова) из слободне краљевске поштене будимске вароши Табани, што траже од господина најблаженијег (патријарха), који се помоћу божијом подигао на престо архијерејски, да обећа, да ће следујуће тачке предлога цело и подпуно одржавати и својски испуњавати како његово блаженство, тако и остали јепископи, и да би они у свом столичном граду и месту у Карловцима, писмено и печатима потврдили. А не као што је у прећашњим нашим саборима бивало, који су не мало негодовање узроковали, а чрез њих није имало општество користи; јер што су данас подизали, сутра су разорили. И ако по сили сљедујућих тачака саизволи господин најблаженији патријарх да их одржава, како његово блаженство, таке и друга господа јепискуии, и обећају се подпуно испуњавати, ради оштег покоја и користи, и ово своје обећање својим подписима и печатима потврде: то смо ми његови, и он наш до краја живота, а иначе никако.

I. Да његово блаженство несаизволи савет и дело духовно, војинстaвно или камерално, ма какво то било, особито да неради по својој вољи и са својим млађима, који конaчно да буду искључени из савета: но да се његовом блаженству придаду по опште народном сагласију четири искусна лица и од духовног, војничког и камералног чина, која споменута четири лица да се од народа изберу и са сагласијем његовог блаженства да се потврде. Да се изберу и нареде и за саветнине поставе она четири лица, с којима ће његово блаженство договорити се и ве-

ћати, и осим знања ова четири наређена лица, да коначно не чини никаквог саветà ни дела, ни његово блаженство без њих ни они без његова блаженства, а ни његово блаженство, ни они без народа, но скупа шњима и с народом; а не као што је досада било, што су архијепископи, особито по својој вољи и по савету својих млађих, што су ктели, то су и радили. Одкуда није што друго рађало се но забуне и поруга вере, неслога, штета, и убитак целоме народу. О чему смо и сувише уверени.

Такођер, како општа народна каса, тако и остало архијепископско имање, да буде у рукама и у власти поменутих од свега народа изабраних четири лица. А не како је бивало, што се допуштало до руку митрополитских дворјана, чрез које опште народна каса и архијепископска имовина није се умножила но коначно пропала. Као што то данас очито видимо. Од какве би нам потребе било, да имамо општу народну касу, и њу да сабирамо, а народ да нема никакве користи од пометуте касе. Тако исто, да предречена четири советника сваке године регледе рачуне од опште народних прихода, изузевши оно, што по одобрењу свега народа одређено буде на трошак његовом блаженству.

II. „Да господин најблаженији патријарх никаквим образом саизволи избрати ма кога на упразњену јепархију кандидата и краљевском двору представити, и на јенархију поставити, по вољи својој или својих млађих, без знања опа четири саветника и целога народа. Но коме саизволи народ, и кога народ изабере, и нађе достојна како науком, тако и са свима благим наравима даровита; тога да кандидује и краљевом величаству

предложи, и на јепархију да постави учена, искусна, који ће добро чувати своје стадо. И да се не обзире, што он при двору архијепископском и јепископоком услужан био. Као што је то досада било, да би једном легла превелика неслога. Тако исто и свећеника у својој јепархији да непостави неучена, недостојна, ни без сагласија вароши или места онога."

Из ове две тачке види се, како је народ српски брижљиво чувао своја права и желео је свога црквеног поглавара да ограничи законима, да не би чинио злоупотребе.

Као што се види из овога будимског предлога, народ је застрашен поступцима умрлог митрополита Вићентија Јовановића, који је покушао, да поунијати народ, а међутим и сувише вољан био, да као слепо оруђе, послужи и ћесару а и осталој немачкој и мађарској господи. А стрепња народа и сувише је оправдана, што знамо, како су мађарска господа пре три године (1741) на права народња насрнули.

Од свију страна налазећи се у опасности, није чудо, што је наш народ зазирао и од свога црквеног поглавара. Да би се дакле народ од могуће беде зачувао: то у својој сувереној власти наређује четири саветника, који ће окружавати патријарха, и без којих да не сме патријарх савет држати ни дела свршавати. Но као што патријарх без ових саветника, ни саветници без патријарха, тако ни патријарх и саветници да несмеду без народа саветовати се ни доконавати о општим народним пословима.

У истој тачки захтева народ, да народна каса и митрополитска имаовина стоје под надзором и у рукама она четири од свега народа избрана саветника. А не као дасада, што је и народна каса и митрополитска имаовина налазила се у рукама митрополитових дворјана, који не само што нису умножили народну касу ни митрополитско имање, но су ово коначно упропастили. Као што веле сада очито видимо. И још веле даље;

на што би нам била та народна каса у коју би прибирали новце, а народ не би отуда користи имао од поменуте касе. А да би се ова народна каса сачувала, захтева се у овој тачки предлога, да именована четири народна саветника сваке године прегледе рачуне од општих народних прихода. А у рачуну могу ови саветници признати само оне издатке, што је патријарху од свега народа одобрено на трошак.

У другој тачки зактева народ, да патријарх по својој вољи или по вољи својих млађи несме кандидовати јепископа на нову јепархију, но у договору са она четири народна саветника и целога народа. Коме дакле саизволи народ, и кога народ изабере и нађе достојна како науком тако и са благим наравима даровита; тога да кандидује и краљу на потврду предложи.

На јепархију да пошаље човека науком отлична, искусна и који ће добро чувати поверено му стадо. А при овом избору, да се необзире на оне, који су двору архијепискупском или јеписком само услужни били, као слепа оруђа и улазице својих старешина. Као што је вели на жалост досада било. Но да се овом злу на пут стане, те да би једном престала неслога, која је због ових злоупотреба народ упропаштавала.

Са овим горњим зактевом сагласно наређује народ, да ни владика у својој јепархији несме постављати свећеника на парохију неучена и недостојна, и без сагласија вароши или места.

Наш народ, имајући право да себи избере црквеног поглавара, задржао је и упражњавао право да сам себи бира и владике. Што смо на толико места доказали поузданим историјским подацима.

Овде ћемо још само показати, зашто је народ на поменутом сабору о праву избора владичина говорно.

Патријарх Арсен навикнут на самовољу у старој својој престоници, а мимо тога по сведочби славног нашег историка Рајића, окружен посве глупом околином калуђерском, чинио је многе злоупотребе.

Но народ нектеде трпети те злоупотребе, већ одма стане на пут тој самовољи патријарховој.

У једној просби од год. 1740 жали се потиски и поморишки народ царици, како је патријарх Арсеније без знања, сагласија и дозволења народњег завладичио неког Јована Ђорђсвића. А по сили привилеђија „народ има право да бира и самог патријарха, па потом и владике. Патријарсима и митрополитима пристоји право само посвећења, а никако и избор владике, кога само народ дотичне јепархије може бирати.

Подобни иступи црквених поглавара принудили су народ, да на општим саборима што више и што боље ограничи такву самовољу патријарха или митрополита.

Такви узроци принудише и Будимце, те су у другој тачки и на другим местима јасно исказали и прописали начин, како да се митрополит и владике ограниче.

Колики је био број оних безпосличара, који су у пратријаршеском двору о народном трошку живели, међу собом гложећи се, и бавећи се интригама и сплеткама, то нам показује трећа тачка будимског предлога, у коме народ наређује, да патријарх не сме држати на двору осим двадесет лица, које ће народ одредити, због прекомерног трошка, као што је до скора бивало.

Шта су ове придворне слуге зла по народу чинили, најбоље види се из четврте тачке истога предлога, у коме се наређује: „да господин патријарх конечно не имат во својеј јепархији чрез себе и своје служитеље бедни народ глобити, безмерно и неприлично узимати: но колико по народном сагласију уречено будет, чтоб јединожд престала

тужба и печал од овец противу пастира, и не би било целому религиону нашему на понижење.

У петој, шестој и петнајестој тачки говоре Будимци на који начин да се просветни заводи у народу подижу и издржавају.

Ми смо већ једном показали, како је наш народ чезнуо за просветом, и како је већ на сабору 1708 год. закључио, да се у Карловцима подигне велика школа, а по осталим крајевима основне школе. И то смо показали, како је на свима познијим саборима бринуо се о подисању просветних завода.

Но је најзнатније, што је исказано о унапређењу просвете у поменутим предлозима.

У петој тачки захтева се, да патријарх „окром школ партикуларних, да таштитсја всјачески опште народне школе уредити, и урежденје садержавати, а не како в скоро прешедшим временем случилосја. Из школ бо происходит третие рождение, архиепископи, епископи, свјештеници и народ.

У шестој тачки предлажу Будимци, што још од народа није никад предлагано, а то је; „из општенародне касе да имадутсја најменше по два ђака во инија краљевини и земљах непрестано содержавати, и трошак на њих употребљавати, чтоб и наш народ јединожди чрез своја почал а не чрез инија уста говорити.“

И најзад у петнајестој тачки захтевају: „чтоб кијниждо јепископ во својеј јепархији по варошах и мјестах тшталсја школи производити, по јединог проповједника имјети при себи; и о својем трошку по јединаго ђака непрестано во иних страних и земљах на науки имјети.“

Седма тачка стоји у свези са четвртом, у овој народ изјављује: „господин блажењејши фамилији својој конечно толико пристрастија неимјети, и корест себе собирати, и чрез их какова доношенија и препоруки примати.

Таква је од вајкада била околина архијепископа и јепископа, да се обистини јеванђелска, изрека: одкуд закон отуда и безакоње.

Даље се наређује у истој седмој тачки: „такожде же еже от црковнаго стјажанија и обштаго, било в коих либо вештех, движимихъ и недвижимихъ, в животје и при смерти својеј отдат би не могал. Но еже собоју стјажал ест или стјажет, вeја предреченим господаром совјетником, со знањем опште народним до руку во општину придадетсја. Подобње и прочи јепископи. А не јако в скоро прешедшем времени дјејалосја.“

На свакем сабору одређиван је био свитак, у коме се наређују приходи јепископа и свећеника.

У овом предлогу осма тачка о том говори и наређује овим речима: „господин блаженјејши свитак от народа урежденидаштатитсја цјeло и подпуно обдержавати, и не допуштат господом јепископом преко свитка по својеј вољи, јако они хоштет, тако и творит.“

У деветој тачки узима народ у заштиту јепископе и свећенике против самовоље митрополита. „Господин блаженјејши за каковују либо кривицу, да не имјејет јепископа или кого от клера без знања целаго народа штрофовати, или со степена низложити, за уклонитисја поношенија цјелому религиону, јако пред сим бивало.“

Десетом тачком ограничавају владике, да не глобе народ. „Сваки јепископ по општенародно установленом свитку, да има од својих дијецезанов своје надлежаштеје (преко свитка конечно да не дерзнет) узимати, да не би чрез своје млађе, какоти јексархе, протопопе и прочеје бједни народ безмјерно глобил, ни мртваца цјенил, неприличне вјенчанице и милостиње силоју од бједних људи изтезивал, но јелико му кто что својеволно соизволит дати, со тим да будет контент.

Ова тачка стоји у вези са четвртом и осмом тачком поменутог предлога, у цели, да митрополитима а и владикама стане на пут, да не би народ глобили.

Зајиста је вапијући грех био, што су наши стари црквени поглавари безмерно глобили народ, који је по својој склоности радо давао на цркве школе и свештенике.

У споменицима будимског и пештанског архива саопштили смо повише тестамената, из којих се види, да су тако рећи више остављали манастирима, црквама, митрополитима, владикама и поповима, но својим најближим сродницима.

Из једанајесте тачке дознајемо, како су јепископи грамзили за земним благом, ма да су своје верне упућивали на небеска блага. И ово је највеће зло, што је народ од својих владика трпео, и што је морало убити у клици веру, коју је народ имао према црквеним поглаварима.

Владике су за новце постављали свештенике и учитеље, шиљали у народ људе, који осем требника и јеванђелија ни читати умели нису. Природна је посљедица била, те је наш народ поступно морао опадати морално и материјално поред таквих глупих и раскошних владика.

У већ поменутој просби потиских и поморских крајишника налазимо, где се жале царици: „како им је патријарх натурио задуховног пастира (протосин-

ђела Јована Ђорђевића), незналицу и идијота, који ни читати ни писати зна, ни што разуме, по чијој би невештини наш народ коначно пропао, који је иначе већ крајње напуштен и занемарен — — — — одвраћен од своје старе добродетели и урођене правичности. — — — — А то све долази са оскудице у научним јепископима, који овај прост и задивљачен народ и попове као што треба ја ли неумеју или баш нећеју да поуче — — — — — — — и ако се због грјехова наших хришћана дозволи, да буде такви пастир, како ли ће њему поверено стадо напредовати у божијим законима и у вери — — — — — пошто је владичанска наклоност и страст само у томе, да раскошно живе, и да десницом и левицом отима од јадног народа.“

Отуда је она брига и старање у народу, што се огледа у једанајестој тачки будимског предлога: „ни један јепископ да может по својој вољи свештенике произвести на степен свјаштенства иного, не смотрја учен ли он или ни, но само имјејет ли задовољно новаца, тој и свајштенства достојин, о чему задовољно експеријенције имјејем. Но јегоже варош и мјесто изберет и видит искусна во сем, јако науком, тако и добрими нарави, чтоб од јего непроисходило цјелому религијону и народу уничиженије, но слава, когда бо сам невједјајет, како может иного научити.

А на другом месту вели за свештеника „что би за свјетилника бил, а не за безчастије религиону, клиру и народу. Бо в њекотори нињешни јепископи обичај јест, несмотрети, учен ли он, на ползу ли будет народу, достојин ли свја-

штенства, но само јако пред рјекохом, имјелет ли он дуката, достојин јест свјаштенства.“

У истом смислу говори и дванаеста тачка предлога будимског. „Једини кијиждо јепископ чтистелив би бил, не интереса својего ради, что в некотори јепархија јавствено видитсја, да их (јепископа) всја чувства не иному, токмо безмјерному и богомрскому пјењазособранију склонена сут, которије на носљедак без вејако јего иној ползи разхиштено бивајет. Но народ свој по својему званију учил би, и позор остри на јему подчиненија свјаштеники имјел би, что би и они в парохији својеј благочино поступали, народ учили, а не развраштали през их пијанства, псовке и битке со својим парохијаном. Весма бо редко и почти никогда слишахом, что би гдје нашег свјаштеника, игумана, протопопу, попа или калуђера хвалили, да он добро свој народ по свогему званију учит, и на пут благочинија и благочестија настављајет. Но то једино од предречених слишитсја: „Ха брате, над нашим протом или попом не има човека, који би више вина поднео, како седне од подне до зоре може пити, да се не крене с мјеста. Ала баш је човек. Чујеш брате, не ватај се ти с нашим игуманом пити, не.“

„Что би ни један јепископ својего ради интереса обштег духовника постављал, котори ни сам себе не зна љечити, а камо ли другог врачевати, котори невједајет себје разрјешити, како може иног ослободити, а да не исполњајетсја (пословица); „сљепац сљепца водит, и оби в јаму впадут“, но искусна в всјачем и силу духовенствија знајушта.“

У првој и седмој тачки овога предлога јасно се огледа тежња, да се црквенски поглавар митрополит заокружи и ограничи са народним саветницима.

Тако у дванајестој тачки (по препису) одређују се „два саветника или тутора, који ће окружавати владике, и скојима ће договарати се о сваком делу, и они ће бити од народа урећени саветници.“

„И кад би се јепископу оне дијецезе смрт прикључила, да присуствују саветници или тутори код самртника јепископа, да би се јепископско имање неразграбљавало, као што је досада било.“

„Ни је дао јепископ особито са својима млађима не чини савет или важно дело, без знања више именоватих саветника и народа, ни да чини ни да твори, ни парницу да започиње; но да буде обвезан своме архијепископу, саветницима и народу јавити; а ови о томе да се постарају. Нити има сам по себи да неку јепархију захтева од цесарског двора; јер се отуда рађа само неслога.

У тринајестој тачки предлога прописује народ и јепископима, што је прописао и митрополиту у седмој тачки. Захтева дакле народ, да владике небуду пристрасни према својој родбини, ни да их око себе прикупљају, нити пак да од њих примају доношења и препоруке. Даље наређује се: да владика не би за живота и на самрти својој родбини додавао, што је црквено имање или опште народно, било ма шта; покретно или непокретно, но све што је сам собом прибавио, или прибави, све то да у руке преда именованој четворици избраних господара саветника са знањем општенародним. А не као што је било у скоропрошлом времену.

И истој тачки налаже се, да се владике повинују архијепископу, да се једном уталожи несјединење.

Четрнајеста тачка строго забрањује владикама: „да не дрзну ма кога свога дијецазала проклети или подчинити неком отлучењу од цркве, што се до јако често збивало.“ О чему имамо на жалост сувише примера у разним спо-

меницима; да се, због таквих средовечних појава, рађала омраза и неслога у народу.

Петнајеста тачка значајна је по томе, што се у њој препоручује као у V и VI тачки; да се потруди сваки јепископ у својој јепархији по варошима и селима школе подизати, и по једног проповедника имати при себи. Такођер о свом трошку по једног ђака непрестано издржавати на наукама по иностранству и по туђим државама.

У шеснајестој тачки изјављује се жеља, да ни један владика за себе самога не држи у Бечу агента, но једног општенародног, кога народ са митрополитом изабере, да би једном било јединства у народу. Ова народна жеља била је по све умесна, што су владике и онако били самовољни и радили без народњег знања, и непрестано сплеткарили код двора лично, и преко својих агената. А да би у свако доба њихови лични интереси заступљени били: то су издржавали у Бечу сваки свог агента. Отуда се порађала неслога између њих, митрополита и народа, што су ови бечки агенти у свом интересу својски подпиривали. Народ је по све негодовао и осуђивао ову себичност својих поглавара, и није пропустио прилику, да на саборима изјави жељу, да се владикама забрани то вечито парничење.

Пошто је народ на овај начин изјавио своје жеље, захтевао је од својих црквених поглавара, да се пре избора усмено и писмено обвежу пред народом, како ће ове народне жеље, у 16 тачака изложене, усвојити и обдржати. И на том основу у седамнајестој тачки очито налаже својим посланицима: да само на тај начин бирају новог митрополита, пошто од свију владика добију уверење, да ће народне жеље усвојити. А кад то уверење набаве, да изберу митрополита, и за његову потврду учине нужне кораке код краљевског двора.

У свези са овим у осамнајестој тачки захтева народ,

да сабор изиште од цара потврду и публикацију својих народних привилеђија, но да сабор добро пази, да се у привилеђије не увуку неке нове тачке, које би закону и народу противне биле.

Не иначе у деветнајестој тачки моле цара, да народ по сили привилеђија ужива своју слободу, како духовни тако и мирски чин, што под влашћу ћесаревој живи. И да би по томе дозвољено било по варошима и селима цркве поправљати и из нова правити. Да буде дозвољено народу на свом језику судити се, осим у кривичним делима, како се не би јадни народ губио и упропаштавао због тумаче и адвокате. Да се њихове тестаменте не кваре. И да се најзад не силује народ празновати и своје и римске празнике, јер је по све несносно бреме народу двоје празновати празнике, и поглавито због рђавог времена.

У двадесетој тачки моле се цару, да им дозволи у војничким и световним судовима имати своје сународнике, пошто су и они смешани у војничком и грађанском стању.

И ове своје дивне предлоге завршују Будимци двадесет првом тачком у којој се наређује, да се трошкови на сабор подмире прилозима из јепархија.

Осим овога предлога добили су будимски посланици и упуства, која су изложена у 13 тачака, које се већином слажу са предлогом.

Само последња тачка засебно заступа интересе будимских Срба, који моле сабор, да преко царског комесара подејствује од двора налог, по коме би и будимски мађистрат публиковао српске народне привилеђије, које до селе није публиковао, изговарајући се, да од двора нема нарочити налог о томе.[1]

Мимо предлога и упуства још су будимски посланици поднели сабору и жалбу Срба из будимског дистрикта противу мађарске световне и духовне власти.[2]

---

[1] Види налог краљевског намесништва из Пожуна од 16 Декембра 1743 бр. 150. Стр. 340 и 341).

[2] Види спом из буд. арх. II зб. бр. 140. Стр. 322-325.

АНАЛИЗЕ СРПСКИХ МИНЕРАЛНИХ ВОДА.

3. Анализа терме бање алексиначке.

Температура воде ($^{12}/_{7}$1874) 37,2°R — 46,5°C.
Температура ваздуха (у ладу) 23°R — 28,8°C.
Специфична тежина воде (на 20°C) 1,00043,

Терма бање алексиначке извире на северо-западној страни подножја једнога брега, који се из кречног камена састоји. Брдо ово подигнуто је ерупцијом трахита (ортоклас олигоклас-кварц трахит), с тога Жигмонди држи, да топлота ове воде долази отуда, што у великој дубини пролази близу поред пукотина трахита. Сама вода извире из пукотина кречне стене, избацујући непрестано гасне клобуке; извор лежи у земљи до 3 метра, и толико је јак, да у једном сату даје од прилике 25 кубних метара воде. Вода је по себи бистра, без икакве боје и мириса, а укусом нас на кречне воде подсећа; у суду остаје дуго непромењена, испуштајући ситне гасне меуриће, а кад је дуже кувамо хоће да се замути, одвајајући бео талог од неутралних карбоната; исто тако и у току свом одваја карбонат калцијума, који се на земљи као чврста кора вата. Да су и Римљани знали за ову терму, и да су се и они њоме служили, казују нам они остатци римских грађевина, који се и данас на том месту виђају.

Температуру воде мерио сам Ромировим и Целзијусовим термометром, на којима је подела степена толико размакнута, да сам и делове једнога степена ценити могао. Термометре сам спуштао у извор у једном повећем стакленом цилиндру, који сам у воду загњурио и после дужег времена извлачио сам га пуна воде, и температуру на термометрима брзо прочитао. — Специфичну тежину одредио сам у једној флаши, која је Фрезенијусовом пикнометру подобна, но која на запушачу и један термометар има, којим се температура мерене воде одредити може. Ова флаша вата управо 100 грм. дестилисане воде на температури 14°R. При овом опиту измерио сам прво празну флашу, за тим пуну дестилисане воде и најзад пуну бањске воде, пазећи да у оба последња случаја вода истоветну температуру има; ја сам градио овај опит на 16,°R. Тежину ове запремине бањске воде поделио сам тежином исте запремине дестилисане воде, добивени количник јесте тражена специфична тежина.

Воду за анализу наточио сам из славине што у амам тече, и у флашама, са добрим запушачима стакленим, донео сам у лабораторију. Гас сам у самом извору уватио, и то нешто у цеви стаклене, које сам одма дуваљком затопио, а нешто у флаше, које сам плутом запушио и воском добро затопио. Још на извору сам опазио, да у овом гасу мало има угљен-диоксида, јер се у калијум-хидрату врло мало раствара.

Осим овога извора, који је у вароши самој, постоји још један у кориту бањске реке, за 1 километар испод вароши, који се Бањица зова. Ова је вода у свему подобна прво-поменутој, само је нешто мало ладнија и нешто мање минералних састојака садржи; ово долази по свој прилици отуда, што се та вода са обичном слатком водом меша; или јој је може бити пут до површине земле много

дужи. Вода бањице топла је 29,5°R - 37°C, а у једном литру те воде има 0,1656 грм. сталних тела; бистра је, без мириса, са кречним укусом; извире на подножју истога брега из кречне стене, избацајући гасне клобукове као и прва вода.

Ја ћу да изложим овде одма анализу воде бање алексиначке, а не ћу се упуштати у то, да описујем сам ток анализе, јер сам се и овом приликом држао у главноме оне исте методе, коју сам код анализе „Врњачке бање“ и „Киселе воде“ изложио.

А. Анализа воде.

1. Оригинални бројеви анализа; 1 литар воде садржи:

Калијум-оксид K_2O	0,00[illegible]72.	грм.
Натријум-оксид Na_2O. . . .	0,00699.	„
Натријум-хлорид NaCl . . .	0,00939.	„
Калцијум-оксид CaO. . . .	0,10054.	„
Магнезијум-оксид MgO . . .	0,00950.	„
Алуминијум-оксид Al_2O_3. . .	0,00279.	„
Феро-оксид FeO	0,[illegible]0156.	„
Силицијум-оксид SiO_2. . . .	0,02244.	„
Сумпорна кис. као SO_3 . . .	0,01030.	„
Угљена кис. као CO_2. . . .	0,21130.	„
Укупни сѣстојци	0,38253.	грм.

2. Срачунати састав воде; 1 литар воде садржи:

Натријум-хлорид NaCl . . .	0,00939.	грм.
Натријум-карбонат Na_2CO_3 . .	0,01195.	„
Калијум-карбонат K_2CO_3. . .	0,01133.	„
Калцијум-сулфат $CaSO_4$. . .	0,01751.	„
Калцијум-карбонат $CaCO_3$. . .	0,16665.	„
Магнезијум-карбонат $MgCO_3$. .	0,01[illegible]96.	„
Гвожђа-карбонат $FeCO_3$. . .	0,00252.	„

Алуминијум-оксид Al_2O_3. . .	0,00279.	грм.
Силицијум-оксид SiO_2. . . .	0,02244.	„
Стална тела скупа	0,26454.	грм.
CO_2 слободна и као бикарбонат.	0,11799.	грм.
Укупни састојци	0,38253.	грм.
Непосредно одређена стална тела из 1 литра.	0,2666.	грм.

Б. Анализа гаса.

Гас, који сам на извору Бање алексиначке уватио, испитао сам по гасометријским методама Бунзеновим. У једну евдиометарску цев упустио сам 54 куб. сант. мет. овога гаса, па сам у цев унео овлажену куглицу калијум-хидрата; после неког времена смањила се запремина гаса у евдиометру за 4,2 куб. с. м. а то је угљен-диоксид, који је калијум-хидрат упио = 7,8 куб. с. м. %. За овим сам увукао у цев куглу фосфора; и фосфор је упио нешто из овога гаса, па сад му је смањена запремина за 1,5 куб. с. м.; то је кисеоник = 2,8 куб. с. м. %. Кисеоник сам одредио квантитативно и овако: у евдиометарску цев упустио сам 49 куб. с. м. гаса који испитујем, за тим сам му додао 15 куб. с. м. праскајућег гаса, и 13,6 куб. с. м. чистог водоника (обадва гаса добивена су електролизом воде), па сам електричном варницом запалио ову смешу. После експлозије смањена је запремина гаса у евдиометру, и то сав праскајући гас претворио се у воду, а један део додатог водоника сагорео је исто тако са кисеоником, што је у испитаном гасу био. Праскајућег гаса додао сам с тога, да би експлозију у евдиометру подпомогао. Кад сам сравнио запремину гаса пре и после експлозије, — водећи рачун о изгорелом праскајућем гасу и о напону водене паре, — нашао сам да је од додатог водоника изго-

рело са кисеоником испитиваног гаса за 4 куб. с. м. Из овога сам израчунао да је у испитиваном гасу било кисеоника 2,7 куб. с. м. %.

Онај гас, што је после прва два опита у цеви заостао, јесте азот; о томе сам се овако уверио: ономе гасу, што је у евдиометру заостао после абсорбције угљен-диоксида и кисеоника, додао сам 10,5 куб. с. м. праскајућег гаса и 5,2 куб. с. м. чистог кисеоника, па сам га онда електричном варницом запалио; после експлозије видео сам да је само праскајући гас изгорео, а то показује, да у испитиваном гасу није било никаквог сагорљивог гаса, дакле је сам азот.

Гасна анализа казује нам дакле да испитани гас садржи: угљен-диоксида, кисеоника и азота, и то у овој количини:

Азот. . . .	89,5	куб. с. м.
Кисеоник . .	2,7	„ „ „
Угљен-диоксид.	7,8	„ „ „
	100,0	куб. с. м.

Београд, у фебруару 1875.

С. М. Лозанић.

ДВОСТРУКО ПРЕЛАМАЊЕ СВЕТЛОСТИ

од

Димитрија Стојановића.

I.

Кад сунчани зрак пређе из једне средине у другу којој су физичка својства различна од оних у првој средини, онда као што је познато, зрак не задржава свој правац него скреће. Ако је нова средина исотропна т. ј. хомогено тело, које у свима правцима има иста физичка својства, нови правац зрака лежи у продуженој равнини упадања а синус угла упадања ка синусу за угао преламања стоји у сталној али за сваку средину различној размери, коју називамо изложилац преламања. Овако преламање светлости називамо просто преламање а тако преламају светлост у опште сва провидна тела у аморфном стању.

Анисотропне средине т. ј. такође хомогена тела но која у разним правцима имају и различна физичка својства, не преламају светлост по казаном закону за просто преламање, него не сматрајући на цепање светлости, преламају зрак на два једно од друго сасма различна дела, који су једно спрам друго више или мање нагнути, како је кад нова средина и угао упадања. Овако преламање светлости називаћемо двоструко преламање. Таква су ани-

сотропна тела сви провидни кристали, изузимајући тесуларну систему.

Кристали остали пет система преламају истина светлост двоструко, али се опет разликују између себе по томе, што код неких има само један правац, у коме се зрак не дели. Такви правци називају се оптичке осовине. Код других напротив кристала има два правца, који то својство притежавају. С тога се сви кристали у физичком погледу деле на кристале са једном и са две оптичке осовине.

Сви кристали тригоналне и хексаногалне системе имају само по једну оптичку осовину а кристали остале три системе т. ј. исоклиничке, моноклиничке и триклиничке системе имају по две оптичке осовине.

Најпре да говоримо о кристалима са једном општичком осовином.

У кристалима са једном општичком осовином један од оба зрака прелама се по поменутим законима за просто преламање, јер је изложилац преламања за једну исту средину увек стална количина. Други део тога зрака не прелама се по тим законима, те се са тога и назива необично преломљени зрак. У течају ове расправе први ћу називати правилан а други неправилан зрак.

Са неправилна зрака делимо кристале са једном оптичком осовином у две врсте. У прву врсту упоређујемо оне кристале, у којих је изложилац преламања за неправилни зрак већи од изложиоца за правилни зрак и називамо их положним, атрактивним, кристалима а такви су: лед, горски кристал, оксид гвожђа, хидрат магнезије, борацит, циркон, аматист и т. д. У другу врсту спадају они кристали, у којих је изложилац преламања за неправилни зрак мањи од изложиоца за правилни зрак и називамо их одречним, репулзивним кристалима а такви су:

исландски калкшпат, турмалин, сафир, рубин, смарагд, берил, скаполит и т. д.

Сви кристали са једном оптичком осовином преламају светлост по једном истом закону били они положни или одречни и разликују се само по томе, што је у неких бројна вредност изложиоца већа у других мања и то како за правилан, тако и за неправилан зрак. По том кад испитујемо законе преламања светлости у кристалима, довољно је, да ма који кристал тога рода сматрамо. За овај посао најудеснији је исландски калкшпат са велике разлике праваца за оба зрака а на њему је двоструко преламање први пут и опажано.

Тачним посматрањем преламања светлости у калкшпату добивени су ови резултати.

1. Кад се кристал пресече равнином која је управна на главну његову осовину, сваки зрак, који пада на равнину кристала тим начином добивену, лежи и после преламања у равнини упадања. Осем тога преломљени зрак не дели се на два дела, ако је пре преламања управан на поменуту равнину кристала, ако је дакле паралелан са главном осовином кристала. С тога је главна осовина кристала и оптичка осовина. Напротив ако зрак пре преламања није паралелан са главном осовином а он се при преламању дели на два сасма различна зрака.

2., Напротив кад пресечемо кристал равнином, која је паралелна главној осовини кристала, сваки зрак који на ту равнину тако упада, да је равнина упадања тога зрака управна на оптичку осовину — прелама се истина у два дела али оба леже у равнини упадања и онда је неправилном зраку изложилац $n' = 1 : 0{\cdot}604$ а правилном зраку $n = 1 : 0{\cdot}674$. Нагиб зрака спрам равнине пресека, на коју упада, не ма на то никаква утицаја, само ако је испуњена услова, да равнина упадања стоји управно

на оптичку осовину. Кад ова услова не је испуњена и онда истина оба зрака остају и после преламања у равнини упадања али тада изложилац неправилног зрака не је више стална количина. Његова бројна вредност лежи између *n* и *n'*.

3., Зрак који пада управно на природну површину кристала, прелама се у два дела. Правилан зрак задржава свој правац а неправилни скреће за 6° — 12′ — 38.″ и лежи у равнини, која је паралелна главном пресеку. Кад зрак косо пада на површину кристала, онда ваља разликовати да ли је равнина упадања паралелна једном од главних пресека или не. У првом случају оба зрака, правилан и неправилан, леже у равнини упадања, само што изложилац неправилног зрака не је стална количина него зависи од угла упадања. У другом случају такође је променљив изложилац неправилног зрака а осем тога излази и из равнине упадања. Ово скретање из равнине упадања расте са углом нагиба између равнине упадања и главног пресека и највеће је кад је тај угао 90°.

Кад се на овај начин двоструко преломљени зрак ухвати са другим кристалом истога рода, коме су оптичка осовина и стране површја паралелне са онима у другом кристалу, онда се ни један од оба зрака непрелама двоструко у другом кристалу но се само правилни зрак прелама по законима за просто а неправилни по законима за неправилно преламање. Кад се први кристал задржи у свом положају а други окреће и то тако, да је она површина његова, на који зрак упада, увек паралелна одговарајућој површини у првом кристалу, онда се оба зрака, правилни и неправилни, двојако преламају. Интензитет тих зракова ни је с почетка једнак, но тек после окретања за 45°. По продуженом обртању два зрака губе се све више и више док по окретању за још 45°. сасвим неишчезну. У овом положају правилни зрак првога кристала појављује

се у другом као неправилни и обрнуто. Ако се окретање продужи, повторавају се исти појави од 90° до 90°.

Као што је познато, овим појавима узрок је тај, што је сваки у кристалу двоструко преломљени зрак поларизован.

Сад да пређемо на појаве двоструког преламања у кристалима са две оптичке осовине. И ови се деле на положне и одречне са истих разлога као и кристали са једном оптичком осовином.

Код кристала са једном оптичком осовином каквоћа светлости и температура немају никаква утицаја на положај оптичке осовине, јер је она увек главна осовина кристала. Напротив код кристала са две оптичке осовине и фарба и температура имају утицаја на узајамни и релативни положај оптичких осовина, јер нити је њихова равнина нити узајамни положај у опште опредељен и сталан у свима приликама. Утицај каквоће светлости на положај оптичких осовина може бити од три руке и то код неких састоји се у томе, што се са фарбом мења и угао нагиба оптичких осовина а њихова равнина задржава свој положај; код других кристала опет, што њихова равнина мења свој положај а угао нагиба остаје исти за све фарбе и напослетку код неких састоји се у томе, да се са променом каквоће светлости мења и угао нагиба и равнина оптичких осовина.

И температура има утицаја на положај оптичких осовина. Занимљиви појави у томе погледу опажани су на глаубериту. На обичној температури овај кристал има само једну оптичку осовину за љубичасте зраке, док напротив за све друге фарбе има две осовине. Смањивањем температуре угао нагиба оптичких осовина расте за све фарбе те онда и за љубичасту фарбу има две оптичке осовине. Исто тако кад се температура повиси, глауберит

има две оптичке осовине и за љубачасту фарбу с том само разликом, што је равнина ових осовина управна на равнину пређашњих осовина. Под тим условима осовине за остале фарбе заклучују оштрије углове док се не саставе, па се онда опет деле, што год се више топлоте приведе, али и њихова је осовина тада управна на пређашњу. Ово стање наступа пре врења воде.

Узајамни положај оптичких и кристалографичких осовина не може се у опште поуздано одредити као код кристала са једном оптичком осовином.

Што се тиче оба преломљена зрака у опште ни један од њих не прелама се по општим законима. При свем том назив за правилни знак задржан је и у кристалима са две оптичке осовине и то са с тога, што у специјалним случајима има и таквих равнина, у којима се један од оба зрака прелама по општим законима преламања.

Најпре ћу да говорим о исоклиничкој кристалној системи.

Ова система има три неједнаке једно на друго управне осовине, које ћемо означити са a, b, c а да су везане за услову $a < b < c$. Равнине ab, ac, bc положене кроз ове три осовине називају се главни пресеци или симетричке равнине а њихове управне зову се осовине еластицитета или симетричке осовине. По томе симетричке осовине уједно су и кристалографске.

У овој системи осовине еластицитета једне су исте за све фарбе.

Оптичке осовине ових кристала леже у главном пресеку ac. Угао нагиба тих осовина мења се од фарбе до фарбе али га увек симетричке осовине полове. Конструктивно опредељује се овако положај оптичких осовина. Ваља нацртати елипсу, којој је велика осовина c а мала a и сасредни круг са полупречником b. Круг и елипса секу

се у четири тачке s_1 s_2 s_3 s_4 и сајужавајући их са средсредом 0 добијамо две праве s_1 s_3 и s_2 s_4 које се у оптици називају секундарне осовине или осовине коничног преламања. Круг и елипса имају даље четири заједничке тангенте. Из средсреде 0 на ове тангенте спуштене управне образују такође две праве t_1 t_3 и t_2 t_4, које се називају оптичке осовине.

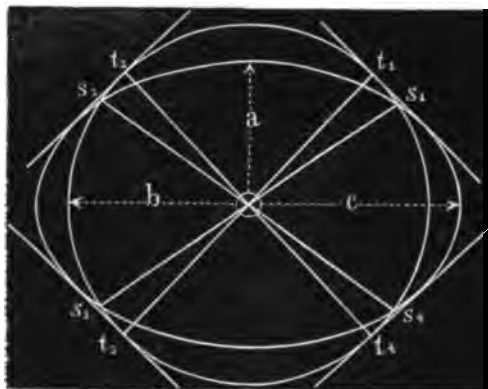

Кад се о углу нагиба оптичких осовина говори, разуме се увек оштар угао, који највећа осовина полови. Овај угао, разуме се по себи, не је једнак у свима кристалима без обзира на температуру и каквоћу светлости. На већини кристала он је опажан и његова бројна вредност у таблицама означена.

Појави двоструког преламања у кристалима са две оптичке осовине не су у опште тако прости као код оних са једном оптичком осовином. Само у извесним приликама а те су кад је равнина таласа паралелна једном од главних пресека, могу се закони преламања извести без великог описивања. Под тим условима један од оба зрака прелама се по обичним законима преламања.

Моноклична система има као што је познато, такође три неједнаке осовине од којих су две једна спрам друге косо а трећа стоји на њима управно и назива се симетричка осовина. Кроз обе прве осовине положена равнина назива се симетричка равнина.

Равнина оптичких осовина ове системе лежи или у симетричкој равнини или управно на њу а што се тиче

особина еластицитета, једна од њих лежи у симетричкој осовини а за друге две незна се у каквој су свези са кристолографским осовинама.

У триклиничкој системи оптички појави немају никакве симетрије. И равнима оптичких осовина и линија, што им угао полови мењају се за сваку фарбу. Исто тако и осовине еластицитета мењају се за сваку фарбу само у мањем степену.

Кристали са две оптичке осовине притежавају још то особено својство, што у њих има два правца, по којима се сваки зрак при преламању дели на безкрајно много зракова, који сви скупа образују једну купу. Овако преламање светлости названо је преламање у виду купе, које ћу ја краткоће ради назвати, купино преламање, и како је кад ово преламање или у самом кристалу али изван њега разликујемо унутрашње и спољашње купино преламање. Унутрашње купино преламање постаје, кад зрак у кристал прелази у правцу оптичких осовина а спољашње кад зрак излази у правци секундарних осовина.

Купино преламање пронашао је Хамилтон аналитичким посматрањем површине таласа а његов пријатељ професор Лоид први пут је то осматрао на арагониту.

Осем поменутих својства кристали са две оптичке осовине преламају светлост по кад кад и у више од два зрака. Овај појав може се вештачки произвести, као што је показао Маркс на сумпоро-киселом натрону и то тиме, што је врућим врхом ножа правио врло фине пукотинице у кристалу. По кадкад кристали и у природном стању производе ове појаве и то онда, кад у њих има и страних супстанција а и онда кад у кристалу има више делова исте супстанције, но у којих осовине имају различан положај.

Покрај кристала преламају светлост у више ликова и по нека тела у аморфном стању, кад се притиском или

температуром положај молекила промени. Између осталог опажано је то и на стаклу, кад се само једна страна јако притисне или ако се јако угреје, па брзо у води олади. Али како модификација у положају молекила не је симетричка ни по познатим законима образовања, то не може ни бити говора о тачнијем испитивању у овом погледу.

II.

Сада се уопште мисли, да је светлост упечатак трептања немерљиве материје, која се етер назива. Ради сагласности целокупних оптичких појава претпоставља се, да етер пробија и испуњује цео безгранични простор и кад му ма каква сила поремети равнотежу да у нама под извесним условима производи осећање светлости.

Тврда тела сложена су из мерљивих атома, који су наслагани у извесној али за наша чула неприметној даљини једно спрам друго а поре између њих испуњује етер. Кад зрак пролази кроз какво провидно тело, један део трептања саопштава се мерљивим атомима а остало трептање пренаша се помоћу етера што је у самом телу и даље изван њега. Онај део двизања, што је на мерљиве атоме пренешен, производи у нама осећање топлоте а онај други део осећање светлости. У претпоставци да је какво тело савршено провидно, премда таквих тела нема, мерљиви атоми морали би бити потпуно на миру, док се етер у телу движе. Из скупа оптичких појава закључујемо такође, да мерљиви атоми привлачно или одбојно дејствују на етерске атоме и да је услед тога њихов положај друкчији у сталном телу од онога у слободном етеру, нарочито и са тога, што брзина двизања светлости не је иста у слободном и везаном етеру и што се иначе неможе појмити узајамно пренашане трептања.

Из овога се види, да је за аналитичко тумачење појава двоструког преламања нужно, да изнађемо пре свега опште законе етерског двизања и потом да их специјалишемо за двизање у кристалима. Ако означимо са m_1 и m_2 масе два етерска атома а са r њихово одстојање, то можемо њихово узајамно дејство било привлачно или одбојно изразити са $m_1\ m_2\ f\ (r)$, где је $f\,(r)$ непозната функција одстојања r. На исти начин можемо изразити узајамно дејство и атома m_1 и m_3. Потоме скупно дејство на етерски атом m можемо представити у виду

$$\Sigma\ m\ f\ (r)._1$$

Означимо даље са x, y, z правоугаоне координате атома m, а са $x + \Delta\ x$, $y + \Delta\ y$, $z + \Delta\ z$ координате ма ког другог атома на прилику m_2, то добијамо за равнотежу атома ове условне једначине

$$\Sigma\, m \frac{\Delta x}{r} f(r) = 0$$

$$\Sigma\, m \frac{\Delta y}{r} f(r) = 0$$

$$\Sigma\, m \frac{\Delta z}{r} f(r) = 0.$$

У претпоставци, да је равнотежа етерских атома поремећена ма каквим дејством и услед тога да се движу, означимо ма у коме моменту двизања са $x + \xi$, y $+ \eta$, $z + \varsigma$ координате атома m_1 а са $x + \xi + \Delta x + \Delta\xi$, $y + \eta + \Delta y + \Delta\eta$, $z + \varsigma + \Delta z + \Delta\varsigma$ оне ма ког другог атома на прилику m_2 и на послетку промењиво одстојање оба атома са

$$(r + \rho)^2 = (\Delta x + \Delta\xi)^2 + (\Delta y + \Delta\eta)^2$$
$$+ (\Delta z + \Delta\varsigma^2,)$$

то добијамо ове једначине за двизање у правцу координатних осовина

$$\left.\begin{aligned}\frac{d^2\xi}{dt^2} &= \Sigma\, m\, \frac{\Delta x + \Delta\xi}{r+\varrho} f(r+\varrho)\\ \frac{d\eta^2}{dt^2} &= \Sigma\, m\, \frac{\Delta y + \Delta\eta}{r+\varrho} f(r+\varrho)\\ \frac{d^2\zeta}{dt^3} &= \Sigma\, m\, \frac{\Delta z + \Delta\zeta}{r+\varrho} f(r+\varrho)\end{aligned}\right\}\quad 1.,$$

За врло мала тептања можемо изоставити количине другога реда са њихова незнатна утицаја. По томе је

$$\varrho = \frac{\Delta x\Delta\xi + \Delta y\Delta\eta + \Delta z\Delta\zeta}{r}$$

$$f(r+\varrho) = f(r) + \varrho f'(r)$$

$$\frac{\Delta x + \Delta\xi}{r+\varrho} = \frac{\Delta x + \Delta\xi}{r} - \frac{\Delta x}{r^2}\varrho$$

$$\frac{\Delta y + \Delta\eta}{r+\varrho} = \frac{\Delta y + \Delta\eta}{r} - \frac{\Delta y}{r^2}\varrho$$

$$\frac{\Delta z + \Delta\zeta}{r+\varrho} = \frac{\Delta z + \Delta\zeta}{r} - \frac{\Delta z}{r^2}\varrho$$

и ако још краткоће ради $rf'(r) - f(r)$ са $\varphi(r)$ означимо, онда једначине 1., добијају овај вид.

$$\frac{d^2\xi}{dt^2} = \Sigma\, m\, f(r)\,\frac{\Delta\xi}{r} + \Sigma\, m\,\frac{\varphi(r)}{r^3}\,\Delta x\,(\Delta x\Delta\xi + \Delta y\Delta\eta + \Delta z\Delta\zeta)$$

$$\frac{d^2\eta}{dt^2} = \Sigma\, m\, f(r)\, \frac{\Delta\eta}{r} + \Sigma\, m\, \frac{\varphi(r)}{r^3}\, \Delta y\, (\Delta x \Delta\xi + \Delta y \Delta\eta + \Delta z \Delta\zeta)$$

$$\frac{d^2\zeta}{dt^2} = \Sigma\, m\, f(r)\, \frac{\Delta\zeta}{r} + \Sigma\, m\, \frac{\varphi(r)}{r^3}\, \Delta z\, (\Delta x \Delta\xi + \Delta y \Delta\eta + \Delta z \Delta\zeta)$$

Још бољу форму добијају ове једначине, ако ставимо

$$\left.\begin{aligned}
L &= \Sigma\, m \left\{ \frac{f(r)}{r} + \frac{\varphi(r)}{r^3}\, \Delta x^2 \right\} \\
M &= \Sigma\, m \left\{ \frac{f(r)}{r} + \frac{\varphi(r)}{r^3}\, \Delta y^2 \right\} \\
N &= \Sigma\, m \left\{ \frac{f(r)}{r} + \frac{\varphi(r)}{r^3}\, \Delta z^2 \right\} \\
P &= \Sigma\, m\, \Delta y\, \Delta z\, \frac{\varphi(r)}{r^3} \\
Q &= \Sigma\, m\, \Delta z\, \Delta x\, \frac{\varphi(r)}{r^3} \\
R &= \Sigma\, m\, \Delta x\, \Delta y\, \frac{\varphi(r)}{r^3}
\end{aligned}\right\} \tag{2.,}$$

јер тада имамо

$$\left.\begin{aligned}
\frac{d^2\xi}{dt^2} &= L\, \Delta\xi + R\, \Delta\eta + Q\, \Delta\zeta \\
\frac{d^2\eta}{dt^2} &= R\, \Delta\xi + M\, \Delta\eta + P\, \Delta\zeta \\
\frac{d^2\zeta}{dt^2} &= Q\, \Delta\xi + P\, \Delta\eta + N\, \Delta\zeta
\end{aligned}\right\}$$

Ова је једначина основа за целу теоретичку оптику. За нас је у овој расправи од особите важности да знамо услове, под којима се етер движе по правим линијама и у равним таласима, а то добијамо овим посматрањем. Означимо са

$$x \cos. \alpha + y \cos. \beta + z \cos. \gamma = 0$$

повољну равнину, која иде кроз почетак координатних особина, и претпоставимо, да је двизање етера паралелно овој повољној равнини. Означимо даље са λ дужину тела са, a амплитуду, са v брзину и са l слонгацију, онда је као што је познато

$$l = a \sin \frac{2\pi}{\lambda} vt$$

ако рачунамо време од оног момента, кад етерски молекили пролазе кроз паралелну равнину, којој је d одстојање од почетка координатних осовина. Напротив ако рачунамо време од почетка координатних осовина, онда је

$$l = a \sin. \frac{2\pi}{\lambda} (vt - d) \qquad 4.$$

где је као што се зна

$$d = x \cos. \alpha + y \cos. \beta + z \cos. \gamma.$$

Означимо даље са α_1, β_1, γ_1 углове, које правац трептања етера закључује са координатним осовинама, то је

$$\left.\begin{aligned} \xi &= l \cos. \alpha_1 \\ \eta &= l \cos. \beta_1 \\ \zeta &= l \cos. \gamma_1 \end{aligned}\right\} \quad 5.,$$

Ове последње једначине, као специјалан случај етерског двизања треба да задовоље општу једначину 3., јер

само ако је то могуће, онда је задатак разрешен. Ставимо из једначине 4., вредност за l у једначине 5., и образујмо друге диференцијалне количнике и разлике $\triangle$, па све то заменимо у основну једначину 3., онда добијамо овај резултат

$$\left.\begin{aligned} \cos\alpha_1 \left(\frac{2\pi}{\lambda}\right)^2 v^2 &= L_1 \cos\alpha_1 + R_1 \cos\beta + Q_1 \cos\gamma_1 \\ \cos\beta_1 \left(\frac{2\pi}{\lambda}\right)^2 v^2 &= R_1 \cos\alpha_1 + M_1 \cos\beta_1 + P_1 \cos\gamma_1 \\ \cos\gamma_1 \left(\frac{2\pi}{\lambda}\right)^2 v^2 &= Q_1 \cos\alpha_1 + P_1 \cos\beta_1 + N_1 \cos\gamma_1 \end{aligned}\right\} \quad 6.,$$

где је краткоће ради стављено

$$\left.\begin{aligned} L_1 &= L\ 2 \sin^2 \left(\frac{\pi}{\lambda} \triangle d\right) \\ M_1 &= M\ 2 \sin^2 \left(\frac{\pi}{\lambda} \triangle d\right) \\ N_1 &= N\ 2 \sin^2 \left(\frac{\pi}{\lambda} \triangle d\right) \\ P_1 &= P\ 2 \sin^2 \left(\frac{\pi}{\lambda} \triangle d\right) \\ Q_1 &= Q\ 2 \sin^2 \left(\frac{\pi}{\lambda} \triangle d\right) \\ R_1 &= R\ 2 \sin^2 \left(\frac{\pi}{\lambda} \wedge d\right). \end{aligned}\right| \quad 7.,$$

Из једначина 6., елиминираћемо количину $\left(\frac{2\pi}{\lambda}\right)^2 v^2$, па добијамо ове две једначине

$$\left.\begin{aligned} \frac{L_1 \cos\alpha_1 + R_1 \cos\beta_1 + Q_1 \cos\gamma_1}{\cos\alpha_1} &= \frac{R_1 \cos\alpha_1 + M_1 \cos\beta_1}{\cos\beta_1} \\ \frac{+ P_1 \cos\gamma_1}{} &= \frac{Q_1 \cos\alpha_1 + P_1 \cos\beta_1 + N_1 \cos\gamma_1}{\cos\gamma_1} \end{aligned}\right\} \quad 8.,$$

а осем тога познату релацију

$$cos^2 \alpha_1 + ccs^2 \beta_1 + cos^2 \gamma_1 = 1$$

Ове три једначине довољне су, да све три непознате α_1 β_1 γ_1 определимо. Али њихова бројна вредност нетиче нас се сада, но је више до тога стало, да изнађемо општу свезу између углова α β γ и сачиниоца L, M, N, P, Q и R. Тога ради у једначини другог степена, којој је вид

$$Lx^2 + My^2 + Nz^2 + 2Pyz + 2Qxz + 2Rxy - 1 = 0 \quad 9.,$$

означимо са x_1 y_1 z_1 коодринате једне повољне тачке на тој површини а са ξ_1 η_1 ζ_1 друге повољне тачке изван то површине. Даље нека је ϱ одстојање те две тачке а α β γ углови, које права ϱ закључује са координатним осовинама. Почем тачка x, y, z, на површини 9. лежи, то је

$$Lx^2_1 + My^2_1 + Nz^2_1 + 2\,Py_1z_1 + 2\,Qx_1z_1 + R_1x_1y - 1 = 0$$

а с друге опет стране

$$x_1 = \varrho \cos\alpha + \xi$$
$$y_1 = \varrho \cos\beta + \eta$$
$$z_1 = \varrho \cos\gamma + \xi$$

и по томе из свезе обадвеју једначина

$$s\varrho^2 + m\varrho + n = 0 \qquad 10.,$$

где је краткоћа ради стављено

$$\left.\begin{aligned} s = &(L\cos\alpha + R\cos\beta + Q\cos\gamma)\cos\alpha \\ &+ (R\cos\alpha + M\cos\beta + P\,oos\,\gamma)\cos\beta \\ &+ (Q\cos\alpha + P\cos\beta + N\cos\gamma)\cos\gamma \end{aligned}\right\} \quad 11.$$

$$\left.\begin{aligned} m = &(L\cos\alpha + R\cos\beta + Q\cos\gamma)\,\xi \\ &+ (R\cos\alpha + M\cos\beta + P\cos\gamma)\,\eta \\ &+ (Q\,cvs\,\alpha + P\cos\beta + N\cos\gamma)\,\xi \end{aligned}\right\} \quad 12.$$

$$\left.\begin{aligned} n &= (L\xi + R\eta + Q\zeta)\,\xi \\ &+ (R\xi + M\eta + P\zeta)\,\eta \\ &+ (Q\xi + P\eta + N\zeta)\,\zeta \end{aligned}\right\} \quad 13.$$
$$- 1.$$

Из једначине 10., увиђамо, да за ϱ у опште добијамо две вредности или са геометријског погледа, да права у опште сече на два места површине другог реда. До сада повољну тачку $\xi\eta\zeta$ узећемо да лежи у половини тетиве, а зато добојамо услову

$$a\xi + b\eta + c\zeta = 0 \qquad 14.$$

где је краткоће ради стављено

$$\begin{aligned} a &= L\cos\alpha + R\cos\beta + Q\cos\gamma \\ b &= R\cos\alpha + M\cos\beta + P\cos\gamma \\ c &= Q\cos\alpha + P\cos\beta + N\cos\gamma. \end{aligned}$$

Ако означимо са $\varphi.\ \chi,\ \psi$ углове, које равнина 14. закључује са координатним осовинама а са w њен нагиб спрам тетиве ϱ, онда добијамо ове једначине

$$\cos\varphi = \frac{a}{\sqrt{a^2 + b^2 + c^2}}$$

$$\cos\chi = \frac{b}{\sqrt{a^3 + b^1 + c^2}}$$

$$\cos\varphi = \frac{c}{\sqrt{a^2 + b^2 + c^2}}$$

$$\sin\omega = \cos\alpha\cos\varphi + \cos\beta\cos\chi + \cos\gamma\cos\psi$$
$$= \frac{a\cos\alpha + b\cos\beta + c\cos\gamma}{\sqrt{a^2 + b^2 + c^2}}$$

У овој расправи од важности је онај случај, кад тетива стоји управно на једначину 14., јер онда је она од главних осовина елипсоида 9., а за тај специјалан случај добијамо ове услове

$$s = \sqrt{a^2 + b^2 + c^2}$$
$$\alpha = \varphi$$
$$\beta = \chi$$
$$\gamma = \psi$$

и отуда

$$\cos\alpha = \frac{a}{s}$$

$$\cos\beta = \frac{b}{s}$$

$$\cos\gamma = \frac{c}{s}$$

или ако за a, b и c метемо њихове вредности и s. елиминирамо

$$\frac{L\cos\alpha + R\cos\beta + Q\cos\gamma}{\cos\alpha} = \frac{R\cos\alpha + M\cos\beta}{\cos\beta}$$
$$\frac{+ P\cos\gamma}{} = \frac{Q\cos\alpha + P\cos\beta + N\cos\gamma}{\cos\gamma}$$

Из свег овога видимо дакле, да нагиби трептања имају три различне вредности и то оне исте, као и главне осовине елипсоида 9., С тога дакле што осовине елепсоида 9., показују правац етерског кретања назван је у науци у прво време први елепсоид поларизације. И сама брзина двизања стоји у свези са осовинама овога елепсоида, јер из једначине 10., добијамо

$$s \varrho^2 + n = 0$$

а према горњим условима

$$s = \frac{L \cos \alpha + R \cos \beta + Q \cos \gamma}{\cos \alpha}$$
$$= \frac{R \cos \alpha + M \cos \beta + P \cos \gamma}{\cos \beta}$$
$$= \frac{Q \cos \alpha + P \cos \beta + N \cos \gamma}{\cos \gamma}$$

а што се тиче вредности количине n, која је у једначини 13., означена, стављајући $\xi = x_1 + \varrho \cos \alpha$, $\eta = y_1 + \varrho \cos \beta$, $\zeta = z_1 + \varrho \cos \gamma$, уверићемо се лако, да је

$$n = -1$$

и по томе

$$\varrho^2 = \frac{\cos \alpha}{L \cos \alpha + R \cos \beta + Q \cos \gamma.}$$

Сравњујући сад ову једначину са једначинима под бројем 6., добијамо

$$\frac{2\pi}{\lambda} v = \frac{1}{\varrho}$$

као аналитичка свеза између брзине и елипсоида 9.,

Све ово што смо до сад аналитичком путем извели, треба да применемо на кристале а зато је нужно, да строј кристала пре свега проматрамо.

Кристали разликују се од аморфних тела у томе, што су им површине правилно наслагане а то долази од особитог слагања њихових молекила, који у разним правцима имају различно одстојање и различно узајамно дејство. Да се из тога не би извело, да кристали ни су хомогена тела

мора се претпоставити, да је у сваком повољном правцу и одстојање и узајамно дејство два једно до друго молекила непременљиво.

Густина је етера за наша чула неприметна а његова важина спрам осталих тела тако рећи ишчезна, с тога замишљамо, да је стање и положај етера у каквом телу само онако, како положај и дејство мелекила тога тела на њега упливишу. Из ове претпоставке Коши је закључио, да је хомогенитет етера у каквом кристалу онакав исти, као што је и у самом кристалу, али то се неслаже са искуством, јер би онда и тесуларна система преламала светлост двоструко. С тога ми затишљамо, да се хомогенитет етера састоји у периодичном иаслагању или другим речима, да је етерска љуска око сваког молекила једнака али да густина љуске опада са одстојањем од молекила.

Како дакле према овоме свака етерска љуска има по два етерска атома, која производе исто дејство по противним правцима, онда је јасно, да и сачиниоци L_1 M_1 N_1 P_1 Q_1 R_1 у једначинама под бројем 7., имају само парне степене етерских одстојања. Што се тиче првих фактора сачинилаца L_1 M_1 . . . . . у којима долази функција одстојања етерских $f(r)$, треба само ставити $r = \rho^2$, па је услова испуњена, но како та замена нема никаква утицаја то се у самој ствари и немора замењивати. Други фактор развићемо у безкрајни ред и више степено изоставити а тада имамо

$$(\frac{\pi}{\lambda})^2 \triangle \overline{d}^2$$

или ако за $\triangle d$ ставимо његову вредносл и непарне степене са нулом изједначимо, јер по горњој хипотези они морају фактички бити нула, то добијамо

$$(\frac{\pi}{\lambda})^2 \Delta \overline{d}^2 = (\frac{\pi}{\lambda})^2 (\Delta x^2 \cos^2 \alpha + \Delta y^2 \cos^2 \beta + \Delta z^2 \cos^2 \gamma)$$

па зато можемо ставити

$$L_1 = (\frac{2\pi}{\lambda})^2 L'$$

$$M_1 = (\frac{2\pi}{\lambda})^2 M'$$

$$N_1 = (\frac{2\pi}{\lambda})^2 N'$$

$$P_1 = (\frac{2\pi}{\lambda})^2 P'$$

$$Q_1 = (\frac{2\pi}{\lambda})^2 Q'$$

$$R_1 = (\frac{2\pi}{\lambda})^2 R'$$

Ставимо сад ове вредности за сачиниоце у једначине под бројем 6., па добијамо

$$\cos \alpha_1 . v^2 = L' \cos \alpha_1 + R' \cos \beta_1 + Q' \cos \gamma_1$$
$$\cos \beta_1 . v^2 = R' \cos \alpha_1 + M' \cos \beta_1 + P' \cos \gamma_1$$
$$\cos \gamma_1 . v^2 = Q' \cos \alpha_1 + P' \cos \beta_1 + N' \cos \gamma_1$$

Не је нужно, да са овом једначимо повторавамо све оно, што је са једначином 6., рађено, јер простим сравњивањем дознајемо, да у елипсоиду

$$L'x^2 + M'y^2 + H'z^2 + 2 P'yz + 2 Q'xz + 2 R'xy - 1 = 0$$

осовинe представљају правац етерског двизања а њихова реципречна вредност брзину. Овај је елипсоид називан у науци други поларизациони елипсоид.

Сви ови резултати могу се добити из основне једначине и другим начином, као што је то лепо показао професор Бријо у својој аналитичкој оптици.

Правци етерског трептања не леже увек у равнини таласа, него под извесним условима скрећу. Ово је скретање највеће, кад зрак закључујо са осовином кристала угао од 45°. Величина овог скретања не је једнака код свију кристала тако на прилику код кварца износи $0^{\circ}—9'$ а код калкшпата $2^{\circ} — 50'$. Међутим оптички појави добијају лепу симетричку форму кад се узме, да правци трептања падају у равнину таласа, зато ћемо у течају ове расправе пренебрегнути ову малу погрешку коју по тој претпоставци чинимо, као што је то радио и Фреснел, творац двоструког преламања. Ако главне осовине елипсоида узмемо за координатне осовине, онда је по тој претпоставци једначина

$$a^2x^2 + b^2y^2 + c^2z^2 - 1 = 0 \quad 14.,$$

која нам и правац трептања и брзину показује а сталне количине a, b и c треба притом за сваки кристал нарочито определити.

Пре него што почнемо испитивати аналитички законе двоструког преламања, потребно је, да изведемо опште критерије за све кристале, па онда да их за поједине кристалне системе специјалишемо а то су брзина таласа, површина таласа и површина еластицитета.

Најпре ћемо одређивати брзину таласа. Она се налази кад кроз почетак координатних осовина положимо равнину, која је паралелна равнини таласа и одредимо осовине оној кривој линији, по којој та равнина елипсоид 14 сече, јер реципрочна вредност тих осовина не је ништа друго но тражена брзина таласа. Али пре свега намеће се питање, да ли има и таквих равнина, које елипсоид 14. у кругу

секу, јер онда су обе осовине једнаке а то оптички значи, да су те осовине оптичке осовине и да нема двоструког преламања, зато ћемо тај случај изближе проматрати.

Кад би ма какву повољну равнину довели у пресек са елипсоидом 14., и тражили услове, под којима је пресек круг, добили би само пројекције пресека а тим начином доста је тешко аналитички изнаћи, кад је пресек у кружној линији. Много брже долазимо до цељи, ако ту равнину узмемо за координатну равнину xy и са φ означимо угао, који закључује њен траг у равнини xy са x осовином а са Θ њен угао нагиба спрам координатне равнине, јер као што је из трансформације координата познато, добијамо за везу старих и нових координата ове једначине

$$x = x' \cos\varphi - y' \sin\varphi . \cos\Theta.$$
$$y = x' \sin\varphi + y' \cos\varphi . \cos\Theta.$$
$$z = y' \sin\Theta$$

које кад ставимо у једначину елипсоида добијамо

$$Ax'^2 + By'^2 + 2\,Cx'y' + 2\,Dx' + 2\,Ey' + S = 0 \quad 15.$$

где је краткоће ради стављено

$$A = a^2 \cos^2\varphi + b^2 \sin^2\varphi$$
$$B = (a^2 \sin^2\varphi + b^2 \cos^2\varphi) \cos^2\Theta + c^2 \sin^2\Theta$$
$$C = (b^2 - a^2) \sin\varphi \cos\varphi \cos\Theta$$

Једначина 15. може само онда представљати круг, ако су ове две услове испуњене

$$C = 0$$
$$A = B$$

Прва је услова испуњена, ако је или

$$\sin \varphi = 0$$

или

$$\cos \varphi = 0$$

или

$$\cos \Theta = 0$$

док на против друга услова

$$a^2 \cos^2 \varphi + b^2 \sin^2 \varphi = (a^2 \sin^2 \varphi + b^2 \cos^2 \varphi) \cos^2 \Theta + c^2 \sin^2 \Theta$$

само је испуњена за $\cos \varphi = 0$ у претпоставци, да је $a < b < c$, што је увек могуће, јер највећу осовину елипсиода треба узети само у осовини x, средњу у y осовини а најмању у z осовини. По тој услови добијамо

$$\sin \Theta = \sqrt{\frac{b^2 - a^2}{c^2 - a^2}}$$

али је $\sin \Theta = \sin (180 - \Theta)$ а осем тога $\cos \varphi = 0$, дакле $\varphi = 90^0$, то дознајемо, да има две равнине, које елипсоид у кругу секу и да оне иду кроз средњу осовину а стоје управно на равнину xz. Једначина је тих равнина

$$x \sqrt{b^2 - a^2} \pm z \sqrt{c^2 - b^2} = 0$$

Ако означимо са $X_1 X_2$ и $Z_1 Z_2$ углове, које нормале ових равнина закључују са координатним осовинама x и z, добијамо по познатој релацији

$$\cos X_1 = \sqrt{\frac{b^2 - a^2}{c^2 - a^2}}, \quad \cos Z_1 = \sqrt{\frac{c^2 - b^2}{c^2 - a^2}}$$

15.,

$$\cos X_2 = \sqrt{\frac{b^2 - a^2}{c^2 - a^2}}, \quad \cos Z_2 = -\sqrt{\frac{c^2 - b^2}{c^2 - a^2}}$$

С тога дакле, што сви таласи, који су паралелни кружном пресеку елипсоида, имају исту брзину за ма какви поларизован зрак, назвате су њихове нормале оптичке осовине. За сваки кристал могу се дакле као што је горе показано, рачуном наћи оптичке осовине, само кад су осовине еластицитета познате, а те ваља опитом наћи.

Да би одредили брзину ма каквог повољног таласа, означимо са α, β, γ углове које нормала таласа закључује са координатним осовинама, то је његова једначина

$$x \cos \alpha + y \cos \beta + z \cos \gamma = d$$

а једначина паралелне равнине, која иде кроз почетак координата

$$x \cos \alpha + y \cos \beta + z \cos \gamma = 0 \qquad 16.,$$

Да при опредеаивању пресека ове равнине са елипсоидом не би добили пројекције пресека, узећемо ту равнину за координатну равнину xy а њен траг на xy равнину за x осовину. Аналитички се то изражава једначинама

$$\begin{aligned} x &= x' \cos \varphi - y' \sin \varphi \cos \Theta \\ y &= x' \sin \varphi + y' \cos \varphi \cos \Theta \\ z &= y' \sin \Theta \end{aligned}$$

где је као и пређе φ угао нагиба, који траг нове равнине у xy равнини закључује са x осовином а Θ угао нагиба нове равнине са xy равнином. Између ових углова и углова α, β и γ, које са координатним осовинама закључује нормала равнине 16, постоје ове релације.

$$tg\, \varphi = -\frac{\cos \alpha}{\cos \beta}, \quad \sin \varphi = -\frac{\cos \alpha}{\sin \gamma}$$

$$\cos \varphi = \frac{\cos \beta}{\sin \gamma}, \quad \cos \Theta = \cos \gamma$$

које кад заменемо у једначине за трасформацију, добијамо

$$x = \frac{1}{\sin \gamma} \left[x' \cos \beta + y' \cos \alpha \cos \gamma\right]$$

$$y = -\frac{1}{\sin \gamma} \left[x' \cos \alpha - y' \cos \beta \cos \gamma\right]$$

$$z = y' \sin \gamma.$$

Ставимо сад вредности за x, y и z из ови једначина у једначину елипсоида, па добијамо за линију пресека ову једначину

$$\frac{a^2 \operatorname{sos}^2 \beta + b^2 \cos^2 \alpha}{\sin^2 \gamma} x'^2 + [c^2 \sin^2 \gamma +$$

$$+ \frac{a^2 \cos^2 \alpha \cos^2 \gamma + b^2 \cos^2 \beta \cos^2 \gamma}{\sin^2 \gamma}] y'^2 +$$

$$+ 2 (a^2 - b^2) \frac{\cos \alpha \cos \beta \cos \gamma}{\sin^2 \gamma} x' y' - 1 = 0.$$

која је у опште вида

$$Ax^2 + By^2 + 2\,Cxy - 1 = 0$$

Кад би знали осовине ове елипсе, онда би требало само образовати њихове реципрочне вредности, па би добили брзине таласа, а за тај посао нужно је, да осовине пресека буду координатне осовине или другим речма, да се једначина пресека тако трансформише да члан xy ишчезне. Ако дакле помоћу познате релације за тронсформацију координата

$$x = x' \cos \psi - y' \sin \psi$$
$$y = x' \sin \psi + y' \cos \psi$$

обе координатне осовине окренемо за угао ψ, који је везан за услову

$$tg\,2\,\psi = \frac{2\,C}{A - B}$$

онда једначина пресека добија овај простији вид

$$Px^2 + Qy^2 - 1 = 0$$

где је

$$P + Q = A + B$$
$$P\,Q = A\,B - C^2$$

Количине P и Q представљају реципрочну вредност од квадрата обе осовине или са оптичког гледишта квадрате брзине таласа. Ако дакле са ϱ^2 означимо реципрочну вредност обадвеју осовина, онда их можемо определити из биквадратичне једначине

$$\varrho^4 - (A + B)\,y^2 + A\,B - C^2 = 0$$

или ако за A, B и C њихове вредности ставимо

$$\varrho^4 - [c^2 \sin^2 \gamma + \frac{a^2 \cos^2 \beta + b^2 \cos^2 \alpha}{\sin^2 \gamma} +$$
$$+ \frac{a^2 \cos^2 \alpha \cos^2 \gamma + b^2 \cos^2 \beta \cos^2 \gamma}{\sin^2 \gamma}]\ \varrho^2 +$$
$$+ \frac{a^2 \cos^2 \beta + b^2 \cos^2 \alpha}{\sin^2 \gamma}\,[c^2 \sin^2 \gamma +$$
$$+ \frac{a^2 \cos^2 \alpha \cos^2 \gamma + b^2 \cos^2 \beta \cos^2 \gamma}{\sin^2 \gamma}]$$
$$- (a^2 - b^2)\,\frac{\cos^2 \alpha \cos^2 \beta \cos^2 \gamma}{\sin^4 \gamma}$$
$$= 0$$

Сачиниоци ове једначине могу се знатно скратити и на лепшу симетрију свести. Тако је сачинилац од ϱ^2

$$c^2 \sin^2 \gamma + a^2 (\cos^2 \beta + \cos^2 \alpha \cos^2 \gamma) \frac{1}{\sin^2 \gamma} +$$

$$+ b^2 (\cos^2 \alpha + \cos^2 \beta \cos^2 \gamma) \frac{1}{\sin^2 \gamma}$$

али је

$$\begin{aligned} \cos^2 \beta + \cos^2 \alpha \cos^2 \gamma &= 1 - \cos^2 \alpha - \cos^2 \gamma + \\ &\qquad \cos^2 \alpha \cos^2 \gamma \\ &= (1 - \cos^2 \alpha)(1 - \cos^2 \gamma) \\ &= \sin^2 \alpha \sin^2 \gamma \end{aligned}$$

а тако исто

$$\cos^2 \alpha + \cos^2 \beta \cos^2 \gamma = \sin^2 \beta \sin^2 \gamma$$

па зато сочинилац од ρ^2 добија овај вид

$$a^2 \sin^2 \alpha + b^2 \sin^2 \beta + c^2 \sin^2 \gamma$$

Овај последњи израз има истина лепу симетричку форму, али нема практичне вредности за даљи рад, јер ће у течају ове расправе бити потребно, да углове α β и γ изразимо са угловима оптичких осовина, а између њих постоје релације у косинусима. Зато је нужно, да и у овом изразу синусе заменимо косунисима а то бива овако

$$\begin{aligned} \sin^2 \alpha &= 1 - \cos^2 \alpha \\ &= \cos^2 \beta + \cos^2 \gamma \end{aligned}$$

и ако то исто учинимо и са $\sin^2 \beta$ и $\sin^2 \gamma$ онда сачинилац од ρ^2 добија овај вид

$$(b^2 + c^2) \cos^2 \alpha + (a^2 + c^2) \cos^2 \beta + (a^2 + b^2) \cos^2 \gamma.$$

Исто тако и стални члан може се знатно скратити, јер је

$$\frac{a^2 \cos^2\beta + b^2 \cos^2\alpha}{\sin^2\gamma} \frac{a^2 \cos^2\alpha \cos^2\gamma + b^2 \cos^2\beta \cos^2\gamma}{\sin^2\gamma} -$$
$$- [a^2 - b^2] \frac{\cos^2\alpha \cos^2\beta \cos^2\gamma}{\sin^4\gamma}$$
$$= \frac{a^2 b^2 \cos^2\gamma}{\sin^4\gamma} [\cos^2\alpha + \cos^2\beta]^2$$
$$= a^2 b^2 \cos^2\gamma$$

и по томе цео стални члан

$$b^2 c^2 \cos^2\alpha + a^2 c^2 \cos^2\beta + a^2 b^2 \cos^2\gamma$$

а цела биквадратна једначина

$$\left.\begin{aligned} &\varrho^4 - [(b^2 + c^2) \cos^2\alpha + (a^2 + c^2) \cos^2\beta + \\ &+ (a^2 + b^2) \cos^2\gamma] \varrho^2 + \\ &+ b^2 c^2 \cos^2\alpha + a^2 c^2 \cos^2\beta + a^2 b^2 \cos^2\gamma = 0. \end{aligned}\right| \quad 17.$$

Овој једначини можемо дати и други краћи вид, јер почем је

$$\cos^2\alpha + \cos^2\beta + \cos^2\gamma = 1$$

то је можемо написати и овако

$$(\cos^2\alpha + \cos^2\beta + \cos^2\gamma) \varrho^4 - [(b^2 + c^2) \cos^2\alpha +$$
$$+ (a^2 + c^2) \cos^2\beta + (a^2 + b^2) \cos^2\gamma] \varrho^2 + b^2 c^2 \cos^2\alpha$$
$$+ a^2 c^2 \cos^2\beta + a^2 b^2 \cos^2\gamma = 0$$

и ако све чланове по косинусима уредимо и са $(\varrho^2 - a^2)$ $(\varrho^2 - b^2)(\varrho^2 - c^2)$ поделимо онда напослетку имамо

$$\frac{\cos^2\alpha}{\varrho^2 a^2} + \frac{\cos^2\beta}{\varrho^2 b^2} + \frac{\cos^2\gamma}{\varrho^2 c^2} = 0 \; . \; . \; . \; . \; . \; 17.'$$

Ове две једначине 17 и 17.' кључ су за теорију двоструког преламања. Као што је већ напоменуто ϱ прет-

стављa реципрочну вредност од осовина пресека елипсоида или са оптичког гледишта брзине оних таласа, који су томе пресеку паралелни. Ако давле са v_1 и v_2 означимо те брзине, онда имамо

$$\left.\begin{aligned} v_1^2 + v_2^2 &= (b^2 + c^2)\cos^2\alpha + (a^2 + c^2)\cos^2\beta + \\ &\quad + (a^2 + b^2)\cos^2\gamma \\ v_1^2 v_2^2 &= b^2 c^2 \cos^2\alpha + b^2 c^2 \cos^2\beta + a^2 b^2 \cos\gamma \end{aligned}\right\} \quad 18$$

Овде су брзине изражене као функције углова, које нормала таласа закључује са координатним осовинама а за аналитичко тумачење оптичких појава од веће је употребе, да се брзине изразе као функције углова, које нормала таласа закључује са оптичким осовинама. Тога ради означимо са X_1 Y_1 Z_1, X_2 Y_2 Z_2 углове, које оптичке осовипе закључују са координатним осовинама а са ω_1 и ω_2 углове нагиба између нормале таласа и оптичких осовина, па имамо

$$\begin{aligned} \cos\omega_1 &= \cos\alpha\cos X_1 + \cos\gamma\cos Z_1 \\ \cos\omega_2 &= \cos\alpha\cos X_2 + \cos\gamma\cos Z_2 \end{aligned} \quad 18.'$$

јер је $\cos Y_1 = \cos Y_2 = \cos 90^0 = 0$. а осем тога

$$\cos^2\alpha + \cos^2\beta + \cos^2\gamma = 1$$

Помоћу ове три једначине можемо α, β и γ изразити у угловима нагиба нормале са оптичким осовинама и кад те вредности у једначине 18., ставимо, тиме смо и сам задатак решили. Ову елиминацију можемо извршити најлакше на овај начин. Помоћу треће једначине

$$\cos^2\beta = 1 - \cos^2\alpha - \cos^2\gamma$$

елиминираћемо угао β у једначини 18, а отуда као што је лако извести, добијамо

$$\left.\begin{aligned} v_1^2 + v_2^2 &= (a^2 + c^2) + (b^2 - a^2)\cos^2\alpha + (b^2 - c^2)\cos^2\gamma \\ v_1^2\, v_2^2 &= a^2 c^2 + c^2 (b^2 - a^2)\cos^2\alpha + a^2 (b^2 - c^2)\cos^2\gamma \end{aligned}\right\} 19.$$

а у прве две једначине ставићемо нађене вредности за $X_1\ X_2\ Z_1\ Z_2$ а те су

$$\cos X_1 = \sqrt{\frac{b^2 - a^2}{c^2 - a^2}}\ ,\quad \cos Z_1 = \sqrt{\frac{c^2 - b^2}{c^2 - a^2}}$$

$$\cos X_2 = \sqrt{\frac{b^2 - a^2}{c^2 - a^2}}\ ,\quad \cos Z_2 = -\sqrt{\frac{c^2 - b^2}{c^2 - a^2}}$$

и за тим ћемо их једанпут сабрати а други пут једно од друго одузети, па имамо

$$\cos\alpha = \tfrac{1}{2}\,(\cos\omega_1 + \cos\omega_2)\sqrt{\frac{c^2 - a^2}{b^2 - a^2}}$$

$$\cos\gamma = \tfrac{1}{2}\,(\cos\omega_1 - \cos\omega_2)\sqrt{\frac{c^2 - a^2}{c^2 - b^2}}$$

Стављајући сад ове вредности за α и γ у једначине 19. добијамо

$$v_1^2 + v_2^2 = (c^2 + a^2) + (c^2 - a^2)\cos\omega_1 \cos\omega_2$$
$$v_1^2\, v_2^2 = a^2 c^2 + \tfrac{1}{4}\,(c^2 - a^2)^2 (\cos^2\omega_1 + \cos^2\omega_2)$$
$$+ \tfrac{1}{2}\,(c^2 + a^2)(c^2 - a^2)\cos\omega_1 \cos\omega_2$$

Овде имамо обе брзине у виду збира и производа а треба да њих саме добијемо. Тога ради нека је α збир двеју количина p и q а β њихов производ, па имамо

$$p + q = \alpha$$
$$p\,q = \beta$$

али је

$$p^2 + q^2 + 2pq - 4pq = \alpha^2 - 4\beta$$

и отуда

$$p - q = \pm \sqrt{\alpha^2 - 4\beta}$$

Овај образац употребићемо, да определимо разлику брзина, јер њихов збир већ имамо. По томе је

$$v_1^2 - v_2^2 = \sqrt{\{[(c^2 + a^2) + (c^2 - a^2)(\cos\omega_1 \cos\omega_2]^2 - 4\, a^2 c^2 - (c^2 - a^2)^2 (\cos^2\omega_1 + \cos^2\omega_2) - 2\,(c^2 + a^2)(c^2 - a^2)\cos\omega_1 \cos\omega_2\}}.$$

$$= \sqrt{\{(c^2 + a^2)^2 - 4\, a^2 c^2 + (c^2 - a^2)^2 (\cos^2\omega_1 \cos^2\omega_2 - \cos^2\omega_1 - \cos^2\omega_2)\}}$$

$$= \sqrt{\{(c^2 - a^2)^2 (1 - \cos^2\omega_1)(1 - \cos^2\omega_2)}$$

$$= (c^2 - a^2) \sin\omega_1 \sin\omega_2$$

Што се двојаког знака корене количине тиче, нужно је, да се примети, да нема никаква утицаја при опредељивању брзине, јер ако би место положног одречни знак узели v_1 прелази у v_2 и обратно међутим све је једно коју ћемо од обе брзине са v_1 а коју са v_2 означити. Ако дакле збир и разлику брзина једанпут саберемо а други пут одузмемо, добијамо после мале редукције

$$\begin{aligned} v_1^2 &= \tfrac{1}{2}(c^2 + a^2) + \tfrac{1}{2}(c^2 - a^2)\cos(\omega_1 - \omega_2) \\ v_2^2 &= \tfrac{1}{2}(c^2 + a^2) + \tfrac{1}{2}(c^2 - a^2)\cos(\omega_1 + \omega_2) \end{aligned} \qquad 20.$$

Ове једначине за брзину равних таласа извео је први пут Фреснел, творац теорије двоструког преламања светлости.

Сад је на реду, да определимо површину таласа а зато је пре свега нужно, да јасно обележимо, шта се под

тим разуме. Кад се у каквој тачки услед повољна узрока дејство светлости производе, зраци се од те тачке, средсреде трептања, простиру на све стране. По истеку извесна времена сви зраци заузимају оно исто стање трептања, у коме је и средсреда. То време узима се за јединицу. Равнине таласа свију зракова по истеку те јединице времена образују једну површину и она се у оптици назива површина таласа. Геометријски могло би се казати, да је површина таласа геометријско место свију оних тачака, које по истеку јединице времена долазе у исто стање трептања, у коме је и средсреда. Непосредан начин за аналитичко извођење ове мисли био би, да на повољну равнину таласа спустимо нормалу са средсреде и на овој пренесемо брзине, које тим таласима одговарају и на послетку изнађемо површину, која је обвијена од свију управних равнина подигнутих на крајевима нормале. Међу тим то исто можемо добити и овим посматрањем. Сравњујући елипсоид

$$a^2 x^2 + b^2 y^2 + c^2 z^2 = 1 \quad E$$

са елипсоидом

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} + \frac{z^2}{c^2} = 1 \quad E'$$

наћићемо ову везу између њих. Кад на повољној тачки $x_1\, y_1\, z_1$ елипсоида E положимо додирну равнину и на ову с почетка спустимо нормалу, реципрочна вредност ове нормале лежи на елипсоиду E'. Једначина је додирне равнине

$$a^2 x_1 x + b^2 y_1 y + c^2 z_1 z = 1$$

а једначине нормале

$$x = \frac{a^2 x_1}{c^2 z_1} z$$

$$y = \frac{b^2 y_1}{c^2 z_1} z$$

Равнина и нормала секу се у једној тачки, којој ћемо означити координате са $X_1\ Y_1\ Z_1$ и стављајући их у све три једначине место xyz, добијамо

$$X_1 = \frac{a^2 x_1}{a^4 x_1^2 + b^4 y_1^2 + c^4 z_1^2}$$

$$Y_1 = \frac{b^2 y_1}{a^4 x_1^2 + b^4 y_1^2 + c^4 z_1^2}$$

$$Z_1 = \frac{c^2 z_1}{a^4 x_1^2 + b^4 y_1^2 + c^4 z_1^2}$$

и отуда дужину нормале N

$$N^2 = X_1^2 + Y_1^2 + Z_1^2$$

$$= \frac{1}{a^4 x_1^2 + b^4 y_1^2 + c^4 z_1^2}$$

Означимо даље са N^1 реципрочну вредност оне нормале а са $x_2\ y_2\ z_2$ координате њеног краја, па имамо с једне стране

$$N^1 = \frac{1}{N} = \sqrt{a^4 x_1^2 + b^4 y_1^2 + c^4 z_1^2}$$

а с друге опет стране, почем обе нормале леже у правој, то и координате њихових крајева стоје у истој сразмери као и њихове дужине дакле

$$\frac{X_1}{x_2} = \frac{Y_1}{y_2} = \frac{Z_1}{z_2} = \frac{N}{N^1}$$

$$= \frac{1}{a^4 x_1^2 + b^4 y_1^2 + c^4 z_1^2}$$

или ако за $X_1\ Y_1$ и Z_1 ставимо њихове вредности

$$x_1 = \frac{x_2}{a^2}\,,\; y_1 = \frac{y_2}{b^2}\,,\; z_1 = \frac{z_2}{c^2}$$

Ми смо још у почетку претпоставили, да тачка $x_1\ y_1\ z_1$ лежи на елипсоиду E. по томе и њене координате морају задовољити једначину елипсоида а отуда добијамо

$$\frac{x_2^2}{a^2} + \frac{y_2^2}{b^2} + \frac{c_2^2}{z^2} = 1$$

а овај резултат ништа друго и незначи но да тачка $x_2\ y_2\ z_2$ лежи на елипаиоду E', као што се и хтело доказати. Исто тако може се и обратно доказати, ако т. ј. у тачки $x_2\ y_2\ z_2$ елипсоида E' положимо додирну равниру и са центра спустимо нормалу на ову равнину, то је реципрочна вредност ове нормале вођа првог елипсоида E за тачку $x_1\ y_1\ z_1$ или другим речма, да крај од реципречне вредности нормале лежи у елипсоиду E. Једначина је додирне равнине у тачки $x_2\ y_2\ z_2$ за елипсоид E'

$$\frac{x_2\,x}{a^2} + \frac{y_2\,y}{b^2} + \frac{z_2\,z}{c^2} = 1$$

а једначине нормале са центра

$$x = \frac{c^2\,x_2}{a^2\,z_2}\,.\,z$$

$$y = \frac{c^2\,x_2}{b^2\,z_2}\,.\,z.$$

Додирна равнина и нормала секу се у једној тачки, којој ћемо координате са $X\ Y\ Z$ означити. Ове координате морају задовољити и једначину додирне равнине и једначине нормале, као заједничка тачка а отуда добијамо три једначине, из којих добијамо

$$X = \frac{a^2 b^4 c^4 x_2}{b^4 c^4 x_2^2 + a^4 c^4 y_2^2 + a^4 b^4 z_2^2}$$

$$Y = \frac{a^4 b^2 c^4 y_2}{b^4 c^4 x_2^2 + a^4 c^4 y_2^2 + a^4 b^4 z_2^2}$$

$$Z = \frac{a^4 b^4 c^2 z_2}{b^4 c^4 x_2^2 + a^4 c^4 y_2^2 + a^4 b^4 z_2^2}$$

Означимо са N' дужину нормале, па имамо

$$N^2 = X^2 + Y^2 + Z^2$$
$$= \frac{a^4 b^4 c^4}{b^4 c^4 x_2^2 + a^4 c^4 y_2^2 + a^4 b^4 z_2^2}$$

Реципрочна вредност N' ове нормале је

$$N'^2 = \frac{1}{N^2} = \frac{b^4 c^4 x_2^2 + a^4 c^4 y_2^2 + a^4 b^4 z_2^2}{a^4 b^4 c^4}$$

Означимо напослетку са $x_1 \; y_1 \; z_1$ координате од краја нормале N', то имамо

$$\frac{x_1}{x} = \frac{y_1}{y} = \frac{z_1}{z} = \frac{N}{N'}$$
$$= \frac{b^4 c^4 x_2^2 + a^4 c^4 y_2^2 + a^4 b^4 z_2^2}{a^4 b^4 c^4}$$

или ако за $X \; Y \; Z$ њихове вредности

$$x_2 = a^2 x_1$$
$$y_2 = b^2 y_1$$
$$z_2 = c^2 z_1$$

По самој претпоставци тачка $x_1 \; y_1 \; z_1$ лежи на елипсоиду E', зато и њене координате морају његову једначину задовољити, с тога ми ћемо у једначину елипсоида E' ставити добивене вредности за $x_2 \; y_2 \; z_2$ а отуд добијамо

$$a^2 x_1^2 + b^2 y_1^2 + c^2 z_1^2 = 1$$

а ово је аналитички знак, да тачка $x_1\ y_1\ z_1$ лежи на елипсоиду E, као што се хтело да докаже.

Из ове узајамне свезе оба елипсоида може се врло лако извести површина таласа а зато је нужно само да изведемо разлику између брзине таласа и брзине зрака, о чему до сад и није било говора у овој расправи. У слободном етеру а и у исотропним срединама светлост се на све стране простире са једнаком брзином, зато после извесног времена сви зраци скупа образују једну куглу, дакле и површина таласа у таквим срединама ни је ништа друго до кугла, којој је полупречник брзина светлости за јединицу времена. Код кристала је то сасвим другчије. Напред је већ показано, да се у кристалима нераспростире светлост на све стране са истом брзином но у сразмери реципрочних вектора елипсоида, коме треба за сваки кристални индивидуум определити све три осовине. Ако дакле у повољној тачки елипсоида E положимо додирну равнину, вектор додирне тачке представља брзину таласа т. ј. његова реципрочна вредност а реципрочна вредност нормале са центра брзину зрака. Ми смо већ определили брзину таласа а нашли смо такође, да између елипсиода E и E' постоји онаква иста свеза као између брзине таласа и брзине зрака, с тога цео посао састоји се сада у томе, да у једначинама 17, за a, b, c и ϱ ставимо реципрочне вредности, јер у томе се само оба елипсоида разликују, па добијамо за површину таласа ову релацију

$$\frac{a^2 \cos^2 \alpha}{\varrho^2 - a^2} + \frac{b^2 \cos^2 \beta}{\varrho^2 - b^2} + \frac{c^2 \cos^2 \gamma}{\varrho^2 - c^2} = 0. \qquad 21.,$$

Из ове поларне једначине таласа можемо добити и ону у правоуганим координатама, јер зато је нужно само да ставимо

$$x = \varrho \cos \alpha$$
$$y = \varrho \cos \beta$$
$$z = \varrho \cos \gamma$$

па имамо

$$\frac{a^2 x^2}{x^2 + y^2 + z^2 - a^2} + \frac{b^2 y^2}{x^2 + y^2 + z^2 - b^2} + \\ + \frac{c^2 z^2}{x^2 + y^2 + z^2 - c^2} = 0 \qquad 22.,$$

или у развијеној форми

$$(x^2 + y^2 + z^2)(a^2 x^2 + b^2 y^2 + c^2 z^2) - a^2 (b^2 + c^2) x^2 - \\ - b^2 (a^2 + c^2) y^2 - c^2 (a^2 + b^2) z^2 + a^2 b^2 c^2 = 0 \qquad 23.,$$

У свези са површином таласа стоји брзина зрака, јер она и не је ништа друго но вектори површине таласа. У поларној једначини (21.) имамо већ векторе и само је до тога стало, да ту биквадратну једначину разрешимо и место углова α, β и γ уведемо углове ω_1 и ω_2 које заклучује нормала таласа са оптичким осовинама. У самој ствари не је нужно, да ову мисао аналитички непосредно извађамо, јер као што је поларна једначина површине таласа постала из једначине (17.) простом заменом, таком истом заменом добијамо брзину зрака из једначине (20.), која представља брзину таласа. Ова замена састајала се у томе, да место параметара a, b, c и вектора ϱ узмемо њихове реципрочне вредности. Ако дакле са V_1 и V_2 означимо брзине зрака, онда имамо ове релације

$$\frac{1}{V_1^2} = \frac{1}{2}\left[\frac{1}{c^2} + \frac{1}{a^2}\right] + \frac{1}{2}\left[\frac{1}{c^2} - \frac{1}{a^2}\right] \cos(\omega_1 - \omega_2)$$
$$= \frac{1}{2 a^2 c^2}\left[(c^2 + a^2) - (c^2 - a^2)\cos(\omega_1 - \omega_2)\right]$$

$$\frac{1}{V_2^2} = \frac{1}{2}\left[\frac{1}{c^2} + \frac{1}{a^2}\right] + \frac{1}{2}\left[\frac{1}{c^2} - \frac{1}{a^2}\right] cos\,(\omega_1 + \omega_2)$$

$$= \frac{1}{2\,a^2\,c^2}\left[(c^2 + a^2) - (c^2 - a^2)\,cos\,(\omega_1 + \omega_2).\right]$$

Овим изразима можемо дати много простији вид, ако у другом чиниоцу c од a одвојимо а покрај тога познату гониометријску релацију за половине углова употребимо а те су

$$2\,sin^2 \tfrac{1}{2}\,\alpha = 1 - cos\,\alpha$$
$$2\,cos^2 \tfrac{1}{2}\,\alpha = 1 + cos\,\alpha$$

јер тада имамо

$$\frac{1}{V_1^2} = \frac{1}{a^2\,c^2}\,[c^2\,sin^2\,{}^1/_2\,(\omega_1 - \omega_2) + a^2\,cos^2\,{}^1/_2\,(\omega_1 - \omega_2)]$$

$$\frac{1}{V_2^2} = \frac{1}{a^2\,c^2}\,[c^2\,sin^2\,{}^1/_2\,(\omega_1 + \omega_2) + a^2\,cos^2\,{}^1/_2\,(\omega_1 + \omega_2)],$$

и напослетку ако у члану, где је a^2 место *cos* узмемо *sin*.

$$\left.\begin{aligned} V_1^2 &= \frac{a^2\,c^2}{a^2 + (c^2 - a^2)\,sin^2\,{}^1/_2\,(\omega_1 - \omega_2)} \\ V_2^2 &= \frac{a^2\,c^2}{a^2 + (c^2 - a^2)\,sin^2\,{}^1/_2\,(\omega_1 + \omega_2)}. \end{aligned}\right\} \quad 24.$$

Ја сам отраг напоменуо, како би се аналитички морала извађати мисао, да се површина таласа непосредно опредељује, но како је тај начин доста мрдан, ја сам га обишао и узео у помоћ односе, који постоје између оних елипсоида, којима су осовине реципрочне. Али како је површина таласа један од најважнијих делова у целој теорији двоструког преламања, то ћу ја проматрати и ово непосредно разрешавање али наравно не у тој цељи, да

познату већ једначину за површину таласа још једном изваћам, но да ту једначину одредим у тако званим Плаккоординатама, јер ће нам у течају ове расправе требати. Тога ради означимо са α, β, γ углове, које нормала какве равнине закључује са координатним осовинама а са r одстојање те равнине од почетка координатних осовина. Једначина је те равнине

$$x \cos \alpha + y \cos \beta + z \cos \gamma = r, \qquad 25$$

Ако се сад хоће, да та равнина додирује површину таласа, онда мора бити

$$r = \pm v_1$$
$$r = \pm v_2$$

или што је све једно

$$r^2 = v_1^2$$
$$r^2 = v_2^2$$

а то значи, да има четири равнине, које су наралелне равнини таласа. Све те четири равнине можемо изразити са једном једначином овако

$$(r^2 - v_1^2)(r^2 - v_2^2) = 0$$

или ако у самој ствари помножимо

$$r^4 - r^2 (v_1^2 + v_2^2) + v_1^2 v_2^2 = 0. \qquad 25.'$$

Количина r а тако исто и брзине v зависе од углова α, β и γ, између којих опет постоји релација

$$\cos^2 \alpha + \cos^2 \beta + \cos^2 \gamma = 1.$$

Према овоме дакле ми можемо два од ових углова постепено мењати а тада ћемо добијати све друге и друге равнине. Све те равнине обвијају једну површину а та не је ништа друго до површина таласа. Сад је дакле само до тога стало, да се елиминишу углови α, β, и γ. У обичним координатима то се може извршити на два начина. Један би начин био, да се један од три угла н. пр. γ елиминише помоћу она два друга и затим једначина 25′ двапут партијално диференцише и то једаред у односу на α а други ред у односу на β. Тиме добијамо три једначине и кад из њих елиминишемо углове α и β, добијамо као резултат површину таласа. Други би начин био, да једначину 25′ такође двапут почасно диференцишемо н. пр. једанпут у односу на α а други пут у односу на β, с обзиром још и на то, да је трећи угао γ зависно променљива количина. Тиме добијамо четири једначине, рачунећи у то и условну једначину и ако из њих елиминишемо углове α, β и γ, добијамо такође као резултат површину таласа.

Ја се са овим нећу даље бавити, почем већ имамо једначину за површину таласа у обичним координатама, но ћу само да изведем једначину те површине у план-координатама. Ако једначину

$$ux + vy + wz = 1.$$

где су u, v и w план-координате, хоћемо да идентификујемо са једначином 25, онда имамо ову свезу

$$\cos\alpha = ru$$
$$\cos\beta = rv$$
$$\cos\gamma = rw$$

а осем тога још ако ове једначине квадришемо и саберемо

$$r^2 = \frac{1}{u^2 + v^2 + w.^2}$$

У једначину 25.′ место брзина таласа ставићемо најпре њихове вредности изражене са угловима α, β и γ, одкуд добијамо

$$r^4 - r^2 \; [(b^2 + c^2)) \cos^2 \alpha + (a^2 + c^2) \cos^2 \beta +$$
$$+ (a^2 + b^2) \cos \gamma] + b^2 \, c^2 \cos^2 \alpha + a^2 \, c^2 \cos^2 \beta +$$
$$+ a^2 \, b^2 \cos^2 \gamma = 0.$$

а затим ћемо и ове углове елиминисати са план-координатама. То нам даје

$$r^4 - r^2 \, [r^2 u^2 (b^2 + c^2) + r^2 v^2 (a^2 + c^2) + w^2 r^2 (a^2 + b^2)] +$$
$$b^2 c^2 u^2 r^2 + a^2 \, c^2 v^2 r^2 + a^2 b^2 w^2 r^2 = 1$$

или ако са r^2 поделимо и затим место r његову вредност ставимо

$$(u^2 + v^2 + w^2)(b^2 c^2 u^2 + a^2 c^2 v^2 + a^2 b^2 w^2) -$$
$$- u^2 (b^2 + c^2) - v^2 (a^2 + c^2) - w^2 (a^2 + b^2) \qquad 26.,$$
$$+ 1 = 0.$$

Много прегледнији и лепши вид добија ова једначина, ако све чланове по u, v и w уредимо а при том количину r задржимо, јер тада добијамо

$$\frac{u^2}{r^2 - a^2} + \frac{v^2}{r^2 - b^2} + \frac{w^2}{r^2 - c^2} = 0 \qquad 26.'$$

Ово је дакле површина таласа у план-координатама.

Ова општа проматрања завршићу са одређивањем површине еластицитета. Под тим разуме се у науци она по-

вршина, у којој вектори представљају брзину таласа. Аналитички то значи, да вектори те нове површине стоје у реципрочној размери са векторима елипсоида E, јер по једначини (14.) вектори тога елипсоида представљају правац трептања а њихова реципрочна вредност брзину таласа. Ако је r дужина а α, β и γ углови, које повољан вектор елипсоида E закључује са координатним осовинама, онда помоћу познате замене

$$x = r \cos \alpha$$
$$y = r \cos \beta$$
$$z = r \cos \gamma,$$

добијамо за поларну једначину елипсоида

$$r^2 a^2 \cos^2 \alpha + r^2 b^2 \cos^2 \beta + r^2 c^2 \cos^2 \gamma = 1$$

или ако са r^2 поделимо

$$\frac{1}{r^2} = a^2 \cos^2 \alpha + b^2 \cos^2 \beta + c^2 \cos^2 \gamma.$$

Ако сад означимо са ϱ вектора еластицитетне површине, који одговара вектору r елипсоида E, онда је по самој претпоставци

$$\varrho = \frac{1}{r}$$

а отуда добијамо за поларну једначину површине еластицитета

$$\varrho^2 = a^2 \cos^2 \alpha + b^2 \cos^2 \beta + c^2 \cos^2 \gamma$$

а у ортогоналним координатама помоћу горње замене

$$(x^2 + y^2 + z^2)^2 = a^2x^2 + b^2y^2 + c^2z^2.$$

Ово је једначина познате Фреснелове површине еластицитета. Између ове површине и елипсоида E' постоји врло занимљива свеза, подобна оној, која постоји између елипсоида E и E', т. ј. она је геометријско место од крајева нормале свију додирних равнина на елипсоиду E'. Ако су $x'y'z'$ координате једне тачке елипсоида E', онда је једначина додирне равнине елипсоида E' у тој тачки

$$\frac{xx'}{a^2}+\frac{yy'}{b^2}+\frac{zz'}{c^2}=1$$

а једначина нормале, спуштене на ту равнину с почетка координатних осовина

$$x=\frac{x'c^2}{z'a^2}z$$

$$y=\frac{y'c^2}{z'b^2}z$$

и напослетку почем тачка $x'y'z'$ лежи на елипсоиду E', онда мора задовољавати његову једначину а то нам даје четврту једначину

$$\frac{x'^2}{a^2}+\frac{y'^2}{b^2}+\frac{z'^2}{c^2}=1.$$

Из ове четири једначине треба да елиминишемо $x'y'z$ и резултат те елиминације не је ништа друго но једначина еластицитетне површине. Ова се елиминација најлакше врши ако из средње две једначине определимо вредности за x_1 и y_1 и ставимо у прву једначину јер тада имамо

$$x' = \frac{x}{z}\frac{a^2}{c^2}z'$$

$$y' = \frac{y}{z}\frac{b^2}{c^2}z'$$

$$z' = \frac{c^2 z^2}{x^2 + y^2 + z^2}$$

и ако на послетку ове вредности ставимо у четврту једначину, онда са обичном редукцијом добијамо

$$(x^2 + y^2 + z^2)^2 = a^2 x^2 + b^2 y^2 + c^2 z$$

као што се и хтело да докаже. Ову узајамну свезу обадвеју површина приметио је Магнус.

III.

Сада је на реду, да општа проматрања двоструког преламања применимо на поједине кристалне системе. Као што је познато, са минералошког погледа сви крисали деле се на шест система и те су: тесуларна, тетрагонална, хексагонална, исоклиничка, моноклиничка и триклиничка. Напротив са оптичког гледишта сви кристали деле се на три класе. У прву класу спадају кристали тесуларне системе, у другу кристали тетрагоналне и хексагоналне системе а у трећу кристали остале три системе. Ова је подела у оптици нарочито зато усвојена, што се закони двоструког преламања светлости у свима кристалима појављују само на три различна начина.

Тесуларна система.

Ова система кристала има три једнаке осовине, које су једна на другу управне. Распоред везаног етера у овоме кристалном систему као и у свима другим системама зависи

од узајамног распореда самих молекила, али како су они у овој системи подједнако наслагани, онда се то исто закључује и за везан етер. Аналитички то се изражава, да су све три осовине елипсоида једнаке т. ј. да је

$$a = b = c.$$

и ако ово применимо на брзину и површину таласа, онда из једначина 20., и 23., добијамо

$$v_1^2 = v_2^2 = a^2$$
$$x^2 + y^2 + z^2 = a^2$$

а то значи, да је брзина таласа стална количина за сваки правац а површина таласа, да је кугла. Према овоме светлост се у овом кристалном систему распростире и прелама онако исто као и у истропним срединама, нема дакле двоструког преламања а то се слаже потпуно са искуством.

Тетрагонална и хексагонална система.

Кристали тетрагоналне системе имају три осовине, које су једна на другу управне и две од њих једнаке. Она трећа назива се у оптици главна осовина а сваки пресек који иде кроз ту осовину, главни пресек. Кристали хексагоналне системе имају четири осовине; три су од њих једнаке и леже у једној равнини а четврта стоји управно на ту равнину и назива се главна осовина. Сваки пресек, који иде кроз ову осовину, назива се такође главни пресек.

Распоред молекила у кристалима обадвоји система подједнак је око главне осовине а према томе и распоред везаног етера. Осем тога сваки кристал ових система подудара се са самим собом, кад се окрене око главне осовине за угао $\frac{2\pi}{n}$, где је n увек веће од два. Према овоме и

елипсоид E, који показује правац и брзину двизања светлости мора да се подудара са самим собом, ако се за те углове окрене око једне своје осовине. Ова је услова испуњена, ако су две осовине једнаке и ја ћу узети да је $b = c$.

Пре свега ја ћу да потражим положај оптичких осовина, а зато нам служе једначине 15., јер кад ставимо $b = c$ добијамо

$$\cos X_1 = \cos X_2 = 1$$
$$\cos Z_1 = \cos Z_2 = 0$$

и отуда

$$X_1 = X_2 = 0$$
$$Z_1 = Z_2 = 90.$$

а то значи, да кристали тетрагоналне и хексагоналне системе имају само једну оптичку осовину. Осем тога почем је угао нагиба оптичке осовине спрам x — осовине раван нули а спрам z — осовине 90^0 и пошто по самој услови x — осовина иде кроз главну осовину кристала, то је ова последња уједно и оптичка осовина. Ови аналитички резултати слажу се потпуно са искуством.

Из једначина 20 и 23, добијамо брзину и површину таласа

$$v_1^2 = c^2$$
$$v_2^2 = a^2 \sin^2 \omega_1 + c^2 \cos^2 \omega_1$$
$$(x^2 + y^2 + z^2 - c^2) [c^2 (y^2 + z^2) + a^2x^2 - a^2c^2] = 0 \quad 27.$$

Проматрајући ове три једначине, добијамо аналитичким путем законе о појавама двоструког преламања светлости у кристалима овог реда. Површина таласа састоји се из два фактора и потоме је сваки за себе раван нули.

Први фактор представља куглу а други ротациони елипсоид око x — осовине а то значи, да се у једном правцу движу два таласа. Једном је таласу брзина стална количина и то равна c и његова трептања леже у екватору дакле управно на главну осовину кристала. Оваки се таласи називају правилни. Другом таласу леже трептања у меридијану дакле у пресеку кроз главну осовину и нормалу таласа. Брзина овога таласа не је стална количина, јер зависи од угла, који закључује нормала са оптичком осовином; она је дакле у опште променљива и само у два особита случаја и то кад је

$$\omega = 0 \text{ или } \omega = 90,$$

има сталну вредност и то у првом случају c а у другом случају a.

Из овога види се јасно, да је сваки двоструко преломљени зрак уједно и поларизован.

Брзину зрака добијамо из 24.,

$$V_1^2 = c^2$$

$$V_2^2 = \frac{a^2 c^2}{a^2 \cos \omega + c^2 \sin^2 \omega.}$$

Један од оба зрака има сталну брзину. Он одговара брзини правилних таласа и за то се назива правилни зрак. Брзина другог зрака зависи од његова угла нагиба са оптичком осовином и назива се неправилни зрак, јер њему одговарају неправилни таласи. Брзина неправилног зрака увек је различна од брзине таласа, изузимајући два специјална случаја и то за $\omega = 0^0$ или $\omega = 90^0$. јер тада су вектори елипсоида уједно и нормале таласа.

Код кристала овога рода од особите је важности, да се знају услови, под којима равнина преламања пада у

равнину упадања. Аналитички може се та мисао овако извести. Елипсоид из 24., као површину неправилних таласа сећићемо са равнином, која одговара површини кристала, на који зрак упада. Ову равнину узећемо за нову координатну yz равнину; пресек ове равнине са равнином упадања нека је нова z — осовина, а нормала те равнине из средсреде елипсоида нова x — осовина. Као свезу између старих и нових координата означићемо са α, β γ углове, које x — осовина дакле оптичка осовина закључује са новим координатним осовинама. Једначина је елипсоида у новим координатама

$$A\,(x \cos\alpha + y \cos\beta + z \cos\gamma)^2 + B\,(x^2 + y^2 + z^2) = 1$$

где су A и B параметри, који зависе од осовина елипсе, као пресек елипсоида са новом координатном yz — равнином, а једначина за равнину таласа, који упадају

$$z + x \operatorname{cotg} \mu = 0$$

јер је она управна на равнину упадања зрака дакле управна и на координатну равнину yz, и ако је притом μ угао упадања зрака. Означимо са λ угао преламања, једначина равнине преломљених таласа биће

$$z + x \operatorname{cotg} \lambda = 0.$$

У кристалу преломљени зрак сече елипсоид у једној тачки, коју ћемо означити са x' y' z'. Додирна равнина у тој тачки на елипсоиду има ову једначину

$$(Bx' + AC \cos\alpha)\,x + (By' + AC \cos\beta)\,y + (Bz' + AC \cos\gamma)\,z = 1$$

где је краткоће ради стављено

$$C = x' \cos \alpha + y' \cos \beta + z' \cos \gamma.$$

Ова додирна равнина представља правац преломљеног таласа у тачки $x'\, y'\, z'$, али како преломљени таласи немењају свој правац, то она мора бити паралелна таласу кроз почетак координатних осовина, а отуда добијамо

$$\begin{aligned} Bx' + AC \cos \alpha &= \cot g\, x \\ By' + AC \cos \beta &= 0 \qquad 28., \\ Bz' + AC \cos \gamma &= 1. \end{aligned}$$

Из ове три једначине у свези са елипсоидом као површином таласа можемо определити $x'\, y'\, z'$ и λ а тиме је и преломљени зрак потпуно одређен, јер он иде кроз почетак координатних осовина и тачку $x'\, y'\, z'$.

Под којим условима равнина преламања лежи у равнини упадања, дознајемо из друге између једначина 28. Зато је нужно само да се примети, да је $y' = 0$ и то са тога, што равнина упадања лежи у xz — равнини, па да би и равнина преламања лежала у тој равнини мора $y = 0$. бити. Пошто је A од нуле различно онда имамо

$$\cos \beta = 0$$

или

$$C = 0.$$

или ако за C његову вредност ставимо

$$\begin{aligned} \cos \beta &= 0 \\ x' \cos \alpha + z' \cos \gamma &= 0 \end{aligned}$$

а то аналитички значи, да равнина преламања лежи у равнини упадања, ако ова последња иде кроз оптичку осовину или је на ову управна. И ово се потпуно подудара са искуством.

Кристали без главне осовине.

Са оптичког гледишта овако се називају кристали последње три системе и то са тога, што ниједна осовина еластицитета нема особита значаја у односу спрам осталих осовина. Све три су осовине еластицитета различне и молекили су дакле око њих различно наслагани а отуда се закључује и на различно наслагање везаног етера. Ако дакле употребимо све оне знаке као и досада, онда имамо за брзину таласа и зрака

$$V_1^2 = \frac{1}{2}(c^2 + a^2) + \frac{1}{2}(c^2 - a^2)\cos(\omega_1 - \omega_2)$$
$$V_2^2 = \frac{1}{2}(c^2 + a^2) + \frac{1}{2}(c^2 - a^2)\cos(\omega_1 + \omega_2).$$

$$V_1^2 = \frac{a^2 c^2}{a^2 + (c^2 - a^2)\sin^2 {}^1/_2 (\omega_1 - \omega_2)}$$

$$V_2^2 = \frac{a^2 c^2}{a^2 + (c^2 - a^2)\sin^2 {}^1/_2 (\omega_1 + \omega_2)}$$

Као што је лако увидети из ових једначина, ни један од оба таласа нема сталну брзину а то исто вреди и за брзине зрака. Према овоме дакле код кристала без главне осовине и не може постојати подела на правилне и неправилне таласе а тако исто и оба двоструко преломљена зрака не могу се делити на правилан и неправилан зрак. При свем том ова је подела у науци задржана и то само са тога, што има и код ових кристала извесних праваца, по којима један од оба таласа и њему одговарајући зрак имају сталну брзину. За ове специјалитете добијамо објашњење из једначине за површину таласа. Она је

$$(x^2 + y^2 + z^2)(a^2 x^2 + b^2 y^2) - a^2 (b^2 + c^2) x^2 -$$
$$b^2 (a^2 + c^2) y^2 - c^2 (a^2 + b^2) z^2 + a^2 b^2 c^2 = 0$$

Ја ћу најпре узети, да је талас упадања паралелан равнини xy. Да би сад добили влаке, који нам брзине представљају, треба да ставимо $z = 0$ у једначини површине таласа, а отуда добијамо

$$(x^2 + y^2)(a^2 x^2 + b^2 y^2) - a^2 (b^2 + c^2) x^2 - b^2 (a^2 + c^2) y^2 + a^2 b^2 c^2 = 0$$

или ако други и трећи члан развијемо и опште чиниоце извадимо

$$(x^2 + y^2)(a^2 x^2 + b^2 y^2) - a^2 b^2 (x^2 + y^2) - c^2 (a^2 x^2 + b^2 y^2 - a^2 b^2) = 0$$

и отуда

$$(x^2 + y^2 - c^2)(a^2 x^2 + b^2 y^2 - a^2 b^2) = 0$$

а то значи, да xy — равнина сече површину таласа у два влака. Један је влак круг са полупречником c а други елипса са осовинама a и b, али како је

$$c > b > a$$

то елипса лежи у кругу. Један од оба зрака има сталну брзину c а брзину другога зрака представљају вектори елипсе ab, па зато што су вектори елипсе променљиви, овај други зрак назива се неправилан. Ако са Θ означимо угао, који закључује вектор елипсе ab са x осовином, онда имамо

$$\varrho^2 = \frac{a^2 b^2}{a^2 \cos^2 \Theta + b^2 \sin^2 \Theta}$$

У претпоставци, да је $b > a$, вектор добија највећу вредност $\varrho = b$ за $\Theta = 90^\circ$ а најмању за $\Theta = 0^\circ$, јер је тада $\varrho = a$. Да се ови резултати у кратко речма из-

разе, треба да одредим појам о једном термину, који се у науци употребљује. Као што је отраг напоменуто, сваки двоструко преломљени зрак увек је и поларизован и равнина, која иде кроз зрак а стоји управно на равнину трептања, зове се у науци поларизациона равнина. У овоме дакле специјалном случају може се казати, да је брзина неправилног зрака највећа, кад је његова поларизациона равнина управна на велику осовину елипсе ab а најмања, кад поларизациона равнина стоји управно на малу осовину елипсе.

Ако је талас упадања паралелан yz — равнини, онда стављајући $x = 0$, добијамо за брзине

$$(y^2 + z^2 - a^2)(c^2 y^2 + c^2 z^2 - b^2 c^2) = 0$$

дакле круг са полупречником a и елипсу са осовинама b и c. По самој је предпоставци $a < b < c$, а то значи, да круг лежи у елипси. Правилни зрак има сталну брзину a, дакле независно од положаја поларизационе равнине а неправилни зрак има за брзину

$$\varrho^2 = \frac{b^2 c^2}{b^2 \cos^2 \Theta + c^2 \sin^2 \Theta}$$

ако са Θ означимо угао, који закључује вектор ϱ елипсе $b\,c$ са y — осовином. Највећа му је вредност, ако поларизациона равнина стоји управно на велику а најмања, ако стоји управно на малу осовину елипсе.

Напослетку ако је талас упадања паралелан xz — равнини, онда треба $y = 0$ ставити а отуда добијамо

$$(x^2 + z^2 - b^2)(a^2 x^2 + c^2 z^2 - a^2 c^2) = 0$$

дакле круг са полупречником b и елипсу са осовинама a и c,

али како је $a < b < c$, то се круг и елипса секу у четири тачке. Праве, које састављају ове четири тачке са средсредом, зову се секундарне осовине а управне спуштене са средсреде на све четири заједничке дирке круга и елипсе називају се оптичке осовине. Правилан зрак има сталну брзину b а неправилни

$$\rho^2 = \frac{a^2 c^2}{a^2 \cos \Theta + c^2 \sin^2 \Theta}$$

ако Θ означава угао, који закључује нормала поларизационе равнине са положном x — осовином. И овде је брзина неправилног зрака највећа, кад поларизациона равнина стоји управно на велику осовину, а најмања, кад стоји управно на малу осовину елипсе.

Сада је на реду, да се одреди правац преломљеног таласа и преломљеног зрака. Ако се хоће, да се онај посао изврши непосредно аналитички, онда би се морало онако исто радити, као што је рађено и код кристала са једном оптичком осовином, али како за површину таласа имамо доста компликовану једначину, то ћу ја навести овде други простији начин. У претпоставци да се и овде узме онај исти нов координатан систем, као што је рађено и код кристала са једном оптичком осовином, означићемо са $\alpha_1\ \beta_1\ \gamma_1$ и $\alpha_2\ \beta_2\ \gamma_2$ углове, које закључују оптичке осовине са новим координатним осовинама, даље са λ угао упадања а са μ_1 и μ_2 угао преламања и напослетку нека су ω'_1, ω'_2 и ω''_1, ω''_2 углови нагиба преломљених зракова са оптичким осовинама, па имамо

$$\sin \mu_1 = \frac{v_1}{v} \sin \lambda$$

$$\sin \mu_2 = \frac{v_1}{v} \sin \lambda$$

ако је v брзина светлости у истропној средини. Међутим између брзине таласа и оптички осовина постоје ови познати односи

$$v_1^2 = \frac{1}{2}(c^2 + a^2) + \frac{1}{2}(c^2 - a^2)\cos(\omega'_1 - \omega'_2)$$
$$v_2^2 = \frac{1}{2}(c^2 + a^2) + \frac{1}{2}(c^2 - a^2)\cos(\omega''_1 - \omega''_2)$$

и напослетку ако углове, које закључују преломљени зраци са оптичким осовинама, изразимо помоћу углова, које закључују преломљени зраци и оптичке осовине са новим координатним осовинама, добићемо

$$\cos\omega'_1 = -\cos\alpha_1 \sin\mu_1 + \cos\gamma_1 \cos\mu_1$$
$$\cos\omega''_1 = -\cos\alpha_2 \sin\mu_1 + \cos\gamma_2 \cos\mu_1$$
$$\cos\omega''_1 = -\cos\alpha_1 \sin\mu_2 + \cos\gamma_1 \cos\mu_2$$
$$\cos\omega''_2 = -\cos\alpha_2 \sin\mu_2 + \cos\gamma_2 \cos\mu_2$$

Из ових осам једначина можемо определити сви осам непознатих $\mu_1\ \mu_2$; $v_1\ v_2$; $\omega'_1\ \omega''_2\ \omega'_2\ \omega''_2$ а тиме је одређен правац преломљеног таласа и преломљеног зрака.

Код кристала са две оптичке осовине има још један врло занимљив појав, који је познат под именом коничног преламања. Закони овог преламања могу се аналитичким путем извести, ако се на површини таласа потражe особене тачке, тако звани сингуларитети. Под сингуларитетима какве површине у опште разумевају се оне њене тачке, које притежавају то особено својство, да додирна равнина кроз ту тачку остаје неопредељена. Ако означимо са $f(x\ y\ z) = 0$ једначину површине а са x', y', z' координате сингуларне тачке, онда је аналитичка услова сингуларних тачака

$$\frac{d\,f(x'\,y'\,z')}{dx'} = 0$$

$$\frac{d\,f(x'\,y'\,z')}{dy'} = 0$$

$$\frac{d\,f(x'\,y'\,z')}{dz'} = 0$$

разумевајући под $\frac{d\,f(x'\,y'\,z')}{dx'}$ оно, што из $f(xyz)$ постаје, кад је диференцишемо у односу на x и затим ставимо $x = x'$, $y = y'$, $z = z'$. С тога што у сингуларним тачкама ни је опредељен положај додирне равнине, има безкрајно много додирних равнина а како се све те додирне равнине секу, јер пролазе кроз сингуларну тачку, то оне обавијају једну површину. Једначина је те површине

$$\frac{d^2 f}{dx'^2}(x - x')^2 + \frac{d^2 f}{dy'^2}(y - y')^2 + \frac{d^2 f}{dz'^2}(z - z')^2 +$$
$$+ 2\frac{d^2 f}{dx'\,dy'}(x - x')(y - y') + 2\frac{d^2 f}{dx'\,dz'}(x - x')(z - z') +$$
$$+ 2\frac{d^2 f}{dy'\,bz'}(y - y')(z - z') = 0.$$

Сад треба све ово да применимо на површину таласа. Из његове једначине добијамо

$$\frac{df}{dx} = 2x\,[a^2x^2 + b^2y^2 + c^2z^2 + a^2(x^2 + y^2 + z^2 -$$
$$- b^2 - c^2] = 0$$

$$\frac{df}{dy} = 2y\,[a^2x^2 + b^2y^2 + c^2z^2 + b^2(x^2 + y^2 + z^2 -$$
$$- a^2 - c^2] = 0$$

$$\frac{df}{dz} = 2x\,[a^2x^2 + b^2y^2 + c^2z^2 + c^2(x^2 + y^2 + z^2 -$$
$$- a^2 - b^2] = 0.$$

и ако краткоће ради ставимо

$$
\begin{aligned}
P &= a^2x^2 + b^2y^2 + c^2z^2 + a^2(x^2 + y^2 + z^2 - b^2 - c^2) \\
Q &= a^2x^2 + b^2y^2 + c^2z^2 + b^2(x^2 + y^2 + z^2 - a^2 - c^2) \\
R &= a^2x^2 + b^2y^2 + o^2z^2 + c^2(x^2 + y^2 + z^2 - a^2 - b^2).
\end{aligned}
$$

онда имамо

$$
\begin{aligned}
2x\,P &= 0 \\
2y\,Q &= 0 \\
2z\,R &= 0.
\end{aligned}
$$

Ове три једначине могу се задовољити, ако је

1., $x = y = z = 0$
2., $P = Q = R = 0$

3., ако су две од количина $x\,y\,z$ и једна од количина $P\,Q\,R$ равне нули и напослетку

4., ако су две од количина $P\,Q\,R$ и једна од количина $x\,y\,z$ равне нули

Између свију комбинацаја само ова

$$
\begin{aligned}
P &= 0 \\
y &= 0 \\
R &= 0
\end{aligned}
$$

даје реалне резултате, о чему се можемо уверити простим пробирањем. Стављајући за P и R њихове вредности добијамо

$$
\begin{aligned}
&y = 0. \\
&2a^2x^2 + (b^2 + a^2)\,y'^2 + (c^2 + a^2)\,z'^2 - a^2(c^2 + b^2) = 0. \\
&2c^2z^2 + (b^2 + c^2)\,y'^2 + (c^2 + a^2)\,x'^2 - c^2(b^2 + a^2) = 0.
\end{aligned}
$$

или ако последње две једначине једанпут одузмемо а други пут саберемо

$$y' = 0$$
$$x'^2 + z'^2 = b^2$$
$$a^2x'^2 + c^2z'^2 = a^2c^2$$

По овоме дакле сингуларне тачке леже у xz — равнини и добијају се у пресеку круга, коме је полупречник b, са елипсом, којој су осовине a и c. Координате су од тих тачака

$$x' = \pm c \sqrt{\frac{b^2 - a^2}{c^2 - a^2}}$$
$$y' = 0$$
$$z' = \pm a \sqrt{\frac{c^2 - b^2}{c^2 - a^2}}$$

дакле свега четири сингуларне тачке, од којих две и две леже у правој, која иде кроз средсреду. Да би добили обвијену површину од свију додирних равнина у сингуларним тачкама, треба да сва три прва почестна диференцијална количника диференцишемо у односу на $x\,y\,z$ а отуда добијамо

$$\frac{d^2f}{dx^2} = 2\,\{6a^2\,x^2 + (b^2 + a^2)\,y^2 + (c^2 + a^2)\,z^2 - \\ - a^2\,(b^2 + c^2)\}$$
$$\frac{d^2f}{dy^2} = 2\,\{(a^2 + b^2)\,x^2 + 6b^2\,y^2 + (c^2 + b^2)\,z^2 - \\ - b^2\,(a^2 + c^2)\}$$
$$\frac{d^2f}{dz^2} = 2\,\{(c^2 + a^2)\,x^2 + (c^2 + b^2)\,y^2 + 6c^2\,z^2 - \\ - c^2\,(a^2 + b^2)\}$$
$$\frac{d^2f}{dx\,dy} = 4\,xy\,(b^2 + a^2)$$
$$\frac{d^2f}{dx\,dz} = 4\,xz\,(c^2 + a^2)$$
$$\frac{d^2f}{dy\,dz} = 4\,yz\,(c^2 + b^2)$$

и ако овде метемо за $x\,y\,z$ координатне вредности сингуларних тачака и то у првом квадранту

$$\frac{d^2f}{dx'^2} = \frac{8}{c^2 - a^2}\, a^2c^2\,(b^2 - a^2)$$

$$\frac{d^2f}{dy'^2} = \frac{2}{c^2 - a^2}\,(c^2 - a^2)\,(c^2 - b^2)\,(b^2 - a^2)$$

$$\frac{d^2f}{dz'^2} = \frac{8}{c^2 - a^2}\, a^2c^2\,(c^2 - b^2)$$

$$\frac{d^2f}{dx'\,dy'} = \frac{d^2f}{dz'\,dy'} = 0$$

$$\frac{d^2f}{dx'\,dz'} = \frac{4\,ac}{c^2 - a^4}\,(c^2 + a^2)\sqrt{b^2 - a^2}\,\sqrt{c^2 - b^2}$$

Стављајући сад ове вредности у једначину добијамо једначину за обвијену површину додирних равнина у сингуларној тачки

$$a^2c^2\,(b^2 - a^2)\,(x - x')^2 + \tfrac{1}{4}\,(c^2 - a^2)\,(c^2 - b^2)\,(b^2 - a^2)$$
$$(y - y')^2 + a^2c^2\,(c^2 - b^2)\,(z - z')^2 +$$
$$ac\,(c^2 + a^2)\sqrt{(b^2 - a^2)\,(c^2 - b^2)}\,(x - x')\,(z - z') = 0.$$

Ова јадначина представља конус, коме је врх у сингуларној тачки. Ако на овај конус спустимо управне од средсредс површине таласа, добијамо још једну површину која је такође конус. Једначина је овог другог конуса, као што се лако извести може

$$x'^2a^2z^2 + a^2c^2y^2 + z'c^2x^2 - x'z'\,(c^2 + a^2)\,xz = 0.$$

Површина таласа притежава још једно особено својство, које се може наћи из њене једначине у планкоординатама. Кад први диференцијални количници какве површине у овим координатама изчезавају, онда то значи, да додирна

равнина и површина имају више заједничких тачака. Да би сазнали, да ли површина таласа и ово својство притежава, образоваћемо прве диференцијалне количнике а они су

$$\frac{df}{du} = 2u\,\{b^2c^2u^2 + a^2c^2v^2 + a^2b^2w^2 +$$
$$+ b^2c^2(u^2 + v^2 + w^2) - (b^2 + c^2)\}$$
$$= 2u\,P.$$
$$\frac{df}{dv} = 2v\,\{b^2c^2u^2 + a^2c^2v + a^2b^2w^2 +$$
$$+ a^2c^2(u^2 + v^2 + w^2) - (a^2 + c^2)\}$$
$$= 2v\,Q$$
$$\frac{df}{dw} = 2w\,\{b^2c^2u^2 + a^2c^2v^2 + a^2b^2w^2 +$$
$$+ a^2b^2(u^2 + v^2 + w^2) - (a^2 + b^2)\}$$
$$= 2w\,R.$$

Ови диференцијални количници могу бити нула, ако је

1., $u = v = w = 0$

2., $P = Q = R = 0$

3., ако две од количина $u\,v\,w$ и једна од количина $P\,Q\,R$ буде нула и

4., ако једна од количина $u\,v\,w$ и две од количине $P\,Q\,R$ буду нула.

Између свију могућих комбинација само једна и то ова

$$v = 0,\ P = 0,\ = R = 0$$

даје реалне резултате а све друге дају уображене вредности за координате. Ако дакле за P и R ставимо њихове вредности, онда имамо

$$v = 0.$$
$$b^2c^2u^2 + a^2b^2w^2 + b^2c^2(u^2 + w^2) - (b^2 + c^2) =$$
$$b^2c^2u^2 + a^2b^2w^2 + a^2b^2(u^2 + w^2) - (a^2 + b^2) = 0.$$

или ако последње две једначине једаред одузмемо а други пут саберемо

$$v = 0$$
$$b^2(u^2 + w^2) = 1$$
$$c^2u^2 + a^2w^2 = 1.$$

а отуда

$$u' = \pm \frac{1}{b}\sqrt{\frac{b^2 - a^2}{c^2 - a^2}}$$
$$v' = 0$$
$$w' = \pm \frac{1}{b}\sqrt{\frac{c^2 - b^2}{c^2 - a^2}}$$

Сингуларна равнина стоји управно на xz — равнину и иде кроз дирку заједничку за круг b и елипсу ac, дакле стоји управно и на оптичку осовину. Додирне тачке сингуларне равнине са површином таласа добајамо из једначине

$$\frac{d^2f}{du'^2}(u - u')^2 + \frac{d^2f}{dv'^2}(v - v')^2 + \frac{d^2f}{dw'^2}(w - w') +$$
$$+ 2\frac{d^2f}{du'\,dv'}(u - u')(v - v') + 2\frac{d^2f}{du'dw'}(u - u')(w - w') +$$
$$+ 2\frac{d^2f}{dv'dw'}(v - v')(w - w') = 0.$$

које представља влак у сингуларној једначини. Да би добили онај влак за површину таласа, треба да се образују из њене једначине сви они диференцијални количници, који се налазе у општој једначини таких влакова. Они су по реду

$$\frac{d^2f}{du^2} = \frac{2}{c^2 - a^2} \{6b^2c^2u^2 + c^2(b^2 + a^2)v^2 +$$
$$+ b^2(c^2 + a^2)w^2 - (b^2 + c^2)\}$$

$$\frac{d^2f}{dv^2} = \frac{2}{c^2 - a^2} \{c^2(b^2 + a^2)u^2 + 6acv^2 +$$
$$+ a^2(c^2 + b^2)w^2 - (c^2 + a^2)\}$$

$$\frac{d^2f}{dw'} = \frac{2}{c^2 - a^2} \{b^2(c^2 + a^2)u^2 + a^2(c^2 + b^2) +$$
$$+ 6a^2b^2w^2 - (b^2 + a^2)\}$$

$$\frac{d^2f}{du\,dv} = \frac{4c^2}{c^2 - a^2} \{(b^2 + a^2)uv$$

$$\frac{d^2f}{du\,dw} = \frac{4b^2}{c^2 - a^2} \{(c^2 + a^2)uw$$

$$\frac{d^2f}{dv\,dw} = \frac{4a^2}{c^2 - a^2} \{(c^2 + b^2)\ vw.$$

или ако за $u\,v\,w$ ставимо њихове сингуларне вредности

$$\frac{d^2f}{dw^2} = \frac{8c^2}{c^2 - a^2}(b^2 - a^2)$$

$$\frac{d^2f}{dv'^2} = \frac{2}{b^2(c^2 - a^2)}(c^2 - a^2)(c^2 - b^2)(b^2 - a^2)$$

$$\frac{d^2f}{dw'^2} = \frac{8a^2}{c^2 - a^2}(c^2 - b^2)$$

$$\frac{d^2f}{du\,dv'} = \frac{d^2f}{dv\,dw'} = 0$$

$$\frac{d^2f}{du\,dw'} = \frac{4}{c^2 - a^2}(c^2 + a^2)\sqrt{(c^2 - b^2)(b^2 - a^2)}$$

и напослетку ако све ово ставимо у општу једначину сингуларних влакова, добијамо

$$b^2c^2(b^2-a^2)(u-u')^2+\frac{1}{4}(c-a)(c-b)(b-a)(v-v')^2+$$
$$+a^2b^2(c^2-b^2)^2(w-w')^2+$$
$$b^2(c^2+a^2)\sqrt{(c^2-b^2)(b^2-a^2)}(u-u')(w-w')=0.$$

као једначину сингуларног власка за површину таласа. Да се дозна форма овог влака, ставићу $w=0$ и тада добијамо једначину за његову пројекцију у xy — равнини

$$b^2c^2(b^2-a^2)(u-u')^2+\frac{1}{4}(c^2-a^2)(c^2-b^2)(b^2-a^2)$$
$$(v-v')^2+a^2b^2(c^2-b^2)w'^2-$$
$$b^2(c^2+a^2)\sqrt{(c^2-b^2)(b^2-a^2)}(u-u')w'=0.$$

која је у опште вида

$$Au^2+Bv^2+Cu+D=0$$

где су A и B положне количине, јер су осовине елипсоида везане за услову $a<b<c$ и то значи, да је пројекција сингуларног влака на xy — равнину елипса. Осем тога је ова једначина у односу на v чиста квадратна а то значи, да једна осовина елипсе пада у x — осовину а друга наравно управна на x — осовину. Из овога сљедује, да је и сингуларни влак елипса, али како под извесним условима елипса прелази у круг, то је занимљиво да се зна, да ли је ова сингуларна елипса заиста елипса или круг. Као што је напред казано, равнина сингуларне елипсе стоји управно на xz а једна њена осовина иде кроз заједничку дирку круга и елипсе, јер јој пројекција на xy— равнину пада у x — осовину. Друга осовина ове елипсе стоји управно на заједничку дирку и xz — равнину, зато се у xy — пројекцији показује у својој правој величини. Ако дакле $u=0$ ставимо у последњој једначини а са ϱ означимо величину ове на xz — равнину управне осовине онда имамо

$$\varrho = \frac{1}{v} = \frac{1}{2b} \sqrt{(c^2 - b^2)(b^2 - a^2)}.$$

Пројекцију друге осовине добијамо, ако у последњој једначини $v = 0$ ставимо. Нека је ϱ величина ове пројекције, онда имамо

$$\varrho = \frac{c^2 - b^2}{2b} \sqrt{\frac{b^2 - a^2}{c^2 - a^2}}$$

Праву величину ове осовине означићемо са ϱ_1 а њен угао нагиба са x — осовином α, онда је

$$\varrho = \varrho_1 \cos \alpha$$

али како ова осовина иде кроз заједничку дирку, дакле стоји управно на оптичку осовину то је

$$\begin{aligned} \cos \alpha &= \cos (90 - X_1) \\ &= \sin. X_1 \\ &= \sqrt{\frac{c^2 - b^2}{c^2 - a^2}} \end{aligned}$$

и отуда

$$\begin{aligned} \varrho_1 &= \frac{c^2 - b^2}{2b} \sqrt{\frac{b^2 - a^2}{c^2 - a^2}} \sqrt{\frac{c^2 - a^2}{c^2 - b^2}} \\ &= \frac{1}{2b} \sqrt{(c^2 - b^2)(b^2 - a^2)} \end{aligned}$$

Из сравњивања вредности за ϱ и ϱ_1 дознајемо да сингуларна равнина додирује површину таласа у кругу. Још остаје, да ове аналитичке резултате протумачимо са оптичког гледишта а то бива овако.

Претпоставимо, да зрак пролази кроз какав кристал без главне осовине у правцу секундарних осовина. Равнина таласања после преламања паралелна је додирној равнини на површину таласа у пресеку секундарне осовине са површином таласа, али како је ова тачка сингуларна, то има безкрајно млого додирних равнина, које све скупа образују конус. Зрак стоји увек управно на равнину таласања, али како све управне спуштене са средсреде на обвијени конус, образују такође конус, то се и преломљени зрак дели на безкрајно млого зракова а ови скупа леже на површини суплементарног конуса, јер тако се он назива. Ово је спољашње конично преламање.

Овоме подобан појав настаје, кад зрак упада у кристал у правцу оптичких осована. Равнина таласања тога зрака стоји управно на оптичку осовину и додирује површину таласа у безкрајно млого тачака, које леже у сингуларном кругу. Свакој тачки површине таласа одговара друга брзина зрака, која није ништа друго но вектор површине таласа за ту тачку. Према томе брзине за све тачке сингуларног круга добијамо из производница конуса, коме је база сингуларни круг а врх средсреда површине таласа. С тога се зрак после преламања дели у кристалу на безкрајно млого зракова, који образују конус.

Појави двоструког преламања светлости стоје у свези са поларизацијом, јер је сваки двоструко преломљени зрак уједно и поларизован, али из овога несљедује, да је поларизација нужно сљедство само двоструког преламања, јер као што је познато она се може добити и на други начин. С тога је у овој расправи говорено о поларизацији само мимогред.

Напослетку да напоменем неколике историчке белешке. Двоструко преламање опазио је први пут Бартолин на калкшпату и описао га у свом делу: Experimenta Crystalli

islandici disdiaclastici quibus mira refractio detegitur, Havniae 1669. На двадесет година доцније Хиген, творац ундулационе теорије, извео је законе двоструком преламању у свом делу: Tractatus de lumine. Даља испитивања у овоме погледу имамо од Malус-а у његовом делу: Theorie de la double réfraction de la lumière dans les substances crystallisés. Paris. 1810. Потпуну теорију двоструког преламања имамо од Фреснела. Он је свој рад саопштавао у повременим листовима. Основа овоме фреснеловом раду били су до тада познати појави а и његови опити о двоструком преламању а уз то наравно и хипотеза о слагању мелекила у кристалима. У противном правцу радио је Коши. Он је први извео опште законе етерског двизања па их је специјалисао на двизање етера у кристалима и отуда добијао законе о двоструком преламању. Његов главан рад у овоме правцу пада између 1830 — 40. године и саопштавао га у више монографија и у свом повременом листу. Брзина, којом је Коши ове ствари радио, сматра се као чудо.[1]

[1] Ова је расправа писана на измаку 1865 године као темат при полагању професорска испита.

ТЕОРИЈА И КОНСТРУКЦИЈА

ПОЛАРНОГ ПАНТОГРАФА

(КОНХОИДОГРАФА).

Радећи са познатим Мајлендеровим пантографом, увек сам наилазио на ту незгоду да та справа заузима повелику површину на цртежу, па у колико је цртеж већи, који ваља или у истој, или у мањој размери снимити, у толико је са тим пантографом и неспретније радити. Ја сам мислио не би ли се дао исти са неким спретнијим и простијим заменити, који би просто био у главном из једног линеала склопљен. На тој идеји радећи, дошао сам до закључка да је то могуће, ако се узме за снимање, принцип поларног координатног система. Справа која би се на поларним координатама оснивала морала би се прво око једне сталне тачке окретати, а у њој да је једна права пруга фиксирата, која прво увек да пролази кроз ону сталну тачку а друго по дужини, да замењује вектора; исто тако променљива да је извесна тачка у истој правој лежећа, а ова тачка да је у исто доба увек и крајња тачка радија вектора. Тачка така мора да је дуж те праве покретљива, те кад се права око пола окреће да та тачка увек прелази преко тачака слике, коју ваља прецртати. Ако даље у истој правој узмемо још и другу тачку, н. пр. у противном правцу од обртне тачке, а да иста у сваком тренутку исто тако подједнако далеко одстоји од пола као и она прва, онда ће нам ова друга

тачка, описати онаку исту и конгрујентну слику по којој се буде прва кретала. Ако прву тачку заменимо једним шиљком од метала, а другу шиљком неке писаљке, и кад метални шиљак влачимо по будикакој слици, онда ће нам писаљка описати истоветно онаку слику по којој смо метални шиљак повлачили. Назначимо радиус вектора, који описује дати цртеж, са ϱ_1, а такав који ће нам са друге стране исту слику поново снимити са ϱ. Хоћемо ли сада да нам је ова друга слика — копија — у размери $m : n$, онда ваља да је у сваком тренутку просто $\varrho = \frac{m}{n} \varrho_1$, и ако је то мотуће, онда је тиме и цељ постигнута. Узмимо н. пр. нека је у слици 1. p, пол из ког ваља операцију предузети; триуго abc онај, који ваља на половину смањити. Ако је $pc^1 = \frac{1}{2} pc, pa^1 = \frac{1}{2} pa$ и $pb^1 = \frac{1}{2} pb$. онда је и триугао $\triangle a^1b^1c^1 \sim \triangle abc$. То значи ако се тачка c по правој ab креће и то увек да у правој pc остане, а са брзином c, тачка c^1 мора се кретати у истој линији а у противном смислу са $\frac{1}{2}\, c$, или ако ваља да је копија $\frac{m}{n}$ део од оргинала а у исто оргиналу подобна, ваља да се писаљка креће са брзином $\frac{m}{n}\, c$, ако је c брзина шиљка, који се по оргиналу креће. Даље ако хоћемо да је размера копије $\frac{m}{n}$ део од размере оргинала, онда је врло јасно да се брзине кретања морају односити као што се $m : n$ односи, па се онда мора одма у првом тренутку и справа тако наместити да

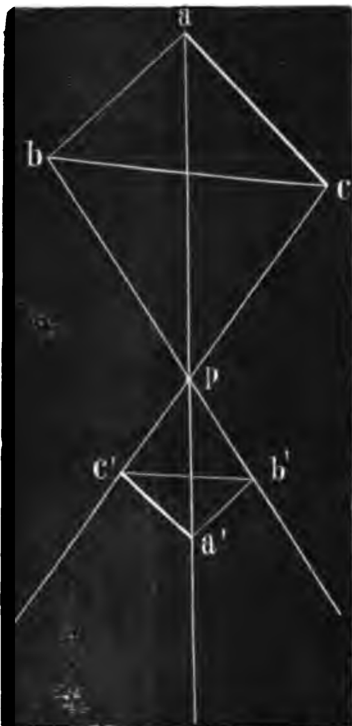

се одстојање шиљка од пола има према одстојању писаљке од пола исто онако као $n : m$, и кад је тек и то удешено онда се постизава оно што се хоће. Све се ово може врло угодно механичким справама удесити и то на начин као што ћемо видети кад будем саму справу описивао. Ја ћу сада да пређем на оне случаје, где се шиљак или сказаљка креће са брзином c, а писаљка са брзином $\frac{m}{n} c$, а да одстојања тих тачака од пола не стоје у размери као $n : m$. Да видимо да ли ће и у том случају описати писаљка подобну слику или може бити другу? Овим испитивањем наићићемо на врло занимљиве криве, а у исто доба још и на једно сасвим опште оправдање коректности мога пантографа.

Кинематика поларног пантографа.

1. Нека су тачке A и A^1 у слици 2 (види табл.) таке две тачке које се по правој PQ, као у неком жљебу могу кретати и то свакад у истом смислу дакле или обе к Q или обе к P. Даље ако се A креће са једнаком брзином c, тачка A^1 нека се креће са брзином $\frac{m}{n} c$. У тачки A, неке је један метални шиљак а у тачки A^1, писаљка, која у свом кретању може и свој пут да опише. Тачка A, нека се креће н. пр. по некој правој $AT \perp PQ$, пита се сада; какву ће путању или криву пругу описати писаљка A^1?

Кад је тачка A из свог првог положаја дошла у p, онда је и дужина D порасла за комад op, а дужина $a + b = d$ — по горњој поставци о брзинама — морала је порастити за дужину $ts = \frac{m}{n} op$, дакле тачка A_1 дошла је у место s, и одстоји од P за дужину $Ps = d + \frac{m}{n} op$. Зато опет што P, s и p морају и истој правој лежати, која са PQ нека заклапа угао α, врло је лако одредити и аналитички израз за пут или криву, што ће

нам писаљка да опише. Одређивање тог аналитичког израза односећи се на поларни координатан систем бива овако:

Означимо радиус вектора тачке A кад је из A ишавши по правој AT у p дошла, са $\varrho_1 = Pp$, а радиуса вектора тачке A^1 кад је у s дошла са $\varrho = Ps$, онда је:

$$\varrho_1 = \frac{D}{\cos\alpha}, \quad \varrho = d + \frac{m}{n}(\varrho_1 - D)$$

или ако учинимо за ϱ_1 у последњем изразу нужну замену, добићемо наизад да је:

$$\varrho = d + \frac{m}{n} D\left(\frac{1 - \cos\alpha}{\cos\alpha}\right) \ldots . (1.$$

Овом једначином престања нам се дакле и путања или крива коју ће писаљка да опише.

Једначина та под 1., представља нам конхоиду у њеним поларним координатима. Дакле писаљка неописује нам праву линију, као што смо на први мах могли можебити помислили кад смо тачку A по такој кретали, а зашто је то тако, и кад ће тај случај наступити да и писаљка праву описује, видићемо мало час. Израз под 1., можемо и овако написати

$$\varrho = d - \frac{m}{n} D + \frac{m}{n} \frac{D}{\cos\alpha}$$

Ако тај израз тачно проучимо, видићемо, како нам трећи његов члан са десне стране — а тај је $\frac{m}{n} D : \cos\alpha$ — представља поларну једначину оне праве, која је према AT паралелна, а од пола P за $\frac{m}{n} D$ одстоји, и кад би $d - \frac{m}{n} D = o$ било, онда би било и $\varrho = \frac{m}{n} D : \cos\alpha$.

Ово може само онда бити кад је

$$\frac{d}{D} = \frac{m}{n},$$

Дакле кад би одстојање тачке A^1 од пола P било $\frac{m}{n} D$, онда би она описивала исто тако праву, као што и тачка A.; то значи, ако хоћемо да нам и A' описује праву исто онако као и A што чини, мора да се удеси да је:

$$AP : A'P = n : m$$

У таком случају као што је то врло увиђавно биће и

$$BS^1 = \frac{m}{n} Ap.$$

Дакле ако се у таком случају тачка A креће по странама некога полигона, онда ће нам и писаљка A^1 почевши од B, где је $PB = \frac{m}{n} D$, описати опет један полигон, у ком ће одговарајуће стране истога бити првом паралелне, а по дужини стојаће прве према другима као $n : m$. А то и јесте оно, што се тражи од такe справе.

У колико је мени литература конхоиде позната сматрам постанак њен на тај начин, као што је описано за сасвим ново, а из тога изилазе још ова њена интересантна својства. Тога ради напишимо једначину 1., овако

$$\varrho = a + b + \frac{m}{n} D\left(\frac{1 - \cos\alpha}{\cos\alpha}\right) \dots .$$

или ако $\frac{m}{n} D = b$ ставимо, онда је:

$$\varrho = a + \frac{b}{\cos\alpha} \dots . \quad 2.$$

По овој једначини, а из фигуре 2 узето, излази да је:

$$tr = (a + b)\left(\frac{1 - \cos\alpha}{\cos\alpha}\right) \text{ и}$$

$$ts = b\left(\frac{1 - \cos\alpha}{\cos\alpha}\right)$$

кад обе те једначине једну са другом поделимо имаћемо да је:

$$(a + b) : b = tr : ts. \text{ или } d : \frac{m}{n} D = tr ; ts$$

Отуд изилази овај став:

У којој размери стоје одстојања PA^1 и PB једно према другом, у тој истој размери пресеца и конхоида све оне одсечке на правцу радиус вектора, што леже измеђ тангенте AT'' и кружне линије, описане са полупречником $a + b$.

Дакле штогод је мање a, у толико се и s све више к r приближује и са $a = 0$, пада r и s у једну тачку, а то је случај, кад је писаљка у тачки B која за $\frac{m}{n} D$ одстоји од пола P.

Ту онда и конхоида прелази у њену асимтоту $BT^1 \parallel AT$. Права BT^1, била би по већ познатом, односно према прузи AT, просто пруга подобности, па као што видимо, та пруга подобности она је за све конхоиде, које услед постављених брзина c и $\frac{m}{n} c$ постају, у исто доба и асимптата њиова.

Тачку A^1 узели смо произвољно у крутој правој PQ, са тога могли смо је узети да је са тачком A од истог места пошла. Дакле да A и A^1 у првом моменту уједно падну. У том случају описала би та писаљка конхоиду Aq, која би опет праву BT^1 за асимтоту имала. Да испитамо сада какав однос постоји измеђ таких двеју конхоида.

Тога ради означимо њиово темено одстојањо AA^1 са писменом l, па сада ваља испитати, како ли одсецају те две конхоиде радијус векторе, који у једној и истој правој леже? Тражимо дакле одсечак sq, коме је он раван.?

За конхоиду A^1S познато је, да је $s^1r = a$; даље за конхоиду Aq како је $s_1q = a + l$, кад те две количине и то прву од последње одузмемо, добијамо да је $sq = l =$ constant.

Дакле, ово је опет једно особено својство и сасвим подобно двема кружним линијама, а из истог центара; јер и код њих, као што знамо, разлике њиових полупречника, јесу сталне. Што важи код круга за њиове полупречнике, то исто важи и код конхоида за њиове радијусе векторе, и то код таких конхоида, којих су темена у нормали на правац асимтоте њиове, па онда разлика радија вектора који у исту праву падају, равна је разлици одстојања њихових темена; а тачка P, као пол конхоида таких, игра сасвим подобну улогу као оно средиште кругова односно на њихове полупречнике; па са тога могла би се и тачка P назвати као неким центром конхоида. Одовуд изилази још и ово важно, да је свака конхоида у таком положају свима осталима асимтота. Овде видимо како могу и криве линије асимтоте једна другој да буду.

Та стална разлика радија вектора, наводи и нехотимице на то, да се неби могло да нађе неко сродство конхоиде са кругом, или да ли се неби могла изнаћи нека једначина, која би у себи и круг и конхоиду скривала. Ово би била онда са свим општа једначина конхоиде, коју до данас још нико није одредио. Мало час видећемо како така једначина доиста и постоји; из које се може круг и конхоида извести, а сама та крива је затворена крива а са свим особенога вида.

По једначини 1, видесмо, како тај пантограф може и конхоиду да описује, па с тога је и оправдан назив „конхоидограф.“

Најзад да смо узели да је писаљка стајала испод тачке B у одстојању $BA'' = a$ дакле у A'', онда би она описала ону другу конхоидину грану. Једначину ове доље добијамо из једначине под 2) ако само узмемо да је a са знаком мање. Дакле горња и доња конхоида престављена је изразом

$$\rho = \pm a + \frac{b}{cos\,\alpha} \ . \ . \ . \quad 3)$$

Написана једначина конхоиде у ортогоналном систему изгледа овако

$$x^2 y^2 + (y + b)^2 (y^2 - a^2) = 0 \ . \ . \ . \ (4.$$

кад нам је $PQ, + Y$ осовина, а $BP^1, + X$ осовина,

дакле B теме тог система.

Исте те конхоиде добили би да смо узели писаљку A_1 у правој PQ за одстојање — PA^1, дакле у противном правцу од центра P, само са том разликом, што би се тачка A^1 морала у том случају кретати свакад према кретању тачке A у противном смислу, а са брзином која се већ унапред услови. Ову једначину добијамо из 1.) ако тамо место α ставимо $180 + \alpha$.

Ја ћу сада у следујућем примеру и развити такав случај кретања тачке A^1, где она са A не лежи па истој страни центра P, но на противној страни.

2. У примеру 1. показао сам каку криву описује писаљка кад шиљак A иде по правој прузи, а сада ћу испитивати и одредити криву коју ће писаљка A^1 да опише, кад се шиљак A креће по кругу, а кад је A^1 у противном правцу од P рачунајући, а према A пренешено или намештено.

Узмимо дакле да имамо и овде једну круту праву OQ^1 која нека нам се око P као центра окреће. Помислимо даље нека се тачка A дуж праве PQ креће са једнаком брзином c, а да она при том свом кретању путује по кругу, кога је полупречник раван R. На другој страни од P и у правој QQ^1 нека је намештена друга нека тачка A^1, која је, што се тиче кретања по правој QQ^1, тако за-

висна од кретања тачке A, да се ова последња A^1 креће увек у противном смислу, а са брзином $\frac{m}{n}$ c. Пита се сада, какву ли ће криву описати та тачка A^1, кад се она прва A буде непрестано по кругу кретала.?

Решење. По томе што је горе изречено за кретање тачака A и A^1 по правој QQ^1, изилази то, да од тренута оног, кад се почела тачка A да по кругу креће, она ће и путању извесне дужине у крутој правој QQ^1 описати, а тако исто и тачка A^1 у истој правој само у противном смислу. Кад то знамо онда није тешко ни једначину одредити, и оној кривој, коју ће тачка A^1 описати. Тога ради узмимо P за пол, полног координатног система, а праву OQ^1 за ону, у којој ће радијуси вектори да леже.

Дакле узмимо сада нека је тачка A дошла на кружну тачку p. даље означимо још са ϱ_1 радија вектора Pp, па нам је онда врло увиђавно, да је тачка A идући по кругу учинила у правој PQ пут $= \varrho_1 - D, = ap$, ако са D означимо одстојање PQ. У исто доба дошла је и тачка A^1 у место a^1, и по горњој поставци учинила у правој QQ^1 пут $= a^1p^1 = \varrho - d$, ако са ϱ означимо радијуса вектора Pp^1 тачке p^1, а са d одстојање тачке A^1 од P дакле равно PA^1. Али по горњој поставци о брзинама, мора да је $p^1a^1 = \frac{m}{n}\ ap$, с' тога је онда и

$$\varrho = d + \frac{m}{n}(\varrho_1 - D) \ \ldots\ldots\ \alpha)$$

У тој једначини α), треба нам само ϱ_1 са познатим количинама заменити, у којима ће и угао α доћи, па онда имаћемо одмах и једначину криве, што нам у овом случају тачка A^1 описује. По једној познатој теореми из тригонометрије знамо како је

$$R^2 = (D + R)^2 + \varrho_1^2 - 2(D + R)\varrho_1 \cos\alpha$$

а отуда је онда и једначина круга у полном систему изражена са:

$$\varrho_1 = (D + R)\cos\alpha \pm$$
$$\pm \sqrt{(D + R)^2 \cos\alpha + [R^2 - (D + R)^2]} \text{ или}$$
$$\varrho_1 = (D + R)\cos\alpha \pm \sqrt{R^2 - (1 - \cos^2\alpha)(D + R)^2}$$

кад ову вредност за ϱ_1 заменимо у изразу α, имаћемо да је:

$$\varrho = d - \frac{m}{n} D + \frac{m}{n} \{(D + R)\cos\alpha \pm \sqrt{R^2 - (D + R)^2(1 - \cos^2\alpha)}\} \quad \ldots \quad 1)$$

Дакле ово је полна једначина опе криве коју нам тачка A^1 или писаљка описује. Израз тај за ϱ, као што је то одмах на први поглед увиђавно, није аналитички израз за круг, па с тога и она крива коју тачка A^1 описује није круг. Да нема у том изразу стални количина d и $\frac{m}{n} D$; но кад би то равно нули било, онда би нам доиста и писаљка A^1 описала круг, који би се од првог тим разликовао, што би полупречник тог новог круга био $= \frac{m}{n} R$. Па учинимо то и ставимо нека је:

$$d - \frac{m}{n} D = 0 \quad \ldots \ldots \quad 2.$$

кад смо то учинили добијамо да је: $D : d = n : m$

Ова једначина дакле казује нам то правило, да кад се одстојања PA и AP^1 имају једно према другом исто онако, као што се имају тачкама A и A^1 одговарајуће брзине или као што се има $n : m$, онда нам у таком случају описујс тачка A^1 кружну линију, дакле слику која је првој или првом кругу подобна. Једначина тот круга што A^1 описује види се у изразу $\varrho = \frac{m}{n} \varrho_1$, дакле у таком случају код једначине 2) постоји и ово:

$$\varrho : \varrho_1 = m : n$$

Кад је $m = n$, онда је и $\varrho_1 = \varrho$, дакле у таком случају добијамо два конгруентна круга којих центруми удаљени су од P за равна одстојања. Дакле само за $d = \frac{m}{n} D^1$ добијамо да ће тачка A^1 описати круг, а у свима другим случајима било

$$d \gtrless \frac{m}{n} D,$$

свакад добијамо криву која се од круга разликује. Овом приликом видимо врло јасно како круг прелази у неку сасвим другу криву, која је једначином под 1, престављена, а и то, како иста по неким поставкама прелази опет у круг.

Даље ако криву, која је у 1.) престављена нацртамо за случаје где је $d > \frac{m}{n} D$, видећемо како јој је доња половина $p^1 A^1 r^1$ ка полу окренута, мање искривљена а горња $p^1 g^1 r^1$ више; ово све више бива, што год је d веће од $\frac{m}{n} D$. Па наизад за $d = \infty$ прелази крива у две паралелне линије, које једна од друге одстаје за $\frac{m}{n} 2R$.

Криве оне, које су дате у изразу под 1, бивају у доњем крају најближем к послу P све шиљатије и то за случаје где је $d < \frac{m}{n} D$. А наизад кад је писаљка A^1 у самој тачки P, т. ј. кад отуд њено кретање почиње, и кад A заостане тамо где је, онда крива почиње у тој тачки са једним шиљком и изгледа овако ♤. Што се год A^1 од P почевши, више к тачки B приближује за коју је $PB = d = \frac{m}{n} D$, то се шиљак све више тупи па наизад за $d = \frac{m}{n} D$ прелази така крива у круг.

У слици 3. (вид. табл.) видимо разлику криве, (што је у 1. престављена), од кружне линије, и то, како за случаје $d > \frac{m}{n} D$, тако и са $d < \frac{m}{n} D$. Ту видимо, како за случајеве,

$d > \frac{m}{n} D$, круг $a\,b\,c\,d$ од $\frac{m}{n}\,\varrho_1$, пада у ту нову криву $ab'cd'$ и $ab''cd''$ унутра, а за случајеве $d < \frac{m}{n} D$ пада та нова крива $ab^{+}cd^{+}$ и $a\,b_0cd_0$ у круг једначине од $\frac{m}{n}\,\varrho_1$.

Даље видимо и то како се свакад те две криве, круг и та нова крива додирују у двема тачкама, а кад та нова крива пређе у круг, онда се, све тачке поклапају.

Дакле кад одстојање писаљке почевши од тачке P мењамо постепено, дајући јој од те тачке разна одстојања дакле од $d = o$ па до $d = \frac{m}{n} D$, видимо, како се нова крива све више и више кругу приближује, а за одстојања $d > \frac{m}{n} D$ све се више од круга удаљује, (види слику 3 на таб). Најзад кад би писаљка била ван P на страни QP, и то тако далеко од P, да се она може при прелазу тачака A преко круга Apqr опет на страну PB прећи, онда ћемо добити једну криву, која се у P укршта и изгледа овако, а то опет онда, кад се A и A' у противном смислу крећу, и кад је $d < \frac{m}{n} D$. У таком случају долази d као негативна количина.

Овде смо најважније то видели, како се из једначине 1, може извести једначина круга.

Сада да видимо, дали би се из те једначине могла извести и једначина конхоиде. У посматрањима, мало час чинио сам поставке, које величину нове криве условљавају, а дати круг нисамниучем мењао, да видимо шта ће бити са кривом онда, кад будемо центар датог круга удаљавали, дакле да увеличавамо R и то тако, да таких кругова тачка A остане увек на свом месту. Но да би лакше и промену нове криве опазили, ваља извести за исту другу једначину, и то такову у којој ће доћи још једна нова променљива, а та, нека је угао $PCp = \varphi$.

У таком случају изгледа ће једначина те наше криве овако:

$$\varrho = d + \frac{m}{n}\left(\frac{R + D - R\cos\varphi}{\cos\alpha} - D\right) \ldots . \quad 2.$$

у којој је:

$$\cos\varphi = \left(1 + \frac{D}{R}\right)(1 - \cos^2\alpha) \pm$$

$$\pm \cos\alpha \sqrt{1 - \left(1 - \frac{D}{R}\right)^2 (1 - \cos^2\alpha)}$$

Узмимо сада овде нека је $R = \infty$. Кад смо то претпоставили, онда нам и лук Ap прелази у праву линију, а за такав случај већ знамо како нам је писаљка описала конхоиду. Но да заменемо таку вредност за R и у изразу (2) па да видимо оће ли нам и тај израз прећи у израз за конхоиду.

Кад је $R = \infty$ онда је и $\varphi = 0$, па кад те замене учинимо добићемо како нам је:

$$\varrho = d + \frac{m}{n}\left(\frac{D}{\cos\alpha} - D\right)$$

или је,

$$\varrho = d + \frac{m}{n} D\left(\frac{1 - \cos\alpha}{\cos\alpha}\right) \ldots . \quad 3.$$

Но овај израз је сасвим конгруентан оном под 1. у првом примеру, дакле за $R = \infty$ прелази наша крива у конхоиду; па с тога, може се са потпуним правом казати, да је израз 1, овог примера сасвим општи израз конхоиде.

Овде још можемо и то са правом рећи, да је крива што је у овом другом примеру, а у изразу 1.) представљена

ништа друго но **кружна конхоида** за разлику од прве у првом примеру, коју можемо назвати **линеарна конхоида**.

Даље израз 1. у овом примеру, можемо и овако написати

$$\rho = d \frac{m}{n} D + \frac{m}{n} f(\alpha) \quad . \; . \; . \; (4$$

где $f(\alpha)$ нека нам преставља поларну једначину, будикакове криве, по којој се тачка A креће,

Па кад та општа једначина (4 постоји, онда можемо казати да нам једначина (4 преставља и елиптичну, хиперболичну, параболску, циклоидалну и т. д. конхоиду, како нам кад израз $f(\alpha)$ преставља: елипсу, хиперболу, параболу и т. д. неку другу криву линију. Дакле кад год будемо удесили A и A^1 према полу P, да је $d - \frac{m}{n} D = 0$, увек ћемо добити да ће нам писаљка A^1 описати слици $f(\alpha)$ подобну слику, која ће од те линеарно за $\frac{m}{n}$ део бити мања, за случај где је $\frac{m}{n} < 1$. Таком справом дакле, која би била на принципу онаког кретања удешена, као што смо у напред изразили, могли би сваку могућу слику прецртати и то у свакој могућој размери а да је оригиналу подобна.

Кад смо у изразу (2) замењивали $R = \infty$ и $\varphi = o$, добили смо истина конхоиду, али израз (1) он скрива у себи још једру криву. Да видимо каку?

Кружна конхоида представљена је једначином:

$$\rho = d - \frac{m}{n} D + \frac{m}{n} \left\{(D + R) \cos \alpha \pm \pm \sqrt{R^2 - (D + R)^2 (1 - \cos^2 \alpha)}\right\} \text{ или је}$$

$$\rho = d - \frac{m}{n} D + \frac{m}{n} \left\{D \cos \alpha + R \cos \alpha \pm \pm R \sqrt{1 - \left(1 + \frac{D}{R}\right)^2 (1 - \cos^2 \alpha)} \right\}$$

ставимо сад у том изразу $R = \infty$, а то је онај случај, кад се тачка A по правој креће, добијамо да је:

$$\varrho = (d - \tfrac{m}{n} D) + \tfrac{m}{n} D \cos \alpha \; . \; . \; . \; . \; 5)$$

Крива, коју нам добивена једначина (5) представља позната је, а то је Паскалова пужаста крива. Дакле паскалова пужаста линија, и она изилази из кружне кахоиде. Но осим те последње линије (5) добићемо још и кружну линију, и то просто на тај начин, ако ϱ напишемо у овој форми:

$$\varrho = d - \tfrac{m}{n} D + \tfrac{m}{n} \left\{ \left(\frac{D}{R} + 1 \right) R \cos \alpha \pm \right.$$
$$\left. \pm R \sqrt{1 - \left(1 + \frac{D}{R}\right)^2 (1 - \cos^2 \alpha)} \right\}$$

па ако сада ту заменимо $R = \infty$ добијамо да је:

$$\varrho = d - \tfrac{m}{n} D = const \; . \; . \; . \; . \; . \; 6$$

која једначина представља нам круг, од полупречник $= d - \tfrac{m}{n} D$ а са средиштем у P.

Напослетку још, можемо израз под (1) овог примера и овако написати:

$$\varrho = d - \tfrac{m}{n} D +$$
$$+ \tfrac{m}{n} \frac{1}{\cos \alpha} \left[(R + D) - R \left\{ \left(1 + \frac{D}{R}\right) (1 - \cos^2 \alpha) \pm \right. \right.$$
$$\left. \left. \pm \cos \alpha \sqrt{1 - \left(1 + \frac{D}{R}\right)^2 (1 - \cos^2 \alpha)} \right\} \right] \; . \; . \; . \; . \; \beta.$$

И, ако сада у том изразу метемо да је $R = \infty$, добијамо за ϱ овај израз:

$$\varrho = d + \frac{m}{n} D \left(\frac{1 - \cos \alpha}{\cos \alpha} \right) \ldots \quad 7.$$

Дакле опет једначину која нам даје лонеарну конхоиду. Па с тога можемо са правом изказати да је једначина под β, општа једначина старе линеарне конхоиде.

Овом приликом показаћу једно особено сродство конхоиде са паскаловом пужастом линијом, с тога посматрајмо само слику 2. у таблици. Конхоиду добили смо, као што знамо на та јначин, кад смо сталној количини d, додавали $\frac{m}{n}$ део комада ap. Повуцимо сада из o праву $ou \parallel PQ$, па смо онда добили правоугли триуго pou, где је op хипотенуза, ou катета, а угао $uop = APp = \alpha$. За сваки други положај радија вектора добићемо и друге триугле различне од $\triangle oup$. Увиђавно је даље и то, како је $Ao^1 = uo$ кад нам $oo^1 \perp PQ$. Сад имамо све што нам је нужно па да можемо још даље посматрати једначину 5. а то је за.

$$\varrho = (d - \frac{m}{n} D) - \frac{m}{n} D \cos \alpha$$

или је још,

$$\varrho = d - \frac{m}{n} (D - D \cos \alpha) \ldots \quad 5^1$$

Значење израза $D - D \cos \alpha$ ево шта је: ту је $D \cos \alpha = Po^1$ а количина $D = PA$, па с тога је и $D - D \cos \alpha = PA - Po^1 = \overline{uo}$, па је из тога сада и

$$\varrho = d - \frac{m}{n} \overline{uo}$$

По томе дакле паскалова пужаста линија, разликује се од конхоиде само у томе, што се код паскалове линије одузима од сталне количине d, увек $\frac{m}{n}$ део од катета као што је $\overline{uo}$; конхоида постаје као што знамо онда, кад се константи d додаје одитивно $\frac{m}{n}$ део хипотенузе, као што је

овди н. пр. *op*. Најзад ваља још и то знати, да смо сталној количини d додали $\frac{m}{n}$ део катета, опет би добили паскалову спиралу — исто тако и конхоиду, да смо од сталне количине d, одузимали $\frac{m}{n}$ део одговарајуће хипотенузе, која је у радијусу вектору а лежи измеђ тангенте T и кружне линије полупречника D.

Из тих посматрања видимо дакле какву улогу играју они правоугли триугли, којих је хипотенуза одсечак радиуса вектора што лежи измеђ тангенте T и кружне линије полупречника D; једна од катета лежи у самој тангенти а друга је онда наравно са правом PQ паралелна. За $\alpha = 90^\circ$ бива хипотенуза, о којој је реч, безконачно велика а катета што је према PQ она је онда $= D$, па са тога и мора да је паскалова пужаста линија затворена крива. Друга катета што лежи у тангенти AT, и она је за $\alpha = 90^\circ$ безконачно велика. Дакле, да смо узели и таке катете у комбинацију са d, што у AT леже, добили би да исте позитивно или негативно узмемо, дају опет линију, која би имала два крака, што у безконачност иду. Једначина таке криве била би оваква:

$$\varrho = d \pm \frac{m}{n} (op \sin \alpha) \text{ или}$$
$$\varrho = d \pm \frac{m}{n} D (tg\, \alpha - cin\, \alpha) \text{ или}$$
$$\varrho = d \pm \frac{m}{n} D (1 - \cos \alpha)\, tg\, \alpha$$

Овим примерима, мислим да сам исцрпио сву теорију поларног пантографа, па ћу у следећем прећи на опис и конструкцију истога.

Опис поларног пантографа (конхоидографа).

На таблици II, слика 1 преставља изглед пантографа одозго гледајући а у хоризонталном положају. Основа те справе састоји се из две шине ACB и DC, које су једна

на другу нормално положене а начињене из једнога комада, као што се то види из слике 2 у CC^1D^1 и то у природној величини. Читава та крстата основа креће се око једне осовине CX. Тачке C, g и g^1 које леже у једној и истој правој, која свакад кроз C пролази. У слици 1 преставља g једну металну сказаљку gz слика 5, а g^1 слика 1, то је писаљка преставлена у слици 4 са YY. На четвртастом (у пресеку квадратном) телу AB, крећу се четири четвртаста оквира E, I, II и F и то дуж тела AB, као што се то врло јасно види у сликама 3, 4, 5, 6, и 7. Гривна E има на себи увртак h који служи на то, да ту гривну можемо за тело AB утврдити; исти такав увртак носи и гривна F а на истом месту као и код E.

Гривна I носи два увртка i и к слика 4. Увртком i утврђује се гривна за тело AB, а увртком k, утврђује се жица SS која кроз рупу o пролази. А исто тако и код гривне II, служи увртак l на то, да се утврти ту жица TT што ће кроз рупу p слика 5 пролазити. Даље гривна II има и увртак e слика 1 и 5 којим се иста за тело AB утврдити даје.

На страни CD намештена су два точка R и r слика 1 и 2 и то онако, као што се то из самих слика јасно види, али опет на тај начин, да кад се точак R окреће, да се истом угла вном брзином и r окретати мора; они су дакле међусобно још са два увртка везани. Обртна осовина x, y намештена је на точку r и окреће се у рупама што су у DO и D^1C^1 избушене. Главчина ab слика 2, она је у пресеку нормално на xy круг.

Осим та два точка намештена су још два c и d слика 1 и 2 и то од равних полупречника, који се сваки за се може слободно око осовине ZZ^1 слика 2 окретати; они служе ту просто за пренашање праваца кончића; исто

тако носе на себи и гривне E и F свака по један точак a и b, слика 1, 3 и 7.

Преко точкова R, d и b прелази жица T од црева, и то без краја, а пролази у исто доба и кроз уздужну бушотину p гривне II, као што се то види у сликама 1, 2 5 и 7.

Друга, опет безкрајна жица S прелази укрштено преко точкова r, a и c, пролазећи при том кроз уздужни олук o гривне I, као што се то на сликама 1, 2, 3 и 4 јасно види.

Кад увртцима k и l утврдимо жице у своим гривнама, и кад гривну l будемо дуж тела AB кретали, — пошто смо наравно увртке c и e одврнули — врло је јасно, како се мора и сама гривна I кретати и то тако, да кад се гривна II удаљава од C, исто ће се тако и гривна I од C удаљавати, само са том разликом, што ће се ти путови њихови имати исто онака као што се $R : r$ односи. И, ако узмемо, да је $\frac{r}{R} = \frac{m}{n}$, а даље при том назовемо пут гривне II са ω а пут гривне I са ω^1 биће: $\omega = \frac{m}{1} \omega^1$.

Дакле из тога видимо, да се таким пострајем, те справе постизава оно, што смо при теоријском разлагању овог пантографа и тражили или претпостављали. И, као што већ знамо; ако постоји још да је и

$$ge : g^1c = n : m,$$

онда ће писаљка g^1 описати, оној слици подобну слику, по којој се сказаљка gz буде кретала. Из саме слике 1. врло је увиђавно како сказаљку gz спојену са гривном, можемо по будикаквим сликама кретати, па онда писаљком произвести свакад таку слику, које је једначина полна ова:

$$\rho = \frac{m}{n} f(\rho_1 \alpha)$$

где нам $f(\rho_1, \alpha)$ представља полну једначину оне слике по којој се gz или шиљак z креће.

Да би читаву справу могли поуздано око неке тачке x окретати, уметнута је вертикалном осовином x, у металну подлогу PP. у којој ће се иста осовина и обртати. Метална подлога четвртаста је и на сваком ћошку има по једну иглу, па се та подлога онда тим иглама припоји на астал. Даље, да би се пантограф тај могао увек по једној равнини кретати, он се ослања још на точковима qq^1 слика 1 и 2, op слика 1 и 3, а исти такав точак op добија и други крај B ила крака AB. Точкићи ти намештени су на начин као што слике показују. Да писаљка YY свакад хартију додирује и да тако свој траг на хартији за собом оставља, она је умештена у једном металном ваљку ab слика 4 који се у бушотини qr може слободно на више и на ниже кретати. На ваљак $abba$ притискује наниже један федер f, као што се то и у слици 1 код гривне I види; на тај је начин дакле, увек додир писаљке са хартјиом могућ.

Шиљак gz на гривни II слика 5 удешен је у виду увртка, па се може повољи у свом наврткy на више или на ниже спуштати, те да тако и он хартију додирује.

Гривне E и F слика 1, зато су дуж летве AB покретљиве, како би могли жице S и T по потреби тако затезати, како ће и после кретања гривн I и II бити поуздана. Даље се види и то јасно, како се осовине точкића a и b слика 1, 3 и 7 провлаче кроз жљебове, па је тај жљеб у u и v заокружљен онако као и саме осовине. Осовине су са точкићима чврсто спојене, а окрећу се у лежишту.

Справу ову моћићемо употребити за снимање цртежа у будикојој размери, ваља само да имамо у резерви више точкића као што је r, слика 1 и 2, па онда мењајући r,

можемо угодити каку хоћемо размеру. Јер ако хоћемо да слику неку смањимо на размеру дужина за $^1/_2$, $^1/_3$, $^1/_4 \ldots = {}^1/_n$, ваља да је $\frac{r}{R} = {}^1/_2; = {}^1/_3 \ldots; = {}^1/_n$, и ако још наместимо да је и $\frac{g^1 c}{gc} = {}^1/_2; = {}^1/_3 \ldots; = {}^1/_n$. Онда нам и писаљка описује подобну слику, а у размери у којој смо хтели да буде.

Поклопац *DC* може се скидати, па са тога биће нам врло лако да и точак *r* са другим променимо кад нам је нужно.

Из слике се још и то види, како жице *S* и *T* нису у једној и истој висини, а то и није нужно. Овде је само то главно, да се жице те паралелно крећу. Пантограф такав, као што је у цртежу, служио би само за снимање мањих слика, но исти даје се употребити и за велике слике, јер ваља тога ради једино летве *AC* и *BC* изменути и уметнути друге од дужине какe се хоће, ове се утврђују у тело D^1C^1 и то код места C^1 са једне и друге стране.

Употреба пантографа.

Кад се хоће описаним конхоидографом, нека карта да сними, и то да копија или буде равна оргиналу, или само да је неки део оргинала, ваља точкове *r* и *R* тако удесити, да се тражена размера добије, затим ваља жице *S* и *T* помицањем гривни *E* и *F* тако затегнути, да се после кретањем гривни *I* и *II* недобија никако празно кретање, а ово је могуће удесити исто онако као и код Ветлијевог и Хансеновог планиметра. Кад је то учињено, ваља осовину *c* тако према оргиналу наместити, како ће шиљак *g* моћи све тачке оргинала доватити. Сад ваља *g* или шиљак *z* метути на будикоју тачку оргинала. Кад смо

то учинили, онда треба увртак *e* затворити и спојити гривну *II* са летвом *CB*. Затим ваља писаљку g' тако према *C* наместити, да је gC исти онај део од gC, у којој размери стоји полупречник *r* према полупречнику *R*.

Кад је то тако удешено, онда ваља затворити увртке *l* и *k*, па је онда справа потпуно удешена за рад. Сад нам ваља дакле шиљком *z* слика 5, кретати се по оргиналу, па ће нам онда писаљка описати слику, која је оргиналу подобна, а у размери, за коју смо справу унапред удесили.

Дакле, ако хоћемо да је копија према оргиналу у размери 1: 2, ваља да је $gC^1 = \frac{1}{2}\,gC$.

Контроле ради тачног монтирања справе, ваља шиљак *z* дуж једнога линеала кретати, па ако нам и писаљка опише исто тако праву пругу, онда је инструмент без погрешке удешен. У противном случају добијамо линеарну конхоиду, то значи одстојања $\overline{g^1C}$ и $\overline{gC}$ нису у оном односу, који ваља да буде, ваља нам дакле писаљку *k* средишту *C* или од срддишта *C* одмицати, а које ћемо од тог двога учинити, о томе нас унућује слика 1. а и сама теорија те справе.

У почетку месеца Јануара ове год. изнео сам мој пантограф члановима ученог друштва, оцека математичко јестественичког. Тај извршени пантограф, разликује се од овога, што је овде у цртежу изложан само у томе, што су код тог извршено удешене гривне I и II тако, да се оне по својима шинама на пет точкића крећу, четири су горе а један је испод шине доле, осим тога, писаљка се теретом на ниже притискује, иначе је у главноме остало све онако, као што је то у цртежу објашњено, јер сам тим цртежом хтео просто да идеју мог пантографа фиксирам. Приликом прецртавања са тим пантографом, показао сам још и ова његова главнија својства: прво, како је спретан

и лак; друго, како је осетљив и тачан и треће, како се са њим може тако лако и слободно радити, да је с тим пантографом могуће и писати.

Таке пантографе, каквог ја имам и употребљујем, граде их: „Gebrüder Haff“ механичари у „Pfronten“-у, у Баварској, а извршење је врло прецизно и елегантно.

Љув. Клерић.

ПРИНОС ЗА ГЕОГРАФИЈУ СРБИЈЕ,

од

Драгашевића.

(наставак [1]).

МЛАВА И ПЕК.

ОРОГРАФИЈА.

Показати физиогномију земље, то је прво. што се од географије тражи; јер од Ритера па на овамо, пластика земље призната је у географији као онакав елеменат, који свима осталима у тој науци служи као основа.

По томе орографија треба да буде почетком; [2] јер помоћу њеном можемо још у напред да знамо, какав правац имају долине и реке, где морају бити прелази из једне области у другу, и где су крајеви најнасељенији и најпитомији. Орографија у опште има одсудна утицаја, на све

---

[1] Види Гласник, кв. XXXVI. До сада задржано због слика.

[2] У школској књизи, намењеној почетном учењу географије, ваља почети хидрографијом, и за ово има исто тако јаких разлога; но томе доказивању није овде место.

хидрографијске прилике у земљи. На прилику, летоснежне су планине непресушни извори за реке; високе планине вазда су и ветромеђа, а и граница клими, па често и вегетацији; до мешавине пак и састава тлине (предмет ратарске географије), до подвиса земље изнад мора, до ветрова, који у земљи и у које годиште владају, и до влаге, коју земља из неба добива — до свега тога стоји поглавито родност земље, до ње растински живот, а до овог посредно или непосредно и животињски. Па какав утицај овака и онака земља има на човека! Она условљава његов саобраћај, његово ратарство, његово рударство, његово животовање, његову културу!

С тога почињемо орографијом. —

Можда би се могло желети, да овај говор започнемо геологијским разлогом: како су постале, и из чега су састављене ове наше планине; или којим стратиграфијским податком: како су и кад наслагани саставни делови наших планина; — али, кад се сетимо, да је геологија сасвим друга наука, а географија друга, и кад знамо, да су њихови захтеви врло различни, јер геологија сматра планине по њиховој унутрашњости, а географија по њиховом спољашњем облику и пружању, — онда без прекора можемо прећи у поље чисто географијско.

Неодричемо, него на против с акцентом признајемо, да је свакоме географу геологија, или барем њен неки део, врло потребна. Јер осим многих других користи, које он може имати од ње, као на прилику, што из начела планинског синхронизма и паралелизма може још у напред доста поуздано да определи главни правац планине, и т. д. географу велике услуге чини минералогаја при самом орографијском сматрању земље, показујући му такођер у напред какав облик мора имати та и та планина, кад јој је главном стеном овај и онај камен. Тако на прилику,

ако је која планина од гранита, онда је у ње гребен врло зупчаст, стене одвећ стрме, и око њих има много здробине; базалт даје планине конусне; гнајс степенаста; листун таласаста и заокругљена брда, без икаквих камених кикова; порфир опет конусна брда с многим здробинама; трахит брда у виду кубета, и т. д.[1] — Но ми ћемо се задовољити само са чистим географијским излагањем.

* * *

Планине, које својим трупом обухватају, и огранцима испуњавају земље, кроз које теку воде Млаве и Пека, стоје скоро у полукругу, чиј пречник, у дужини од пола степена (5·3 немачке миље, или 21·2 географијске миље,[2] преко 39 километара, близу 10 сахати пута),[3] иде у правцу са североистока на југозапад.

Средиште овога полукруга, на водомеђи од Млаве и Пека, налази се на планини Врању, и полупречник његов, који упире скоро у половину полукруга, опет је не-

[1] Blanc's Handbuch des Wissenwürdigsten aus der Natur und Geschichte der Erde.

[2] У теорији постоје двојаке миље географијске. Једна је немачка, и од ње иду 15 на један полутарски степен; друга је француска и инглеска, и од ње иду 60 на полутарски степен. Ова је друга 4 пута мања, ал је много удеснија за рачунање, јер једна миља управо износи један минут степенски, дакле подела сасвим правилна. Ја се држим ове миље, која је у исто време и за море, а њоме се за море и Немци служе. Ова миља има 1851·85 метара, близу дакле 1852^{m}, и за лўк од n минута степенских на полутару рачуна се просто n $\times$ 1852, а за упоредне кругове n $\times$ 1852 $\times$ cos φ, при чему φ значи степене полутарске даљине. — Немачка географијска миља има 7420·44 метара.

[3] Ја узимам у 1 сахат пута 4 километра. Истина за 1^{c} времена може се прећи и 5^{km}; но кад се више сахата путује, онда се све мање одпутује.

прекидан гребен, што лӯчи воде за Млаву и Пек. Пречник пак тога планинскога полукруга, такође је греда, ал раскинута на два места Млавом и Пеком, и ту су најважнија ждрела Млаве и Пека. Исти тај пречник, на свом североисточном крају прелази испод Дунава на Хрбате при почетку дунавске катаракте; а на југозападу иде испод Ресаве к Морави, да се код теснаца багрданског састане са брдима с леве стране Мораве.

Онде, где се југоисточни полупречник овог планинског полукруга, а то је водомеђа Млаве и Пека, састаје с тим полукругом, ту је глава од три воде: Млаве, Пека и црвене реке; а мало подаље на југозапад, од још три: реке бањске, злотске и Ресаве.

Овај полукружан хрбат планински састављен је од планине Бељанице, Црнога врха, Купинове главице, Гаврана (који је најсевернији окрајак планине Стола), и Лишковца; и везује се на спољашњој му страни са Брезовицом, Малиником, и преко Стола са Дели Јованом.

Леви крај тога полукруга узев правац к северу, десним краком увлачи се измеђ реке Бусура и Чокордина па се свршава према Млави; а левим краком са карактером брежуљкасте косе (широких леђа) испуњава простор између Млаве и Мораве (с Ресавчином) и доста стрмо пада на Дунав, при ушћу Млаве, као брдо Браничевац.

Десни пак окрајак тога полукруга врло стрмо наилази на Дунав, и ломи се о њега, под именом Голих планина, измеђ Голупца и Добре; но један огранак завија на запад на планину Црни врх близу села Снеготина, одакле се одбија једна лепа коса измеђ Пека и Дунава, и благо се спушта према Градишту.

Водомеђа Млаве и Пека, као полупречник тога полукруга позната под именом **Хомољских планина**, има чисто карактер планински све до манастира Витовнице; одатле наставља к северу рашљасто, међу рашљама имајући реку Витовницу, и до њеног утока у Млаву има облик повисоког терасастог предела, а даље, као врло лепа брежуљкаста коса, свршава се у кључу рамскоме, реметећи дотунашњи правац Дунава.

Узимајући у том планинском полукругу **Црни врх** као средину, онда је **Бељаница** лево крило, а **Столови гребен** са **Гавраном** десно. Бељаница и Столови гребен, то су планине сасвим искршене и поломљене, док међутим Црни врх има много питомији облик. И изгледа, да је Црни врх већ био ту, кад су Стол и Бељаница кору пробијали и кршили је. Онда се ваљда од потреса Црни врх распукао, и кроз ту пукотину тече сад вода од киша и отопљеног снега под именом Тиснице.

Стȍл је врло стрм и кршевит. Источне му падине обрасле шумом (листопадном), а ивице су му сама гола стена. Он је на својему врху раван (отуд му је и име), па још мало и угнут, те је с тога ту прилична попаша за стоку села Лу̍ке. Тај облик његовога врха изгледа у неку руку као кратер; но његов гребен, који иде од њега на **Црну Гору** и на **Гаврана**, сасвим личи на ивицу кратерску.

Од Гаврана иде коса право на север к Пекмајдану, и ту се састаје са огранцима **Стȁрице** и **Лишковца**. Но са том косом изгледа, као да **Стол** престаје; јер даље мења се карактер и спољашњи облик планина.

Северно од Гаврана, који може имати више од 900 метара надморске висине, постају јако шумом (буквом, кленом, па и храстом) обрасле планине, које испуњавају

сав предео између Пека и Шашке провлачећи се врло узаним, ал и врло стрмим гребеном између извора тих река на планину Лишковац, за који неби рекли, да је много виши од 600^{m}.

Али је са Лишковца поглед диван.

На северној су страни брда једне висине с њиме, те и догледа нема никаквог, — преко тих брда, што су сва шумом обрасла, и сва заокругљена и питомог облика, пада поглед на плавило неба.

Али кад се к југу погледа, онда се има шта да види.

Пред собом имате лепу хрпу планинску, која, чини вам се, упире у небо. На левој руци имате величанствен Стол, који се издиже изнад свију осталих подручних му врхова и осталих брда, што вам у поглед падају. Његови наставци ломе се са својим стењем к западу, износећи вам своје голе литице, а и врхови им сама шута стена. Иза свега видите само плаво небо, које тим плавије издаје, што је ова планинска хрпа беличаста разбијена стена, а пред њом видите шумовите огранке Лишковца, из којих тече равна река.

Иста ова планинска громила сасвим нам се другаче представља, кад је погледамо с друге неке стране. Тако, кад се иде од доњег Милановца уз реку, па се дође на

Та̂нду, и попнемо јој се на леву косу, онда угледамо Стол много разговетније и опет величанствено.

Видите три гола врха, који се из обрасле по̀дине дижу пут неба, као оно три седа старца из гомиле веселе и младе деце. И чини вам се, као да сте и сами морали видети, кад су ти голи врси из утробе земске посуктали, кроз већ обраслу и зелену кору земље, на којој стојите; чини вам се, као да и сами осећате ону силу и снагу плутонску, којом ове стене кренуше кроз покривало овог таласастог предела. И сад нема око њих никакве питомине; одробине ових насилничких врхова сне́ла је прастара бујица у низине, и њима засула и претрпала ону родну земљу, из које истина пробија шумско дрвеће, ал нема богата рода, људске хране. И предео је сиротан, па и пуст.

Кад пребродите Та̀нду и оставите је на лево, а ви се упутите уз косу, која јој леву обалу припире, па јој се испењете на широка леђа, — онда вам неизбројни брежуљци и брда, која испуњавају по̀међину Танде и Љубове, заклоне све столове огранке, а кроз отворе долинске укаже вам се Стол као прави горостас. — (Виду слику на сљедећој страни 268.)

На Лишковцу, као што споменусмо, извире ра̂вна река, која тече на југ за у Шашку; а на противној страни извире Бољѐтинка, која тече на север за у Дунав, и извире Орѐшковица, која такође тече на север и кроз Милановац иде у Дунав.

Лишковац у главноме пушта од себе две гране. Једна иде на југоисток и испуњава сав кључ између Шашке и

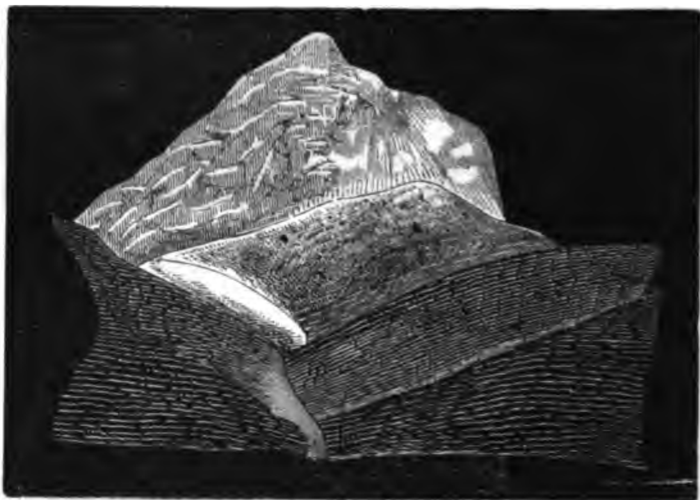

Дунава, и свршава се спрам Милошеве куле као Тисовица, а на ушћу Шашке у Дунав као Главица. Сва та подгорина обрасла је шумом, и на окомцима својима к реци Шашки износи најлепши сијенит; код села пак Топонице, сва се црвени од земље, за коју рече Хердер, да је добра за грађење порцелана.

Други му крак иде к северу, и свршава се на Дунаву као Гребен, који Дунав јако сужава. Ти дунавски окомци сâм су мрамор, и то исти онакав, какав и на оној страни Дунава у Хрбатима. По овоме, а и по спољашњем облику види се, да су брда и на једној и на другој страни Дунава једна и иста, и да је ту пролаз или корито Дунава, само планинска пуклина. Можда ће наука показати, да је ту планина прсла, и кроз себе Дунав пропустила, онда, кад је Стол избијао на поље, или кад је унутарња силина земска раздробила континенту у беломе мору. —

Са Лишковца, о коме примећавамо, да је широких леђа, може се отићи на Милошеву кулу све ивицом планинском; а у доњи Милановац тако и иде пут из Пекмајдана.

Лишковац се пружа и на северозапад те се састаје с планином Бабино мочило, одакле иде даље преко планине Чомрде на Дунав испод Добре. Овај део планина свакојако је наставак оних, с оне стране Дунава, или оне овима, јер и Дунав имаде туна ону своју највећу катаракту, — скок. Према овлашном нацрту славног геолога Коте, оне планине на левој страни Дунава, наставак су донекле овим нашима, међутим по Мурчизоновој геологијској карти (која је познија од Котине) та пукотина дунавска чини засебан геологијски слој.

О планинама по овоме крају, више, говорићемо на другом месту, а сад прелазимо на

Хидрографију.

Главне су воде овде Млава и Пек, и обе те реке излазе из Црнога врха.

Пêк силази са североисточног платова Црнога врха и тече најпре на север до саставка са малим Пеком, који долази са Лишковца, текући нешто испод земље кроз Радину пећину. Пошто се саставе, онда окрећу на северозапад до утока реке Брȍдице. Довде је Пек текао све кроз крш и лом, немајући скоро никакве долине; а сад му се долина шири, и он тече преко питомих поља све до испод утока Дâјше, где доспева на пречник оног планинског полукруга, те ту има ждрело. Даље се затим окреће к северу и преко питомина пада у Дунав код Градишта. Најглавније су му уточице; Мали Пек, Дубока (која му долази с десна са Чомрде и Голих планина), и Кȍмша, (која му силази лево с Купинове главице хомољске).

Мла̀ва избија из бездан ог језерца код Жагобице и текући најпре на запад, све мало по мало завија на север, и код села Костоца улази у Дунав. Њене најглавније су уточице с лева Кру̑паја, Бу̑сури Чоко̀рдин, а с десна Вито́вница. Млава има више воде него Пек, и у опште је питомија од Пека.

Обе ове реке по готову теку упоредо, а с њима је упоред и Ресава с Моравом. Главни нагиб земље је на северозапад, па је у том правцу и друштвена струја овога краја.

* * *

Цео овај предео Млаве и Пека подељен је планинским гребенима и њиховим огранцима на пет засебних предела, од којих сваки не само да се један од другог разликују у погледу физичкоме, него је та разлика имала утицаја и на друштвено стање у њима, те сваки од њих и добио је засебно географијско име.

Тако Млава подељена је на троје: њен изворан предео па до места, где је пречник оног планинског полукруга прелази, дакле до ждрела Млавског, чини голему планинску Котлину, затворену од свију страна непролазним планинама. Та се котлина зове Хомо̂ље.

Од ждрела па до ушћа реке Витовнице, докле трају таласасти брежуљци, то је средња Млава, која носи у погледу географијске поделе име Млаве.

Одатле па до утока јој у Дунав, дакле њен најнижи и најравнији део, то је доња Млава.

И Пек се дели на троје.

Од извора, па до првог његовог, а савршено непролазног ждрела више села Дебелог луга, које се ждрело

зове Бо̀бот, то је један део изворног Пека, ал тако од свију страна планином и гором затворен, да му се ни од куда лако доћи неможе. Та трокрака долина, која постаје од реке Ли̑пе, Бо̀жане и Ја̀гњиле, зове се по географијски За́гбрје.

Одатле, па све до ушћа Бродице, куда спада и цео Мали Пек, још траје горњи Пек, ал без икаквог нарочитог имена, по свој прилици због тога, што ту Пек и нема долине, него тече тако рећи по планинској пукотини, кроз коју се само може проћи, ал у којој се неможе и живети.

Од Бродице Пек тече право на запад све до места (више села Се́не) где га пречник оног планинског полукруга прелази. То је средњи Пек, који има раширену и обделану долину, такође од свуда планинама затворену и од осталог света одвојену. Тај средњи Пек има географијско име Зви̑жд.

Од испод Сене па до ушћа у Дунав зове се доњи Пек, који је најнижи и најравнији.

Доња Млава и доњи Пек имају заједничко, нарочито и далеко чувено име Сти̑г, које је највећа житница у данашњој Србији.

Као пришивак уз предео Млаве и Пека, рачуна се, истина планинска, ал питома и добро насељена засебна жупа Ре́ка (са средиштем у Голупцу), коју од југа и истока ограђују висока брда (Снеготински Црни врх и Голе планине), од запада онижи брежуљци, а од севера дебели Дунав.

И ми ћемо пределе Млаве и Пека да расматрамо не укуп, него појединце, сваки крај за себе.

Према овој подели ми ћемо се бавити овим жупама:

А. **Хо́мбље**, што је предео горње Млаве.
Б. **За́го̑рје**, што је предео горњег Пека.
В. **Мла̀ва**, што је предео средње Млаве.
Г. **Зви̑жд**, што је предео средњег Пека.
Д. **Сти̑г**, што је предео доњег Пека и доње Млаве.
И тако почињемо **Хомољем**.

А.

ХОМОЉЕ.

(с картом).

На истом упореднику с Ваљевом, Свилајницом и Неготином, и на једном подневку с Алексинцем, Хомоље је смештено у великом планинском котлу, који је од свуда непролазним гребенима и брдима ограђен, и од осталог света одвојен.

Планине ове, које га у около ограђују, одвајају Хомоље на северу од питоме печанске жупе Звижда, на истоку од кршнога Загорја, на југу од родне Ресаве, и на западу од богате Млаве, (средње).

Хоризонатан облик Хомољу у главном је јајаста елипса, чија велика оса лежи у правцу с југо-истока на северозапад, и на југоисточном, ужем крају упире у Црни врх, а на северозападном ширем у чувено „браничевско ждрело."

Попречном планинском граном у правцу с југозапада на североисток подељено је Хомоље на два доста засебна предела: источни и западни.

Источни део Хомоља, много питомији, и створом разговетнији од западнога, има облик елипсе у правцу истом, у ком је и цело Хомоље; а западни, који је више планински, и кршевитим огранцима по дужини испресецан, такођер је елипса, ал у правцу попречном, т. ј. с југозапада на североисток.

Цело Хомоље имаће на својих 494 четворних (□, квадратних) километара, што ће рећи 144 □ миља, или 8·97 □ немачких миља, а то је 72-ги део целе Србије.[1]

Од ових 144 □ миља целог Хомоља, спада на источну половину 86 □ миља или 29·500 хектара, по чему је ова источна половина у нешто већа од западне.

Планине.

Од планина, које чине планински полукруг Млави и Пеку, оне, што су трупом највеће, и висином највише, припадају нарочито Хомољу.

У целој источној Србији, дакле између Мораве и Тимока, има четири значајне хрпе планинске, које све остале или величином, или висином надмашују. Те су четири хрпе: Бељаница, Црни врх, Стол и Ртањ. Међу њима Ртањ је највиши (око 1600 метара), ал масом је најмањи. Као једноставна планина, која нема много врхова, него је управо цела сâм труп, знатно је већа Бељаница, која на далеко од највишег јој врха (око 1300^{m}) задржава знатну висину. И та Бељаница највећим дѣлом припадâ Хомољу.

Бељàница је, рекао би, онаква планина, какве су у Херцеговини и Далмацији: кршна, кречна и понорна. Она се пружа између Млаве и Ресаве, и заузима сав простор између тих река, од обале до обале. К Ресави пада окомице, а к Млави се лагано спушта, па кад јој близу дође, онда нагло. Но то њено спуштање није изједна, већ у ступњевима са набрекнутим ивицама. У главном има до Млаве две терасе, и на горњој су саме дољаче и дољачасте

---

[1] По моме рачуну Србија је велика 648 □ миља немачких или 10392 □ миља географијских или 35640 □ километара т. ј. 3,564.000 хектара.

вртаче, а на доњој мање и веће вртаче; у дну по која дољача упоредна с Млавом. Тај њен створ чини је безводном и ма да је при перспективном погледу шумовита опет на њој има позамашних просторија без икаква дрвља.

Да би тај њен интересантан створ боље схватили, нека нам ова слика од ока послужи као неки пресек Бељанице од Ресаве к Млави.

Основица бељаничина, од Ресаве до Млаве, износи од прилике 8 километара, ал површна јој пруга вреди ће два пут толико. На горњој тераси *а*, налазе се саме дољаче, т. ј. безводне, често и вртачама испуњене долине без излаза, те вода, кад се топе снегови, или кад јако киша удари, не може да отиче на ниже, јер је заграђује руб I као каква коса, па понире у рупчаге и међу камење. На тераси *b*, већином су вртаче, у којима такође накупи се воде, па у земљу усише. Наравно, та силна вода, која је у земљу ушла и улази, она мора некуда да избије на поље. Тако постаје на млавској страни Млава, Крупаја и Бук, а на ресавској неколико врела више Стрмостена.

За лакше појимање вртача и дољача, за оне, који не

бијаху у прилици, да их виде, ево неколико слика зарад објашњења.

Вр̂таче су округле рупе, које иду на левак, као што показује слика ова у пресеку.

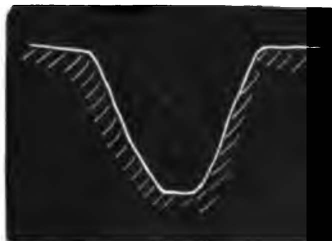

Многе су вртаче горе врло широке, и бокови им доста благо иду, тако, да ако не и на њима самима, а оно бар у дну вртаче посејане су њиве нарочито кукурузне.

Доњачом зовемо дугуљасту вртачу. Она изгледа често као каква долина, само што никакве воде нема и при дну је затворена. Но имаде их и напуњених са вртачима, а и разгранатих као права долина. Ова слика нека растумачи и једно и друго.

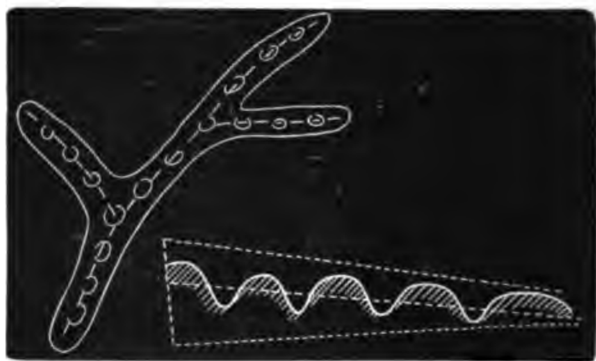

Ја сам на Бељаници био три пут; један пут с ресавске, и два пут са млавске стране. Бељаница за обичног туристу нема таква интереса, као што Ртањ има. С ње поглед није тако разноврстан; и пошто је она виша од свију оближњих планина, то се ове и невиде јасно. Но и она се неможе лако да позна са друге планине на прилику с Ртња, јер јој облик непада у очи као што Ртањ. Ртањ можеш познати са сваког места.

Први пут био сам на Бељаници у очи Ђурђева дана 1871. Гледећи је из околине свилајничке, немами те к себи. Она њена крупноћа казује ти још напред, да треба да уложиш много времена и труда. Но ја сам ишао.

Из Пањевца кренем се пре изласка сунчева; ал кад сам из Сладаје за на Бељаницу пошао, већ је било високо одскочило. У очи поласка мога било је у околини кишице. Из Свилајнице видело би се да је тада на Бељаници било снега; ја из сладајских безводних, каменитих а обраслих вртача нисам могао видети.

Идући кроз шумовит предео, одакле се нигде ништа невиди, човека неможе ништа забављати, осим појање и цвркутање оживелих тица, и да завирује уз пут и по жбуновима у једре биљке, које пролећна снага из земље креће.

Пред подне био сам на речкама.

Речке, то су два поточца, који врло дивно по зеленој трави једног планинског котла змијуне, па на брзо пониру у стење. За један, веле, излази у Крупаји, а за други више Стрмостена.

И може бити; јер им је правац тај. Висина речкама биће 1000ᵐ.

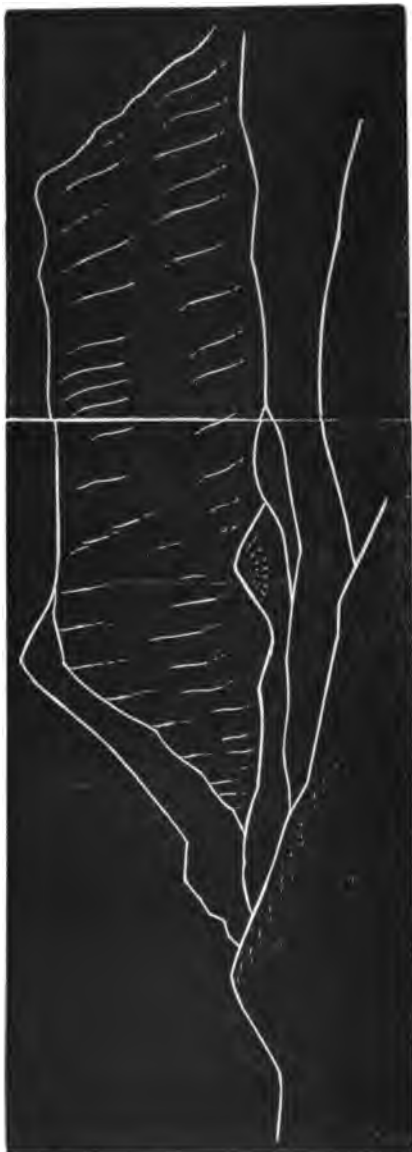

На речкама је граница Сладаји и Суводолу.

Овде преко лета пасу и поје овде и сладајци и суводолци. Па кад се деси, да је у потоцима мало воде, а пастири нагоне стоку на појило, онда — причају — често бива и крвавих глава због тога, ко ће пре стоку да напоји.

За један сахат стигнеш на врх Бељанице. Снег бијаше покрио зелену траву, и кроз тај бели вио дивно је било видети неизбројне цветове жуте примуле, која је планину између камења окитила. Став на окомак Бељанице, имаш пред собом одсек од 400 мет. висине, у дну кога вијугају потоци у Ресаву. На југу видиш величаствени Ртањ, који се, чини ти се, из таласасте равнине подигао у вис к небу, као какав огроман а усамљен саркофаг.

Но врхови овећих планина већи део године, а особито с пролећа и јесени,

обмотани су маглом и облацима. Тако је на Ртњу било и сада. Главно је извориште облацима његовим у долинама западно од њега, дакле у моравској равници, па их одатле донесе западан ветар. Али је врло занимљиво гледати, како се из ведрине прелази у облачину. Обично то почиње један једини, често врло малени облачак. Ти гледаш, и он бива већи, а невидиш, одакле му приараштај долази, и на скоро обавије целу планину. Не прође много, а магла изгуби своју полетну лакост, од беле постане тамна, са висине спусти се на бокове планинске, и проспе се као киша по целој околини. Но много пута магла се незгусне и не излије у кишу, већ онаку лаку однйше[1] је доња струја преко планине у вис, а врхови планински поносито се забе́ле у плавилу неба, гледећи друге облаке испод себе. Због овог непрестајног усисавања влаге на површини планине, у оној црној земљи од иструлела лишћа, има увек много мокроће, од које постају извори и потоци, што се после на ниже у долове сливају као реке.

Бељаница, од свог највишег места, које ће имати око 1300^{m} надморске висине, а 400^{m} изнад потока (ајдучког), на који пада сасвим окомице у дубоку но малену котлину, — па до места, које сам на карти обележио са страна, и докле непрекидно траје тај њен зид, има ће преко 3 километра. Ту се прекида, јер туда тече поток Јеловац. С оне стране од њега (источно) налази се иста така литица Брѐза страна, која са Бељаницом чини доста округао, дубок котао, као прави кратер, у коме има такође брда (ајдучких), доста велике висине.

Бељаница се од свог највишег места на север к Млави,

---

[1] Глагол нйхати, нйшем, нйхао; по источном говору нйјати, нйјам, нйјао. Иде дакле као ма̀хати, ма̑шем, и ма̀јати ма̀јем, с разликом том, што у садањем времену има од нихати, нишем, а од нијати нијам.

и на запад поред Ресаве к селу Сладаји, спушта онако ступњевасто као што напред рекосмо, и са средњом висином од 6 до 7 стотина метара надморске висине упире у Млаву код развалина града Куделина, где се састаје с мало нижим огранком, који овоме иде у коб са Врања. Та планинска греда дели Хомоље на источно и западно. Но та греда није никаква правилна грана планинска.

На Бељаници залуду би тражио оне планинске ланце, као што су састављене друге планине. То је само издигнута маса од камења, која се овде онде нешто спусти, нешто узвиси, ал тако неправилно, да кад би 9 делова целе планине обишао па снимио, опет неби могао онај десети заостали део без виђења да уцрташ, а код алписких и других европских планина могао би сваку петину невиђену да погодиш.

Сва Бељаница, од реке Јеловца па до испод Сладаје, и од Ресаве па на северу до Млаве, а на западу до Крупаје, сав дакле тај простор испуњен је самим дољачама и вртачама; и истина, у главном је шумом (буковом) обрастао, ал је сам по себи безводан, те с тога нема на њему ни довољно траве. А то је узрок, те ни сточарство овога краја не може се њоме много да користи, а о земљорадњи не треба ни говорити.

Како се Бељаница својим дебелим трупом знатно издиже изнад осталих планина што припадају Хомољу, — а које високе изгледају, јер се из низине млавске импо-

зантно подижу, — најбоље се види, кад се гледа са Сопота, косе изнад Пожаревца.

Пред собом имамо планине Суморовац (1), Ву-

кан (2), Јежевац (3) и Крилаш (4), а иза њих видимо узвишен гребен Бељанице, и то њен источни окомак (5) и највиши јој врх (6).

У фитогеографији има закон, како се растиње простире у правцу вертикалном. Тамо се каже, од које висине (на којој полутарској даљини) почиње буква, а на којој после тога јѐла. Међутим Бељаница у том смислу чини изузетак. Она је виша од ајдучких брда; па на њој је сама буква, а на ајдучким брдима (и то на осоју) има јеле, и поток Јеловац нарочито због тога име такво носи. Овде ми је место да напоменем и то, да је то једино место у целом Хомољу, где имаде зимозелен-горе; више је нигде ненађох.

На северу од Речака има један бељаничин врх, под који онај већи речички поток понире, и који је на хомољском нагибу Бељанице највиши. Зове се речички врх, и биће врло мало нижи од највишег места Бељанице, а можда и једне висине с њиме. На северној страни од тога врха опет има један поточац, много и много мањи него што су речички, па и он кроз врло кратко време понире. То су Тиквице од преко 800^m висине. То је једна плитка и узана дољача са врло мало воде (кладенац је само), ал каква је то при свем том благодет за пастире и стоку у том иначе безводном крају! Ја сам на тиквицама провео подне 31 августа 1872. Ту наиђем на стадо оваца, које се по дољачи, а у хладовини стогодишњих букава склонило па дахће. Пастир овога стада, старац од 80 година, више је био узнемирен мојим доласком, него његово стадо. Ваља знати, да је стока овог дивљег краја питомија од својих пастира. Мој путовођа извадио је из торбе проје и сира, и ја понудим и старца, да заједно обедујемо. Од старца и поузданији и вернији чувар овоме стаду, пас рундов, одмах се с нама туђинима помирио, и слѐдио је наше планинске залогаје, вешто хватајући

делове, које сам му бацао. На планини бијаше мртва тишина. Поток је одвећ мали и слаб, да би му се жубор чуо; подневи умор сместио је у хлад овна предњака, те кроз глуву планину неодјече његово гласно звоно; препека од сунца и јара од загрејана стења сместила је на букове гране с отвореним кљуном тице певачице, те се нечује њихово весело звиждање и цвркутање; густа и висока шума заклонила је сваки поглед у наоколо, те радознало око не може да се вијне у далеке просторије окићене разновидним брдима и доловима; ничега нема, што би ову дивљину оживело или тишину прекидало, па ни бујне досад невиђсне биљке, да путника занима. Свуда око тебе и изнад тебе видиш саму шуму, која те принуђава, да у њсно дрвље гледиш, но спрам кога мораш и и респекта да имаш. Оно није тако лако израсло, и особито у младости било му је одвећ трудно. Планина је посута сва грдним стенама и камењем, и дрва морају жилама да га обухватају ил распрскавају, па да земље траже, одакле хране да сишу. На врху стене видиш избила је снажна буква, чије жиле на пољу стоје и тек при дну земљу дохватају. И опет израсле грдно високе. На много места наиђеш на неке гомиле од земље и ситна камења, које са свим као гробови изгледају. У први мах незнаш и чудиш се шта је, ал не прођеш далеко, а ти дознаш, да су то заиста гробови, но не људски, већ стогодишњим буквама. Уз пут наиђеш на голему букву, коју је вихор у сред шуме дохватио, па из земље заједно са жилама искрутио.[1] Кад буква иструли или је људи за своју потребу одатле однесу, онда остаје она земља, што је на жилама била, и наслаже се као какав гроб. —

Ја сам од Таквица ишао, да се спустим у Крупају,

---

[1] **Искрутити** говоре у Браничеву, место ишчупати.

и морам признати, да ми је чисто као свануло, кад сам дошао на окомак бељаничиних коса према Крупаји, те се шуме опростио. На северу и западу од себе предео ми се отвори, и жељно око полети на све стране, једно, да се нагледа лепоте, која пред-а-ме излази, а друго, и да видим, где сам.

Пред-а-мном стоји долина црвене воде (уточице крупајске) с њеним округластим и питомим брежуљцима, а десно, на северу, видиш кршни Вукан и поносити Су-

моровац, како се над селом Сигама иза и изнад брежуљака уздижу. — (Види слику на страни 283.)

Као према Млави, тако исто и према Крупаји Бељаница се стрмо спушта, но једним својим краком, Ку̏стуром, одбија Крупају нешто на северозапад, а сама навија у неколико на североисток, те тиме се око села Сига начине питома корита са ниским и благим брежуљцима и платовима у облику трополља.

Кад се из Сига погледа уз Крупају, онда се види врло лепо тај бељаничин огранак Ку̏стур, поред кога с десне му стране тече река Крупаја, а још на десно видимо, како из леве косе крупајине избија камен Ма̀гура, што је изнад села Магудице.

Од речака, а са Бељанице, одбија се једна грана низ Ресаву на запад као грабова страна или гра̀пчина, која се на водомеђи црвене воде и па́њевице реке раздвоји, те један крак иде право на запад и ломи се о Ресаву као Маћија, пребацујући на леву обалу Ресаве од Маћије вишег Пасторка, и нешто нижу камену главу. Онај други крак продужи на северозапад, те као нижа и питомија коса везује је са огранцима Крилаша и Главчине (Златовске).

Грабова страна под врх имаће 1100^{m} висине, од чега на западу све више губи и више Сладаје нема више од 400^{m}.

Она нижа коса, која се од водомеђе Пањевице и црвене воде одваја на североисток има на раздвоју једва 400^m, а врхови поједини на њој (Јастребовица) око 470^m. Тако ниска доспева до Крилаша и златовске Главчине.

Но ова златовска Главчина (650^m) опет је чвор. Од ње се одваја једна коса на Главчине грабовачке, и одавде даље на југ пада и ломи се о Резаву у каменој глави, Пасторку и Маћији. Ова три дакле блиска врха, кроз чије пукотине тече и завија Ресава, управо је сукоб од два планинска гребена. Пасторак може имати близу 700^m висине.

Са водомеђе црвене воде и Пањевице пружа се најпре равно а после уздижући се једна коса измеђ црвене воде и реке Медвеђице, па се стрмо свршава на левој обали Млаве. На тој су коси највећи врхови Китице и Венац. Венац је одмах тпрам села Сига, и биће једне висине са наспрамним Кустуром. Он пада стрмо у Крупају и из села се врло лето види.

На десној страни видимо, како Крупаја залази за камен, а на левој камен Магуру.

Ови најкрајњи бељаничини изданци, где се састављају са огранцима планине Крилаша, чине земљиште угнутим и пуно је питомих вртача. Дољача нема много; ал је једна међу њима знаменита због тога, што јој вода никад

непресушује. То је **Бела река**, државно имање, на коме су дивни пашњаци, па с тога ту станује државна ергела.

Кад се од села Близнака пође к Белој реци, и пошто се испењемо на косу, која дели Белу реку од Медвеђице, онда на мах настану вртаче, и цео тај предсо није ништа друго, до узвишен платов, од свуда ограђен вишим косама, а сâм препуњен плитким, благим и питомим вртачама. Висина платова износиће око 300ᵐ.

*

На истоку од Бељанице пружа се друга планина, која, и ако не висином својих врхова, ал огромним простором, који запрема, и величином трупа својега, надмашује све планине у источној Србији.

То је **Црни врх**.

Његов главни хрбат, који се од Бељанице на исток пружа у дужини од 12 килом., непопушта скоро нигде од своје висине, а на све стране шиље скоро исто толико високе, дебеле и доста дугачке огранке према Млави, Пеку и Тимоку.

Тај исти хрбат, ми ћемо га звати **Перастов хрбат** (по речици Пerasту, која са његове средине силази), он је утврђен на својима крајевима врсима, који су па његовим трупу највиши. То је на западном крају **Трштена главица**, а на источном **Црни врх**. И изгледа, као греда на двема сохама. Па у колико свака греда, подупрта на крајевима, на средини се својом тежином нешто угне, у толико је и Перастов хрбат на средини нешто мало угнут; ал, као што се у том случају греда мањом и нижом сохом на средини подупре, да се неби даље угибала, тако изгледа, да је перастов хрбат подупрт са млавске стране једним врхом, који је нижи од хрбата, ал због још много ниже околине, одвећ јако пада у очи. То је **Лисац**, од самих голих стена наслагана шиљата пирамида.

Ово се лепо види са Тршаве главице.

На левој руци имамо западну половину Перастовог хрбата, а на десној гребен од Бељанице, у средини

Зуричка брда. На крају хрбата је Бреза страна (3), до ње Трштена главица (2), а затим унутра унесен шиљати Лисац (1).

Трштена главица биће 1250^m^ висине, јер је мало само од Бељанице нижа. До ње одмах на северу има друга главица Стража, око 1200^m^, а до ове Бреза страна, једва нижа од Страже. Између Брезе стране и Бељанице стране налази се провала, кроз коју излази Јеловац. На супротну страну од Јеловца тече ајдучки поток за у Ресаву. Одсек бељаничин, са одсеком од Трштене главице па до Брезе стране, чини више од полукруга, који као зидом ограђује ајдучки поток и Ресаву. Изгледа, као да су те две планине некад састављене биле, па се распрсле и од својих одробина нагомилале у дубоком том котлу ајдучке планине. Оне се у котлу доста високо издижу, па и ако су ниже од околних одсека, опет се с некоје стране врло лепо и разговетно виде. — (Види слику на страни 288).

Тако у 1 имамо Брезу страну, у 2 ајдучке горе, а у 3 Бељаницу.

Трштена главица зове се тако због тога, што веле, да на њој има (ваљда у каквој вртачи) баре, у којој расти трст.

Ја сам дошао на Стражу преко речице Пераста, па сам поред Брезе стране сишао на Јеловац.

Од Пераста па до Трштене главице то је један, к северу нагнут, узвишен платов од 1000^{m} средње висине, испуњен самим каменитим вртачама, исто онако, као и плећа бељаничина. Поток Тйсовац (1000^{m} висине) и Тробјник (1100^{m}, три упоредна поточца по 100^{m} један од другог) који долазе са Трштене главице, теку сасвим безбрижно по томе платову без икакве долине, но само са плитким ал јасно обележеним коритом.

С ове Страже, што је до Трштене главице, човек недобива никаквог молерског изгледа каквих усхитних партија планинских, јер је најближа околина испуњена самим вртачким, шумовитим огранцима, који се тихо спуштају у невидне долине. Оно има и врхова планинских, који би својим створом и подвисом задовољили око у многом погледу; ал су далеко, па се једва распознају, и слабо се могу да познаду, који су.

С високе планине, која је у великој околини највиша, поглед никад није тако пријатан и леп, као са каква врха,

који се из низине диже, а од свуда окружавају га други врхови од њега узвишенији. Онда човек види и оне питоме и дивне долине, како се вију поред стрмих или благих огранака планинских, види шарена села, како су се по долини или испод каквог крша посадила, а види и високе планине, како се изнад хоризонта дижу и врховима својима дохватају плавило неба; — види сву земску пластику заједно са њеним стафажом — животињем. С високе пак планине мањи врхови не саме да губе од своје висине, него не дају ни оног пластичког ефекта, и сва околина, која иначе може бити најнеравнија, показује се само као таласаста равница и износи само толико ефекта, колико нам даје каква карта. Панорама дакле с високе планине није никад тако усхитна, као са брда нижег, ал од свуда великим планинама окруженог.

Хомоље је вредно пропутовати, јер има много интереса у сваком погледу за сваког који мисли, па ма које струке био. Ал ко хоће да види његову молерску лепоту, која за цело неуступа лепоти никаквог другог предела, тај треба да се испење лети пред залазак сунчев на стару пољану изнад Жагобице.

Пред собом имаш цело источно Хомоље, иза кога видиш сав планински ђердан оних врхова, што су се нанизали по оном планинском пречнику, који затвара Хомоље од северне стране, и који још од Ресаве протежући се иде преко Млаве и Пека к Дунаву; видиш дакле лепо обележене и као какву породицу поређане врхове Крилаш с Лисинама, Јежевац, оба Вукана, оба Суморовца, Врањ. На десној руци видиш Хомољске планине, унутарњи пречник планинског полукруга, и по њему такође насађене врхове Негосављев камен, Богавчеву пољану, Купинову главицу, Здравчу и Тршаву главицу, и видиш како се дивно спуштају к Млави пи-

томи упоредни огранци ових врхова, међу којима теку опет упоредне блиске речице. Косе између њих осветљене по леђима рујевим зрацима вечерњег сунца, бациле су тамну сен на противној, нама окренутој страни, те цео предео изгледа као пругаст ћилим, у врху кога под кршном подином виших огранака, пуше се димњаци сакривених села, у која силази стока са планина, рикањем јављајући хранитељима својима о своме доласку. Испод тих коса видиш како по долини, која се кукурузним класом таласа као море после буре, — несхватљиво вијуга једна шумска пруга која мрким зеленилом шара средином родне равнице. То је **Млава**, која као оно стидљива девојка, крије лице под грањем врбе и јехове,[1] док не побегне сниже Изварице у прво њено ждрело, **ждрело хомољско**. А на врховима Јежевца и Вукана блистају црвени зраци сунца на западу златећи поломљене стене седога Вукана. То је најлепши, највеличаственији и најсветији нимбус, који сам ја икад изнад светитељске главе могао помислити, а у исто време и прâви, истински нимбус, јер испод тих огњених а тајанствених зракова сунца које се с Хомољем прашташе, налази се манастир **Горњâк**, уз кршну стену а на обали брујне Млаве прислоњена обитељ св. Григорија, задужбина за ову земљу помрлих наших предака. И ваљда нема више ни једног божјег угодника, који, у Богу живећи, досеже толиког благослова, да над местом, где му земски остатци леже, лебди у зраку истински, тако величанствен нимбус.

Овакав призор може се само доживети, ал не и описати. Речи су за оваку лепоту слабе; много би моћнија била кичица у руци каквог Лорена, или Калама. —

[1] Ово дрво Alnus, Erle зове се у Србији различито. Негде га зову **Јóва**, од туда **јôвина** и **јôвовина**; негде пак (у Колубари) **јехова**. Но најкоренитије је **јóха**, колективно **јôшје**, од куд после толиких **јошаница**, које за села, које за реке.

Западни део перастовог хрбата, од Лисца до Трштене главице, спушта се исто као и Бељаница ступњевасто према северу пукотини тисничкој и извору Млаве. У главном има два прага до краја, и дакле чини две терасе. Једна је горња, од хрбата па на ниже, преко које тече Ти̏совац (са својом уточицом потоком Тр̑бјником), који кад дође до прага, он га распрскава и јури кроза ждрело. Тај први праг почиње при саставцима Тисовца и Јеловца, и у правцу југоисточном ломи се и крши најпре на великој Тисници, а после на Пѐрасту, преко којега прелази узаним вијадуктом, тамо названим Сама̑р. Ја сам уз Пераст (који једини имађаше воде) идући, дошао до тога места, и морам признати, да сам био очаран дивном романтиком тог перастовог моста, испод кога јури вода управ кроз врата планинска даље низа стење.

На томе месту човек мора застати. Пред собом видиш огромна самотворна врата од пробијене стене, кроз која тече Пераст преко грднога камења. На сваком кораку имаш водопад у коме шумно жубори у непрекидној борби запенушена, вода планинска, бистра као суза, јер је тврди камен не може да замути. Поред воде и кроз пукотине од камења набујала је једра трава, орошена студеним Перастом. Сунце је било с оне стране перастових врата, и кроз отвор бацало је топлу светлост на покрхане стене, близу врата што су. Пријатна хладовина од шуме и воде, и љубак задах једрог зеленила, чисто опчини и обаја у мору од камења изгубљеног човека. Мој коњ, на камење и планину навикнуто послушно живинче, одмараше у тој хладовини поред студене воде и зелене траве своје по камењу излупане копите, а путовођа полукри̏шно, ал одвећ радознало гледаше у мене, као да ме је читати хтео. Ја сам стајао крај Пераста, наслоњен на стену, маховином обраслу. Као што је перастова вода једвавидне

брзо летела низ оплâкано камење, тако су мени кроз душу пролетале невеселе мисли. Ја сам стајао крај Пераста, и заборавио сам, где сам. У мојој души оживео је други Пераст, ја сам се сетио браће Бокеза, и у овој студеној а запенушеној, сунцем обасјаној води перастовој, гледао сам врелу крв њихову! У мени је срце набрекло, леснице ми се стегле, и — ја сам даље мислио . . . .

Из овог мрког а унилог сна пробуди ме рзање мога мирнога коња. Ја га погледам. До сад погнути коњ исправио се, отобољене уши наперио и гледа у горњи праг врата. Погледам и ја. По врху перастових врата угледам две козе, које се над стену нагле, те гледају на нас у потоку, па одоше даље. Да ме није школа пре 29 година од куће отргла, ја би мислио, да су то ѕ̓воде злих духова, који ме ставише под надзор, одкад у њихову владавину дођох.

Одатле се кренем даље.

Кроз перастова врата прођем с неким непознатим ми осећањем. То су најсвечанија врата, кроз која сам икада прошао. — (Види слику на страни десној).

Кад сам стигао на Пресеку, близу њеног утока у вел. Тисницу, сунце је било већ село. Ја сам требао ту негде преноћити. Вођа стаде викати по имену овчара, о коме зна, да му је ту негде „бачија.“ Одзива нема никаква; па и ако смо добро чули блејање оваца, то опет бесмо у доста великој бризи, јер их ми по мрачној шумовитој планини у ноћи не можемо тражи-ти. Читав сахат стајасмо тако у врх једне вртаче, док вођа непанђе на пастире, и ми се упутисмо у колебу им. То је двема сохама подупрта греда, на којој је са свију страна прислоњено па уровљено прошће. За постељу мени насеку млада букова грања, и ја сам на њему слатко ноћ одспавао. Но је за госте ваљало и вечере сготовити. Наш је домаћин неки чича Илија

са два своја сина. За час је пламтила пред колебом велика ватра, чиј хитри пламен лизаше котао гвозденьак изнад „огња“ о кукасто дрво обешен. За тили час је био и качамак готов и млеко узварено, а извадише из вѐдрице

и нешто сира. Ја нисам вечерао; мене су више занимали они милијуни сићаних звезда, које заједно самном гледе на ово моје друштво, па се можда чуде европској култури, која као да је само копија оне из централне Африке.

Пре него што је исток порумонио, ја сам већ био управио очи к њему. Сребрни појас од јутарње магле, која

је испуњавала дубоке долине међу планинским огранцима, одвајаше мрку боју планинскога трупа од руменог неба, а кроз појас пробијаше модри врхови Гаврана и других брда, те се огледаше у источном руменилу. Ја сам се спремао на пут, да излазак сунца видим са веће висине, и особито сам се обрадовао, кад при поласку угледам међу жбуновима „морско грожђе.“ —

Са Страже сишао сам поред Брѐзе стране у поток Јеловац, који дели планине перастовог хрбата од бељаничиних. На саставцима Тисовца и Јеловца у десну обалу Тисовца припире осечен кршевити Милићев камен као завршетак оног првог прага на западу, који у својој средини носи име Зу̑ричких брда.

И Тисовац и Јеловац под врх имађаху воде, ал испод саставака мало помало нестане је.

Не далеко од тих саставака долази с леве стране (бељаничине) један поточац (сув) и поред њега изразбијан стрми крш Крѝву̑љ. Гребен његов иде са севера к југу, за тим лу̑чно окреће к истоку и опет северу, прелазећи преко реке на другу страну, да буде почетком за други праг на доњој тераси перастовог хрбата. При прелазу свом преко реке страховито је искрхан, и кроз ту пукотину му јури вода из Бу̑ка, па у ждрелу нестаје. То је суводолско ждрело, које излази у равницу млавску, и кроз које тече вода само кад су кише, и кад се топе снегови; иначе је суво.

Бу̑к се налази више тога ждрела, мало изнад места, где Кривуљ стасава на обалу реке. То је један врло јак извор, који испод стене избија, и одмах тера воденицу. Биће на висини од 700^{m} и вода му је тако ладна (8·5 цел.), да се неможе много пити.

Тај други праг, такође у правцу на југоисток, испод саставака велике и црне Тиснице чини брда велико-

и мало-барска. Великобарска брда одвајају натраг у правцу на северозапад још један узгредан праг, такође упоредан са тисничком нукотином, који се свршава према Жагобици. На том су прагу три распознавне округле главице, од којих је највећа напред споменута Стара полана. Између правог и овог узгредног прага находи се благим и слабо приметним вртачама испуњена дољача која се спушта према Тисници, мало више извора Млаве.

Лйсац се налази спрам средине перастовог хрбата, и нижи је од хрбата; али релативна висина мора му бити велика.

Као год што тамо, где се перастов хрбат хоће да састане с Бељаницом, (а исти појав видећемо и на источном крају при састанку са Столом), земља изгледа да је утонула, па се од одробине планинске наслагао Ајдучки хрт, тако је исто и овде око Лисца.

Спрам средине перастовог хрбата, а на северној му страни, земља се спустила доле, одакле тече Пераст и Присака, а од одробина, саме разбијене стене, сложен је Лисац, који даљим својим ка северу узбрдним огранцима испуњава помеђину Тиснице и Пераста. —

Источна половина перастовог хрбата, исто је тако непрекидан гребен, коме су северозападни огранци ишарани вртачама.

Највећа је висина на њему Црни врх, који ће бити исто толико висок, као и Трштена главица, око 1200^{m}.

Са Црнога врха, да није густом шумом обрастао, био би изглед неисказан. Све знатније планине у источној Србији, с њега би се виделе јасно, јер између њега и тих планина има дубоких удоља из којих се врхови уздижу високо у небо.

Он се у главном пружа к северу. Са средњом висином од 700—800 метара испуњава сав простор између

Тиспице. Липе и Црвене реке. Косе су му дуге и широке, и изгледа, као да је то узвишен платов, дубоко испресецан управо пролокан споменутим рекама и њиховима притокама.

По томе бйлу, што од Црног врха иде к северу, води пут из Бање (брестовачке) у Жагобицу.

Идући уз врло стрму, и у почетку одвећ узану косу малога Црнога врха, доспева тај пут на ово бйло код кладенца Бабе Романице (900^{m}). Одавде грана иде право на север до Страже. Коса под Стражом има висине 720^{m} (врх Страже може имати још 200^{m}). Ту се ово бйло дели на двоје. Једна грана продужава на север и пење се на Главице Јагњилске; а друга завија на северозапад и преко Тршаве главице (940^{m}) дохвата се водомеђе Млаве и Пека.

На Романичином кладенцу има нешто чистине, те се бар у једну страну поглед може да вйне преко зеленога грања на модре контуре удаљених планина. Под собом видите на десној руци, како као из каквог грóтла вири црвена пирамида Црвеног камена; а пред собом у даљини имате цео низ планина, који се на десној страни завршује усеченим Штрпцом.

Тршава је главица лепа пирамида, која се изнад трупа планинског издиже око 200^{m}, и који се из целог Хомоља од свуда лепо види.

Ал је и с ње поглед врло богат. С ње видиш све врхове, који припадају Хомољу, видиш највећи број долина, и видиш три села: Жагобицу, Суводол и Изварицу. Због

тога, што су падине бељаничине, испод којих леже села Суводол и Изварица, на западу од Тршаве главице, а тако исто и Жагобица и цела долина Млаве, то је са Тршаве главице најбоље гледати при изласку сунчеву.

Но кад се иде од Романичина кладенца жагобичким путем, онда на један сахат одатле (нема ни толико) има још један кладенац Антонијев. Испод њега на истоку избија Црвена река, а на западу продужава се планинска грана као тераса измеђ Мале и Црне Тиснице.

Тај је предео онаког истог створа, као и терасе перастовог хрбата и Бељанице. Сам камен и сама вртача. На тој тераси која има око 800^{m} висине, издижу се, ал мало, два дебела врха са нарочитим именима. Једно је Гарван са 850^{m} висине, а друго Стрењик (опет толико), који одвећ стрмо припире у саставке црне и велике Тиснице. Због те његове стрмине јако пада у очи, кад се гледа из долине млавске.

На Стрењиковим плећима има, казују тамошњи људи, једно место, одакле се чује, како вода у његовој утроби хуји. Прича је та претерана, ал не и измишљена. Рупа је два педља широка, и кад се над њу нагнеш, чујеш, као да вода капље.

Ми сад долазимо на водомеђу Млаве и Пека, заједничким именом названу

Хомољске планине. Оне се протежу од Тршаве главице у правцу северозападном до Врања, дакле у дужини преко 25 километ. Од прилике на средини тога непрекидног хрбата стоји Купинова главица, од које до Тршаве главице има 12 километ. Она се на целом хрбату највише подиже, и од свуда се лепо види и распознаје.

Од Купинове главице хрбат навија више на запад, док се не дохвати поломљеног Врања.

На целом хрбату, који има 700^m средње висине, најглавнији су врхови: **Тршава главица**, **Поткрш**, **Здравча**, **Купинова главица**, **Негосављев камен**, **Богавчева пољана** и **Стрењâк**.

Све реке, које Млава добива из Хомоља, силазе с овог хрбата, и све теку упоред у правцу на југозапад или југ. Међу овим рекама находе се исто тако упоредне косе, као огранци хомољског хрбата, које се у два ступња спуштају к Млави. Први, горњи ступањ, чисто планинског карактера има 500^m средње висине, и спушта се у долине врло стрмо и кршевито. У дну ових коса настањена су хомољска села сва без изузетка.

Други ступањ ових коса од 400^m средње висине иде к Млави много блаже и у долине упоредних река силази такође благо; па на јужним, присојним, пàдинама много стрмије, а на северним, осојним, са свим тихо.[1] Леђа ових коса доста су широка и сва су засејана кукурузом.

Ми ћемо поћи редом.

Са **Тршаве главице** пружа се грана на запад, и испуњавајући простор измеђ Тиснице и Жабара (потока) пада као први ступањ према селу Лàзници и према Жагобици, а као други силази веома благо и неосетно у долину Млаве. Из ове гране избија **Мала река**, те дебљину косе предваја. При извору ове реке, а то је на половини даљине од Жагобице до Тршаве главице, има један са севера на југ опружен елипсоид од самог ситног

[1] Што је ова присојна страна ових коса стрмија, ја тумачим овако. Кад с пролећа сунце јаче огреје, онда се снег **нагліије** топи, и вода **бујније** отиче, дакле са већом **брзином**, те и јачом **силином**. Разуме се, да ће вода тада земљу више ронити и у долину сносити. На осојној пак страни топљење снега бива више утицајем увећане температуре у ваздуху, него припеком сунчаних зракова, с тога и отицање бива **лаганије** и без **бујице**.

камења састављен. То је Бѐљевина (540^{m}), преко које води пут у Бању. Са Бељевине силазе у Тисницу два потока: Брȗсник и Добри долац. Западно од Брусника припире у Тисницу, голо, и к Тисници стрмо брдо Прѐграда; а источно од доброг Доца ломе се о Тисницу Церѐтин Црѐшњевица, — све као огранци те велике гране са Тршаве главице.

Пȍткрш, 820^{m} надморске висине, отискује кршну грану између реке Жабара и Каменице, и код села Лазнице пада веома стрмо и поломљено, а даље к Млави одвећ благо.

Простор од Поткрша до Здравче, плећа тог хомољског хрбата, од самих је вртача, и није нижи од 750^{m} висине. С њега се иде на

Здрȃвчу, тако названу од силнога здравца, што је на њој. Она је висока 870^{m}, и на западној страни сва је покршена, као и Поткрш, те је веома стрма. Тај врх управо је састављен од три стене и хоризонатну пројекцију, кад се испише исохипсама, има врло карактеристичну и интересантну. Кад сам био на њој, ја хтедох да јој ухватим њен пластичан облик и почнем је сликати хоризонатним пругама од ока. Ал, кад сам био у неколико готов, ја место какве планине, као обично планине што су, видим на својој хартији као порфиру од нашега грба. — (Види слику на стр. след.)

Овако штогод човека мора изненадити на особити начин. Чисто нисам себи веровао, и побојао сам се од самога себе за овакав каламбур у слици. И да ми не паде на ум, како нам облаци често дају такве облике, да се зачудимо, и како нам лед на прозору износи такве слике, да их растумачити не умемо, — ја ово неби смео ни да саопштим свету. Ал зато, што нека ствар, на овај и онај начин представљена, може личити на другу неку нама

познату, зар зато да је прећутимо просто из страха, што неко неће веровати. Хомоље, својим географијским положајем, није Африка или Аустралија, него је Србија, свакоме од нас врло лако приступна, па се лако можемо и уверити о свему ономе, што би нам у први мах неверовно изгледало. Мени није за тим стало, да износим о непознатим крајевима нека чуда, као што су чинили први путници по Америци и Африци; али ми је стало, да покажем све оно шта са̂м видим и нађем.

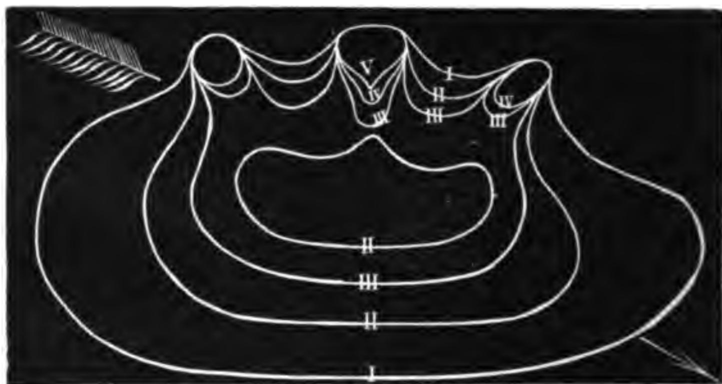

Србија је земља врло лепа, и својим како појединим деловима, тако и укупним створом може човека да очара. Ал за нас, који се њеним синовима зовемо, морала би бити лепа, и да није лепа. Постојбина и завичај сваком је човеку најдражи део света. Како Бедевин чезне за својим врелим песком, и како Ескима само смрт раздваја од његове санте леда! Земља ма кака била, она има довољно дражи, да очара свога сина, исто онако, као мајка своје чедо. Али које дете одрасти без мајке, па му већ одраслом покажете неку жену, као његову мајку, кажите, може ли то дете спрам досад невиђене матере онако да се осећа, као кад би с мајком одрасло? Исто тако бива и са земљом. Ко непознаје своју земљу, тај је никад не

може волети од срца. Варао би се сваки онај, који би веровао, да се невиђена мајка са заносом волети може.

У овоме смислу како би добро било, кад би наш млађи нараштај, ра̀но отргнут из недара свога завичаја, па вргнут на море науке и ра̂да природе космополитске, — кад би он чешће походио брда своје постојбине и долове свога завичаја, кад би се чешће виђао са онима пољима, која га и данас хране, и са густим шумама, у којима му браћа живе! Моје је уверење, да би тада у нама ојачао онај потребан патриотизам, и познавајући сваки кут наше домовине у сваком погледу, ми би народу нашем могли много више користити. Ми би онда све науке, које учимо, учили нас ради, и били би много напреднији. — Међутим молим, да би се ово неколико речи на овом месту узеле само као доброжељива узгредица, која је у мојој души, већ 12 година, онако усађена, као Катону мисао о Картази. Можда ми је то ма̀на; ал ако ми је, опростите ми је! —

Ми долазимо до Купинове главице. Она ће бити виша од Здравче. Тамошњи људи често је зову Комша, по реци, која с ње силази у Пек. Она је водолучјем трима рекама: Тодоровој и Комши за Пек, и Милатовици за Млаву.

Поред Купинове главице иде пут (коловоз), који везује Хомоље и Звижд. Пут врло важан, али неуважен.

Идући даље тим хомољским хрбатом, водомеђом Млаве и Пека, налазимо опет један врх, што из долине млавске пада у очи, а то је Негосављев камен. То је један гребен узак, дугачак и горе остар, који није на самом хрбату, него нешто у страну зашао на југозапад. Биће висине Здравчине, и смештен је између потока, што теку у Јошаницу.

На средини, између Купинове главице и Негосављевог камена, има исто тако као и тај камен, у страни од хрбата један узвишен, каменит, дугуљаст платов Бељѐвйн, на коме нема шуме, него је само слабокористна рудина.

Даље на северозапад од Негосављева камена има шумом обрасао врх Бо̀га̂вчева пољана, на коме истина и има пољане (па и кладенца), те се стока користи њиме. Богавчева пољана висока је 820ᵐ, но не пада јако у очи с тога, што је труп планине туна око 790ᵐ висок, те се дакле неиздиже високо изнад трупа.

Кад се дође на раскрсницу пута од Буковске (из Пека), онда ту има безимени врх (непада у очи) једне висине са Богавчевом пољаном. Од тога врха одваја се грана на југ на Страњйк (800ᵐ), који је смештен између осаничких река. Он је као и Негосављев камен дугачак а узан, но не тако каменит као тај камен. Правац му је такође на југ.

За тим долазимо на Вра̂њ.

Вра̂њ је средиште оног планинског полукруга, који окружује земље Млаве и Пека. Преко њега иде овај хрбат хомољских планина, које су водомеђа Млави и Пеку; преко њега прелази онај гребен, који дели Хомоље на две половине, а мимо њега иде и пречник оног планинског полукруга, који затвара Хомоље и Звижд од северозападне стране. По томе је он чвор планински, на коме се стичу сви главни гребени, ил од кога полазе ти гребени као зраци. Но колико је Врањ својим положајем важан, он висином не надмашује остале планине. 890ᵐ није највећа висина ни на пречнику, ни на полукругу. Ал је својим створом одличит.

Кад се испењете на горе споменути Страњик, па се окренете западу онда пред собом угледате цео низ брда

на оном планинском пречнику, и на десној руци Врањ са његовим врло правилним конусом, који се зове Врањић.

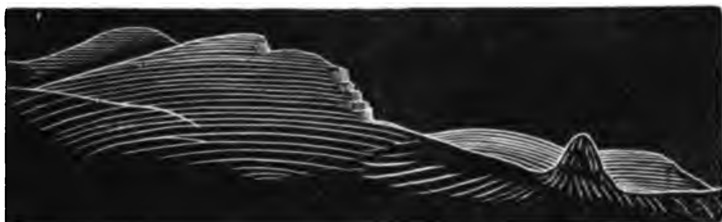

Овде у слици имамо само покрхан Врањ и Врањић.

Но ја сам провео подне 6 Септембра 1872 близу раскрснице путова за Витовницу и Крушевицу. Ту је ба̀чија некога Грује из Осанице. Кад смо стигли, он је најпре известио се од сина и снахе му, што су на бачији, има ли штете од вукова, јер је уз пут забринут био, кад им на траг наиђосмо. И пошто је нашао све на миру, онда је наредио за ручак: качамак и млеко. Ја сам за то време хватао визуре мојим секстантом, бележио стање барометра и термометра, карактерисао терен у околини, и гледао у Врањ, који ми се представио у другом облику. Доња половина обрасла му је зеленом шумом (буковом), а горња

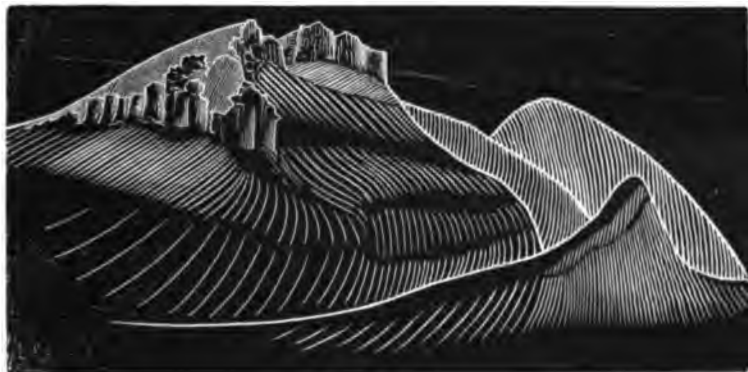

му избијаше из зеленог огртала сасвим импозантно. Поред њега стајаше Врањић, као син поред оца, а иза њих модрио се шумом обрасли врх Суморовца.

Та се бачија налази испод крша, који је јужни свршетак и окомак планине Штубеја. Крш је тај, као и све ове планине, о којима сам досад говорио, сâм Варовник (кречни камен), но овде испод њега угледам грдне слојеве Жрњца (камен, од кога се граде млински жрвњеви, - воденични камен).

Испод тога крша извире река Осаоница и близу ту има кладенац Беле воде, тако назван од беле земље, што је око њега, (биће глина).

Ја пођем даље. Пут иде косом, која се на обе стране врло благо спушта, и тако траје, са незнатним таласањем све до Врања, имајући средњу висину од од 790^m^. Изове косе диже се Врањић једва 40 мет. Но Врањића има два, који су подједнаког облика, мали Врањић нешто нижи од великог, и између њих иде пут за у Витовницу. Та је коса водомеђом реци Осаоници и Витовници. Између косе и реке Осаонице пружа се к југу простран платов са вртачама, који се на југу свршује као стрмо каменито брдо Здравачки крш. Између југоисточних, веома благих доњих страна Врања и овог платова ћече Стȍжац и Кочѐтин, који се на ниже састављају, па затим утичу у Кóмену, реку крепољинску.

Од здравачког крша. који се на истоку одвећ стрмо спушта на осаничку реку, продужава се планинска грана даље на југ, која се на југу све више шири у виду неравног платова, по леђима имајући многе вртаче и доњаче, и са висином од 140^m^ изнад Млаве крши се о њу код развала града Куделина, те прелази на најсеверније кршне огранке бељаничине. То је деоница Хомоља на источну и западну полу. На самој обали Млаве подиже се лепа, према Млави осечена пирамида Ђурин врх, који се са косе међ реке осаничке и јошаничке најлепше види. Пред њим се

виде благе косе јужно од села Осанице, а иза њега је уривена Млава.

Врањ се према северу врло стрмо окида, и према североистоку, а преко оба Врањића састаје се са Штубејом; на против према северозападу једном граном, која је начичкана врховима, завија опет на североисток, те се састаје са западним огранком од Штубеја на брегу Витовнице. Унутра остаје велики планински котао кроз који теку изворни потоци витовнички. Котао је тај шумом обрасла питомина, испресецана тима потоцима и у односу на околне гребене врло нискима и благима огранцима.

Та северозападна грана од Врања иде на један 820^{m} висок гребенаст врх, стрм и кршевит, преко кога води пут у село и манастир Витовницу. То су Врата, одакле једна грана иде право на север, те се пење на високу и дугуљасту Кобињу главу, која преко другог ждрела прелази на десну страну реке Витовнице. Друга грана иде на југозапад, те се поступице пење на велики, шумом обрасли Сӯморовац, највиши врх на оном планинском пречнику.

Од истих Врата иде још једна грана на северозапад, те се о реку Витовницу код манастира истог имена, ломи као Урлаја, и преко трећег ждрела, које је ту, прелази на ону страну Витовнице на Вр̑тању, тако названу због неколико вртача, што су на њеним плећима. Са Вртање се врло лепо виде све те планине, које сада

споменусмо. Тако у богатом венцу с леве руке на десну видите Штубеј, Врањиће, Врањ, Кобиљу главу,

Вратни врх, Кременску пољану (цесту) Студену пољану и Урлају. Ви стојите на Вртањи, и између вас и тога венца јури, кроз врло ниску испод вас кршевиту и стрму долину бујна Витовница.

Кад се иде од о тих врата у Витовницу, онда пре него што се дође на спрам Урлаје, пут иде преко једног над реку Ставницу врло високо а стрмо издигнутог облог платова, који је створом а и обликом налик на Бељевину више Жагобице. То је Шѐста, од 750^m висине, и (ако није реч влашка), по свој прилици биће цеста, јер преко тог бездрвног, а ветрометног платова вазда је ишао, и у напред мора ићи пут из долине витовничке у Хомоље. Друго јој име Кременска пољана.

Кад стојите на Цести, па гледате у реку Ставницу, која вам, тако рећи, под ногама вијуга око камења у узаној долини њеној, онда пред собом имате стрме литице камените планине, која одавде много личи на Крилаш с Лисипама, гледан из Хомоља. То је Студена пољана, прозвана тако с тога, што се на њој и на Суморовцу угледа снег пре, него на другој планини. Она је истина нижа од Суморовца, но не виша од Вукана, на коме се снег доцније укаже; ал пошто је изложена оном студеном и скоро непрестајном ветру од кременске пољане (цесте), то се на њој оснежи пре, него на Вукану. Она може бити око 100^m виша од кременске пољане.

Иза ње видите, а на левој руци, толико исто висок платов, преко кога се модри Суморовац дохвата Студене пољане, а у среди те планинске хрпе гледате покрханог старог Вукана. — (Види слику на следећој страни).

Студена пољана у правцу са севера на југ заузима простор између Ставнице и Бистрица. Западно се пушта доста нагло у млавску равницу, која се благо и неприметно силази к Млави.

Од Врања одваја се преко извора реке Комене једна врло дугачка, што даље то дебља грана на југ између реке Комене и Брезнице, и преко Млаве везује се

са оном планинском граном између реке Крупаје и Медвеђице. На овој грани важни су врхови одмах горе брдо

Кȍмена и близу Млаве, а на спрам Крепољина Радоњин врх, Грбовача и Вујинац, који ломећи се о Млаву граде јој теснац одмах испод ушћа Крупаје. На истој грани, продуженој на оној страни Млаве, најважнији су врхови Венац спрам села Сига, и Кйтице у кључу између реке Медвеђице, Црвене воде и Крупаје. Ова грана везује се преко брда Јастребовице с оном бељаничином граном, што иде на златовску Главчину.

Од врата па на југозапад пење се уз узан гребен (вратни) на највиши врх у овоме низу,

Сумировац велики, који се диже на 920^{m} надморске висине. Он је сав гором обрастао, и с тога с њега не можете ништа да видите. Име му долази отуда, што је његово теме већином обмотано тмином, те међу осталим врховима, који са своје беле боје изгледају весели, он је суморан.

Међу многим незгодама, које научни путник има на трудноме путу, особито је непријатна и јетка она, кад човек цео дан ломи се пешке по камењу и уза стрмене ли-

тице, док се испење на какав врх планински, а кад тамо, а оно или је магла, или густа шума, те никуда ништа не види. То је путнику прави јадац, и може га јако да разгњеви. Једино, што забележи стање барометра, те ухвати висину тога мрскога врха. За ту једну висинску цифру, он је потрошио можда цео дан, и уложио напонског труда.

Тако је то са Суморовцем. Док сам се уз-а-њ пео, пробијао ме је неколико пута обилати зној; и ноге ми више пута поклецнуше, ал сам опет био добре воље, јер ме је кретала даље ведра нада да ћу на темену његову, расхлађиван тихим поветарцем, фотографисати у жељноме оку огромне просторије, окићене разноврстним брежуљцима и ишаране зеленим долинама и рудим пољанама. Ал кад сам изишао на теме Суморовцу, ја непријатно изненађен, поклопљен непровидном големом шумом, будем и сâм суморан. Преварен, и за свој труд ненаграђен, безвољно сам силазио доле.

Од Суморовца великог на југу избија из ниске тлине **Суморовац мали**, који је знатно нижи од Вукана. Превој између оба Суморовца висок је 670^{m}.

Од великог Суморовца полази на југозапад једна крута грана да се веже с Вуканом; но пред Вуканом распрсне се и откине. Врло стрма кршевита литица као какав зупчаст гребен остаје на страни суморовачкој, и зове се **Стрењйк**. Кроз пукотину пак јури врло нагло са многим скоковима река **Орешковица**, која под Суморовцем избија из камена. На једном заравњу под тим Стрењиком има развале од много траженог, до сад незнаног манастира Орешковице.

Кад ова река изиђе из планине у равницу, онда човек као и нехотице окрене се да види кршну гору, која га тако рећи поклапаше, док Орешковицом иђаше.

И има шта да види.

Пред вама се испречио велебни Вукан, ка оно троми кит на пучини морској. На левој руци видите Стрењик и долински угиб, кроз који тече Орешковица, и кроз који ви изиђосте из планине на чистину. На десној руци видите пак, како се Вукан мали ломи у Млаву. Одмах до Вукана ређа се накострешени Јежевац и обли Крилаш, — (вид. слику на стр. десној) те као каквим огромним зидом све то одваја од горског Хомоља.

Вукан са Јежевцем гради оно, и у историји нашој чувено „браничевско ждрело.“ На Вукан се најлакше пење од села Ждрела. До некле иде како тако; ал се после дође на литицу, уз коју се Воме вала пужати. Но то не траје дуго.

Вукана има два.

Вукан велики има висине 810^{m}, мали 740, а превој међу њима 670.

Него је с Вукана поглед обилат.

На западу видите како се као облаци нижу к северу Рудник с Острвицом, Букуља, Космај, Авала.

На југу као какав зид ограђује котлину хомољску Вељаница, Перастов хрбат, Црни врх, Лисац; за тим видите у кључу ресавском као пласт издигнутог Пасторка, видите златовску Главчину, Венац код села Сига, Ђурин врх; на хомољском хрбату Здравчу, Купинову главицу, Врањ и остале врхове. У сред котлине хомољске бѐли се тршка црква, а у непрегледној млавској равници кула петровачке цркве. Према северозападу као кроз маглу трепте сигаве куле Ђурђева града Смедерева, а свуда под вама из зелених гајева цѐре црвени кровови скровитих села. На југоистову имате одсек од 3—400^{m} и под ногама гледате снажне орлове, како шестаре изнад зелене питомине, кроз коју светлуца и трепери бистра Краварица.

Поглед је у опште са Вукана диван, и неда се лако описати. Са дурбином у руци могао би човек да гледа од јутра до мрака, и опет да не прегледа све, што се са Вукана видети може. И да се човек сваке године уз Вукан пење, он ће сваке године бити очаран оном лепотом, која се са Вукана уживати може. По томе Вукан спада у оно мало благодарних планинских врхова, који уложен труд око посете њихове, стогубо награђују. Још Вукан има и ту

претегу над другим врховима, што се до њега из Београда врло лако може доћи, и што се, к њему идући, прелази врло леп и интересантан предео, и са свим друге природе, па кад се Вукану приближимо, ми видимо највећи и најлепши контраст између двојаке лепоте: појетичке питомине и роматичке дивљине. Прејездити Млаву, попети се на Вукан, проћи кроз ждрело, поклонити се у Горњаку и напит се воде с извора Млаве, то би могла бити за сваког Београђанина најпријатнија и најблагодарнија шетња, која би у најлепшем задовољству и уживању потрошила свега шест дана! То би за модерне Београђане био неисказано занимљив Pilgerfahrt који би им дуго време остао у сећању као чаробан сȁн из 1001 ноћи. —

Наступање Вукана на Млаву такође је интересантно. Његове полупане и искрзане стене, — можда — с јесени напуњене влагом, па преко зиме распрснуте мразом, сурвале се немилице доле, па их је затим бујица од топљеног снега с пролећа снéла у Млаву, а ови даље у равницу. На тај начин постала је округла једна провала, над коју се Вукан подиже окомице бар за 400^m. У тој провали, наслагала се лепа к Млави нагнута тераса, кроз коју рију истина кратки, ал живи потоци. При силазу у Млаву, на маленом заравњу стоје развале од цркве, коју мештани зову **Митрополијом**. Пругом и боцкама извучена бразда значи садањи пут поред Млаве, а она бразда боцкама у два реда, бележи стари пут. Поред њега у слици види се један малени △. Ту је стена, и на њој урезана, истина невешто, ал давно, овака слика. То зову **узенгијом** и биће над Млавом око 290^m. Једном избоцканом пругом обележена бразда, значи пут, којим сам ја са Вукана у Млаву сишао. — (Види слику на стр. десној.) Испод развалина „митрополије“ има поред пута чесма са три млаза.

То је „тројица вода.“ На оном краку с леве руке, који одвећ искрхан доспева са свом висином до на обалу Млаве,

— има развалине од градића средњевековног. На вротивној страни од њега, а на огранку и окомку од Јежевца има такође развалина.

Одмах до Вукана, ал с леве стране Млаве, припиру у њу високе и стрме шкрботине Јежевца, и притесњују Млаву одвећ јако. Тако је ту оно чувено ждрело млавско, које се ни описати ни насликати не може, него га ваља видети па осећати.

И с једне и друге стране навале шиљасти окомци разбијеног Вукана и Јежевца, измеђ којих се пенуши брза Млава, а на којима стражаре старе развалине, као какви орлови. Ма колико дуго да гледате у те шиљке крунисане зидинама, ви не можете себи да растумачите ни како се човек тамо попео, а камо ли, како је још и камење и ва̂р (креч) однео, да зида.

Ове невеште слике износе одвећ непотпун облик тога занимљивога ждрела, кроз које води пут у Хомоље.

Платов, на коме је село Ждрело прислоњено уз Вукан, постао је од сурвина, које је бујица са Вукана снела. Кад с тога платова почнете силазити к Млави, ви на ле-

вој руци одмах до пута имате лепо округло брдо голу главицу, на којој такође има развалина, и која је изнад пута око 60^m. Ви се спустите у долину Млаве, која се већ са свим сузила. На левој руци видите црвену земљу као пдину с вама упоредног испрсканог Вукана, а с десне стране зеленом травом обрасле благе пдине Јежевца. Одмах за тим нађете се пред кршом. Вукан, који вам је управ над главом, с истом висином окида се у Млаву. Јежевац, пошто је поред Млаве као какву стражу нанизао

четири лепе пирамиде, онакве и оноликe, каква је Вуканова гола главица, — он, још искрзанији него и Вукан стасава Млави на истом месту, на ком и Вукан да се с њиме сједини. Ал их бујна Млава раздваја. На Вукановом подножју видите кулу, која је некад улаз у ждрело

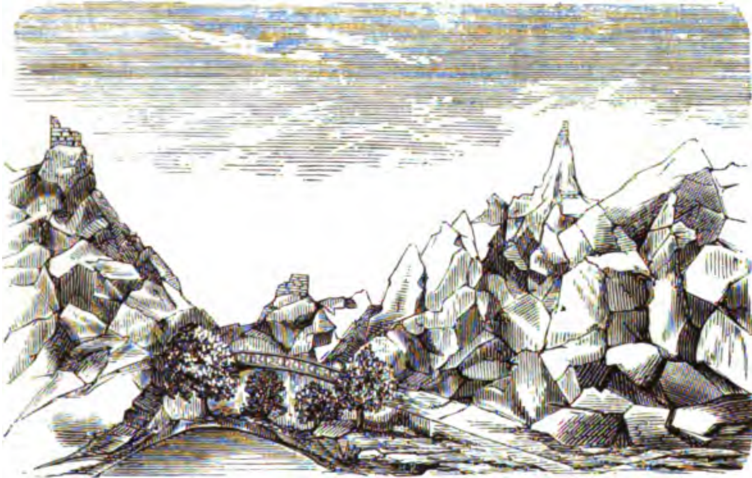

бранила. Мало по даље угледате тако рећи изнад главе, зидине и на Вукану и на Јежевцу. Вуканове можда су бирe за стражáре ждрелске, а Јежевчева бијаше малена на врх одвећ стрмог шиљка изнесена стрàжара, која је на приступ к ждрелу мотрила, и могла је на читав сахат и више у млавској равници да смотри и угледа непријатеља, који би се к ждрелу упутио. На томе месту с Вукана се спушта зид до на Млаву, која је можда десетину метара испод могућег пута, а пенушећи се мије и бије пâдне литице Јежевца. То су ждрелска врата, која су се можда затварала, кад је требало, а два пут су, у времену наше историје зазиђивана.

Иза тога се отвори она Вуканова провала, узвишена тераса изнад обале млавске, ограђена разбијеним стрмим

Вуканом, Ту су зидине „Митрополија“, и ту је тројица вода.

Као код ждрелских врата, тако сад још једанпут склопе се стрме и неуспужне литице с Вукана и Јежевца над Млаву и на Вукановој страни видите опет недостижне развалине. На оба ова узана места, нови пут је усечен у стену, и виси о њој као полица, оздо подупрта наслаганим камењем, а к води ограђена дрвеним плотом. Ја сумњам, да овај пут може бити трајашан.

Планинске реке, као што је и Млава, придолазе и нарасте не само с пролећа, кад се топе снегови на планини, него и с јесени, кад се проспу оне силне и дуге кише. Кад ту нараслу воду ухвати зимски мраз, онда ће он, — увучен међу камење — при свом ширењу да раскламита и раздрма оно наслагано камење, којим је пут подупрт, и пут ће се или мало по мало угибати и тонути, или од једанпут сурвати. Буде ли то, онда је Хомоље одсечено од равне Млаве, од Петровца и Пожаревца, и у њега се тада мора улазити, ил из њега излазити врло трудним и незгодним сеоским и шумским путем на Витовницу и на „Цесту.“

С тим другим теснацом ждрело се свршава. Пут још иде поред Млаве до Горњака, па је после оставља и прелази на таласаст предео реке Брезнице.

Јéжевац је нижи од малог Вукана. Његова страна Вукану окренута, накострешена је шиљцима, као јеж бодљама. Он се у главноме разлази на пет страна: Један гребен (и овај заслужује у најпотпунијем смислу то име, јер изгледа као гребени што су, којима се вуна гребѐнâ) иде у коб Вукану, и гради доњи теснац ждрела; други гребен иде уз Млаву, те гради други теснац ждрела, и свршава се у горњачком кључу Млаве; у његовој је стени испосница св. Григорија; трећи гребен, као планински хр-

бат, најдужи, иде к реци Дубочици и ломи се о њу, дохватајући се једним крајем Лисине и Крилаша, као четврти гребен; пети гребен завија на север те ређа оне лепе 4 пирамиде у кључу потока Јежевице, која одмах ту при почетку ждрела силази у Млаву. Преко трећег гребена, који се опет издиже у преседласт врх, иде пут из Горњака у Шетоње. Тај трећи гребен заједно са тим путем види се из ове просте скице, ухваћене из равнице сниже Шетоња. У овој скици на десној руци што се види мала округла главица, преко које води некакав пут, — та главица припада Крилашу, који је знатно виши од Јежевца. Та главица, и друге близу ње, све су од црвене земље, и виде се из далека такве. Горњи пак део Крилаша истина је од варника[1] камена, ал са свим другачега изгледа: шупљикав је и много личи на сунђер, а има га да изгледа као збрчкана кожа.

Крилаш има два врха. Онај севернији много је гре-

[1] Креч је реч турска, У источној Србији већином га зову вâр и кречити кажу вáрисати. Према томе ја називам кречни камен варник. Ко би боље што нашао, ја би усвојио.

бенаст, и кршевит, и зове се Лисина или лисине. Онај јужнији округластији је и више шумом обрастао, и зове се Крилаш.

Лисина је висока 610^{m} и нешто је виша од Јежевца.

Крйлâш ће бити висок колико и Вукан (велики). Ми целу планину узимамо под једним именом Крилаша, као што и мештани чине, кад о целој говоре.

Крилаш се подиже из платова, који је висок 530^{m}. Ова подгорина у средњој висини од 450^{m} траје од Крилаша на све до реке Медвеђице. Најнижа је у средини, где има понорска речица Бела река, државно добро. На крајевима својима издиже се као какав рȳб, те према томе изгледа тај подгорски платов угнут. Тај гранични руб пада на спољашњој му страни врло стрмо у дубоке долине реке Дубочице (с Кленовником) и Медвеђице, и на западној страни из њега извиру Црвéнац и многе уточице ресавске.

При извору Дубочице и Кленовника зове се један део тога платова равна гора, — назив, који се врло често повторава, и увек у смислу платова. Са равне горе пружа се једна грана између Дубочице и Кленовника, који се при саставцима њиховим савије у врло правилан конус Оштрѐљ.

Од Крилаша, на чијој југоисточној страни, вртаче врло јако учестају, па се тај део платова зове пониклице (520^{m}), — иде рȳб на југозапад, преко округлих мало уздигнутих главица на Глâвчину (златовску). Од тих главица у очи падају Црвено брдо, (и јесте црвено), Дрењâр и велико брдо; а међу речицама Црвенцем и Ћовдинском, Ковиљáрац, велики Лâз и Џȍдино брдо (560^{m}). С великог брда и Џодиног брда стиза грана на Главчину. Она је 650^{m} надморске висине, и преко ње иде водомеђа Млаве и Ресаве. Од Главчине одваја се

једна грана на северозапад, те испуњава простор између Црвенца и Бусура, и између Витежеве. Друга грана иде на лепо брдо Пронйклицу, која је много нижа од Главчине ове, ал с ресавске стране опет јако пада у очи. Трећа грана иде на Глàвчине (грабовичке). Четврта чини водомеђу рекама Липовици и Ломноци с једне, и Медвеђици и Црвеној реци (Крупаји) с друге стране; ова се грана даље веже са Бељаницом. Пета грана спаја Главчину са Крилашем.

Главчина је ова дакле пуце, које везује Бељаницу као прву планину у нашој орографији Хомоља, са Крилашем — последњом планином у томе венцу.

И ми овим заршујемо орографију Хомоља.

Но пре, него што би се растали с планинама, да се још један пут на њих обазремо.

Као што се из досад казанога јасно види, карактер планина на јужној страни од Млаве, сасвим је другачији, него што је у планина северно од ње.

Јужне планине, Бељаница и Перастов хрбат, имају у главноме облик високога, на две терасе подељеног вртачама испуњеног, безводног платова, који на Млаву наилази стрмо, и свршава се на њој кршевито.

Северне планине хомољске, много су правилнијег облика и са својим упоредним гранама, које се поступице у долину Млавску спуштају, чине благе и одвећ питоме косе земљом одевене, дакле за културу удесне, па и употребљене. Оне и нису ништа друго, него нанос са планине.

У јужним планинама, и ако оне запремају огроман простор, нема ни једне долине, која би монотонију шумом обраслог, камењем посутог, вртачама избушеног платова прекидала, те неки део земљишта квасила и тиме родним чинила.

Северне пак планине тако су ишаране долинама, највише упоредницима, да то чини особиту лепоту тога планинскога краја, и цео простор, ма колико он био наслаган у подини својој стењем и камењем, опет је куд и камо питомији и за употребу својим становницима удеснији.

У опште, јужне Млавске планине са севернима, и ако су и једне и друге од камена варника, чине такав контраст, какав ја нигде нисам видео у таквој близини.

А врхови ових планина у толико су интересантнији, и у толико више заслужују, да им се човек на теме испење, што са сваког од њих видите скоро цело Хомоље.

Међутим пењање на планине уопште има, за себе озбиљна разлога.

Наше планине истина нису Алпи, ал баш због тога у ближем су односу к човеку, па морају имати и интереса вишег реда. При томе, ко би наумио, да се на наше планине пење, није му потребно, да се на то одважава, да се снабде чврстом вољом, да се наоружа непопустљивим постојанством, да се одрекне за неко време својих навика и још много шта, — без чега путник за Алпе ни поумити несме, јер он иде у пуста, мртва ледена поља, где на далеко неможе да има никакве људске помоћи, нити потребна склоништа, а мора да гази преко провалија, преко безданица и ледених пукотина, мора да се пуза уз окомне литице и клизаве санте, — да се ломи по опасним јаругама, и снежним сметовима и сваког тренута да преза од ледених сурвина и страховитих лавина. Свега тога по српским планинама нема, и опет зато има много милине и осећања, која сваког Србина нуде, ја седне на престо српских облака. Није то само празна слава, да смо на том и том врху били, што би свакојако сувише слаба награда била за уложен труд. Попети се на српску планину значи, снагом своје властите моћи бацити поглед на један део срп-

ског земљишта, на коме нам браћа живе, а непознајемо га; значи, загледати истинским очима у лепоту свога завичаја, који нам душу обузима, а незнамо га; значи, озбиљно разгледати прилике, у којима нам народ живи, које такође непознајемо; најпосле значи, самом себи протумачити, зашто постојбину своју волемо и волети морамо.

Планине уопште нису близу главних путова, на којима је саобраћајна струја проблематисала особине народне; ал око српских планина има начичканих села, и ви дакле к планини идући пролазите кроз обитна места: пролазите сеоским улицама, у којима се игра малена Српчад — будући народ; пролазите питомим долинама, у којима се хори песма жетелачка; пролазите шумом и гором, кроз коју трепти свирала пастирска; и пењете се затим на врх планине, да све што сте видели, слијете у једну слику, и да гледате још многе долине, и још друге планине. Онај свежи ваздух планински разведри вас, узвишени хоризонат погледа вашег обаја вас, а лепота предела, која вам у око стиза, очара вас. Ви седнете на поноситу стену. Над вама је разапето небо много плаветније, него што га видите из низине, а под вама је прострта земља много шаренија, него што је видите из близине. И осим једног неба као недостижног боравишта већих сила, све остало, што сте до сад гледали изнад себе, данас видите испод себе. Па и онај сури а господски орао, необориви цар ваздушних становника, кога сте често гледали, како вам у зениту шестари, — и он се данас види у вашој низини, и тек кад вас спази својим обазривим и далековидним очима, издигне се више вас, те мотри, да му се гњезду неприближите. А зелене шуме, са својим питомим пропланцима, и цвећем посутим лединама, простиру се под ногама вашима као најлепши ћилим, преко кога шара сребрна жица жуборне речице.

Пошто сте испунили душу свима милинама, које вам поглед са планине понудити могао, ви се задовољни силазите доле. И сунце силази. Његови рујеви зраци праштају се с вама и с планином кроз мрко грање хладне шуме. И ви му казујете збогом, и веселе шумске тице стогласним цвркутањем говоре му збогом, и онај журни, бистри поточић што заједно с вама слази са планине, ромори му збогом.

Вама је пуно срце, широке груди. Као с победе да идете, душа вам осећа неки триумф, који непојмите, ал вас раздрагава. Ви ћутите. Под ногама шушти вам опало лишће, и крцкају суве гранчице, а над главом чујете шапат зеленога лишћа.

На једанпут вам се развидели; пред вама се укаже лепа пољана, на којој се пуше сеоски димњаци. Ви чујете лајање паса и гласове од стоке, и видите око извора читав сабор од жена и девојака, које с пољска рада похиташе на воду.

Ви сте већ међу људма; ал ваше мисли једнако се још заигравају час са умишљеним, час са истинским светом, док озбиљна ноћ својом мађијском силом не пренесе вас у са свим други, вама и непознат и непојаман свет санова.

*

Овим силаском са планина праштамо се с њима, задржавајући право, да им поносите врхове гледамо из

Долине.

Према оваквом размештају и облику планина, може се лако знати и појмити и долински створ Хомоља.

Хомоље има једну једину долину, која у пуном смислу те речи заслужује то име, т. ј. долину, која је између две планине. Све остало су само или планинске пукотине, као што је случај код јужних хомољских планина, или дубоке ижљебине, које је вода кроз векове себи направила, као што је то код планина северних. Овде се може изузети једна, која стоји у среди између праве долине и водене ижлебине, но која је и опет ближе овој последњој врсти. То је Крупаја.

Та једина долина у Хомољу чини источни део Хомоља, кроз који тече Млава од свог извора па до рибарског ждрела.[1] Ова долина (са својим косама и планинама) зове се Хомоље у ужем смислу, јер људи из Крупаје, кад хоће у ту долину да иду, веле идемо у Хомоље.

Ова долина има дужине (од извора па до рибарског ждрела) око 7 километара, а на најширем месту једва прелази 2 колометра (у правцу од Тршке цркве до села Судодола). То је чиста равница скоро без икаквог нагиба и по њој вијуга Млава најзмијастије, — као обично што чине то многе реке по равници (Тиса).

Кад би се рибарско ждрело затворило, онда би ова долина постала језеро. И кад би то језеро досегло на доњем крају 60—70^m дубине, оно би покривало све оно земљиште, које је на карти зелено, покрило би дакле око 700 хектара најпитомије земље, а ти 700 хектара и јесу једина равничка питомина Хомољу. Можда је то и било језеро пре, него се планина распрсла, те вода отекла.

[1] Овде ми је потребно напоменути, да људи у овоме крају, због села Ждрела, ту реч неупотребљавају више у овом смислу, него је заменише речју „Клисура."

21*

Од свуда планинама затворена, ова долина у пространијем смислу добива карактер планинске котлине, која не само одвојеношћу, него и типом, разликује се од свију осталих на источној страни Мораве.

Од истока, и запада ограђују је планински зидови од већ високо и врло стрмо, и само на северној и северозападној страни нема стрме обале, већ се из равнице тихо и полагано пење к планинама, које је деле од Пека.

Узимајући је овако укуп имамо њен пресек у правцу са североистока на југозапад од прилике овакав:

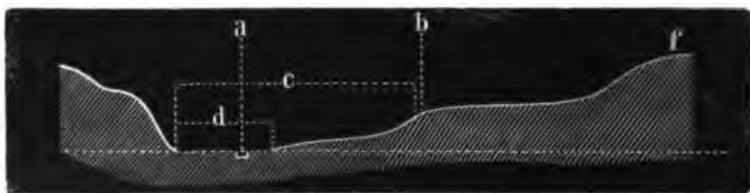

при чему видимо, како је на југозападној страни (овде левој) ограђена стрмим окомцима бељаничиних огранака, а на северозападној (овде десној) поступице се пење на хомољске планине. По дну те котлине тече Млава *(а)*, а при крају горње терасе од хомољских планина смештена су села *(b)*. Простор дакле од јужног зида, па до сёла, (овде обележен са *c*), чини хомољску питомину, од које је само мали део *(d)* равнина.

И самим овим овлашним пресеком тумачи се несиметрија ове млавске долине, или боље рећи хомољске котлине. С леве стране не силази ни један поток у Млаву, изузимајући суводолски, који има воде само кад су кише и снегови; а с десне стране теку непрекидно 8 речица скоро упоредо једна с другом.

Но то нису никакве долине.

То су само, као што већ напоменусмо, ижљебине, које је кишница и бујица од отопљена снега себи изрила.

Постанак ових ижлебина може се дакле врло лако

протумачити и појмити, кад погледамо на нове јаруге, које постају у нашим данима на каквој стрмој земљи. На прилику загледајте јаруге, које се сада праве код „Споменика“ близу Београда. Тамо је бујица текући по стрмини излокала себи у земљи једну бразду, којом силази доле. Кад дође друга бујица, она још дубље изрије ону ровиту земљу, и што је стрмина земљишта и маса воде већа, тим дубље и шире рије се у земљу. Стране од те јаруге, наквашене кишом, роне се у јаругу, те тако још је више шире, а бујица носи изривену и оборену земљу доле, и смешта је и таложи по низини, пошто изгуби ону досадању брзину. То чини вода сваке године, кад год је буде, и јаруга бива непрестано и дужа, и шира, и дубља. Кроз много времена и година то понављајући, јаруга престаје бити јаругом, него се већ начинила долином, о којој тадашњи људи и непамте да је некад јаруга била.

Ово се нарочито јасно и лепо види на „малој реци“ више Жагобице, где је водом изривено земљиште сам слој од титре и шљунка, те би се, — као оно године на дрвету — могло израчунати, колико је времена требала та вода, док је своје данашње јој корито ижлебила.

На овај су начин постала корита хомољских потока.

Док вода још није била себи начинила корита, она се низ планину слазила широм, и због јаке низбрдице, сносила је не само земљу и титру, него ваљала и на ниже гонила и големо стење. Тако је она испуњавала низину и насула у приличној висини, а тиме смањила у доњем јој току стрмину, па и себи брзину. После је, слазећи са стрме планине, и јаком снагом ударајући о тај свој насип, почела да га рије, и кроз много векова изрила корито, којим данас теку све те споменуте речице, а међу њима остале благе косе.

Истом овом радњом правила је та вода још нешто.

Пошто су бујице насуле оне низине, куда су текле,

оне су тиме, откидајући с планине негде више, негде мање, земљу и камење, саму планину искрзале, те је ова добила врхове и шиљке, на грбини а особито при подножју, каквих пре те водене радње није морала имати.

И ово се може видети при јаружицама, које сада постају. —

Рекосмо, да се млавска долина код рибарског ждрела затвара.

То ждрело траје све до ниже града Куделина, што ће у правој прузи износити око 4 километра, и то је дебљина планине, која се ту распукла, те Млаву пропустила.

Одатле па до утока Комене (крепољинске реке) има опет отворене долине, корита крепољинска, једва 1700^m дугачка, а само 500^m широка (на најширем месту), и опет настаје друго ждрело, нешто блаже од првог, и траје до утока Брезнице.

Треће је ждрело најчувеније, у историји познато под именом Браничевско ждрело, које завршује планински крај Млави, јер даље отвара се дивна таласаста равница све до Дунава.

Да пођемо Млавом од њена извора.

Млава извире одмах код Жагобице из једног „безданог“ језерца. Последњи изданци Церастовог хрбата свршују се изнад Жагобице у једној дољачи. Између дољаче и Тиснице находи се леп низ од 4 главице, од којих највиша зове се Стара пољана. Ова дољача испуњена је вртачама и има правац с југоистока на северозапад. Дугачка је близу 2 километра, и горњи крај виши је од доњег за 200^m. Кад се приближи Жагобици, она престаје, и десна јој обала стрмо пада над жагобичку равницу са висином од 42^m. Њене дакле две крајње (доње) вртаче за толико су високо изнад једне вртаче, која је на десно од правца дољаче на жагобичкој равници. Та је вртача на северној страна отворена и пуна плавозелене воде.

То је глава Млаве.

Вода је бистра као роса и одвећ ладна (8·5 Cels.) и чим изиђе из тога језера одмах тера воденицу од 6 витлова. Први јој правац скоро на запад до средокраће суводолске, а ту окрене управ на север к Тршкој цркви. Ту промену правца узима због суводолске терасе, коју је поток суводолски наносом из планине наслагао у висини од 42^{m} над долином. Код Тршке цркве ударила је опет у подножје брда Љутровца и окреће на ново на запад до села Изварице, с ниже које улази у рибарско ждрело.

Тај њен ток по равници одвећ је извијуган тако, да на дужини у правој прузи од 7 километара долине, има око 11 километара корита.

Код села Изварице стасавају брда к Млави и с леве и с десне стране, тако, да се од Изварице у Рибаре

неможе отићи поред воде. То је рибарско ждрело, но које није дуго.

Код Рибара гради врло јаке окуке, и у тима кључевима смештено је то село. Положај његов с тога је веома интересантан, ал и невољан. Оно мало равнине, што је поред воде, то Млава све оплави кад придође. У то време непомажу ни она два моста, што их на реци има.

Од села Рибара, па до ушћа Осаонице, где има развалине од цркве, која је служила онима, што боравише у граду рибарскоме. — Дрману — може се ићи десном обалом Млаве, ал после опет прекида, јер Млава улази у ново — Куделиново ждрело —, што је више Крепољина.

Завијање Млаве у овоме ждрелу валда је најинтересантније и најоригиналније завијање. У том тако увијеном кључу налазе се развалине града — Кудељина —, који је на овој страни (за корита Крепољинска и Крупају) био то, што је — Дрман — град у рибарима био за право Хомоље. Обе обале Млаве високе су над водом 142^m или 444 бечке стопе, што ће рећи толико, колико чине 2$\frac{1}{4}$ торња београдске цркве. Гребени, на којима је назидан тај

град, једва су неколико метара (2—5—7) горе широки, и одатле се окида тако висока литица право у Млаву.

Одатле се долина мало отвори у питома крепољинска корита. Но одмах затим наново се стесни, и тако траје све до највећег — Браничевског — ждрела.

Овај ждреловити простор Млаве износи у правој прузи (од Изворице, до близу села „Ждрела“) 10-½- килом. али ток њен због оних силних кривина износиће око 23 килом. Од извора дакле па до излаза из Хомоља Млава има дужине у правој прузи око 17-½- километра, а корита и тока њеног на том простору биће преко 44 килом. По томе дужина простора кроз који пролази Млава према дужини корита њеног стоји као 6 : 15; толико много односе њене кривине.

Колико обликом толико и величином, знаменита је кривина Млаве код Горњака. Пошто дође до места, где је данас механа тога манастира, Млава окрене на југозапад, после по сахата поврне се натраг упоред са досадањим правцем на североисток и кад мине Горњак, она се опет врати скоро упоред са истим правцем на југозапад и тек после окреће на северозапад. На простору дакле од 500^m и нешто више, она се двапут повраћа, те тече упоред са самом собом, и тиме гради два дугачка једно с другим упоредна полострова. На грлићу првог находи се механа, и то је превој једва 180^m ширине, куда води главни пут хомољски. — (Види слику на след. стр.)

Врело Млаве биће високо 251·5^m изнад мора, а при излазу из Браничевског ждрела око 124^m, дакле главни нагиб терена износи 127^m, што чини стрмине $\frac{1}{137}$ кад се разрачуна према дужини у правој прузи од 17-½- килом. То чини другим речма исказано, 42 воденична скока, т. ј. на Млави од врела јој па до села Ждрела може бити 42 воденице, кад би обала Млаве свуда приступна била.

То је нагибање земљишта самог; ал Млава нема то-

лике брзине. Она је својим окукама себи пут олакшала и начинила се тишом и питомијом него што би према размери од $\frac{1}{137}$ била. Она има корито око 44 километра дужине, и њен пâд ваља поделити на 44 километра а не на 17·5. По томе се она близу трипут споријом начинили, и пâд јој стоји у размери $\frac{1}{347}$.

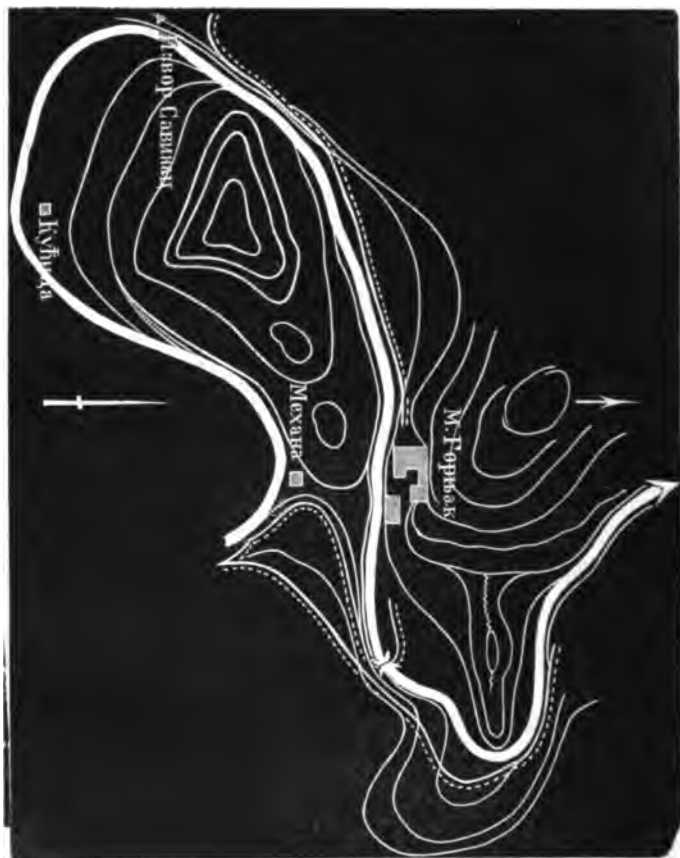

То је о Млави.

Друга долина у Хомољу, која нешто вреди, то је **Крупаја**. Но она се сасвим разликује од Млаве.

Крўпаја има према Млави попречан правац: с југа

на север. Дужина њена у правој прузи износи 10, а са завијањем око 13 километара. По саставу ова је долина подељена на двоје, а по створу на троје.

Горња краћа половина припада реци Црвеној води, а доња дужа реци Крупаји, у коју Црвена вода утиче, одмах испод њеног извора. Обе реке чине једну долину без промене правца, но Црвена вода по кад што пресуши.

По створу пак горњи крај траје од извора Црвене воде, па до „Ситничког поља.“ Овај је део врло узан, и по њему се може ићи само до села Крупаје.

Средњи део траје одатле па до гребена, који са Кустура планине упире у реку и искриви је. Овај је део шири, но нигде непрелази 200ᵐ. И с једне и с друге стране планина стрмо наилази на долину, с том разликом, што на левој страни има уз планину узан прислон, којим води пут, и на коме је село Магудица. Десне су пак планине више.

Доња Крупаја захвата од гребена до близу ушћа. То је лепа и одвећ питома не много издигнута тераса, коју свуд у около обухватају висока брда, као што је на левој обали Венац, а на десној Кустур са својим наставцима. Преко те терасе теку слаби потоци, те је чине таласастом. То су сигачка[1] корита скоро три пут толика, колико крепољинска.

Ушће је Крупајино ждреловито.

Црвена вода извире на водомеђи ресавској спрам извора Пањевице и Липовице, и зове се тако с тога, што што су јој обале од црвене земље, а корито од црвена камена (Пескун). Она тече на север до села Крупаје, па онда завије на исток, но на скоро опет се поврати к северу. У том њеном кључу на левој обали издиже се врло леп и питом платов Ситничко поље,[2] које се на се-

[1] Гле'те, какав је овде придев од именице „Сиге“.
[2] Откуд се зове „Ситничко“ нисам могао докучити. Можда се „Црвена вода“ некад Ситницом звала.

верозападној страни дохвата планине, на чијем гребену издижу се лепа, једно уз друго, три врха Китице.

Ситничко поље траје до улаза Црвене воде у Крупају.

Крупаја извире врло импозантно. Из полупаног а високо издигнутог стења, кроз пећинасту голему рупчагу силовито јури на поље запенушена, јака воду хоризонатно, и тиме овај извор чини лепшим од извора Млаве, која тако рећи, невидно излази из језера оздо. Вода је врло јака, и одмах тера воденицу. Али је овде још и то интересантно, што одмах близу воденице има још један, истина одвећ слаб, ал топлији извор, који топликом зову. Вода је Крупајина код воденице 10, а у топлику 21° Целзијев. Можда би се могло чишћењем наћи, да би и топлији био.

Близу ниже извора Крупаје, ни пуно 200^{m} улази у њу Црвена вода, те је по томе долина за обе ове воде једна а не да је због саставка воде и саставак долина.

У Крупају улази код села Сига поток Бигар,[1] који долази с истока. Испод њега, а с њим и с Млавом упоредо, стасавају у Крупају још два поточца, но који немају свакад воде.

Осим Крупаје, улазе у Млаву још неколико потока с леве јој стране.

Тисовац силази са горње терасе перастовог хрбата и пробијајућ први рӯб састаје се са Јеловцем, који иде с југа с ајдучких брда. Обе су ове воде живе, но текући на ниже полагано се изгубе. Ал на једанпут

Бӯк накнади изгубљену воду. То је извор налик на крупајски. И он избија хоризонатно из стене, и веома је

[1] Сига и Бигар два су имена за један исти камен. Тај камен у западној Србији зову Сига, а у источној Бигар (У Старој Србији и Македонији такође кажу Бигар). По овоме се види, да је поток узео на себе источни, а село западни назив.

бистар и ладан (8·5° Cels.) Но непотече за дуго, а високе стене навале с обе стране, као доњи руб напред споменутих тераса, и начини се непролазно суводолско ждрело, у коме се сва вода наново изгуби тако, да у млавску долину излази само као Суви до̂, откуд је и име томе селу.

Није мање кршевита ни

Медвеђица, и ако непресушује. У њеном горњем крају смештено је село Близнак, а на средини засеок Медвеђа. Од Медвеђе до Млаве не може се ићи поред Медвеђице. Ту код села Медвеђе улази у Медвеђицу често сув, доста дуг, а као стрела прав Дуги поток.

Ова речица Медвеђица, а исто тако и сеоце Медвеђа сада први пут излазе на видик; ми о њима до сад незнађасмо да постоје.

Медвеђица, ма да има врло узану и кршевиту долину, боље рећи јаругу ил ижлебину, — опет зато, она спада у правилне по своме створу, како су обично попречне или секундарне долине.

Представимо себи какав узвишен платов, како су обично плећа планинска или подножја планинских врхова. С врха или гребена, који највише влаге из атмосфере усисава, а с кога се и отопљен снег или напала киша некуд сливати мора, тече вода изнајпре по каквој од себе угнутој бразди. У колико је та вода бујнија, у толико ће она себи брже и више издубити и изловати пута, и начинити стална корита. Но жива вода ради без престанка. Како које године, њено је корито дубље, и што је даље од свога извора, то вода због увећане брзине јачом снагом и дуби, носећи доле све оно, што је дубећи од планине откинула. Тај нанос таложи се у главној долини или низини, и тиме ове попречне речице непрекидно насипљу низину новом и новом земљом шумском и планинском, и чине је родном и богатом. При таложењу том остављају оне оно крупно ка-

мење одмах при изласку из планине, те тиме граде свој излаз ждрелом; или га слажу у дну свог пасипа, по врх кога после насипљу ситније камење и земљу с песком, чиме граде тако реки мак-адамисану равнину.

После много векова, који даљином један од другога прекину сваку свезу у памћењу људских нараштаја, ми видимо долину какве речице и реке тобож као свршену, при свем том што вода и даље ради без престанка. Ми видимо долину како је у доњем свом крају ограђена високим странама планинским, а у изворном крају много нижима, и у њеном доњем крају или никако не можемо, или с тешком муком тек можемо да пређемо из једне долине у другу, што је упоред с њом, а у изворном пределу јој тај прелаз је врло лак.

Из ове незграпне слике можемо у неколико да видимо то, што о дубљењу корита казасмо. — (Види слику на стр. десној).

Ми имамо један узвишен платов, на коме у *a* извире речица. Она је у извесној епоси свога постанка текла пругом *ab' c' d'*. Да је тада когод реку измерио и план од ње начинио, доцнији нараштај видео би, да се тај план више не слаже с истином, јер сада тече река пругом *ab'' c'' d''*. То јест видео би да су стране од долине сада више и код *b*, и код *c*, и код *d* него што је некад било (упоређујући са старим планом). После још много векова река је себи још дубље корито и долину изрила, и тада тече пругом *ab''' c''' d'''*, при чему видимо, да су по целој дужи стране планинске више, него некад, и видимо, да су при доњем крају реке врло високе, а при горњем много и много ниже над коритом.

При овој радњи воде може двоје да буде.

Може да буде тако, као што мало пре казасмо, т. ј. да су стране долинске при дну високе и стрме, а при

врху ниске. То ће бити онда, ако је планина од тврђег

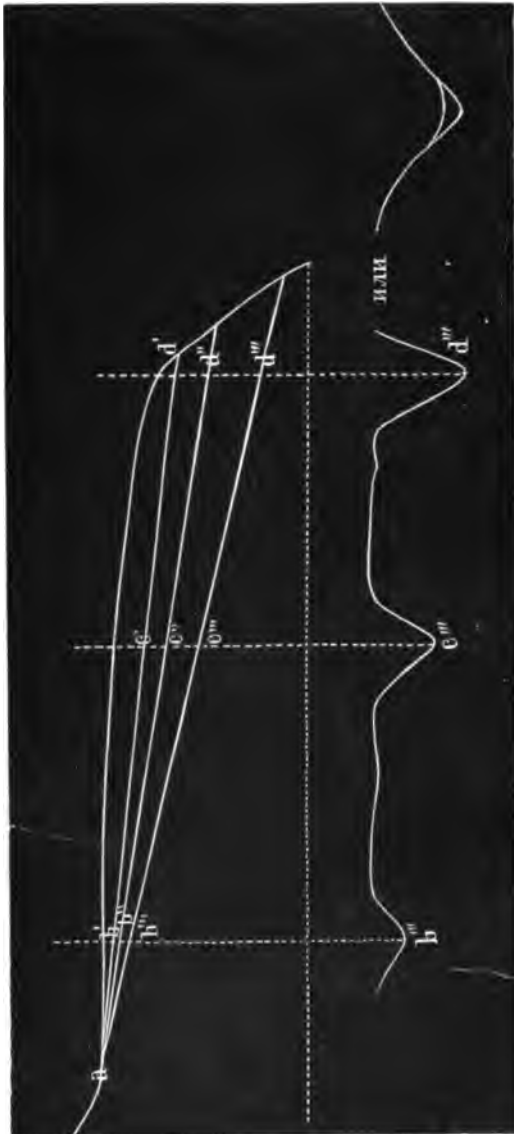

камена, или од камена истина меког, ал који на ваздуху отврдне ил се не дроби.

А може да буде и тако, да су стране долинске при дну истина високе, ал бла́ге. То бива онда, кад је планина од камена меког, или који се на ваздуху троши. У том случају вода снѐсе његове здробине у долину и однесе даље, а долина реке на тај начин бива што ниже то све шира.

Овај други случај обичнији је у општој орографији, а онај први важи за Хомоље.

Тај други случај, колико је за културу земље пробитачнији, толико је произвео у ранија времена таке заблуде у орографији, да је заблуда та прешла била и у геологију, те постанак свију узвишених делова на земљи приписиваше једино радњи вулканској, несећајући се, да вода у кашњим периодама земским више површину земску промењује, него ватра. —

Долина Медвеђице таква је, какву описасмо мало пре под првим случајем. Она је у свом изворном крају блага и питома много више, него у доњем крају, с тога је ту и настањено село Близнак, које има много лакши саобраћај са Липовицом у Ресави, него са крајевима низ воду.

О овоме, које изгледа као нека аномалија, кад се гледа из Београда, — ми ћемо доцније говорити мало више. —

У Млаву с леве стране улази и

Дубо̀чица. Ово је мала речица, но која непресушује. Састављена је из два потока: Дубочице и Кленовника. Извире из подножних огранака планине Крилаша, и тече на исток у Млаву. Долина јој непроходна јаруга.

Много је питомији

Јасеновац, жив а мален поточац, између Крупаје и Медвеђице, који наквашава одвећ питому и ливадну карлицу између планина.

Више села Рибара слази у Млаву и

Бѝгренац, врло кршевити поток са живом водом.

То су биле воде, које добива Млава из својих јужних планина, и које су сасвим другог створа долинског, него што су долинице на северним планинама. Но овакав јужни карактер има и

Тѝсница, која слази са Перастовог хрбата с југа и са југоисточних крајева северних планина.

Она је двокрака.

Јужни крак, под именом велике Тиснице има правац с југа на север, и опет је двокрак: велика и мала Тисница. Ова мала Тисница такођер је двокрака, и чини је Пераст и Мала Тисница.

Пѐраст иде с југа к северу нешто на исток нагибајући, и непресушан је. Силази с подине перастовог хрбата, источно од Лисца и проходан је. Извор му је на узвишеном платову, првој тераси перастовог хрбата, који се ту зове Ра̂вна река. Нагиб корита његовог веома је стрм, тако, да на дужини од прилике 4 километра износи пада више од 270^m, што чини нагиба $\frac{1}{150}$. При извору може бити висок око 840^m код врата перастових (самара) 756^m, а при саставку са малом Тисницом 562^m.

Мала Тисница силази с угиба, где се Перастов хрбат везује са Црним Врхом. Она тече с југа на север нешто западу навијајући, и пресушује.

Велика Тисница извире ниже перастових врата, и тече супрот перастовом правцу на југ, па онда окрене на запад, и пошто прими поток Присаку, који иде с југа, и још један са запада, она окрене на североисток.

Северни крак Тиснице зове се Црна Тисница, која тече с истока на запад, с огранака оног гребена, који везује Црни Врх са хомољским планинама. Она је много блажа него велика Тисница, јер огранци, што су међу

њеним потоцима, а она их има, силазе са северних планина, које су много блаже и питомије од јужних.

Под брдом Стрењиком састану се обе Тиснице у једну, и кроз пукотину планинску јуре на запад к Жагобици.

За Црну Тисницу незнам, ал велика Тисница и пре ње Пераст, они текући по своме кориту, на много места пропадају у земљу тако, да у ждрелу у сушно доба и нема воде у Тисници, при свем том, што у горњим крајевима има.

Такав је безводан случај био и лети 1872, кад сам ја тамо био, и то ми је помогло, те сам коритом Тиснице ишао од Жагобице до више саставака велике са Црном. Ту сам се испео на Стрењик и са Гарвана сишао на саставке Мале Тиснице и Пераста. На други начин, завијање и створ Тисничке долине или пукотине, није можно разгледати и видети.

Испод саставака велике са Црном Тисницом силази у Тисницу десно, са Већевине Добри долац, и ту код његова утока има на Тисници лепа малена карлица, коју зову „Лопу̑шник“ што ће рећи жу̑па. Одатле па до Жагобице само је стенска пукотина. Жупа је могла бити језеро, пре него се планина распукла.

На средокраћи од жупе и Жагобице има то тисничко ждрело велики завијутак у округ, градећи унутра повелико полострво, које се узаном превлаком од само дваестак метара везује за осталу земљу. Та превлака зазидана је зидом, и тиме полострово одвојено и ограђено. Можда је то учинио какав на полострово склоњени збе̑г у време, кад Турци рушећи, палећи, отимајући и убијајући нагрнуше у земљу, по пропасти и последње сенке српске власти у 16-ом веку.

У тај завијутак силази поток Бру̑сник са Бе̑љевине.

Између завијутка и Жагобице испречило се брдо Преграда, која преграђује малу питому карлицу од Жаго-

бице. На једном испалом гребену Преграде, а на обали Тисничкој има развале од градића неког, који је можда господарио некад околини жагобичкој.

С ниже тога градића отвара се равница, кроз коју тече **Мала река** у Тисницу одмах више Жагобице. На страни ушћа мале реке на левеј обали Тиснице и на лепој равници своје развале од цркве, која је том граду служила. Сад Тисница наново улази у једну кратку клисуру, и после излива се у Млаву одмах испод њеног врела.

Тисница је по томе прва река, која се у Млаву излива с десне јој стране, а **Мала река** прва, која долази из северних планина.

Као северне планине, што се сасвим разликују створом и обликом од јужних, тако је иста велика и карактерна разлика и међу долинама северним и јужним.

Јужне су долине, као што смо већ казали, већином планинске пуклине.

Северне долине, ма да нису потпуно развијене, и још не довољно проширене, оне су постале много правилније.

Оне, које припадају источном Хомољу, (Хомољу у ужем смислу), и којих има седам, и опет се разликују од оне две што су у западном Хомољу, а које долазе са севера.

Долине источног Хомоља, изузимајућу једну, која је већ у западно Хомоље, све имају у доњем свом крају равнички ток, то јест, теку по равници са коритом без долине. Такве су све речице у средњој и доњој Млави.

Ове долине начиниле су се сасвим оним редом како смо напред испричали, говорећи уопште, а приликом Медвеђице. Мићемо их сада само просто изрећати.

После **Мале реке**, која слази у Тисницу, иде поток **Жабар**. Он долази с огранака, које пушта к Млави гребен измеђ **Поткрша** и **Тршаве главице**, и пошто

одмах ниже својих изворских саставака пробија крш и лом, који завршује прву горњу терасу хомољских планина, он у правцу на југозапад пролази испод Жагобице у Млаву.

Каменица је већа од Жабара, и двокрака је. Један крак силази са Здравче, а други са Поткрша. Оба теку кршном ижлебином, и остављајући код села Лазнице крш и стење, ту се састају и теку благом долином у Млаву право на југозапад.

Милàтовица. И она је двокрака. На једном краку била је некад Лазница, а на другом је данас Милатовац. Крак старолазнички такође је двокрак и долазе са Купинове главице. Пошто се саставе ту, где је било село Лазница, они се опраштају крша и теку између благих коса доње терасе хомољских планина. После по сахата састаје се са другим краком, на коме је Милатовац. Овај крак долази са Бељевина и у селу напушта стење, да се питомији састави са старолазничким краком. Састављена река тече поред тршке цркве у Млаву, коју је овде до под брдо потиснула тераса суводолска наслагана потоком Тисовцем.

Вуковица је краћа од осталих, јер извире близу оног р̂уба, под којим су села настањена. Напротив

Јошаница је најдужа међу свима, но не и већа од Милатовице. И она је у главном двокрака, и један крак долази са Негосављева камена, и овај је краћи; а други силази са Богавчеве пољане. Улази у Млаву код села Из̂варице.

Аду̂јево је кратко као и Вуковица, то не ремети започету симетрију. На њему сад нема никаквог села али га је некад било, па се иселило у данашње Рибаре.

Осàоница је такође од два крака. Један долази од Стрењика, а други с подножја Врања и Штубеја. Код села Осанице излази из крша и почиње исто онаку

долину, као и све до сад побројане на северној страни; ал непотече тако ни ³⁄₄ сахата, па одмах уђе у теснац, који чине брда дрманског и куделинског ждрела. Њен дакле најдоњи ток одступа од досадањег правила, јер њен десни брег није ништа друго, до она греда, која иде од Врања да се на Куделину скрха о бељаничину греду, која до Куделина стасава.

Та греда одваја и источно Хомоље од западног.

У западном Хомољу осим оних река, што долазе с југа, има још ове две из северних планина.

Ко̀мена извире на источним падинама великог Суморовца, и тече неколико на исток; ал од Суморовца до Врања има испречен један висок, врло стрм, искрзан кршевит гребен, који се овде испиње у Пећину Главицу и поток увире под њу. На супротној, југоисточној страни избија из стене врло јако на поље, и то је пра̂ви извор реке Комене. И мени се допада, да је извор Комене најлепши извор од свију у Хомољу.

Врело је Млаве грандиозно. Крупајино је силовито, Бук је ведар и весео, ал врело Комене је бајно.

Помислите окомице стесану стену од сто метара, која се на више крши још стотину метара, а под њоме ниска, маховином обрасла пећина, из које сукти студена бистра вода. С обе стране натклопиле се вите гране прастарих букава, те сунчани зраци густим лишћем уситњени, трепере по нежним и веселим таласићима хитре реке. На влажним обалама роморне воде, а у дремељној хладовини модре шуме, као најлепше ћиљанке, набујао разноврстан папар, те својим тропским лишћем украсио ово рајевито местанце. Између гумастих бокорова китњастог папра прострла се мекушица трава, те као кадифеним ћилимовима застрла пропланке овог чаробног храма, у коме тајанствену тишину сановно прекида бајан ропот сребрне реке. Ја се-

дим на окинутој стени. Пода-мном жубори запенушена Крмена као вечита приповетка непојамних дела, а над-а-мном тихано шушти зелено лишће као успавна песма нежне мајке. У прикрајку издубљене локве, а на огледалу непомичне воде, несагледно трепери калеидоскоп невиђене игре неких мирисних бубица, које сам ја први пут овде на врелу Комене видео. Бајност овог усхитног места мене је очарала, и ја сам и нехотице задржао се на њему 4 сахата, зар да се напојим оне тихе милине, која из овог храма лије. Тада се бројао 9 Септембар 1872, и тај дан остаће ми као најлепше сећање у моме животу.

Врело Комене биће 532^{m} високо, а брда око њега још 200^{m}. На један сахат тока к југу прима у леву обалу Сто̀жац, који долази с огранака планине Врања, и више свог утока састаје се са још једном толиком, колики је са̂м, и која се зове Вра̂њски. Сто̀жац пак тако је назван од Осаничана, а Крепољинци га зову Кочѐтин.

По сахата од врела Комене (пешке идући, а низ воду рачунајући) находи се главни превој измеђ Комене и Брезнице. Тај превој раван је, платоваст, и само 50^{m} Каздин иомее, а једва 20^{m} изнад Брезнице, која такође излази на једанпут из брда но не и из стене.

Комена тече кроза село Крепо̀ља̂н, те с тога је у доњем крају зову крепољинском реком. Она у самом селу прима с десне овале поток Тру̑ћ, који силази с оне греде, што раставља источно Хомоље од западног, а нарочито с брда Ко̀мене.

Од Крепољина до утока у Млаву тече крајем крепољинских корита и слази у Млаву више ушћа Крупајиног

Брѐзница; извире из превоја Комениног, мало пре споменутог, а изворске јој уточице као што је Врѐоце, и мало ниже Ста́новац силазе с огранака оба Суморовца. Главна јој је уточица с десна Краварица, која силази

са подине оба Вукана. Краварица и један део Брезнице испод саставка с Краварицом, то је таласаста питомина, какве Комена нема. Но код Брезнице има карактерног то, што је она једина река у целом Хомољу, која од извора, па све до испод саставака с Краварицом, нема с леве обале не само никакву уточицу, него ни јаругу какву, која би простоличност косе и несиметрију долине реметила.

У Хомољу нема више долина; ал има још једна речица, која је истина кратка и без долине, јер тече по равници млавској од извора свог до утока, — но која у исто доба не само никад непресушује, него никад није ни већа ни мања, већ увек једнака. То је речица

Самоврелица, која избија из камена у селу Суводолу, те целом селу служи и као пијаћи извор, и као перађа вода, на за тим тече по долини млавској испод и дуж јужне високе косе, неимајући никакве уточице, него сама (без помоћи других извора) из свог врела тече право у Млаву више Изварице.

*

Као што смо напред споменули, долине хомољских речица више су поточне ижлебине и јаруге, него праве долине, — јер нису још развијене. Оне су, рекао би, још у периоди свога постајања.

Развијена и свршена долина има благ нагиб и пад. Она земља и песак, што га са планине свлачи, мора временом насути доње крајеве корита и долине, и тиме нагиб умањи. Може се десити, да тај нагиб са свим се изгуби, и при обичном стању воде да вода не тече. Такав случај имамо на Тамнави, која је у Посављу већ без тока.

Још у већој мери учинио је По у Ломбардији, коме је корито изнад долине.

Потоци носе земљу у речице, речице у реке, а реке у море. Тако се море насипа, и после много векова обалу своју у неколико измени. Растење мора на далматинској обали тумачи се насипањем талијанских река, које талијанску обалу из мора извлаче, и чине је из године у годину плићом.

Тако ће некад и Хомоље имати шире долине него сада, па ће му и планински огранци бити блажи, него сада, а врхови шиљатији него сада.

Узане, а са стрмим странама, долине хомољске, не само да недају земљишта култури, него и саобраћај неиде по њима. Стазе и путање иду по врху коса и по плећима планинским, с тога им је силазак у села веома тежак. Та прилика ваљда је и била узроком, те је у овима крајевима постала пословица: „у Хомоље не иди без невоље“. Но у Хомољу није то једина незгода. —

Пошто смо овим дотакли се саобраћаја, то ћемо сада да изнесемо Хомољске

Природне прелазе.

Рекли смо, да је Хомоље од свуда планинама затворено. И видели смо, да је тако. С тога се у Хомоље неможе лако доћи, ни из њега изићи. Но баш због тога и јесте важно знати она места, која су вазда била од значаја за саобраћај хомељски.

Ми, који смо на западу од Хомоља, и у њега идемо преко Млаве, ми знамо само о пролазу на Ждрело. Оно и јесте најглавније, јер се њиме Хомоље везује за најроднији крај Млаве, и у исто доба њиме се везује и вазда везивало у политичком смислу за главу од Хомоља — Бра-

ничево. Ал је тај пролаз и тежак био, и тек је данас олакшан путом сеченим у стену.

Браничевско ждрело, — тако се назива у дипломи цара Лазара, — због те своје важности, вазда је било предметом бриге, и ономе, који је у Хомољу био и њиме господарио, и ономе, који је у Хомоље ићи хтео. Та његова важност изазвала је и многе градиће у ждрелу, који улаз у Хомоље затвараше, чије развалине и данас путника задивљавају, не својом величином, јер су малени, него неприступним положајем и тешкоћом направе.

Кроз ждрело се излази из Хомоља у Млаву.

На супротној страни од ждрела, а као излаз из Хомоља у Тимок врло је важан

Прелаз на стражу, који везује Хомоље са Црвеном реком (кривељском). Хисторија је забележила важност овога прелаза, колико је мени познато, у два маха. У другој половини 17-ог века, кад Аустријанци отеше Србију од Турака под принцом Лудвиком Баденским и у почетку 19-тог века, за време нашег ослобођења од Турака под Карађорђем.

Но у обе ове епохе важност овог прелаза није била тек изнађена, него само доондашња му употребљена: јер туда иђаше најкраћи суви пут из Видина у Београд.

Ова два прелаза састављају пут са северозапада на југоисток, дӯж Хомоља а кроз средину му, који продужен везује доњу Мораву и Дунав са доњим Тимоком и Дунавом, и пут врло важан и од негубног значаја.

На северу од Хомоља налази се питома печанска жупа Звижд. Из Хомоља за у Звижд врло је потребно наћи прелаза, и тај је

Превој на Комшу, по својој важности трећи на реду од прелаза хомољских. Он је на гребену хомољских планина између Купинове главице и Негосављева камена, и преко њега води пут поред Милатовице на млав-

ској, а поред Комше на Печанској страни. И овај прелаз није нов изналазак; наша историја ваља да памти, да ту продурише турске хорде у 16-ом веку, кад је распаднуту и од владара напуштену српску државу ваљало освајати корак по корак. И данас туда води пут, но просто сељански, јер га ми неценимо по мери његове важности, коју он има и у икономном и политичном погледу.

Према овом прелазу на јужној страни Хомоља има исто тако важан

Прелаз на Јавор, преко кога води пут из Хомоља у Ресаву. Овај пролаз некарактерише се као какав превој на планинском гребену, него је то истражена најпрактичнија (у сеоском смислу) пруга; која ће да нас преко врлетних и безводних планинских плећа спроведе, а да не залутамо. Пут овај силази у Ресавски слив више водомеђе Црвене воде (крупајске долине), на Пањевац, а полази из Хомоља од села Суводола. Овај пут у свези са оним на Комшу чини одвећ важну саобраћајну бразду, којом и данас често иде прометна струја из Крајине у Ресаву. По овоме важност му се види и сама од себе.

Врата суморовачка пуштају кроз себе онај пут из Млаве, о коме смо већ напред спомињали. Он иде из Витовнице у корита Крепољинска и даље на Крупају, по чему је он уздужни пут западном Хомољу, као што је од ждрела на стражу уздужни за источно и цело Хомоље.

УМИРАЊЕ УЧИТЕЉА ОСНОВНИХ ШКОЛА

у

КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ.

СА ПЕТ ГРАФИЧКИХ ТАВЛИЦА.

ОД

Богољуба Јовановића.

Сваким радом троши се животна снага; јер сваки рад изискује напрезање. Почем сви радови нису једне врсте, неки траже физичку а неки опет умну снагу, то онда не могу подједнако ни дејствовати на рушење организма тела човековог.

Овај интересантни појав испитивали су многи научењаци, и дошли су до важних резултата.[1] Тим испитивањем дознало се, да су највећем помору изложени: лекари, наставници и уметници; средњем помору: земљоделци, шумари, војници и адвокати, а најмањем: чиновници, трговци а поглавито свештеници.[2]

[1] Да споменемо само: Каспера, Фукса, Рикеа, Колба, Ломбарда и De Neufville-ово дело: Lebensdauer u. Todesursachen 22 verschiedener Gewerbe etc. 1855.

[2] Види о томе дело: Wappäus, Allgemeine Bevölkerungsstatistik. Почем ова испитивања нису чињена са фактима црпљеним из наше статистике о покрету људства, то се природно не могу ни на нашу земљу односити.

Тачна и потпуна статистика о покрету људства даје грађу за оваква испитивања. Ми такве статистике још немамо, али је не налазимо ни у званичним публикацијама других држава, изузимајући Шведску, где се статистика о покрету људства по сталежима израђује.[1] За сад зна се само толико, да је код нас — у Србији — помор јак.[2] Који сталеж житељства српског најјаче и у ком веку умире: то још није познато.

Међу тим статистика је давно доказала, да смрт сиротињу више коси него богаташе. Благостање је од највећег уплива на смртност људства једне државе у опште, а на посе с обзиром на занимање или рад појединих.

Не упуштајући се у дубље разматрање овога по себи тако важног питања, прелазимо на предмет, о ком смо наумили да говоримо.

Наставнички рад у опште, а особито рад учитеља основне школе, врло је важан по народ и државу. Од учитељеве способности, савесности и марљивости зависи напредовање и ширење образованости у масу народа. Ваљан учитељ у стању је, да своју околину а особито децу, која су му поверена, задахне духом напретка и да је утврди у моралу и врлинама грађанским.

Но колико је рад учитељев узвишен и користан, толико је исто трудан и тежак! Овај рад сам по себи од штетног је уплива на здравље учитељево, а кад се к томе

---

[1] Види, Wappäus, Allgemeine Bevölkerungsstatistik II стр. 544.

[2] У Државопису Србије св. VIII. страна 125 налазе се бројеви о годишњем помору људства у више јевропских држава. Кад с погледом на смртност поредимо Србију са обличњим државама, онда излази, да на 100 смртних случаја, који се преко године у Србији појаве, има таквих случаја у Војеној Граници 126·2, у Угарској 112·8, у Влашкој 82·5 а у Грчкој само 65·8! Дакле велика смртност у нас довољно је доказана.

придружи још и брига за свакидашњи хлеб и брига о бићу и опстанку породице, онда за цело није никакво чудо, ако учитељ пре времена умре и постане жртва свога рада!

О умирању учитеља и учитељака основних школа прикупили смо дата из књига министарства просвете и црквених дела. У овим књигама тачне су биографије свију учитеља, који се у службу примају. Прикупљена дата обухватају време од осам година, т. ј. почињу са 1867 а свршују 1874 годином. Да за више година податке добавимо, није нам било могућно, једино с тога, што поменуте књиге пре 1867 године нису вођене.

За наведених осам година умрло је 80 учитеља и 8 учитељака; било је дакле свега 88 смртних случаја.

У следећем прегледу износимо: колико је у којој години умрло учитеља и учитељака, њихне године старости и године службе укупно, и колико од обојих одсеком на једног наставника долази.

ГОДИНЕ	ВРОЈ УМРЛИХ НАСТАВНИКА	ГОДИНЕ: СТАРОСТИ — СВИЈУ НАСТАВНИКА	ГОДИНЕ: СЛУЖБЕ — СВИЈУ НАСТАВНИКА	ГОДИНЕ: СТАРОСТИ — ЈЕДНОГ НАСТАВНИКА	ГОДИНЕ: СЛУЖБЕ — ЈЕДНОГ НАСТАВНИКА
1867	8	265	80	33·13	10·00
68	8	227	42	28·38	5·25
69	10	334	82	33·40	8·20
70	10	344	122	34·40	12·20
71	8	299	111	37·38	13·87
72	14	524	117	37·43	8·36
73	18	654	213	36·33	11·83
74	12	379	115	31·58	9·58
Свега.	88	3.026	882	34·39	10·02
Средина.	11	34·39	10·02	—	—

Изложени у овој малој талици бројеви показују, да учитељи у средњу руку тек нешто више од 34 године живе, да у служби 10 година проведу, и да у учитељску службу у њихној 24 години ступају. У овоме последњем опажа се велика правилност кроз цео посматрани временик. Тако н. пр. имали су при ступању у службу они учитељи, који су помрли у години:

1867	одсеком	по . . .	23·13	година
68	„	„ . . .	23·13	„
69	„	„ . . .	25·20	„
70	„	„ . . .	22·20	„
71	„	„ . . .	23·50	„
72	„	„ . . .	29·07	„
73	„	„ . . .	24·50	„
74	„	„ . . .	22·00	„

Од главне средине одступа година 1872 само за то, што је у тој години умрьо један учитељ у старости од 73 године, а у служби учитељској провео је само 2 године. Кад бисмо овог учитеља изоставили из нашег прегледа, онда за осталих 13 у 1872 години умрлих учитеља остаје као средњи век 34·69 године и 8·85 година као време у учитељству проведено; по томе излази и за ову годину, да је поједино лице у средњу руку имало 25·84 година, кад је у службу учитељску ступило.

Овај доста мали век и кратко време у служби проведено, спушта се још ниже кад одвојимо од учитеља учитељке, које су у горњем прегледу заједно с учитељима стављене.

Зато стављамо овде следећу таблицу, која се само на учитеље односи.

ГОДИНЕ	БРОЈ УМРЛИХ	ГОДИНЕ СТАРОСТИ СВИЈУ УЧИТЕЉА	ГОДИНЕ СЛУЖБЕ СВИЈУ УЧИТЕЉА	ГОДИНЕ СТАРОСТИ ЈЕДНОГ УЧИТЕЉА	ГОДИНЕ СЛУЖБЕ ЈЕДНОГ УЧИТЕЉА
1867	7	221	71	31·57	10·14
68	8	227	42	28·38	5·25
69	10	334	82	33·40	8·20
70	9	284	102	31·56	11·33
71	8	299	111	37·38	13·88
72	12	452	93	37·62	7·75
73	15	547	177	36·47	11·80
74	11	343	111	31·18	10·99
Свега.	80	2.707	789	33·84	9·86
Средина.	10	33·84	9·86	—	—

У прегледу, у који су и учитељке узете, видели смо, да живот једнога наставника траје у средњу руку 34·39 година, а да у учитељству проведе 10·02 година. Овај пак преглед односећи се само на учитеље, показује, да један учитељ живи само 33·84 године, а у служби проведе само 9·86 година. Разлика између ове две средине износи за саме учитеље код година старости 0·55 а код година службе 0·16 процената мање.

При ступању у службу имали су они учитељи, који помреше у години

1867	одсеком	по	. . .	21·43	година
68	„	„	. . .	23·13	„
69	„	„	. . .	25·20	„
70	„	„	. . .	20·23	„
71	„	„	. . .	23·50	„
72	„	„	. . .	29·87	„
73	„	„	. . .	24·67	„
74	„	„	. . .	21·09	„

Јако одступање од средине, које код 1872 године видимо, објашњено је већ раније споменутим абнормалним случајем, а из горњег прегледа даје се закључити, да већина учитеља између своје 21 и 24 године старости у службу учитељску ступа. У том веку налазе се обично младићи, који богословију и учитељску школу сврше, и као кандидати учитељства службу добијају.

Зашто је смртност — помор — учитеља тако јака, да ли ови млади људи, који се учитељства примају, већ неку болест са собом донесу, или их само служба учитељска и немање у тако младом веку сатиру, то није за сад могуће објаснити, јер није познато, од какве је болести који учитељ умрьо.

За учитељке имамо много повољније резултате, као што ће се из следеће таблице видети.

ГОДИНЕ	БРОЈ УМРЛИХ	ГОДИНЕ: СТАРОСТИ	ГОДИНЕ: СЛУЖБЕ	ГОДИНЕ: СТАРОСТИ	ГОДИНЕ: СЛУЖБЕ
	УЧИТЕЉАКА	СВИЈУ УЧИТЕЉАКА	СВИЈУ УЧИТЕЉАКА	ЈЕДНЕ УЧИТЕЉКЕ	ЈЕДНЕ УЧИТЕЉКЕ
1867	1	44	9	44·00	9·00
68	—	—	—	—	—
69	—	—	—	—	—
70	1	60	20	60·00	20·00
71	—	—	—	—	—
72	2	72	24	36·00	12·00
73	3	107	36	35·67	12·00
74	1	36	4	36·00	4·00
Свега.	8	319	93	39·88	11·63

Ови повољнији резултати, које овде видимо, не могу се тумачити тако, као да „слабији пол“ боље савлађује тешкоће учитељске службе; напротив ови повољнији ре-

зултати објашњавају се тиме, што се женскиње обично у зрелијим годинама учитељске службе примају, и врло мало их цео свој живот у учитељству проведе. Учитељске службе примају се истина и младе девојке, али оне махом остављају учитељство, чим им се прилика за удају јави. Поред тога учитељке су обично у варошима а уче женску децу, која се лакше учити и у реду одржати могу но деца у селима одрасла.

Колико је учитеља и учитељака у којој години старости умрло за поменутих осам година, и колико година службе долази одсеком на сваку појединy класу старости, то се налази у следећој таблици.

ГОДИНЕ СТАРОСТИ УМРЛИХ НАСТАВНИКА	БРОЈ УМРЛИХ			ГОДИНЕ СЛУЖБЕ			
				СВИЈУ		1	
	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉАКА	НАСТАВНИКА	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉАКА	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉКЕ
19	1	—	1	1	—	1·00	—
20	3	—	3	4	—	1·33	—
21	3	—	3	4	—	1·33	—
22	2	—	2	3	—	1·50	—
23	4	—	4	14	—	3·50	—
24	7	1	8	29	9	4·14	9·00
25	6	—	6	17	—	2·83	—
26	6	—	6	36	—	6·00	—
27	4	—	4	27	—	6·75	—
28	2	1	3	14	13	7·00	13·00
29	2	—	2	18	—	9·00	—
30	2	—	2	22	—	11·00	—
31	2	—	2	20	—	10·00	—
32	2	—	2	17	—	8·50	—
33	1	—	1	11	—	11·00	—
34	2	1	3	32	3	16·00	3·00

ГОДИНЕ СТАРОСТИ УМРЛИХ НАСТАВНИКА	БРОЈ УМРЛИХ			ГОДИНЕ СЛУЖБЕ			
				СВИЈУ		1	
	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉАКА	НАСТАВНИКА	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉАКА	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉКЕ
35	1	—	1	6	—	6·00	—
36	4	1	5	68	4	17·00	4·00
37	2	—	2	34	—	17·00	—
38	2	—	2	27	—	13·50	—
39	1	—	1	17	—	17·00	—
40	3	—	3	38	—	6·00	—
41	1	—	1	9	—	9·00	—
42	2	—	2	44	—	22·00	—
43	1	—	1	20	—	20·00	—
44	2	1	3	32	9	16·00	9·00
45	—	1	1	—	20	—	20·00
48	—	1	1	—	15	—	15·00
49	1	—	1	22	—	22·00	—
50	1	—	1	2	—	2·00	—
51	1	—	1	1	—	1·00	—
52	1	—	1	16	—	16·00	—
53	1	—	1	25	—	25·00	—
55	1	—	1	7	—	7·00	—
58	2	—	2	46	—	23·00	—
60	—	1	1	—	20	—	20·00
62	1	—	1	40	—	40·00	—
63	1	—	1	40	—	40·00	—
65	1	—	1	24	—	24·00	—
73	1	—	1	2	—	2·00	—
Свега.	80	8	88	789	93	9·86	11·63

У млађим годинама смртност је дакле много јача но у доцнијем веку. Од 80 учитеља умрло је њих 51, који су имали од 19 до 35 година, дакле од стотине умрлих

62·5 или близу $^2/_3$! Код учитељака видимо са свим обратно, јер овде долази од 100 умрлих на оне, које имају до 35 година, само 37·5 процената. Учитељи из те категорије одслуже у средњу руку по 5·5 година, а учитељке по 8·3 година.

Од свију 88 умрлих наставника долази на оне, који су умрли у својој 19—35 години њих 53, дакле 60·23 од сваке 100. Ова 53 наставника провели су у служби 300 година, долази дакле на једног по 5·66 година.

С погледом на § 20 закона о устројству основних школа, имају право на издржање од 15—60 талира годишње. породице само оних учитеља, који су дејствителни и ако су навршили десет година счужбе. Од 80 учитеља, који су помрли у течају ових последњих осам година, само њих 34 одслужили су de facto 10 или више година, а тиме оставили својим породицама право на издржање; напротив 46 учитеља умрло је пре нарвшења десетогодишње службе, и њихне породице немају право на никакву помоћ од државе. С каквим ли су се осећајима праштали од својих породица ови учитељи на самртној постељи, знајући у каквом их неизвесном а можда и жалосном стању остављају?

Можда ће нам когод приметити, да учитељи треба за раније да осигурају будућност својим породицама; нека уштеђују од своје плате и употребе ваншколско време на приватну зараду. На оваку примедбу одговор је веома лак, кад знамо колика је учитељима плата одређена, и какве су у томе границе постављене.

Поменути већ закон о устројству основних школа, а наиме његов § 17., дели учитеље на десет платних класа. Годишње плате имају учитељи:

У	I. класи	320 тал., а може их бити свега	10,
„	II. „	295 „ „ „ „ „ „	15,

У	III.	класи	270	тал.,	а	може	их	бити	свега	20,
„	IV.	„	245	„	„	„	„	„	„	25,
„	V.	„	220	„	„	„	„	„	„	30,
„	VI.	„	200	„	„	„	„	„	„	40,
„	VII.	„	180	„	„	„	„	„	„	50,
„	VIII.	„	160	„	„	„	„	„	„	70,
„	IX.	„	140	„	„	„	„	„	„	100, а

X. класа има 115 талира, и број учитвља за ову класу није одређен, већ их има у њој према потреби. Неузимајући у обзир учитеље привремене, који имају само по 100 талира плате, саберимо бројеве ових девет класа, па ћемо се уверити, да у њима може или сме бити свега до 360 учитеља. Ми данас имамо до 660 учитеља. дакле 300 учитеља уживају плату од 100 до 115 талира годишње. Од овако мале плате, тешко ће се моћи оставити т. ј. уштедити и најмања сумица. Како дакле може да осигура учитељ будућност својој породици, кад му је тако мала плата одређена. Горенаведеном одредбом споменутог закона министру просвете везане су руке, он при најбољој вољи не може наградити рад прилежног и доброг учитеља донде, док се какво место у вишој класи не упразни.

Ова незгода јесте и највећи узрок толиким променама у учитељству, и што су толике школе празне или се у њима рад повремено прекида; а слободно и с правом може се узѐти, да је ово од штетног уплива и на сам напредак просветног стања у земљи. Слабо и недовољно награђени учитељи остављају првом згодном приликом учитељску службу, која је с великом одговорношћу и тако малом наградом скопчана. Овоме злу другог лека нема до то, да се стање учитељима боље осигура; ово пак може се само тако учинити, ако се измени напред споменуто законско наређење.

Изложивши у последњој таблици, колико је било умр-

лих учитеља у појединим годинама старости, ми их стављамо у следећој таблици у групама од неколико година.

ГОДИНЕ СТАРОСТИ	БРОЈ УМРЛИХ	ГОДИНЕ СЛУЖБЕ СВИЈУ	ГОДИНЕ СЛУЖБЕ ЈЕДНОГ
	НАСТАВНИКА		
до 20 закључно	4	5	1·25
од 21—23	9	21	2·33
„ 24—26	20	91	4·55
„ 27—30	11	94	8·55
„ 31—35	9	89	9·89
„ 36—40	13	188	14·46
„ 41—45	8	134	16·75
„ 46—50	3	39	13·00
„ 51—55	4	49	12·25
„ 56—60	3	66	22·00
„ 61—65	3	104	34·67
„ 66—73	1	2	2·00
Свега.	88	882	10·02

Од сто умрлих учитеља долази на оне, који су имали до

20	година	4·55
од 21—23	„	10·23
„ 24—26	„	22·72
„ 27—30	„	12·50
„ 31—35	„	10·23
„ 36—40	„	14·77
„ 41—45	„	9·09
„ 46—50	„	3·41
„ 51—55	„	4·55
„ 56—60	„	3·40
„ 61—65	„	3·41
„ 66—73	„	1·14

Највећа је дакле смртност у годинама од 24—26, а ту бар не можемо и не смемо узети, да је од највећег уплива на умирање био рад учитељски, но пре држимо да је главни узрок смрти била болест, која је већ раније корен животу поткопала, а учитељска је служба била при коначном уништењу само помоћница.

Према до сад наведеном необориви је факт ту: да учитељи у младим годинама јако умиру; али морамо на жалост признати, да је код нас у Србији не само међу учитељима, већ и код целог житељства а нарочито код мушкараца смртност доста велика. Неопходна је потреба, да се овај појав потанко испита; али су за то нужна потпунија дата о покрету људства, но што их у „Државопису Србије“ имамо.

За да би наведено доказали, стављамо овде преглед о умирању целог житељства, за тим о умирању мушкараца, и напослетку смртност учитеља, и то за сваки округ посебице.

У овом прегледу изложена је годишња размера умрлих свега, као и умрлих мушкараца, за период од 1862 до 1873 године. За размеру умирања учитеља узета је годишња средина од посматраних осам година.

За израчунавање сразмере умирања мушког и целог житељства, узели смо средњи годишњи број умрлих у периоду од 1862—1873 године,[1] и број житеља нађеног пописом од 1866 године, пошто смо од истог броја одузели цигане мухамеданце.

---

[1] Види „Државопис Србије“ св. VIII. стр. 117.

ОКРУЗИ	ОД ЈЕДНЕ ХИЉАДЕ ЖИТЕЉА	ОД ЈЕДНЕ ХИЉАДЕ МУШКАРАЦА	ОД ЈЕДНЕ ХИЉАДЕ НАСТАВНИКА
	УМИРАЛО ЈЕ ГОДИШЊЕ ЖИТЕЉА	УМИРАЛО ЈЕ ГОДИШЊЕ МУШКАРАЦА	УМИРАЛО ЈЕ ГОДИШЊЕ НАСТАВНИКА
Алексиначки. .	26·93	26·81	32·89
Београдски . .	35.05	35·71	23·65
Ваљевски. . .	40·03	40·22	30·17
Јагодински . .	35·02	34·88	23·44
Кнежевачки . .	24·43	24·74	28·85
Крагујевачки .	30·85	31·53	21·28
Крајински . .	36·12	37·37	29·76
Крушевачки . .	29·29	29·47	17·86
Подрински . .	37·77	38·91	17·86
Пожаревачки. .	26·26	26·38	11·51
Руднички. . .	31·12	32·00	15·63
Смедеревски . .	33·58	34·55	20·83
Ћупријски . .	30·35	31·77	15·00
Ужички . . .	24·58	25·54	4·81
Црноречки . .	24·43	24·45	11·36
Чачански . . .	28·67	29·82	33·65
Шабачки . . .	42·66	43·02	12·50
Варош Београд .	42·93	45·70	21·55
Србија.	31·69	32·41	20·00

Из овог прегледа видимо, да је од 1000 житеља умрло њих 32 или сваки тридесет први; од 1000 мушкараца умрло је 33 или сваки тридесети, а од 1000 учитеља њих 20 или сваки педесети.

Код учитеља размера умирања зато је тако мала, што ту нису узета у рачун деца и одрасли до двадесете године.

Кад погледамо на умирање целокупног житељства у појединим окрузима, онда налазимо најјачу смртност за поменути период од 1862—1873 године, у окрузима: ваљевском, шабачком, подринском, крајинском, јагодинском,

београдском и смедеревском; у осталих девет округа умирање је слабије но што га показује средина за целу земљу нађена. Најслабије умирање показује округ кнежевачки. У овом округу умрло је годишње од сваке 1000 житеља само њих 24, дакле сваки четрдесетпрви, докле је у округу шабачком њих 43 од 1000 умрло, дакле сваки двадесетрећи. У шабачком је округу број умрлих скоро још једанпут толики, колики у округу кнежевачком. И у Београду умиру од 1000 житеља њих 43 или сваки двадесетрећи. Разуме се, да овде највећи део умрлих на сиромаштину долази. Напротив узрок јаког умирања у округу шабачком, не може се тражити у сиромаштини, већ у другом чему; што до сад још није испитано.

Кад погледамо на рубрику умрлих мушкараца, ми налазимо, да је у свима округима, изузимајући: алексиначки, ваљевски, јагодински, крушевачки, пожаревачки и црноречки, разлика између умирања целог житељства и умирања само мушкараца доста знатна, а код неких округа и велика. У тим округима изложени су мушкарци већем умирању него ли женскиње.[1]

[1] У Државопису Србије св. VIII налазе се податци о годишњем броју умрлих женскиња за период од 1862—1873 год. Колико је женскиња годишње од 1000 умирало, и каква је односна сразмера умирања између мушких и женских, види се из следећег:

Окрузи:	Од 1000 женских умиру	На 100 умрлих мушких долази женских
Чачански	27·46	86·85
Ћупријски	28·93	87·17
Крагујевачки	30·11	88·26
Смедеревски	32·54	88·40
Крајински	34·81	88·71
Београдски	34·34	89·74
Ужички	23·60	90·28
Руднички	30·10	91·09

Као што смо напред казали, у целој земљи умиру годишње од 1000 мушкараца њих 33 или сваки тридесети. Од ове средине највише одступа опет округ шабачки; тамо умиру од 1000 мушкараца преко године њих 43, дакле сваки двадесетрећи. Јаче умирање мушкараца по што га средина за целу земљу нађена показује, имају још ови окрузи: београдски, ваљевски, јагодински, крајински, подрински, смедеревски и шабачки; у осталих пак десет округа мушкарци су слабијем помору изложени. Најмање мушкараца умире у округу црноречком, т. ј. од 1000 њих 24, дакле сваки четрдесетпрви. Кад би ову смртност узели за опште мерило, онда би нашли, да на 100 умрлих мушкараца у округу црноречком има смртних случајева у округу:

кнежевачком	101·2
ужичком	104·5
пожаревачком	107·9
алексиначком	109·7
крушевачком	120·5
чачанском	122·0
крагујевачком	129·0
ћупријском	129·7
рудничком	130·9
смедеревском	141·3

Пожаревачки	26·13	92·05
Ваљевски	39·84	92·44
Подрински	36·61	92·69
Крушевачки	29·09	92·87
Кнежевачки	24·10	93·13
Црноречки	24·42	93·27
Шабачки	42·29	93·66
Алексиначки	27·06	96·00
Јагодински	35·17	96.12
Варош Београд . . .	38·87	57·81
Србија	30·92	89·64

јагодинском	142·7
београдском	146·1
крајинском	152·8
подринском	159·1
ваљевском	164·5
шабачком	176·0
у вароши Београду . .	186·9

Ова неједнакост у умирању условљена је упливима економним и природним, али осем тога дејствују на њу и други неки упливи, који нам, бар за сад, још нису познати. Ми видимо, како окрузи на јужном крају Србије најповољније размере показују, напротив у четири северозападна округа влада најјачи помор. Даље видимо и то, како се окрузи по свом географском положају групирају према јачој или слабијој смртности, само округ крајински стоји усамљен са својим абнормалним бројем умирања, као што је то случај и с Београдом.

Овај појав, по својој големој важности тако дубоко у живот народа нашег засецајући, још није испитан; а није га ни лако испитати с тога, што је за то нужна велика статистичка грађа; за то су нужне многе обсервације. Ми данас још не знамо од каквих болести народ највише умире, шта више, ми не знамо ни у којим је месецима смртност најјача, а на послетку ми не знамо ни у којим годинама старости народ највише умире! И опет све је ово нужно да се зна, ако хоћемо бар приближно да нађемо и определимо узров, који живот народа подсеца!!

Тачни пописи људства, тачни и опширни изводи из црквених протокола, тачни и сваке године понављајући се пописи обрађене земље и жетве спојени с пописом стоке, у опште ваљана и обсежна статистичка грађа, показала би пут к правом сазнању зла и к отклонењу његовом.

Само радикална средства а не којекакве палијативе могу да истребе зло, које је као што се види дубоко корен ухватило.

С погледом на умирање учитеља видимо у претходећој таблици велике разлике код појединих округа; те разлике су још веће, кад умирање учитеља, сравнимо са умирањем мушкараца.

У целој земљи умрло је од 1867—74 године од 1000 учитеља њих 20, дакле сваки педесети. Од ове средине имају већу размеру окрузи: чачански, алексиначки, ваљевски, крајински, кнежевачки, београдски. јагодински, крагујевачки, смедеревски и варош Београд, а у осталих осам округа слабије је умирање.

Најјаче умирвње учитеља било је у округу чачанском, тамо умиру годишње од 1000 учитеља њих 34, дакле сваки тридесети! Најмање умирање има округ ужички. У овом округу умире годишње од 1000 учитеља тек њих 4·81 или сваки 208-ми! Дакле готово седам пута мање но у округу чачанском, и у оба округа скоро је раван број наставника. Код умирања мушкараца видели смо, да је број умрлих у чачанском округу само са 17% јачи био но што је у округу ужичком, а код учитеља налазимо разлику и од 597%!

Званичним статистичким датима доказано је, да је округ ужички од свију других сиромашнији, а смртност је међу тим у њему најслабија.[1] Чачански округ далеко је богатији од округа ужичког, јер док од вредности стоке (по попису од 1866 године) и вредности непокретнога имања

---

[1] Види Државопис Србије св. VIII. стр. 117, где средина из дванаестогодишњег временика (1862—73) такође за округ ужички најслабију смртност показује. На 100 смртних случаја у округу ужичком има их у чачанском округу 123 преко године.

(по процени из 1863 године) на 1000 душа у ужичком округу 10.342 дуката долазе, дотле има равни број житеља у округу чачанском 15.159 дуката, т. j. 47% више.

Много би се могло расветлити и протумачити, кад бисмо знали, од каквих су болести и колико време учитељи боловали. Да ли је та болест била хронична или акутна, да ли је умрли учитељ више година провео у месту, где је умрьо, или је тек пре неког времена тамо из другог округа премештен. Све ове околности по себи су доста важне, да их при пресуђивању овога предмета треба у обзир узети. Али како нам побројени податци за сад не достају, то се не можемо у тумачење овог појава ни упуштати.

Сравнивши напред међу собом поједине округе односно јачине умирања мушкараца, ми ћемо такво поређење учинити и са умирањем учитеља.

За мерило тог поређења узећемо опет округ, који најслабију смртност показује, а то је округ ужички.

На 100 умрлих учитеља у округу ужичком умире их у округу:

црноречком	236·2
пожаревачком	239·3
шабачком	259·9
ћупријском	312·1
рудничком	324·9
крушевачком	371·3
подринском	371·3
смедеревском	431·1
крагујевачком	442·4
јагодинском	487·3
београдском	491·7
кнежевачком	599·8
крајинском	618·7
ваљевском	627·3

алексиначком. . . . . . . 683·8
чачанском. . . . . 699·6
у вароши Београду. . . . 448·0

Овде не налазимо ону правилност у постепеном већем умирању, која се јавља при умирању мушкараца, а то би нам могло послужити као доказ, да овде владају више неке случајности, а тамо пак неко правило. Но ипак видимо и у овом упоредном прегледу неке округе груписане по њихном географском положају, а то опет може послужити као доказ, да и на смртност учитеља упливишу неки од местних фактора, који и на остало житељство дотичног округа дејствују, при свем том, што учитељи нису тамо рођени, нити су онде одрасли, већ су их случаји и служба у доцније време тамо наместили.

Као што смо напред видели, број умрлих учитеља није подједнак у свима годинама, наравно зато што није ни број дејствујућих учитеља сталан био; и према томе не могу ни релативни бројеви једни исти остати.

Из следеће таблице види се: колико је било у којој години учитеља, колико их је умрло свега и по сто.

ГОДИНЕ	БРОЈ НАСТАВНИКА	УМРЛО ЈЕ НАСТАВНИКА	ОД СТО НАСТАВНИКА УМРЛО ЈЕ
1867	471	8	1·70
68	495	8	1·62
69	514	10	1·95
70	550	10	1·82
71	597	8	1·34
72	621	14	2·25
73	627	18	2·87
74	644	12	1·86
Годишња средина.	565	11	1·95

Најмањи релативни број умрлих учитеља показује година 1871 а највећи 1873.

Од 1867 до 1874 године увећао се број учитеља са 173, а то чини 36·7 процената. Разлика између броја умрлих учитеља у 1867 и 1874 години износи 4 или равно 50 процената; вишак у броју умрлих јесте дакле са 14% већи од вишка у броју дејствујућих учитеља.

Кад сравнимо релативни број умрлих у години 1867 са релативним бројем који показује година 1874, онда налазимо у последњој години већу пропорцију, т. ј. као 100: 109·4, или другим речма: на стотину умрлих учитеља у години 1867 умрло их је у 1874 години 109!

Ако на овај начин упоредимо 1867 годину са осталих седам година, онда имамо следеће размере:

за годину 1868	. . .	као	100: 95·3
69	. . .	„	100: 114·7
70	. . .	„	100: 107·1
71	. . .	„	100: 78·8
72	. . .	„	100: 132·4
73	. . .	„	100: 168·8
74	. . .	„	100; 109·4

Дакле само 1868 и 1871 година показују мање умрлих, а у осталих пет година било је више смртних случаја.

Време, које су поједини учитељи до дана њихне смрти у служби учитељској провели, назначено је у следећем прегледу.

ГОДИНЕ У СЛУЖБИ УЧИТЕЉСКОЈ ПРОВЕДЕНЕ	БРОЈ УМРЛИХ		
	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉАКА	НАСТАВНИКА
1	10	—	10
2	9	—	9
3	2	1	3

ГОДИНЕ У СЛУЖБИ УЧИТЕЉСКОЈ ПРОВЕДЕНЕ	БРОЈ УМРЛИХ		
	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉАКА	НАСТАВНИКА
4	3	1	4
5	6	—	6
6	5	—	5
7	5	—	5
8	5	—	5
9	2	2	4
10	3	—	3
11	5	—	5
12	1	—	1
13	1	1	2
15	3	1	4
16	3	—	3
17	2	—	3
18	2	—	2
19	1	—	1
20	4	2	6
22	1	—	1
24	2	—	2
25	1	—	1
26	1	—	1
40	2	—	2
Свега.	80	8	88

Из ове таблице дознајемо, да су највише учитеља само једну годину одслужили; њима најближи по броју јесу они, који само две године одслужише. У обе ове категорије нема ни једна учитељка.

Да би дознали, колики проценат на учитеље појединих категорија долази, ми ћемо све ове учитеље свести у мање класа.

ГОДИНЕ У СЛУЖБИ УЧИТЕЉСКОЈ ПРОВЕДЕНЕ	БРОЈ УМРЛИХ НАСТАВНИКА	У ПРОЦЕНТУ ИЗРАЖЕНО
Једна година	10	11·36
Од 2— 3	12	13·64
„ 4— 5	10	11·36
„ 6— 7	10	11·37
„ 8— 9	9	10·23
„ 10—11	8	9·09
„ 12—13	3	3·41
„ 14—15	4	4·55
„ 16—20	15	17·04
„ 21—25	4	4·55
„ 26—30	1	1·13
„ 31—40	2	2·27
Свега.	88	100·00

Умиру пошто наврше 5 година службе њих 32 или 36·36%: оних који одслуже 6—10 година има 22 или 25·00%; од 11—15 година служи их само 12 или 13·64%. Овде је најзанимљивија та околност, што су разлике у броју умрлих од 5—10 и од 10—15 година равне, јер у обе класе износе по 11·36%. Овај чудновати појав показује, да нека невидљива сила крати живот учитељима. Петнаеста година чини као неку границу у учитељској служби, јер пошто се ова пређе, диже се одмах трајање службе односно живота тако, да проценат учитеља, који 16—20 година у служби проведу, нарасте на 17%, но после опет врло нагло опада.

За ових 88 умрлих наставника, ми смо се потрудили да нађемо у које су доба године умрли, јер се из тога може у неколико закључити и на болест, која им је живот прекратила. Тако н. пр. зна се, да лица која од

хроничне болести болују, обично у јесење доба и с пролећа умиру, пошто је ваздух у то време нечист и пун шкодљивих испарења. Те су болести обично неизлечиве, а живот се може болеснику продужити само онда, ако се чува и клони нечиста и нездрава ваздуха, и ако има сву потребну негу.

Колико је учитеља и учитељака за последњих 8 година у сваком месецу умрло, то се види из следећег прегледа.

МЕСЕЦ	БРОЈ УМРЛИХ: УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉАКА	СВЕГА	У ПРОЦЕНТУ ИЗРАЖЕН
Јануар. . .	4	—	4	4·55
Фебруар . .	8	1	9	10·23
Март . . .	8	2	10	11·37
Април . . .	11	—	11	12·50
Мај. . . .	5	—	5	5·69
Јуни . . .	6	1	7	7·95
Јули . . .	8	—	8	9·09
Август. . .	5	1	6	6·82
Септембар. .	11	1	12	13·64
Октобар . .	9	1	10	11·37
Новембар . .	3	—	3	3·41
Децембар . .	2	1	3	3·41
Свега.	80	8	88	100·00

Месец Новембар и Децембар показују најмање умрлих, а њима се придружује и месеп Јануар. Најјаче умирање владало је у месецу Септембру, дакле пошто већ температура захладни и променљиво време наступи.

Још јасније види се уплив променљивог времена на умирање онда, кад годину на читири годишња времена разделимо.

ГОДИШЊА ВРЕМЕНА	БРОЈ УМРЛИХ			
	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉАКА	СВЕГА	У ПРОЦЕНТУ ИЗРАЖЕН
Зима . . .	14	2	16	18·19
Пролеће . .	24	2	26	29·55
Лето . . .	19	2	21	23·86
Јесен . . .	23	2	25	28·40
Свега.	80	8	88	100·00

Из овог прегледа видимо, да се зима са најмање жртава задовољава; у то доба године умиру учитељи најмање. Напротив после зиме наступајуће пролеће мори учитеље највише, и јесење доба готово је у исто толикој мери убитачно за живот њихов. Од 100 смртних случаја долази на пролеће и јесен 58%, а на лото и зиму само 42%. Овај појав противан је резултатима, до којих је статистика људства доспела, и по којима најјачи помор у зимње доба влада.[1]

За учитеље основних школа узимљу и траже се највише богословски питомци, па зато се и у овом заводу предају неке науке, које су учитељима нужне. Тако се, и то већ од више година, предаје богословијским питомцима хигијена. Од колике је користи ово предавање и учење хигијенске науке, то доказује умирање учитеља у тако раним годинама. Они, којима се та наука предаје, у цељи, да знањем својим користе не само себи, већ и околини у коју буду намештени, они велимо, нису кадри да то знање употребе ни ради очувања свога здравља!

Да напоменемо нешто и о умирању наставника основ-

[1] Тачним испитивањем дознало се, да на број смртних случаја неупливише толико хладноћа и топлота, колико неправилности и нагле промене у самој температури. Види Wappäus, Allg. Bevölkerungsstatistik.

них школа по варошима и селима, у сваком поједином округу. Преглед о томе налази се у следећој таблици.

ОКРУЗИ	БРОЈ УМРЛИХ НАСТАВНИКА			
	У ШКОЛАМА		СВЕГА	У ПРОЦЕНТ ИЗРАЖЕН
	ВАРОШКИМ	СЕОСКИМ		
Алексиначки .	3	2	5	5·68
Београдски .	—	7	7	7·94
Ваљевски . .	—	7	7	7·94
Јагодински .	—	6	6	6·82
Кнежевачки .	1	2	3	3.42
Крагујевачки.	3	5	8	9·10
Крајински. .	3	7	10	11·37
Крушевачки .	1	2	3	3·42
Подрински .	1	1	2	2·28
Пожаревачки.	1	6	7	7·94
Руднички . .	1	1	2	2·27
Смедеревски .	5	1	6	6·82
Ћупријски. .	1	2	3	3·42
Ужички . .	—	1	1	1·14
Црноречки .	—	2	2	2·27
Чачански . .	3	4	7	7·94
Шабачки . .	2	2	4	4·55
Вар. Београд.	5	—	5	5·68
Србија.	30	58	88	100·00

У 1873 години било је свега 627 наставника; од ових радило је у школама варошким њих 201 дакле 32 од стотине. Из предходећег прегледа видимо, да од 88 умрлих наставника долази 30 на учитеље по варошима, а то чини 34·09 процената. Кад овај проценат сравнимо са процентом учитеља, који су у варошким школама радили, онда се уверавамо, да је код варошких учитеља умирање

јаче но код сеоских.[1] Зашто је то умирање јаче, није тешко погодити, кад знамо, да учитељи по варошима немају од општине стан, него им се на то име даје нека награда у новцу, као што им се и за дрва даје. Учитељ, примивши ову награду, хоће с њом да поправи у неколико своју малу плату, и зато не гледа да му буде стан најудобнији, јер је рад, да од дате му награде уштеди колико толико на друге кућевне потребе. Као што је са станом, тако је исто и са дрвима, и овде се води колико је могуће већа штедња. Обоје може више мање шкодити здрављу. Напротив код сеоског учитеља нема ових недостатака. Он и ако не добије од општине Бог зна како оправљен стан, бар има довољно простора, он има и комад земље за башту, где може радити и од школског рада одморити се; он се не мора затворити у четири зида, него има увек довољно чиста ваздуха. Дрва има у свако доба а нарочито зими довољно и више него довољно, а и храна га не стаје тако скупо, колико стаје његовог друга у вароши. У плати су обојица изједначени, али у материјалном уживању боље стоји сеоски учитељ. И односно службе живе варошки учитељи у много тежим околностима. Кад се све наведено резумира, онда је јасно, одкуда долази јаче умирање учитеља варошких.

С тога би дакле требало и право би било, да бар варошке општине својим учитељима већу награду пруже, кад то држава учинити не може. Јер ако овако стање учитеља и даље остане, то се ни не може захтевати, да се ваљани и спремни људи учитељске службе примају, пошто није

[1] Од 1867—1874 године умирало је годишње од 100 учитеља по варошима 2·07 и по селима 1·08. Према томе, на 100 умрлих учитеља по варошима умрло је 87 учитеља сеоских.

учитељска плата така, да би свесног и раденог учитеља за његов рад наградила, и опстанак му и породици његовој осигурала.

Надамо се, да ће се скорим некакав корак у погледу побољшања плата учитељских учинити, а благотворне последице неће изостати.

РАДЊА И СТАЊЕ СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

у години 1875-ој

ПРОЧИТАО СЕКРЕТАР НА ГОДИШЊЕМ СКУПУ, 13. ЈУНА 1876.

Господо!

Није прошло неколико дана од потоњега главног састанка овога друштва, а народу се нашем приближише времена. у којима се већма оштри сабља него перо. Ствар цивилизације почела је силно тражити нове дужности и ново поље. Нов мегдан ваља извојевати будућности нашој просветној противу дивљачких окова.

И у време овакога приправљања јавили су се ови радови књижевни у ученоме друштву:

У одсеку философском и филолошком:

Ст. Новаковића: Акценти штампаних српско-словенских књига црногорских и млетачких.

Н. Дучића: Крмчија морачка

У одсеку историчком и државничком:

Н. Дучића: Морача и Острог

Ј. Драгашевића: археолоћијско-ћеографијска истраживања

Мих. Вујића: Историја као наука.

Дра В. Богишића: Станак, по дубровачком законику од 1272. године.

Ив. Павловића: Житиѥ краль срьбьскихь.

У одсеку јестаственичком и математичком:

С. Лозанића: Анализа алексиначке бање.

Љ. Клерића: Нападна тачка и величина центрифугалне силе у кружној површини, која се под неким углом а сталном угловном брзином окреће око вертикалне осе.

М. Јовановића: Налевњаци или инфузорије.

У одсеку уметничком:

Николе Арсеновића: Збирка слика јужно-словенског ношива.

А изасланици одсека уметничког продужили су и ове године своје вредно снимање живописних и архитектонских старина по Србији, које не престаје износити на видело све драгоценије спомене прошлости наше.

Од рада друштвенога угледала су света ове године два Гласника (четрдесет први и други) и шеста књига Гласника другог одељка у којој су споменици из живота народа српског у Аустрији.

И „Школе у Црној Гори," које је дело српско учено друштво наградило, угледало је света. А у одвојеној књизи наштампало је друштво и Панчићев рад „О биљкама које у Црној Гори расту", на латинском језику.

Арсеновићеву збирку препоручило је учено друштво држави српској на откуп за народни музеј, пошто је нашло да је у тој збирци много градива из народне вештине и да је она поделом и израдом својом врло употребљива и за занате и за науку. Вредном скупљачу пак у знак признања дало је друштво и од своје стране награду неку према имовним средствима својим.

Поред ових добитака српско учено друштво имало је не давно и тужну прилику да на свечан начин искаже поштовање и тугу над гробом свога почаснога члана великог историка чехо-словенског народа Франтишка Палацког (који је рођен 14. Јуна 1798 а преминуо 14. Маја 1876). Ма да је друштво спречено било да у цркви и говором понови успомене на дела овога светила словенских научника, тек је уверено да нема краја у који допире српска књига а да се у њему не поштује непоколебљиви карактер овога будиоца свести у своме народу, који је поред свих борби и десно и лево одмерено и чврсто ишао путем свога уверења. Србин, који добро познаје и цени вредност историје народне, гајећи је у својим песмама и зборовима, не може а да с поштовањем не спомиње име Палацкога, који је својом марљивошћу и љубављу изнео и расадио у братском нам народу онакво сакровиште какво су нама народне гусле наше одгајале.

Вечан светао спомен ваља нам изрећи овде и над гробом заслуженога члана друштвеног арх. Саве Јовшића, коме је не давно професорски збор чинио прву у Србији светковину преживљене тридесетогодишњице професорске, који је и речима и писмом имао благотворна утицаја на школе у Србији, који је умео достојно стећи у својим ђацима пријатеље своје, који је као скорашњи одасланик српске цркве на договор у Бону пошао тамо са мање закованих предрасуда него ли ма који представник образованих народа, и који је животом својим био доиста веран тумач вере љубави. Српско учено друштво изгубило је у Јовшићу једнога од најстаријих и до смрти најискренијих пријатеља својих.

Да поменемо сада какво је било имовно стање друштвено од 1 Јануара до конца Децембра 1875 године.

Друштво је примило целокупне државне помоћи	60.000 гр. чар.
За продате књиге	1.209
Свега	61.209 гр. чар.

Од овога издато је:

1,	На подмиру дуга поменутог у рачунима од ланске године .	26.612	гр.	и 4	паре
2,	На хонораре за „Гласник“ .	34.172	„	38	„
3,	Доплата Вл. Јовановићу за политични речник	3.010	„	30	„
4,	Н. Арсеновићу	1.200	„	—	„
5,	За астрономски куђерак . .	1.800	„	—	„
6,	На екскурзије и попутнину .	10.200	„	—	„
7,	На повез књига	1.849	„	—	„
8,	На канцел. и штамп. трошк.	691	„	35	„
9,	На плату послужнику . . .	3.100	„	—	„
10,	На плату секретару . . .	3.084	„	—	„
	Свега	85.729	гр.	35	„

Кад се упореди сума прихода са сумом расхода, онда излази да је година 1875 пала на терет години 1876 са 23.511 гроша чаршијских и 36 пара.

Библиотека друштвена умножена је и ове године пошиљањем друштава страних и поклонима пријатеља овога друштва, којима нека је срдачна хвала.

Од стране владе добило је српско учено друштво и ове године један предлог који се тиче регулисања друштва. Овај акт који је већ изнесен на јавност у званичним новинама саопштиће се друштвеноме скупу.

Одбор пак имајући на уму закључак последњега скупа друштвеног, да се од избраника свих одсека састави комисија која би имала да одреди ближе свезу одсека и границе рада друштвеног, и видећи јасно „да ванредне политичке прилике садашње не допуштају редован и свестран развитак оваковога рада“ одлучио је „да се и ови нови предлози оставе на проматрање и оцену онда кад настану редовније прилике у Србији, а на првоме скупу да се предложи само измена чланка 25 устројства друштвеног о постављању председника друштвеног, пошто се нада да ће у овом питању цело друштво бити неподељена мишљења.“

СЕКРЕТАР И БЛАГАЈНИК
Милан Кујунџић

ЗАМЕНИК ПРЕДСЕДНИКА
Милан Ђ. Милићевић

ЧЛАНОВИ ОДБОРА
Ј. Драгашевић
Мих. Валтровић.

Годишњи скуп српског ученог друштва

17. ФЕБРУАРА 1874.

Бр. 1.

Председник друштва др. Ј. Шафарик отварајући сед ницу обраћа пажњу друштвену на успехе које је друштво постигло напредујући у познавању наше отаџбине, нарочито што се тиче топографије и око прикупљања драгоцених споменика лепих уметности из срећних времена сјајне прошлости српске. Са осећањем топлога признања напомиње председник, како је законодавна власт на препоруку Његове Светлости увећала државну помоћ овоме друштву, па се нада да ће и радња друштвена све више одговорити моћи своме узвишеноме задатку, те ће и родољубна марљивост друштвених чланова бити све већа око унапређења наука, особито оних, које се непосредно са нашим народом и отачаством занимају. Што се пак у опште материјалнога стања друшт-

веног тиче, мора сажаљевајући признати да оно није повољно. Али смо, вели, томе стању и сами допринели нешто тиме, што смо *према друштвеним средствима* својим превећ издашни у одређивању награда; за то моли друштво, да у напредак буде по могућности штедљивије, док је имовно стање друштвено још овакво. Најзад напомиње да је се друштво у течају прошле године лишило свога врлог бившег секретара и да је тиме опет морало да буде потиснуто са своје врло основане жеље и намере и да секретар који је душа целе друштвене предузимљивости буде колико је више могућно сталан, и с тога жели да при новом избору друштво додаје сличнога бившем секретару заменика у ревности и оданости према задатку друштва.

Бр. 2.

Означено би: да је Његова Светлост на предлог министра просвете утврдила и ове године за председника друштву дра Ј. Шафарика, и да су према закону одступила из одбора два члана, и на њихова места изабрани: за председника одсека историјског и државничког арх. Н. Дучић, а за одсек философ. и филолошки М. Ђ. Милићевић.

Бр. 3.

Привремени секретар чита извештај одборски о радњи и стању Срп. учен. друштва у прошлој години

Бр. 4.

За избор секретара српском ученом друштву председник предложи према закону три кандидата, и то: Милана Кујунџића, професора велике школе, М. Ракића секр. мин. унутр. дела и М. Зечевића професора ђимназије.

При гласању поименце би једногласно изабран за секретара Милан Кујунџић.

Бр. 5.

Прочита се извештај комисије изабране прошлога годишњег скупа да прегледа рачуне друштвене. Комисија је нашла да су рачуни у свему исправни.

А за преглед рачуна 1873 године и за потписивање

протокола овогодишњег скупа бише изабрани чланови: Петковић, Нешић и Витковић.

Бр. 6.

Према предлогу посебних одсека бише изабрани за нове редовне чланове српском ученом друштву Анта Алексић трговац, Светомир Николајевић проф. вел. школе и Коста Црногорац проф. ђимназије.

Председник српског учен. друштва
Др. Ј. Шафарик.

Секретар српског учен. друштва
Милан Кујунџић.

Овлашћени потписници:
Димитрије Нешић.
Михаил Петковић.
Гаврило Витковић.

ТѢС

ЬЗА

ЩЕГ ✠

РЬВЕ

ТОС

ЛОУѢ

ТА·І·Г·

1
100.000

ХОМОЉЕ

снимио и нацртао

Драгашевић

1872

Жутинова главица

Здравча

Подгорац

Венчаница

I

Умирање учитеља у кнежевини Србији од 1867 до 1874. године

Умрло је

—— само учитеља —— учитеља и учитељака.

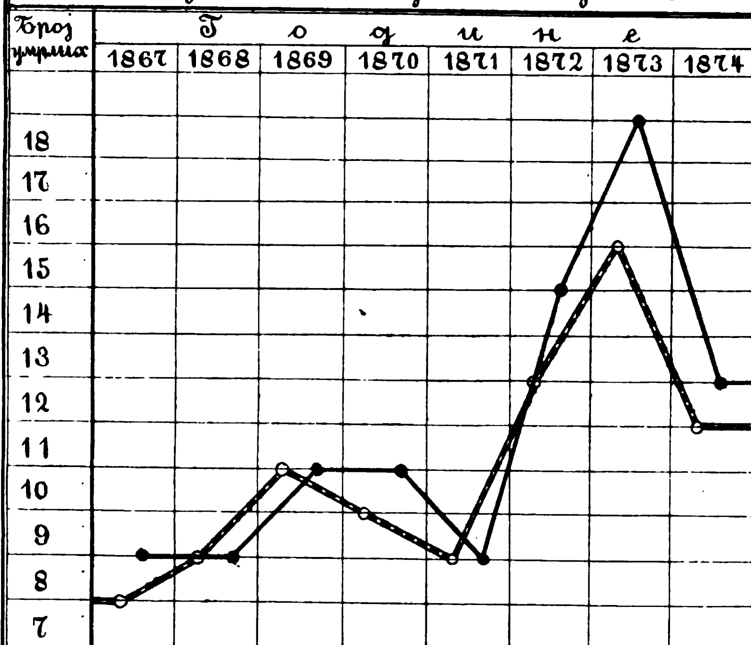

Смртност учитеља.

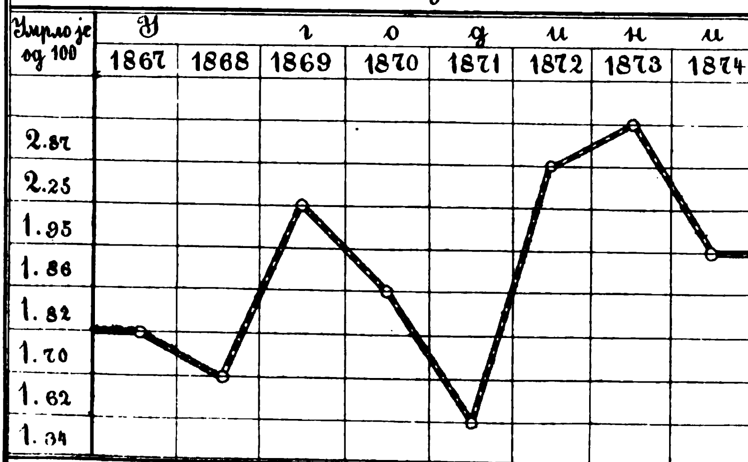

II
Умирање учитеља у кнежевини Србији од 1867 до 1874. године
По годинама старости.

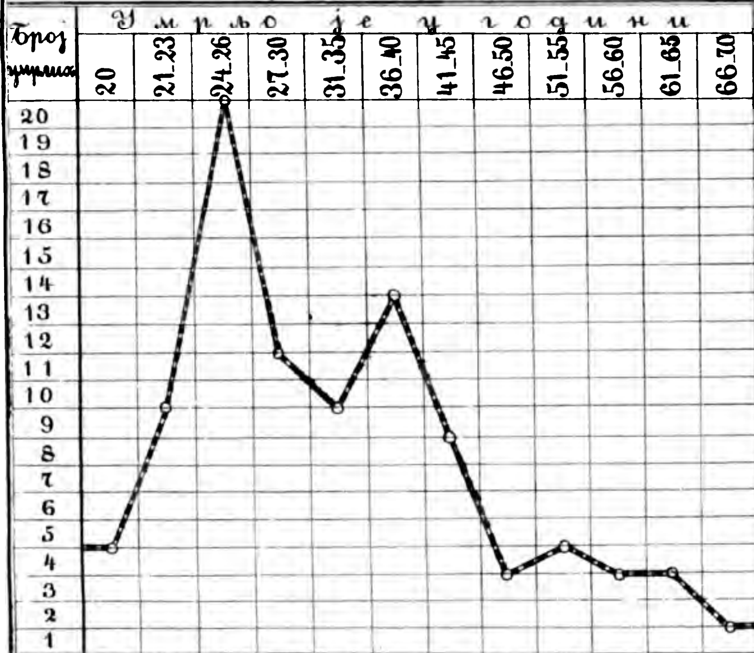

По времену службе.

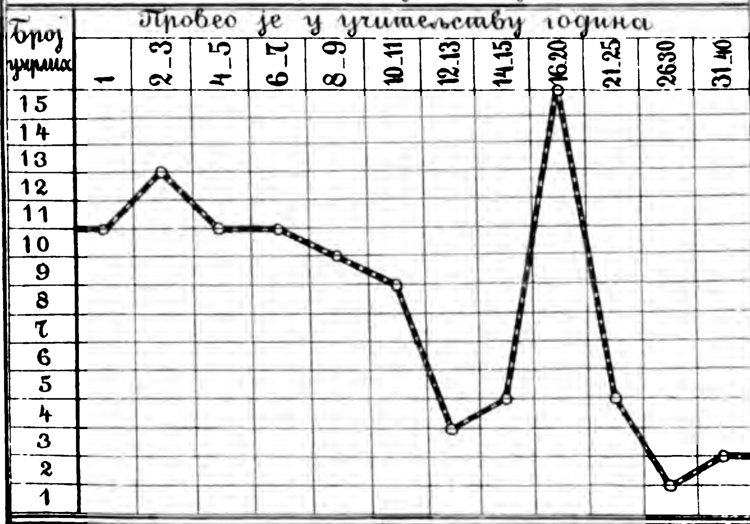

III

Умирање учитеља у кнежевини Србији од 1867 до 1874. године

Умрло је

——— само учитеља ——— учитеља и учитељака

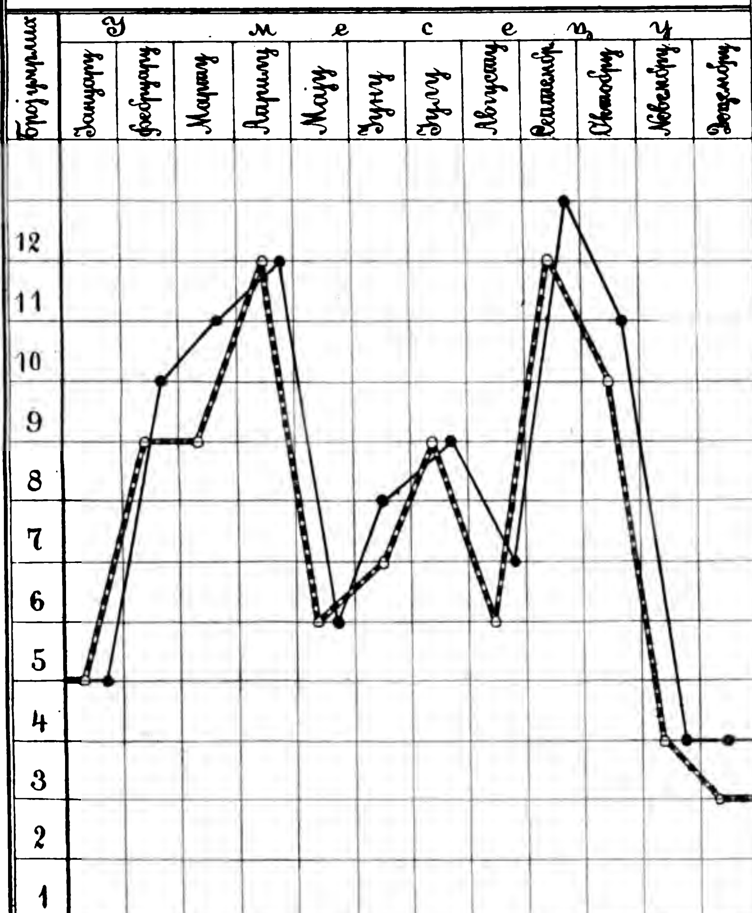

Од 1867 до 1874 године умрло је у

Зиму	Лето	Јесен	Пролеће
18%	24%	28·5%	29·5%

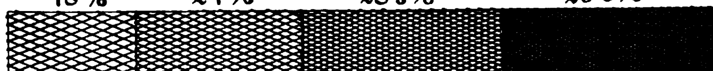

…ије кнежевине Србије.

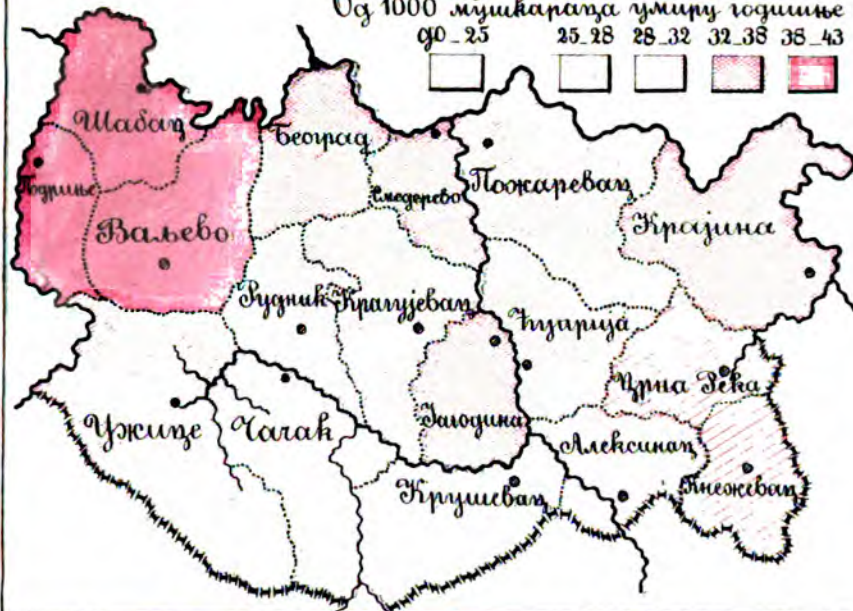

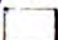

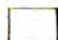

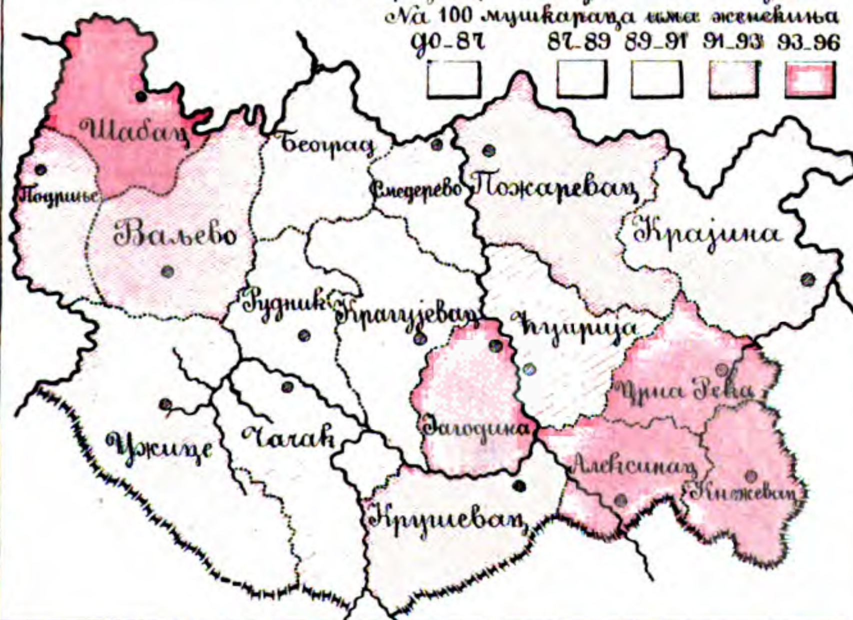

Статистичке карт

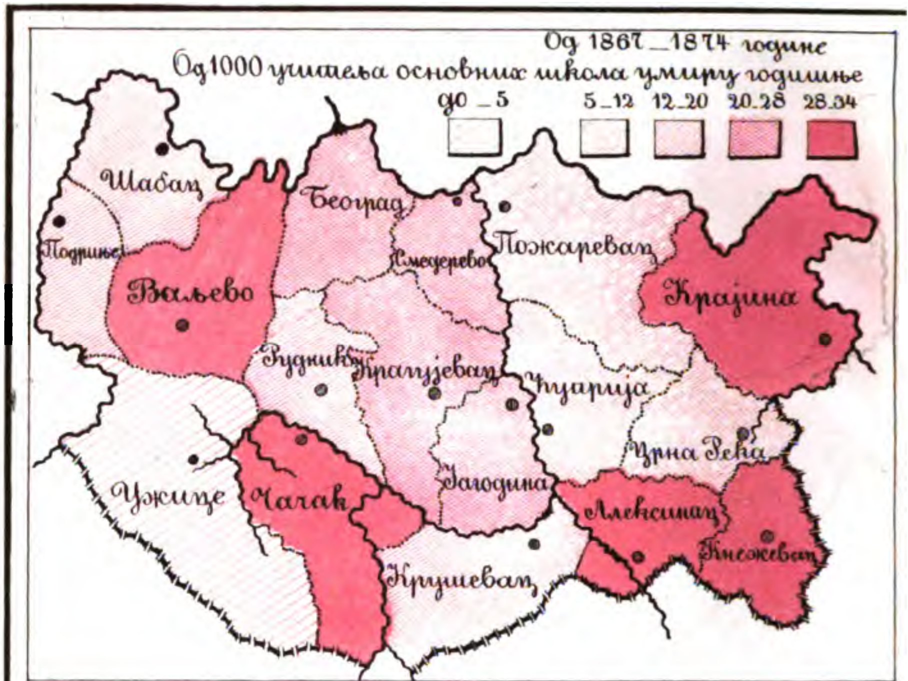

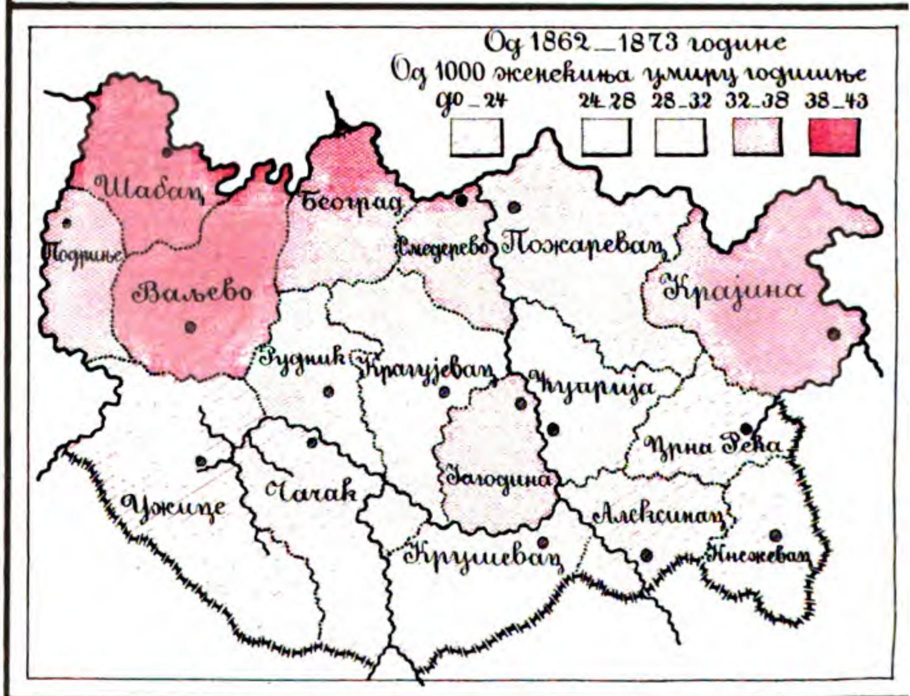

ше кнежевине Србије.